

Katja Huovinen

KOTI VAIKO MUSEO LAPSILLEMME?

Kaupunkisuojelelun käytäntö kolmessa eurooppalaisessa maailmanperintökohteessa

AALTO UNIVERSITY PUBLICATION SERIES
DOCTORAL DISSERTATIONS

KOTI VAIKO MUSEO LAPSILLEMME?
KAUPUNKISUOJELUN KÄYTÄNTÖ KOLMESSA EUROOPPALAISESSA
MAAILMANPERINTÖKOHTEESSA

KATJA HUOVINEN

AALTO-YLIOPISTON TAITEIDEN JA SUUNNITTELUN KORKEAKOULU
ARKKITEHTUURIN LAITOS

Aalto-yliopiston julkaisusarja
DOCTORAL DISSERTATIONS 12/2017
Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Arkkitehtuurin laitos

Aalto ARTS Books
books.aalto.fi

ISBN 978-952-60-7257-9 (painettu)
ISBN 978-952-60-7256-2 (pdf)
ISSN-L 1799-4934
ISSN 1799-4934 (painettu)
ISSN 1799-4942 (pdf)

© Katja Huovinen
Graafinen suunnittelu: Katja Huovinen
Taitto: Ettore Ronzino
Kansi: Giovanni De Cupertinis

Editrice Salentina
Galatina, Italia
2017

Katja Huovinen. Koti vaiko museo lapsillemme?

Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu / Arkkitehtuurin laitos / Arkkitehtuurin historia. Aalto University publication series DOCTORAL DISSERTATIONS. Monografia. Kieli: suomi.

Tiivistelmä

Vertailen väitöskirjassani kaupunkisuojelelun käytäntöä, toteutumista ja tuloksia kolmessa eurooppalaisessa UNESCO:n maailmanperintöluetteloon 1990-luvulla liitettyssä kaupunkikeskustassa, jotka sijaitsevat kolmessa eri maassa. Tutkimuksen kohteeksi olen valinnut Materan luolakaupunginosan Italiassa, Vanhan Rauman Suomessa sekä Visbyn hansakaupungin Ruotsissa. Kyseessä on vertaileva tapaustutkimus kaupunkisuojelelun ”onnistumisesta” sekä rakennusten että toimijoiden, erityisesti asukkaiden kannalta. Tarkasteltava ajanjakso on 1950-luvulta nykypäivään.

Tutkimuksen ensimmäinen osa käsittelee historialliseksi nimetyn kaupunginosan käsitteen syntyä seurauksena kasvaneesta historian, ajan ja muutoksen tiedostamisesta. Kaikki kolme tutkimuskohdetta ovat kasvaneet viime vuosisadalla alkuperäisten maantieteellisten rajojensa ulkopuolelle. Kaupungin historiallinen ydin sai tuolloin merkityksensä uudesta kaupungista poikkeavana ”toisena”, joka nähtiin pittoreskine kuriositeettineen, saneerattavana ongelmana tai jopa ”kansallisena häpeänä”.

Tutkimuksen toisessa osassa käsittelem suojelu- ja restaurointikäsitteiden aatehistorian, sekä suojelun painopisteen siirtymisen monumenteista kulttuurimaisemaan, kansanrakentamiseen ja siitä edelleen immateriaaliperinnön suojeluun. Paradoksaalisesti modernismin metanarratiivista syntyneeseen kaupunkisuojeleluun sisältyy edelleen edistysuskko, sillä suojelun uskotaan muuttuvan koko ajan paremmaksi, ja sen edistystä voidaan kuvata janalla. Pysin kohteissa määrittämään hetken, jolloin asukkaat – tai ulkopuoliset viranomaiset – havahtuvat kohteen arvokkuuteen. Kaupunkisuojelelun noususta paikallisten toimijoiden yleiseen tietoisuuteen ja poliittiseen agendaan tarkastelen sanomalehdissä julkaistun aikalaiskeskustelun kautta. Suojelu ei ala maailmanperintöluetteloon liittämistä, mutta ei myöskään pääty siihen.

Tutkimukseni kolmas osa pohjautuu asukkaiden ja liikkeenharjoittajien haastatteluihin sekä kaupunkitilan käytön havainnointiin. Olen rakentanut työkalukseni nelikentän, jonka akseleilla elävä-kuollut ja autenttinen-epäautenttinen tarkastelen historiallisten kaupunkikeskustojen yleisiä ongelmia. Käyn kunkin kaupungin osalta läpi laatimani luettelon yleisistä ongelmista, jotka ratkaisemattomina voivat johtaa kaupungin kuolemaan ja tyhjenemiseen alkuperäisistä toiminnoistaan, materiaallisen autenttisuuden menettämiseen tai molempiin.

Neljännessä osassa tarkastelen kansainvälisten toimijoiden (UNESCO, ICOMOS) historiallisia kaupunkikeskuksia ja kulttuuriperintökohteita varten tuottamaa ohjeistusta. Kaupunkikohtaisesti tarkastelen suojelun instrumentteja, kansantajuistamista sekä erityisesti kiellettyjen toimenpiteiden luetteloa. Lähteinä olen käyttänyt paikallisviranomaisten tuottamaa materiaalia, kaavainstrumenttia ja sitä täydentäviä korjaussuunnitelmia. Tarkastelen myös toimeksiantajien, suunnittelijoiden ja toteuttajien ohjeistusta ja valistusta.

Johtopäätöksissä vertailen tutkimuskohteissa käytyä historiallista keskustaa määrittelevää diskurssia, kaupunkisuojeleludiskurssia, tapaa, jolla kaupungin ideaalisesta ja käyttöarvosta puhutaan, sekä viranomaisten kieltä. Arvioin suojelun onnistumista hallinnon, integraation ja keskeytyksen sekä ohjauksen ja osallistumisen osalta. Tarkastelen edellä määritellyistä ongelmakohdista johdettujen oletustoimenpiteiden huomioimista sekä niiden tuloksia kussakin kohteessa. Lopuksi pohdin historiallisten kaupunkikeskusten mahdollisia tulevaisuudennäkymiä.

Johtopäätöksissäni nousee selkeämmin esiin integroidun suojelun ja suunnittelun paradigman merkitys ja validius. Valvontaa kestävämmäksi ratkaisuksi on osoittanut suojelun kansantajuistaminen ja itseohjautuvuus, kun yhteisö jakaa sen tavoitteet. Henkilökohtaisesti olen pitänyt tärkeänä historiallisen kaupunkikeskustan toiminnallisen ja sosiaalisen monimuotoisuuden turvaamista. Tutkittujen tapausten valossa joudun toteamaan sen olevan varsinkin julkilausutun tavoitteen puuttuessa vielä vaikeampaa kuin materiaallisen autenttisuuden suojelu.

Avainsanat: kaupunkisuojelelu, maailmanperintö, muutos, muutoksen hallinta, Sassi di Matera, Vanha Rauma, Visby

ISBN 978-952-60-7257-9 ISSN 1799-4934

Katja Huovinen. Koti vaiko museo lapsillemme? (Home or Museo for our children?)
Aalto University School of Arts, Design and Architecture / Department of Architecture / History of Architecture
Aalto University publication series DOCTORAL DISSERTATIONS. Monograph. Language Finnish.

Abstract

My dissertation compares the practice, realisation and results of Urban Conservation in three UNESCO listed European city centres, in three different countries. As the objects of the study I have chosen the cave district of Matera in Southern Italy, the wooden quarter of Old Rauma in Finland and the Hanseatic town of Visby in Sweden. My research is a comparative case study about the “success” of urban conservation, not only from the point of view of built heritage but also of the stakeholders, especially the inhabitants. The period studied extends from 1950s to today.

The first chapter concerns the birth of the concept of “the historic quarter” as a result of the growing awareness of history, time and change. All three cities studied have been growing during the last century out their “original” boundaries. In that period the historical core was given its significance as an “other” compared to the “new town”, and it was seen as a picturesque curiosity, a problem in need of rehabilitation or even “a national shame”.

The second chapter examines the history of concepts of conservation and restoration, and the moving of focus from monuments to cultural landscape, vernacular architecture and to the protection of immaterial heritage. Paradoxically, urban conservation is an evolution of the modernist metanarrative, believing in progress, as conservation is thought to be always better, and its progress can be described in a timeline. In the sites object of study, I try to define the moment when inhabitants – or authorities – realised the value of the site. I observe the awareness of urban conservation as part of shared consciousness and the political agenda through the articles in the local newspapers. Conservation doesn’t start with the UNESCO listing, and neither does it end with it.

The third chapter is based on interviews of inhabitants and shopkeepers, and on observation of the use of the city space. As a tool, I use a four-field model, and I observe the common problems in historic city centres placing them on two axes alive–dead and authentic–false. In each site I go through a check list, edited by me, on the most common problems in historic centres, which left unsolved may lead to the death of a city by losing its original functions, material authenticity, or both.

The fourth chapter deals with the instructions and manuals produced by international organizations (UNESCO, ICOMOS) for historic city centres and cultural heritage sites. Regarding studied sites I observe the conservation instruments, divulgation and especially the “not-to-do” lists. As a source I have used the material produced by local authorities, city plans, and complementary conservation instructions. Besides that, I study the instructions directed at architects and constructors.

In the conclusions chapter, I compare for each site the discourses defining the historical centre, discourses on urban conservation, the way the ideal and use value of the site is represented, and the discourse created by authorities. I evaluate the outcome of urban conservation with regard to governance, sustainable integration, training and participation. I observe the relevance and results of hypothetic actions, tracing their origins from aforementioned common problems. To conclude, I discuss the possible future scenarios and trends in historic centres.

The most evident conclusions are the significance and the validity of the paradigm of integrated conservation and planning. The divulgation of conservation practices and self-direction towards a collectively shared aim seem to give more sustainable results than the control practiced by authorities. Personally, I consider as important the safeguarding of functional and social diversity in a historical centre. In the light of studied cases, I have to note that it might be even more difficult than conserving the material authenticity.

Keywords: *Urban Conservation, World Heritage, change, management of change, Sassi di Matera, Old Rauma, Visby*

ISBN 978-952-60-7257-9 ISSN 1799-4934

KOTI VAIKO MUSEO LAPSILLEMME?

Kaupunkisuojelun käytäntö kolmessa eurooppalaisessa maailmanperintökohteessa

ESIPUHE	13	VISBY	72
KÄSITTEET	16	Visbyn historia	73
JOHDANTO	23	Kaavat, rakennussäännöt ja infrastruktuuri	75
Tutkimusaihe	23	Kaupunkimaiseman elementit	79
Tutkimuskohteet	24	Kaupungin käytön muuttuminen	83
Ongelmanasettelu ja näkökulma	24	Historiallinen kaupunki, jaettu merkitys	83
Tutkimuskysymykset	26		
Työhypoteesi yleisistä ongelmista ja mahdollisista vastauksista niihin	27	II SUOJELTU KAUPUNKI	
Aineisto	28	SUOJELTU KAUPUNKI	87
Aineiston analyysimenetelmät	30	Varhainen monumentti- ja muinaismuistosuojelu	87
Tutkimuksen tieteellinen konteksti	31	Suojelu modernissa lainsäädännössä	88
Tutkimuksen jäsenitys	32	Modernismin myllerrys, modernismikritiikki ja kaupunkisuojelun synty	92
		Kansainväliset sopimukset, julistukset ja suositukset kulttuuri- ja rakennusperinnöstä	96
I HISTORIALLINEN KAUPUNKI		Suojelu kansallisessa lainsäädännössä 1960-luvulta Maailmanperintosopimukseen	102
HISTORIALLINEN KAUPUNKI	37	Maailmanperintosopimus ja kansallinen lainsäädäntö sopimuksen ratifioimisen jälkeen	105
MATERA	41	Suojelun kriteerit, määritteet ja tavoitteet	106
Historia	44	Toimijuus: kenen historia?	109
Kaavat, rakennussäännöt ja infrastruktuuri	49	Asuinpaikan valinta ja elämäntapasiirtolaisuus	110
Kaupunkimaiseman elementit	51	MATERA: ITALIAN HÄPEÄSTÄ	
<i>Miseria</i> -diskurssi	56	MAAILMANPERINTÖKOHTEEKSI	111
RAUMA	63	Lainsäädäntö	115
Rauman historia	64	Suunnittelukilpailu	116
Kaavat, rakennussäännöt ja infrastruktuuri	65	Laki 771/86	117
Kaupunkimaiseman elementit	67	Sassi di Matera maailmanperintökohteena	118
Kaupungin käytön muuttuminen Raumalla	70	Kausiraportoinnit	122
Historiallinen kaupunki, jaettu merkitys	70	Materan brändi	123
		Hyvän kierre -diskurssi... ja häpeä, edelleen?	125

RÄDDA RAUMO!	128	SWOT-analyysi	190
Rauma maailmanperintöluettelo	132	Viranomaiset	191
Suojelu maailmanperintökohteessa	134	Ongelmat	192
Kausiraportointi	137		
Rauman kaupunkibrändi	137	CASE STUDY: RAUMA	195
		Toimijat	196
UINUVASTA RUUSUJEN VISBYSTÄ		Haastattelut	197
DYNAAMISEKSI MAAILMANPERINTÖKAUPUNGIKSI	140	SWOT-analyysi	207
<i>En levande innerstad</i> – elävä sisäkaupunki	140	Viranomaiset	209
Östertull	145	Ongelmat	210
Kungliga Konsthögskolan ja <i>Innerstadskommitté</i> 1972–73	146		
Visby: staden inom murarna	147	CASE STUDY: VISBY	217
Visby maailmanperintökaupungiksi	152	Toimijat	219
Suojelu maailmanperintökohteessa	154	Haastattelut	220
Kausiraportoinnit	157	SWOT-analyysi	225
Visbyn brändi	157	Ongelmat	225
III ELETTY KAUPUNKI		IV KAUPUNKISUOJELUN TYÖKALUPAKKI	
KOTI VAIKO MUSEO LAPSILLEMME?	163	KAUPUNKISUOJELUN TASOT	231
Kun todellisuus kohtaa rakennussuojelun	163	Suojelun paradigmat	231
Elävä kaupunki – kuollut kaupunki	163	Ohjeet, oppaat ja työkalut	233
Autenttisuus – epäautenttisuus	164		
Turismi ja koettu autenttisuus	170	MATERA	236
Uhat ja ongelmat globaalissa suojeludiskursissa	171	Ensimmäinen kaksivuotissuunnitelma 13.6.1988	236
		Toinen kaksivuotissuunnitelma (syyskuu 1994)	240
YLEISET ONGELMAT HISTORIALLISESSA KAUPUNGISSA	174	Lakia 771/86 toimeenpanevat kunnostamisen yleisennusteet	243
Kaupunkirakenteen hajoaminen ja modernin keskipakovoima	174	Toimeenpanostandardit	244
Liikenne	175	Kolmas kaksivuotissuunnitelma (ei vahvistettu)	248
Pelon arkkitehtuuri	176	Rahoitus	248
Epäpaikka ja epärooli	176	Julkaistut korjausoppaat	250
Gentrifikaatio	178	Kunnostamisen haasteet	254
Rapistuminen ja ylikunnostuminen	180	Hallinnointisuunnitelma	254
Historiallinen kaupunkitila ja nykyelämä	182		
		RAUMA	256
CASE STUDY: MATERA	184	Asemakaava 1981	256
Toimijat	184	Kortistomuotoiset korjaus-, muutos- ja rakentamisohjeet	256
Haastattelut	184		

Korjausrakentamiskeskus Tammela	263	TUTKIMUSKYSYMYKSIIN VASTAAMINEN	294
Rahoitus	265	Kohteiden arvot	295
Kaavoitus	267	Käytännön arviointi	297
Vanhan Rauman hoito- ja käyttösuunnitelman luonnos 2015–20	268	Best practices	299
		Yleiset ratkaisut	302
VISBY	274		
<i>Råd- och riktlinjer för Visby innerstad</i>	274	HISTORIALLISTEN KAUPUNKIKESKUSTEN	
Toimintaohjelmat ja -suunnitelmat	278	TULEVAISUUDESTA	312
Asemakaava ja rakennusjärjestys 2010	281		
		LIITTEET	
		Liite 1: Suojelun tasot	314
		Liite 2: WHC:n kausiraportointi	316
		Liite 3: Kansainväliset kulttuuriperintöä koskevat julistukset	327
		Liite 4: Operational Guidelines	337
		Liite 5: Haastattelurunko	338
		Liite 6: SWOT-analyysit	339
		KIRJALLISUUSLUETTELO	342
JOHTOPÄÄTÖKSET			
KAUPUNKISUOJELUN DISKURSSIT	287		
Historiallisen kaupungin konstruoiminen	287		
Suojellun kaupungin konstruoiminen	289		
Elävän kaupungin konstruoiminen	292		
Ohjeistuksen diskurssit	293		

Vanhemmilleni, joilta olen perinyt rakkauden "vanhoihin rötisköihin".

ESIPUHE

Väitökseni *Koti vaiko museo lapsillemme?* on syntynyt jatkoksi abruzzolaisen pikkukaupungin historiaa, nykytilaa ja muutosta käsitelleelle diplomityölleni *Corfinio – keskiaikainen kyläkeskusta kaksituhattaluvulla*, sekä menneisyyden ja nykyhetken vuoropuhelua eteläitalialaisessa agrokaupungissa tarkastellelle lisensiaatintyölleni *Kiviset kulissit*. Lisensiaatintyöni tutkimuskohteen, asuinkaupunkini Nardòn historiallisen keskustan rakennukset säilyttävät muistoja ja vastustavat muutosta, mutta samanaikaisesti epäjatkuvuuden tai murroksen jäljiltä muuttunut kaupunki tekee vaikeaksi ellet peräti mahdottomaksi paluun entiseen. Samanlaiset voimat, kaupunkirakenteen ja kaupungin elämän hajaantuminen pelloille sekä historiallisen keskustan materiaalista autenttisuutta tai joskus jopa kaupungin olemassaoloa uhkaavat muutokset vaikuttavat melko universaalisti myös muiden historiallisten keskusten elämään. Aiempaa tutkimustani jatkavassa väitöskirjassa tarkastelen suojelun käytäntöjä ja dynamiikkaa sekä elämän ja autenttisuuden säilymistä. Vertailevan tapaustutkimuksen kohteiksi olen valinnut kolme 1990-luvulla UNESCO:n maailmanperintöluetteloon liitettyä eurooppalaista kaupunkikeskustaa, jotka ovat Sassi di Materan luolakaupunginosa Basilicatan alueella Etelä-Italiassa, Vanha Rauma Suomessa ja Visbyn muurinsisäinen hansakaupunki Ruotsissa. Materan luolakaupungin nousussa ”Italian häpeästä” UNESCO:n maailmanperintökohteeksi on dramatiikkaa. Materan rinnalle nostetut pohjoismaiset kohteet eroavat oletettavasti erilaisen hallintokulttuurin vuoksi, mutta vertailussa pystyvät todistamaan joidenkin ongelmien yleismaailmallisuudesta. Pieniin ja verraten tuntemattomiin historiallisiin keskustoihin verrattuna UNESCO-listatuilla kaupunkikeskustoilla on vielä omat ongelmansa, joita tunnettuus ja turismiin kohdistuvat poliittiset ja taloudelliset intohimot tuovat mukanaan.

Olen asettanut tutkimuksen keskiöön historiallisten kaupunkikeskusten asukkaat, joiden kokemuksen perusteella arvioin kaupunkisuojelun laadullista onnistumista. Tutkimuksen taustalla sijaitsevana kehyksenä on kaupunkisuojelun synty ja evoluutio, jota tarkastelen kansallisten lainsäädäntöjen ja kansainvälisten julistusten kautta. Varsinaisen kolmeen kohteeseen

seen rajatun tapaustutkimuksen reunoille jäävät laajemmat kysymykset kaupunkitilan käytön muutoksesta, kivijalkojen kohtalosta, asukastiheyden harvenemisesta, gentrifikaatiosta sekä kaupunkielämän ohenemisesta. Kaupunkitilan tulevien käyttäjien, lasten, osalta isoja ja ajankohtaisia kysymyksiä ovat valvottu ja ohjattu lapsuus, leikin katoaminen ja pelon arkkitehtuuri.

Toisena keskeisenä teemana on rakennusten ja kaupunkien suojeleminen sosiaalisena konstruktiona: rakennusten substanssi ei ole muuttunut, mutta tulevaisuususkoksen modernismin pusku- ja taktoreilla uhkaamista vanhoista röttelöistä on tullut *kulttuuriperintöä* valtavirtaisen diskurssin muututtua suojele- mieliseksi ja -myönteiseksi. Suojeludiskurssissa yksittäiset sanat ja vivahteet ovat merkityksellisiä: olen luettavuuden vuoksi pyrkinyt kääntämään pitkät sitaatit, mutta säästännyt alkuperäisen alaviitteessä. Lyhyitä ruotsin- ja englanninkielisiä sitaatteja en ole kääntänyt.

Asukashaastattelujen perusteella Vanhan Rauman asukkaat vaikuttivat kaikkein tyytyväisimmiltä. Visbyssä toimijoiden välillä ei ollut havaittavissa jännitteitä, mutta vaikutelma rauhasta voi olla vain seurausta ruotsalaisesta konfliktia välttävästä kulttuurista. Vastaavasti Materassa on helppo havaita konflikti, poleemisuus ja ristiriita, jotka kuuluvat olennaisesti italialaiseen diskurssiin. Riittävän hyvästä kaikkien kolmen kielen ja kulttuurin tuntemuksestani huolimatta joudun toteamaan polemiikin yhteismitallisen arvioimisen olevan vaikeaa.

Tutkimukseni manifestinomaisen otsikko on vastakysymys pahan umpikorttelikaupungin hylänneelle ja puutarhakaupunkiin suunnanneelle liikkeelle, jonka kotimainen ilmaisu oli Heikki von Hertzenin vuonna 1946 julkaisema pamfletti *Koti vaiko kasarmi lapsillemme?* Olen henkilökohtaisesti vakuuttunut siitä, että vain elämä sekä yksityisen ja kollektiivisen käyttötarkoituksen löytäminen voivat säilyttää ja suojella historiallisen kaupunkirakenteen: kun merkitykset ovat kunnossa, jää suurimmaksi haasteeksi tasapaino autenttisuuden ja jatkuvuuden välillä. Hyödynnän tutkimuksessa omaa kokemustani ja näkökulmaani arkkitehtina ja asukkaana italialaisessa historiallisessa kaupunkikeskustassa Nardòn

kaupungissa, jossa perheeni on asunut vuodesta 2002. Jo sitä ennen jouduin miettimään modernin elämäntavan vanhalle asutokannalle asettamaa muutospainetta, kun tulevaan kotiimme vedettiin puhelin, sähkö, vesi ja viemäri. Kuluneiden vuosien aikana olen nähnyt turismin löytävän kaupungin, ulkopuolelta tulevien sijoittajien ostavan ja kunnostavan paikallisten hylkäämät asunnot loma-asunnoiksi sekä jäljelle jääneiden, hylättyjen ja rapistuneiden asuntojen tuoton odotusten karkaavan paikallisten kiinteistömarkkinoiden ulottumattomiin.

Kokopäiväinen jatkotutkimuksen teko on väitökseni pitkän, mutta toivottavasti hedelmällisen kypsyamisajan kuluessa vuorotellut arkkitehdin työn kanssa. Korjausrakentamiskohteissa olen saanut pohtia käytännössä sitä, miten asukkaiden kaipaat nykyajan mukavuudet saadaan sopimaan historialliseen rakennuskantaan, ja miten pintamateriaalia tulee käsitellä niin, ettei pinnoista katoa patinan lisäksi viisi millimetriä patinan alapuolelta. Julistusten, julkilausumien, lainsäädännön ja viranomaisvalvonnan lisäksi lopputuloksen kannalta ratkaisevia tekijöitä ovat osaava työvoima, materiaalien saatavuus, suunnittelijan sensitiivisyys sekä toimeksiantajan ymmärrys tai sen puute. Oman asuinkaupunkini suojelupolitiikkaa en ole voinut tutkia tilanteessa, jossa suunnitelmallisuus puuttuu ja ongelmat ratkaistaan empirismillä niiden ilmetessä. Kaupunkisuojelun työhypoteeseja olen päässyt hiomaan Aalto-yliopiston asuntoarkkitehtuurin ja arkkitehtuurin historian oppitulojen yhteistyönä järjestetyssä työpajassa Nardòn historiallisessa keskustassa kesäkuussa 2011. Osallistuin myös kesällä 2012 Materassa järjestettyyn Basilicatan ja Anconan (Università Politecnica delle Marche) yliopistojen sekä Aalto-yliopiston yhteiseen työpajaan, sekä Anconassa vuonna 2014 Anconan yliopiston järjestämään workshoppiin, johon osallistuivat Aalto-yliopiston lisäksi Tukholman Kuninkaallinen tekninen korkeakoulu, sekä Cambridgen ja Liverpoolin yliopistot.

Tutkimukseni tiimoilta olen osallistunut vuonna 2011 Turun Yliopiston maantieteen laitoksen järjestämään Street Life -seminaariin, jossa puhuin lasten reviiirin pienenemisestä kaupungissa otsikolla ”Children and the City – Changing childhood and Children’s Rights to Urban Space”. Oulun Yli-

opiston arkkitehtiosastolla marraskuussa 2011 järjestetyille Arkkitehtuuritutkimuksen päiville osallistuin paperillani ”Koti vaiko museo lapsillemme? Kaupunkisuojelun onnistumisen arvottaminen kolmessa eurooppalaisessa UNESCO:n maailmanperintöluetteloon merkityssä kaupunkikeskustassa”. Kaupunkitutkimuksen seuran järjestämällä Kaupunkitutkimuksen päivillä Helsingissä toukokuussa 2012 vertailin kolmen kohdekaupunkini kaupunkikuvaa ja -brändiä. Samana vuonna osallistuin Otaniemessä järjestetyille Arkkitehtuuritutkimuksen päiville paperillani ”Nowadays life in the Cities of Past: (re)inhabiting the Historic Urban Space”, sekä Napolin yliopiston Federico II:n joulukuussa 2012 järjestämille kansainvälisille tutkimuspäiville Inhabiting the new/inhabiting again in times of crisis paperillani ”Le sfide attuali nel patrimonio architettonico esistente”. European Association for Urban History:n (EAUH) Lissabonissa vuonna 2014 järjestämään kansainväliseen kaupunkihistorian konferenssiin osallistuin sessioon ”When UNESCO Comes to Town: World Heritage Cities in Historical Perspectives” paperillani ”Evaluating the Urban Conservation Practice: a comparative case study”. Tampereella vuonna 2015 järjestetyillä Kaupunkitutkimuksen päivillä palasin otsikolla ”Kiviset kulissit” lissensiaatintyöni kohteeseen ja teemoihin, historialliseen kaupunkiin, jatkuvuuteen ja muutokseen.

Wihurin säätiön apuraha vuosina 2010 ja 2011 mahdollisti kokopäiväisen tutkimustyölle omistautumisen. Suomalais-ruotsalaiselta kulttuurirahastolta vuonna 2011 saamani stipendin turvin saatoin viettää viikon Visbyssä. Ehrnroothin säätiö rahoitti tutkimustani vuonna 2011. Suomen Kulttuurirahaston Wivi Lönnin rahasto myönsi minulle apurahan vuodelle 2014. Loppurutistus Suomen Rooman-instituutin Villa Lantessa tammikuussa 2016 tarjosi mahdollisuuden kirjoitusrauhan ja ICCROMin kirjaston konsultoimiseen.

Materalaisista kontakteista erityisen kiitoksen ansaitsee kaupungissa asuva yhdysvaltalainen antropologi Dorothy Zinn, joka johdatti minut monen muun materalaisen ovelle. Samoin voin kiittää professori Antonella Guidaa, Ufficio Sassissa työskentelevää *geometra* Claudio Montinaroa, professori Rita Montinaroa ja Basilicatan yliopiston tutkijaa Maria Onorina

Panzaa. Henkilökohtaisen arkistonsa uskoi haltuuni Pescaran yliopiston professori, ”luolanvaltaaja” Carlo Pozzi. Kriittisen näkökulmansa luolakaupunginosan hallintaan esitti Casapound Materan Stefano Dubla. Kollegoista olen keskustellut arkkitehti Massimiliano Burgin ja arkkitehti Milena L’Annunzian kanssa. Mainitsemisen ansaitsevat myös kirjakauppa Libreria dell’Arcon omistaja Giovanni Moliterni, sekä Basilicatan alueen akkreditoitu opas Alessio Leardi, jota tohtinen jo kutsua ystäväksi. Kiitän tässä anonyymisti vielä muita haastattelimiani asukkaita, jokaista erikseen.

Vanhan Rauman kontakteista kiitän erityisesti rakennussuojelun kokemuksesta ja näkemyksestä kollegoita Markus Bernoullia ja Jukka Koivulaa, sekä Rauman kaupungin neuvonta-arkkitehtia Kalle Saarista. Samoin keskustelut kaavoitusarkkitehti Mervi Tammen, Vanha Rauma yhdistyksen puheenjohtaja Tapio Nurmen sekä museoviraston erikoisasiantuntija Margaretha Ehrströmin kanssa ovat olleet arvokkaita. Myös kahvila Soppea (sittemmin Osteria da Filippo) pitänyt Filippo Basso sekä kaikki Vanhassa Raumassa haastattelimani asukkaat ansaitsevat kiitoksen.

Visbyssä kiitokset ansaitsee arkkitehti, FT Joakim Hansson. Kaikki muut olivat kesämökillä, tai hoitivat institutionaalisia velvollisuuksiaan keskiaikapäivillä.

Eriyisen kiitoksen ansaitsee työtäni vaativissa kenttäolosuhteissa ohjaillut valvoja professori TkT Aino Niskanen, joka ei kertaakaan ole matkustanut Italiaan tai Italiasta Suomeen ilman tukevaa nippua valokopioita. Kiitän myös arvokkaista näkemyksistään esitarkastajina toimineita FT Jukka Jokilehtoa ja TkT Riitta Salastietä. Näkökulmia ovat antaneet Vanhasta Raumasta väitelleet FT Tanja Vahtikari ja TkT Anca Dumitrescu, vertaistukea TkT Anu Kaisa Koponen sekä FT Ria Berg. Ruotsinkielisissä käännöksissä minua on auttanut Nina Uddin. Ystäväni Viivi Pietikäinen on tehnyt minulle tärkeitä kysymyksiä, jotka ovat auttaneet kysymyksenasettelun täsmentämisessä. Viimeisenä mutta ei silti vähäisimpänä kiitän kotijoukkoja. Puolisoni arkkitehti Giovanni De Cupertinis on paitsi tarvittaessa hoitanut lapset, myös käynyt kanssani lukemattomat keskustelut historiasta, kaupungista, elävyydestä, jatkuvuudesta, muutoksesta, autenttisuudesta, patinasta ja liikenteestä. Lapsiani kiitän kärsivällisyydestä, äitiäni Merja Huovista monenlaisesta tuesta ja kirjoitusretriittien aikaisesta täyshoidosta. Varsinkin väitöskirjan viimeistelyvaiheessa olen turvautunut ”Reino Huovisen rahaston” apurahaan.

Nardòssa, 21.10.2016

KÄSITTEET

Autenttisuus, aito, alkuperäinen, originaali: historiallinen autenttisuus materiaalin autenttisuus (alkuperäiset materiaalit), jatkuvuus-autenttisuus (uudet materiaalit vanhoilla tekniikoilla), toiminnallinen autenttisuus. Bernard Feildenin ja Jukka Jokilehdon laatima *Management Guidelines for World Cultural Heritage Sites* (1993, 16–17) antaa neljä autenttisuuskriteeriä, jotka kohteiden tulisi täyttää: muodon (design) autenttisuus, materiaalin autenttisuus, työtavan (workmanship) autenttisuus ja ympäristön (setting) autenttisuus (Kaila 2014, 62). Maailmanperintökeskuksen julkaisemassa Maailmanperintösopimuksen toimeenpanon toimintaohjeistossa on vuoden 2005 versiosta eteenpäin viitattu Naran dokumenttiin autenttisuudesta (The Nara Document on Authenticity, ICOMOS 1994), joka on toimintaohjeiston liitteenä. Sen 13. artiklassa autenttisuuden kriteerejä on laajennettu kattamaan muun muassa *muodon ja muotoilun, materiaalin ja substanssin, käytön ja käyttötarkoituksen, perinteet, tekniikat ja ylläpidon, paikan ja puitteet (location and setting), kielen ja muut aineettoman perinnön muodot, hengen ja tunnelman, sekä muut sisäiset ja ulkoiset tekijät*. 1900-luvun rakennusperinnön suojelun periaatteista laaditun Madridin asiakirjan (2011) suomennos¹ määrittelee autenttisuuden olevan *kohteen ominaisuus, joka ilmaisee sen kulttuurista merkitystä kohteen aineellisten ja aineettomien erityispiirteiden kautta totuudenmukaisella ja uskottavalla tavalla. Autenttisuus on riippuvainen kohteen tyypistä ja kulttuurisesta kontekstista*.

Elävöittäminen: varsinkin heitteillejätön ja slummiutumisen uhatta oleviin kaupunginosaan kohdistuvat toimet, joilla pyritään lisäämään alueen asumista, kulttuuritoimintaa tai kauppaa.

Gentrifikaatio, keskiluokkaistuminen (engl. *gentrification* < engl. *gentry* ‘herrasväki’): erityisesti työläiskaupunginosissa asuinalueen alkuperäisen väestön korvautuminen keskiluoa-

kalla, luovalla luokalla ja älymystöllä. Gentrifikaation seurauksena alueen asuntojen ja vuokrien hintataso nousee, kotitalouksien koko pienenee ja keskimääräinen pinta-ala kasvaa.

Integriteetti, eheys: Maailmanperintösopimuksen toimeenpanon toimintaohjeistossa (OG 2015, paras 87–95) integriteetti määritellään luonnon- tai kulttuuriperinnön ja sen ominaisuuksien eheydeksi ja koskemattomuudeksi. Tämän lisäksi ohjeisto määrittelee integriteetin merkityksen erikseen jokaisen liittämiskriteerin osalta. Kaikilta Maailmanperintöluetteloon liitetyiltä kohteilta edellytetään integriteettiä. Madridin asiakirjan suomennoksen antamassa määritelmässä *integriteetti on kohteen eheyden mittapuu. Eheyden arvioiminen sisältää 1) kaikki ne osatekijät, jotka ovat olennaisia kohteen arvon kannalta, 2) kaikki ne prosessit ja piirteet, jotka ilmentävät tai tuovat esiin kohteen merkityksen, 3) haitat, jotka voivat johtua laiminlyönnistä tai virheellisistä toimenpiteistä*.

Interventio: (Madrid) *on muutos tai kohteeseen kohdistuva toimenpide, myös laajennus*.

Kaupunkisuojaus (*urban preservation; urban conservation*): rakennussuojelun laajeneminen yksittäisistä monumenteista kokonaisuun kaupunginosaan, ajatuksena, että ”koko kaupunki on monumentti”. Käänteentekevinä dokumentteina voidaan pitää Gubbion (*Carta di Gubbio*, 1960) ja Venetsian (1964) julistuksia.

Konservointi, ylläpito, säilyttäminen, säilytys ruskinilaisena suuntauksena *voi olla teknisesti vaivalloista, mutta ideologisesti se on yksinkertainen juttu... Mutta kun pitää ‘entistää’ ja kokonaa sovittaa nykyajan tarpeisiin rakennus, joka ei ole ainoastaan vanha ja vaikeakäyttöinen sellaisenaan, vaan jota lisäksi on karkeasti vandalisoitu – silloin tulee eteen joukko visaisia ongelmia, joita ei käy ratkaiseminen ilman kompromisseja – joutuu yhä uudelleen punnitsemaan ratkaisuja, joissa eri vaatimukset törmäävät vastakkain*². Burran julistus (*The Burra Charter*)

¹ ICOMOSin 18.yleiskokouksessa Firenzessä marraskuussa 2014 hyväksymä, vuonna 2011 laadittu nk. Madridin asiakirja on suomennettuna osoitteessa [http://icomos-isc20c.org/sitebuildercontent/sitebuilderfiles/madridindokumentti_suomeksi08052014.pdf] avattu 3.6.2016.

² Nils Erik Wickberg, Hämeeenlinna. Arkkitehti 8/1987, 33–34; Helander 2014, 15.

määrittelee artikkelissaan 1.4 konservoinnin seuraavasti: ”*Conservation means all the processes of looking after a place so as to retain its cultural significance.*” El Harounyn mukaan termi ”conservation” olisi lähinnä Museoviraston nykyisin suosittamaa restauroinnin käsitettä vastaava kattotermin. Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston käsitteistön mukaan *konservointi on rakennuksen, rakennusosan tai pintakäsittelyn suojaamista tuhoutumiselta ja niissä olevien vikojen korjaamista konservoinnin asiantuntijan toimenpiteillä.* Käsitteen käyttöä sekoittaa se, että Suomessa ja muissa pohjoismaissa sitä on usein käytetty rajatusti, suojaamista ja korjaamista merkitsevänä, kun taas anglosaksisessa maailmassa konservointi on lähinnä rakennussuojelun ja rakennusten säilyttämisen kattokäsite (Helander 1997).

Korjaus, korjaaminen: Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston mukaan *viallisen rakenteen, osan tai laitteen korjaaminen tai vaihtaminen toimivaan, käyttökelpoiseksi saattamista. Käytetään myös yleiskäsitteenä tarkoittamaan kaikkia rakennukselle tehtäviä toimenpiteitä. Ks. myös kunnostus.*

Korjausrakentaminen: Laajemman kattokäsitteen alle mahduttavat kaikki toimet, jotka eivät ole uudisrakentamista. Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston mukaan korjausrakentamisella *tarkoitetaan laajasti ottaen kaikkea toimintaa, jolla rakennuksen tai sen osien kuntoa ylläpidetään tai parannetaan paremmin soveltumaan tarkoitukseensa. Korjausrakentamista on esim. kunnossapito, kunnostus, peruskorjaus, saneeraus, perusparannus ja restaurointi.* Uudistustyö, jossa vanhan tilalle rakennetaan nykyaikaisempi laite tai rakennelma, on korjausrakentamista, samoin kuin rakennuksen tai kohteen käyttötarkoituksen tai käyttötavan muuttaminen.

Kulttuurihistorialliset arvot: vuonna 2005 valmistuneessa esityksessä uudeksi rakennussuojelulaiksi otettiin keskiöön arvokäsite, ja lain selitysosassa arvotuksen välineistä mainittiin *historiallinen arvo, todistusarvo, rakennushistoriallinen arvo, maisema- ja ympäristöarvo, säilyneisyysarvo, patina, autenttisuus, iän jälki, taiteellinen ja visuaalinen arvo* sekä *identiteetti- ja symboliarvot* (Vuojala 2014, 129). Arvolu-

etteloilla on kuitenkin vanha pohja; jo itävaltalaisen taidehistorioitsijan Alois Rieglin 1800-luvulla laatimassa teoriassa mainitsemaian monumenttien ja artefaktien arvoja olivat **ikäarvo** (*Alterswert*), **taidearvo** (*Kunstwert*), **käyttöarvo** (*Gebrauchswert*) ja **uutuusarvo** (*Neuheitswert*).

Kulttuurinen merkitys (Madrid) tarkoittaa *menneiden, nykyisten tai tulevien sukupolvien esteettisiä, historiallisia, tieteellisiä, sosiaalisia ja /tai henkisiä arvoja. Kulttuurinen merkitys sisältyy rakennettuun ympäristöön, maisemaan, materiaaliin, käyttöön, paikkaan liitettyihin merkityksiin, historiallisiin dokumentteihin, vastaaviin paikkoihin tai kohteisiin. Rakennetun ympäristön eri osilla voi olla erilainen merkitys eri ihmisille tai ihmisryhmille. Aineettomat arvot voivat olla luonteeltaan historiallisia, sosiaalisia, tieteellisiä tai henkisiä. Niihin voi kuulua myös luova nerous.*

Kunnostus, kunnostaminen: Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston mukaan *toimenpide, jossa kohde saatetaan esimerkiksi käytön tai säilymisen kannalta riittävään kuntoon.*

Käyttöarvo, arjen arvot: itävaltalaisen taidehistorioitsijan ja teoreetikon Alois Rieglin *Gebrauchswert*.

Ominaisluonne ja erityispiirteet: niihin kuuluvat *sijainti, arkkitehtoninen suunnittelu, myös alkuperäinen värisuunnitelma tai suunnitteluidea, rakenteet ja tekniset laitteet, materiaalit, esteettiset laatuominaisuudet ja käyttö.*

Osatekijöihin (Madrid) kuuluvat *esim. sisätilat, kiinteät kalusteet tai laitteet, kohteeseen olennaisesti kuuluvat huonekalut tai taideteokset, paikka tai maisema.*

Palautettavuus (Madrid) tarkoittaa, *että toimenpide on palauttavissa entiselleen niin, että historiallinen perusmateriaali ja rakenne ei vahingoitu tai muutu. Useimmissa tapauksissa kohdetta ei voida palauttaa täysin entiselleen.*

Pastissi: Alkuperäisen vastakohta, kopio, jäljitelmä, reproduktio, klooni, väärennös tai johdannainen.

Patina: Luonnollinen muutos, joka näkyy eri materiaalien pinnalla ikääntymisen, käytön, käsittelyn, hapettumisen, ja / tai ympäristölle altistumisen takia. Patinaa voidaan lisätä myös keinotekoisesti (Weyer 2015, 210).

Peruskorjaus: Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston mukaan *suhteellisen suurena hankkeena toteutettava korjausrakentaminen. Peruskorjauksessa voidaan esimerkiksi korjata rakennusta, rakennuksen osia tai taloteknisiä järjestelmiä tai laitteita.*

Perusparantaminen: Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston mukaan *korjausrakentaminen, jossa kohteen laatuaste nostetaan olennaisesti alkuperäistä paremmaksi. Hankkeessa voidaan esimerkiksi parantaa rakennuksen energiataloutta, liittyy rakennusvesi- ja viemäriverkkoon tai varustaa se hissein tai uudenaikaisella tietotekniikalla. Perusparannushankkeisiin voi sisältyä myös kunnossapidolle tyypillisiä toimenpiteitä (Vrt. peruskorjaus).*

Rekonstruointi: Burran julistus (*The Burra Charter*) määrittelee artiklassaan 1.8 rekonstruoinnin seuraavasti: *”Reconstruction means returning a place to a known earlier state and is distinguished from the restoration by the introduction of new material in to the fabric.”* Kulttuuriympäristömme.fi -sivuston mukaan rekonstruointi tarkoittaa *rakennuksen tai rakennuksen osan rakentaminen uudelleen säilyneiden osien ja / tai asiakirjojen perusteella.*

Restaurointi, ennalleen palauttaminen, aikaisempaan ja parempaan kuntoon palauttaminen, myös rekonstruointi; palauttaminen. Restauroinnin käsitettä käytetään sekavasti, eri kielissä ja kulttuurialuilla vaihtelevasti, ja kuten professori Vilhelm Helander kirjoittaa artikkelissaan ”Restaurointi – rakennusperinnön vaalimista arvojen ja tarpeiden ristipaineessa”,

kysymyksessä on kaikkea muuta kuin täsmällinen käsite, joka herättää ristiriitaisia mielikuvia. Jo restauroinnin ”kulta-ai- kana” 1800-luvulla käsitteen merkityksestä ja restauroinnin eettisestä oikeutuksesta kiisteltiin. John Ruskin kirjoittaa: *Restaurointi tarkoittaa täydellisintä tuhoa minkä rakennus voi kohdata [...]älkäämme laisinkaan puhuko restauroinnista. Se on valetta alusta loppuun. Pitäkää huolta monumenteistanne, eikä niitä tarvitse restauroida*³. Restaurointi tarkoittaa tässä merkityksessään pitkälle samaa kuin entistäminen, jota saksalainen taidehistorioitsija Georg Delhio kutsui *1800-luvun historismin äpäräksi* laillisen tyttärensä, muistomerkkien suojelun rinnalla⁴. Helander (1997) määrittelee restauroinnin *rakennuksiin tai rakennettuun ympäristöön sisältyvien antikvaaristen ja arkkitehtonisten arvojen ylläpitämiseen ja palauttamiseen* tähtäviksi toimenpiteiksi. Ympäristöministeriön, opetus- ja kulttuuriministeriön sekä Museoviraston ylläpitämässä Kulttuuriympäristömme.fi -palvelussa⁵ restaurointia ja entistämistä pidetään toistensa synonyymeina: *korjaus, joka tähtää rakennettuun ympäristöön tai rakennukseen sisältyvien antikvaaristen ja arkkitehtonisten arvojen ylläpitämiseen, ja jossa käytetään konservoivia toimenpiteitä.* Museoviraston omilla sivuilla entistäminen ei ole restauroinnin synonyymi, vaan osa sitä⁶: *restauroinnilla tarkoitetaan rakennetun ympäristön, rakennuksen tai sen osan kulttuurihistoriallisen arvon säilyttävää korjaamista. Myös laajempia kokonaisuuksia kuten kulttuurimaisemia tai puutarhoja voidaan restauroida. Restaurointiin voi sisältyä konservoivia, rekonstruoivia ja / tai entistäviä toimenpiteitä*⁷. ICOMOSin Madridin asiakirjan suomennoksen mukaan *restaurointi tarkoittaa kaikkia niitä prosesseja, joiden tavoitteena on kohteen säilyttäminen.* Burran julistus erottaa artiklassaan 1.7 restauroinnin rekonstruoinnista (ks. edellä) seuraavin sanoin: *”Restoration means returning the existing fabric of a place to a known earlier state by removing accretions or by reassembling*

³ *The Seven Lamps of Architecture*; Helander 2014, 14.1.

⁴ Nils Erik Wickberg. Om restaurering av byggnadsverk. Kirjassa *Arkitekturen och tidsandan*. Söderströms. Helsingfors 1974. Suomennos Wickbergin arkistosta. Lähde Helander 2014, 15.

⁵ URL [http://www.rakennusperinto.fi/fi-FI/Tutki_ja_tutustu/Kasitteita/Korjausrakentamisen_kasitteita] avattu 3.6.2016.

⁶ URL [<http://www.nba.fi/fi/kulttuuriymparisto/rakennusperinto/restaurointi>] avattu 3.6.2016.

⁷ Ks. myös El Harouny 2008, s. 383, viite 1041.

existing components without the introduction of new material”. Madridin asiakirjan mukaan restaurointi tarkoittaa kaikkia niitä prosesseja, joiden tavoitteena on kohteen säilyttäminen. Kuvitettu konservointisanakirja *EwaGlos: European Illustrated Glossary of Conservation Terms for Wall Paintings and Architectural Surfaces* kertoo käyttävänsä otsikossa konservointia katoterminä sekä restauroinnille että konservoinnille, ensiksi mainitun negatiivisten konnotaatioiden vuoksi⁸.

Saneeraus, terveyttäminen: epäterveiden ilmiöiden poistaminen ja korvaaminen terveillä. Sanaa on käytetty lähinnä perusrantamista vastaavana, etenkin siinä historiallisessa vaiheessa jolloin rakennusten ikä oli enemmän haitta- kuin arvotekijä. Vilhelm Helander (1997) arvioi sanan menettäneen sisältönsä, ja tulleen – ehkä tahattomasti – käyttöön sellaisissa

rakennuskohteissa, missä vanhoja rakenteita ja tiloja tosiaan poistetaan ja uusitaan raskaalla luudalla.

Yleismaailmallinen erityisarvo (Outstanding Universal Value): maailmanperinnön käsitteissä kulttuurinen tai luonnonmerkitys, joka on niin poikkeuksellinen että se ylittää kansalliset rajat ja on yhteisesti merkittävä koko ihmiskunnan nykyisille ja tuleville sukupolville (OG 2015 paras 49–53). Ensimmäinen luonnos yleismaailmallisen erityisarvon määritelmälle on laadittu UNESCO:n asiantuntijakokouksessa vuonna 1979.

Ylläpito Madridin dokumentin suomennoksen mukaan *tarkoittaa rakennusten ja ympäristön jatkuvaa hoitoa ja vaalimista. Ylläpito on eri asia kuin korjaaminen.*

⁸ *“Preliminary note: according to established international terminology and due to the sometimes negative connotation of the English term “restoration,” the word “conservation” is used as an umbrella term in the title and in the preface to this book to refer to the two preservation measures of “conservation” and “restoration.” In the glossary itself we follow the custom of differentiating “conservation” from “restoration” to give the list of terms a better structure. Thus, “conservation” is used in the narrow sense of “to keep, to preserve” (conservare), “using techniques and strategies designed to maximise the preservation in situ of existing material, and minimise restoration or replacement.” In contrast, “restoration” is defined as “to re-establish” (restaurare), meaning “intervention made ...with the deliberate intention of revealing or recovering a known element of heritage value that had been eroded, obscured or previously removed.”*

JOHDANTO

JOHDANTO

We have to live in towns: and, on the whole, with all respect to Garden Cities and Garden Suburbs, we have to make the best we can of the existing ones.

Patrick Geddes 1968 (1915), 220

[...] considering that the principle of sustainable development provides for the preservation of existing resources, the active protection of urban heritage and its sustainable management is a condition sine qua non of development.

ICOMOS 2011, Recommendation on the Historic Urban Landscape, preamble

Tutkimusaihe

Vertailen väitöskirjassani kaupunkisuojelun käytäntöä, toteutumista ja tuloksia kolmessa eurooppalaisessa UNESCO:n maailmanperintöluetteloon 1990-luvulla lisätyssä kaupunkikeskustassa, jotka sijaitsevat kolmessa eri maassa. Tutkimuksen kohteeksi olen valinnut Italiasta Basilicatan alueella sijaitsevan Materan luolakaupunginosan. Suomesta kohteeksi valitsin Vanhan Rauman. Ruotsissa tutkimukseni kohde on Visbyn hansakaupunki, jonka historiallinen keskusta on selkeästi muurien rajaama. Kyseessä on vertaileva tapaustutkimus, jossa tarkastelen erityisesti ajanjaksoa 1950-luvulta nykypäivään.

Olen asettanut tutkimuskohteiden valintakriteeriksi niiden yhteismitallisuuden kansallisesti ja globaalisti tunnustetun maailmanperintöaseman ansainneina kaupunkikeskuksina. Maantieteellisesti olen rajannut tutkimuksen Eurooppaan. Asukashaastattelujen ja paikallisten lähteiden, sanomalehtien ja kaupunkisuunnittelun tuottaman materiaalin hyödynnettävyyttä ajatellen olen karsinut kohteiden joukosta ne maat, joiden kieltä en hallitse riittävän hyvin. Lisäkriteeriksi asetin sen, että kaupunki olisi tutkimuskohteena hallittavan kokoinen, mutta vanhakaupunki olisi siitä huolimatta riittävän

suuri muodostaakseen toiminnallisen kokonaisuuden. Lisäkriteerini sulkivat mahdollisista kohteista pois maailmanperintökohteiksi luetteloituja, erittäin kiinnostavia kaupunkeja: Istanbulin hylkäsin sekä koon että kielen perusteella, Bruggen, Córdobaan ja Tallinnan kielisyydestä. Karsin mahdollisten tutkimuskohteiden joukosta suuren kaupungin dynamiikasta johtuen liian kompleksiset Napolin, Rooman ja Firenzen vanhat keskustat. Etelä-Italiaa jo diplomityössä ja lisensiaatintutkimuksessani tarkasteltuani olin saavuttanut kotikenttäedun, johon suhteessa Venetsia, Verona ja Vicenza olivat liian etäisiä, lähes toiseen valtioon kuuluvia. Kaikki kolme kohdetta kuuluvat vaihtelevassa määrin ryhmään (ii) *historialliset kaupungit, jotka ovat edelleen asutettuja ja jotka luonteensa mukaisesti ovat kehittyneet ja jatkavat kehitystään sosio-ekonomisen ja kulttuurisen muutoksen vaikutuksesta tilanteessa, joka tekee niiden autenttisuuden arvioimisen vaikeammaksi ja minkä tahansa suojelumenettelyn ongelmallisemmaksi*⁹.

Olen rajannut tutkimukseni fokuksen kaupunkisuojelun käytäntöön ja saavutettujen tulosten kvalitatiiviseen arvioimiseen. Erityisen tärkeänä olen pitänyt asukasnäkökulmaa, sillä olen itse määritellyt kaupunki-suojelun tavoitteeksi kaupungin pysymisen mahdollisimman elävänä ja autenttisenä. En oikeastaan puhu UNESCO:n yleissopimuksesta kulttuuri- ja luonnonperintön säilyttämisestä (jatkossa Maailmanperintösopimus); se näytetään tutkimuksen taustana ja kehyksenä, yhtenä vaiheena kansainvälisen suojeludiskurssin kehityksessä, sekä tutkimustausten yhteismitallisuuden ja globaalin tunnettuuden kriteerinä. Paljon on kuitenkin tehty ja sanottu ennen maailmanperintösopimusta, sekä tehty ja sanottu sen jälkeen. Suojelustatus on maailmanperintöstatuksen edellytys¹⁰.

Tarkastelen kohdekaupunkien suojelun toteutumista yleisellä tasolla, en varsinaisesti suhteessa maailmanperintöstatukseen, sillä riittävä kansallisen lainsäädännön takaama suojelustatus on jo maailmanperintölistalle pääsemisen edellytys, eikä so-

⁹ "(ii) towns which are still inhabited and which, by their very nature, have developed and will continue to develop under the influence of socio-economic and cultural change, a situation that renders the assessment of their authenticity more difficult and any conservation policy more problematical." Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention WHC.15/01 8 July 2015, Annex 3: Guidelines on the inscription of specific types of properties on the World Heritage List.

¹⁰ Esim. Feilden & Jokilehto 1993: 2.3 NOMINATION TO THE WORLD HERITAGE LIST: *The criteria. In addition, a WH site must: meet the test of authenticity in design, material, workmanship or setting [...] have adequate legal protection and/or traditional protection and management mechanisms to ensure the conservation of the nominated cultural property. ETSI operational guidelines etc.*

pimus sido kohdekaupunkeja muutoin kuin ehkä moraalisella velvollisuudella koko ihmiskuntaa kohtaan. Kohdekaupunkien kansallisen suojelustatuksen tulisi jo sellaisenaan riittää takaamaan se, ettei mikään kaupunkiin kohdistuva toimenpide uhkaa sen maailmanperintölistaukseen käytettyjä kriteereitä: rakennustyyppiä, kokonaisuutta, maisemaa, perinteistä asutusta tai perinteistä maankäyttöä.

Tutkimuskohteet

Materan Sassin luolakaupunginosa ja luolakirkkojen puisto (*The Sassi and the Park of the Rupestrian Churches of Matera*) sijaitsee Basilicatan alueella Etelä-Italiassa. Kohde on vuonna 1993 lisätty UNESCO:n maailmanperintöluetteloon. Nykyisellään kaupunki koostuu modernista laajennuskaupunginosasta sekä 1950-luvulla rakennetuista lähiöistä, 1500–1600-luvuilla rakentuneesta historiallisesta keskustasta sekä keskiaikana nykyisille sijoilleen syntyneestä Sassin luolakaupunginosasta. Sassin kaupunginosa oli viimeistään 1900-luvulle tultaessa ghettoutunut maattomien maatyöläisten ylikansoitetuksi nukkumalähiöksi. Luolakaupungin asukkaiden pakkosiirto aloitettiin 1950-luvulla, koska luolissa asumista pidettiin liian primitiivisenä ja häpeällisenä modernille valtiolle.

Vanha Rauma (*Old Rauma*) on Rauman kaupungin historiallinen keskusta Satakunnan maakunnassa Länsi-Suomessa. Se on yksi Pohjoismaiden parhaiten säilyneistä puukaupungeista, ja se lisättiin maailmanperintöluetteloon vuonna 1991. Kaupungin osin keskiajalta peräisin oleva epäsäännöllinen katuverkko oli suojeltu jo 1900-luvun alkupuoliskolla, mutta muuten kaupunginosaa pidettiin vielä 1960-luvulla lähinnä slummiutumisuhan alaisena, huonosti varusteltuna ja sanitatio-ongelmana. 1970-luvulla ilmapiiri kääntyi kuitenkin suojelulle myönteisemmäksi ja kaupunginosa suojeltiin suojelukaavalla vuonna 1981.

Visbyn keskiajalta peräisin oleva kaupunginmuurin ympäröimä vanhakaupunki (*Hanseatic Town of Visby*) sijaitsee laajennuskaupunginosiansa ympäröimänä Gotlannin kunnassa, maakunnassa ja saarella Itämeressä. Kohde on liitetty maail-

manperintöluetteloon vuonna 1995. Kaupunki on ollut jonkinlainen turismin kohde jo 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta keskustelu sen varsinaisesta suojelemisesta alkoi 1970-luvulla.

Tutkimuskohteeni rajaukset ovat Rauman ja Visbyn kohdalla yhtenäiset maailmanperintökohteen rajojen kanssa. Materassa kohteeseen on vuonna 2007 liitetty Gravinan kanjonin vastalaidalla sijaitseva luolakirkkojen puisto¹¹, joka kohteena ei kuulu kaupunkisuojeluun, ja jonka olen jättänyt tarkasteluni ulkopuolelle. Olen käyttänyt tutkimastani alueesta nimitystä Sassin luolakaupunginosa erotuksena 1600-luvun vanhasta kaupungista. Raumalla kohdealue on yksiselitteisesti Vanha Rauma. Visbystä kirjoittaessani olen käyttänyt ruotsinkielisten lähteiden *innerstad* sijaan nimitystä vanhakaupunki, koska ”muurien sisäinen kaupunginosa” tai ”keskiaikaisen kaupunginmuurin ympäröimä kaupunginosa” olisi kömpelö.

Ongelmanasettelu ja näkökulma

Tutkimuksen ongelmanasettelu on kolmen yksittäistapauksen, suojelun kohteeksi määriteltyjen kaupunkikeskustojen, niiden toimijoiden ja niihin kohdistuneiden toimenpiteiden kokonaisvaltainen ymmärtäminen, sekä globaalin kulttuuriperintöä tuottavan ja määrittelevän prosessin paikallisen ilmenemisen tarkasteleminen. Ongelmanasettelussa pyrin nostamaan esiin toimijoiden tuottamasta tekstistä nousevan kritiikin ja sitä kautta poimimaan esiin entistä parempia kysymyksiä ja vastauksia kaupunkisuojeluun yhteismitallisissa kohteissa. Keskeisiä tekijöitä tutkimuksessani on asukkaiden ja ammatinharjoittajien näkökulma, sekä mahdollinen konflikti ideaali- ja käyttötilan, toiminnallisen ja materiaalisen autenttisuuden sekä kulttuuriomaisuuden käyttötarkoitusten välillä.

Vertailtavat tapaukset eli tutkimuskohteet on rajattu maantieteellisesti ja tarkastellut prosessit on rajattu ajallisesti: historiallisen kaupunkirakenteen syntyyn vaikuttaneet vuosisadat on nostettu esille taustatiedoksi. Toisaalta historian ”kohokohdat” tuodaan jatkuvasti esille kaupungin *tuotteistetussa narratiivissa*. Tapauksissa tarkkailen kaupungin ny-

¹¹ UNESCO WHC Decision: 31 COM 8B.7 Changes to names - The Sassi and the park of the Rupestrian Churches of Matera.

kytilää ja analysoin toimijoiden, asukkaiden, kotiseutuyhdistysten, liikkeenharjoittajien ja viranomaisten nykyhetkessä ja lähimenneisyydessä tuottamaa tekstiä.

Tutkimukseni on *empiiristä, monimenetelmäistä ja vertailevaa tapaustutkimusta*. Tutkimuksen tekemisen keskiössä on ollut konkreettinen, koottu tutkimusaineisto, ja tutkimustulokset on saatu havainnoimalla, analysoimalla ja mittaamalla paitsi kohdekaupunkeja, myös niiden kuvauksia suullisissa ja kirjallisissa lähteissä. Monimenetelmäiseksi tutkimuksen tekee se, että olen käyttänyt sekä määrällisiä että laadullisia menetelmiä. Tutkimuksen kohteena olevat kaupunkikeskustat ovat maailmanperintöstatuksensa perusteella yhteismitallisina pitämiäni maantieteellisesti rajattuja yksiköitä, joissa käynnissä olevia prosesseja olen tapauksina vertailevasti tutkinut.

Tieteenfilosofisessa suuntauksessaan tutkimukseni ammentaa *konstruktivismista ja sosiaalisesta konstruktivismista*, joissa ilmiöiden ja maailman merkitysten nähdään olevan sosiaalisesti ja kulttuurisesti tuotettuja rakenteita. Konstruktivismin mukaan tietoa, todellisuutta ja sen rakenteita ja ilmiöitä pidetään helposti annettuina tai luonnonlakeina, vaikka ne ovat tietyn kulttuurin tai yhteisön tietoisesti tai tiedostamatta keksimiä ja kehittämiä. Tutkimuksen kohteessa konstruktivismi ilmenee vanhan, rapistuneen ja positiivisesti latautuneesta kehityksestä jälkeensä jääneen kaupunkitilan muuttumisessa kulttuuriperinnöksi ilman, että sen materiaallinen todellisuus on muuttunut. Tapa, jolla historiallisia kaupunkikeskuksia tarkastellaan, mitä havainnoidaan, mitä kysymyksiä esitetään ja millaisia mittausmenetelmiä on käytetty on sosiaalisesti konstruoitu. Kohteiden analyysi lähdeoteoksissa perustuu kirjoittajiensa aikaisempaan tietoon, kokemuksiin, koulutukseen ja tarkoitukseen. Koska konstruktivismi ei kiistä materiaallisen todellisuuden (tässä historiallisten kaupunkikeskustojen) olemassaoloa, näkökulmani on myös lähellä *kriittistä realismia*, jonka mukaan todellisuus on meistä riippumattomana olemassa, mutta tietomme siitä on puutteellinen, koska sitä värittävät teoriat ja metodit, joita käytämme. Havaintomme maailmasta ovat aina sidonnaisia teorioihin, käsitteisiin ja näkökulmaan ja havainnoimamme todellisuus näyttäytyy yhtäältä materiaalisena, joskin muuttuvana, ja toisaalta teoria- ja käsitteiriippuvaisena, tiedon työstämiseen käytettyjen käsitteiden määrittelemänä, tutkittuna ja konstruoituna itsenäisenä

kokonaisuutena. Ideat ja materiaallinen todellisuus eivät myöskään ole irrallisia vaan vuorovaikutteisia, sillä ideoilla on usein poliittiset seuraukset.

Olen *pehmeämmällä ja ristiriitaisemmalla 1970-luvulla* (Wäre 2011, 43; ks. myös s. 95) syntyneenä henkilökohtaisesti sitoutunut kaupunkisuojeluun. Jo lapsuudessa perheen asuintapavalintojen myötä olen faktuaalisena omaksunut modernismia kritikoineen sukupolven käsityksen siitä, että ”vanhoja rötisköjä” tulee ja kannattaa suojella. Tätä vakaumusta olen myös omissa elämänvalinnoissani jatkanut. Tiedostan kuitenkin kaupunkisuojelun aseman kulttuurisena konventiona, joka on valtavirtaistunut omana elinaikanani laajemman modernismikriittisyyden myötä, ja modernismikriittisyyden näkökulmana jossa 1970-luvulla syntyneiden sukupolvi voi olla puolueellinen.

Jo väitöskirjan otsikossa nostan esiin kysymyksen siitä, pitääkö kaupunkia suojellessa suojella rakennuksia vai elämää ja kaupunkikulttuuria. Itse pidän molempia tärkeinä, jopa kompromissien uhalla. Pysin ottamaan kantaa kysymykseen mitä pitää suojella, miten, ja ennen kaikkea miksi. Maailmanperintöstatus on poliittisesti tavoiteltu kaupungin imagon rakennuselementtinä, ja se herättää suuria intohimoja paikallisissa toimijoissa. Itse pidän matkailua toivottavana jo maailmanperinnön määritelmän vuoksi: ihmiskunnalla on oikeus tutustua yhteiseen kulttuuriperintöönsä. Turismin aiheuttama eroosiota ja kaupunkitilan ryöstökallastusta tulisi silti voida välttää; matkailu ja kaupungin tuotteistaminen ei voi olla paikkakunnan ainoa elinkeino, mutta toisaalta alueen talouden ja elinkeinoelämän turvaaminen vaatii päätöksentekoa, joka on suunnittelijoiden ja suojeluviranomaisten ulottumattomissa.

Oma vakaumukseni on, että historialliset kaupunkikeskukset täyttävät usein hyvän ympäristön ehdot, ja kykenevät vastamaan ajankohtaiseen kritiikkiin kaupunkien tulevaisuudesta. Jo vuonna 1961 Jane Jacobs puolusti teoksessaan *The Death and Life of Great American Cities* elävää, tiheää ja monimuotoista kaupunkia sen sosiaalisen ulottuvuuden vuoksi. Kuitenkin nyt, puoli vuosisataa myöhemmin, huoli hajaantuneen kaupunkirakenteen kestämyydestä ulottuu entistä laajemmalle, asumisen ja liikkumisen kustannuksista niiden vai-

kutuksiin ympäristölle. Moderni kaupunki ja siihen liittyvä elämäntapa on viime vuosina kyseenalaistettu kanadalaisen dokumenttiohjaajan Gregory Greenen *The End of Suburbiasta* (2004) yhdysvaltalaisen arkkitehdin Mike Reynoldin *Garbage Warriiriin* (2007). Jo yksin Italiassa peitetään asfaltilla ja seementillä joka vuosi 250 000, viimeisen viidentoista vuoden aikana kolme miljoonaa hehtaaria maata samaan aikaan kun maan yli 20 000 historiallista kaupunkikeskustaa rapistuu, eikä urbanisaatio ole missään suhteessa maan väestönkasvuun, joka on lähellä nollaa.

Tutkimuskysymykset

Arvioin tutkimuksessani miten kulttuurihistorialliset arvot ja arjen arvot kohtaavat tutkimuksen kohteena olevissa kaupungeissa, sekä kuvailen mahdollista konfliktia modernien vaatimusten kohdatessa historiallisen kaupunkitilan ja suojeluviranomaisten asettamat rajat. Kaupunkisuojelun yleisellä tasolla jaettu tavoite historiallisten kaupunkikeskusten elävänä pitämisestä lanseerattiin keskustelussa jo 1970-luvulla, kuten Visbyn tapauksessa esimerkkinä käytetystä sloganista *levande innerstad* voidaan todeta.

Olen poiminut historiallisten kaupunkikeskustojen yleiset ongelmat ja uhat laatimastani nelikentästä kaupunkia kohti epäautenttisuutta ja kuolemaa johdattavina voimina. Vertailen ongelmien oletusratkaisuita haastatteluissa esiin nousseisiin teemoihin ja viranomaisten tuottamaan materiaaliin. Jotkut yleiset, olettamani ongelmat voivat osoittautua kohdekaupungeissa täysin epärelevantteiksi. Yleisistä ongelmista vanhakaupungin hylkääminen ja rakennusten rapistuminen ei ole ehkä enää ajankohtainen ongelma maailmanperintökohteeksi tunnustetuissa ”tähtiluokan” kohteissa, vaikkakin se muodostaa yhden näytöksen suojellun kaupungin narratiivissa. Tutkimiani kohteita uhkaa kuitenkin autenttisuudestaan ja originaalisuudestaan huolimatta vaara menettää identiteetti matkailuteollisuuden, ketjumuymälöiden ja gentrifikaation seurauksena, ja muuttua epäpaikaksi (*non-lieu*). Rakennusten materiaalista autenttisuutta uhkaa ylikunnostaminen ja ras-

kas”perusparannus”. Uhkana on myös kaupunginosan muuttuminen epärelevantiksi ympärille kasvaneen laajennuskaupungin päivittäisen elämän kannalta, sekä asutetunkin kaupunkikeskustan muuttuminen nukkumalähiöksi yksityistymisen kautta, katuelämän hiipuessä tai ”todellisen elämän” muuttaessa muualle. Kaikki toimijat eivät myöskään näe historiallista kaupunkia samalla lailla, jolloin utilitaarisen ja ideaalisen tilan välille voi syntyä jännitteitä.

Miten säilyttää vanhakaupunki elävänä? Miten säilyttää vanhakaupunki autenttisenä, ja mikä on autenttisen vastakohta: onko se epäaito, kopio, jäljitelmä, reproduktio, pastissi, kloonin, väärennös tai johdannainen? Minkälaisia tavoitteita suojelulle on asetettu ja onko niissä onnistuttu? Miten uudis- ja täydennysrakennusta säädellään? Onko materiaalisuuden ja kaupunkielämän jatkuvuuden välillä ristiriitaa, ja voiko jatkuvuus muodostaa jopa uhan suojelulle? Minkälaisia ristiriitoja syntyy nykyisten mukavuudesta, turvallisuudesta tai tekniikasta johtuvien vaatimusten sovittamisesta historialliseen asuinympäristöön ja miten ne on ratkaistu? Onko historiallisten keskustojen suojelu ollut yhden sukupolven projekti, johon on vedetty mukaan ”perinnettä välittävät” vanhukset ja ”kotipaikkarakkaiksi kasvatettu” jälkipolvi? Miten kaupunki on tuotteistettu, kenelle ja kenen eduksi?

Jo vuonna 1964 Venetsian julistuksen ensimmäisessä artikkelissa luotiin pohja kaupunkisuojelulle julistamalla, että *historiallisten monumenttien käsite ei sulje sisäänsä vain yksittäistä arkkitehtuuriluomusta, vaan myös kaupunkien tai maaseudun rakennusryhmiä, joihin liittyy todiste tietystä sivilisaatiosta, merkittävästä kehityskulusta tai historiallisesta tapahtumasta. Tämä ei koske vain huomattavia taiteellisia luomuksia, vaan myös vaatimattomampia menneisyyden töitä, joille ajan kulumisen on antanut kulttuurimerkitystä*¹². Historiallisia kaupunkikeskustoja, tai ainakin niitä kaupunkikeskustoja, joilla arvioitiin olevan tärkeää todistusaineistoa menneestä koski täten sama kuin muita monumentteja, ja *meidän velvollisuutenamme on jättää ne jälkeemme kaikessa aitouudessaan*¹³. Kaupunkikeskustoihin, kuten mihin tahansa

¹² Venetsian julistus, 1. artikkeli. Rakennustaiteen seura julkaisi suomennoksen vuonna 1986 (käännös Antero Tiisanen).

¹³ Venetsian julistus, esipuhe.

Ongelma	Muutos	Lopputulokset	Toimenpide
Vanhankaupungin hylkääminen • Asukkaiden väheneminen • Muiden toimintojen väheneminen	Kaupungin kuolema	Kaupungin muuttuminen raunioksi	Asukasmäärän kasvattaminen
Rakennusten rapistuminen			Liikenne, autoliikenteen rajoittaminen, jalankulkijoiden turvallisuus
Epäpaikka			Kestävän liikenteen kehittäminen (kevyt liikenne, julkiset, pysäköinti); Turvallisuuden ja turvallisuudentunteen lisääminen (valaistus, kulkukoirat, puhtaus, kaupunkipoliisin läsnäolo, ”rikkinkäiset ikkunat”); Taloudellinen apu korjausrakennukseen Rakennusten hylkäämiseen puuttuminen
Epärooli	Kaupungin kuolema ja muuttuminen epäautenttiseksi	Kaupungin muuttuminen huvipuistoksi	Uusien liikkeiden kannustaminen ja olemassa olevien tukeminen
Yksityistyminen			Julkisen tilan asema yhteisenä ”olohuoneena” kellon ympäri, mielekkäät toiminnot kaikille ikäryhmille ja sukupuolille
Nuikkumalähö			Yöelämän kannustaminen tai sovaitseminen
Ylikunnostuminen ”Perusparannus”	Kaupungin muuttuminen epäautenttiseksi	Materiaalisen autenttisuuden menetys	Julkishallinnon palveluiden sijoittaminen vanhaankaupunkiin Kunnan omistamien kiinteistöjen hyödyntäminen Toiminnallisen ja sosiaalisen monimuotoisuuden säilyttäminen Rakennussuojelun kansantajuistaminen, suunnittelijoiden ja toimeksinenajien valistaminen: korjausrakennuskeskus, neuvonta, ohjekortit ym.

monumenttiin, viitataan myös yhteisön tai kokonaisen kansakunnan identiteetin rakentajana.

Kulttuuriperinnön arvon voi Eva Vicenten (2010, 22–23) mukaan jakaa kahteen luokkaan: käyttöarvoon ja käytöstä riippumattomaan arvoon. Ensiksi mainittuun ryhmään kuuluu kulttuurikäyttökysyntä monumenttina jossa voi vierailta, tai ei-kulttuurikäyttökysyntä kuten asuminen, kauppa, tuotanto ja majoitus. Käytöstä riippumaton kysyntä puolestaan jakautuu kolmeen luokkaan: *mahdollisuuskysyntään* (option demand), eli mahdollisuuteen käyttää kulttuuriperintöä tulevaisuudessa, *olemassaoloon perustuvaan kysyntään* (existence demand) jonka mukaan kulttuuriperinnöllä on itsenäinen arvonsa sen käytöstä tai käytettävyydestä huolimatta, ja *perintökysyntään* (bequest demand), jossa kulttuuriperintö nimensä mukaisesti säästetään tuleville polville. Ideaalit UNESCO:n maailmanperintösopimuksen pohjalla perustuvat käytöstä riippumattomalle arvolle, ja erityisesti perinnön itseisarvolle sekä sen arvolle tuleville polville.

Olen tutkimuksessani keskittynyt enemmän kulttuuriperinnön käyttöarvoon kuin sen käytöstä riippumattomaan historialliseen itseisarvoon, ja pyrin löytämään vastauksia kysymykseen siitä, miten kulttuuriperintöä voidaan käyttää autenttisuutta vaarantamatta. Ainoastaan elämä säilyttää historiallisen kaupungin autenttisen käytön ja funktion.

Työhypoteesi yleisistä ongelmista ja mahdollisista vastauksista niihin

Tutkimuskysymystä ja haastattelukysymyksiä laatiessani olen lähtenyt liikkeelle historiallisten kaupunkikeskustojen yleisistä ongelmista jotka ovat kaupungin kuoleminen ja autenttisuuden häviäminen (ks. taulukko), ja jotka puolestaan aiheutuvat kaupunginosan hylkäämisestä, asukkaiden ja muiden toimintojen vähenemisestä ja rakennusten rapistumisesta. Kaupunginosan voi muuttua kaupallisia ja turismin tarkoituksia palvelevaksi epäpaikaksi tai menettää relevanssinsa suhteessa muuhun kaupunkiin. Ilman varsinaista hylkäämistä voi historiallisen keskustan kaupunkielämä silti oheta yksityistymi-

sen seurauksena, ja muiden toimintojen puuttuminen voi tehdä siitä nukkumalähiön. Varsinkin alussa olen ollut huolissani materiaalisesta autenttisuudesta, jota uhkaa rakennusten ylikunnostuminen ja rankalla kädellä tehty peruserinno. Mahdollinen konflikti nykyajan tarpeiden ja rakennuserinno välillä näyttyy kutakuinkin samanlaisena kaikissa tutkimissani kohteissa. Olen tarkastellut yleisiä ongelmia kohteittain tutkimukseni III osassa Eletty kaupunki. Vastauksena näihin ongelmiin olen käyttänyt työhypoteesina aluksi kymmenkohtaista ohjelmaa. Ohjelman jokainen kohta pyrkii vaikuttamaan johonkin yleisistä ongelmista, jotka uhkaavat historiallisten keskustojen elävyyttä, autenttisuutta tai molempia. Se pohjautuu henkilökohtaiseen kokemukseeni arkkitehtina ja asukkaana historiallisessa kaupunkiympäristössä, ongelmiin jotka ilmenivät lisensointityössäni (Huovinen 2009), sekä joihinkin esimerkitapauksiin, kuten Faenzan historiallisen keskustan tapaus. Työn edistyessä kohtien määrä nousi kolmeentoista, kun alkuperäisissä kohdissa mainittu asukasmäärän kasvattaminen jakaantui asuinkäytön säilyttämiseen sekä sosiaalisen heterogeenisuuden ja monipuolisen käytön säilyttämiseen. Uusina kohtina lisäsin taloudellisen avun korjaustyöhön ja rakennusten hylkäämisen estämisen.

Suojelukäytännön kvalitatiiviseksi arvottamiseksi olen kohta kohdalta vertaillut toimintahypoteesia kaavainstrumentista, paikallishallinnon julkaisemasta materiaalista ja haastatteluvastauksista ilmenevään nykyiseen (ja menneeseen) käytäntöön. Toimintahypoteesin ja todellisuuden vertailu voidaan tiivistää kahteen kysymykseen: Mitä on tehty tähän mennessä, ja miten se toimii? Mitä on tehty muualla, ja voisiko se toimia täällä?

Aineisto

Tutkimusaineisto jakautuu kirjallisiin, kuvallisiin, suullisiin ja materiaalsiin lähteisiin sekä kaupunkielämän osallistuvaan havainnointiin erityisesti kaupunkitapahtumissa. Kirjallisiin ja kuvallisiin lähteisiin kuuluu kirjallisuus, lehtikirjoittelu sekä paikallisen rakennusvalvonnan tuottamat dokumentit, ohjeet ja kaavat. Oman ryhmänsä kuvallisista lähteistä muodostavat vanhat valokuvat, postikortit ja kaupungin imagoa luova kuvamateriaali virallisilla sivustoilla, yrityssivuissa ja sosiaalisessa mediassa. Materiaalilähteitä ovat kaupunkitila ja sen elemen-

tit, rakennukset ja materiaalit, joita olen dokumentoinut lähinnä valokuvaamalla. Suullisia lähteitä ovat toimijat: asukkaat, liikkeenharjoittajat, kotiseutuyhdistykset ja puolueet, liikkeenharjoittajia edustavat yhdistykset, viranomaiset, suunnittelijat ja toteuttajat.

Tekstin sisällä olevat pitkät sitaatit olen suomentanut, mutta säilyttänyt alkuperäiskielisen version viitteessä, poikkeuksena kuitenkin jotkut ruotsin- ja englanninkieliset lainaukset jotka ovat kertomuksen ”kuvituksena”.

Tutkimukseni kirjalliset lähteet, kuten julkaisut ja paikallisten lehtien artikkelit olen saanut valtaosaltaan kirjastoista. Tärkeimpiä niistä ovat Visbyn Almedalsbiblioteket, Kansalliskirjasto, maakuntakirjasto B. Stigliani Materassa, Aalto-yliopiston arkkitehtuurin osastokirjasto, Rakennustaiteen museon kirjasto sekä ICCROMin kirjasto Roomassa. Paikallisten viranomaisten julkaisemaa materiaalia ja ajankohtaista kaavamateriaalia on kaikkien kohteiden osalta saatavilla internetissä. Ufficio Sassin laaja materiaali toimiston vuonna 2002 julkaisemalla CD:llä. Olen myös saanut materiaalia Ufficio Sassissa töissä olevalta *geometra* Claudio Montinarolta. Rauman kaupungin kaavoitusarkkitehti Mervi Tammi on antanut verkosta saatavan materiaalin lisäksi antanut minulle vuoden 1981 kaavaluonnoksen sekä Vanhan Rauman kaupallisen selvityksen. Vanhan Rauman erikoiselimen pöytäkirjoihin olen tutustunut Tammelan korjausrakentamiskeskuksesta.

Erityisen arvokas ja kohteita yhteismitallisesti tarkasteleva kirjallinen lähde on ollut Maailmanperintökomitealle tehtävä kausiraportointi, jonka ensimmäinen ja toinen sykli toteutettiin eurooppalaisissa maailmanperintökohteissa vuosina 2005–2006 ja 2012.

Asukkaiden ja muiden toimijoiden tyytyväisyyttä sekä omaa käsitystä suojellun kaupungin nykytilasta, lähimenneisyydestä ja tulevaisuudesta olen kartoittanut haastatteluilla. Käyttämäni haastattelumenetelmä oli osittain puolistrukturoitu, osittain teemahaastattelu: kaikille haastateltaville esitettiin samat kysymykset samassa järjestyksessä, mutta kaikkien kanssa en puhunut kaikista aihepiireistä samassa laajuudessa. Joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta nauhoitin haastattelut. Lisäksi tein muistiinpanoja. Ensimmäiset kontaktit otin kotiseutu-

toiminnan tai julkaisujen kautta esiin nousseisiin henkilöihin, ja uusia kontakteja etsiessäni tukeuduin jo haastattelemieni henkilöiden ehdotuksiin mahdollisista haastateltavista (nk. lumipallometodi): kutakin haastateltavaa pyydettiin suosittelemaan muutamia muita mahdollisesti haastateltavaksi tarjoutuvia henkilöitä, joihin otin yhteyttä. Pyrin haastattelemaan useampaan ikäluokkaan kuuluvia henkilöä ja molempia sukupuolia, vailla varsinaista toivoa demografisesti edustavasta otoksesta.

Kysyin haastatelluilta heidän yleistietojaan: ikää, sukupuolta, koulutusta, ammattia ja perheen koostumusta. Asuinhistoriasta tiedustelin, kauanko he ovat asuneet kaupunginosassa ja missä he asuivat aiemmin. Kysyin myös, miksi he olivat muuttaneet kaupunginosaan, olivatko he tietoisesti valinneet sen asuinpaikakseen, ja tekisivätkö uudelleen saman valinnan.

Toisen aihepiirin muodostivat kysymykset asunnosta ja sen kunnostamisesta. Pyysin haastateltuja kuvailemaan asuntoaan huoneiden lukumäärän ja pinta-alan suhteen, ja kertomaan siihen kuuluvista muista tiloista, kuten piharakennuksista, kellarista tai ullakosta. Kysyin myös asumismuodosta: oliko asunto oma, vuokralla vai muuten käytössä? Pyysin haastateltavia kertomaan omasanaisesti mahdollisesta konfliktista historiallisen asumisympäristön ja modernien asuinmukavuuksien vaatimuksen välillä. Kysyin olivatko he kunnostaneet asuntoa, ja mikäli olivat, kysyin korjaustöiden suunnittelijasta, toimenpidelupahakemuksesta ja rakennuksen suojelustatuksesta, korjaustöiden toteuttajista sekä varauksella kustannuksista ja rahoituksesta. Olin myös kiinnostunut tietämään oliko heillä ollut aihetta tyytymättömyyteen käsittelyn hitauden, viranomaistoimien tai korjausrakentamisen kustannusten vuoksi. Viimeisenä kysyin asunnon varustetasosta muuttohetkellä ja mahdollisista parannuksista jotka asukas oli itse asunnossa tehnyt. Varustelulla kerroin tarkoittavani juoksevaa vettä, viemäriä, sähköä, puhelinta, lämmitystä, sekä mahdollista ilmastointia ja jäähdytystä; nämä kaikki luetteloin haastattelutilanteessa.

Oman ryhmänsä muodostivat kysymykset liikkuvuudesta. Kysyin haastateltavilta oliko heidän taloudessaan autoa, mihin he tarvitsivat sitä ja mihin pysäköivät. Tiedustelin mitä autoilun vaihtoehtoja kuten julkista liikennettä, polkupyörää he

käyttävät, liikkuvatko he jalan asuinalueensa ja miten nämä liikennemuodot on kaupungissa huomioitu. Liikkumistarvetta kartoitin kysymällä työpaikan, mahdollisten lasten koulun tai päivähoiton sijaintia ja tiedustelemassa peruspalveluista kaupunginosassa. Mikäli niitä ei ollut, kysyin missä he tekevät päivittäistavaraostoksensa.

Kysymyksissä vapaa-ajasta ja sosiaalisesta elämästä kaupunginosassa tiedustelin haastatelluilta kuinka paljon he viettävät aikaa omassa kaupunginosassaan, ja mitä kaupunginosa tarjoaa lapsille. Kysyin naapuruston sosiaalisesta vuorovaikutuksesta.

Kysymysryhmässä muista toiminnoista kaupunginosassa tiedustelin haastateltavilta minkälaisia matkailijoille suunnattuja toimintoja kuten majoitustoimintaa, ravintoloita, kahviloita ja matkamuistomyymälöitä he ovat huomanneet kaupunginosassaan. Kaupoista kysyin mitä niissä myydään, ovatko ne jollain lailla relevantteja kaupunginosan asukkaiden tarpeiden kanssa, ja pitääkö haastateltava mahdollisena, että vanhakaupunki historiastaan huolimatta muuttuu epäpaikaksi. Tiedustelin myös toimintojen rinnakkaiselossa mahdollisesti koetuista ongelmista.

Mahdollisia ongelmakohtia kartoittaakseni kysyin haastatelluilta heidän vaikutelmastaan todellisesta ja koetusta turvallisuudesta kaupunginosassa. Pyysin heitä omasanaisesti kuvailemaan kaupunginosan kunnostamisen vaiheita ja arvioimaan onko siinä onnistuttu, sekä kysyin millaisena he näkivät kaupunginosan tulevaisuuden. Lopuksi pyysin haastateltavilta muiden mahdollisten haastateltavien yhteystietoja.

Työn edetessä otin haastattelurungon lisäksi käyttöön SWOT-analyysin kaupunginosan sisäisistä ominaisuuksista aiheutuvien vahvuuksien ja heikkouksien sekä ulkoisista tekijöistä johtuvien mahdollisuuksien ja uhkien arvioimiseksi, sekä nelikentän, jossa haastateltava sai arvioida kaupunkia akseleilla elävä – kuollut ja autenttinen – epäautenttinen. Koska autenttisen käsite ja elävyyden indikaattorit ovat subjektiivisia ja ajassa eläviä, olen haastattelutilanteessa kuvaillut elävän ja autenttisen kaupungin sellaiseksi kuin se oli ”vanhoina hyvinä aikoina”, kuolleen ja epäautenttisen kaupungin teemapuis-

tona, kuolleen ja autenttisen museona sekä elävän mutta epä-autenttisen rankalla kädellä saneerattuna. Paitsi historiallisen materiaalin alkuperäisyyttä, kaupungin autenttisuudella voidaan tarkoittaa filosofista autenttisuutta, uskollisuutta omalle identiteetille ulkoisen maailman paineissa.

Aineiston analyysimenetelmät

Aineiston laadullisessa analyysissä olen tukeutunut narratiivisen analyysin ja sosiaalisen konstruktivismen metodina käytettyyn *diskurssianalyysiin*. Keskeiset käsitteet kuten kaupunkisuojelu, kulttuuriperintö ja maailmanperintö täyttävät diskurssin focault’laisen määritelmän tietyistä aihealueesta toiston ja variaatioiden kautta kiteytyneinä, kulttuurisesti jaettuna ja hyväksytyinä puhetapoina, merkityssysteeminä ja merkityksellistämisen tapana. Diskurssi muotoilee puhumansa kohteet, ja siihen liittyy aina valtasuhteita.

Kaupunkisuojeludiskurssista kirjoittaessani tunnistan oman ammattini ja ihmistieteiden tuntemukseni rajallisuuden. En voi kuitenkaan jättää kielen käyttöä ja muuta merkitysvälitteistä toimintaa huomioimatta tutkimani aiheen konstruktio- luonteen vuoksi: tutkimukseni ydin, pyrkimys arvioida kaupunkisuojelun onnistumista tutkimuskohteissa, tapahtuu suojeludiskurssin merkitysjärjestelmän sisällä, enkä voi arvioida kaupunkisuojelun ideaalin toteutumista objektiivisena sosiaalisten konstruktioiden yläpuolella leijuvana totuutena. Talonrötisköt ovat substanssina olemassa, mutta kun niistä aletaan puhua, ollaan kielenkäytön maailmassa.

Kaupunki-, rakennus- ja kulttuuriperinnön suojelussa on mitä suurimmassa määrin kyse kielen käytöstä todellisuuden rakentamisessa. Suojelu tapahtuu tekstuaalisen maailman ja materiaalisuuden todellisuuden kohtauspinnalla. Kaupunkisuojelu on kuluneiden noin puolen vuosisadan aikana valtavirtaistunut, saavuttanut yleisen tason hyväksynnän ja vahvistunut kulttuuriseksi konventioksi.

Sosiaalista todellisuutta tuottavat sosiaaliset käytännöt ovat tapoja, jolla ihmiset tuottavat ja järjeistävät asioita sen kautta, miten niissä ”yleisesti” menetellään. Diskurssi ja kielenkäyttö ovat osa sosiaalisia käytäntöjä ja sijoittuvat sosiaaliin käytäntöihin. Esimerkkinä muuttuvasta sosiaalisesta käytännöstä ra-

kennussuojelussa voidaan käyttää vanhan ja vinossa olevan oven korjaamista. Menneisyydessä ovi on kunnostettu, koska niin on ollut tapana: sitä on jatkettu, siitä on vaihdettu laho osa, se on kierrätetty talousrakennukseen. Modernismin merkityssysteemi – paitsi ettei arvostanut vanhuutta itseisarvoisena – teki mahdolliseksi talouskasvun ja teollisen tuotannon tukemana uusimisen, jolloin vanha ovi revitään irti, hakataan takkapuiksi ja ostetaan uusi teollisesti valmistettu ovi rautakaupasta. Suojeludiskurssissa vanhan oven materiaalista autenttisuutta arvostetaan yli sen suoruuden, pinnan virheettömyyden, ääneneristyksen, paloluokan tai K-arvon, ja diskurssin valtavirtaistumisen merkki on se, ettei vanhaa vinoa ovea tarvitse enää edes selitellä ja puolustella naapureille. Ovesta naapurin, viranomaisen, timpurin tai suunnittelijan kanssa käyty keskustelu on osa laajempaa sosiaalista käytäntöä. Aukkaan ikä, koulutus ja kulttuuritausta vaikuttavat hänen sosiaalisessa tilanteessa valitsemaansa diskurssiin, kuten ilmenee esimerkiksi Visbyssä tekemässäni asukashaastattelussa, jossa uusruotsalaisten kulttuuriperinnön ymmärrystä ja arvostusta epäiltiin.

Modernismin ja suojelun toiminnassa tuotetut diskurssit ja repertuaarit ovat eläneet rinnakkaisina ja keskenään kilpailevina merkityssysteeminä. Valtasuhteiden verkostossa jotkut diskurssit voivat saada muita diskursseja tukevamman jalansijan. Suojelu- ja perintödiskurssista saattaa jopa muodostua yhteisesti jaettu ja itsestäänselvä pidetty ”totuus”, joka vaihtaa vaihtoehtoisia ”totuuksia”. Sen tukemisessa voidaan vedota ylempään, jopa globaaliin auktoriteettiin, kuten tutkimuskohteissa UNESCOon.

Diskurssin hegemonisuudesta puhutaan esimerkiksi tarkastellessa mitkä merkitysjärjestelmät ovat valuneet viranomaiskielenkäytöstä asukkaiden tapaan rakentaa (itselleen ja haastattelijalle) suojelussa kohteessa asumisen mielekkyyttä. Suunta ei kuitenkaan ole vain ylhäältä alaspäin, sillä merkitysjärjestelmät ovat myös voineet levitä paikallisten toimijoiden (kotiseutuyhdistykset ym.) kielenkäytöstä viranomaiskieleen. Osa asukkaista jakaa viranomaisten kanssa yhteisen merkitysjärjestelmän esimerkiksi koulutuksensa takia, tai he ovat itse viranomaisia. Asiantuntijuus, mutta myös paikallisuus tuo auktoriteettia.

Voidaanko hyvää tutkia määrällisesti? Voidaan, varauksella. Määrällisesti mitattavia suureita, kuten tyhjillään olevien, hylättyjen, laiminlyötyjen ja kunnostamattomien kiinteistöjen määrää, asukasluvun kehitystä, liikeyritysten ja alueen työpaikkojen lukua olen pitänyt merkityksellisinä kaupungin kehitystrendejä arvioidessa, mutta samalla olen kyseenalaistanut niiden suoran johdettavuuden hyvän ja onnistuneen kaupunkisuojelun merkitsijäksi. Liikevaihdossa mitattava menestystarina ei sulje pois sitä mahdollisuutta, että kaupunki olisi muuttumassa teemapuistoksi, ylikansallisten ketjuliikkeiden temmellyskentäksi, autenttisesti historiastaan huolimatta epäpaikaksi. Tutkimuksen painopiste on laadullisessa tutkimuksessa, ja laatu on sosiaalinen konstruktio: Materan luolakaupunginosan muuttuminen ”kansallisesta häpeästä” koko ihmiskunnalle arvokkaaksi maailmanperinnöksi ilman että substanssi itsessään muuttuu avaa ovet diskurssianalyttiselle lähestymistavalle, sanojen magian tarkasteluun. Historiankirjoitus pitää sisänsä historian arvottamisen, ja kaupunki, joka on osoitettu diskurssissa ”arvokkaaksi” lisää myös asukkaidensa arvoa – sekä kokemustasolla, myönteisessä minäkuvassa että konkreettisesti kiinteistöjen arvossa.

Hyvää kaupunkisuojelua voi etsiä asukkaiden tyytyväisyydestä ja ”mielekkään elämän” kokemuksesta, jonka täytyy olla jaettava. Pyrkimys pelkästään ylhäältä päin hyväksi määriteltyyn tavoitteeseen voi osoittautua konfliktiseksi. Perusteiltaan sisäistämättömiksi jääneistä ja siten motivoimattomista määräyksistä kirjoittaa El Harouny (2008, 108):

Yhteiskunta toimii myös suuremmin erilaisin käskein, kielin, säännöin ja määräyksin. Johtaessaan tavoitteisiin ne voivat vaikuttaa äkkiseltään arvioituna tehokkailta. Perusteiltaan sisäistämättömiksi jääneitä ja siten motivoimattomia määräyksiä pyritään kuitenkin usein kiertämään, mikä edellyttää jatkuvaa valvontaa. Määräysten motivoimattomuus perustuu siihen, että ihminen joutuu toimimaan maailmankuvansa vastaisesti ja kokee olevansa samalla alistaisessa roolissa. Maailmankuvan rakentumista ei voi pakottaa. Määräykset eivät edistä kulttuurin kokemista yhteiseksi, ellei rajoituksia ole voitu työstää laajapohjaisessa yhteistyössä niiden vaikutuspiirissä olevien tahojen kesken. Keskinäinen ymmärrys on ihmisten välisen yhteiselon edellytys ja kulttuuria pitkällä tähtäimellä kantavaa. Tavoiteltavaa olisi tällöin eri ihmisten maailmankuvien lähentäminen toisiinsa. On asia erikseen, miten se saavutetaan.

Kaupunkisuojelu perustuu edelleen enemmän valistukseen kuin dialogiin, ylhäältä päin välitettyyn asiantuntijatietoon joka kohdistuu suojelutavoitteiden potentiaalisille toimeenpanijoille, asukkaille ja kiinteistöjen omistajille. Rakennusta-paohjeistot ja korjausneuvonta ovat konkreettisia esimerkkejä pyrkimyksestä yhteisen tavoitteen laajapohjaiseen jakamiseen. Paradigmanmuutos on ollut jo pitkään käynnissä, mutta ympäristökasvatuksella ja osallistuvalla suunnittelulla on silti vielä kuljettavanaan pitkä ja kivinen tie.

Tutkimuksen tieteellinen konteksti

Tutkimukseni teoreettinen kehys on arkkitehtuurin historian, kaupunkisuojelun ja kaupunkisuojelun historian ohella yhteiskuntamaantiede, humanistinen maantiede ja kulttuuri-maantiede, kaupunkitutkimus ja kulttuuriperintö-talouden tutkimus. Pidän erityisen mielenkiintoisena kysymystä mahdollisesta konfliktista käyttö- ja idealisoidun tilan välillä. Analogioita voidaan löytää Maaria Seppäsen tutkimuksesta *Global scale, local place? The making of historic centre of Lima into a world heritage site* (Seppänen 1999); ristiriitaa yksityisten ja julkisten etujen, suojeltujen rakennusten ja myötäjäiseksi rakennettavien asuntojen välillä on kuvailut myös Michael Herzfeld Kreetan Rethymnoniniin sijoittuvassa tutkimuksessaan (Herzfeld 1991). Vaikka keskitynkin tutkimuksessani käytännön kysymyksiin ja pyrin tunnistamaan kaupunkien elävyyden säilyttävän hyvän kaupunkisuojelun standardit, tutkimukseni kysymys lähestyy kaupunkisuojelun paradigmaa: miksi me tarvitsemme mennyttä, ja miten voimme säilyttää sen? Toinen tärkeä aihepiiri joka sivuaa omaani on tutkimus identiteetistä, vallasta ja valta-asemasta: mikä – ja kenen – menneisyys olisi säilytettävä, ja ketä varten se on säilytettävä? Herzfeldin lisäksi tätä, ja varsinkin kaupunginosien sosiaalisen monimuotoisuuden ja toiminnallisen autenttisuuden uhanalaiseksi tuleamista gentrifikaation myötä on käsitellyt useissa teoksissaan professori Sharon Zukin.

Elävästä, sosiaalisesti ja toiminnallisesti monimuotoisesta kaupungista – joka ei välttämättä ole, mutta hyvin todennäköisesti on historiallinen kaupunkikeskusta – kertovat tanskalaisen professori Jan Gehlin ja yhdysvaltalaisen toimittajan Jane Jacobsin klassikkoteokset.

Erityisesti maailmanperintöön, sen hoitamiseen ja kulttuuriperinnön teorian osalta tärkeä lähde on ollut professori Jukka Jokilehto, jonka Sir Bernard Feildenin kanssa laatima opas *Management guidelines for world cultural heritage sites* (1993). Tämän lisäksi Jokilehto on lukuisilla julkaisuillaan avannut maailman- ja kulttuuriperinnön käsitteitä, kuten yleismaailmallista erityisarvoa (Outstanding Universal Value; OUV) ja kaupunkisuojelun tuoreinta käsitetyökäluä, historiallista kaupunkimaisemaa (Historic Urban Landscape; HUL), joka jatkaa integroidun suojelun viitoittamaa tietä huomioimalla historialliseen kaupunkiin globaalilla tasolla vaikuttavat sosiaaliset, taloudelliset ja fyysiset muutosprosessit.

Italiassa kaupunkisuojelukeskustelun juuret ulottuvat pitkälle. Varhaisista historiallisen kaupunkikeskustojen ja modernin murroksen ongelmia ratkaisemaan pyrkineistä arkkitehdeista mainitsen professori Gustavo Giovannonin (1873–1947). Toisen maailmansodan, sodan ja jälleenrakentamisen aiheuttaneiden tuhojen jälkeen vaikuttaneista tärkeimpiä ovat arkeologi ja toimittaja Antonio Cederna, arkkitehtiprofessori Saverio Muratori. Kansallisen keskustelun suora vaikutus Veneetsian julistukseen oli sen taustalla vaikuttaneiden arkkitehtien Roberto Panen ja Piero Gazzolan sekä taidekriitikko Cesare Brandin kynästä.

Suomessa tehdystä tutkimuksesta erityisen maininnan ansaitsevat Tanja Vahtikarin vuonna 2013 julkaistu kulttuuriperinnön globalisaatiota ja ”kulttuuriperinnön auktorisoitua diskurssia” käsitellyt kulttuurimaantiedon väitöskirja *World Heritage Cities between Permanence and Change: International Construction of ‘Outstanding Universal Value’ and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s*, sekä Anca Dumitrescun tuore, vuonna 2016 julkaistu arkkitehtuurin väitös *The Management of Change in Finland’s Wooden Historic Urban Landscapes – Old Rauma*, jossa tutkija tarjoaa historiallisten kaupunkikohteiden kehittämiseen, suojeluun, konservointiin ja jälleenrakennukseen paikan henkeä säästäväksi työkaluksi yhdistettyä hoitosuunnitelmaa. Elisa El Harounyn väitös *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä* (2008) sivuaa aiheitani useassakin kohdassa, samoin Riitta Salastien Kioton kaupunkisuunnittelua koskenut väitös *Living Tradition or Panda’s Cage?* (1999). Jatkuvuuden ja suojelun yhdistämiseen näkökulmaa on minulle antanut profes-

sori Olli-Paavo Koposen väitöskirja *Täydennysrakentaminen. Arkkitehtuuri, historia ja paikan erityisyys* (2006). Suomalaisen suojelukeskustelun ”grand old man”, emeritusprofessori Vilhelm Helander on vaikuttanut useilla julkaisuillaan, opetusellaan ja töillään.

Ruotsissa tehdystä tutkimuksesta erityisen maininnan ansaitseen visbyläisen etnologian professori Owe Ronströmin *Kulturarspolitik, Visby – från sliten småstad till medeltidsikon*, mutta myös muut kirjoitukset arvotuksilla ja sanoilla rakentuvasta maailmasta.

Pyrin tutkimuksellani luomaan osaltani siltaa rakennussuojelutoiminnan ja suojelua tarkastelevan akateemisen tutkimuksen välille. Näiden erkaantumisesta toisistaan kirjoittaa Maunu Häyrynen johdannossaan Riitta Salastien, Tuija Lindin, Petri Vuojalan ja Maire Mattisen artikkeleihin ICOMO-Sin juhlavuoden julkaisussa *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta* (Häyrynen 2014, 83). Edes kentällä restaurointi ei voi elää tutkimuksesta irrallaan, sillä valintoihin perustuvana toimintana siinä on kyse ensiksi etiikasta, ja vasta sen jälkeen materiaalisesta tieteestä. Kaikessa suojelussa joudutaan läpikäymään kysymys siitä mitä säästetään (luova, subjektiivinen mutta eettisesti perusteltavissa oleva valinta), miten säästetään (konservoinnin ja restauroinnin tieteellinen pohja), ja miksi säästetään (koko suojeludis-kurssi).

Tutkimukseni toisena tavoitteena on ”koeponnistaa” suojelun ammattilaisille ja päättäjille laadittua runsasta materiaalia, sekä arvioida suojelutoimien välittymistä *planning-* ja *management-*tasoilta käytäntöihin siten, ettei kohteissa jouduttaisi uhraamaan sen enempää elämää – toiminnallista autenttisuutta ja jatkuvuutta – kuin myöskään materiaalista autenttisuutta.

Tutkimuksen jäsenys

Tutkimuksen *ensimmäisessä osassa* sivuan yleisellä tasolla historiallisen kaupungin (vanhakaupunki tms.) käsitteen synty- mistä seurauksena kasvaneesta tietoisuudesta historiasta, ajasta ja muutoksesta. Jatkossa esittelen tutkimuskaupungit ja kuvailen tiivistäen niiden historian. Tarkastelen vanhan keskustan suhdetta ympäröivään uuteen kaupunkiin myös lukuina ja karttoina. Kohdekaupunkien historiaa käsittelevä osuus on

osaltani toteavaa, eli tarkoitukseni ei ole löytää mitään uutta, ainoastaan diskurssianalyysin ja narratiivisen analyysin keinoin analysoida historiankirjoituksen retoriikkaa. Historian tarkastelu perustuu julkaistuun kirjalliseen materiaaliin. Lyhyen historiallisen taustoittamisen jälkeen tarkastelen kunkin kaupungin osalta sitä, miten ja milloin kaupungista on tullut suojelun kohde. Analogisessa historiassa kaikki kolme kohdekaupunkia ovat kokeneet nopean kasvun alkuperäisten maantieteellisten rajojensa ulkopuolelle, historiallisen ytimen nimeämisen uudesta kaupungista poikkeavana ”toisena”, sen kohtaamisen saneerattavana ongelmana tai jopa ”kansallisena häpeänä”, sekä myöhemmän muutoksen arvokkaaksi ja säilyttämisen arvoiseksi kaupunkisuojeludiskurssin syntyessä ja valtavirtaistuessa. Tässä yhteydessä tarkastelen myös kohdekaupunkien narratiivista rakentamista: mitkä historian tapahtumat ja ajanjaksot on kaupungin ”tarinassa” nostettu esille ja mahdollisesti tuotteistettu?

Tutkimuksen *toisessa osassa* käsittelen suojelu- ja restaurointikäsitteiden aatehistorian, sekä suojelun painopisteen siirtymisen monumenteista kulttuurimaisemaan, kansanrakentamiseen ja siitä edelleen immateriaaliperinnön suojeleluun. Maailmanperintölista ja kaupunkisuojelu ovat tämän aatehistorian perillisiä. Suojelu on modernin ajan ilmiö, samoin tietoisuus historiasta, sen tietoinen dokumentointi ja rakentaminen, joka on vallitsevien diskurssien ohjaamaa ja kietoutuu kysymykseen toimijuudesta ja vallasta, siitä kuka määrittelee vallitsevat diskurssit. Paradoksaalisesti modernismin edistysuskon metanarratiivista jopa ”isänmurhan” kautta syntyneeseen kaupunkisuojaeluun sisältyy edelleen edistysusko, sillä suojelun uskotaan muuttuvan koko ajan paremmaksi, ja sen edistystä voidaan kuvata janalla. Kaupunkisuojelun nousemista paikallisten toimijoiden yleiseen tietoisuuteen ja poliittiseen agendaan tarkastelen sanomalehdissä julkaistun aikalaiskeskustelun kautta. Suojellut kaupungit näyttelevät kulttuuriperintönä roolia (kansallisen) kulttuuri-identiteetin rakentamisessa, mutta myös paikallisidentiteettiä tukevana periferian voimaantuessa keskuksen suhteen. 1900-luvun jälkipuolisolta alkaen paikallisen kulttuurin suojelu otettiin kansallisten ja kansainvälisten strategioiden piiriin, kun maailmanperinnön käsite syntyi.

Moderniin suojeluunkin sisältyy tämä intentioiden potentiaalista ristiriitaisuutta synnyttävä tekijä – paikallisen universaali vaaliminen. Uskonnota johdetun todellisuuskäsityksen syrjäyttänyt uusi aika korosti ihmisen omien, järkeen perustuvien resurssien varassa tapahtuvaa suuntautumista maailman moninaisuuden toteamiseen. Suojelussa tämä merkitsi yhä erityislaatusempien paikallista kulttuuria edustavien kokonaisuuksien lukemista ihmiskunnan yhteiseksi kulttuuriperinnöksi. Kehittyi näkemys kulttuuriperinnön universaalista arvosta, joka oikeuttaisi kansainväliset toimet sen suojelemiseksi (El Harouny 1999, 49–50).

Itse kunkin tutkimuskaupungin osalta tarkastelen sitä historiallista hetkeä, jolloin kaupungin asukkaat – tai mahdollisesti ylhäältä päin kaupunkia määrittelevät viranomaiset, asukkaiden epäluulosta välittämättä – havahtuvat kaupunkimiljöön arvokkuuteen ja tekevät kaupungista suojelun kohteen. Suojelu ei ala maailmanperintöluetteloon liittämistä, mutta ei myöskään pääty siihen. Kolmea maata vertailllessamme kohtaamme erilaiset lainsäädännöt ja käytännöt.

Tutkimukseni *kolmannessa osassa* yleisenä kysymyksenä käsittelem nelikenttää ja sen akseleiden päässä olevia käsitteitä: kaupungin elämää tai kuolemaa, autenttisuutta tai sen puuttumista, sekä historiallisten kaupunkikeskustojen yleisiä ongelmia, jotka ratkaisemattomina johtaisivat kaupungin kuolemaan tai sen (materiaalisen) autenttisuuden menettämiseen. Kaupunkikohtaisesti tarkastelen sitä, miten nykyaikaisen elämän ja historiallisen rakennuskannan suojelun mahdollinen ja jopa todennäköinen ristiriita on kussakin kaupungissa onnistuttu ratkaisemaan. Onko kaupungista tullut teemapuisto, museo vai onko se säilynyt elävänä? Millä lailla kaupunkilaisten elinkeinot ovat aiemmin nivoutuneet kaupunkirakenteeseen, ja millä tavalla elinkeinorakenteen muuttuminen heijastuu kaupunkitilassa? Ovatko kaupungin asukkaat vaihtuneet suojelupäätöksen jälkeen? Pystyvätkö kaupungin omat asukkaat vielä elämään rinnan matkailijoiden kanssa? Kolmas osa pohjautuu toimijoiden haastatteluihin ja havainnointiin. Kaupunkien nykyhetkeen, havaintoihini ja haastatteluihin perustuvassa osassa tarkastelen toteutunutta kaupunkisuojaelua nelikentällä. Tarkastelen siinä historiallisen kaupunkikeskuksen yleisiä ongelmia sen kohdatessa nykyelämän vaatimukset. Toimijoita haastatteleamalla pyrin arvioimaan historiallisen kaupungin kohtaamia sosiaalisia ja kaupallisia paineita: millä lailla kau-

punkisuojaus sekä asukkaiden, elinkeinonharjoittajien ja matkailijoiden elämä nykyaika kaupungissa kohtaavat.

Neljännessä osassa tarkastelen yleisellä tasolla ohjeistusta ja maanuaaleja, jota kansainväliset toimijat ovat tuottaneet historiallisia kaupunkikeskuksia ja kulttuuriperintökohteita varten. Kaupunkikohtaisesti tarkastelen sitä, minkälaisilla toimenpiteillä kutakin kohdetta on suojeltu, ja tällä hetkellä suojellaan. Tarkastelen suojeleinstrumentteja sekä ennen että jälkeen maailmanperintöstatusta, suojelelun tasoja kansainvälisistä sopimuksista paikalliseen käytäntöön, tasojen välistä kommunikaatiota, suojelelun kansantajuistamista sekä kiinnostavana kysymyksenä siitä, mikä on milloinkin ollut kiellettyä. Osan kirjallisina lähteinä olen käyttänyt tutkimuskohteiden viranomaisten, lähinnä rakennusvalvonnan, tuottamaa materiaalia, kaupunkikohtaisesti käytössä olevaa kaavainstrumenttia, sitä mahdollisesti täydentäviä korjaussuunnitelmia sekä toimeksiantajien, suunnittelijoiden ja toteuttajien ohjeistusta ja valistusta rakennustyypeistä, rakenteista, käytettävissä olevista väreistä ja materiaaleista. Suojelelun julkinen rahoitus huomioidaan tässä osassa. Tarkastelen historiallisen rakennuskannan hyödyntämisen edellyttämiä poikkeuslupia esteettömyysvaatimusten, ikkunapinta-alojen, saniteettitilojen

mitoituksen tai maan alla sijaitsevien tilojen osalta, sekä yksityisten investointien kannustamista esimerkiksi kompensoivan rakennussuojelelun keinoin.

Johtopäätöksissä pyrin vastaamaan edellä esittämiini kysymyksiin, arvioimaan sitä, onko viranomaistoimenpiteillä päästy tutkimuskohteissa toivottuun tulokseen ja mikäli näin ei ole tapahtunut, mitkä ovat olleet suunnittelussa huomioimatta jääneet muuttujat.

Arvotan sekä kaupunkisuojelelun onnistumista, että onnistumisen arvioinnissa käyttämäni instrumenttia. Vertailen analysoimaani aineistoa historiallisten kaupunkikeskustojen yleismaailmallisiin ongelmiin ja toteutunutta suojelelun työhypoteesina olleisiin elävyyttä ja autenttisuutta tukeviin olemustoimenpiteisiin. Niiden laatimisessa olen ammentanut aikaisemmasta lisensiaatintutkimuksestani sekä muista julkaistuista tapauksista (Forlì, Faenza, Bologna) ja UNESCO:n oppaista. Tutkimuksen lopuksi esitän oman visioni siitä, mitä nykyhetkessä käynnissä oleva kaupunkielämän muutos tai jopa murros voisi tarkoittaa historiallisille kaupunkikeskustoille.

I HISTORIALLINEN KAUPUNKI

HISTORIAALLINEN KAUPUNKI

The defense, by certain minorities, of a privileged memory that has retreated to jealously protected enclaves in this sense illuminates the truth of lieux de mémoire – that without commemorative vigilance, history would soon sweep them away. We buttress our identities upon such bastions, but if what they defended were not threatened, there would be no need to build them. Conversely, if the memories that they enclosed were to be set free they would be useless; if history did not besiege memory, deforming and transforming it, penetrating and petrifying it, there would be no lieux de mémoire. Indeed, it is this very push and pull that produces lieux de mémoire – moments of history torn away from the movement of history, then returned; no longer quite life, not yet death, like shells on the shore when the sea of living memory has receded

Pierre Nora (1989); 'Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire'

Kirjoittaessani historiallisesta kaupungista viittaan lähinnä esi- ja varhaismoderniin, enimmäkseen traditioon ja vain osin suunnitteluun perustuvaan kaupunkiin, joka on säilynyt nykypäivään suhteellisen eheänä kokonaisuutena, maantieteellisen rajojensa, linnoitusten tai köyhyyden suojelemana. Esimodernina aikana perustettujen tai spontaanisti syntyneiden kaupunkien historiallisen keskustan säilymiseen ovat vaikuttaneet monet tekijät, sekä tapauskohtaisesti käytetyt tavat, joilla on vastattu kaupunkielämän uusiin tarpeisiin. Kaikissa historiallisissa kaupungeissa on tapahtunut muutoksia uudenlaisten rakennustyyppien ja tilojen tullessa tarpeelliseksi. Jotkut kaupungit ovat muuttuneet asteittain niin, että vanhat rakennukset ovat korvautuneet uusilla ja katulinjauksiin on tehty vain pieniä korjauksia, laajennuksia ja läpivetoja. Kaupunki on voinut myös laajeta nopeasti linnoitustensa ulkopuolelle ja vallihautoihin, kuten tapahtui Wienin Ringsträßella (Gottfried Semper 1857), jolloin vanhakaupunki on usein jäänyt vähäosaisemman väestön asuinsijaksi nousevan porvariston ajellessa hevuskärryillään uusilla bulevardeilla. Joitakin kaupunkia on muokattu radikaalisti, kuten paavi Sikstus V:n Roomaa, jossa vuosina 1585–90 toteutuneet historiallista kaupunkikudosta halkoneet katulinjaukset olivat ensimmäinen kaupunkirakennetta muuttaneiden uudelleenjärjestelyiden sarjasta, tai Haussmannin Pariisia (1853–70). Kaupunki on

Kuva 1: Wien 1858, Ringstraße.

voitu myös siirtää alkuperäisiltä sijoiltaan, kuten Suomessa Hämeenlinna, Vaasa ja Helsinki. Jotkut kaupungit ovat merkittävältä osin tuhoutuneet sodassa, suuressa kaupunkipalossa tai maanjäristyksessä.

Historialliset kaupungit ovat kuitenkin säilyttäneet käyttöarvonsa. Kuten Patrick Geddes asian ilmaisi: *kaikella kunnioituksella puutarhakaupunkeja kohtaan, meidän täytyy tehdä parhaamme jo olemassa olevien kaupunkien kanssa.* Nykypäivään säilyneiden esi- ja varhaismodernien kaupunkien tai kaupunginosien asuttavuuden suuri haaste on nykyelämän ja vanhan kaupunkirakenteen yhteensovittaminen. Geddesin huoli vanhojen kaupunkien käyttöarvosta poikkesi vuosisadan valtavirtaisesta diskurssista. Historiallinen kaupunki, johon modernismi suhtautui nykyelämään soveltumattomana, jos ei suorastaan purettavana niin korkeintaan muisto- ja museoarvoja omaavana muinaisjäänteinä, nousi jälleen arvostuksen kohteeksi vasta 1960- ja 1970-lukujen modernismikritiikin myötä. Samaan aikaan rakennussuojelun kenttä oli laajentu-

Kuva 2: Wien, Ringstraße. Puukaiverrus vuodelta 1869.

nut monumenttisuojelusta kattamaan kokonaisuuden, kaupunkimaiseman, kansanrakentamisen ja *architettura minorens*, vähäarvoisemman arkkitehtuurin. Mitä historiallista kaupunkia suojellessa tulisi suojella, materiaalista autenttisuutta vai elämää? Itse pidän molempia tärkeinä, en vähiten siksi, että ainoastaan elämä voi viime kädessä säilyttää kaupungin. Kokonaisten kaupunkien museotason suojelemisessa on käytännön ongelma: minkään museon määrärahat ja lipputulot eivät yksin riitä kokonaisen kaupungin ylläpitävään huoltoon. Kaupunki tarvitsee muita toimijoita, kuten asukkaita tai liikkeenharjoittajia, joiden oikeutetut intressit saattavat kuitenkin olla ristiriidassa suojelutavoitteiden kanssa.

Jatkossa tulen tarkastelemaan kohteeksi valitsemieni kaupunkikeskustojen nykytilannetta nelikentällä, jonka toisena akselina on *elävä–kuollut*, toisena *autenttinen–epäautenttinen*. Alun perin jokainen kaupunki oli elävä ja autenttinen: kaupungin jos ei suoranaisesti kuolemaan, niin ainakin toimintojen ohentumiseen ja asukasluvun vähenemiseen on voinut vaikuttaa uusien kaupunginosien vetovoima tai kuten Materan luolakaupunginosan tapauksessa, asukkaiden pakkosiirto primitiivisiksi ja epäterveellisiksi luokitelluista asumuksista sen hetken parhaan tietämyksen mukaan suunniteltuihin lähiöihin. Autenttisuuden määritelmä elää paradigmanmuutosten

myötä, tieteenalasta ja tarkastelijan kulttuuritaustasta riippuen. Itse miellän kaupungeista puhuttaessa autenttisuuden vastakohtaksi aiempien vuosisatojen ajan vain hitaasti muuttuneen kaupungin toiminnallisen, mittakaavallisen ja materiaalsen jatkumon äkillisen katkeamisen; paradoksaalisesti erityisen historialliseksi mielletyn kaupunginosan syntyminen on kuitenkin edellyttänyt asteittaisen muutoksen hidastumista tai pysähtymistä.

Historiaa määrittää sen toiseus moderniin verrattuna: historiallista kaupunkia käsitteenä ei ole olemassa ilman vertailukohtaansa, modernia kaupunkia. Kansantajuisesti kaikki se, mikä ei ole uutta, on historiaa, ja kärjistetyksi on olemassa vain kaksi aikakautta: nykyaika ja *olipa kerran*. Perspektiiviharha saa menneisyydessä tapahtuneen muutoksen näyttäytymään pysähtyneenä olotilana; nykyhetken ja menneisyyden vedenjakaajana toimii epäjatkuvuus, mutta riittävän kaukana ajanalla sijaitseva epäjatkuvuuskohta on jo osa historiaa. Kaupungeista puhuttaessa tärkein yksittäinen epäjatkuvuustekijä on ollut autoistuminen, joka äärimmilleen vietynä on kyseenalaistanut kaupungin sekä aikaisempien kaupunkien ympärillä ja välissä syönyt maaseudun (*suburban sprawl*). Ympäristön, yhteiskunnan ja talouden tasapainoa uhkaava kaupunkirakenteen hajoaminen¹⁴ on osaltaan jälleen lisännyt mielenkiintoa kaupunkimaista elämää ja myös historiallisia keskustoja kohtaan.

Historian eroaminen nykyhetkestä on käsitteenä moderni, ja yleisesti jaettu tietoisuus historiasta sekä sen dokumentoinnin keinoista on johtanut nykyhetken ajatukseen siitä, että hetki, jota elämme on ”jonakin päivänä historiaa”. Pidin siitä huolimatta yllättävänä, että jo vuonna 1972 Rauman museon omistukseen siirtyneessä Kirstin talossa yksi huone oli kaukoköisesti jätetty 1960-luvun asuun. Historiaa on modernina aikana käytetty identiteetin rakentamiseen. Kansallisvaltioiden historiankirjoitus on noudattanut virallista kaanonaa, joka on hyväksytty valtakunnalliseen opetusohjelmaan; sen rinnalla ovat esiintyneet paikallishistoriikit. Historiankirjoitus on kuitenkin demokratisoitunut ja moniäänistynyt. Teoksessaan *The Past is a Foreign Country* David Lowenthal (1985) luettelee

¹⁴ Ks. esim. *Urban sprawl in Europe - The ignored challenge*. EEA Report No 10/2006.

erilaisia tapoja tulkita, esittää, rakentaa, käyttää ja muistaa mennyttä: mennyt aika voi olla nostalgisen kaipuun kohde (kreikan kielen sanoista *nostos*, kotiinpaluu ja *algos*, tuska) tai se voidaan nähdä ”kultaisena aikana”, nykyhetkeä ylevämpänä. Menneisyyden patinaa voidaan ihailla, mutta toisina ajanjaksoina mennyt – tai valikoitu osa menneisyydestä – on torjuttu. *Fin-de-siècle* -antitraditionalismi piti vanhaa, menneisyyttä ja perinteitä painolastina. Nykyään lähes kaikki modernit länsimaiset ihmiset rakentavat omaa henkilökohtaista aikajanaansa (valokuva-albumit, sosiaalinen media, sukututkimusharrastus) ja ovat tietoisia ajan kulumisesta; asiat ja esineet muuttuvat historiaksi nopeammin kuin ennen. Lähihistoriassa suhde menneeseen on vaihdellut tulevaisuuteen ja menneisyyteen suuntautuneiden aikakausien syklisenä vuorotteluna. Lowenthal kirjoittaa menneisyyden muodikkudesta: *”Nowadays the past is also pervasive in its abundance of deliberate, tangible evocations. [...] Fashions for old films, old clothes, old recipes are ubiquitous, and nostalgia markets every product. Traditions and revivals dominate architecture and the arts; schoolchildren delve into local history and grandparental recollections; historical romances and tales of olden days deluge all the media.”* (Introduction xv–xvi). Nostalginen kaipuu kohdistuu ”viattomuuden aikaan”, ja historiaan liitetään positiiivisia arvolatauksia, kuten turvallisuus ja kodikkuus, mahdollisesti jopa kansallinen homogeenisyys uhkaavan monikulttuurin ja kansainvälistymisen vastakohtana. Owe Ronström (2000, 4) kuvaa Bohmaniin (1997, 43) viitaten historian kaipuun suhdannevaihteluita seuraavasti: *”Det är förmodligen så att vissa specifika samhällssituationer generar olika stort historieintresse. En hypotes är att vid varaktiga högkonjunkturer sjunker historieintresset – människors intressefokus ligger mer mot framtiden. Vid varaktiga lågkonjunkturer inriktas intresset mer på gången tid.”*

Historiallisen kaupungin historiallisuus syntyy kokonaisvaikutelmasta, sillä missään ei olla määriteltä kuinka paljon sekä katulinjausten ja tonttijaon muodostamaa historiallista kaupunkikudosta että yksittäisiä historiallisesti autenttisia rakennuksia tulee olla säilynyt, jotta kaupunkia voidaan pitää historiallisena. Kuinka vanhoja historiallisten rakennusten tulee olla? Tutkimukseni kohteena olevien kaupunkien *narratiivissa, identiteetinrakennuksessa ja tuotteistamisessa* on nos-

Kuva 3: Karkotus paratiisista. Gustave Doré 1865.

tettu esille vanhin mahdollinen nimeäjä, jolla todellisuudessa on varsin vähän tekemistä kaupunkikudoksen ja -materiaalin enemmistön kanssa. Historiallisten kohteiden välisessä kilpailussa näkyy usein arvotus ”mitä vanhempaa, sen parempi”. Toisaalta historiallinen keskusta on ensisijaisesti historiallinen suhteessa sitä ympäröivään kaupunkiin. Historian arvottamisen kriteerit ovat riippuvaisia historiallisesta ja kulttuurisesta kontekstista: kaikkea ”historiallista” ei mielletä historialliseksi saati arvokkaaksi. Joidenkin kerrosten esiin nostaminen ja salliminen tapahtuu aina ”arvottomien”, ”poikkeuksien” ja ”päälle rakennettujen, alkuperäistä asua pilaavien” kerrosten kustannuksella. Niitä ei ehkä edes myönnätkin kerroksiksi: italiaksi kerros on *stratificazione*, mutta rakennuksen harmoniseen, ehyeen kokonaisuuteen sopimatonta myöhemmän

aikakauden rakennusosaa kutsutaan nimellä *superfetazione* (latinan sanasta *superfetatio*, jolla biologiassa ja lääketieteessä tarkoitetaan eri aikaan hedelmöitynyttä)¹⁵.

Tutkimuskohteiden aistinvaraiset ja UNESCO:n kohdekortissa osoitetut rajat ovat melko yhteneväisiä: Raumalla alunperin tulliaidan rajaama Vanha Rauma erottuu ympäröivästä uudesta kaupungista katuverkkonsa ja mittakaavansa puolesta, vaikkakin historiallisen keskustan rajat ovat paikoin häilyvät ja uusi kaupunki on nakertanut joitakin palasia vanhankaupungin ka-

navanpuolisesta länsireunasta. Visbyssä vanhaakaupunkia (Innerstad) rajaa 1200-luvulla rakennettu kaupunginmuuri, jonka sisäpuolella kaupunki jakautuu keskiaikaista katuverkkoa noudattavaan tiiviiseen ja korkeaan kivikaupunkiin, sekä Klintenin ylätasangolle 1700- ja 1800-luvuilla rakennettuun matalaan puukaupunkiin. Materassa korkeuserot rajaavat luolakaupungin ylätasangon ja Gravinan kanjonin väliseen rinteeseen, niin että maailmanperintökohteen raja sulkee sisäänsä jo ylätasangon kaupunkiin (Piano) sosiaalisessa topografiassa kuuluneiden palatsien rivin muodostaman ”kulissin” (*Quinta*).

¹⁵ Sassi di Materan suojelua ja suunnittelua hallinnoiva kunnallinen elin on laatinut helmikuussa 1997 kartan häiritsevistä myöhemmän aikakauden rakennusosista (*mappa delle superfetazioni*).

MATERA

*Sassin luolissa piileksii maatyöläisten pääkaupunki, heidän antiikkisen sivilisaationsa kätkeyty sydän. Ken näkee Materan, ei voi jäädä liikuttumatta niin ilmeikäs ja koskettava on sen kipeä kauneus.*¹⁶

Carlo Levi (1952) -

*[...] maa ilman lohtua ja suloisuutta, jossa maatyöläinen elää kurjuudessa ja syrjäisyydessä jähmettynyttä kulttuuriaan, hedelmättömällä maalla, kuoleman ollessa läsnä.*¹⁷

Carlo Levi, *Cristo si è fermato ad Eboli* -

Materan kaupunki sijaitsee ylängöllä 401 metriä merenpinnan yläpuolella, keskistä Apulian aluetta hallitsevan ja Materan kohdalla Basilicatan alueelle kurottuvan Murgian ylätasangon länsireunalla kohdassa jossa Gravinan (sekä yleis- että erisnimi) kanjoni tekee jyrkän mutkan. Maakuntansa pääkaupunkina toimivan kaupungin asukasluku on 1920-luvulta nykypäivään tultaessa lähes kolminkertaistunut muiden maakunnan kuntien kustannuksella. Vuonna 2010 se oli 60 757¹⁸.

Kaupungin alkuperäinen ydin, *Sassi di Matera* on rakennettu jo neoliittisena aikana asutetuille Gravinan kanjonin loivemmille ylärinteille simpukankuorista ja kvartsihiekkasta kerrostuneeseen helposti työstettävään sedimenttikiveen (jatkossa käytän kivistä nimitystä kalkareniitti, kansanomaisesti *tuffo*, jota ei tule sekoittaa vulkaaniseen tuffikiveen) louhimalla ja samasta kivistä muuraamalla. Penkereiksi muokattu rakennettu maisema loppuu lähes pystysuoraan pudotukseen: kanjonin pohjalla virtaa sateettomana vuodenaikana olemattomaksi kuivuva puro, jonka rantoja yhä laidunnetaan.

Alun perin Civitan niemekkeelle ja sitä kolmelta sivulta ympäröivään rotkoon syntyneestä asutuksesta koostuva kaupunki alkoi laajeta ympäröivälle tasangolle 1600-luvun jälkipuolis-

Kuva 4: Matera, kartta. Vektorigrafiikka KH.

olta lähtien. Uuteen varhaismodernia ajattelua heijastelemaan barokkikaupunginosaan viitataan nimellä Piano, erotuksena luolakaupungista. Modernina aikana kaupunki on jatkanut laajenemistaan tasangolla. Rotkon ja tasangon raja muodostui linjaksi, joka jakoi kaupungin asukkaat hyvinvoipaan ylimystöön ja porvaristoon sekä maattomiin päivätyöläisiin; nykyään luolakaupunginosaan mukaan luettavalla Civitan niemekkeellä sijaitseva katedraali ja herraspalatsit kuuluivat kaupungin ”parempaan” puoleen. Kahtiajakautumista on historiankirjoituksessa korostettu, ehkä myös liioiteltu, koska se sopi toisen maailmansodan jälkeiseen poliittiseen agendaan.

¹⁶ *Nelle grotte dei Sassi si cela la capitale dei contadini, il cuore nascosto della loro antica civiltà.*

Chiunque veda Matera non può non restarne colpito tanto è espressiva e toccante la sua dolente bellezza.

¹⁷ *[...] terra senza conforto e dolcezza, dove il contadino vive, nella miseria e nella lontananza, la sua immobile civiltà, su un suolo arido, nella presenza della morte.*

¹⁸ 08-2010, Wikipedia.

Kuva 5: Valokuva F. Vitiin vuonna 1949 toteuttamasta pienoismallista. Archivio Enzo Viti.

1. Sasso Barisano
2. Ylätasangon reuna
3. Kukkulat savimaalla
4. Murgian ylätasanko
5. Civitan niemeki
6. Sasso Caveoso
7. Gravinan kanjoni

Vuoden 2011 yleisen väestönlaskennan¹⁹ mukaan Materan kaupungin työllistetyistä väestöstä alkutuotannon parissa työskenteli 3,92 % ja tuotannossa 21,64 %. Suurin työllistäjä oli palvelusektori, jonka parissa työskenteli peräti 74,44 %²⁰. Palvelusektorin suurta osuutta selittää julkishallinto, jonka työllistävä vaikutus maakunnan pääkaupungissa on huomattava.

Vuoden 2001 väestönlaskennassa sen osuus (13,3 %) oli lähes kaupan luokkaa. Matkailu- ja ravintola-alalla työskentelevien osuus jäi yllättäen jopa alle maatalouden; tuoreimpia tilastoja ei ole kokonaisuudessaan julkaistu.

Sassi di Materan kaupunginosa liitettiin maailmanperintöluetteloon UNESCO:n 17. täysistunnossa 1993 numerolla 670. Kohteen yleismaailmallinen erityisarvo on sen olemisessa ”huomattavin, vahingoittumaton esimerkki täydellisesti ympäristöönsä ja ekosysteemiinsä sopeutuneesta luola-asutuksesta Välimeren alueella”. Maailmanperintöluettelon kriteerien mukaan Sassi di Materalla on (iii) erityinen tai vähintään poikkeuksellinen todistusarvo jo hävinneestä kulttuurista, (iv) se on erinomainen esimerkki merkittävää historiallista aikakautta edustavasta rakennustyyppistä, arkkitehtonisesta kokonaisuudesta tai maisemasta sekä (v) erinomainen esimerkki omaa kulttuuriaan kuvaavasta perinteisestä asutuksesta tai maankäytöstä, näin varsinkin sen tultua uhanalaiseksi peruuttamattomien muutosten vuoksi²¹. Vuonna 2007 kohteen nimeksi vaihdettiin Italian viranomaisten pyynnöstä The Sassi and the Park of the Rupestrian Churches of Matera. Alueen pinta-ala on 1016 ha.

Sassi di Materan luolakaupunkiin lasketaan nykyään kuuluvaksi neljä osaa: La Civita, Sasso Barisano, Sasso Caveoso sekä vuonna 1952 alkanutta asukkaiden pakkosiirtoa edeltäneessä inventoinnissa erilliseksi kaupunginosaksi laskettu Casalnuovo. La Civitan kaupunginosa on rakentunut kanjoniin kurottuvalle niemekkeelle, jonka molemmin puolin aukeavissa kaukalomaisissa laaksoissa virtasivat puron uomat (*grabiglione*) kanjoniin. Civitan niemekkeen pohjoispuolisessa laaksoissa kaartuu useissa kuvauksissa teatteririkatsomoon verrattu Sasso Barisano. Pinta-alaltaan kolmesta kaupunginosasta suurin on Gravinan laakson eteläisimmässä mutkassa sijaitseva Sasso Caveoso, jonka jatkoa Casalnuovo (kirjaimellisesti uusi talorypäs) on. Sasso Barisanon rakennuskannassa on enem-

¹⁹ Italian tilastotieteen laitos ISTAT on toteuttanut suuren väestönlaskennan (censimento generale) vuosikymmenittäin vuodesta 1861 alkaen. Tutkimuksen kirjoittamishetkellä tuorein julkaistu väestönlaskenta on vuodelta 2011.

²⁰ Verrattaessa edelliseen suureen väestönlaskentaan Materassa oli alkutuotannon osuus hieman kasvanut (3,6 % vuonna 2001), tuotanto vähentynyt (28,6 % vuonna 2001) ja palvelusektori kasvanut (67,8 % vuonna 2001). ISTAT 2001

²¹ URL [<http://whc.unesco.org/archive/periodicreporting/EUR/cycle01/section2/670-summary.pdf>] avattu 13.1.2015.

män maan päälle rakennettua, kun taas Sasso Caveosossa on enemmän luolia ja luolakirkkoja. Civitan niemekkeellä sijaitseva vuonna 1270 valmistunut katedraali hallitsee molempia ”auditorioita”.

Kaupunginosassa asui vuonna 2010 sen rakennusvalvonnasta vastaavan erilliselimen Ufficio Sassin mukaan 1739 henkeä²². Katuosoitteen mukaan jaettu asukasluku on tarkka, mutta paradoksaalisesti epäluotettava: Bed&Breakfast-luokitellun majoituksen tarjoajat nauttivat hotelleihin ja huoneenvuokraajiin (*affittacamere*) verrattuna kevennetyistä verotuksesta, mutta B&B:n määritelmä edellyttää asuinpaikkaa majoituspaikan välittömässä läheisyydessä.

Sassi di Materan kaupunginosan rakennusperinnön määrä vaihtelee lähteiden mukaan. UNESCO:n kohteen pinta-ala on 1016 hehtaaria, ja kaupunkimainen asutus kattaa alueesta 29 hehtaaria (Laureano 1993, 15). Sassiweb²³ antaa *Sassi di Materasta* seuraavia lähteeltään epävarmoja mutta suunta-antavia lukuja:

Kaupunginosassa on yli 80 kirkkoa, joista 60 on luoliin kaivettua, 20 maan päälle rakennettua. Asumuksia on yhteensä 3012. Niistä 665:een pääsee sisään vain kattoluukusta, 1672:n sisäänkäynti on katutasossa, 362:n sisäänkäynti katutasoa ylempänä. Asunnoista 307 sijaitsee toisessa kerroksessa, ja vain 8 kolmannessa kerroksessa. Asumuksista yli puolet, 1645, on kokonaisuudessaan kaivettu kallioon. Jäljelle jäävistä lähes kaikki on osittain kaivettu kallioon, osittain rakennettu, ja vain kymmenen prosenttia asumuksista on kokonaan muuraamalla rakennettuja²⁴.

Teoksessa *Giardini di pietra* Pietro Laureano antaa asuntojen määräksi 1950-luvulla 2997, joista 1641 oli kallioon kaivettuja luolia. Kun kaupunginosaa alettiin tyhjentää,

Kuva 6: Sassi di Matera, näkymä. KH 2012.

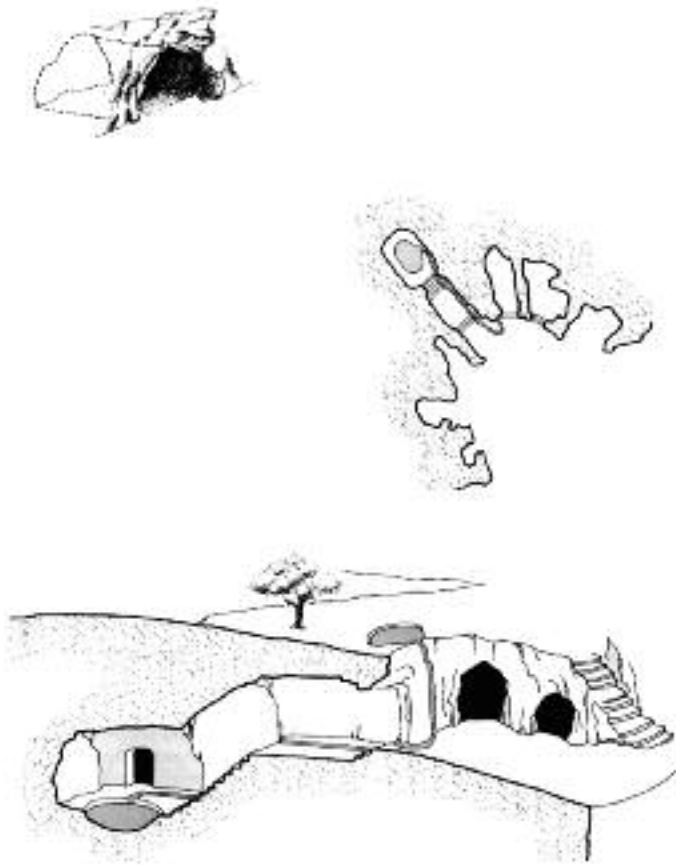
Kuva 7: Murgian ylätasankoa Gravinan kanjonin vastakkaiselta rinteeltä. KH 2012.

siellä asui noin 15 000 asukasta, kaksi kolmasosaa koko kaupungin asukasmäärästä (Laureano 1993, 15, ei lähdetä).

²² 1998 – 1753; 2004 – 1866.

²³ URL [<http://www.sassiweb.it/visite-guidate/visita-sassi-matera/tour-sassi-di-matera/guida-allevoluzione-urbana/>] avattu 13.1.2015.

²⁴ Materan kaupungin terveystarkastaja tohtori Luca Crispinon (1938) mukaan inventoiduista asunnoista maanalaisia oli 660, maantasossa 1666, korotettuja 360, 2. kerroksessa (1° piano) 303 ja 3. kerroksessa (2° piano) vain 8; yhteensä 2997.

Kuva 8: Luola-asumuksen evoluutio. Laureano 1993, 112.

Historia

Murgian ylätasangon reunoilla sijaitsevat luonnonluolat ovat tarjonneet kivikauden ihmisille asumuksen ja säänsuojan. Varhaispaleoliittiselle kaudelle (n. 150 000 vuotta sitten) ajoittuu Lamalungan luolasta läheltä Altamuraa vuonna 1993 löydetty Altamuran ihmiseksi kutsuttu varhainen neandertalilaislöytö. Materalainen lääkäri, Basilicatan alueen arkeologisen tutkimuksen uranuurtaja Domenico Ridola löysi vuonna 1872 Materan lähellä sijaitsevasta Grotta dei Pipistrellin luolasta

keskipaleoliittisen kauden työkaluja. Samoin Ridola löysi tutkimuksissaan vallihautojen ympäröimien neoliittisen kivikauden kylien ryppään ylätasangolta²⁵. Neoliittisen kivikauden ja pronssikauden siirtymäkohtaan ajoittuvia löytöjä on tullut esiin Civitan alueelta katedraalin ja Piazza S. Francescon läheltä sekä La Neran kukkulalta historiallisen keskustan lounaispuolelta. Katedraalin vieressä olevan pappiseminaarin työmaan yhteydessä Ridola tutki 10 metrin paksuisen kerrostuman, jonka alimmasta kerroksesta löytyneet fragmentit ajoittuvat pronssikauteen.

Englantilaisen Fodor'sin matkaoppaan mukaan *Matera on ainoa paikka maailmassa jossa asukkaat voivat asua samoissa asumuksissa kuin heidän esi-isänsä 9000 vuotta sitten*. Vaikka matkaoppaiden tyyllilajiin kuuluu liioittelu ja kohteiden eksootikalla värittäminen, on väitteen takana ainakin puolikas totuus. Vuosituhansien aikana luola-asuntojen jatkuva evoluutio on taannut asutuksen jatkuvuuden. Asumuksen ovat kehittyneet luonnonluolista umpeen muuraamalla suojaisemmiksi tehtyihin luoliin, joita on tarpeiden muuttuessa laajennettu louhimalla ja jatkettu samasta kiviaineesta leikatuista harkoista muuraamalla. Pronssikaudelta on peräisin työstettyjä vesisäiliöitä ja hautoja. Pronssikauden luola-asumukset (*jazzi*) aukesivat yhteiseen avoimeen pihaan. Luolan laajennus (*lamione*) oli yleisimmillään yksinkertainen, tynnyriholvilla katettu suorakaiteen muotoinen huone, jonka seinien vahvuus oli neljäsosan huonetilan leveydestä. Vaikka asumiskäytössä olevia luolia on parannettu ja ajanmukaisesti vuosituhsien kuluessa, on luonnonmuotoisia tai sitä lähellä olevia luolia edelleen käytetty eläinsuojina ja varastoina. Esimerkit luola-asumuksen evoluution vaiheista ovat näin säilyneet osana urbaania kokonaisuutta.

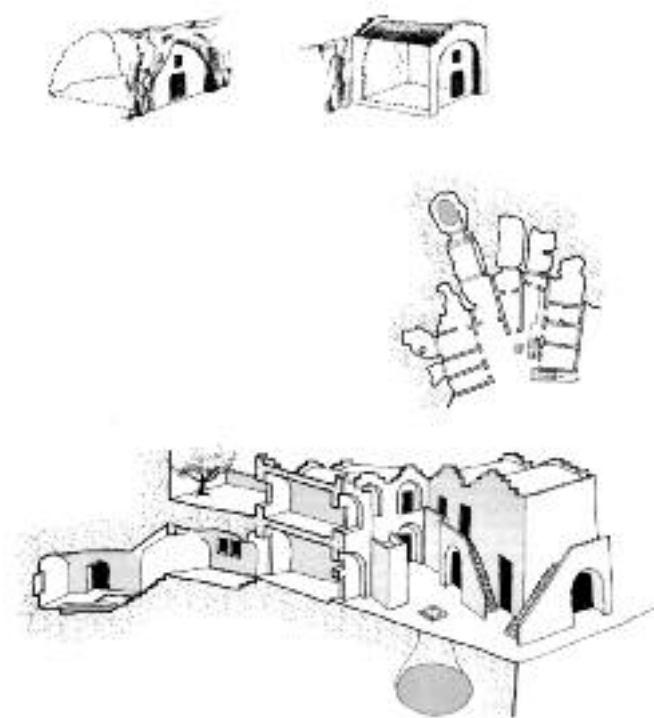
Antiikin aikana asutus on niukkojen löytöjen perusteella keskittynyt Civitan niemekkeelle, eikä ole syytä olettaa, että kaupunki olisi ollut merkittävä. Myöhäisantiikista ja varhaiskristillisestä ajasta Materassa ei ole jälkiä. Keskiajan voidaan katsoa alkaneeksi 700–800-luvulla. Langobardien jakautuessa Salernon ja Beneventon ruhtinaskunniksi (849) ja myöhem-

²⁵ Domenico Ridola löysi asutuksen jälkiä kohteista Trasano, Tirlecchia Murgia Timone, Murgecchia ja Serra d'Alto, joista jälkimmäinen antanut nimen neoliittisen keramiikan tyyllille.

min Salernon ja Capuan välillä (860), Matera oli osa Salernon ruhtinaskuntaa, mutta jo vuonna 888 Bysantin vallassa. Vuonna 994 Sisilian emiirin Yüsufin johtamat saraseenit piirittivät kaupunkia kolmen kuukauden ajan (Fonseca 1999, 15). Langobardien hallintokautena Civitan puolustukseksi rakennettiin muuri ja linna.

Keskiajalla luolakaupunginosaan oli sijoittunut lukuisia luostariyhteisöjä, yhteensä noin 100 kirkkoa tai luostaria (La Scalletta 1966), joiden ympärille asutus keskittyi kaupungin myöhemmin laajetessa Civitan niemekkeeltä nykyisen Sasso Barisanon ja Sasso Caveoson alueelle. Luostarilaitos saapui Materaan sekä idästä että lännestä. Idän kirkon varhainen erakkolaisuus, *heremiittinen* tai *idiorytmisen* luostariasumisen muoto, jossa munkit tai nunnat asuvat erakkoina yksinään (erakkolaisuus, anakoreetit) muutti muotoaan *kinobioottiseksi* yhteisöiksi, jonka jäsenet asuivat, ruokailivat ja osallistuivat jumalanpalveluksiin yhdessä. Enemmän tai vähemmän tiiviiksi sääntökunnaksi järjestäytyneiden yhteisöjen yleisnimityksenä Etelä-Italian historiankirjoituksessa puhutaan ”basiliaanien” sääntökunnasta, joka on nimetty kreikkalaisen kirkkoisä Basileios Suuren (n. 329–379) mukaan. Luostariyhteisöjen asuttamat *cenobiot*, kinobioottiset luostarit, on myöhemmin kierrätetty asumukseksi. Paikan- ja sukunimissä esiintyvä *lavra* tai *laura* viittaa Materassa usein luolista muodostuvien munkkikammioiden ryppääseen, joilla oli yhteinen kirkko. Idän kirkon piirissä käytössä säilynyt sana viittaa nykyvenäjässä tietyn alueen merkittävimpään päälouostariin.

Latinalaisen kirkon piirissä levisi Benedictus Nursialaisen (n. 480–543) laatima ensimmäinen varsinainen luostarisääntö, jonka seuraajia kutsuttiin benediktiiniläisiksi. Sant’Eustachion luostarin kirkko vihittiin vuonna 1082, ja vuodelle 1092 ajoittuvista dokumenteista näkyy kaupungissa olleen jo benediktiinien nunnaluostari SS. Lucia e Agata alle Malve. Benediktiinien sosiaalinen, poliittinen ja uskonnollinen strategia (*ora et labora*, rukoile ja tee työtä) oli osaltaan vaikuttamassa kauppakaupungin syntyyn normannien hallintokautena. Etelä-Italian kuningaskunnaksi yhdistäneen Sisilian normannihallitsijan Roger II:n palveluksessa ollut arabisyntyinen maantieteilijä Al-Idrisi kuvasi vuoden 1154 tienoilla laaditun *Tabula Rogerianan* karttakirjassa Materaa mahtavaksi ja loistavaksi.

Kuva 9: Luola-asumuksen evoluutio. Laureano 1993, 113.

Kaupunki ylennettiin arkkipiispanistuimeksi vuonna 1203 ja katedraali valmistui vuonna 1270. Asutus laajeni 1200-luvulta alkaen Civitan niemekkeeltä Sasso Barisanon ja Sasso Caveoson alueille, ja vuosisadan keskivaiheilta on olemassa lukuisia dokumentteja aiemmin kirkollisille järjestöille kuuluneiden kryptojen, vesisäiliöiden ja kaivojen myynnistä yksityisille. Santa Maria la Novan kirkko, nykyinen S. Giovanni Battista, rakennettiin 1200-luvulla ensimmäisenä kaupungin oletetun muurin, tai kuitenkin jo olemassa olevan rakennuskannan ulkopuolisena kirkkona ylätasangon reunamille. Vuonna 1348 rakennettiin San Roccon sairaala kaupungin muurien ulkopuolelle. Benediktiinien lisäksi kaupunkiin saapuivat fransiskaanit vuoden 1343 jälkeen, ja dominikaanit vuoden 1360 tienoilla. 1400-luvulla rakentaminen maan päälle yleistyi, ja luolakaupunginosa saavutti nykyisen muotonsa 1600-lukuun mennessä.

Vuonna 1495 kuningas Ferdinand II antoi siihen asti kruunulle kuuluneen Materan läänitykseksi kreivi Giovan Carlo

Kuva 10: Näkymäpiirros Materasta, julkaisussa *Regno di Napoli in prospettiva*. G.B. Pacichelli 1703.

Tramontanolle, joka rakennutti uuden linnan kukkulalle kaupungin ulkopuolelle. Paikallishistorioitsijoiden mukaan läänityksen myötä koittivat huonot ajat Materan kaupungille. Kreivi tapettiin kansannousussa 29 joulukuuta 1514. 1500-luvulla kaupunkia rajasi tullimuuri, ja piazza siirrettiin katedraalialueelta Piazza Maggiore paikalle. Vuonna 1575 kaupungin kaupan ja hallinnon keskipisteeksi muodostuneella aukkiolla sijaitti *sedile*, vankila ja kaupunginhallitsijan rakennus (*sede del governatore*).

Bolognalainen dominikaanimunkki Leandro Alberti kuvaa Materan kaupunkia teoksessa *Descrittione di tutta Italia*²⁶ seuraavasti:

[Materan kaupunki] kahdessa syvässä laaksossa ja kolmas osa muuta edellä mainittuja laaksoja hallitsevia osia korkeammalla. Joka antaa asukkaille mahdollisuuden tehdä paikan

*kirkeilla tähdillä koristeltua pilvetöntä taivasta muistuttavaksi. Näin tilaten speaktaakkelia, kuten kaupungin päättävälle on mieliksi, komentaa kuuluttaja, että jokaisen näissä kahdessa laaksossa asuvan perheen täytyy auringon laskeututtua sovittun merkin saadessaan, laittaa lyhyt asumuksensa eteen. Kun näin on tehty, vaikuttaa kaupungin kolmannessa osassa kukkulalla asuvista siltä, että nähdä jalkojensa alla taivas täynnä tähtiä erilaisissa muodostelmissa [...] Todellakin tämä on mielenkiintoinen speaktaakkeli nähtäväksi, ja myös kerrottuna kuultavaksi*²⁷.

Materalainen kronikoitsija Eustachio Verricelli kuvaili vuosina 1595–1598 kaupunkia hyvin suojaisaksi, muodoltaan lintua muistuttavaksi: Civitan niemeke muodosti linnun pään, jonka molemmin puolin kaartuivat Sasso Barisanon ja Sasso Caveosson siivet. Kaupungin ilmaa hän kuvasi terveelliseksi, ja asukkaita neuvokkaiksi²⁸.

Verricelli jatkaa kaupungin kuvausta:

Kaupungin rakennukset ovat enimmäkseen valkoisesta harmaaksi leikatusta kivistä rakennettuja sekä valkoiseen rakentamiseen sopivaan kiveen louhittuja. Louhiminen on tavallista ja luolissa näkyy huoneita, viinikellareita, talleja, vesisäiliöitä, vehnän ja rehuviljojen säilytykseen tarkoitettuja kuoppia, jopa kanaloita. Ja koska kaupunki ja asuinryppäät eivät ole tasamaalla, kirkot joiden alle kuolleet haudataan sijaitsevat asuinluolien yläpuolella, ja siksi sanotaan, että Materassa kuolleet asuvat elävien yläpuolella.

[...]

Pimeänä yönä kun katsoo kaupungin yläpuolelta arkkipiispanpalatsin tasangolta alas Barisanon kaupunginosaan, näkee kun torvensoiton hetkellä kaikki asukkaat tuovat talonsa tai palatsinsa eteen lyhdyn, kuka ison ja kuka pienen, niin että jalkojen alla näkyy tähtitaivas kuvioineen; niinkuin kuolleet asuvat elä-

²⁶ *Descrittione di tutta Italia* 1538, pp. 277–278; Fonseca 46.

²⁷ *[la città di Matera] in due profonde valli e la terza parte sopra gli altri luoghi, che signoreggiano all'antidette Valli. Il che da occasione agli habitatori del luogo di far parere (a suo piacere) una ella simiglianza del Cielo sereno di chiare et splendenti stelle ornato. Così ordinando tanto spettacolo, secondo che piace alli maggiori della Città, comanda il banditore, che ciascuna famiglia di quelle due Valli tramontato il sole, incontente dimostrino il lume avanti le loro case, dato il segno consueto. Onde così eseguito, pare a quelli che sono ne la terza parte de la Città sopra il colle, di vedere sotto suoi piedi il cielo pieno di vaghe stelle distinte in diverse figure [...] In vero egli è questo un curioso spettacolo da vedere, et anco udirlo narrare.*

²⁸ *Cronica de la Città di Matera nel Regno di Napoli*, 1595/1598.

vien yläpuolella, samoin on tähtitaivas ihmisten jalkojen alla eikä päiden yläpuolella²⁹.

Aiemmin Terra d'Otrantoon kuulunut Matera ylennettiin espanjalaisvallan aikaisessa aluejakouudistuksessa Basilicatan alueen pääkaupungiksi vuonna 1663, jonka aseman kaupunki säilytti Napoleonin aikaiseen uudistukseen vuoteen 1806 saakka. Ylätasangolle *Pianon* kaupunginosaan alkoi 1700-luvulle tultaessa kasvaa uusi suurmaanomistajien ja hallintovirkamiesten kaupunki; hallintorakennukset ja kirkolliset kompleksit, uudet kadut ja aukiot valtasivat keskiaikana vedenkeruulle, viljavarastoille, puutarhoille ja kaupalle osoitetun ylätasangon. Uusien rakennusten esirippu tai kulissi, kuten A. Restucci asian ilmaisee (1995, 30) kätki taakseen luolakaupungin, ja rakentaminen katkaisi paikoin vedentulon ylätasangolta. Laureano (1993, 156) pitää 1700-lukua murroskautena³⁰, jolloin luolakaupunginosa muuttui toimintojensa typistyessä kokonaisesta kaupungista kaupunginosaksi, maattomien päivätyöläisten nukkumalähiöksi. Myös Materan ja Lucanian rooli maailmantaloudessa oli muuttumassa. Lucanian paimenten talvilaitumena vuosisatoja palvelleesta Tavolieren tasangosta oli vuoteen 1865 mennessä jo 65 % muutettu viljelysmaaksi. Villan tuotto uusissa siirtomaissa, lähinnä Australiassa, jäädettiin aiemmin tuottoisan viennin Englantiin.

Uuden historiallisen keskustan merkittäviin rakennuksiin kuuluu vuosina 1669–1672 rakennettu Palazzo Lanfranchi sekä samanaikainen seminaari (1672), via Ridolan varrella sijaitseva klarissaluostari ja kirkko (1708–1717), Purgatorion kirkko (1727–1747), Mater Domini (1680), nykyään maa-

Kuva 11: Näkymä Materasta. Fresko piispan palatsissa, toteutusvuosi 1709 (tai 1750). Laureano 1993, 181.

kuntakirjastona toimiva dominikaaninunnien vuonna 1748 valmistunut luostari Convento dell'Annunziata, San Francesco da Paolan kirkko (1774) sekä Santa Lucian luostari ja kirkko (1797). Uusi laajennuskaupunginosa näkyy piispan palatsiin vuonna 1709 toteutetussa freskossa, joka aikaisemmista kuvauksista poiketen esittää kaupungin ylätasangolta katsottuna (kuva 11). Vuonna 1732 kaupungin asukasluku oli 11 170 (Fonseca et al. 1998, 58).

Alas laskeutuneen tähtitaivaan sekä keskenään paikkaa vaihtaneiden elävien ja kuolleiden kuvaus toistuu vielä apotti Giovan Battista Pacichellin 1703 [1702 ja kuitenkin postuumisti julkaistu] teoksessa *Regno di Napoli in prospettiva*, jossa hän kuvaa Materaa seuraavasti:

²⁹ *L'edificii dela Città sono al più palazzi fabricati di pietra bianca quadrata et grotti cavati di pietra bianca atta a fabricare et cossi li borghi et tanto l'attitudine de la pietra ove se cavani lle grutte che in una di quelle si vedeno cammere, cantine, stalle, cisterne, fosse da tenere grano et altre biade, in sino a luochi di tener galline. / Et perché la Città et burghi non sono posti a terra piana et precise lli borghi se vedeno lle chiese ove sono sepelliti li morti stare di sopra lli grutti dove alcuni habitano et cossi se dice che in M;atera li morti stanni sopra lli vivi.*

[...]

A notte oscura stando da sopra lla città alli muri dal piano del Arcivescovato et riguardando a bascio al burgo barisano ove ad un suono di tromba tutti li habitanti escono lle lume, chi granda et chi piccola, fuora lle loro case et palazzi si ve' un simile cielo stellato con li segni celisti di stelle sotto li piedi talchè sincome li morti stanni sopra li vivi, cossi per il contrario il cielo con lle stelle sta di sotto li piedi di homini et non sopra la testa.

³⁰ *e in questo periodo, scrive Raffaele Giura Longo, che si creano le basi per uno scopenso tra la parte alta e la parte bassa della città, che prende corpo la "condizione contadina" come condizione differenziata e discriminata dal resto della città.*

Kaupunki on asultaan mitä merkillisin ja sijaitsee kolmessa syvässä laaksoissa joihin taidolla [...] sijaitsevat kirkot talojen yläpuolella, vaihtaen elävien ja kuolleiden paikan. Öiset lyhdyt saavat kaupungin näyttämään [laaksoon] laskeutuneelta tähtitaivaalta. [...] Näyttävimmistä palatseista, joita ei ole vähän kahden kadun tasangolla, huomattava on Seminaari³¹.

Menneillä vuosisadoilla vallinnut runollinen kuvaus oli vaihtunut valistusaikaiseen *miseria*-diskurssiin 1700-luvun käännytyssä lopulleen. Apotti Giambattista Fortis kuvailee vuonna 1789 Materassa näkemänsä huonoa hallintoa ja asukkaiden kurjuutta seuraavin sanoin:

Vaikuttaa siltä, että vain luolat olisivat palvelleet asumuksina menneinä aikoina, sillä rakennukset näyttävät olevan rakennettuja 1500-luvulla, ja talojen ja luolien joukossa on nähtävissä niitä jotka eivät ainoastaan ole olleet alun perin kirkkoja, vaan myös luostareita jotka säilyttävät jälkiä alkuperäisestä käyttötarkoituksestaan. Yleensä rahvas asuu kuitenkin näissä luolissa, ja jotkut niistä on säännönmukaisesti louhittu ja jatkettu muuratulla huoneella, jossa on seinät, ovi ja ikkuna. Vierailin useissa luolissa enkä ilman vaaraa, sillä pieninkin harba-askel ja olisin voinut pudota rotkoon; ja kiipeillessäni en voinut olla vapisematta ajatuksesta siitä, että tuhannet ja taas tuhannet ihmiset monien vuosien ajan olivat altistaneet, ja edelleen altistivat itsensä tälle vaaralle, [...] mutta suurimman syyn annan kauhealle likaisuudelle, joka vallitsee yleisesti elämässä ja elintarvikkeissa [...] asuntojen hygienian täydellisen puuttumisen, elämän pimeissä ja kosteissa luolissa, jatkuvat höyryt avoviemäreissä ja lannan ja lian muodostamisissa kasoissa jotka

on jätetty mätänemään kaduille. Tämä täytyy ensisijaisesti laittaa sen tietämättömyyden ja barbarian syyksi, jossa Basilicata edelleen itsensä löytää, ja sen vähäisen huolen jonka se on käyttänyt rahvaan kouluttamiseen ja valaisemiseen, eikä tämä koskaan voi vapautua barbaarisuudestaan, jos ei saa parempia teitä, inhimillisempiä paroneja ja älykkäämpiä valtaapitäviä³².

Napoleonin noustessa valtaan Napolin kuningaskunnassa lakautettiin Materassa niin kuin koko kuningaskunnassa useita luostareita (1807). Lisäksi paikallishallinnon uudelleenjärjestämisessä maakuntaintendentin toimisto (*Ufficio dell'Intendenza Provinciale*) siirrettiin Potenzaan. Kirkon ja paikallishallinnon heikkeneminen tarkoitti Materalle eristyneisyyden ja pysähtyneisyyden aikaa. Bourbonien valtaanpalauttamisen jälkeen toteutettiin joitakin infrastruktuuriparannuksia, kuten vesijohdot Montignyn kukkulalta Piazza Vittorio Veneton monumentaalisuihkulähteelle ja Laneran kukkulalta Sasso Cavosoon. Vuosien 1839 ja 1844 välillä rakennettiin uudet tieyhteydet Altamuraan sekä Irsinian ja Tricaricon kautta Potenzaan.

Yhdistyneen Italian pääministeri Giuseppe Zanardellin Basilican alueelle vuonna 1902 suuntautuneen matkan yhteydessä Materan kunnan antamassa muistiossa lukuisien muiden pyyntöjen lisäksi esitettiin ensimmäistä kertaa vaatimus, suorastaan inhimillinen ja sivistynyt velvollisuus, parantaa viimeinkin kaupunki jonka asukkaista suuri osa asuu vielä kamalissa luolissa³³. Matkansa päätteeksi alueen pääkaupungissa Potenzassa pitämässään puheessa Zanardelli ehdotti maa-

³¹ *La città è di aspetto curiosissimo, vien situata in tre valli profonde, nelle quali, con artificio, e sulla pietra nativa, ed asciutta, seggono le chiese sopra le case, e quelle pendono sotto a queste, confondendo i vivi e Morti la stanza. I lumi notturni la fan parere un cielo disceso, e stellato [...] De' palazzi più apparenti, e più comodi, che non son pochi nel piano delle due strade, si considera il Seminario.*

³² *Sembra che solo le grotte servissero di abitazione negli antichissimi tempi, giacché le case hanno l'apparenza di essere state costruite nel XVI secolo, e fra le case e fra le grotte se ne vedono di quelle che non solo hanno dovuto essere in origine chiese, ma vi sono anche dei conventi che serbano le tracce dell'antica destinazione. Generalmente il popolo abita tuttavia in queste grotte, alcune delle quali sono regolarmente scavate ed a cui hanno aggiunto una stanza fabbricata, con pareti porta e finestra. Visitai parecchie grotte e non senza pericolo perché al minimo passo falso sarei potuto cadere giù nel precipizio e sfraccellarmi; e, nell'arrampicarmi non potetti di fare a meno di frenare il pensiero che migliaia e migliaia di persone per tanti e tanti anni, si erano esposte e seguitavano ad esporsi ad un simile pericolo, [...] ma la colpa maggiore io l'attribuisco all'abominevole sudiceria che prevale al genere di vita, ed ai viveri [...] all'assoluta mancanza di nettezza nelle abitazioni, la vita passata in oscure ed umide caverne, la continua evaporazione di fognie aperte, e montagne di letame e di sporcizie lasciate marcire per le strade. Deve iscriversi questo, principalmente, allo stato di ignoranza e barbarie nel quale Basilicata trovai tuttora avvinta, ed alla poca cura che si è avuto fino a questo momento di educare e illuminare il popolo; né potrà mai esso liberarsi da questo stato di barbarismo, se non avrà strade migliori, baroni più umani, ed autorità più intelligenti. Gianbattista Fortis, Nel Regno di Napoli. Viaggi attraverso varie province nel 1789 di Carlo Ulisse De Salvia Marschlins, Trani 1806, pp. 157–161.*

³³ *”dovere, altamente umano e civile, di provvedere, ormai, al risanamento della città in cui una gran parte della popolazione vive ancora in immonde caverne”.* Corti, P. (toim.) 1976, 53 – *Inchiesta Zanardelli sulla Basilicata*. Torino: Einaudi.

työläisten siirtämistä kaupungista maaseudulle. Basilicataa varten laadittu erityislaki (140/1904) ei kuitenkaan johtanut maareformiin, eikä ratkaisevasti parantanut omistussuhteiden epäoikeudenmukaisuudesta johtuvaa maatyöläisten kurjuutta.

Kaavat, rakennussäännöt ja infrastruktuuri

Kaupunki sai vuonna 1908 katuvalaistuksen ja vuonna 1912 rakennettiin rautatieyhteys. Vuonna 1926 silloisen pormestarin julkaisemassa yhteenvedossa virkakautensa aikaansaannokista mainitaan, että Sasso Barisanon avoviemärinä palvellut uoma (*grabiglione*) oli peitetty nykyäänkin autoliikenteen käytössä olevaksi kaduksi, ja Sasso Caveosossa työt olivat käynnissä. Joitakin kansanasuntoja (*casa popolare*) oli rakennettu muutostöiden takia pakkosiirretyille, ja lisäksi yhteenvedossa mainittiin suunnitelma myöhemmin toteutuneesta Venusion kylästä. Samassa pormestari rauhoitteli kuitenkin vuokraisäntiä, ettei sosiaalinen rakentaminen missään tapauksessa aiheuttaisi sellaista ylitarjontaa joka romahduttaisi vuokratason³⁴.

Vuoden 1927 uudessa maakuntajaossa³⁵ Materasta tehtiin maakunnan pääkaupunki, ja samana vuonna kaupunkiin saapui vesijohto. Samana vuonna laadittiin alueen kehittämiseen tähtäävä ohjelma *Per la più grande Matera*.

Vuosien 1923 ja 1926 välillä kunta yhdessä julkista rakentamista valvovan maakuntaelimen (*Genio Civile*) kanssa ennakoi 800 tuhatta liiraa ja kuuden ja puolen miljoonan liiran lainan sosiaaliseen rakentamiseen Sassin kaupunginosassa (Valente 2007, 58). Vuonna 1928 perustettiin Materan ulkopuolelle Borgo Venusion maanviljelyskylä, jonne ensimmäisen maailmansodan rintamamiehiä tukenut instituutti Opera Nazionale Combattenti rakensi 20 taloa; projekti osoittautui epäonnistuneeksi ja maatyöläiset palasivat pian kaupunkiin hyläten kylän, josta puuttuivat kaikki palvelut. Kaupungin laajentamiseen tähtäävän asemakaavan laati in-

sinööri Vincenzo Corazza vuonna 1935; se hyväksyttiin kunnanvaltuustossa saman vuoden lokakuussa ja oli voimassa vuoteen 1959 saakka.

Luola-asuminen koettiin merkkinä takapajuisuudesta. Vuonna 1930 Corriere della Sera julkaisi Salvatore Aponten provosoivasti otsikoiman artikkelin *Lorrendo Sasso di Matera*, jossa kirjoittaja järkyttyneenä kuvailee kuinka ”*kauniissa Italiassamme vielä voi kohdata tämän kaltaisen speaktaakkelin*”, ja kuinka fasismi on perinyt feodalismien ajoilta kaupungin, jonka asukkaista kaksi kolmasosaa ei asu taloissa, vaan kallioon louhituissa luolissa. Ratkaisuksi kirjoittaja näki koko maakunnan parantamistyöt, viemäroinnin, teiden rakentamisen ja esimerkkinä mainitsee jo Venusioon syntyneen kylän. Luolakaupunginosalle hän piti mahdollisena roolia pittoreskina turistinähtävyytenä, jossa ei enää asuisi ihmisiä, ja jota esitellessä ei siten enää tarvitsisi punastua häpeästä³⁶.

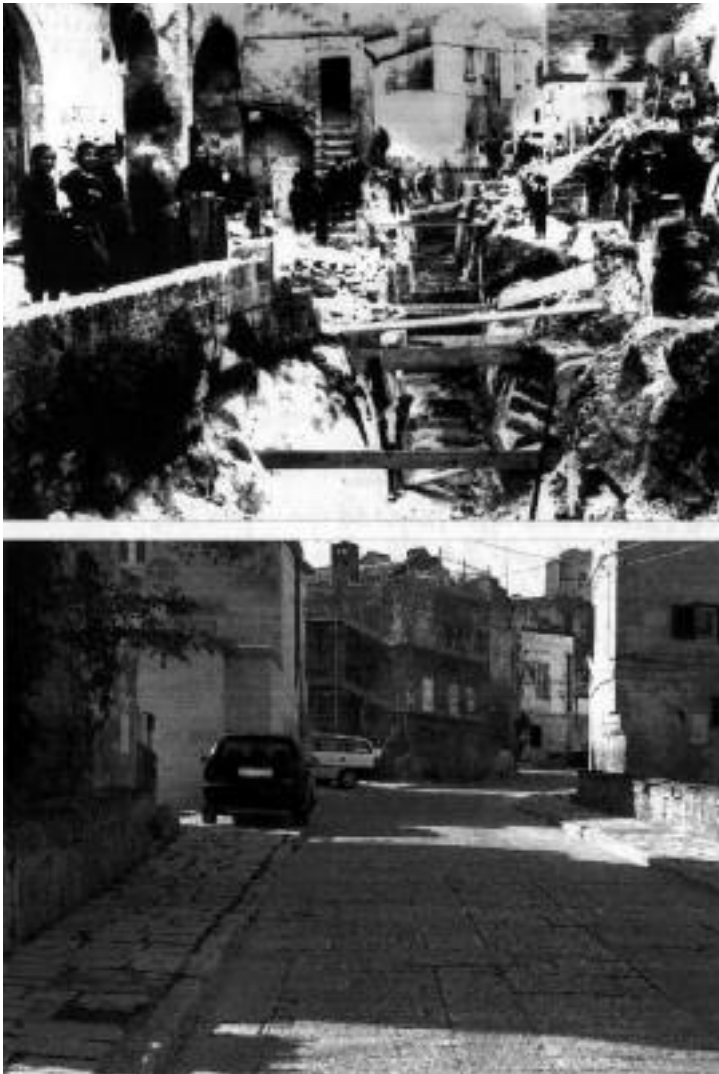
Vuosisadan alkuvuosikymmeninä toteutettuja liikennejärjestelyiden muutoksia jatkettiin, kun alun perin avoviemärinä palvelleiden uomien kattamisesta syntyneet liikennöivät kadut yhdistettiin toisiinsa kanjonin reunaan myötäilevällä panoraamakadulla vuonna 1936. Kahta Sassin kaupunginosaa yhdistävän kadun avajaisiin kutsuttiin itse Mussolini, joka elokuussa tekemänsä pikaisen vierailun aikana ylisti materalaisia esimerkillisestä hedelmällisyydestään (Sacco 1983, 23). Fasismien mahdollisuuksista ratkaista kaupunginosan ongelmat kirjoitettiin optimistiseen sävyyn, josta esimerkkinä A.M. Livin kirjoitus *Il Messaggerossa* vuonna 1936: *Näin olemme varmoja, että Materan luola-asumukset ovat pian vain kurioositeetti pittoreskin ihailijoille ja menneiden aikojen italialaisen sosiaal historian tutkijoille*³⁷. Sama optimismi näkyi sanomalehti *La Tribunan* sivuilla: *tänä vuonna ilmestyvät näkyviin uudet kiviset dokumentit fasismin parantavasta toiminnasta, lyhyet ja tehokkaat kirjoituk-*

³⁴ Comune di Matera. *Relazione sull'Amministrazione Comunale Fascista fatta dal Sindaco nella seduta consiliare del 5/8/1926*. Matera, Ed. Conti, 1926, s. 16.

³⁵ Regio Decreto Legislativo n. 1/1927, 3.1.1927 ”Riordinamento delle circoscrizioni provinciali”.

³⁶ Pontrandolfi 2002, 25: *Turismo? E perché no? Matera è uno dei nostri centri più pittoreschi. Fra qualche anno, poi, essa potrà mostrare al visitatore, senza più arrossire, una città trogloditica interessantissima e finalmente non più abitata da genti umane.*

³⁷ ”*Così noi siamo sicuri che presto le abitazioni trogloditiche di Matera rimarranno una pura curiosità per amatori del pittoresco o studiosi della vecchia storia sociale italiana*” (*Il Messaggero* 4/9/1936, A.M. Livi).

Kuva 12: Graviglione Caveoso, nyk. Via Bruno Buozzi. Ylempi kuva vuodelta 1926, alempi 2000-luvulta. Di Lena 2007, 58.

set 'Suljettu vuonna XV'. Jokainen näistä ikuisesti suljetussa ovenssa kertoo, että kyseessä on viimeinkin entinen asumus³⁸.

Kaikki Sassi di Materan kaupunginosasta kirjoitettu ei ollut yhtä optimistista ja kritiikitöntä fasismin ylistämistä. Maaliskuussa 1937 Barin yliopistossa pidetyn kansallisen fasisin hygieniayhdistyksen (*Associazione Nazionale Fascista per l'igiene*) kokouksessa Materan kaupungin terveystarkastaja (*ufficiale sanitario*) tohtori Luca Crispino esitteli tutkimuksensa Sassi di Materan kaupunginosan asuinoloista ja sosiaalisista sairauksista kaupungissa (Valente 2007, 62). Vuonna 1938 julkaistussa tutkimuksessa inventoitiin 2 997 asumusta, joista 1 646 oli luolia. Inventoiduista asumuksista vain 850 oli hyväkuntoisia. Suurin osa muodostui yhdestä huoneesta; huoneiden keskiluku asumusta kohden oli 1,2, keskimääräinen asukastiheys huonetta kohden oli 4,36, eikä eläinten pitäminen samassa tilassa ollut harvinaista. Tutkimuksen ajankohtana koko Materan asukasluku oli 23 040, joista noin 13 000, yhteensä 2 910 perhettä, asui Sassin kaupunginosassa. Inventoinnissa 54,85 % asumuksista luokiteltiin täysin asuinkelvottomiksi. Lisäksi 501 asumuksen katsottiin tarvitsevan korjaustoimenpiteitä, joiden kustannuksia pidettiin mahdollisesti niin suurina, ettei niitä kannattanut kunnostaa. Näin asuinkelvottomien määrä nousi yhteensä 2 147 asuntoon (71,6 %). Crispinon johtopäätöksenä Materaan tulisi rakentaa niin paljon maatyöläisille suunnattuja kansanasuntoja, että Sassin kaupunginosan asuinkelvottomaksi todetut asumukset voitaisiin sulkea lopullisesti. Hän totesi vuonna 1926 rakennetuista asunnoista lähes kaikkien olevan maakuntauudistuksen myötä syntyneen uuden virkamiesluokan asuttamia, eikä maatyöläisten ja käsityöläisten hyväksi oltu tehty juuri mitään, paitsi 60 taloa Piccianellon uudessa kaupunginosassa. Crispinon tutkimus päättyi toiveeseen siitä, että Sassin luolakaupunginosa olisi asumaton mahdollisimman pian, ja jäisi *todistuskappaleeksi ajanjaksosta, jonka yllä aurinko on jo laskenut*³⁹.

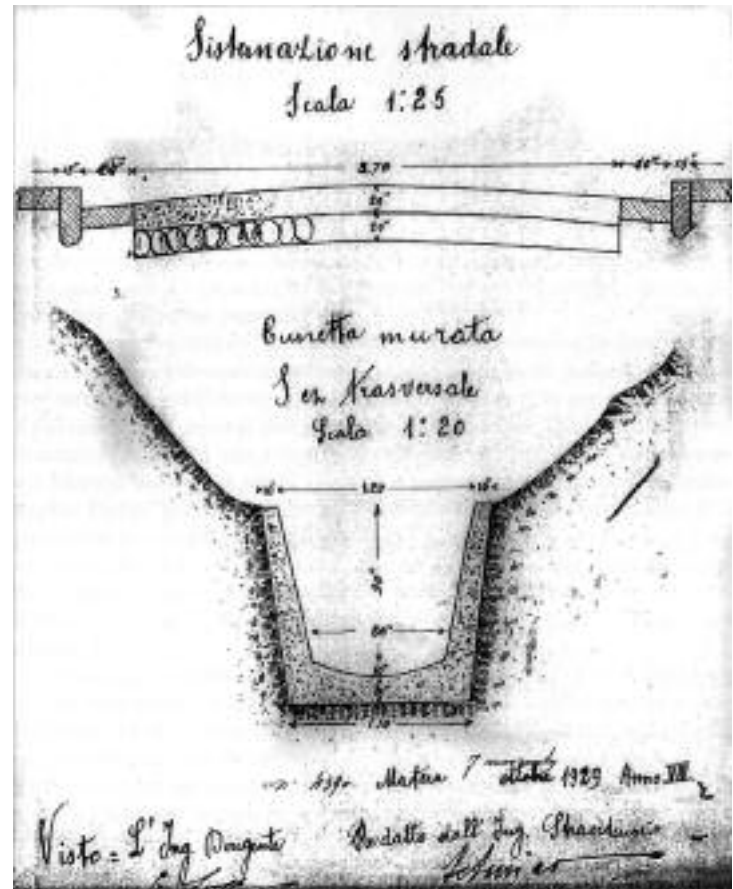
Sassin luolakaupunginosa asuinolot oli tiedostettu, mutta samoin kuin oli tapahtunut jo 1700-luvulla, uusi valtaapitävä

³⁸ 1/4/1937, 4/9/1937; Toddi: "quest'anno cominceranno ad apparire nuovi documenti, lapidari, dell'azione risanatrice del fascismo, brevi ed efficaci iscrizioni: 'Chiuso nell'anno XV'. Ognuna di esse su una porta sbarrata per sempre, dirà che ormai quella è un'ex abitazione". Huomaa fasismin ajanlaskun mukainen vuosiluku.

³⁹ "da augurarsi che nel più breve lasso di tempo le case dei Sassi siano disabitate, restando semplicemente a testimoniare l'epoca di un tempo ormai tramontato". Pontrandolfi 2002, 27; alkuperäinen Crispino, Luca 1938. *Inchiesta sull'abitato dei Sassi e sulle malattie sociali della città di Matera*. Matera: Ed. Conti.

luokka ohjasi niukat julkiset varat ensimmäiseksi uusiin julkisiin rakennuksiin ja valkokaulustyöläisten asuntoihin (Potrandolfi 2002, 30). Virkamiesluokasta muodostuvan uuden keskiluokan kannatus fasismille oli vankkumatonta. Maattomien maatyöläisten kurjuutta modernilla ajalla lisäsi entistä suurempi riippuvuus palkkatyöstä siirryttäessä omavaraisuudesta kuluttamiseen. Jo alun perin tehottoman ja kehittymättömän maatalouden kriisiin vaikutti kasvavan julkishallinnon virkoihin siirtyvän aiemmin suurmaanomistajina eläneen sekä uuden hallitsevan luokan lopullinen riippumattomuus tuotavuudesta.

Edelleen vuonna 1941 Materan kunnan tekninen virasto julkaisi vuoden 1935 asemakaavan laatineen teknisen viraston johtajan insinööri Vincenzo Corazzan toimittaman raportin *Abitazioni dei Rioni Sassi di Matera – Condizioni igieniche – Statistiche – Proposte di soluzioni*. Koneella kirjoitettu raportti kuvasi Sassi di Materan ongelmaa vaivalloiseksi ja monimutkaiseksi, edesmenneeseen julkisen terveydenhuollon päällikköön professori Arcangelo Ilventoon viitaten ”kansalliseksi häpeäksi”. Raportti toivoi keskushallinnon toimenpiteitä ympäröivän maaseudun parantamiseksi, ja maaseutumaisien talojen rakentamista taajaman liepeille. Kun maaseutu olisi kauttaaltaan saatettu viljeltävään kuntoon ja palstoitettu, voitaisiin kaupungissa asuvat maatyöläisperheet siirtää omille palstoilleen. Sassi di Materan ongelma ei kuitenkaan vaatisi erillisiä toimenpiteitä tai rahoitusta, koska se ratkeaisi itsestään noudattamalla maareformia jonka hallitus oli julistanut haluavansa toteuttaa; ongelman ratkaisemiseksi riittäisi Materan pitäminen reformin toteuttamisen etulinjassa, ja jos Sassin ongelma oltaisiin huomioitu jo fasismin ajanlaskun ensimmäisestä vuodesta [1922] lähtien, paljon oltaisiin jo saatu aikaiseksi, niin kuin on tehty muilla Italian alueilla. Todellisuudessa vallitseva lainsäädäntö suojeli yksityisomaisuutta, ja fasismin radikaalien suuntausten ajama maan pakkolunastaminen tyrehtyi maanomistajien ja fasistien poliittiseen liittoutumiseen⁴⁰.

Kuva 13: Avoviemärin kattava katu, leikkaus suunnitelmasta päivätty vuodelle 1929. Di Lena 2007, 59.

Kaupunkimaiseman elementit

Kaupunkimaiseman ja rakennusten osia on analysoitu ja laajasti valokuvaamalla dokumentoitu professori Amerigo Res-tuccin vuonna 1998 toimittamassa korjausoppaassa *Matera, i Sassi. Manuale del recupero*.

⁴⁰ Potrandolfi 2002, 30–31; samoin Valente 2007, 73–74.

Kuva 14: Sassi di Matera vanhassa postikortissa. Museo virtuale della Memoria collettiva (MUV) di Matera.

Kaupunkimaiseman materiaalit ja materiaallinen perintö ovat tärkeitä aineellisia lähteitä historiankirjoitukselle. Ensi silmäyksellä rakennettua kaupunkimaisemaa hallitsee sen monomateriaalisuus ja ykseys rakentamattoman maiseman kanssa: dominoiva elementti on kallioperän kalkareniitti, josta myös rakennusten maanpäälliset osat on tehty. Vastalouhittuna hiekkankeltainen, patinoituessaan lämpimän harmahtava kivi vaihtaa väriä valon mukaan. Osa maanpäällisistä rakennuksista on rapattu kalkkilaastilla ja maalattu vaaleilla sävyillä. Kadut, polut ja portaat on kivetty. Kanjoniin pengertyvää kaupunkia ylärinteestä tarkastellessa maisema muodostuu talojen katoista, tiilillä tai tiiviillä kalkkikivellä katetuista loivista harjakatoista ja tasakattojen kiveyksestä. Urbaani kudus harvenee kaupungin laitoja lähestyttäessä: reuna-alueilla ja myös keskellä kaupunkikudosta jyrkimmillä rinteillä on havaittavissa luonnonluolia – usein kuitenkin eläinsuojina ja varastoina käytössä olleita – jotka kertovat paikan luonnontilaisesta ilmeestä ennen ihmisasutusta.

Kasvillisuus ei ensi silmäyksellä hallitse kaupunkimaisemaa, mutta on kuitenkin sen merkittävä elementti. Spontaani kasvillisuus peittää vähäisessä käytössä olevat kulkureitit, ja kasvaa kivien välissä niillä poluilla joita ei olla kivetty uudelleen sementillä saumaamalla. Pystypintoja peittävät muurinkoloissa kasvavat kasvit (*parietaria officinalis* jne): raunioista nousevat

nopeakasvuiset viikunapuut, jotka osaltaan kiihdyttävät raunioitumista entisestään. Aiemmin pyykinpesuun ja eläinten juottoaltaina käytetyt kiviset altaat ovat löytäneet uuden roolin istutuslaatikoina; lisäksi ihmisen tuomaa vihreää ovat yksityistä ja puoliyksityistä tilaa merkitsevät kukkaruukut. Kohti kanjonia pengertyvän kaupungin terasseilla viljeltyt pienet puutarhat ovat aina olleet osa urbaania ekosysteemiä. Puutarhoissa viljellyistä lajikkeista mainittavia ovat viikunaopuntia sekä pergolakatoksia peittävä viiniköynnös, yrtit, sitruspuut, kaki ja jopa oliivi. Luonnonmaisema kaupungin taustalla, kanjonin pohjalla ja vastapäisellä seinällä on hallitseva, ja kalliioseinästä konkreettisesti syntynyt, spontaani ja muodoltaan orgaaninen kaupunki on osa maisemaa. Materan luolakaupunginosan tekee ainutlaatuiseksi vain pieni ero ihmisen muokkaaman ja luonnonmaiseman välillä; vuosikymmeniä kestänyt tyhjillään olo on saattanut jopa kuroa eroa umpeen.

Autoliikenne rajoittuu muutamalle tielle, lähinnä 1900-luvun alkupuolella katetuille aikaisemmin avoviemärinä toimineille sadevesipuroille. Jokaista auton mentävää koloa kohden on siitä huolimatta pysäköity auto: yksityisauto on kaupungissa ja varsinkin sen ulkopuolella liikuttaessa lähes ainoa käytettävissä oleva kulkuneuvo, ja tasoerot vaikeuttavat myös pyöräilyä. Suuri osa liikenneverkkoa on vain jalankulkijoiden käytettävissä, ei niinkään asukkaidensa hyvästä tahdosta kuin tasoerojen rajoittamana. Jäljelle jäävät liikenneväylät muodostuvat teistä joihin ei tasoeron vuoksi pääse autolla, poluista ja rappusista. Ero polkujen ja rappusten välillä on häilyvä, sillä paikoin polut on loivasti porrastettu. Perinteisellä tekniikalla kivettyillä, varsinkin vähän käytetyillä ja rapistuneilla liikenneväylillä kivien välissä kasvaa spontaania kasvillisuutta. Uudelleen kivettyt liikenneväylät erottuvat teollisesti leikatun kiven särmikkyydellä, ja jopa liiallisen siisteyden vaikutelmaan antaa osansa kasvillisuuden puuttuminen, kun kiveys on saumattu sementillä. Kadun alla kulkevan infrastruktuurin kaivot on 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä 1950-luvun pakkosiirtoon asti toteutetulta osuudeltaan katettu valurautakansilla: uudemmissa toimenpiteissä kannet on mimetisoitu kiveyksellä. Kaupunki on pengerrytetty rinteeseen ja osiin rakennuksista pääsee sekä ylä- että alarinteestä. Kapeilla penkereillä katu muodostaa alemman penkereen rakennuksen katon. Näissä

tapauksissa liikenneväylää rajoittaa muuri jonka yli aukeaa näköala alas kanjoniin. Uudet muurit ovat särmikkäitä ja korkeudellaan standardit täyttäviä, vanhat muodoltaan pehmeitä. Paikoin savupiiput nousevat suoraan kadusta (kuva 21).

Rakennetun tilan väliin muodostuvat ”huoneet”, pienet aukiot, ovat muodostaneet tärkeän osan paitsi näkyvää maisemaa, myös kaupunginosan sosiaalista topografiaa, jossa naapurusto oli tärkein ellei ainoa sosiaalisen organisaation muoto. Useamman yhden huoneen asuinsolun muuttaminen yhdeksi asunnoksi tai hotelliksi sekä elämäntavan yksityistyminen haastavat ja kyseenalaistavat pienten aukoiden alun perin yhteisöllisen puolijulkisen tai puoliyksityisen käyttötaroituksen: nyt Materan luolakaupunginosassa näkee veräjällä suljettuja, valvontakameroiden kuvaamia polkuja ja pihvoja.

Muutamaa pientä puutarhaa lukuun ottamatta maanpinta on kauttaaltaan kivetty, myös sadevesien keräämiseksi ja ohjaukseksi. Kadut on pääosin kivetty suurilla nelikulmaisilla, leikkaukseltaan kartiomaisilla maahan kiilatuilla katukivillä (*basolo*). Polut ja rakennusten väliin muodostuvat pienet aukiot on laatoitettu edellistä pienemmillä epäsäännöllisillä kivillä (*selciato/chiancarelle*). Paikoin kiveykseen on käytetty lappeelleen asetettuja kapeita tiiliä, joilla on muodostettu kalanruotokuviointi. Samoja tiiliä on käytetty myös sisätiloissa lattiamateriaalina.

Kadunkalustukseen kuuluvat liikennemerkkit, tienviitat, liike- ja nimikilvet, katuvalaistus ja jäteastiat. Talousjäte asetetaan oven ulkopuolelle, josta se kerätään. Turistireitille osuville katuosuuksille on sijoitettu harvakseen uus-1800-lukulaiseen valurautapylväaseen kiinnitettyjä kirkkaanvihreitä roskakoreja. Katuvalaistus on kiinnitetty rakennusten seiniin. Katuvalaistuksen ohella yömaisemaan vaikuttaa yksittäisten julkisten ja yksityisten rakennusten valaistus, lisäksi katedraali ja Madonna dell’Idris on monumenttivalaistu. Rakennusten ulkoseinissä sijaitsevat kaasu-, vesi- ja sähkömittarien luukut on paikoin mimetisoitu, kun taas paikoin ne ovat rautaa. Sähköjohdoista osa on tehty pintavetoina, osa kanavoitu kalkkikiviekakiviseen seinään tehtyyn terrakottalaatoilla peitettyyn raihoon. Paikoin ilmassa risteileviä sähkö- ja puhelinjohtoja lukuun ottamatta kunnallistekniikka kulkee kadun alla. Infrastruktuuri on jossakin määrin vakiintunut katukuvaan väis-

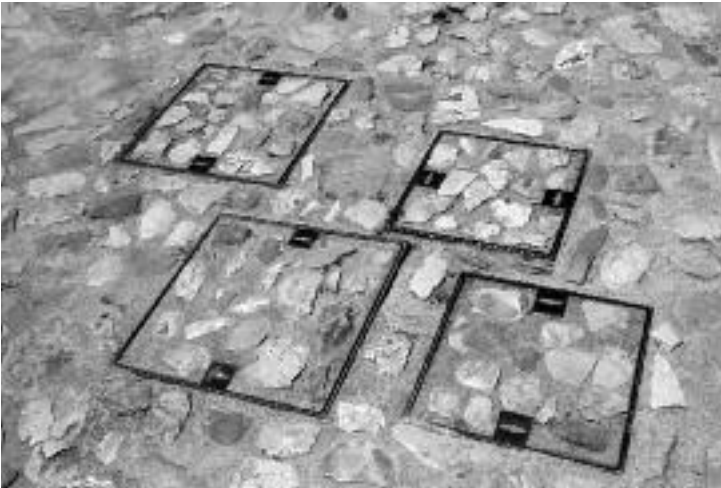

Kuva 15: Kansannaisia, Madonna dell’Idrisin kirkko taustalla. Postikortti vuodelta 1910. Museo virtuale della Memoria collettiva (MUV) di Matera.

tämättömänä merkinä muutoksesta. Sen lisäksi kaupunkikuvassa on havaittavissa häiritseviä ei-historiallisia elementtejä kuten ilmastointilaitteita, antennoja, lautasantenneja, hotelleja koristavia eri maiden lippuja, puolikiinteitä katoksia, pergoloita ja päivänvarjoja, valvontakameroita ja portteja.

Kaupunkisuojelelun kannalta vaikeita säilytettäviä ovat historiallista muistia säilövät rakennuksiin kiinteästi liittyvät osat joilla ei enää ole käyttöä, ja jotka kierrätettäväksi soveltumattomina helposti hylätään oman onnensa nojaan: tällaisia ovat Materan luolakaupungissa esimerkiksi rakennusten ulkoseinissä sijaitsevat pienet pyhimysalttarit (*edicola votiva*), leipä-uunit ja lumen säilyttämiseen tarkoitettut huoneet. Artikuloituun sadevedenkeruujärjestelmään kuuluvia kanavia ja vesisäiliöitä on otettu asuinkäyttöön ylikansoitettun lähihistorian aikana, ja rakennuksia kunnostettaessa usein käytetty korjaustyömaalla syntyneen jätteen kaatopaikkana. Korjauskohteissa vesisäiliöitä on muutettu jopa uima-altaiksi. 1900-luvun historiasta kertovat vesipostit ovat vielä käytössä, mutta vaarassa muuttua tarpeettomiksi, koska asunnoissa on juokseva vesi ja turistit juovat pullovetä.

Rakennukset ovat näkyvältä osaltaan muodostamassa maisemaa; kuitenkin muutamaa kokonaan maan päälle rakennettua rakennusta lukuun ottamatta monista on nähtävissä tuskin julkisivua enempää. Vapaana seisovien rakennusmassojen

Kuva 16: Yksinäisyys. KH 2012.

Kuva 17: Katukiveystä jäljitteleviä viemäri- ja sähkökaapelikansia. KH 2012.

lähes tyystin puuttuessa kulissimaisten julkisivujen yksityiskohtien arkkitehtoninen merkitys kasvaa.

Yleisimmin nähtävistä ikkunoissa käytetyistä yksityiskohdista arkkitraavin päällä oleva kevennyskaari, *sordino*, on puhtaasti rakenteellinen yksityiskohta, joka koristeltuna tuo lisäarvoa muuten vaatimattomaan julkisivuun. Suuri osa ikkunoista on kehystetty yksinkertaisella suoralinjaisella kehyksellä, jolloin vain aavistuksen ulkoneva ikkunalaista ja aukkoa kattava karniisi on profiloitu. Joissain tapauksissa myös ikkunan kehyksessä on profilointi, ja rikkaammin koristeltuja ikkunoita kattaa tympanon. Paikoin ikkunan yläreunaa kehystävät

reijitetyt olkakivet ovat palvelleet ikkunan ulkopuolisten verhojen tankona. Usein ikkunan ulkopuolella on kalterit, jotka muodostuvat joko yksinkertaisesta tai 1700-luvulla yleistyneestä alareunastaan ulospäin pullistuneesta ristikosta. Myös takorautaisissa barokkiparvekkeissa käytetty motiivi on säilynyt nykyaikaan, eikä ole kadonnut edes teollisiin puolivalmistisiin turvautuvien seppien valikoimasta.

Paitsi tako-, valu- tai tankorautaisia kaiteita, parvekkeissa on käytetty kaiteena yksinkertaista tai koristeltua muuria sekä balaustria. Parveketta kannattavat usein koristeellisiksi leikatut isot, ulkonevat olkakivet (*gattoni*) tai ns. espanjalaiset olkakivet (*mensole spagnole*). Usein parveke on vain rautakaiteella varustettu lasitettu ovi. Balaustrikaiteita, yksinkertaista tai koristeltua muuria on käytetty porrastanteissa (*ballatoio*), terasseissa, loggioissa ja *gaifoissa*. Siellä missä rakennusta on kasvatettu korkeussuuntaan, pääsy yläkertaan on usein järjestetty ulkopuolisilla portailla, joiden koreografiaa on jäsennetty porrassyöksyjien ja lepotasanteiden määrällä. Portaat voivat olla joko ulkoseinän suuntaiset tai sitä vastaan kohtisuorat.

Ulko-ovet ja portit ovat pääosin puusta ja kaksiosaisia. Viinikellarien ovissa on ristikko ilmanvaihtoa varten. Sisäpihallisten kaupunkitalojen (*casa a corte*) tai porttikäytävien suurissa portteissa on usein pienempi käyntiovi.

Taserojen vuoksi kaupunkia pääsee katselemaan ylhäältä monessa kohdassa, ja katemateriaaleilla on siksi suuri merkitys kaupunkikuvassa. Yleisin kateratkaisu on puurakenteinen kattotiilillä (*coppi*) katettu satulakatto tai samanlaisilla kattotiilillä katettu holvi, joka myös on toteutettu satulakattona, mutta erotuksena puurakenteisesta sen lappeet ovat loivasti kaartuvia. Joissain tapauksissa holvi on katettu verhoamalla se ulkopuolelta kalkareniittiharkoilla.

Savupiippu on toteutettu seinän ulkopuolella maavaraisena seisovana, kiinni seinässä olkakiven varassa tai katteen läpi nousevana. Savupiipun kattamisessa on käytetty monia muotoja, ja funktionaalinen elementti toimii usein myös koristeena. Koska rinteessä kasvavan kaupungin alemman pengerryksen asumuksien katot muodostavat seuraavan kerroksen kadun, voi paikoin nähdä suoraan kadusta nousevan savupiipun.

Sassi di Materan esittelyssä maailmanperintöluetteloon perustellaan kohteen ”merkittävä universaali arvo” symbioosilla kulttuuri- ja luonnonpiirteiden välillä. Sekä esittelyssä että vuoden 2006 seurantakortissa Sassi di Matera mainitaan Välimeren alueen parhaiten säilyneenä ja täydellisimpänä esimerkinä jatkuvuudesta yhdyskuntana, joka on kehittynyt tiiviissä harmoniassa ekosysteeminsä kanssa⁴¹. Sassi di Materan kaupunginosan urbaaniin ekosysteemiin kuuluvat vedenkeruujärjestelmät ovat kehittyneet käyttämään niukkoja resursseja hyväkseen. Murgian ylätasanko kuuluu Italian vähäsaiteisiin alueisiin, eikä alueelle pääse muodostumaan merkittäviä pintavesiä, koska karstimaalla sadevesi katoaa nopeasti luolastoihin. Katoilta ja kiveyksiltä kerätyn sadeveden säilyttämiseen käytettyjen kallioon louhittujen, hautakalkista ja tiilimurskasta tehdyllä laastilla (*cocciopesto*) vedenpitäväksi rapattujen kellomaisten vesisäiliöiden määrä ylitti juomaveden tarpeen, ja Laureano olettaa suuren osan kaupunginosasta olleen terasseiksi pengerryttyä viljelymaata läheisten Gravina di Ginosan ja Laterzan puutarhojen tapaan (Laureano 1993, 110). Osa vesisäiliöistä on muutettu asumukseksi väestön kasvaessa ja kaupungin vallatessa tilaa viljelyksiltä.

Paikoin vesisäiliöt ovat yhteydessä toisiinsa niin, että ensimmäiseksi täyttyvän vesisäiliön ylivuotoaukosta valuu vesi seuraavaan säiliöön. Sasso Caveosossa, Purgatorio Vecchion kirkossa on yleisön nähtävillä Materan arkkipiispana vuosina 1835–1854 toimineen Antonio Di Maccon rakennuttama vedenkeruujärjestelmä. Kaupungin linnan alueella sijaitsevan *contrada* La Neran sadevedet oli johdettu kirkon lattian alla sijaitsevaan kellonmuotoiseen vesisäiliöön, ja sieltä kirkon lattiassa kulkevan ylivuotokanavan kautta suurempaan, pinta-alaltaan yli sadan neliön suuruiseen, 10–13 m syvyiseen säiliöön, joka tunnetaan nimellä Il Palombaro. Samaan säiliöön valuttivat vetensä kolme lumen säilyttämiseen tarkoitettua luolaa, *neviera*.

Koska mahdollisimman suuri osa sadevedestä kanavoitiin ja kerättiin säiliöihin, se ei päässyt muodostamaan eroosiota aiheuttavia hallitsemattomia virtauksia. Tarpeettomaksi

Kuva 18: Pihaveräjä uutena elementtinä. KH 2010.

Kuva 19: Kaupunkitilan yksityistyminen ja yksityistäminen. KH 2012.

muodostuneen vedenkeruujärjestelmän rappeutuminen lisää hydrogeologista riskiä, joka on yli 50 prosentilla Italian alueesta korkea tai erittäin korkea. Se vaikuttaa 60 prosenttiin maan väestöstä eli 34 miljoonaan asukkaaseen. Yli 15 prosenttia alueesta ja 26 prosenttia väestöstä altistuu erittäin korkealle riskille.

⁴¹ State of Conservation of World Heritage Properties in Europe SECTION II; Qualities: ”The I Sassi quarter of Matera is the best surviving and most complete example of continuity in the Mediterranean region of this type of settlement [rock-cut settlement], which developed in close harmony with the ecosystem.”

Kuva 20: Uus-1800-lukulainen vesiposti. KH 2012.

Miseria-diskurssi

Arkkitehti Pietro Laureanon teoksessa *Giardini di pietra* (1993) kuvaus Materan kaupungista lähentelee myyttiä kulta-ajasta, alkuperäisen harmonian ajasta, jonka syntiinlankeemukseksi koituu niukkojen luonnonvarojen ja niitä taidokkaasti käyttävän yhteisön tasapainon horjuttava modernin murros. Liikakansoittuminen on yhtenä syynä vaikutta-

nut Sassi di Materan urbaanin ekosysteemin romahtamiseen. Väestöpaine johti aiemmin vesisäiliöinä ja talleina toimineiden tilojen valtaamiseen asuinkäyttöön sekä terrassipuutarhoiden umpeenrakentamiseen. Puutarhoiden katoaminen vaikutti osaltaan lannoitteen muuttumiseen jätteeksi. Laureano (s. 157) mainitsee toisaalta asukkaiden täydellisen riippuvaisuuden epäluotettavasti toimivasta kunnallistekniikasta vedenkeruujärjestelmän rappeutuessa.

Laureano kuvaa teoksessaan ainutlaatuista harmoniaa, jonka yhteisö oli saavuttanut ekosysteeminsä kanssa ennen ylikansoittumista ja karkoitusta paratiisista. Kuvaus on ristiriidassa valistusajasta modernismiin vallan saaneen *miseria*-diskurssin kanssa. Kun pääministeri Alcide De Gasperi vuonna 1950 kuvasi Materan luolakaupunkia ”*Italian häpeäksi*”, yhtään kehitysmaiden kurjuuden merkkiä ei jäänyt pois luettelosta: eläimet ja ihmiset jakoivat saman asumuksen, jätevedet virtasivat avoviemäriin, lapsikuolleisuus ylitti neljänsadan tuhatta syntynyttä kohti, eloonjääneet sairastivat tuberkuloosia ja malariaa. Kaikkein vaarallisin sairaus oli kuitenkin köyhyys.

Paikallinen historioitsija, PCI:n maakunnan- ja kunnanvaltuutettuna istunut Giovanni Caserta kirjoittaa ”eräissä artikkelissa” poliittis-yhteiskunnallisen tulkinnan Materan luolakaupunginosasta (Valente 2007, 121):

Toisten kaupunkien historialliset keskustat oli tarkoitettu aristokratialle ja ylemmälle porvaristolle, poliittista ja taloudellista valtaa pitävälle luokalle. Näissä keskustoissa kuljettiin hevosvaunuilla, niissä oli piazzoja ja mahdollisesti marmorinen katukiveys; sisällä asumuksissa, usein suurten arkkitehtien suunnittelemissa ja suurten taidemaalareiden freskoin koristamissa, asui hovia ja hovinväkeä jolla oli käytössään käymälät, kylpyhuoneet ja kuuma vesi. Rakennuksissa oli suuria parvekkeita, verantoja ja ikkunoita. Ne olivat helposti sovitettavissa moderniin elämään. Sassin kaupunginosa sensijaan oli kansallinen häpeä, koska se oli kokonaisuudessaan dokumentti köyhyydestä, riistosta, alikehityksestä ja feodaalisesta orjuudesta. Kyseessä oli käänteinen historiallinen keskusta, köyhien asuttama ja köyhille tarkoitettu. Kaupungin herrat, Venusiot, Malvinni-Malvezzit, Gattinit, Firraot ja 1700- ja 1800-luvuilta lähtien Santorot, Giura Longot, Ridolat, Giudicepietrot, Volpet, jne varoivat tarkkaan laskeutumasta

Sassin kaupunginosaan, ja mielummin pysyttelivät sen laidilla tai ylätasangolla Pianon kaupunginosassa⁴².

Casertan kuvailema käänteisyys sopi poliittiseen agendaan, mutta siinä kuvaillut vaikeudet kaupunginosa kunnostuksessa ja suojelevassa ylläpitämisessä eivät ole kaukaa haettuja: alkuperäisille asukkaalleen Sassi di Materan kaupunginosa kantaa yhä häpeää ja köyhyyden stigmaa. Asumukset ovat vaikeasti sovitettavissa nykyaikaiseen elämään ja jopa rakennussääntöön. Kaupunginosa on Materan omalle älymystölle ja valtaapitäville vieras. Sen alkuperäisten asukkaiden elämäntapa on yksityistymiskehityksessä kadonnut ja sieltä puuttuvat urbaanit näyttämöt, aukiot ja promenadit, näkemisen ja nähdyksi tulemisen paikat, jotka tekevät *Pianolla* sijaitsevan historiallisen keskustan vielä nykyäänkin puoleensavetäväksi kauppa- ja kävelykeskustaksi.

Carlo Levin vuosina 1943–44 kirjoittama romaani *Cristo si è fermato ad Eboli* käänsi julkaisuvuonnaan 1945 koko Italian älymystön huomion Materaan ja sen kurjuuteen:

*[...] Tuo ylen kaita polku kiemurteli eteenpäin talojen ulkokat-
toja myöten, mikäli näitä asumuksia nyt voi taloiksi kutsua. Ne
ovat kuilun kivettyneeseen saviseinämään louhittuja luolia, joit-
ten edessä on pääty. Vaatimattomien, 1700-luvun tyyliä edus-
tavien koristeaiheittensa ansiosta monet niistä ovat varsin
kauniitakin. Seinämän kaltevuuden takia ovat nuo valepäädyt
alhaalla samassa tasossa kuin vuori, mutta ylhäällä ne ulkone-
vat siitä hiukan: päätyjen ja kaltevan jyrkänteen väliin jäävällä
kapealla kaistaleella kulkevat polunkaarteet. Ne muodostavat
samalla kertaa ylärivin asumuksien lattianjatkon ja osan hei-
dän alapuolellaan asuvien kattoa. Helteen takia olivat kaikki
ovet sepposen selällään. Ohi kulkiessani näin, millaisia nuo luol-
lat olivat sisältä, luolat, joihin ei tule valoa eikä ilmaa muualta
kuin oviaukosta. On sellaisiakin, joissa ei ole edes ovea: luolaan
päästään kattoluukusta pieniä tikkaita myöten. Näissä mustissa,
maaseinäisissä onkaloissa näin vuoteita, kehoja talousesineitä,*

Kuva 21: Savupiippu rinteessä ylemmän tason polulta nähtynä. KH 2012.

*kuivumaan levitettyjä ryysyjä. Permannolla makaili koiria,
lampaista, vuohia ja sikoja. Kunkin perheen hallussa on taval-
lisesti vain yksi luola, missä saavat tyytyä nukkumaan veljelli-*

⁴² "I centri storici delle altre città, infatti, furono luoghi destinati all'aristocrazia o all'alta borghesia del tempo, cioè alla classe che deteneva il potere politico ed economico. Per quei centri storici passavano le carrozze, c'erano le piazze e c'era, magari, la pavimentazione in marmo; all'interno delle abitazioni, spesso progettate e costruite da grandi architetti e affrescate da grandi pittori, vissero le corti e i cortigiani, che potevano disporre di bagni e di acqua calda. E c'erano larghi balconi, verande e finestre. Erano, dunque, facilmente recuperabili alla vita moderna. I Sassi, invece, costituivano una vergogna nazionale, perché furono sempre, nella loro complessiva totalità il documento della povertà, dello sfruttamento, del sottosviluppo e della servitù feudale. Si trattava, insomma, di un centro storico alla rovescia, abitato dai poveri e destinato ai poveri. I signori della città, cioè i Venusio, i Malvinni-Malvezzi, i Gattini, i Firrao e poi, via via, tra Settecento e Ottocento, i Santoro, i Giura Longo, i Ridola, i Giudicepietro, i Volpe, ecc., si guardarono bene dallo scendere nei Sassi, tutti preferirono fermarsi sul bordo di essi, e comunque sul Piano".

Kuva 22: Sassin luolakaupunginosan asukkaita vesipostilla. Benevolo 1988.

sessä sovussa miehet, naiset, lapset ja kotieläimet. Tällaista elämää viettää parikymmentätuhatta ihmistä. Lapsia vilisi siellä rajattomasti. Tukahduttavassa kuumuudessa työntyä joka suunnalta pölyn ja kärpäsparvien keskeltä esiin apposen alastomia tai kurjien vaateriekaleiden verhoamia pienokaisia. En ole eläisänä nähnyt moista viheliäisyyttä, vaikka jo ammattini vuoksi olen joka päivä tottunut näkemään kymmenittäin köyhiä, sairaita tai huonosti hoidettuja lapsia.⁴³

”[Sassi di Matera] on häpeä koko kansakunnalle”, julisti kristillisdemokraattien Alcide De Gasperi vuonna 1950 poliittisessa torikokouksessa Materassa: poliitikko alleviivasi sanavalinnallaan järkyttäviä elinoloja Sassin kahdessa kaupunginosassa jossa asui noin kuusitoistatuhatta asukasta, kun koko kaupungin asukasluku oli 21 000. Vuosien 1861 ja 1951 väestönlaskentojen välillä kaupungin asukasluku oli yli kaksinkertaistunut. Muutamaa vuotta aikaisemmin Italian kommunistisen puolueen puoluesihteerin Palmiro Togliatti oli jyrissyt vanhojen hallitsevien luokkien olevan ”vastuussa siitä,

että Italiassa on vielä kaupunki, jossa tuhannet miehet, naiset ja lapset elävät tällaisissa oloissa”.

Skandaali. Parlamentissa Matera leimattiin sivistymättömyyden parantumattomaksi haavaksi, ”helvetilliseksi hullunmyllyksi” täynnä ”taloina toimivia hökkeleitä ja hiirenpesiä”, ja joka olisi eliminointava täysin, ”toivottavasti atomipommilla”. Ja lopulta näiden kahden poliitikon väliintulon jälkeen otettiin käyttöön joukko lakeja tavoitteenaan kunnostaa Sassi di Materan myyttinen luolakaupunginosa, jonka vuosituhansien aikana syntynyt lopullinen vaikutelma on yhä tänään nähtävissämme kiipeää tekevässä kauneudessaan⁴⁴.

- Francesco Sernia

Gazzetta del Mezzogiorno otsikoi 9.4.1951: *Sassi di Matera tulee katoamaan – De Gasperi pyyhkii kansallisen häpeän. Kiitos Pääministeri.*

Vuonna 1888 Italian parlamentti oli hyväksynyt ”Legge Crispinä” tunnetun lain asumisen standardeista; sen perustaksi vuonna 1881 tehty asuntoinventario oli osoittanut, että 33 % kaupunkiasumuksista koko nuorena kansallisvaltiossa koostui maanalaisista, maantasoisista tai juuri ja juuri asuttavista ulakoista (Del Parigi & Demetrio 1994, 43), eikä Matera muodostanut poikkeustapausta. Samoin vuosina 1909–1910 Lucanian talonpoikien oloja selvittäneen kyselyn⁴⁵ valossa Sassin kaupunginosan oloissa ei ollut mitään poikkeavaa yleiseen kurjuuteen verrattuna. Kansalliseksi häpeäksi julistetusta Materasta tuli erityisesti etelän maattomien maatyöläisten kokeman sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden symboli.

Mikä sitten teki Materasta kansallisen häpeän? Mahdollisesti muiden ongelmallisten alueiden tilanne oli parantunut 1950-luvulle tultaessa, mutta Materassa se oli vain pahentunut. Aiemmin siteeratun teoksen kirjoittaja toteaa, ettei voi var-

⁴³ Levi, Carlo 1956. *Jumalan selän takana*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö. Suomentanut Helka Hiisku. s. 98–101.

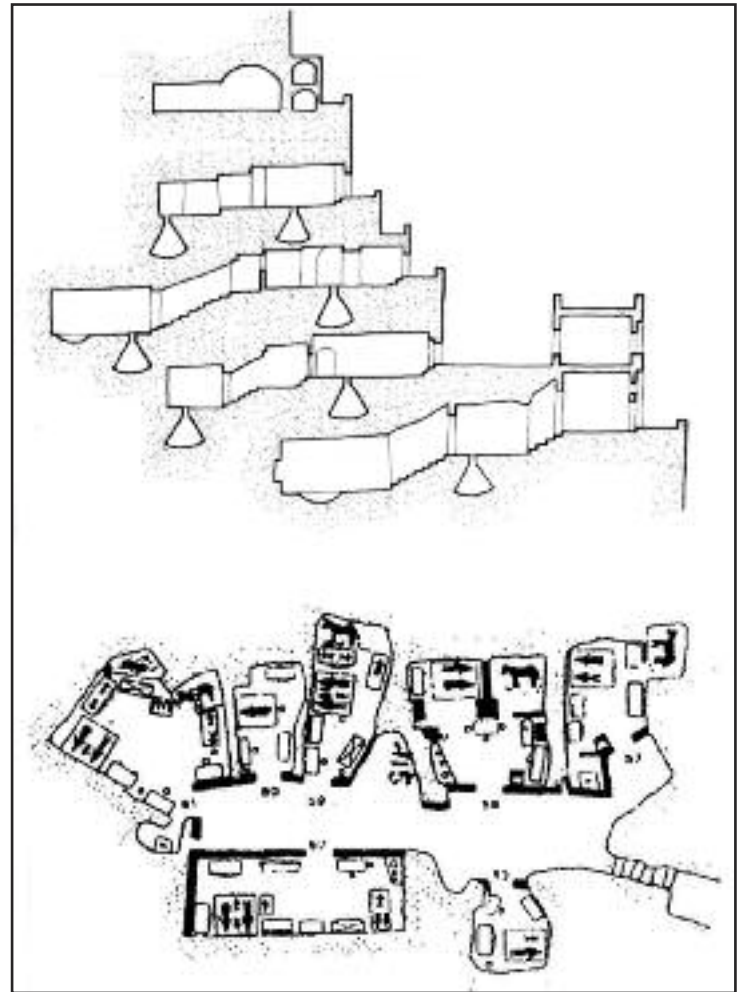
⁴⁴ *Uno scandalo. In Parlamento si bollava Matera come piaga di inciviltà, ”bolgia infernale” piena di ”tuguri e topaie fatte case” da eliminare totalmente ”magari con una bomba atomica”. E finalmente dopo l’intervento di questi due uomini politici, si avvii una serie di leggi per il risanamento dei Sassi, i mitici quartieri trogloditi di Matera, il cui effetto finale, oggi ancora visibile in tutta la sua drammatica e dolente bellezza, si è determinato nei millenni.*

⁴⁵ Inchiesta parlamentare 1909–1910, tunnetaan myös nimellä *inchiesta Faina*.

muudella sanoa, olivatko asuinolot paremmat hökkeleissä kuin luolissa, mutta Materan tapauksen tekee erityislaatuiseksi myös ilmiön laajuus: luolakaupunginosa kattaa 30 hehtaarin alueen. Matera oli ennen muuta agrokaupunki, ”maatyöläisten pääkaupunki” kuten kaupunkia usein kutsutaan Carlo Leviä siteeraten. Maaseutu ja kaupunki olivat erottamattomasti riippuvaisia toisistaan; maatalous oli kaupungin lähes yksinomainen elinkeino, ja maatalouden työvoima asui kaupungissa.

On hyvin todennäköistä, että luolakaupunki ei viisikymmentäluvulla täyttänyt ihmisarvoisen elämän kriteerejä, mutta siitä huolimatta on mahdollista, että asukkaiden kurjuutta on liioiteltu entisestään poliittisen agendan tarpeisiin, modernismin silmälasien läpi katsottuna. Tästä voidaan syyttää myös Carlo Leviä. Laureano kiinnittää huomiota kuvauksen samankaltaisuuteen syvempiä yhteyksiä ymmärtämättömän ja pinnalliseen ensivaikutelmaan takertuvan journalistisen kolmas maailma -representaation kanssa: *Vähättele matta Carlo Levin halua ilmiantaa ja ottaa kantaa, [...] vaikuttaa aivan samanlaiselta niiden kertomusten kanssa, joita väriä ja efektiä tavoittelevat reporterit vielä nyt tekevät afrikkalaisista maista, joiden historiaa ja kulttuuria he eivät osaa lukea* (Laureano 1993, 164). Laureano jatkaa analyysiin seuraavin sanoin: *Levin teksti on varmasti hyödyllinen modernisaation imperatiiville, niin kuin ovat myös olleet funktionaalisia amerikkalaisten sosiologien tutkimukset (joita rahoittavien laitosten päämäärät eivät varmasti olleet neutraalit)*. Uuden rakentamiselle oli tarve, jos ei muilla niin rakennuttajilla, eikä paikallishallinnolla ollut tarvetta rajoittaa pakkosiirrettävien määrää rahoituksen ollessa taattua ylhäältä päin.

Vuonna 1951 perustettiin INU:n (Istituto Nazionale di Urbanistica) ja UNNRA Casas:in tukema tieteidenvälinen työryhmä *Commissione di studio della città e dell'agro di Matera*. Tutkimusryhmän psykologi Lidia De Ritan vuonna 1954 julkaistu tutkimus *Controllo sociometrico di vicinati in una comunità lucana* (De Rita 1954, 149–186) tarkasteli naapuruston suhteiden dynamiikkaa Sassin kaupunginosassa. Tutkimuk-

Kuva 23: Luola-asuntoja ja vesisäiliöitä rinteessä. Laureano 1993, 117.

Kuva 24: Vicinato, pohjapiirros. De Rita 1954, 151.

sessä nousi esille yhteisön elämän konfliktuaalisuus vastakkaisena nostalgiselle eetokselle ”olimme yhtä perhettä ja autoimme toisiamme”. Suhteita luonnehti urbaanin köyhälistön keskuudessa käytävä kaikkien sota kaikkia vastaan: *...suhde naapurustoon ei ollut ystävyysuhde... jokainen, joka uskoo löytävänsä arkaaisen yhteisön, joka elää mitä parhaimmissa kiintymyksen ja molemminpuolisen ymmärryksen luonnehtimissa väleissä, tulee pettymään...*⁴⁶

⁴⁶ *...il rapporto di vicinato non era un rapporto di amicizia... Resta deluso chiunque creda di trovarsi di fronte ad un'arcadica comunità che viva in ottimi rapporti di affetto e comprensione reciproca...*

Kuva 25: Alcide De Gasperi luovuttaa vuonna 1952 ensimmäisten La Martellan kaupunginosaan rakennettujen talojen avaimet. Museo virtuale della Memoria collettiva (MUV) di Matera.

Kuva 26: Näkymä Materan maaseudulta, taustalla La Martellan kaupunginosa. Museo virtuale della Memoria collettiva (MUV) di Matera.

Vuonna 1952 astui voimaan laki 619/1952 kaupunginosan osittaisesta tyhjentämisestä; laki tunnusti kuitenkin kaupunginosan jos ei monumentti- niin ainakin maisemallisen arvon, ja määräsi maisemaa suojeltavan yli-intendentintoumiston (*Soprintendenza ai Monumenti*) kanssa tehdyn sopi-

muksen mukaan. Asuinyksiköt luokiteltiin asuinkelvottomiksi, asuinkelpoisiksi (43 asuntoa) tai kunnostamalla asuinkelpoisiksi (859 asuntoa). *Provveditorato alle Opere Pubbliche*:n vuonna 1952 toteutetun inventaarion mukaan 2581 perhettä oli pakkosiirrettävä yhteensä 2472 asuinkelvottomaksi luokitellusta yksiköstä. Perheiden asuinyksikköjä suurempi luku selittyi 109 yksiköllä, joissa asui 2 perhettä. 902 yksikköä oltiin luokiteltu hyväkuntoisiksi tai ainakin kunnostamalla asuinkelpoisiksi.

INU-UNNRA-Casas:in vuotta myöhemmin julkaisemassa inventaariossa sekä asuinkelpoisten että kunnostettaviksi tai pienten perheiden käyttöön sopivien asumusten luku oli suurempi: 1834 asuinyksikköä luokiteltiin asuttaviksi tai ehdollisesti asuinkelpoisiksi, 1495 asuinkelvottomaksi mutta niistäkin 509 muuhun kuin asuinkäyttöön soveltuviksi.

Vuonna 1956 toteutettiin uusi laskenta, jossa Sassi di Materan alue laajennettiin myös joihinkin aiemmissä laskennoissa poissuljettuihin kortteleihin. Mukana oli nyt Salita e Recinto Castelvecchio, Recinto S. Nicola, Recinto Annunziata Vecchia, Via S. Biagio, Via S. Cesarea, Piazzetta S. Biagio, Via S. Rocco, Recinto 1° Ridola, sekä osa Via San Francescosta ja Via T. Stiglianista. Laskenta kattoi nyt koko vanhan keskustan, johon oli luettu mukaan luolakaupunginosien kehystämä Civitan kieleke, sekä kadut jotka olivat tasangolla sijaitsevan Pianon kaupunginosaan ja Sassin liittymäkohdassa. Laskennan mukaan nyt rajatun alueen sisään jäi 4383 asuinyksikköä, joista 374 oli hyvässä kunnossa (Valente 2007, 103). Jäljelle jäävistä 4009 yksiköstä 731 oli tyhjiä tai muussa käytössä. 663 luokiteltiin kunnostamalla asuinkelpoiseksi; 88 yksikössä asuvat perheet olivat muuttaneet kaupunginosaan 1.10.1956 jälkeen (Potrandolfi 2002, 143). Asuinkelvottomaksi tai kunnostamalla asuinkelpoiseksi julistetuista kiinteistöistä päätettiin pakkolunastettavaksi 73 % eli 2926 yksikköä. Pakkolunastetuista yksiköstä 2395 oli asuinkäytössä; niistä valtaosa eli 2302 oli luokiteltu asuinkelvottomiksi, ja vain 93 kunnostamalla asuinkelpoisiksi. Edellä mainittujen lisäksi pakkolunastettiin 531 tyhjää tai muussa käytössä ollutta yksikköä. Pakkolunastuksen ulkopuolelle jäi 1083 yksikköä: niistä noin puolet, 570 yksikköä, oli luokiteltu kunnostaen asuinkelpoisiksi, 225 asuinkelvottomiksi ja 288 yksikköä oli tyhjänä tai muussa käytössä⁴⁷. Joulukuuhun

1957 mennessä laskennan 2527 asuinkelvottomasta asumuksesta 1314 oli jo tyhjennettyjä, 1213 edelleen asutettuja.

Vuoden 1958 laki (299/1958) piti uusiin kaupunginosiin asuttamiseen oikeuttavana kriteerinä vuonna 1956 toteutettua uutta laskentaa, tarkalleen perheitä, jotka lokakuun 1. päivänä 1956 asuivat Sassin kaupunginosissa.

Luigi Piccinato laati Materan kaupungille uuden yleiskaavan (PRG), joka vahvistettiin vuonna 1956. Uusi kaava ei huomioinut Sassi di Materan kaupunginosia ollenkaan. UNNRA-CASASin ja INU:n tutkimuksiin perustuen laskettiin, että kaupunkiin tarvittaisiin 928 uutta asuntoa maatyöläisille, sekä näiden lisäksi 1653 kaupunkiasuntoa ”kansalaisille”: käsityöläisille, opettajille, virkamiehille ja teollisuuden työläisille (Toxey 2011, 130). Maatyöläisten asunnot sijoiteltiin suunnitelmassa viiteen satelliittikaupunkiin: La Martellan kaupunginosaan osoitettiin rakennettavaksi 200 taloa, Borgo Venusioon 35, Borgo Santa Luciaan 41, Borgo Timmari-Piccianoon 111 ja Borgo Torre Spagnolaan 79 taloa. Näiden lisäksi kaavailtiin sijoitettavaksi 380 taloa jo olemassa oleviin kaupunginosiin ja 82 maanviljelijäperheille suunnattua taloa haja-asutusseudulle.

1960-luvulla palasi Materassa keskustelunaiheeksi kysymys siitä mitä Sassin kaupunginosalle tulisi tehdä sitten kun se on kokonaisuudessaan evakuoitu. Arkkitehti Vincenzo Baldoni esitti kolme vaihtoehtoa Rotary Club d’Italian aikakauslehdessä ”Realtà Nuova” vuonna 1962 (6/1962):

”Kun Sassin kaupunginosat on kauttaaltaan evakuoitu, mikä on sopiva tapa käyttää niitä? Myös arvostettavat lähteet ovat esittäneet kolmea kaupunginosan kunnostamisen mallia: täydellinen tuhoaminen, osittainen purkaminen ja jäljelle jääneen osan kunnostaminen, tai kokonaisuudessaan kunnostaminen. Ensimmäinen vaihtoehto ei tule kysymykseen. Dokumenttia, joka auttaa näkemään mistä kansamme on tehty, ei tuhota [...] Ne täytyy siis säästää. Niiden säästäminen kokonaisuudessaan

Kuva 27: La Martellan kaupunginosan pohjakaava ja ilmakuva. Fonseca 1998, 106.

on mahdotonta, koska se olisi liian kallista ja olisi hyödytöntä säilyttää kuollutta kaupunkia. Täytyy siis purkaa ne vyöhykkeittäin, ja säästää vain merkittävimmät.”⁴⁸

⁴⁷ Asuinkäytössä olleista pakkolunastetusta yksiköstä 41 % oli asukkaitensa omistamia, kun taas jäljelle jäävissä 1416 asunnossa (59 %) asukkaat olivat asuneet vuokralla tai muulla perusteella. 27 % jäi pakkolunastusmenettelyn ulkopuolelle. Pontrandolfi 2002, 188.

⁴⁸ *Quando i Sassi saranno completamente evacuati, quale idonea sistemazione dovrà ad essi darsi? Le tesi di risanamento che si sostengono anche da fonti autorevoli sono tre diverse: abbattimento totale, abbattimento con risanamento della parte rimanente, risanamento totale. La prima è da scartarsi. Non si distrugge un documento che serve a vedere come è fatta dentro la nostra gente [...]. Bisogna quindi salvarli. Non si possono conservare integralmente, perché sarebbe dispendioso e inutile conservare una città morta. Dunque bisogna abatterli per zone, conservando solo quelle più significative.*

Kuva 28: Sassi di Materan asumusten asuinkelpoisuus *Provveditorato alle Opere Pubbliche*:n vuonna 1952 toteuttaman inventaarion mukaan. Sellaisenaan asuinkelpoisten yksikköjen osuus on niin pieni, ettei se näy diagrammissa. Grafiikka KH.

Kuva 29: Sassi di Materan asumusten asuinkelpoisuus *INU-UNNRA-Casas*:in vuonna 1953 julkaiseman inventaarion mukaan. Grafiikka KH.

Keskustelu kaupunginosan tulevasta käytöstä sekä asukkaiden pakkosiirron laajuudesta käytiin lähinnä kaupungin eliitin kesken. Mielenpito jakautuivat kahteen leiriin puoluelinjausta noudattaen. Sekä kommunistit että kristillisdemokraatit (Picinaton tukemina) ajoivat täydellistä tyhjentämistä ja alueen museoimista, kun taas sosialistit (Carlo Levi & Circolo La Scaletta) olisivat jättäneet asuinkelpoiseksi luokitellut asunnot asutuiksi (Toxey 2011: 154, 158). Huhtikuussa 1965 joidenkin jo tyhjennettyjen asumusten sortuminen johti 14 perheen evakuointiin: kaikki kolme suurta puoluetta (Toxey) ja erityisesti kristillisdemokraatit (Valente 2007, 106–7) puhuivat tässä vaiheessa kaupunginosan täydellisen tyhjentämisen puolesta. Lisäksi puolue pyysi hallitukselta rahoitusta vallitsevan riskitilanteen korjaamiseksi ja suunnittelukilpailun julistamista kaupunginosan kunnostamiseksi ja kehittämiseksi.

Kuinka suuri osa kaupunginosan asukkaista lopulta siirrettiin uusiin kaupunginosaan, ja kuinka monta sosiaalisen rakentamisen asuntoa rakennettiin? Alun perin kuudessa vuodessa toteutettavaksi tarkoitettu luolakaupungin tyhjennys asukkaistaan venyi vuosikymmenien mittaiseksi. Uudelleenasettamisen kohteeksi oli tarkoitettu tarkemmin määrittelemätön osa kaupunginosan 16 000 asukkaasta, mutta Anne Toxeyn mukaan operaatio kasvoi kattamaan 20 000 asukasta. (Toxey 2011, 103). Vielä vuonna 1971 asetettiin 466 tyhjennysmääräystä (*ordinanze di sgombero*) jotka koskivat 46 asumatonta ja 420 asuttua yksikköä. Kaupunginosan tyhjentämisestä te-

oksen *La vergogna cancellata* (2002) kirjoittanut Alfonso Pontrandolfi viittaa vuosiin 1972–73 totaalisen tyhjentämisen aikana. 1970-luvun alkuun tultaessa vuoden 1958 tavoitteesta, 4009 asunnosta, oli 2926 rakennettu ja noin neljäsnes luolakaupunginosasta oli edelleen asutettu (Toxey 2011, 159 ja viite s. 170; myös Pontrandolfi 2002, 187–8). Vuoden ’56 asemakaavan tavoite oli kuitenkin ylitetty 381:llä ja vuoden ’52 tavoite 454:llä asunnolla.

Vuoden 1952 lain 9. artikla oli määrännyt pakkolunastettujen asumusten kiinni muuraamisen ja kaikenlaisen käytön estämisen. Suljettujen tilojen käyttöönottoon estävien rakenteiden poistaminen kiellettiin vankeusrangaistuksen ja sakan uhalla; todellisuudessa jo suljettuja asumuksia vallattiin ja luolakaupunginosa toimi jossakin määrin uusille maakunnan pääkaupunkiin muuttaneille asukkaille ponnahduslautana asutijonoon, kuten monesti on tapahtunut muuallakin Italian sosiaalisen asumisen historiassa (Il Politecnico 1971, 43). Kaupunginosan tyhjentämiseen kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana julkisella rahoituksella rakennettujen asuntojen määrä Materassa oli noin 55 %, kun kansallinen keskiarvo samalla ajanjaksolla oli 15 % luokkaa (Pontrandolfi 2002, 188). Kaupunginosa ei koskaan tyhjentynyt täysin, mutta 1950-luvun alun vilkkaan keskustelun ja poikkeusteellisen suunnitteluoptimismin jälkeen median, kaupungin virkamiesten ja älymystön huomio oli kääntynyt muualle vuosikymmenien ajaksi. Itse Sassin asukkaiden ääntä ei kuultu.

RAUMA

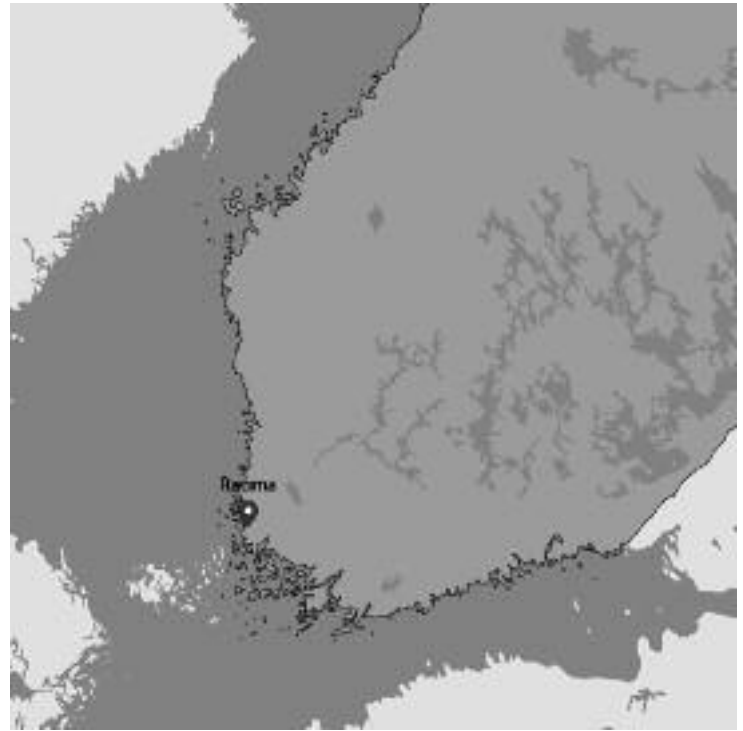
Kaupunki on hyvin vanha, ei ole rakennettu minkään määrätyn asemapiirustuksen mukaan, jonka tähden matkustavaisten onkin hyvin vaikea löytää eri taloja, etenkin koska talojen numerot eivät tässä suhteessa ole mihinkään avuksi, sentähden että niissä ei ole mitään varmaa järjestystä. Ns. Naulamäki on omituinen ryhmä pieniä matalia ristiin rastiin rakennettuja taloja. V. 1878 vahvistetun uuden asemapiirustuksen mukaan muuttuu kaupunki ajan kuluessa hyvinkin toisennäköiseksi, jonka tähden nyt, jolloin muutos on toimeenpantava, monet omituisuudet tulevat esiin uusia taloja rakennettaessa. Semmoinen kun kaupunki nykyään on kapeine mutkikkaine katuineen ja mataline puurakennuksineen näyttää se kuitenkin intressantilta ja vanhanaikaiselta.

Ljungberg 1895. Raumo: handbok för resande, s. 6.

Rauman kaupunki sijaitsee eteläisessä Satakunnassa, Selkämeren itärannalla. Kaupungin asukasluku on viimeisten kuntaliitosten jälkeen 39 794 (31.8.2012 Väestörekisterikeskus). Vuonna 1442 perustettu Rauma on Suomen viidenneksi vanhin kaupunki Turun (1200-luvun loppu), Viipurin (1293), Porvoon (n. 1380/1346) ja Ulvilan (1365/1347) jälkeen.

Teollisuus työllistää kaupungin työssä käyvistä väestöstä 32,6 %. Maa- ja metsätalouden parissa työskentelee vain 1,3 %, ja palvelusektorin osuus on 65,4 %⁴⁹. Vuoden 2010 työttömyysaste oli 10,7 %.

Vanhana Raumana tunnettu kaupungin puinen keskusta on liitetty UNESCO:n maailmanperintöluetteloon vuonna 1991 *Pohjoismaiden edustavimpana, laajimpana, yhtenäisimpänä ja elävimpänä keskiajalta periytyvänä puukaupunkialueena*. Maailmanperintöluettelon kriteerien mukaan Rauma on (iv) *erinomainen esimerkki merkittävää historiallista aikakautta edustavasta rakennustyyppistä, arkkitehtonisesta kokonaisuudesta tai maisemasta* sekä (v) *erinomainen esimerkki omaa kulttuuriaan kuvaavasta perinteisestä asutuksesta tai maankäytöstä*,

Kuva 30: Rauma, kartta. Vektorigrafikka KH.

näin varsinkin sen tultua uhanalaiseksi peruuttamattomien muutosten vuoksi.

Vanhassa Raumassa asuu noin kahdeksansataa asukasta. 29 hehtaarin laajuisen puukaupungin iäkkäimmät talot ovat peräisin 1700-luvun alkupuolelta, ja 60 % rakennuksista on suojeltu kaavalla. Kaikkiaan rakennuksia on noin 600, asuntoja 500 ja tontteja 260⁵⁰. Vähittäiskaupan ja palveluiden toimipisteitä on 134⁵¹. Kaupunki on palanut historiansa aikana useasti. Viimeisin suuri palo tapahtui vuonna 1628, jolloin kaupunki paloi kokonaan. Vanhin säilynyt asemakartta on peräisin vuosilta 1698–1710. Paloa seuranneen jälleenrakentamisen tuloksena pääkatuja oikaistiin ja levennettiin, mutta kaupunginosa on silti pääpiirteissään säilyttänyt keskiaikaisesta

⁴⁹ Tuoreimmat tiedot vuodelta 2013 on julkaistu osoitteessa www.satamittari.fi/Kuntatiedot_Excel-taulukoina (06/07/2016).

⁵⁰ RY Rakennettu ympäristö 2/2006 s. 18.

⁵¹ Rauman yleiskaava, kaupallinen selvitys. 17.3.2011.

Kuva 31: Pyhän Ristin kirkko. KH 2011.

asemakaavasta kapeat, mutkittelevat kadut sekä epäsäännölliset tontit. Valtaosa alueen kiinteistöistä on yksityisomistuksessa.

Rauman historia

Rauma sai kaupunkioikeudet viidentenä suomalaisena kaupunkina Turun, Porvoon, Ulvilan ja Viipurin jälkeen vuonna

1442, jolloin Kalmarin Unionin silloisen kuninkaan Kristofer Baijerilaisen nimissä Rauman porvareille myönnettiin yhtäläiset oikeudet Turun porvarien kanssa. Kaupunkioikeudet uusittiin vuosina 1444, 1461 ja 1476⁵². Keskiaikaisen Rauman tarkkaa laajuutta ei tiedetä. Siitä on jäljellä keskiajan lopulla, todennäköisesti vuosien 1515 ja 1520 välillä Rauman pohjoispuolelle, joeksi mataloituneen entisen merenlahden rannalle rakennettu fransiskaaneljien luostarikirkko Pyhän Ristin kirkko (Hiekkanen 2007, 249), sekä kaupungin kirkkona toimineen ja viimeisessä suuressa palossa tuhoutuneen Pyhän Kolminaisuuden kirkon rauniot. Kaupunki ja sitä edeltävä kylä on perustettu kahdelle niemelle, ja purjehduskelpoinen sisäsatama oli saariston suojaama. Vanhan Rauman maaperä on pääosin hiekkaa, mutta paikoin myös savea. Kumpikin kirkko sekä Naulamäen alue on rakennettu kalliolle. Niemien välinen merenlahti on maankohoamisen seurauksena kutistunut Raumanjoeksi. Nykyisin maa kohoaa Rauman seudulla noin 6,8 mm vuodessa. Maan kohoamisesta on esitetty kaksi hieman toisistaan poikkeavaa mallia, joista toisen mukaan maan kohoaminen on ollut lineaarista, toisen mukaan epätasaista. Arkeologisissa kaivauksissa Kalatorilla on löytynyt merkkejä viljelystä jo 1350-luvun paikkeilla alueelta, joka on nykyään 5,40m merenpinnan yläpuolella. Keskiaikaisen sataman sijainnista ei ole tarkkaa tietoa, mutta Lähteenoja (1946, 46) oletti sen sijainneen nykyisen kanaalin pohjoispään kohdalla. Ulkosataman sijainnista kaupungin länsipuolella Salmensuussa löytyy dokumentteja 1600-luvun puolestävälisiä (Lähteenoja 1946, 93 ja 1932, 15). Kun meri maan kohoamisen myötä siirtyi kohti länttä, seurasi asutus perässä (Vanha Rauma, 1992, 5). Raumalle johtaneesta keskiaikaisesta tieverkostosta ei ole varmaa tietoa. Kaupunki kävi keskiaikana kauppaa Satakunnassa ja Vakka-Suomessa, ja vei ulkomaille ainakin turkiksia, kalaa, karjaa ja hylkeenrasvaa.

Keskiaikaisen kaupungin laajuudesta tai asemakaavasta ei ole säilynyt kirjallisia lähteitä, ja arkeologisin menetelmin saadut tiedot ovat vähäisiä. Varhaisen kaupunkiasutuksen oletetaan syntyneen Kalatorin ympäristöön Pyhän Kolminaisuuden kirkon länsipuolelle⁵³. Keskiaikaiselle kaupunkirakenteelle omi-

⁵² Finlands medeltidsurkunder (FMU) 2457; FMU 2557; FMU 3155; FMU 3654.

⁵³ Volter Högman (1907, 16, 87), Aina Lähteenoja (1946, 91), C.J. Gardberg (1981, 20) ja Markus Hiekkanen (1983, 48; 2007, 252).

naisia kahden kadun väliin sijoittuvia pitkiä ja kapeita tontteja on vuoden 1756 kartassa raatihuoneen itäpuolisessa korttelissa Vanhankirkonkadun varrella, raastuvan tontin länsipuolella olevassa korttelissa Isoraastuvankadun varrella, sekä Kuninkaankatu 32–38:n kohdalla. Arkeologi Markus Hiekkänen olettaa vanhan pääkadun kulkeneen nykyisten korttelien 139 ja 140 keskellä, ja jo 1940-luvulla kaupungin historiasta kirjoittanut Lähteenoja (1946, 93) on esittänyt ajatuksen kadusta joka kulki Kalatorilta viistosti Kauppatorille. Arkeologiset havainnot nykyisen Kalatori 3:n porttikäytävän eteläpuolella sekä tonttien rajat Kauppakadun ja Vanhankirkonkadun välisissä kortteleissa tukevat teoriaa. Hiekkänen on vuoden 1756 tonttien rajojen perusteella arvellut kaupungissa olleen toisenkin lähes itä-länsisuuntaisen kadun, jonka hän uskoo kulkeeneen nykyisen Kalatorin luoteiskulmasta ja kortteleiden 146 ja 147 puolivälistä nykyiselle Kauppatorille (Hiekkänen 1983, 43–44, kartta 14).

Kaupunki lakkautettiin vuonna 1550 ja sen porvarit saivat siirtokäskyn vasta perustettuun Helsinkiin, josta he palasivat takaisin Raumalle vuonna 1557. Vuonna 1622 säädetty ns. Pikku tulli määräsi kaupungit ympäröiviksi tulliaidalla, joka muodosti rajan maaseudun ja kaupungin välille. Tulliaita rajoitti kaupunkimaisen asutuksen laajenemista ympäröivälle maaseudulle vuonna 1808 tapahtuneeseen purkamiseensa saakka. Ensimmäinen maininta raatihuoneesta löytyy vuodelta 1647. Todennäköisesti se sijaitsi jo tuolloin nykyisen Kauppatorin laidalla (Hakanpää 2009, 4). Vielä nykyään torin laidassa sijaitseva kaksikerroksinen tornilla varustettu kivinen raatihuone valmistui vuonna 1776, ja sen on suunnitellut silloinen Turun kaupunginarkkitehti Christian Schröder. Raatihuoneen yläkerrassa oli raatisali, toimisto ja arkistotiloja, kivijalassa vankikopit sekä myymälöitä. Tontin kadunpuoleista osaa rajaa kiviaita. Rauman raatihuone on Porvoon ohella ainoa alkuperäisessä asussaan säilynyt 1700-luvun raatihuone Suomessa. Varakkaat porvarit ja laivanvarustajat asuivat kaupungin keskustassa lähellä raatihuonetta ja toria, kun taas vähäosaisemmat asuttivat rakennusperimältään vaatimattomampia kaupungin laitoja.

Suomen puukaupungeissa on tapahtunut ainakin 150 kaupunkipaloksi luokiteltavaa suuronnettomuutta (Suikkari 2007, 9), ja monien muiden puukaupunkien tavoin Vanha

Kuva 32: Pyhän Kolminaisuuden kirkon rauniot. KH 2011.

Rauma on palanut historiansa aikana useaan kertaan. Varhaisin dokumentoitu kaupunkipalo Raumalla on tapahtunut vuonna 1522, jolloin tanskalaiset ryöstivät ja polttivat kaupungin. Sitä seurasi vuoden 1536 tulipalo sekä pappilan palo vuonna 1537. Vuoden 1640 kaupunkipalossa tuli tuhosi kaupungin kirkon ja kolmanneksen koko kaupungista. Viimeinen suurpalo tapahtui 20.6.1682, jolloin kovan tuulen kuivia turvekattoja pitkin levittävä tuli poltti noin 150 kaupunkitaloa, kaikki julkiset rakennukset, tulliaidan, pappilan, sekä Pyhän Ristin kirkon katon ja kellotapulin (Hakanpää 2009, 10). Suuressa Pohjan sodassa venäläiset etenivät Raumalle elokuussa 1713, ryöstelivät autoiksi jääneitä koteja, polttivat rakennuksia ja purkivat rakennusmateriaalia polttopuina käytettäväksi (Hakanpää 2009, 12). Kaupungin katulinjaukset ovat voineet muuttua palojen jälkeisessä jälleenrakennuksessa; kaivauksissa on tehty havaintoja rakennusten jäännöksistä jotka sijaitsevat nykyisillä katualueilla Kuninkaankadun ja Länsikadun risteyksen lähellä, Pappilankadulla Kauppakadun ja Kuninkaankadun väliin jäävällä alueella, Koulukadun jokirannan puoleisessa päässä (Hakanpää 2009, 11).

Kaavat, rakennussäännöt ja infrastruktuuri

Kaupunkisuunnittelun etappina silloisessa Ruotsissa voidaan pitää vuoden 1619 asetusluonnosta. Se edellytti jokaisesta

Kuva 33: Ote Vehmaan kihlakunnan kartasta vuodelta 1650. Kansallisarkisto.

kaupungista laadittavan mittauksiin perustuvan asemakaavan, josta ilmenisivät katulinjaukset ja tonttien rajat (Hakanpää 2009, 10). Rauman kaupungin asemakaava esitetään luonnosmaisesti Hans Hanssonin laatimassa Vehmaan kihlakunnan kartassa vuodelta 1650; luonnosmainen asemakaava ei perustu tarkkoihin mittauksiin, mutta antaa joitakin viitteitä kaupungin muodosta. Kartassa kaupunki oli jaettu kahdeksaan kortteliin: sitä halkoi kaupungin itäosasta kirkon luota alkava ja meren rantaan päätyvä yksi pitkä katu, joka kulki kaupungin länsiosassa nelion muotoisen aukion läpi. Kolme lyhyttä poikkikatua ulottuivat pohjoisessa kapean merenlahden rantaan asti. Muita lähteitä ovat Rauman karjaveroluettelo vuodelta 1655, jossa kaupunki on jaettu pohjoiseen ja eteläiseen kortteliin, sekä vuoden 1675 manttaaliluettelo, jossa se on jaettu neljään kortteliin (Hakanpää 2009, 10).

Varhaisin säilynyt asemakaavakartta yksityiskohtaisine talousetteloineen on maanmittari Daniel Gadolinin vuoden 1750 mittausmääräyksen seurauksena laatima kartta vuodelta 1756. Kartassa kaavoitettu alue oli noin 770 metriä pitkä, 570 metriä leveä ja laajuudeltaan noin 24 hehtaaria. Se jakaantui 40

kortteliin ja 191 tonttiin, joista 11 sijaitsi joen pohjoisrannalla. Katuverkko vastasi suurelta osin nykyistä, ja myös valtaosa tonteista on säilyttänyt rajansa. Itätullilta koko kaupungin läpi johti nykyistä Kuninkaankatua vastaava Rautilankatu. Sen eteläpuolella kulkivat Vähätorilta läntiselle tulleille nykyistä Kauppakatua vastaava Torikatu, Vähätorin lounaiskulmasta Vanhankirkonkatu ja Pyhän Kolminaisuuden kirkon raunioilta Mäkikatu eli nykyinen Eteläpitkäkatu. Pohjois-eteläsuunnassa kaupunkia halkoi neljä poikkikatua ja neljä lyhyempää kujaa.

Mahdollisesti 1700-luvun alusta peräisin olevassa päiväämättömässä kartassa⁵⁴ kaupungin asemakaava poikkeaa hieman vuoden 1756 kartasta ja kadut on kuvattu hyvin suoralinjaisina. Kyseessä saattaa olla toteutumaton suunnitelma katuverkon säännönmukaistamiseksi. Kartassa kaupunki oli jaettu 28 kortteliin, sitä halkoi kolme pitkittäiskatua, sekä viisi pohjois-eteläsuuntaista katua, jotka kaikki on merkitty yhtä leveiksi; ne kulkevat koko kaupungin läpi, ja lyhyet kujat ovat hävinneet. Naulamäen ympärille syntynyt asutus puuttuu kartasta kokonaan.

Ensimmäinen vahvistettu rakennussääntö on peräisin vasta vuodelta 1823 (Vanha Rauma 1982, 10). Uusklassismin ihanteiden mukaan vanhojen kortteleiden asemakaavaa olisi tullut uusia mahdollisuuksien mukaan leventämällä katuja ja väljentämällä kortteleita. Kaupungin maat mitattiin ja kartoitettiin vuosina 1836–40. Verrattaessa insinööri Claus W. Gyldenin vuonna 1841 laatimaa karttaa aikaisempiin, voidaan todeta muutosten olleen vähäisiä 1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun alun välillä. Uusia julkisia rakennuksia olivat köyhäintalo ja ruiskuhuone. Vuoden 1841 kartassa tontteja oli kaavoitettu pappilan länsipuolelle, Naulamäelle sekä Isopoikkikadun ja Kainunkadun väliin jäävään kortteliin (Kansallisarkisto Rauma 3 2d 28/11).

1800-luvun puolessavälissä kaupunki koki merenkulun voimakkaasta kehityksestä johtuen muutoksen agraarista kaupunkikaupungista kauppakapitalismin kaupungiksi. Vuosina

⁵⁴ Krigsarkivet 0406:12:035:00. Markus Hiekkänen ajoittaa kartan, viitaten Henrik Liliukseen ja Liisa Ervasti-Julkuun, 1730-luvulle tai 1750-luvulle. Hakanpää 2009.

1850–1912 kaupungin väkiluku kasvoi nopeasti, ja uusia tontteja otettiin käyttöön vanhan tulliaidan rajaaman alueen ulkopuolelta. Tällöin Vanhan Rauman erillisuus historiallisena alueena ensimmäistä kertaa miellettiin. Vuosina 1850–1895 laadittiin lukuisia ruutukaavaehdotuksia, joita ei hyväksytty tai jotka eivät toteutuneet. Vuosina 1865, 1876, 1882 ja 1897 vahvistetut asemakaavat sen sijaan hyväksyttiin, mutta ne toteutuivat hitaasti tai eivät lainkaan (Saarikoski 1999). Suunniteltuja muutoksia jarrutti se, ettei kaupungilla ollut varaa lunastaa yksityistontteja, ja asuntopula pakotti myöntämään korjaus- ja täydennysrakennuslupia (Vanha Rauma 1982, 11). Vuonna 1863 valmistunut ja 1865 hyväksytty maanmittari Henrik Wahlroosin asemakaava laajensi kaupungin tonttialaa entisen tulliaidan ulkopuolelle Tarvonsaarelle suurilla tonteilla ja leveillä kaduilla. 1876 vanhan kaupungin asemakaava (Wahlroos) kaavaili puistokatuja myös vanhaan kaupunkiin. Vuonna 1882 laadittiin jälleen uusi kaava Vanhan Rauman alueelle. Voimaan astunutta asemakaavaa olisi tullut noudattaa uudisrakentamisessa, mutta raumalaiset kiersivät kaavan määräyksiä kunnostamalla Vanhaa Raumaa lähinnä rakennusten ulkonäköä muodistamalla. Kaava salli lisärakentamisen korjaustyön yhteydessä sillä ehdolla, ettei lisärakennuksen pinta-ala ylitä 50 % olemassa olevan rakennuksen pinta-alasta (Vanha Rauma, 1992, 8). Kaavan määräyksiä kierrettiin paitsi korjaamalla vanhaa, toteuttamalla uudisrakennuksen *kuten raatimies Ridderstad neuvoi: ensin korjattiin katto ja seuraavalla kerralla seinät siten, että katto korjauksen aikana oli tuettuna* Vanha Rauma, 1982, 11). Vauraalla 1890-luvulla Rauman kauppalaivasto oli Suomen suurin, ja tälle vuosikymmenelle ajoittuu kaupungin yleisilmeelle leimallinen nk. uusrenessanssiverhoilu, leveästä höylätystä ponttilaudasta tehty horisontaalisesti kolmijakoinen panelointi.

Kaupunkimaiseman elementit

Vanhan Rauman kaupunkimaisemaa hallitsevia materiaaleja ovat pääosin vaalealla pastellisävyisellä öljymaalilla maalatut yksikerroksiset laudoitetut julkisivut sekä ”katutilan kolmas julkisivu”, graniittikiveys joka on palautettu korvaamaan 1950- ja 1960-lukujen aikana asfaltoidun katupinnan. Korttelit ovat suljettuja, ja katutilaa rajaavat paitsi rakennukset, myös suomalaiselle puukaupungille tyypilliset lauta-aidat ja -portit. Rajoiltaan lähes umpeen rakennettu tontti sekä tiivis

Kuva 34: C. W. Gyldeénin laatima kartta vuodelta 1841. Kansallisarkisto.

kortteli- ja katukuva ovat korjaus-, muutos- ja rakentamisohjeessa määritelty Vanhan Rauman säilytettäviksi ominaisuuksiksi. Muuten suljettuun ja yleisilmeeltään puuttomaan katutilaan pilkottaa paikoin istutettujen pihojen vehreys. Melkein jokaisella tontilla on useampi kuin yksi rakennus. Lähes kaikki asuinrakennukset ovat yksikerroksisia hirsitaloja, useimmat alunperin vain yhden huonekerran levyisiä yksinäis- tai paritupia, joihin on tilantarpeen kasvaessa tehty lisää kamareita. Tontilla jo varhaisemmissa rakennusvaiheissa sijainneita tai muualta tuotuja hirsisalvoksia on käytetty yleisesti, liittäen niihin uudisosa ja lautarakenteita, ja monia rakennuksia on myöhemmin voitu yhdistää, muuntaa, laajentaa ja korottaa. Vauraat kauppiastalot ovat rungoltaan muita leveämpiä, ja perustuvat usein karoliiniseen pohjakavaan. Päärakennukset sijaitsivat yleensä kadun varressa, talusrakennukset tontin sisäosissa ja umpikorttelia rajaamassa. Asuinrakennusten lisäksi karja- ja talouspihoina toimineilla tonteilla sijaitsi osittain hirsisalvoksista, osittain laudasta rakennettuja talusrakennuksia, joita olivat muun muassa aitat, tallit, navetat, varastot, verstaat, vaunuvajat ja halkoliiterit.

Talusrakennusten rakentaminen saman katon alle asuinrakennusten kanssa tuli tavaksi 1800-luvun loppupuolella, samoin liiketilojen avaaminen rakennusten katusivulle yleistyi

Kuva 35: Portti. KH 2011.

1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Tontin kadunvarsi on usein rakennettu huonerivin levyiseksi ja porttia lukuun ottamatta täyteen. Myöhemmissä laajennuksissa rakennusta on kasvatettu pihalle päin tehdyllä vinkkelillä, toisella huone- rivillä tai vain kuistilla.

Asuinrakennusten hirsirunko on aikaisemmin ollut pinnoittamaton; vanhasta raumalaisesta rakennustyyppistä on säilynyt esimerkkinä muutama hirsipintainen tai pystylaudoitettu rakennus (esim. Rauman Museon omistama Kirstin talo). Empiretyylinen vaakalaudoitus on harvinainen, ja valitsevana tyylinä on ”uusrenessanssivuoraus”. Sillä viitataan 1800–1900-lukujen vaihteessa yleistyneeseen listoilla horisontaalisesti kahteen tai kolmeen kenttään jaoteltuun, höylätystä puutavarasta tehtyyn julkisivuverhoukseen, jossa pinnat on usein laudoitettu keskenään erityyppisillä paneeleilla. Samoissa muutostöissä ikkunoita on usein suurennettu ja säännönmukaistettu. Sivusuunnassa julkisivupinnan jako noudattelee väliseinäjakoa; koristeellisuuden lisäksi pilasterit ovat suojanneet hirsien päitä. Vanhat laudoitukset ja ikkunat ovat paikoin säilyneet pihan puolella, ja korjauskorteissa *erikäisiä osia ja tyylien kirjavuutta* pidetään rikkautena. Talusrakennusten julkisivut on jäsennelty vaatimattomammin, ja mikäli hirsikerrat on verhoiltu laudoilla, on käytetty pystyrima- tai vaakalaudoitusta.

Rakennukset on maalattu keitto- tai öljymaalilla. Kortistossa esitetään kaksi pääkäytäntöä: ensimmäisessä kaikki julkisivun listoitukset, ikkuna- ja ovikarmit sekä yksinkertaisissa rakennuksissa kaikki ikkunan puuosat maalataan vaalealla ja seinäpinnat, ikkunanpuitteet ja välikarmit sekä yleensä ovet maalataan tummalla sävyllä. Etenkin uusrenessanssirakennuksissa on käytetty väritystä, jossa julkisivujen listoitukset, ikkuna- ja ovikarmit sekä ikkunapuitteet maalataan tummilla värisävyillä, seinäpintojen jäädessä vaaleiksi. Rakennuksen sokkeli on ollut muurattu tai ladottu luonnonkivimuuri, joita on paikoin rapattu tai betonoitu.

Aidat ja portit erottavat yksityisen pihan julkisesta katutilasta. Monet alkuperäiset portit olivat tarpeettomina rapistuneet, ja nyttemmin niitä on uusittu. Aidat ovat korkeita ja selvästi katutilaa rajaavia. Vanhempaa tyyppiä edustavia yksinkertaisia umpiportteja on säilynyt muutama, samoin rakennuksen läpimeneviä porttikäytäviä. 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa rakennetut koristeelliset portit suunniteltiin usein päärakennuksen kanssa tyyllisesti yhtenäisiksi ja kehyksissä ja vastaavissa rakennosissa rakennuksen listoituksen väritystä toistaviksi.

Sisäänkäynnit ovat yleensä sijainneet pihan puolella liikehuoneistoja ja ”herrastalojen” katusivun paraatiovia lukuun ottamatta. Sisäpihoille luonteenomaiset tuulikaapeiksi rakennetut kylmät lautarakenteiset kuistit yleistyivät 1800-luvulla. Kuis-tien portaat on tehty luonnonkivistä tai puusta, sekä myöhemmin ”tyyliin sopimattomasta” betonista. Ulko-ovet ovat yleisesti olleet maalattuja peiliovia.

Vanhan Rauman rakennuskannassa on säilynyt monia eri ikkunamalleja. Vanhimmat ikkunat ovat pieniä 6-ruutuisia uusklassisia tai empireikkunoiksi kutsuttuja, joita on säilynyt etenkin pihan puolen julkisivuissa ja ullakon ikkunoina. 1800-luvun lopun muutostöissä katu- ja julkisivun ikkunoita on usein suurennettu ja puitejakoa harvennettu 3–4-ruutuisiksi. Samana ajanjaksona talojen päätyihin, kattojen lappeisiin avattiin uusia koristeellisesti jäsenneltyjä ikkunoita. Ensimmäiset näyteikkunat avattiin 1800–1900-lukujen taitteessa pääkatujen varsille. 40–50-luvuilla sekä asuinrakennusten että liikehuoneistojen ikkunoita on edelleen suurennettu.

Rakennusten kattomuotona on loivahko satula- tai aumakatto, jonka räystäslinja on ulkoneva. Katemateriaalina käytetään peltiä tai kattohuopaa, sekä näiden ohella joissakin taloissa ja talousrakennuksissa punaista poltettua savitiiltä. Perinteiset katemateriaalit kuten lauta ja päreet ovat kadonneet, myös paloturvallisuussyistä. Huovassa ja kattopellissä yleisimmin käytettyjä värejä ovat musta, tummanruskea, harmaa, punainen ja vihreä. Kattomaisemaa rikastavat *savupiiput, erilaiset räystäslistat ja konsolit, jalkarännit, vesikourut, ja syöksytorvet sekä kattoon liittyvät ikkunat, päätykoristeet, tornit ja tangot.*

Päärakennuksen tai joskus talousrakennuksen alla sijaitseva kellari voi olla rakennusta vanhempi, luonnonkivistä tai tiiliä holvaamalla toteutettu tai kivipaasilla katettu. Kellareiden asutus- ja rakennushistoriallinen merkitys on huomattava.

Rakennusten nimet on merkitty soikeisiin sabluunamaalattuihin kilpiin. Nimilaatat yhdenmukaistettiin vuonna 1961, jolloin kaupungin matkailulautakunnan muodostama toimikunta tilasi Nortamo-Seoran aiemmin laatimaan ja kielellisesti tarkistamaan talojen nimiluetteloon perustuen koristetaiteilija Kaarlo Trogenilta noin 200 vanhan mallin mukaista nimilaattaa, jotka rahoitettiin kaupungin määrärahan lisäksi yksityisellä tuella:

”Useaan otteeseen on raumalaisten taholta esitetty toivomus, että kaikkiin Rauman vanhoihin taloihin pitäisi saada laatat, joista käy selville näiden [t]alojen alkuperäiset nimet. Monissa taloissahan tällaiset nimilaatat onkin olemassa, mutta paljon on myös sellaisia rakennuksia, joista nimilaatat ovat hävinneet tai niitä ei ole syytä tai toisesta koskaan kiinnitettykään” [...] Mainittakoon, että talojen omistajille jaetaan nämä talojen nimikilvet ilmaiseksi [...] Siksiäpä olisikin syytä toivoa, että talojen omistajat kiinnittäisivät huomiota asiaan, jotta nimikilvet saataisiin uusituiksi ennen varsinaista turistitulvaa.” (Länsi-Suomi 21.6.1961)

Kadunkalusteissa, liikekilvissä, teksteissä ja teknisissä laitteissa on pyritty kaupunkikuvaan sopiviin ratkaisuihin ja valaisimia on uusittu vanhan mallin mukaiseksi. Vuoden 1981 asemakaavan liitteenä olevassa korjausohjekortistossa häiritseviksi kuvattuja ikkunateippauksia on muutamissa kohteissa – edelleen.

Vaikeasti säilytettäviä ovat historiallista muistia säilövät esineet, joilla ei enää ole käyttöä ja jotka hylätään oman onnensa

Kuva 36:Portti. KH 2011.

nojaan kierrätettäväksi soveltumattomina: alkuperäisiin toimintoihin liittyvää kiinteää sisustusta ulkorakennuksissa, kuten kalja-, pakari- ja makasiinitiloissa, on pyritty säilyttämään. Ulkorakennuksia käytetään nykyään usein autotalleina tai niihin on rakennettu sauna. Ulkorakennusten ovissa ja luukuissa on käytetty vaaka-, vino- tai pystylandoista tehtyä panelointia, ja ne on maalattu useimmiten tummiksi.

Vanhoissa rakennuksissa tilat jäsenyivät siten, että eteisestä on käynti vain kahteen tai kolmeen huoneeseen, ja joihinkin huoneisiin pääsee vain toisen huoneen kautta. Huoneistoja on yhdistelty ja jaettu käyttötärpeen mukaan.

Huonekorkeus on vanhimmissa rakennuksissa nykyistä standardia matalampi, ja viime vuosisadan vaihteessa peruskorjatuissa rakennuksissa korkeampi. Huoneiden kattopintana on yleensä ollut liima- tai öljymaalilla maalattu lauta- tai pahvikatto. Lattiamateriaalina on ollut (maalattu) lattialankku, jotka on usein modernilla ajalla peitetty korkilla, linoleumilla tai vastaavalla.

Varhaisimmassa rakennusvaiheessaan asuinrakennusten hirsiseinä on ollut pinnoittamaton sekä sisä- että ulkopuolelta. Myöhemmin seiniä on maalattu, 1700-luvun jälkipuoliskolla tapetoitu maalatulla kangastapetilla ja vuosisadan lopusta alkaen myös pinnoitettu pahvilla, joka sitten on

Kuva 37: Sabluunamaalattu nimikilpi talon seinässä Eteläpitkädulla. KH 2011.

maalattu tai tapetoitu. Puoliseinäpanelointi on ollut käytössä keittiötiloissa sekä edustavammissa huoneissa. Sisätilan yksityiskohtaista jäsentelyä täydentävät katto-, jalka-, sekä ikkunoiden ja ovien listoitukset jotka ovat samassakin kohteessa usein peräisin eri rakennusvaiheista; vanhoja listaprofiileja on inventoitu, ja mikäli listoitusta täytyy uusia, suositellaan käytettäväksi vanhojen mallien mukaan höylättyjä listoja. Vanhat peiliovet ovat usein säilyneet lukkoineen, kahvoineen ja saranoineen, eikä niiden uusimiseen ole ollut samanlaista tarvetta kuin säälle alttiissa ja huoltoa vaatineissa ikkunoissa ja ulko-ovissa.

Kaupungin käytön muuttuminen Raumalla

Rakennuskannan säilymisestä huolimatta julkisen ja yksityisen tilan suhde kaupungissa on muuttunut ja yksityistymiskehityksen seurauksena tarve käyttää julkista tilaa on vähentynyt. Kun julkisessa tilassa oleskelu perustuu enemmän vapaaehtoisuuteen kuin tarpeeseen, korostuu tilan laa-

dun merkitys. Harvalla asukkaalla oli kaivo omassa pihassa, jolloin talousvesi haettiin yhteisistä kaivoista. Näistä mainitaan Kirstin, Hauenguanon, Kalatorin ja Sairaalan kaivo, Savilanaukion kaivo ja Tekkalan kaivo Itäkadulla. Vuonna 1923 Rauman kaupunginvaltuusto hyväksyi periaatteen vesi- ja viemärlaitoksen rakentamisesta, ja hanke hyväksyttiin yksimielisesti kymmenen vuotta myöhemmin. Ensimmäiset 40 kotitaloutta saivat juoksevan veden 28.11.1934, ja vuosikymmenen lopulla juokseva vesi tuli jo kolmeensataan talouteen (Tuomi-Nikula & Karhunen 2007, 69). Muita kadonneita julkisen tilan toimintoja ovat julkiset saunat ja pyykkipaikat. Tori on toiminut nuorten tapaamispaikkana jo menneisyudessa, mutta 1960-luvulla modernisaatio ja autoistuminen heijastui myös nuorten sosiaaliseen elämään:

Yhdeksäntoistasata kuusikymmentä luvulla ko alkoi autoilla nuorillaki, ni osa juneista alkoi ajaa biileillä Vanha Rauman bääkädui ja naimarink muutus pilluralliksi. (Lamberg & Mattila 2007, 89)

Historiallinen kaupunki, jaettu merkitys

Tietoisuus Vanhasta Raumasta erilaisena, erityisenä, entisen tulliaidan ympärille kasvaneen ”Uuden Rauman” vertailukohteena syntyi jo varhain. Kulttuurimaantieteilijä Tanja Vahtikari kirjoittaa merkityksin rakennetusta Vanhasta Raumasta samannimisessä artikkelissaan teoksessa Muistin kaupunki (Lento & Olsson 2013). Vanhan Rauman ”toiseus” uuteen, dynaamiseen ja teolliseen kaupunkiin verrattuna on toisinaan nähty pittoreskina, toisinaan vanhahtavana ja nuk-kavieruna, mutta sellaisenaan modernin kaupungin uutuutta korostavana. 1900-luvun alun diskurssissa Rauman historiallinen merkitys keskiaikana perustettuna kaupunkina oli kansallisesti tärkeää, mutta tulevana vuosikymmeninä painui taka-alalle, osittain siksi, koska kaupunki oli syrjässä Helsinkiin, Porvooseen ja Turkuun verrattuna, osittain koska monien rakennusten edellisen vuosisadan lopulla uu-

situt julkisivut eivät olleet ”riittävän vanhoja”. Paikallinen tietoisuus siitä, että suurelta osin säästynyt ja keskustafunktionensa säilyttänyt vanhakaupunki teki Rauman poikkeustapaukseksi suomalaisten kaupunkien joukossa vakiintui myös verrattain varhain. Kaupunginosan historiallisuuden paikallisia merkityksiä vahvisti kotiseututoiminta, joka kukoisti 1930-luvulla: kaupunkiin perustettiin tuolloin kaksi kotiseutuyhdistystä, Nortamo Seora ja Rauman Kilta. Poliitikon, tutkijan ja opettajan Aina Lähteenojan kirjoittama moniosainen Rauman historia julkaistiin vuosikymmenellä. Lisäksi vanhan raatihuoneen rakennus luovutettiin kaupunginmuseon käyttöön.

Historiallisen kaupunginosan keskustafunktion säilyttämisen haastavuudesta mutta samalla myös mielenkiintoisuudesta kertovat Rauman kaupunginjohtajan Alfons Tammivaaran sanat 1930-luvun lopulta:

Ihmeellisellä tavalla on vanha, historiallinen kaupunginosa kapeine, mutkikkaine katuineen ja vaihtelevine, idyllisine kaupunkikuvineen säilynyt suuremmilta tulipaloilta vuosisatojen aikana. Yhtä merkillistä myös on, että juuri vanha kaupunginosa ainoana poikkeuksena maassamme on pystynyt säilyttämään asemansa kaupungin liikekeskuksena, seikka, joka monine probleemeineen antaa nykyoloissa paljon päänvaivaa kaupunkisuunnittelijalle, mutta on tehtävänä sitä mielenkiintoisempi (Tammivaara 1938, 76).

VISBY

Få äro väl de, hvilka efter att något grundligare hafva lärt känna Visby och ej blott tillbringat en eller två jäktiga turist-dagar i "rosornas och ruinernas stad", ej åter längta til den vida fria hafshorisonten, till den tunga tornbeprydda ringmuren, till den måleriska, stämningssydda ruinerna, till de täcka, små gatorna och gränderna med sin fångslande omväxling af trädgrupper, hvitrappade väggar, gröna luckor och dörrar och glada röda tegeltak. Få äro väl de svenskar, som besökt den gottländska residensstaden och ej starkt känt tjuskraften hos denna ädelsten i deras gamla konungarikes krona. Man blir lätt förtrollad i denna stad, om man är känslig och har sinne för målerisk skönhet, om man hyser kärlek til sitt lands historiska minnen.

Louis Sparre, Ord och bild / 1912

Visbyn kaupunki sijaitsee Itämeren ympäröimän Gotlannin saaren länsirannalla, noin 90 kilometrin päässä mantereelta. Kaupunki on perustettu viikinkiaikaisen luonnonsataman ja asutuksen sijoille kolmesta viiteensataan metriä leveälle kais-talelle, joka nousee nykyisen Almedalenin paikkeilla sijain-neesta suojaisasta luonnonsatamasta ja rajoittuu idässä merenpinnasta lähes 40 metrin korkeuteen nousevaan Klin-tenin jyrkkään kalkkikiviterassiin. Kaupunkia ympäröi vuonna 1288 rakennettu ja 1350-luvulla korotettu keskiai-kainen kaupunginmuuri.

Gotlannin kunta (1.1.2011 lähtien *Region Gotland*) on ainoa Ruotsin kunta, joka käsittää kokonaisen maakunnan (*lands-kap*) ja läänin (*län*) alueen. Hallinnollisesti vuodesta 1971 yhden kunnan muodostavan Gotlannin saaren väkiluku on 57 308, joista Visbyssä asuu 22 593 henkeä⁵⁵. Muurin sisä-puolelle jäävän vanhakaupungin väkiluku on noin 2900 ja pinta-ala 77 ha. 1900-luvun alkuvuosikymmenistä lähtien kaupunki on kasvanut nopeasti keskiaikaisen muurin ulko-puolelle, ja 1970-luvulla muurien rajaama vanhakaupunki muodosti noin kymmeneksen Visbyn taajama-alueen raken-netusta pinta-alasta (Visby 1974, 56).

Visbyn koko historiaa leimaa kaupungin ja maaseudun vas-takkainasettelu. Kaupunki on pohjoiseurooppalaisittain var-haisen kaupungistumisen poikkeustapaus muuten maatalousvaltaisella saarella. Se on historiansa aikana ollut au-tonominen, muurien maaseudusta rajaama toimija. Visby on edelleen maatalousvaltaisella saarella ainoa ”urbaani rakenne” (urban structure), jolla on potentiaalia alueellisen kehityksen ja muutoksen promoottorina (Roald 2000, 86).

Gotlannissa, kuten koko Ruotsissa, on palvelusektori tärkein työnantaja. Sen prosenttiosuus jää hieman alle koko maan keskiarvon⁵⁶, kun taas maatalouden työllistämien ihmisten määrä on kolminkertainen keskiarvoon verrattuna⁵⁷. Hotelli- ja ravintola-alan 395 työpaikkaa työllistävät yrittäjien lisäksi 1200 palkansaajaa. Yrityksistä 90 %lla on alle viisi työntekijää, ja varsinkin maatalousyrityksistä valtaosa on yhden hengen yrityksiä⁵⁸. Koko saarella laskettiin vuoden 2013 aikana olleen hieman yli 800 000 yöpymistä hotelleissa, retkeilymajoissa, leirintäalueilla, lomalaisille vuokratuissa yksityisasunnoissa ja mökeissä. Yhdeksän kymmenestä oli ruotsalaisia, 5 % Poh-joismaista ja 4 % muualta Euroopasta.

Kaupungin muurien ympäröimä historiallinen keskusta, Vis-by'n hansakaupunki, on lisätty maailmanperintöluetteloon vuonna 1995 numerolla 731 UNESCO:n 19. yleiskokouk-sessa ”Pohjois-Euroopan parhaiten säilyneenä linnoitettuna kauppakaupunkina”. Kohteeseen kuuluu 1200-luvulta peräi-sin oleva kaupunginmuuri sekä yhteensä 257 rakennussuoje-lulain (1988:950) suojelemaa rakennusta keskiajalta ja 1600–1700 -luvuilta. Visbyn kunnan vuonna 1974 julkaise-man teoksen kulttuurihistoriallisen inventaarion mukaan (s. 41) kaupungissa on säilynyt noin 175 kokonaan tai osittain keskiaikaista rakennusta. Kohteen kuvauksen perusteella ko-mitea päätti lisätä kohteen maailmanperintöluetteloon kritee-reillä (iv) ja (v) huomioiden sen merkittävän universaal-in arvon. Kaupungin todettiin olevan ainutlaatuinen esimerkki

⁵⁵ Luvut 31.12.2010.

⁵⁶ Ruotsi 75,7 %, Gotlanti 73,1 %.

⁵⁷ Ruotsi 2,2 %, Gotlanti 6,7 %.

⁵⁸ Region Gotland: *Gotland i siffror 2014*.

pohjoiseurooppalaisesta keskiaikaisesta linnoitetusta kaupungista, joka säilyttää ”huomattavan täydellisesti kaupunkimaiseman ja joukon korkealaatuisia muinaisia rakennuksia”. Komitea onnitteli ruotsalaisia viranomaisia ”viimeisten vuosien konservointi-ohjelmasta, joka on suojellut kaupunginmuurin ja säilyttänyt kiinteistöjen autenttisuuden”. Maailmanperintöluettelon kriteerien mukaan Visbyn hansakaupunki (731) on (iv) *erinomainen esimerkki merkittävää historiallista aikakautta edustavasta rakennustyyppistä, arkkitehtonisesta kokonaisuudesta tai maisemasta* sekä (v) *erinomainen esimerkki omaa kulttuuriaan kuvaavasta perinteisestä asutuksesta tai maankäytöstä, näin varsinkin sen tultua uhanalaiseksi perustamattomien muutosten vuoksi*⁵⁹.

Vuoden 2010 rakennusjärjestyksen (Byggnadsordning för Visby innerstad 2010) mukaan Visbyn kaupunginmuurin sisäpuolelle jäävässä kaupunginosassa on noin 960 kiinteistöä ja 141 kortteliä. Vuonna 1970 sisäkaupungissa oli 1365 asuinhuoneistoa, joista vain 70 oli tyhjillään ja 40 työmaana. Asuinhuoneistot jakautuivat 416 omakotitaloon, 98 kahden perheen taloon sekä 753 asuntoon muissa rakennustyypeissä. Asuinhuoneistoista noin 900 oli rakennettu ennen vuotta 1901, noin 200 vuosina 1901–1920, 135 vuosina 1921–1940, ja vuoden 1941 jälkeen vain 130. Näihin lukuihin ei kuitenkaan ollut laskettu noin kahdeksaakymmentä Östertullin kortteliin 1970-luvulla rakennettua huoneistoa.

Visbyn historia

Visbyn kaupunki on perustettu ainoalle luonnonsatamapaikalle Gotlannin luoteisrannikolla Västergarnin ja Lickershamnin välillä. Jo kivikautisen (3300–2800 eaa) asutuksen jälkiä on löydetty nykyisen Priorin korttelin kohdalta (St Drottenin ja St Clemensin välissä) sekä Stora Torgetin alueelta. Varhainen asutus rajoittui itä-länsisuunnassa Tuomiokirkon takana olevan kalliojyrkänteen ja sen aikaisen rantaviivan, nykyisen St Hansgatanin välille. Asutuksen pohjois-eteläsuuntaista rajoitumista ei tunneta tarkasti (Hansson 2002, 9).

Arkeologiset löydökset todistavat kaupungin olleen viikinki-aikainen kauppapaikka: jälkiä asutuksesta 800–900-lukujen

Kuva 38: Visby, kartta. Vektorigrafiikka KH.

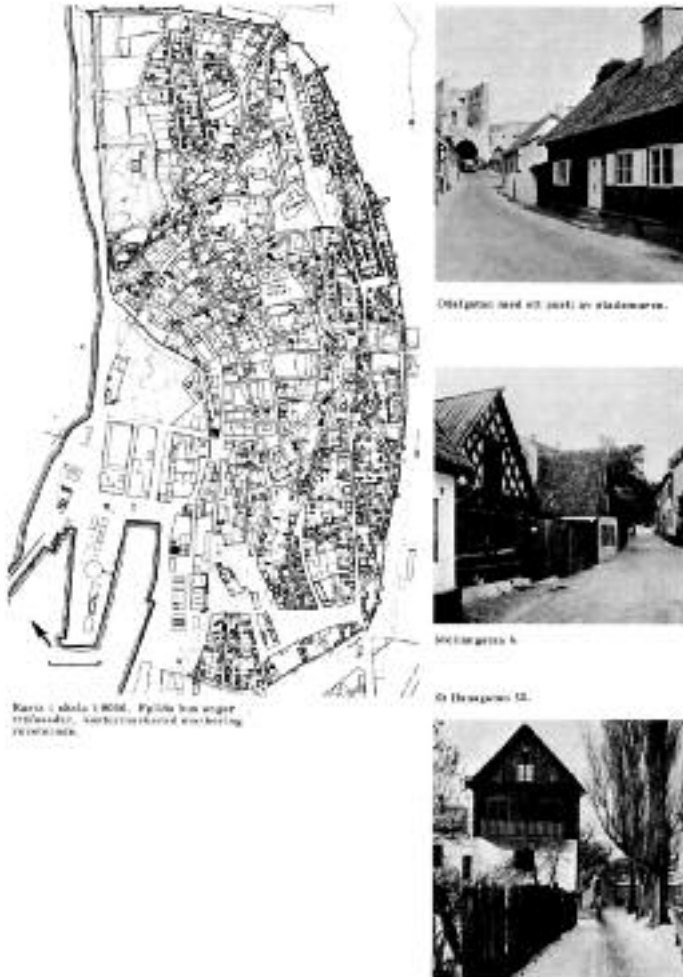
tienoilla on löydetty nykyisen Almedalenin alueella Skogrändin ja hautausmaana toimineen Donners Platsin välillä, ja kaupankäynnistä myös ”Köpvikistä” (Kopparsvik) ja Gustavsvikistä. Idässä asutus levisi Suurtorin läntiselle rajalle. Aikaisintaan 1000-luvun alussa oletetaan, että sen aikaisen asutuksen eteläpuolella, nykyisen St:t Perin kirkonraunion sijoilla olisi ollut sauvakirkko: tähän viittaisivat kirkkopihalla sijaitsevat riimukirjoituksella kirjoitetut hautakivet ja risti. 1100-luvulla asutus oli jo pysyvää ja voidaan puhua keskiajasta. Itämeren kaupan tärkeää satamakaupunkia asuttivat tanskalaiset, Novgorodin venäläiset (jo 1130-l.), sekä saksalaiset kauppiat Lyypekistä (1158). Hansaliitto perustettiin 1100-luvulla, Visby oli kuitenkin virallisesti mukana siinä vasta vuonna 1356.

Saksalaiset kauppiat asettuivat kaupunkiin 1150-luvulla, ja kaupungista tuli Hansaliiton merkittävä satama Itämerellä. Sen

59. Suomennos Opetusministeriö 2003.

VISBY

OSTLAND P. 463 1871.

Kuva 39: Visby teoksessa *Den Nordiska Trästad* (1973).

kautta kulki kauppareitti idän ja pohjoisen välillä, ja kaupunki oli mukana laajassa alueellisessa esikansallisessa verkostossa. Vauraan 1200-luvun aikana varhaisemmat puutalot korvautuivat kaupungin ja sen kauppiaiden varakkuutta ilmaisevilla paikallisesta kalkkikivestä rakennetuilla korkeilla ja jyrkkäkattoisilla kivitaloilla. Kaupungin vanhimman osan katulinjaukset voidaan kuitenkin johtaa jo viikinkiajalle, jolloin pienet varhopatsarakenteiset puutalot rakennettiin rantalinjan kanssa samansuuntaisiin riveihin kolmen pääkadun varrelle.

Keskiaikaisen kaupungin katuverkko muodostui rantalinjan suuntaisista kaduista ja niitä yhdistävistä kapeammista rinnettä nousevista kujista, joista monet on myöhemmin rakennettu umpeen. Johan Meyerin kartassa vuodelta 1646 oli Hästgatanin ja Specksrumin välillä 17 kujaa, kun nyt niitä on jäljellä 8. Tontit olivat kapeita, 9–12 metriä leveitä ja rakennuksen syvyys usein 30 metriä; kujat olivat noin kolmen metrin levyisiä. Rakennukset sijaitsivat tontilla pääty kadulle päin, ja tiiviisti rakennetussa keskiaikaisessa ytimessä monet talot ovat 4–5-kerroksisia. Vanhin säilynyt rakennus on kaupunginmuuriin kuuluva vuonna 1151 rakennettu Ruutitorni (Krutttornet). Visbyn (*Wysby*) nimi mainittiin ensimmäistä kertaa Henrikin Liivinmaan kronikassa vuonna 1203. Koko 1200-luku oli kiivaan rakentamisen aikaa. Nykyinen tuomiokirkko Pyhän Marian kirkko, silloinen saksalaisten kauppiaiden kirkko, vihittiin vuonna 1225. Novgorodin venäläisten kirkon perustukset on löydetty Munkki-korttelista. Näiden lisäksi kaupungissa oli kaksi pitäjäkirkkoa S:t Clemens ja S:t Per, joiden ”seurakuntaraja” kulki nykyisen Klosterbrunnsgatanin linjaa seuranneessa purossa. Vuonna 1233 perustettiin Visbyyn Ruotsin ensimmäinen fransiskaanikonventti. S:ta Katarinan kirkon uskotaan valmistuneen 1200-luvun puolessavälissä mutta sitä laajennettiin 1300-luvulta vielä 1400-luvun puoleenväliin. 1200-luvulle ajoittuvat myös ”Liljehornska huset” ja ”Gamla apoteket”.

Kaupunkia ympäröivä muuri on pituudeltaan 3,44 kilometriä ja korkeudeltaan 11 metriä. Muuri valmistui vuonna 1288, ja sitä korotettiin 1350-luvulla; siinä oli alun perin 29 maatornia ja 22 satulatornia, joista on säilynyt 27 maatornia ja 9 satulatornia. Muurin rakentaminen johti kaupungin ja maaseudun väliseen kiistaan ”*Maunu Ladonlukon* (Magnus Birgersson, Magnus Ladulås) otettua omiin käsiinsä kaupungin ja maaseudun välisen kiistan ratkaisemisen vuonna 1288 sadatteli hän Nyköpingin kokouksessa Visbyn porvareita siitä, että olivat hänen tietämättään ja hänen luvattaan antaneet linnoittaa kaupunkinsa. He tunnustivat tällöin syyllisyytensä ja hän antoi heille luvan linnoittaa kaupunkinsa, toisin sanoen jatkaa linnoitustyötä. Työt aloitettiin varmasti jo hyvin paljon aikaisemmin mutta talonpoikien kanssa syntynyt kiista on kyläkin jouduttanut parannuksia” (Visby ja sen muistomerkit, 1965).

Kaupunginmuurin sisällä toimi 15 kirkkoa ja sen ulkopuolella 2. Suurin osa niistä hylättiin 1500-luvun alussa, ja vain 1200-luvulla saksalaisen yhteisön seurakuntakirkoksi rakennettu Mariankirkko jatkoi toimintaansa. Kirkkojen lisäksi yli kahdessasadassa rakennuksessa on säilynyt keskiaikaisia elementtejä, kuten maantasokerroksen ristiholvit, holvia kannattavat pylväät ja niiden kapiteelit.

Visbyn suuruudenpäivät olivat ohi 1300-luvun jälkipuoliskolla kaupan painopisteen siirryttyä Lyypekkiin ja hansaliiton laajennuttua. Vuonna 1450 liittoon kuului jo kolmisenkymmentä kaupunkia. Vuosina 1349–50 musta surma, Euroopan yli pyyhkäissyt pandemia, saavutti Visbyn. Vuosikymmentä myöhemmin tanskalainen kuningas Valdemar Atterdag hyökkäsi vuonna 1361 Gotlantiin ja Visbyhyn. Kaupunki tunnusti muodollisesti tanskalaisten vallan vuonna 1376, mutta ehti vielä 1300-luvun lopulla tulla sekä merirosvousta harjoittavien nk. vitaliveljien (1394–98) että Saksalaisen ritarikunnan (1398–1408) valtaamaksi. Vuosina 1404 (1408) – 1645 Visby kuului Tanskalle. Eerik XIII Pommerilaisen aikana tanskalaiset jatkoivat merirosvousta Itämerellä pitäen Gotlantia tukikohtanaan, ja Visborgin linnan rakennustyöt aloitettiin vuonna 1411. Kalmarin unionin valtioliitto (1397–1523) rauhoitti Ruotsin ja Tanskan välit kuningatar Margareetan kuolemaan 1412 saakka. Unioni palautettiin, mutta osa ruotsalaisista pyrki irtautumaan siitä. Vuonna 1448 ruotsalaiset valloittavat Visbyn mutta eivät linnaa, ja vuonna 1525 Itämeren kaupankäyntiä häirinneeseen merirosvoukseen kyllästyneet lyypekkiläiset hyökkäsivät Visbyhyn, ryöstivät kaupungin sekä polttivat kirkkoja ja luostareita. Kaupungin lukuisat kirkonrauniot ovat olleet hylättynä siitä lähtien, ja jälleenrakennustöitä jarrutti kaupungin talouden hiipumisen lisäksi myös kirkon omaisuuden siirtyminen kruunulle uskonpuhdistuksen myötä vuonna 1530. Ajanjakso 1500-luvulta 1700-luvulle oli Visbyssä taantumaa. Vuoden 1611 kaupunkipalo tuhosi 73 asuintaloa, 40 talousrakennusta sekä aiheutti tuhoja kaupunginmuurissa ja poltti Mariankirkon itätornin. Vuonna 1645 Brömsebron ”ikuisiksi solmitussa rauhassa” Gotlanti liitettiin Ruotsiin, mutta jo 1679 tanskalaiset hyökkäsivät uudelleen saarelle, ja rauhan solmimisen jälkeen purkivat Visborgin linnan ennen saaren luovuttamista. 1650-luvulla oltiin ensimmäistä kertaa esitetty aikomus säännönmukaistaa asemakaavaa, purkaa

Kuva 40: Visby, kaupunginmuuri Almedalenin puistosta nähtynä. KH 2011.

muuri ja rakentaa nykyaikainen bastioneihin perustuva puolustusjärjestelmä. Suunnitelma ei kuitenkaan toteutunut. Rutto iski kaupunkiin uudelleen vuosina 1710–12, ja vuonna 1720 kaupungin asukasluvuksi kirjattiin vain 1186 asukasta.

Suuri Pohjan sota päättyi Gotlannin osalta jo vuonna 1720 solmitussa Tukholman rauhassa (1721 Uudenkaupungin rauha), ja lisäksi Visby sai oikeudet kauppamerenkäyntiin. Kaupungin väkiluku kääntyi nopeaan kasvuun, ja vuonna 1785 se oli jo hieman yli 5000. Vuosien 1697 ja 1785 välillä Visbyn asuinrakennusten määrä lähes kaksinkertaistui: vuoden 1697 kartan mukaan kaupungissa oli tuolloin 435 asuinrakennusta, kun luku vuonna 1785 oli 863. Kaupunki oli tuolloin kasvanut Ruotsin viidenneksi suurimmaksi.

Kaavat, rakennussäännöt ja infrastruktuuri

Varhaisin kaupungista tunnettu rakentamista ohjaava laki *Visby Stadslag* 1350-luvulta sääti mm. puutalojen maksimikorkeuden noin viiteen metriin. Vuonna 1697 laadittua Mattias Schilderin karttaa voidaan pitää ensimmäisenä kiinteistörekisterinä. Sen mukaan kaupungissa oli tuolloin 435 asuinrakennusta, joista viidennes oli kivitaloja.

Adelsgatanin ja Södra Murgatanin välinen maa jaettiin rakennustonteiksi 1740-luvulla, ja hieman myöhemmin entisen Visborgin linnan alue raivattiin ja jaettiin symmetrisessä ruu-

Kuva 41: Visbyn kaupunginmuuri; satulatorni. KH 2011.

tukaavassa 49 tonttiin, jotka olivat suurelta osalta rakennettuja vuoteen 1785 mennessä. Muurin sisäpuolisen kaupungin pohjoisosassa uusia tontteja kaavoitettiin Tranhusgatanin ja S:t. Nikolaigatanin välissä ja varrella sijainneille entiselle viljelymaille. Uudet kadut olivat suorempia ja leveämpiä, talot rakennettiin pitkä sivu kadulle päin, ja yleisin rakennustyyppi oli paritupa. Vuonna 1757 säädetty puunsäästölaki myönsi verohelpotuksia kivitalon rakentajalle. Tavoitteena oli vähen-

tää kaupunkipalon riskiä, mutta myös säästää puuta, jonka riittämisestä (Gotlannissa) oltiin huolissaan. Vaikka huomattava osa 1700-luvun uudisrakennuksista oli tehty puusta, rakennettiin tuona ajanjaksona kaupunkiin myös 145 uutta kivitaloa, joista 84 oli asuinrakennuksia (Byggnardsordning för Visby Innerstad, 24). Vuoden 1785 taloluokitus jakoi rakennukset 12 eri veroluokkaan.

Rakennussuojelun alkuna Visbyssä voidaan pitää kaupunginmuurin ja kirkonraunioiden suojelemista kuninkaallisella kuulutuksella vuonna 1805. Suhteellisen varhainen suojelupäätös mutkisti kaupungin laajenemista, joka monessa linnoitetussa eurooppalaisessa kaupungissa oli toteutettu suoralinjaisesti purkamalla muurit ja täyttämällä vallihaudat. Vuonna 1818 laadittiin ensimmäinen paikallinen rakennussääntö säätelemään rakentamista muurien sisäisessä kaupungissa (Visby innerstad). Kaupunkiin rakennettiin uusi satama vuonna 1842, ja samalla vuosikymmenellä nousivat myös ensimmäiset rakennukset muurin ulkopuolelle. Samanaikaisesti muurin sisäpuolinen kaupunki rikastui uusista toiminnoista: 1853 kaupunki sai katuvalaistuksen, kun sen keskeisiin paikkoihin sijoitettiin 18 öljylyhtyä. Vuonna 1855 perustettiin ”De Badande Wännerna”n kasvitieteellinen puutarha, ja 1859 rakennettiin Läroverket, nykyinen S:t Hansskolan. Kaupunginmuuri restauroitiin vuosina 1884–86 arkkitehti Emil Viktor Langletin johdolla. Suojeltuja raunioita ja muuria lukuun ottamatta historiallinen rakennuskanta nähtiin kuitenkin korvattavana, ja vuoden 1874 kaavaehdotus esitti koko keskiaikaisen katuverkoston säännönmukaistamista leveämmistä kaduista ja kapeammista kujista muodostuvaan ruutukaavaan ja samana vuonna kiellettiin karjan pitäminen kaupunginmuurin sisällä. Kaavaehdotusta ei kuitenkaan hyväksytty. Kaupungille annettiin uusi rakentamismääräys (byggnadsstadga) vuonna 1876 ja samana vuonna perustettiin rakennusosasto (byggnadsnämnd). 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kaupunkia uudistettiin infrastruktuureilla: Ensimmäinen höyrylaivalinja Visbyn ja manner-Ruotsin välillä aloitti toimintansa vuonna 1866, rautatieasema Söderportin ulkopuolelle valmistui vuonna 1878, ja kaupan painopiste siirtyi 1800-luvulla Strandgatanin syrjäyttäneiltä Mellangatanilta, S:t Hansgatanilta ja Hästgatanilta Adelsgatanille. Vuonna 1883 saatiin puhelinlinja man-

tereelle, 1898 päätettiin kaupungin viemäröinnistä ja vuonna 1904 kaupunki sai sähköverkon ja öljylyhdyt korvattiin sähköisellä katuvalaistuksella.

Vuoden 1891 asemakaavassa uusia rakennuskortteileita kaavailtiin nykyisen Almedalenin puiston paikalle, Norderklinille Nygatanin varrelle, muurin sisäisen kaupungin pohjoisosassa sijaitseviin Floran, Kräklanin ja Vinkelhakenin kortteleihin, kaupunginmuurin eteläpuolelle Södervägin ja rannan väliin ja itäpuolelle, jossa ruutukaava olisi kaartunut kaupunginmuuria mukaillen. Nils Böringenin piirtämässä kartassa Visbystä vuodelta 1905 nähdään, että asutuksen leviäminen muurin ulkopuolelle seurasi jo olemassa olevia teitä, eikä vuoden 1891 kaava ollut toteutunut. Jo varhaiset kaavat olivat huomioineet suojellun kaupunginmuurin, ja nykyisellään muurien ulkopuolelle jätetty rakentamaton alue vaikuttaa onnistuneelta suojavyöhykkeeltä, viihtyisältä viheralueelta, jota kaupunkilaiset ja turistit käyttävät virkistyskäyttöön.

Monia Ruotsin kaupungeja kaavoittaneen arkkitehti Per Olof Hallmanin (1869–1941) ja Visbyn tulevan kaupungininsinööri Anders Serbonin piirtämä vuoden 1910 kaava noudattaa orgaanisine katulinjauksineen Camillo Sitten kaupunkisuunnitteluun tuomia ihanteita. Kaavaan perustuva värikuvakartta on julkaistu vuonna 1912. Vuosisadan vaihteen kasvukautena rakennettiin useita kansallisromanttisia ja uusgoottilaisia kohteita kaupunginmuurin sisäpuolelle, mutta koska vanhakaupunki oli jo lähes täyteen rakennettu, edellytti uudisrakentaminen vanhan purkamista. Kaupunkisuunnittelun ideologiana oli valon ja ilman tuominen ”vanhan likaisen kaupungin” tilalle⁶⁰. Uusia rakennustyyppisiä edellyttäviä toimintoja olivat muun muassa sairaala, koulut, vapaakirkot ja pankki. Uudisrakennuksia ei kuitenkaan pidetty muotokieleltään sopivina tai ympäristönsä huomioivina, ja niiden rakentaminen herätti laajaa kritiikkiä paitsi paikallisten, myös

Kuva 42: S:ta Katarinan kirkon raunio. KH 2011.

ulkopaikkakuntalaisten keskuudessa. Kaupungin rakennusosaston silloinen johtaja Ernst Hellgren sai vastata kansalliselle tasolle levinneeseen keskusteluun Stockholms Dagbladissa vuonna 1913.

⁶⁰ *Byggorrdning 2000*, s. 59: *Sedan 1700-talet har Visby inom murarna i princip varit fullt utbyggd. Nya byggnader har beretts plats efter en mer eller mindre omfattande rivning. Under årens lopp har förtätning skett med utgångspunkt från olika behov och ideal. Under det sena 1800-talet uppfördes flera stora institutionsbyggnader. Stadspaneringens mål var att få in ljus och luft och sanera bort det gamla och smutsiga Visby. Staden kompletterades efter tidens nya behov med bland annat sjukhus, skolor, frikyrkor och bankhus. Kritiska röster höjdes för att få stopp på byggandet av dessa "arkitektoniska vidunder" som varken tog hänsyn till den omgivande miljön eller hade ett eget formspråk. Nyuppförande i Visby innerstad har sedan dess föregåtts av en mer eller mindre het debatt.*

Kuva 43: Visby 1874; toteutumaton ruutukaavaehdotus. Larsson 1973.

1800-luvun jälkipuoliskolla turistit ja etenkin taiteilijat olivat löytäneet Visbyn. Maalaustaiteessa vallitsi romantiikan aika-kausi, ja kaupunkia pidettiin toisaalta helmenä, toisaalta uhatuna. Myös Vanhan Porvoon suojelun tärkeydestä pamfletin kirjoittanut kreivi Louis Sparre vietti kesät Gotlannissa, ja

hänen oleskelustaan saarella on jäänyt jäljelle piirroksia ja öljymaalauksia. Sparren artikkeli *Visby och dess fornminnen. En nationalskatt* julkaistiin vuonna 1912 pohjoismaisessa kulttuuriaikakausjulkaisussa *Ord och Bild* (1912 pp. 129–138).

Vuosisadan vaihteen rakentamisaallon jälkeen kaupungin kasvun painopiste siirtyi muurien ulkopuolelle, jossa 1940-luvulle saakka rakennettiin lähinnä omakotitaloja, sen jälkeen kerrostaloja kansallisen ja paikallisen asuntotuotantopolitiikan vaatimusten mukaisesti. Arkkitehti Sven Markeliuksen piirtämässä Österportin ja Norderportin väliseen alueeseen keskittyvässä vuoden 1927 asemakaavaehdotuksessa muurin sisäpuolista kaupunkia ei esitetty lainkaan; saman arkkitehdin kaavaehdotus vuodelta 1934 on suurimmaksi osaksi toteutunut. 1920-luvulla pääosa kaupungin kaduista kivettiin, ja jo 1930-luvulla autoliikenteen määrä oli käänntynyt kasvuun. Historiallisen kaupungin ja modernin elämäntavan konfliktia saatiin silti vielä odottaa muutaman vuosikymmenen ajan.

Yleiskaavaluonnos vuodelta 1957 painottui liikennesuunnitteluun muurien ulkopuolella, ja samana vuonna perustettiin Almedalenin puisto. Kasvava autoliikenne alkoi 1950- ja 60-lukujen aikana aiheuttaa muutospaineita keskiaikaiselle kaupunkikudokselle. Hästgatanilla vuodesta 1939 sijainnut liikeketju Tempon tavaratalo ei saanut lupaa purkaa rakennuksia asiakaspysäköinnin tieltä, ja muutti Östercentrumiin (1962). Vuonna 1964 kadut muutettiin yksisuuntaisiksi. Arkkitehti A. Kjellstrandin suunnittelema Föreningshuset Borgen (1958–60) on yksi viimeisistä sisäkaupungissa toteutuneista julkisista rakennuksista. Yleiskaavakomitean vuonna 1965 julkaisemassa kirjassa tärkeinä suunnittelua ohjaavina lukuina nähtiin liikenteen, autojen sekä saarelle saapuvien turistien lukumäärän kasvunusteet. Kaupunginmuurin sisään jäävä vanha kaupunginosa nähtiin toisaalta kulttuurihistoriallisesti arvokkaana, toisaalta sosiaalisena ongelmana asuntojen puutteellisen varustetason takia. Vuoden 1962 rakennussääntö jäi viimeiseksi. Samana vuonna perustettu sisäkaupungin korjausrakentamiskomitea (*Saneringskommitté för innerstaden*) lanseerasi ensimmäistä kertaa ”elävän sisäkaupungin” käsitteen ja tavoitteen⁶¹. Uusi yleiskaava laadittiin vuonna 1967. Vasta

⁶¹ ”En levande innerstad”; ks. esimerkiksi *Byggordning* 2010, 31.

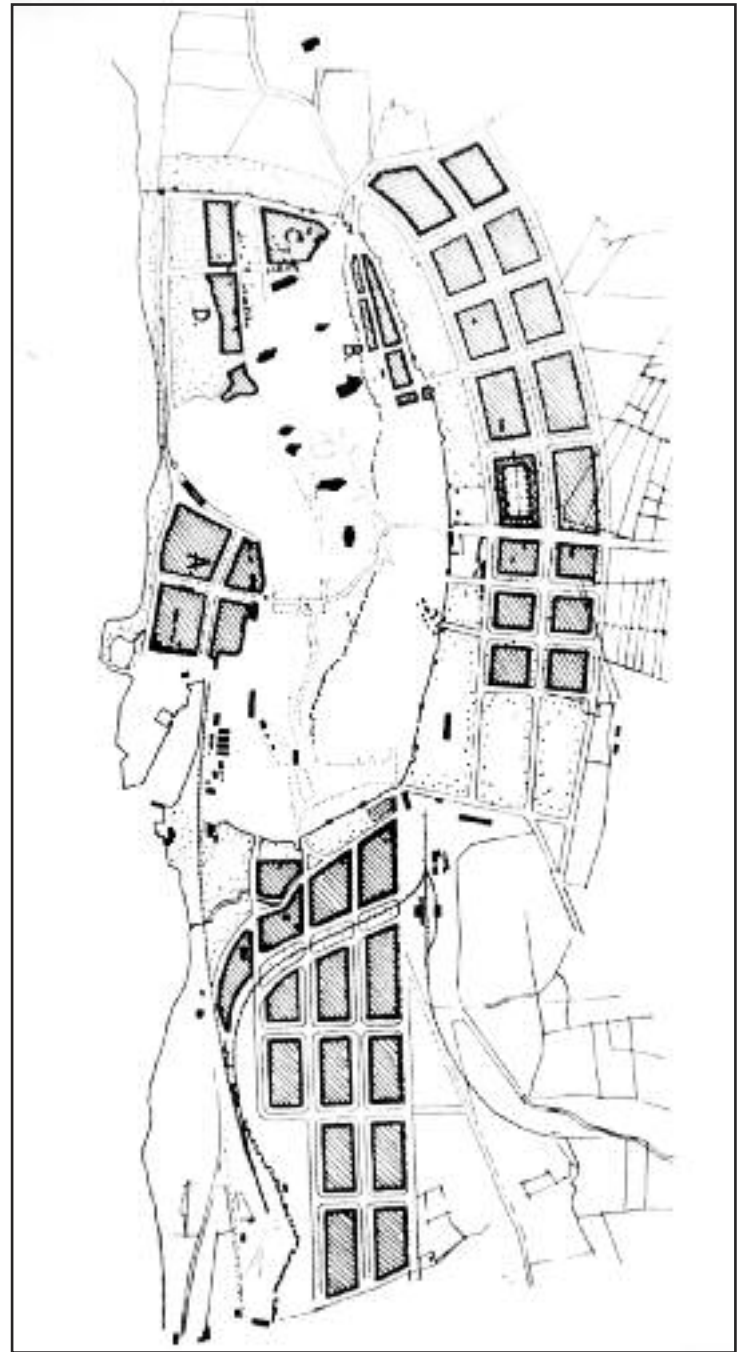
vuonna 1989 tuli voimaan koko muurien sisään jäävää kaupunginosaa koskeva muutoskielto (*förvanskningsförbudet*).

Kaupunkimaiseman elementit

Visbyn kaupunkimaiseman hallitsevia elementtejä ovat kaupunkia ympäröivä muuri, tiiviisti rakennettu ympäristö ja rakennusten katot, jotka suurten korkeuserojen takia näkyvät monin paikoin. Myös korkeuserojen sallima näköala on maiseman elementti. Kaupunkimaiseman pintamateriaaleja ovat raunioiden paljas kivi, rapattu kivi, tiili varsinkin katomateriaalina, puutalojen sileä ja röpelöinen rappaus, hirsi, ristikkorunko, lautaverhoilu, tervaus ja keittomaali. Kadut on kivetty, ja Klintenin kalkkikivikallio pilkottaa paikoin rakennusten välistä. Kaupunkia ympäröivä muuri on yksi eheimmistä ja suurimmista Euroopassa: se on 3,4 km pitkä, ja sen torneista on säilynyt 27 maatornia ja 9 satulatornia.

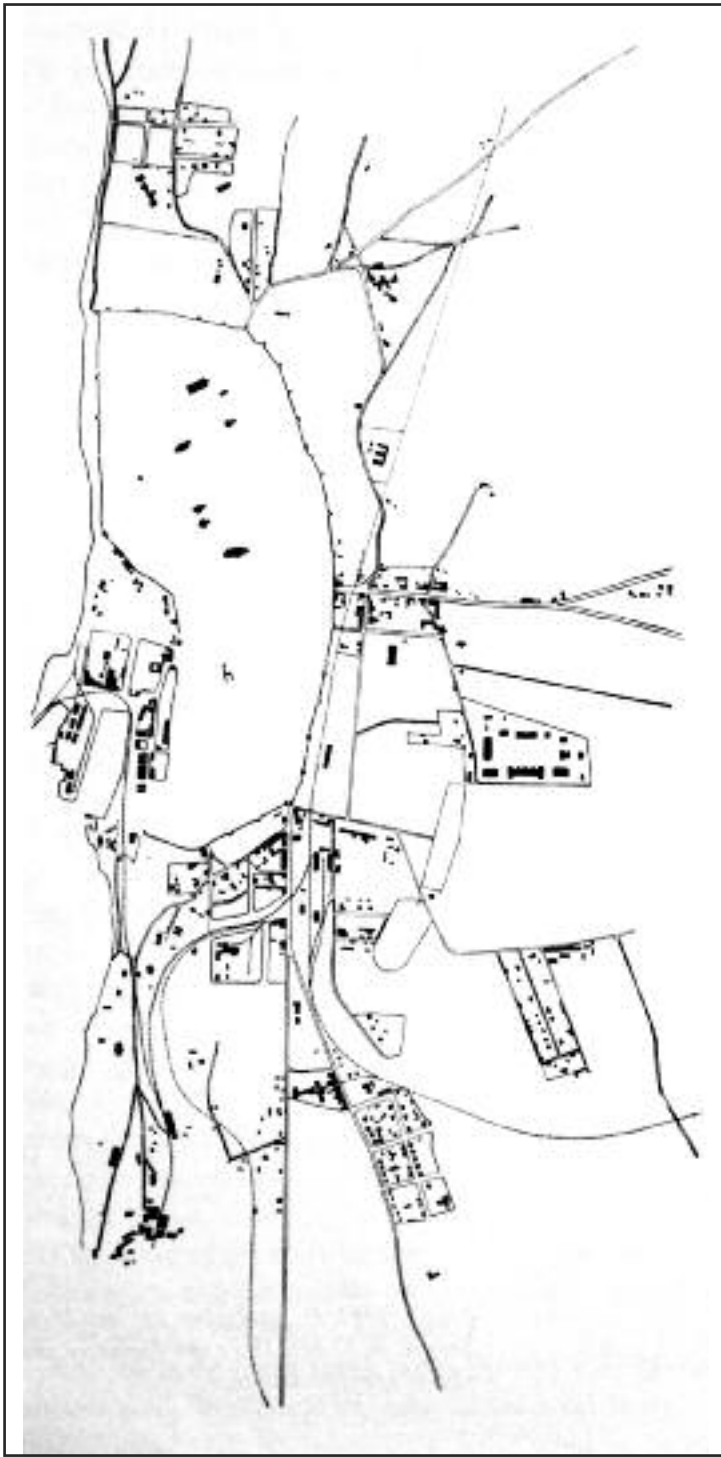
Kaupunkitilan kasvillisuus muodostuu puutarhoista ja puistoista, kirkonraunioissa spontaanisti kasvavista ja köynnöstävistä kasveista. Paikoin on istutettu köynnösrusuja, villiviiniä ja murattia. Tiiviisti rakennetussa kaupungissa on vähän viheralueita, ja suurin osa kasvillisuudesta sijaitsee yksityispuutarhoissa korkean lauta-aidan takana. Suurimmat puistot ovat DBW:n kasvitieteellinen puutarha (1855) pohjoisessa ja muurin ulkopuolella sijaitseva Almedalenin puisto kaupungin länsipuolella keskiaikaisen kaupunkikudoksen ja rannan välissä. Kukkaistutukset talojen seinustoilla ovat uudempaa perua, eikä Råd och riktlinjet (s. 23) suhtaudu niihin myönteisesti: ”*det är önskvärt att vegetationen stannar innanför planken*”.

Vanhankaupungin liikenneväyliä ovat kapeat tiet, niitä yhdistävät kapeammat kujat, polut ja portaikot. Tieverkko pohjoisessa, idässä ja etelässä sijaitsevilta kaupunginporteilta kohti satamaa noudattaa jo esihistoriallisena aikana Klintenin ylätasangolta luonnonsatamaan johtavia polkuja. 1200-luvulla muotonsa saanut katuverkko muodostuu rantalinjan suuntaisista pääkaduista ja niihin nähden kohtisuorista rantaan kohden laskeutuvista kujista. Hästgatan, S:t Drottensgatan ja Specksgränd rajaavat kaupungin keskiaikaista ydintä, joissa talot ovat jopa neljä-viisikerroksisia ja usein rakennettu kivistä; tämän kehän ulkopuolelle rakennettiin

Kuva 44: Kaupungininsinööri Fredrik Wahlgrénin laatima vuoden 1891 asemakaava.

1700- ja 1800-luvuilla enimmäkseen yksi- ja kaksikerroksisia puutaloja. Teiden lisäksi rakennusten väliin jäävän tyhjä tila tila koostuu katujen haaraan muodostuneista kiilamai-

Kuva 45: Visby, toteutunut rakennuskanta kaupunginmuurin ulkopuolella vuonna 1905. Rekonstruktio kaupungininsinööri Nils Börringin kartasta.

sista pienistä aukioista. Toreja, aukioita ja viheralueita on vain vähän kaupunginmuurin sisällä. Kaupungin tärkein aukio 1200-luvulla oli Lilla Strandportenista kaupunkiin tullessa sijaitseva Rolandstorget, nykyinen Packhusplan, joka on tunnettu myös Fiskartorgetin nimellä. Torilla sijaitsi varhainen raatihuone ”Kalvskinnhuset”. Myöhemmin pääaukioksi tuli Stora Torget, jonka laidalla sijainneen uuden raatihuoneen rauniot on purettu pois 1800-luvulla. Muita toreja olivat tuomiokirkon vieressä pidetty lihatori, sekä S.t Larsin ja S.t Drottenin raunioiden välissä sijainnut Södertorg, jossa myytiin heinää ja polttopuita. Ilman ja valon tarpeellisuus korostui kaupunkisuunnittelussa 1800-luvulla, jolloin Stora Torgetin toria laajennettiin ja joitakin sitä ympäröineitä rakennuksia purettiin. De Badande Wännernan kasvitieteellinen puutarha perustettiin vuonna 1855. Planteringsgillet (Istutuskilta) istutti puistikadut ulosmenoväylille ja puita avoimille paikoille, sekä vapautti kirkonrauniot niitä ympäröivistä lisärakennuksista ja kasvillisuudesta (Råd och riktlinjer, 13). Suljetussa katutilassa talot sijaitsivat tontin laidassa joko pitkä sivu tai pääty kadulle päin: tonttien rakentamattomat osat on rajattu muurilla tai korkealla lautaidalla, jonka vähimmäiskorkeudeksi uudisrakennuksessa on annettu 1,80 m.

Kaupungin kaduista monet oli jo keskiajalla kivetty kalkkikivellä tai mukulakivillä. Pääkadut kivettiin uudelleen 1800-luvulla, ja suurin osa kaduista 1920- ja 30-luvuilla vesi- ja viemäritöiden jälkeen. Pääkatujen ja pikkukatujen hierarkiaa on jäsennetty kiveyksellä; isoilla kaduilla on käytetty suurempaa kiveä, ja vähän liikennöidyillä kaduilla ja kujilla on käytetty melko usein mukulakiviä. (*Kullersten, storgatsten och smågatsten kompletterar varandra*. Råd och riktlinjer, 19). Joitain katuja reunustaa kivinen sadevesikouru (rännsten). Jalkakäytäviä on tehty vasta autoliikenteen kasvaessa, ja kapeilta kaduilta ja kujilta ne puuttuvat kokonaan. Korkeuserojen takia joitakin katuja reunustavat kaiteet ja paikoin kadun sijaan on rappuset. Talojen sisäänkäyntiportaat työntyvät jalkakäytävälle ja ajoradalle. Tiiviisti rakennetussa keskikaupungissa on talo paikoin rakennettu kujan yli holvin varaan (*valvhus*); viisi näistä on säilynyt nykypäivään.

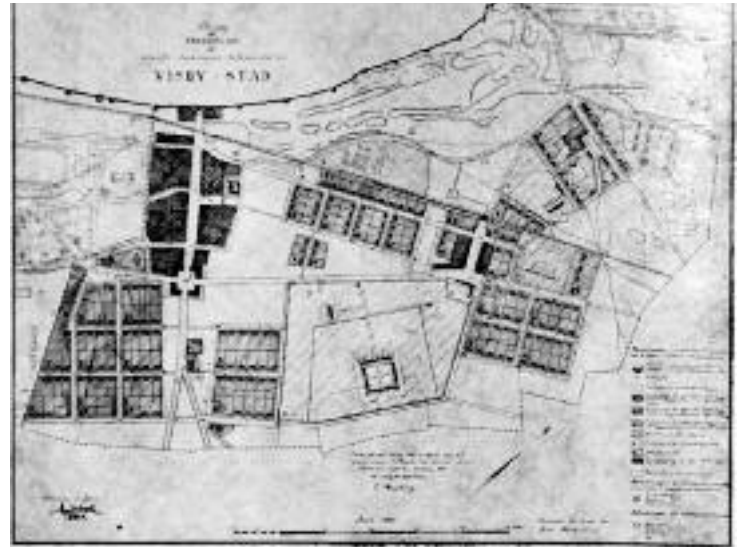
Vuonna 1945 muurin sisäpuolisessa kaupungissa oli vielä 48 elintarvikekauppaa, mutta päivittäistavarakaupan painopiste

on siirtynyt 1960-luvulla rakennettuun Östercentrumiin, ja nykyään Visbyn vanhassakaupungissa myydään lähinnä erikoistavaroita. Vanhimman kauppakadun, Strandgatanin, syrjäyttivät 1800-luvulla Mellangatan, S:t Hansgatan ja Hästgatan, Adelsgatanista tuli kauppakatu 1800-luvun lopulla. Viralliseksi ohjeistukseksi on annettu käyttää perinteisiä katutilaan ulottuvia kolmen metrin korkeuteen ripustettuja takorautakylttejä, joiden mahdolliset kirjoitukset ovat vaalealla tekstillä tummalla pohjalla. Uushistoriallisen muotokielen omaksuneissa liikekilvissä mainostetaan sisältöä, ei tuotemerkkiä, ja 2000-luvun katukuva on ”historiallisempi” kuin 1960-luvulla. Adelsgatanilla on joitakin kauppaketjuja, ja Södertorgilla on jo tämän vuosituhannen pikaruokapaikka. Kaupunginmuurien ulkopuolella katukiveys vaihtuu asfalttiin ja mainosvalot palaavat nykyaikaan (ks. esim. Ronström 2007).

Muita kadunkalusteita ovat penkit, roskakorit, autoliikennettä rajoittavat betoniporsaat (tai tarkemmin Visbyn kaupunkia varten suunnitellut pässit, *gutebagge*) ja katutilaan levittyvät ravintoloiden terassit. Uusimmilla lyhtypylväillä on 1800-lukua henkivä valurautasukka (Ronström). Ei-historiallisten elementtien käyttöä on pyritty rajaamaan ohjeistuksella. Nykyajasta muistuttaa kirkonraunion vieressä seisova pysäköintimittari.

Keskiaikaisten kivitalojen tyyppiesimerkki on kolme- tai useampikerroksinen varastorakennus (*packhus*), jonka kapea päätyjulkisivu on kadun suuntainen ja jyrkkä katonharja kohtisuora. Useimmissa varastorakennuksissa on kellari, pohjakerros on katettu tynnyri- tai ristiholvilla. Myös puurakenteisen jyrkän harjakaton alla oli usein holvi, joka suojasi rakennusta tulipalolta. Varastorakennuksia on voitu käyttää myös asumiseen, mutta ainakin nk. Gamla Apoteketin ja Liljehornska Husetin takana sijaitsee varastorakennuksesta erillään yksinkertainen kivistä rakennettu asuintalo, jonka varusteluun kuului tulisija, kaivo sekä ulkoseinään sijoitettu käymälä, josta jätökset johdettiin kellarin alla sijaitsevaan latriniin.

Vanhimmissa säilyneissä puurakenteisissa taloissa on rakennustekniikkana varhopatsarakenne (*bulhus*). Asunto jakau-

Kuva 46: Asemakaavaehdotus, Sven Markelius 1927.

Kuva 47: Asemakaavaehdotus, Sven Markelius 1934.

tuu eteiseen ja tupaan, ja sisäänkäynti on rakennuksen päädyssä. Ikkunat ovat pienet ja luukuilla suljetut, katteena on jyrkkä lautakatto. Joissakin rakennuksissa on käytetty ristikorunkoa (*korsvirke*); tämä tyyppillisesti tanskalainen rakennustekniikka on peräisin ajalta jolloin Gotlandi kuului Tanskalle. Hirsirakenne yleistyi 1600-luvun puolestavälistä eteenpäin, ja talojen pitkä sivu kääntyi kadulle päin. Asuinrakennuksissa käytetyt pohjamuodot ovat yksittäistupa tai paritupa jossa on eteinen ja kamari. Julkisivua suojaamaan on käytetty tervaa tai punamultaa. Ikkunat on toteutettu lyi-

Kuva 48: Visbyn materiaaleja: lautakatto, Volvo, katukiveys. KH 2011.

jylasista, ja ovi on yleensä pariovi. Rakennuksen katteena on tiili- tai lautakatto. 1700-luvun lopulla yleistyi hirsitalojen lautaverhoilu joka jäsentelyineen jäljitteli kivitaloa. 1800-luvulla yleistyivät puutalojen rappaus, öljy- ja kalkkimaali sekä vaaleat sävyt.

Rakennusten katot ovat jyrkkiä, ja kattokulma vaihtelee 42–50 asteen välillä. Vallitseva kattomuoto on satulakatto, mutta kaupungissa on myös joitakin mansardikattoja. Katemateriaaleista yleisimpiä ovat kattotiili, musta tai punainen

peltikatto, sekä varsinkin vaatimattomammassa rakennuksissa lautakatto tai 1800-luvulla yleistynyt kattohuopa. 1800-luvun taloissa on toisinaan käytetty sabluunarapattua koristeellista räystäslistaa. Useimmiten räystäät ovat vain vähän ulkonevia. Jyrkkäkattoisissa varistorakennuksissa (*packhus*) tuulilaudat (päätyräystäslauta, *vindskiva*) päädyistä puuttuvat kokonaan, ja reunimaiset kattotiilet on upotettu laastiin. Aiemmin kylmiä ullakoita alettiin ottaa asuinkäyttöön 1800-luvulla väestön kasvaessa. Silloin katon lappeen avattiin nykyiselle kaupunkinäkyville ominaiset pienillä harjakatoilla katetut pystyikkunat.

Ikkunat sijaitsivat julkisivupinnassa, ja ne aukeavat ulospäin. Ikkunaluukut katutasossa ovat olleet aiemmin tavalisia. Ikkunoiden ruutujako on vaihdellut eri aikakausina. 1600-luvulla käytössä oli pieniruutuinen kiinteä lyijykehysikkuna, jossa oli rikkaasti profiloituneet karmit. Puuosissa käytettyjä värejä olivat kimrööki, terva ja okrankeltainen. Ikkuna jaettiin neljään osaan pysty- ja vaakasuuntaisilla jakokarmeilla. 1700-luvulla ikkunalasien koko kasvoi vähitellen; lyijy korvautui puulla, ja puitteiden valoaukkoa jakoivat pienempiin ruutuihin sirot jakopuitteet, jotka jakoivat yläpuitteen neljään, alapuitteen kuuteen ruutuun. Lasiruutujen kiinnittämiseen käytettiin kittiä. 1700-luvun lopulla ruutukoko kasvoi entisestään, ja vain alapuitteissa oli yksi vaakasuuntainen jakopuite. Ikkunoiden puuosat maalattiin öljymaalilla: sävyinä olivat vaalea kimrööki, siniharmaa, vihreä ja okra. 1800-luvulla vaakasuuntainen jakokarmi katosi käytöstä palatakseen takaisin 1880-luvulla. Korkeat ikkunat jaettiin kolmeen ruutuun ja tavalliset kahteen. Aikakauden muotivärejä olivat vaalea harmaa ja siniharmaa, 1800-luvun puolestavälistä englanninpunainen ja ruskea. 1900-luvun jugendikkunoissa oli pieniruutuiset yläpuitteet ja yhdestä ruudusta tehdyt alapuitteet; yleisesti käytettyjä värejä olivat punainen ja vihreä. 1920-luvulla ikkuna jaettiin jakopuitteilla kolmeen ruutuun, ja 1930-luvulta eteenpäin yleistyi yksiruutuinen mutta edelleen pystysuuntaisella jakokarmilla kahteen osaan jakautuva ikkunatyyppe. Rakennusten ulko-ovet on maalattu. Joitakin ovia kehystää koristeellinen kalkkikivinen portaali. Varhaisimmat porrashuoneet ovat peräisin 1700-luvulta; keskiaikaisissa varistorakennuksissa portaat sijaitsivat rakennuksen ulkopuolella.

Paikoin kerroksia yhdistivät muurin sisään rakennetut kapeat kiviportaat.

Kaupungin käytön muuttuminen

Visbyn vanhankaupungin kaupunkitilan käytön muutokseen on vaikuttanut asukasluvun pienentyminen, asumisväljyyden kasvu ja kaupunkitilassa tapahtuvien toimintojen muuttuminen 1940-luvulta nykypäivään tullessa siten, että arkielämän vaikutus on vähentynyt ja vapaa-ajantoimintojen näkyvyys kasvanut. Päivittäistavarakauppa on siirtynyt muurien ulkopuolelle, todennäköisesti monessa visbyläisperheessä keskitetysti kerran viikossa automarketissa suorittamaksi velvollisuudeksi. Katutilan ovat vallanneet erikoiskauppa ja kahvilat. Asuntojen hinnat ovat nousseet ja asukaskanta valikoitunut. Yliopisto on tuonut kaupunkiin, jos ei varakkaita, niin ainakin kulttuuripääomaa hallussaan pitäviä nuoria aikuisia.

Historiallinen kaupunki, jaettu merkitys

Jo kreivi Louis Sparren kirjoituksessa vuodelta 1912 nähdään vakiintuneina turistin katseelle tuotteistettuina elementteinä ”ruusujen ja raunioiden kaupungissa” avoin horisontti, kaupunginmuuri torneineen, maalaukselliset rauniot, kapeat kadut ja kujat, valkoiseksi rapatut seinät, vihreät ikkunaluukut ja ovet, iloiset punaiset tiilikatot. Samaan aikaan kaupunki kasvoi toisaalta muuriensa ulkopuolelle, toisaalta sisäkaupungissa rakennettiin vielä ”tyyliin sopivasti”. Kaupungin keskiaikainen raja oli luonnollinen, ja säilyi koska muuri oli jo vuonna 1805 muinaismuistona suojeltu. ”Innerstadin” toiseuden tarkkaa syntyvaihetta en ole kyennyt määrittämään, mutta varmaa on, että muurien ympäröimästä kaupunginosasta alettiin puhua erillisenä siinä vaiheessa, kun muurien ympärillä oli jo riittävästi muuta kaupunkia johon vanhaakaupunkia saatettiin verrata, ja kun ”sisäkaupungin” erityisluonne konkretisoitui käytännön ongelmien edessä. Vaikka kaupungin kaavoitusta muuriensa ulkopuolelle pohdittiin piirustuslaudalla jo vuoden 1891 kaavassa, esitettiin vielä vuonna 1920 julkaistussa kirjasessa ”Huru skall man bygga i Visby?” muurien sisäpuolinen kaupunginosa synonyymina itse kaupungille. Koko kaupungin elementteinä ja säilytettävänä piirteinä nähtiin teoksessa kau-

Kuva 49: Visby, pihapsäköintiä. KH 2011.

neus, pittoreskius, pienuus [...] *Visby, staden med gamla minnena och som sannolikt aldrig blir storstad* [...] (Huru skall man bygga i Visby?, 15), katulinjaukset, rakennusten korkeus ja väritys.

Vuosina 1959–60 muurien ympärille nousseissa laajennuskaupunginosissa asui jo enemmän väkeä kuin vanhassakaupungissa, jonka asukasluku oli ollut tasaisessa laskussa. Kaupunginosaan kohdistuva suunnittelu keskittyi sanitaa-

Kuva 50: Gutebagge. KH 2011.

Kuva 51: Pysäköintimittari. KH 2011.

tioon, asuntojen varustelutasoon, liikennemääriin ja yksittäisten kaupunginporttien ajokapasiteettiin, mutta kaupunkikuvan tai ainakin katulinjausten suojeleminen, yksittäisten monumenttien historiallinen merkitys sekä kaupungin valtava potentiaali turismin kohteena olivat jo vakiintuneet pai-

kallisten asukkaiden jakamina merkityksinä. Suurin neuvottelu lähihistorian aikana on käyty asukkaiden ja viranomaisten sekä kunnan ja läänin välillä yksittäisten rakennusten suojeleminen merkityksestä ja rakennuskannan materiaalisesta autenttisuudesta.

II SUOJELTU KAUPUNKI

SUOJELTU KAUPUNKI

Kulturarv är bland mycket annat ett sätt att byta perspektiv på saker, förflytta dem från ett sammanhang till ett annat genom att framhäva avlägsenhet i tid och rum. Därigenom blir sakerna exempel på en slags saker, som fanns någon annanstans, någon annan gång. Genom förflyttningen fästs vår uppmärksamhet på sakerna som representationer av "förr", medan själva förflyttningen, som pågår i nuet, hamnar i skymundan. Hur går sådana förflyttningar till? När folk i kulturmiljövärden själva beskriver vad de sysslar med, pekar de gärna på utvalda lämningar från förr och brukar ord som restaurera, bevara, skydda, konservera, vårda och ställa ut. Men lättare kan deras verksamhet beskrivas som ett slags magi. Ett trolldö, en magisk gest, några besvärjelse-simsalabim! "Gamla saker" förvandlas till värdefullt kulturarv. Kanske är kulturarv faktiskt mer än något annat en värdeförmerare, en slags moms, som förvandlar gamla och vanliga saker till äldre och ovanliga saker genom att skjuta till mervärde.

Ronström 2007, 26

Varhainen monumentti- ja muinaismuistosuojelu

Jo antiikissa monumentin käsite kollektiivisen muistin todisteena oli olemassa mutta monumentteja ja kulttuuriperintöä suojaavaa lainsäädäntöä ei ollut. Keskiaikana antiikin monumentteja ja niistä saatavaa rakennusmateriaalia sekä koristeita käytettiin uudelleen. Vasta renessanssiaikana heräsi kiinnostus antiikin perinnön suojelemiseen. Ensimmäiset yritykset kulttuuriperintöä koskevien säädösten laatimiseen nähtiin Kirkkovaletiossa: paavi Martinus V julkaisi vuonna 1425 bullan *Etsi de cuctarum*, jonka objektiivina oli Rooman klassisten monumenttien suojeleminen. Pius II:n bulla *Cum almam nostram urbaem* vuodelta 1462 kielsi raunioiden tuhoamisen ja ryöstämisen, ja Sixtus IV:n bulla *Cum provida Sanctorum Patrum* vuodelta 1474 kielsi kirkkoissa säilytettujen taideteosten omistajan vaihtumisen. Suhtautuminen rakennushistoriaan ei ollut yksiselitteisen suojelevaa tai välinpitämätöntä, ja samat toimijat saattoivat sekä suojella mennyttä että rakentaa uutta: Vanha Pietarinkirkko purettiin 1500-luvun alussa, mutta paavi Leo X nimesi uuden basilikan pääarkkitehtina Bramanten kuoleman jälkeen

Kuva 52: Antiikin veistoksia näytteillä kardinaali Andrea della Vallens sisäpihalla. Kaiverruksen vuodelta 1553 on toteuttanut flaamilainen kaivertaja Hieronymus Cock, ja sen esikuvana on ollut sittemmin hävinnyt Maerten van Heemskerckin Roomassa 1530-luvulla piirtämä kuva. Rijksmuseum, Amsterdam.

toimineen Rafaelin vuonna 1515 Rooman arkeologisten kaivausten ylivalvojaksi.

1500-luvulla arkeologiset kaivaukset yleistyivät ja sekä Kirkkovaletion että muiden yhdistynyttä Italiaan edeltäneiden valtioiden varhaisimmat suojelelait tähtäsivät luvattomien kaivausten ja arkeologisten löytöjen yksityiskokoelmiin päättymisen rajoittamiseen. Vuonna 1574 Gregorius XIII julkaisi bullan *Quae publice utilia*, joka rajoitti kulttuuriperinnön yksityistämistä. Roomassa laadittiin 1600-luvulta lähtien sarja ediktejä, jotka tähtäsivät erityisesti arkeologisten kaivausten säätelyyn sekä taideteosten ja arkeologisten löydösten maastaviennin rajoittamiseen: vuonna 1646 kardinaali Sforzan edikti edellytti taideteosten maastaviennille lisenssiä, vuonna 1733 kardinaali Albanin edikti kielsi maastaviennin Roomassa olevien taideteosten julkisen ja turismia palvelevan funktion suojelemiseksi ja kardinaali Valenten edikti vuonna 1750 asetti kulttuuriperintöä hallinnoimaan kolme osastoa (maalaukset, kupa- ja antiikki). Napolin kuningaskunnassa Pompeijin ja Herculaneumin kaivaukset olivat tehneet kysymyksen kulttuuriperinnön suojelemisesta ajankohtaiseksi ja vuonna 1755 kuningas Kaarle VII asetti säätelyyn lait (*Prammatiche*) jotka pitkälti noudattivat kardinaali Valenten ediktiä vuodelta 1750. Vuonna 1778 kuningas Ferdinand III perusti ensimmäiset yli-intendentinkonttoria vastaavat toimielimet

Kuva 53: Näkymä antiikin raunioista Roomassa. Giovan Battista Piranesi 1756.

(*Custodie delle Antichità del Regno di Sicilia*)⁶² Sisiliaan. Myös Toscanan suurruhtinaskunta oli säätänyt lakeja vaalimaan renessanssin taidearteita. Muissa Italian yhdistymistä edeltävissä valtioissa kulttuuriperintöä säätelevää lainsäädäntöä ei ollut.

Ranskan vallankumouksen ja Napoleonin aikana lukuisia taideteoksia ryöstettiin (*spoliazione*) lakkautetuista kirkoista ja luostareista sekä Ranskassa että myöhemmin Napoleonin valtaamissa eurooppalaisissa valtioissa. Ensimmäinen vastaus ryöstelyyn oli kardinaali Doria Pamphilin ediktin voimaansaattama Pius VII:n asetus (*chirografo*) vuodelta 1802. Siinä asetettiin taideteoksille ehdoton maastavientikielto sekä merkitykseltään vähäisemmälle esineistölle pakollinen maastavientilisenssi. Taideteosten yksityisten omistajien tuli ilmoittaa kokoelmansa viranomaisille jotka saattoivat kausittain tarkistaa ne. Historiallisten rakennusten muutostyöt tai tuhoaminen kiellettiin; kirkkojen taidearteita ei saanut viedä pois kirkoista tai myydä, arkeologisten kaivausten tekemiseen vaadittiin lisenssi. Kansainvälisellä tasolla Pariisin rauhassa 1815

päätettiin taideteosten ja niiden alkuperämaan olevan erottamattomia, ja määrättiin Ranskaa palauttamaan ryöstetyt taideteokset.

Ruotsin (eli siis vuoteen 1809 saakka myös Suomen) suojelulainsäädäntö ei ole vanhin maailmassa, mutta se on ensimmäinen jossa muinaisjäänökset ja niiden suojelu määritellään kuuluvaksi valtiolle, yli yksityisen omistusoikeuden⁶³. Kuninkas Kustaa II Aadolf perusti vuonna 1630 valtakunnanantikvaarin viran. Vuonna 1666 julkaistiin muinaisjäänöksiä suojeleva laki ”Placat och Påbudh om Gamle Monumenter och Antiquiteter i Rijket”, sekä perustettiin antikviteettikollegio kartoittamaan ja tutkimaan arkeologia ja historiallisia muinaisjäänöksiä. Vuoden 1684 kuninkaallinen julistus määräsi kaikki löytyvät muinaismuistot kruunun omaisuudeksi. Muinaismuistojen luetteloinnin nationalistisena tarkoituksena oli oman kansakunnan pitkän historian ja siitä johtuvan paremmuuden todistaminen, Ruotsin tapauksessa kilpailussa Tanskaa vastaan.

Suojelu modernissa lainsäädännössä

Kansallinen lainsäädäntö on samanaikaisesti seurannut ja innoittanut kansainvälistä suojeludiskurssia. Monumenttien suojelu ja kulttuurituotteiden kaanonien luominen on ollut nationalismissa osa kansallisen identiteetin rakentamisen projektia.

Italiassa modernin kulttuuriperintöä suojelevan lainsäädännön edeltäjänä on pidetty kardinaali Paccan ediktiä (Editto Pacca) kaivauksista ja monumenttien säilyttämisestä vuodelta 1820. Paccan ediktissä suojelu kattoi monen tyyppisen kulttuuriperinnön: se säätelä edeltäjiensä tavoin arkeologia kaivauksia ja taideteosten maastavientiä, loi perusteet luetteloinnille, asetti rajoituksia myös yksityisomaisuudelle sekä erityisesti perusti suojelua valvovat toimielimet. Paccan edikti toimi esikuvana vuosina 1822 Napolissa, 1854 Toscanassa ja 1850 Lombardiassa asetetuille laeille. Lakeja yhdistävänä tekijänä oli pyrkimys rajoittaa taideteosten liikkuvuutta varsin-

⁶² Val Demonen ja Val di Noton toimielimen päällikkönä toimi Biscarin ruhtinas Ignazio V Paternò Castello, ja Val di Mazarasta vastasi Torremuzzan ruhtinas Lancillotto Castelli.

⁶³ Ks. esim. *The Oxford Handbook of Public Archaeology*.

kin ulkomaille, ja kulttuuriperinnön kartoittaminen luettelomalla. Myös konservointia, restaurointia ja inventointia ohjattiin.

Yhdistymisen jälkeisessä Italiassa pysyi voimassa Paccan edikti, jota sovellettiin ennen kaikkea taidekaupan säätelyyn. Liberaalille ideologialle perustetussa nuorena valtiossa kulttuuriperinnön suojele ei ollut keskeinen kysymys, ja neljäkymmentä vuotta kestäneen siirtymävaiheen ajan suojele perustui edeltävien valtioiden epäyhtenäiseen lainsäädäntöön: esimerkiksi taideteosten omistuksen siirtyminen ulkomaille oli kielletty vain Keski- ja Etelä-Italiassa, taidekokoelmien jakaminen vain Roomassa.

Liberaalin ideologian ja kulttuuriperinnön yhteiseen intressiin perustuvan suojelelun yhteensovittaminen oli vaikeaa, ja pääpiirteittäin yksityisillä oli täysi valta omaisuuteensa. Vuosisadan jälkipuoliskon uusista säännöksistä esimerkkeinä mainittakoon laki 2359/1865, joka mahdollisti heitteille jätettyjen monumenttien pakkolunastuksen, ja laki n. 1461/1883 jonka mukaan taideteoksia ja antiikin löydöksiä oli mahdollista myydä tai luovuttaa ainoastaan valtiolle. Kirkon ja luostareiden omistamia taidearteita ja rakennuksia siirtyi valtiolle lakien 3096/1866 (*Regio decreto*, art. 33) ja 3848/1867 (*legge*, art. 1 e 22) perusteella.

Yhdistyneen Italian ensimmäinen laajempi laki kulttuuriperinnön suojelelusta on laki 185/1902 (nk. *legge Nasi*), jossa on luettelo valtion omistamista historiallisesti, taiteellisesti tai arkeologisesti merkittävistä monumenteista ja taideteoksista; tätä seurasi nk. laki Rosadi, n. 364/1909, ja sen edelleen voimassaolevat toimeenpanevat säädökset (*regolamento applicativo*) n. 363/1913, joissa säädettiin valtion omistaman ja julkisen perinnön luovuttamattomuus, myös yksityisomistuksessa oleviin historiallisesti arvokkaisiin kohteisiin kohdistuvien toimenpiteiden rajoittaminen, valtion etuosto-oikeus yksityisomistuksessa oleviin monumentteihin ja taideteoksiin sekä yli-intendentinkonttorien (*soprintendenze*) perustaminen valtion kontrollin ulottamiseksi periferiaan. Vuonna 1932 opetusministeriön neuvoa-antava, vuonna 1907 perustettu toimielin *Consiglio superiore per le antichità e belle arti* julkaisi Ateenan julistuksen pohjalta oh-

Kuva 54: Näkymä Pompeijin kaivauksilta, Sir William Gell 1819.

jeistavan dokumentin *La Carta italiana del restauro*. Siinä keskityttiin monumenttien restaurointiin, mutta otettiin kielteisesti kantaa suojelekohteiden aiheettomaan eristämiseen sekä niiden läheisyyteen rakennettavien massaltaan, väriiltään tai tyyliltään häiritseviin rakennelmiin. Vuonna 1939 tulivat voimaan silloisen opetusministeri Bottain nimellä tunnetut lait 1089/1939 historiallisten ja taiteellisten kohteiden suojelelusta sekä 1497/1939 luonnonkohteiden suojelelusta. Lakeja eivät kuitenkaan seuranneet toimeenpanoa säätelevät asetukset (*decreti applicativi*). Lait laajensivat kulttuuriperinnön (*bene culturale*) käsitettä kaikkeen kansakunnan historialle merkittävään ja pitivät sen julkista nauttimista ja käyttöä oikeutena.

Toisen maailmansodan jälkeen Italian Tasavallan vuonna 1947 säädetyssä perustuslain 9. artikkelissa mainitaan historiallisen taideperinnön suojele (*tutela del patrimonio storico artistico*) yhtenä valtion tehtävistä. Vuoden 1939 lait pysyivät voimassa vuonna 1999 voimaan tulleeseen uuteen lakitekstiin asti.

Suomen autonomian ajan ensimmäinen rakennusperintöä koskeva laki (asetus) oli vuonna 1883 voimaan tullut asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelelusta (Valtiopäivät, pvm). Asetuksen toimeenpanoa valvovaksi valtiolliseksi toimielimeksi perustettiin 19.6.1884 annetulla asetuksella Muinaistieteellinen toimisto (Arkeologisk Komis-

Kuva 55: Pompeijin kaivauksia 1800-luvun lopulta. Public domain, Wikimedia Commons.

sion)⁶⁴, myöhemmin Muinaistieteellinen toimikunta (1908). Toimielin muutettiin vuonna 1920 kollegiaaliseksi virastoksi.

Varhaisen suojelun pääpaino oli yksittäisissä muinaislöydöissä ja monumenttisuojelussa. Muinaistieteellinen toimikunta aloitti vuoden 1882 valtiopäivillä tehtyjen aloitteiden seurauksena 1890-luvulla merkittäviksi kansallisiksi monumenteiksi tunnustettujen Suomen keskiaikaisten linnojen restauroinnin. Vuonna 1856 oli annettu kaupunkien yleinen rakennusjärjestys, mutta historiallisten kaava-alueiden ja suurempien ympäristökokonaisuuksien suojelusta ei puhuttu ennen vuosisadan loppua, jolloin Louis Sparre teki Porvoon keskiaikaiseen kaupunkiin suunnitellusta säännönmukaisesta kaavasta ”julkisen

skandaalin” (Kärki 1971, 13) teoksellaan *Det gamla Borgå*⁶⁵. Esimerkkeinä ruutukaavan vastakohtana pitämästään kauniista vapaamuotoisesta kaavasta Sparre mainitsi Camillo Sitten (1889) kaupunki-ideaalit, sekä Brüggjen ja Edinburghin kaupungit ”joiden pittoreski, spontaani kaupunkikuva on erityisen viehättävä”. Armas Lindgren kirjoitti vanhasta Raumasta Måndagen-viikkolehdestä 1905. Varhaisissa ”suojelukaavoissa” katuinjaukset säilytettiin, mutta katuja saatettiin kuitenkin levittää: näistä ovat esimerkkeinä Lars Sonckin vuonna 1915 ja Harald Andersinin vuonna 1922 Vanhaan Raumaan laatimat kaavat, sekä vuonna 1915 vahvistettu Bertel Jungin kaava Vanhaan Porvooseen (Kärki 1971, 13). Viipurissa puolestaan 1920-luvun puolenvälin rakentamisen aallon yhteydessä löydettiin uusien rakennusten perustuksia tai vesi-, viemäri- ja sähkökaapeleiden uomia kaivaessa usein vanhoja rakennusosia, ja valtuusto myönsi vuonna 1927 määrärahat muinaismuistojen valvojan palkkaamiseen⁶⁶.

Vuoden 1932 asemakaavalaissa jokaiselle rakentamisen kohteena olevalle alueelle tuli ennen rakentamista laatia asemakaava, joka täytyi hyväksyttäväksi sisäasiainministeriössä. Asemakaavalain saksalaiseen esikuviin perustuva ns. vanha kaupunginosa -säännöstö antoi mahdollisuuden julistaa jokin historiallisesti merkittävänä pidetty aluekokonaisuus vanhaksi kaupunginosaksi, jota koskivat rakennussäännön erityismääräykset. Säännöksen nojalla vanhaksi kaupunginosaksi julistettiin vuonna 1933 Vanha Porvoo, sekä 1952 Helsingin

⁶⁴ Muinaistieteellisen toimiston johdossa oli valtionarkeologi ja jäsenenä yliopiston, Tiedeseuran, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Suomen Historiallisen seuran ja Suomen Muinaismuistoyhdistyksen edustajat URL [http://www.nba.fi/fi/ajankohtaista/historiaa] avattu 24.11.2016.

⁶⁵ Teoksen julkaisuluento pidettiin 3.4.1898. Myöhemmät painokset Louis Sparre 1919: *Det Gamla Borgå* (3. painos).

⁶⁶ ”[...]muinaismuistojen ilmestyminen berätti viipurilaisissa arkkitehdeissä ajatuksen, että niiden kuvaaminen ja kunnostaminen olisi saatava valvonnan piiriin. Ajatusta alkoivat kehittää arkkitehdit Bernhard O.G. Fraser ja Otto-I. Meurman. He laativat ehdotuksen erityisen muinaismuistojen valvojan toimen perustamisesta. Tuloksena oli, että Muinaistieteellinen toimikunta kääntyi vuonna 1926 kirjelmällä Viipurin kaupunginvaltuuston puoleen ehdottaen, että kaupungin taholta asetettaisiin varsinainen muinaismuistojen valvoja huolehtimaan muinaisjäännösten suojelemisesta ja niiden saattamisesta tieteen käytettäväksi. Asian käsittely sai kaupunginvaltuustossa 15.03.1927 myönteisen ratkaisun ja valtuusto myönsi saman vuoden jälkipuoliskoa varten valvojan palkkaamiseen 6000 mk ja seuraavien kahden vuoden ajaksi 12000 mk. Kun tämän jälkeen Toimikunnan historiallinen osasto oli hyväksynyt huhtikuun 26. päivä 1927 ohjesäännön mainittua tointa varten, nimitti toimikunta kesäkuun 1. päivä Viipurin kaupungin asemakaava-arkkitehti Otto-I. Meurmanin seuraavan kuun alusta hoitamaan muinaismuistojen valvojan toimea. Näiden ja myöhemmin saman suuruisen määrärahojen turvin aloitettiin sitten muinaismuistovalvojan toimesta suorittamaan ensisijaisesti keskiajalta polveutuvien luonnonkivirakennusten valokuvaaminen, mittaaminen ja piirustusten laatiminen. Piirustukset laadittiin kaksin kappalein, joista toiset lähetettiin Muinaistieteelliselle toimikunnalle Helsinkiin ja toiset annettiin Viipurin museoon. Jälkimmäiset piirustukset tuhoutuivat Viipurin historiallisen museon palossa talvisodan viimeisenä päivänä 13.03.1940. Kaikkiaan kertyi näitä piirustuksia rakennuksista, maan kätököstä löytyneistä kellareista, vallituksiin kuuluvista porttikäytävistä ym. rakennelmista n. 30 kpl.” URL [http://www.virtuaaliviipuri.tamk.fi/fi/history], avattu 27.3.2014]; myös Meurman, Otto-Iivari. Muinaismuistojen valvonta Viipurissa. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3 (1978): 57–63; Meurman, Otto-Iivari. Katsaus Viipurin asemakaavoitukseen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 8 (1987): 139–173; Meurman, Otto-Iivari & Huovinen, Maarit. 99 vuotta Mörrin muistelmia. WSOY, Porvoo, 1989.

Senaatin- ja Kauppatorin ympäristöt. Myös Turussa, Loviisassa ja Raumalla rakennusjärjestykseen oli sisällytetty määräyksiä suppeahkojen alueiden säilyttämisestä (Mattinen 1985, 22). Vanha kaupunginosa -säännöstöön perustuneissa asemakaavoissa (Mattinen 1985, 26) katuja ei levennetty eikä korttelien muotoa muutettu, mutta rakennusoikeus oli moninkertainen olemassa olevaan rakennuskantaan nähden. Talokohtaisia suojelumääräyksiä ei annettu, purkaminen oli luvanvaraista ja muutostöihin edellytettiin muinaistieteellisen toimikunnan lausunto. Vanha kaupunki -säännöstöä sovellettiin Porvoon vuoden 1936 ja Tammisaaren vuoden 1954 (1959, Birger Brunila) kaavoissa: ”[...] seuraavat valtioneurologi C.A. Nordmanin perustelut v. 1954 Tammisaaren vanhakaupungin suojelulle: ”Emme pyri kuolleeseen ja kivettyneeseen museokaupunkiin vaan elävään organismiin, joka kasvaa ja vaihtaa muotoaan sen kehityksen puitteissa, jonka vuosisatoja vanha rakennusperinne ja asemakaava määrittelee.” (Kärki 1993, 62). Vuonna 1939 tehtiin ”kaupunkikulttuuriaineisto”-inventointi Naantalissa ja Kristiinankaupungissa. 1940-luvulla Muinaistieteellinen toimikunta pyrki rauhoittamaan Tammisaaren, Loviisan, Rauman, Kristiinankaupungin, Naantalin ja Helsingin vanhat keskustat. Järjestelmällisempi puukaupunkien tutkimus sai alkunsa 1930–40-lukujen taitteessa. Vanhaan Raumaan kohdistuvan kvalitatiivisen, tiettyihin avainkohteisiin keskittyvän inventoinnin teki Lars Pettersson Museoliiton toimeksiannosta alkukeksällä 1941. Inventointi oli luonteeltaan ”tyyli-inventointi”, jossa Pettersson laati yksityiskohtaiset selvitykset Pinnalan, Kirstin ja Kruukin rakennuksista (mm. Vahtikari 2013b; Pettersson 1941). Porvoon rakennusinventoinnit tehtiin 1940-luvun lopulla. Varhaista miljöösuojelua edustavasta Vanha kaupunginosa -säännöstöstä luovuttiin vuoden 1959 rakennuslaissa, jonka painopiste oli selkeästi kohdesuojelussa. Vasta 1970-luvulla palattiin takaisin vanha kaupunginosa -säännöstöä vastaaviin lainsäädännöllisiin instrumentteihin siirryttäessä monumenttilainsäädännöstä kulttuuriperinnön suojeluun tähtävään lainsäädäntöön.

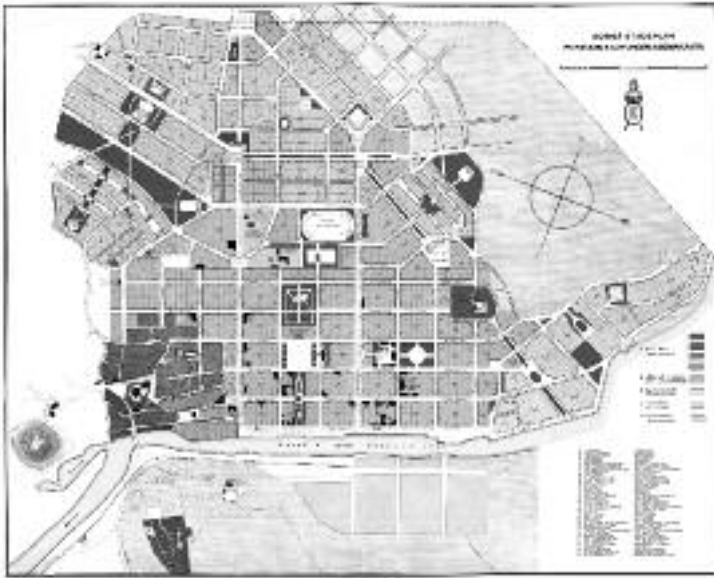
Ruotsissa vuoden 1867 kuninkaallisessa asetuksessa mainittiin suojeltavaksi hautakummut, kiviröykkiöt, kivipiirroksiset sekä maasta tai vedestä löytyvät muinaiset esineet. Jo vuoden 1684 asetuksen mukaan kruunulle kuuluvista löydöistä tuli ilmoittaa viranomaisille, joilla oli oikeus lunastaa ne. Asetus suojeli

Kuva 56: Louis Sparre: Det Gamla Borgå, sisäkansi.

myös kirkot, kappelit, linnat ja luostarit, joiden muutostöihin tuli hakea viranomaisen lupa. Varsinaisten muinaismuistojen ohella kiinnostus oli laajentumassa kansanperinteeseen, jonka uskottiin olevan katoamassa. Artur Hazelius aloitti sittemmin Pohjoismaiseksi museoksi (Nordiska museet) laajentuneen skandinaavis-etnografisen kokoelmansa keräämisen 1872 ja perusti Skansenin ulkoilmamuseon vuonna 1891. Asetus oli voimassa vuoteen 1942 asti, jolloin astui voimaan uusi parlamentaarinen muinaismuistolaki (1942:350). Uutta lakia oli ehdotettu useampaan otteeseen 1900-luvun alkupuoliskolla, ja silloisen valtakunnanantikvaari Sigurd Curmanin mukaan (Curman 1942) useita ansiokkaita ehdotuksia oli hyllytetty koska ne olivat sisällöltään radikaalimpia kuin yleinen mielipide. Voimaan tullut laki oli laadittu opetus-, kirkko- ja oikeusministeriössä. Aikaisemmissa julistuksissa ja asetuksissa mainittujen muinaismuistojen lisäksi laki kattoi uhrilähteet, rituaalipaikat ja käräjäkivet, vanhoihin legendoihin tai merkittäviin historiallisiin tapahtumiin liittyvät luonnonmuodotumat, majakat, merkittävät tiet, tiekilvet, sillat ja vastaavat rakennelmat.

Ensimmäinen arkkitehtonisten monumenttien suojelua koskenut laki oli vuoden 1920 kuninkaallinen julistus julkisista rakennuksista (1920:744). Rakennussuojelu laajeni koskemaan myös yksityisten omistamia rakennuksia, kun julistuksen rinnalle tuli vuonna 1942 uusitun muinaismuistolain kanssa samanaikaisesti laadittu laki kulttuurihistoriallisesti merkittävistä rakennuksista (Lag 1942:927 om skydd för kul-

Kuva 57: Vanha kaupunginosa vasemmalla alhaalla on merkitty omalla värillään 1930-luvulta peräisin olevassa Porvoon asemakaavassa.

turhistoriskt märkliga byggnader). Uusi laki antoi lääninhallitukselle mahdollisuuden museoviraston ja kiinteistön omistajan suostumuksella nimetä rakennus kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi. Luettelointi oli odotettua hitaampaa: yhteensä 168 rakennusta tai esinettä merkittiin arvokkaiksi.

Modernismin myllerrys, modernismikritiikki ja kaupunkisuojelun synty

Länsimaisessa aatehistoriassa ovat aaltoliikkeen tavoin vuorotelleet valistus ja romantiikka, realismi, modernismi ja niitä seurannut modernismikritiikki, postmodernismista *new ageen*. Eurooppalainen kaupunkilaitos oli ajautunut kriisiin 1800-luvun lopulla, ja aikalaiskeskustelu kuvasti tyytymättömyyttä moderniin industrialismin aikaiseen kaupunkiin ja sen epäkohtiin, kuten ahtauteen, sosiaalisiin ongelmiin, köyhyyteen, sairauksiin ja päihteisiin. Vuonna 1898 [1902] julkaistua Ebenezer Howardin (1850–1928) teosta *Garden Cities of Tomorrow* voidaan pitää puutarhakaupunkiliikkeen alkuna. Historiallisista kaupungeista esikuvaa etsi Camillo Sitte

(1843–1903), joka teoksessaan *Kaupunkirakentamisen taidet* (*Der Städte-Bau nach seinen Künstlerischen Grundsätzen*, 1889) esitti kritiikkinsä modernin kaupungin monotoniana kohtaan ja analysoi elementtejä jotka tekivät historiallisesta kaupungista miellyttävän ympäristön. Oliko suljettu korttelirakenne tai peräti itse kaupunki epäkohtien taustalla, vai oliko suurten eurooppalaisten kaupunkien slummiutumisen takana vain suurten sosiaalisten muutosten kärjistämiä olosuhteiden aiheuttama ”karkotus paratiisista”?

Tiiviin historiallisen kaupunkirakenteen haastaneesta puutarhakaupunki-ideologiasta poiki sen fordilaisena tulkintana amerikkalainen ”talon ja autotallin esikaupunki”, *urban sprawl*. Eräänä modernismin pioneerina pidetyn itävaltalaisen arkkitehdin Adolf Loosin vuonna 1908 julkaistu *Ornament und Verbrechen* julisti sodan koristelua vastaan. Modernistinen paradigma pyrki rakentamaan yhteiskunnan puhtaalta pöydältä. CIAMin (*Congrès Internationaux d'Architecture Moderne*) perustavassa julkilausumassa 1928 ”kieltäydettiin suunnittelemasta vanhoilla periaatteilla tai käyttämästä menneiden yhteiskuntien malleja”. Le Corbusier räjäytti kaupunkisuunnitelmiaan perinteisen historiallisen kaupungin rakenteen⁶⁷.

Tulevaisuususkoksen modernismin voittokulku ei ollut yksinäistä. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä vallalle nousseen modernismin aikajanaan suhteutettuna historiallisen kaupungin käyttökelpoisuutta puolustanut Patrick Geddes (1915) oli lähes toisinajattelija. Geddes löydettiin uudelleen modernismin kritiikin yhteydessä; vuonna 1915 julkaistusta teoksesta *Cities in Evolution* julkaistiin uusintapainos vuonna 1968. Myös ajatus historiallisesta kaupunkikeskustasta monumenttina oli esitetty jo ennen Gubbion (1960) ja Venetsian (1964) julistuksia Sienan kaupunkisaneerauksen yhteydessä vuonna 1928. Tähän viittasi professori Gustavo Giovannoni vuonna 1932 julkaistussa artikkelissaan Barin vanhankaupungin kunnostamisesta:

Joitakin vuosia sitten Antiikin ja taiteiden ylempi neuvosto lausui Sienan rakentamista koskevien kysymysten yhteydessä peri-

⁶⁷ Athens Charter CIAM 4 1933, CIAM IV, Athens, Greece, on The Functional City (Die funktionelle Stadt).

aatteen, joka vaikutti turhan uskalialta ja tunkeilevalta, mutta jonka sittemmin kaupunkisuunnittelun käsitteiden kehitys saa pitämään olettamuksena: Historiallinen kaupunki on kokonaisuudessaan monumentti, niin sen topografinen järjestelmä kuin maisemallinen ulkomuoto, niin sen katujen luonne kuin tärkeiden ja vähäpätöisempien rakennusten ryhmittymät; ja kuten yksittäiseen monumenttiin, myös siihen tulee soveltaa suojelun lakia, tai vapauttavan, täydentävän ja innovoivan restauroinnin kriteerejä⁶⁸.

Giovannoni laajensi restauroinnin kenttää kiinnittämällä huomiota myös ”vähempään arkkitehtuuriin”. Vanhojen kaupunkikortteleiden purkua vastaan syntynyt ”harvennusteoria” (La teoria del diradamento edilizio) oli tullut esille Giovannonin artikkeleissa jo 1913 ja uudelleen vuonna 1932 (1931) julkaistussa teoksessa *Vecchie città ed edilizia nuova*. Purkamisen sijaan vanhojen kaupunkikeskustojen ongelmia ratkaistiin poistamalla yksittäisiä rakennuksia tai niiden osia sieltä missä kaupunkikudos oli kasvanut täyteen ja vähentämällä asukastiheyttä. Muutokset painottuivat korttelien sisälle, ja lisärakentamista korkeussuuntaan vastustettiin. Giovannoni oli tehnyt suunnitelman Rooman Rinascimento-kaupunginosan (*Quartiere del Rinascimento*) saneeraukseen vuosina 1908–18. Teorian taustalla näkyi monumenttiresauroinnin kanssa analoginen pyrkimys alkuperäiseen, sekä usko siihen että kaupunkikudos alkuperäisessä tilassaan oli palvellut tarkoitustaan: ”Vanhojen kaupunginosien kunnostus saavutetaan pikemminkin kortteleiden sisältä kuin niiden ulkopuolelta [...] usein [tulokseen] päästään tuomalla rakennukset ja korttelit mahdollisimman lähelle alkuperäistä tilaansa, sillä [...] vanhalla asutuksella oli järjestyksensä, logiikkansa, hygieniansa ja arvokkuutensa⁶⁹. Harventamiseen liittyi aina arvotaminen, ja Giovannonin teoriaan vedoten tehtiin myös radikaaleja kaupunkipuhdistuksia⁷⁰.

Kuva 58: Gin Lane. William Hogarth 1751. Public domain, Wikimedia Commons.

Professori Olli-Paavo Koponen ajoittaa modernismin kriisin alun 1950-luvulle. Casabellan päätoimittajana toiminut Ernesto Nathan Rogers toi käsitteen *continuità*, jatkuvuus, arkkitehtuurikeskusteluun vuonna 1955 syys-lokakuussa julkaistussa Casabellan aiheelle omistetussa numerossa 207 (Koponen 2006, 57). Modernismin manifestin julkituoneen

⁶⁸ *Alcuni anni fa il Consiglio superiore per le Antichità e le Belle Arti nell'occuparsi di alcune questioni edilizie di Siena enunciò un principio, che parve troppo ardito ed invadente, ma che ormai il progresso dei concetti urbanistici fa considerare un postulato: Una città storica è tutta un monumento, nel suo schema topografico come nel suo aspetto paesistico, nel carattere delle sue vie come negli aggruppamenti dei suoi edifici maggiori o minori; e non dissimile che per un monumento singolo deve essere l'applicazione della legge di tutela o quella dei criteri di restauri di liberazione, di completamento, di innovazione.* Gustavo Giovannoni: La sistemazione edilizia di Bari vecchia. Estratto dal "Bollettino d'Arte" del Ministero dell'Educazione Nazionale Fasc. X - Aprile 1932-X

⁶⁹ "Il risanamento dei vecchi quartieri va ottenuto più dall'interno degli isolati che dall'esterno [...] spesso esso si raggiunge riportando le case e gli isolati in condizioni prossime a quelle originarie, poiché [...] il vecchio abitato aveva il suo ordine, la sua logica, la sua igiene, il suo decoro". Giovannoni, 1931. *Vecchie città ed edilizia nuova*.

⁷⁰ Ks. mm. De Martino, Umberto 1966: Cento anni di dibattiti sul problema dei centri storici, julkaisussa *Rassegna dell'Istituto di Architettura e Urbanistica*, 2, (1966), n. 4., s. 75–115.

Kuva 59: Puutarhakaupunkeja tarjottiin ratkaisuksi industrialismin aikaisen kaupungin epäkohtiin. Ebenezer Howard 1898. *To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform. Diagram No.2. Public domain, Wikimedia Commons.*

CIAM-ryhmän vuonna 1959 Otterloossa pitämässä kokouksessa esitettiin ”olemassaolevan kaupungin vaatimukset uusille rakennuksille”. Sen jäsen, alankomaalainen arkkitehti Aldo Van Eyck korosti moraalisuutta puheenvuorossaan ‘Is Architecture Going to Reconcile Basic Values?’, esittämällä, että oli tullut aika ”koota vanha uuteen”, ei kertaustyylien tapaan historistisia linjoja seuraamalla, vaan löytämällä uudelleen ”ihmisluonnon arkaaiset toimintaperiaatteet”⁷¹. Historian viehätyksen kasvuun vaikutti osaltaan muutoksen nopeus, toisen maailmansodan aiheuttaman mittavat tuhot, jälleenrakentaminen, autoistuminen ja kaupunkirakenteen

hajoaminen. Italiassa vuonna 1955 perustettu *Associazione Italia Nostra* mainitsee säännöissään historialliset keskustat (*centri storici*) ja perustamisensa motiivina historialliseen kaupunkikudokseen kohdistuneet purkutytöt (*sventramento*; kirjaimellisesti sisäelinten poistaminen teuraasta) Roomassa. Yhdistyksen perustajajäsen, arkeologi ja toimittaja Antonio Cederna kirjoitti vuosikymmenen aikana useita artikkeleita joissa kritisoitiin Rooman kaupunkisuunnittelua, rakennusmaaspekulointia, yrityksiä muokata historiallista kaupunkirakennetta autoliikenteen tarpeisiin ja rakennusperinnön tuhoamista ”edistyksen” nimissä, liittämällä menneeseen negatiivisia adjektiiveja kuten ”likainen”, ”rapistunut”, ja miellyhtymiä moraalista rappiosta⁷². Samalla vuosikymmenellä Rooman ja Venetsian historiallisten keskustojen parissa työskennellyt professori Saverio Muratori (1910–1973) syytti modernistista liikettä käänteentekevistä kriisistä, jonka elementtejä olivat siirtyminen intuitiivisesta tietoisuudesta käsitteelliseen tietoisuuteen, välien rikkominen menneisyyden kanssa, kaupunkielämän ja ympäristön ilmiöiden ymmärtämättömyys sekä muodollinen ongelmien alkutekijöihinsä purkaminen⁷³.

Modernistisen liikkeen demonisoimien vanhojen keskustojen uudelleenarvottaminen sai lisää tuulta 1960-luvulla. Rakennussuojelun painopiste oli siirtymässä monumenttisuojelusta kohti miljöösuojelua. Kansanrakentamisen ja *architettura minore*n laajemmasta ja julkilausutusta arvostuksesta voidaan puhua 1960-luvulta lähtien⁷⁴. Historialliset keskustat mainitaan myös vuonna 1960 perustetun kansallisen historiallisten ja taiteellisten keskustojen yhdistyksen ANCSAn (*L'associazione Nazionale Centri Storico-Artistici*) nimessä sekä perus-

⁷¹ URL [http://www.team10online.org/team10/meetings/1959-otterlo.htm] avattu 24.11.2016.

⁷² Erbani (a cura di) 2014, 7. *Antonio Cederna: I vandali in casa. Cinquant'anni dopo: "Per ridicolizzarli e combatterli è utile conoscere i luoghi comuni ai quali essi fanno ricorso, quando vogliono mascherare le loro intenzioni e imbrogliare gli ingenui. Preliminare è sempre il pretesto igienico-moralistico. Nei rioni storici delle più belle città essi, in tutta coscienza, non vedono altro che "sudice viuzze", "indecorose", "insignificanti", "fatiscenti", "luride catapecchie" o "casupole": il tenero cuore dei vandali è offeso soprattutto dai "panni appesi ad asciugare", dai "mucchi di immondizie", dai "gatti affamati", dagli "incontri clandestini; scopo dei loro amorevoli progetti sarebbe la bonifica, la salute dei cittadini, il "decoro" della città in generale."*

⁷³ "una crisi epocale", "di trapasso da una coscienza intuitiva ad una coscienza concettuale" - "La rottura con il passato, l'incomprensione dei fenomeni urbani e ambientali, l'elementarismo formale, sono errori che egli imputa al Movimento Moderno." URL [http://saveriomuratori.blogspot.it] avattu 24.11.2016.

⁷⁴ Vernakulaarikeskustelun valtavirtaistumista 1960-luvulla ilmentää Bernard Rudofskyn vuonna 1964 MoMAssa pitämä näyttely ja samanniminen teos *Architecture Without Architects*.

tamisen yhteydessä laaditussa Gubbion julistuksessa (Carta di Gubbio). Kaupunkirakenteen hajautumista vastaan, tiiviin urbaanin muodon puolesta kirjoitti vuonna 1961 Jane Jacobs teoksessaan *The Death and Life of Great American Cities*. Toinen modernin kaupungin varhainen kriitikko oli Lewis Mumford. Venetsian julistuksen (1964) ensimmäisessä artikkelissa kaupunkikeskustojen ja -taloryhmien monumenttistatus tunnustetaan seuraavin sanoin: ”historiallisten monumenttien käsite ei sulje sisäänsä vain yksittäistä arkkitehtuuriluomusta, vaan myös kaupunkien tai maaseudun rakennusryhmiä” (urban or rural setting). Kaupunkisuojaan heränneen vuosikymmenen kansallisista laeista on esimerkkinä Ranskan ensimmäisen suojellun kaupunginosan (*secteur sauvegarde*), Pariisin Marais-korttelin pelastanut kulttuuriministeri André Malrauxin mukaan kutsuttu nk. Malraux-laki 1962⁷⁵. Modernismin kaupunkisuunnittelun periaatteet kumottiin myös SoHon mixed district -kaavassa vuodelta 1971.

Rakennussuojelukonsensuksen syntyyn johtaneesta maailmansotien jälkeisestä kaupunkimaiseman muutoksen nopeudesta ja dramaattisuudesta kirjoittaa Steven Tiesdell seuraavasti (Tiesdell 2001, 46):

It is only since the 1960s that historic areas and quarters of cities have had a significant re-evaluation of their positive qualities. Similarly it is only relatively recently that there has been a widespread public consensus in favour of conservation. This consensus was initially reactionary; the public had had enough of the brutal change that was an intrinsic part of post-war policies of comprehensive redevelopment and inner-area road building.

Edeltävän vuosisadan lopulla Camillo Sitten taidehistorioitsijana ja arkkitehtina havainnoimaa kaupunkitilaa lähestyttiin 1970-luvulla psykologiselta kannalta: uudessa lähestymistavassa tarkasteltiin etäisyyksien ja mittakaavan vaikutuksia aistihavaintoihimme, tilakokemusta, tilan havainnointia ja tilallista käyttäytymistä. Tilapsykologista lähestymistapaa edustavat Jan Gehl, Edward T. Hall ja Erving Goffman. Modernismikriittisyyden ja samalla myös modernin liikkeen taust-

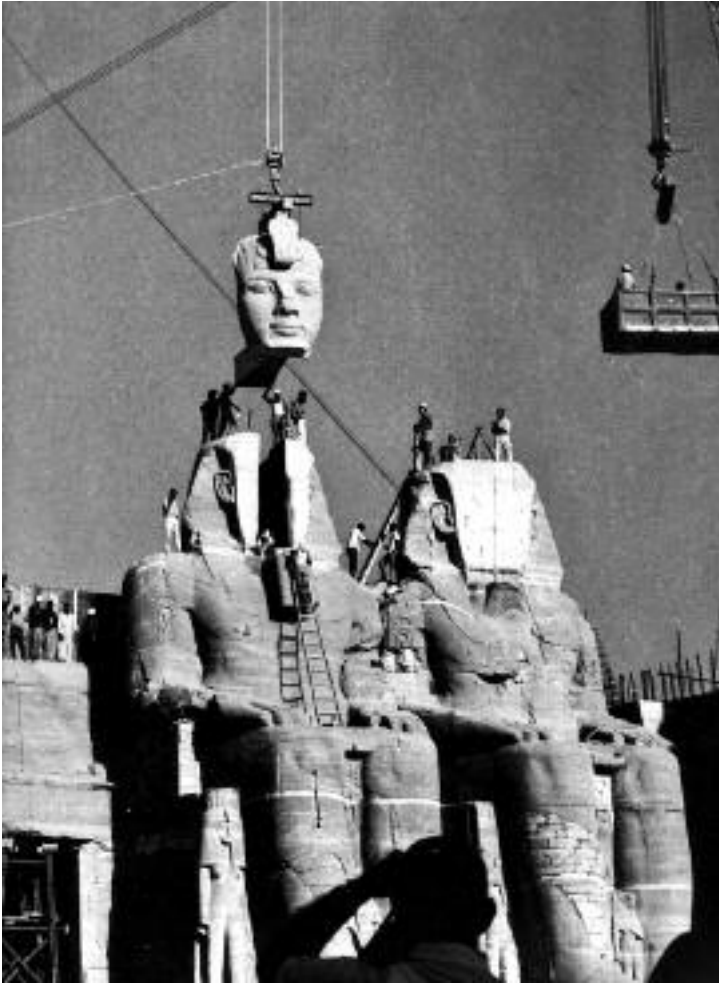
BARIN - STANT REGULAZIONE DI BARI VECCHIA
(CULTURA E URBANISMO - SERVIZIO DI ARCHITETTURA E URBANISMO - SERVIZIO DI ARCHITETTURA E URBANISMO)

Kuva 60: Vanhan Barin ”harvennuskaavaa”. Poikkiviivalla merkityt rakennukset on tarkoitettu purettavaksi. Giovannoni 1932.

talla ollutta kehitysoptimismia vastaan nousseen ympäristöliikkeen synty ja suhteellinen valtavirtaistuminen ajoittuu reilut kymmenen vuotta kattavalle ajanjaksolle vuodesta 1961 vuoteen 1973:

”Läheltä katsottuna rakennussuojelun kehittyminen 1970-luvun alkuvuosiin mennessä liittyi rakennussuojeluinstituution voimistumiseen ja rakennussuojelun toimijoiden määrän lisääntymiseen. Suuressa mittakaavassa Suomi oli mukana koko

⁷⁵ ”La loi du 4 août 1962, dite loi Malraux, du nom d’André Malraux, alors ministre de la culture, complète la législation sur la protection du patrimoine et facilite la restauration immobilière.”

Kuva 61: Abu Simbelin temppelin uudelleen kokoaminen. ICOMOS US.

teollistunutta maailmaa koskeneessa talouden kasvussa, joka jatkui vuoteen 1973. Vanhoja kaupunkeja tuhottiin purkamisella ja rakentamisella kaikkialla enemmän kuin koskaan. Menneitä ei muisteltu, eivätkä vanhat tavarat tai rakennukset olleet yleisesti muodissa vielä 1960-luvulla. Tilanne muuttui vasta pehmeämmällä ja ristiriitaisemmalla 1970-luvulla, yhdessä modernismin kuoleman kanssa.” (Wäre 2011, 43)

Varhaisten ”toisinajattelijoiden” työhön perustuva New Urbanism -liike syntyi 1970–80-luvuilla, ja se ammensi kaavoitusvisionensa perinteisestä (eurooppalaisesta) kaupungista mallia ottaen. New Urbanism -liikkeen teoreetikoita ovat Christopher Alexander sekä Léon Krier. Christopher Alexander pe-

räänkuulutti teoriassaan ajatonta rakennustapaa ja kaupunkisuunnittelun kielioppia (ks. Christopher Alexander, Sara Ishikawa ja Murray Silverstein 1977: *A Pattern Language* ja Alexander, Christopher 1979: *The timeless way of building*). Uutta urbanismia 1990- ja 2000-luvuille jatkanut Krier (2009, 140) kirjoittaa ihmismittaisesta kaupunkitilasta, naapurustosta jonka laidasta laitaan pitäisi pystyä kulkemaan jalan kymmenessä minuutissa.

Kansainväliset sopimukset, julistukset ja suositukset kulttuuri- ja rakennusperinnöstä

Kulttuuri- ja rakennusperinnön suojelua ohjaavien kansainvälisten sopimusten, julistusten ja suositusten synnyn taustalla on ajatus ihmiskunnan kulttuuriperimän universaalisuudesta, ja laajemmin yhteisestä hyvästä johon ihmiskunnan tulisi yhdessä pyrkiä. Jo vuonna 1931 järjestettiin Ateenassa ensimmäinen historiallisia monumentteja käsitellyt arkkitehtien ja teknisten asiantuntijoiden kansainvälinen konferenssi, jossa laadittu nk. Ateenan julistus käsitti seitsemän kohtaa: 1) restauroinnin toiminnalliselle ja neuvoantavalle tasolle tulee perustaa kansainväliset organisaatiot; 2) restaurointiprojektit pitää käydä läpi asiantuntevasti, jotta vältettäisiin kohteiden ominaispiirteiden ja historiallisen arvon häviäminen; 3) ongelmat historiallisten kohteiden suojelussa tulee käsitellä kansallisella tasolla; 4) kaivauskohdeet, jotka eivät ole välittömän restauroinnin kohteena, tulee haudata uudelleen niiden suojelemiseksi; 5) restauroinnissa voi käyttää modernia tekniikkaa ja materiaaleja; 6) historialliset kohteet tulee suojella ankarasti; 7) historiallisia kohteita ympäröivien alueiden suojeluun tulee kiinnittää huomiota. Ateenan julistus ei varsinaisesti mainitse historiallisia keskustoja, mutta neuvoo kunnioittamaan rakentamisessa kaupungin luonnetta ja fysionomiaa, etenkin historiallisten monumenttien läheisyydessä, sekä samaten kunnioittamaan ”erityisen pittoreskeja näkymiä” (Art. III: Aesthetic Enhancement of Ancient Monuments).

Aatteellinen universalismi sai toimieliimen muodon, kun Yhdistyneet Kansakunnat perustettiin Kansainliiton seuraajaksi II maailmansodan jälkeen vuonna 1945. Samana vuonna allekirjoitettiin perustusasiakirja Yhdistyneiden kansakuntien kasvatus-, tiede- ja kulttuurijärjestö UNESCOlle (United Na-

tions Educational, Scientific and Cultural Organization), jonka tarkoituksena on tieteen, kasvatuksen ja kulttuurin avulla edistää kansojen välistä yhteistyötä. Kansainväliset yhteistyöjärjestöt ovat sittemmin ohjeistaneet ja yhdenmukaistaneet yksittäisten valtioiden rakennus- ja kulttuuriperinnön suojelua julistuksilla (*Charters*), suosituksilla (*Recommendations*) ja sopimuksilla (*Conventions and Agreements*).

Haagissa vuonna 1954 pidetty UNESCO:n yleiskokous hyväksyi humanitaarisen yleissopimuksen, jonka tavoitteena on kulttuuriomaisuuden suojelu aseellisessa selkkauksessa. Yksittäisten kansakuntien rakennusperinnön tuhoutumista ei pidetty pelkästään kansallisena menetyksenä, vaan tämän katsottiin olevan menetys koko ihmiskunnalle.

Ensimmäinen arkkitehtien ja historiallisten rakennusten asiantuntijoiden kansainvälinen kongressi (International Congress of Architects and Specialists of Historic Buildings) järjestettiin Pariisissa vuonna 1957. Kongressi pyrki päivittämään vuonna 1931 laaditun Ateenan julistuksen, ja sen päätökseksi julkaistiin seitsemän suositusta: 1) niiden maiden, joilta puuttuu historiallisia rakennuksia suojeleva keskusorganisaatio tulisi perustaa sellainen; 2) arkkitehtien ja historiallisten rakennusten asiantuntijoiden kansainvälisen seuran perustamista tulisi harkita; 3) olisi edistettävä kaikkien henkilöstöryhmien erikoistunutta ammatillista koulutusta, jotta voidaan turvata korkealaatuinen ammattitaito ja pätevyyteen suhteutettu työstä saatava korvaus; 4) historiallisten rakennusten kosteusongelmista tulisi pitää symposiumi; 5) nykytaiteilijoita tulisi pyytää osallistumaan monumenttien koristelussa; 6) arkkitehtien ja arkeologien keskuudessa tulisi vakiinnuttaa tiivis yhteistyö; 7) arkkitehtien ja kaupunkisuunnittelijoiden tulisi tehdä yhteistyötä historiallisten rakennusten integroimiseksi kaupunkisuunnittelussa.

UNESCO julkaisi vuonna 1962 suosituksensa maisemien ja paikkojen kauneuden ja luonteen suojelemisesta (*Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites*). Suositus koskee luonnonmaisemia, maaseutumaisia sekä urbaania maisemaa, paikkoja, joilla on kulttuurista tai esteettistä arvoa tai jotka muodostavat tyypillisen luonnollisen ympäristön.

Kuva 62: Abu Simbelin temppelin siirtäminen. ICOMOS US.

Kaupunkisuojelun kannalta käänteentekevä dokumentti oli Venetsiassa vuonna 1964 kokoontuneessa toisessa arkkitehtien ja historiallisten rakennusten asiantuntijoiden kansainvälisessä kongressissa laadittu kansainvälinen julistus monumenttien suojelusta (jatkossa Venetsian julistus 1964; *The Venice Charter: International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites*). Julistus laajensi historiallisten monumenttien käsitteen yksittäisestä arkkitehtuuriluomuksesta kattamaan kaupunkien tai maaseudun rakennusryhmiä (Venetsian julistus, 1. artikla). Kongressi johti kansainvälisen asiantuntijajärjestön ICOMOSin (International Council on Monuments and Sites) perustamiseen vuotta myöhemmin. ICOMOS hyväksyi Venetsian julistuksen takautuvasti vuonna 1965. Dokumenttiin lisätyssä johdannossa kuvataan kasvanutta tietoisuutta monumenteista yhteisenä perintönä, josta on kannettava yhteinen vastuu. Tärkeänä pidettiin vanhojen rakennusten suojelun ja restauroinnin ohjelinjojen laatimista ja niistä sopimista kansainvälisellä tasolla, jolloin jokaisen maan vastuulle jää niiden soveltaminen oman kulttuurin ja perinteiden muodostaman kehyksen puitteissa. Venetsian julistuksen merkittävästä roolista kirjoittaa Jukka Jokilehto (2014, 48): *Periaatejulistuksia on tehty ennenkin, aina Ruskista ja Morrisista Ateenan julistukseen. Venetsian julistus on silti ensimmäinen kansainvälinen julkilausuma, joka perustuu selke-*

Kuva 63: UNESCO:n maailmanperintölogo.

ään metodologiaan, josta se saa pätevyytensä. Tässä mielessä voimme pitää sitä lähteenä kansainväliselle konservoinnin säännöstölle, joka on myös ICOMOSin säännöstö.

Vuonna 1968 vahvistettiin UNESCO:n suositus julkisten tai yksityisten töiden vaarantaman kulttuuriomaisuuden suojelemisesta (Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works, 19 November 1968). Suositus keskittyi lähinnä arkeologisilla, historiallisesti ja tieteellisesti merkittävillä paikoilla sijaitsevaan kiinteään rakennusperintöön, kuten perinteisiin rakenteisiin, historiallisiin kyliin ja kaupunkiin. Huolen vaarassa olevasta kulttuuriomaisuudesta teki ajankohtaiseksi vuosien 1964–68 välisenä aikana Assuanin padon rakentamisen takia siirretty Abu Simbelin temppeli Egyptissä.

UNESCO:n maailmanperintöluettelo perustettiin UNESCO:n yleiskokouksen 17. istunnossa Pariisissa 16.11.1972. Tällöin hyväksyttiin yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta (Convention concerning the protection of the world cultural and natural heritage) sekä yksittäisten kansakuntien vastuuta ihmiskunnan yhteisen perinnön suojelemisesta painottava yleissopimuksen kanssa rinnakkainen suositus kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta kansallisella tasolla (Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage). Maailmanperintösopimuksessa määriteltiin kulttuuriperintöön kuuluviksi arkeologisesta, historiallisesta, taiteellisesta tai tieteellisestä näkökulmasta erityisen arvokkaat monumentit, rakennusryhmät joilla on erityistä historiallista, taiteellista tai tieteellistä arvoa arkkitehtuurinsa, yhtenäisyytensä tai maisemaan sijoittumisensa vuoksi, sekä paikat jotka ovat joko poikkeuksellisen kauniita tai joilla on erityistä arkeologista, historiallista, etnologista tai antropologista arvoa.

Euroopan neuvoston aloitteesta vietettiin vuonna 1975 Eurooppalaista arkkitehtuuriperintövuotta. Siihen liittyvässä nk. Amsterdamin julistuksessa (European Charter of the Architectural Heritage: Congress on the European Architectural Heritage, Amsterdam, 21–25 October 1975) tuotiin entistä selvemmin julki Gubbion julistuksen periaate, jonka mukaan suojele ei koske vain monumentteja, vaan yhtä lailla arvokkaita ja säilyttämisen arvoisia ovat vanhat kaupunginosat, kokonaisuudet ja kulttuurimaisema: ”1) *The European architectural heritage consists not only of our most important monuments: it also includes the groups of lesser buildings in our old towns and characteristic villages in their natural or manmade settings*”. Suojeludiskurssiin tuotiin myös integroidun konservoinnin (Integrated Conservation)⁷⁶ käsite. Integroitu konservointi saavutettaisiin tuloksena sekä herkän restaurointitekniikan käyttämisestä että sopivien käyttötarkoitusten et-

⁷⁶ ”Integrated conservation is achieved by the application of sensitive restoration techniques and the correct choice of appropriate functions. In the course of history the hearts of towns and sometimes villages have been left to deteriorate and have turned into areas of substandard housing. Their restoration must be undertaken in a spirit of social justice and should not cause the departure of the kehoer inhabitants. Because of this, conservation must be one of the first considerations in all urban and regional planning. It should be noted that integrated conservation does not rule out the introduction of modern architecture into areas containing old buildings provided that the existing context, proportions, forms, sizes and scale are fully respected and traditional materials are used.”. Council of Europe 1975. The European Charter of the Architectural Heritage.

simisestä, huomioiden jo rakennettu ympäristö, ympäristökontekstin suojeleminen ja kehittäminen, perinteisen tuotannon elävöittäminen ja uusien toimintojen sijoittaminen. Kaupunginosien suojelun tuli myös pyrkiä sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen.

UNESCO:n yleiskokouksen 19. istunnossa Nairobissa 26.11.1976 hyväksyttiin suositus historiallisten alueiden varjelemisesta ja niiden nykyroolista (Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas). Suosituksen kohteena olivat esihistorialliset kohteet, historialliset kaupungit ja kaupunginosat, kylät kuin myös yhtenäiset monumentaaliset ryhmät, sekä erikseen mainittu kansanrakentaminen, mutta myös ympäristö joka vaikuttaa historiallisten alueiden staattiseen tai dynaamiseen havaitsemiseen tai joka on niihin sidoksissa sosiaalisesti, taloudellisesti tai kulttuurisesti. *Varjelemisella* tarkoitettiin historiallisten tai perinteisten alueiden ja niiden ympäristön identifioimista, suojelemista, säilyttämistä, restaurointia, kunnostusta ja elävöittämistä. Uhkana nähtiin moderni urbanisaatio, joka johtaa mittakaavan ja tiheyden kasvamiseen sekä uuden rakentamisen alueet, jotka saattoivat suoran tuhon lisäksi muuttaa niihin liittyvien historiallisten alueiden ympäristöä ja luonnetta. Suojelu kohdistettiin kaikenlaista tuhoa vastaan, ja erityisesti mainittiin soveltumattomasta käytöstä johtuva tuho, tarpeettomat lisäykset, harhaanjohtavat tai epäsensitiiviset muutokset ja saasteet. Restauroinnin tulisi suosituksen mukaan perustua tieteellisiin periaatteisiin, ja koko rakennusryhmälle sen luonteen antavan yksittäisten osien linkittämisen ja kontrastin harmoniaan ja estetiikkaan tulisi kiinnittää huomiota. Suositus painotti historiallisten alueiden harmonista integrointia nykyelämään. Se korosti historiallisten alueiden säilyttämisen merkitystä kunkin kansakunnan kulttuuristen ja sosiaalisten arvojen ylläpitämisessä ja kehittämisessä sekä maailman kulttuuriperinnön rikastamisessa tilanteessa, jossa rakennustekniikan ja arkkitehtonisten muotojen universaalisuus oli tuottamassa yhteneväistä ympäristöä koko maailmassa.

Ensimmäiset kohteet lisättiin maailmanperintöluetteloon vuonna 1978. Jo silloin joukossa oli mukana historiallisia keskustoja (Quito, Krakova). Sopimuksessa nimettiin kolme virallista ja kansainvälistä neuvoo-antavaa elintä, jotka ovat ICOMOS, IUCN (World Conservation Union) ja ICC-

Kuva 64: Aikajana tärkeimmistä julistuksista, sopimuksista ja suosituksista. KH.

ROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property).

ICOMOSin Firenzen julistus historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelusta (The Florence Charter – Historic gardens and landscapes) julkaistiin vuonna 1981. Julistus velvoittaa valtioita ja yhteisöjä arvostamaan ja ylläpitämään alueidensa historiallisia puutarhoja Venetsian julistuksen hengessä, ja määrittää erityiset säännöt, joiden avulla ”elävää monumenttia” suojellaan.

Euroopan neuvoston yleissopimus Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelusta allekirjoitettiin Granadassa 3 päivänä

Kuva 65: ICCROM (*International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property*), logo.

lokakuuta 1985⁷⁷. Sopimus määritteli suojeltaviksi kohteiksi kulttuurimuistomerkit, rakennuskokonaisuudet ja ulkoilma-kohteet sekä velvoitti allekirjoittaneet jäsenvaltiot pitämään luettelo suojeltavista kohteista, ryhtymään lakisäätöihin toimenpiteisiin rakennustaiteellisen perinnön suojelemiseksi, estämään suojeltavien kohteiden pilaamisen, rappeutumisen tai purkamisen, rahallisesti tai verotuksellisesti tukemaan rakennustaiteellisten kohteiden kunnossapitoa ja korjaustöitä sekä suosimaan suojeltujen kohteiden käyttöä nykyajan tarpeiden valossa ja vanhojen kohteiden mukauttamista soveltuvin osin uusiin tarkoituksiin. Tavoitteena on myös säilyttämisperiaatteiden koordinoiminen Euroopassa.

Erityinen teksti historiallisista kaupunkikeskustoista lisättiin tammikuun 1987 versioon Maailmanperintökomitean julkaisemiin Maailmanperintösopimuksen täytäntöönpanon toimintaohjeisiin⁷⁸ seurauksena Maailmanperintökomitean kahdeksannessa sessiossa (Buenos Aires, 1984) käydystä keskustelusta ICOMOSin Pariisissa 5.–7.9.1984 järjestämän asiantuntijatapaamisen loppupäätöksistä. Samana vuonna ICOMOS laati Venetsian julistusta täydentämään historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelua koskevan Washingtonin julistuksen (Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas). Sen koh-

teiksi mainitaan suurkaupungit, historialliset keskustat, kaupunginosat ja korttelit rakennettuine ja luonnonympäristöineen. Julistuksessa oltiin huolestuneita historiallisten kaupunkikeskustojen aineellisesta rappiosta ja tuhosta, jonka katsottiin johtuvan teollistumista seuranneesta kaupunkikehityksestä, kontrolloimattomasta liikenteestä ja pysäköinnistä, moottoriliikenneteiden ja -väylien rakentamisesta historiallisten kaupunkien halki, luonnonkatastrofeista, saasteista ja liikennetäristä.

Vuonna 1999 Mexico Cityssä pidetyssä 12. yleiskokouksessa ICOMOS vahvisti ja hyväksyi kolme ”vähäisempää” dokumenttia jotka olivat kulttuuriperinnön ja turismin hallittuun dynaamiseen vuorovaikutukseen pyrkivä Kulttuurimatkailejajulistus (International Charter on Cultural Tourism), historiallisten puurakenteiden suojelun periaatteet (Principles for the Preservation of Historic Timber Structures) ja kansanrakentamisjulistus (Charter on the Built Vernacular heritage). Edellisten lailla yksityiskohtiin keskittyviä dokumentteja olivat vuonna 2003 ICOMOSin 14. yleiskokouksessa Zimbabwen Victoria Fallsissa vahvistetut analyysi-, konservointi- ja rakennerestaurointiperiaatteet (Principles for the analysis, conservation and structural restoration of architectural heritage) sekä seinämaalausten säilytyksen ja konservointi-restauroinnin periaatteet (Principles for the Preservation and Conservation-Restoration of Wall Paintings).

Euroopan neuvoston jäsenvaltioiden Farossa 2005 allekirjoittama sopimus kulttuuriperinnön arvosta yhteiskunnalle⁷⁹ tunnusti kulttuuriperintöön liittyvien oikeuksien sisältyvän oikeuteen osallistua kulttuurielämään ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen mukaisesti, tunnusti yksilön ja yhteisön vastuun kulttuuriperinnöstä sekä korosti että kulttuuriperinnön säilyttämisen ja sen kestävä käytön päämäärinä ovat inhimillinen kehitys ja elämänlaatu.

ICOMOSin 16. yleiskokouksessa Quebecissä 4. lokakuuta 2008 vahvistettiin julistukset kulttuurireiteistä (Charter on

⁷⁷ Yleissopimus on ratifioitu Italiassa 1989, Ruotsissa 1990 ja Suomessa 1991.

⁷⁸ The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention WHC/2 Revised January 1987; kappaleet 24–31.

⁷⁹ Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society, CETS No.: 199, Faro 27/10/2005.

Cultural Routes) ja kulttuuriperinnön paikkojen tulkinnasta ja esittämisestä (Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites).

Historiallisten keskustojen kannalta tuorein dokumentti on UNESCO:n vuonna 2011 antama suositus historiallisesta kaupunkimaisemasta (Recommendation on the Historic Urban Landscape), joka kattaa historiallista keskustaa (*historic centre*) laajemman urbaanin kontekstin ja sen maantieteellisen asetelman: ”laajempaan kontekstiin kuuluu paikan topografia, geomorfologia, hydrologia ja luonnolliset piirteet, sekä historiallinen että aikalainen rakennettu ympäristö, sekä maanalaiset että maanpäälliset infrastruktuurit, avoimet tilat ja puutarhat, maankäyttömallit ja tilallinen organisaatio, aistihavainnot ja visuaaliset suhteet, kuin muut kaupunkirakenteen elementit. Siihen kuuluvat myös sosiaaliset ja kulttuuriset käytännöt ja arvot, ekonomiset prosessit sekä erilaisuuteen ja identiteettiin liittyvän perinnön aineettomat ulottuvuudet”. Määritelmä antaa pohjan kattavalle ja kokonaisvaltaiselle lähestymistavalle historiallisen kaupunkiympäristön tunnistamisessa, arvioinnissa, säilyttämisessä ja hoidossa osana laajempaa kestävästä kehittämisestä. Lähestymistapa pyrkii säilyttämään ihmisten ympäristön laadun, parantamaan kaupunkitilan tuottavaa ja kestävästä käyttöä, tunnustaen [kaupungin/kaupunkimaiseman] dynaamisen luonteen, sekä edistäen sosiaalista ja toiminnallista monimuotoisuutta. Lähestymistapa pitää kulttuurista monimuotoisuutta ja luovuutta keskeisinä voimavaroina inhimillisessä, sosiaalisessa ja taloudellisessa kehityksessä, sekä tarjoaa työkaluja fyysisten ja sosiaalisten muutoksien hallintaan ja sen varmistamiseen, että nykyajan toimenpiteet on harmonisesti integroitu perintöön historiallisessa ympäristössä ja huomioitu alueellisissa yhteyksissä. Ensimmäisenä askeleena uuden suosituksen laatimisessa voidaan pitää

Kuva 66: ICOMOS (International Council of Monuments and Sites), logo.

vuonna 2005 Wienissä järjestetyssä kansainvälisessä asiantuntijajärjestöjen konferenssissa ”World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape”⁸⁰ laadittua nk. Vienna Memorandumia, jota *ei ole tarkoitettu julkilausumaksi tai lopulliseksi dokumentiksi* (Van Oers 2007, 46), vaan *asteittaiseksi siirtymiseksi pois näkökulmasta joka tarkastelee historiallista kaupunkia visuaalisena objektina, kohti historiallisen ympäristön näkemistä tilana rituaaleille ja inhimilliselle kokemukselle* (Bandarin & van Oers 2012, 196). Durbanissa Etelä-Afrikassa pidetyssä 29. sessiossaan WHC suositteli, että UNESCO:n yleiskokous hyväksyisi uuden suosituksen täydentämään ja päivittämään jo olemassa olevia suosituksia historiallisen kaupunkimaiseman suojelemisesta, *with special reference to the need to link contemporary architecture to the urban historic context*” (Decision 29 COM 5D). Työtä vietiin eteenpäin WHC:n aluekokouksissa Jerusalemissa kesäkuussa 2006⁸¹, Pietarissa tammikuussa 2007⁸² ja Olindassa Brasiliassa 12.–14.11. 2007⁸³. Neljään aikaisem-

⁸⁰ International Conference ”World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape” 12–14.5. 2005 Vienna, Austria under the patronage of UNESCO and welcomed by the 29th session of the World Heritage Committee (Durban, 2005) (Decision 29 COM 5D, see Point II). State Party of Austria, the City of Vienna, the World Heritage Centre, ICOMOS and ICCROM, and the partner organizations OWHC, IFLA, IUA and IFH.

⁸¹ Statement of the Workshop on New Approaches to Urban Conservation, Jerusalem (4.–6.6. 2006).

⁸² Regional Conference of Countries of Eastern and Central Europe on ”Management and Preservation of Historic Centers of Cities inscribed on the World Heritage List”, St. Petersburg (29.1.–2.2. 2007).

⁸³ Regional Conference ”Historic Urban Landscapes in the Americas”, Olinda, Brazil (12.–14.11. 2007).

Kuva 67: Aikajana historiallisen kaupunkimaiseman lähestymistavan kehityksestä. The HUL Guidebook 2016, 9.

paan⁸⁴ kulttuuriperinnön säilyttämistä koskevaan suositukseen perustuva vuoden 2011 suositus pyrkii paikkaamaan suojelun strategiaa niiden nopeiden ja usein kontrolloimattomien muutosvoimien edessä, joihin UNESCO:n viimeisin suositus vuodelta 1976 ei voinut enää vastata: näistä mainitaan demografiset muutosprosessit, globaalien markkinoiden liberalisoituminen ja hajaantuminen, massaturismi, kulttuuriperinnön kaupallinen hyödyntäminen ja riisto sekä ilmastomuutos. Uusi lähestymistapa näkyy painotuksen siirtymisessä ensisijaisesti rakennusmuistomerkeistä kohti sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten prosessien merkityksen laajempaa tunnustamista urbaanien arvojen säilyttämisessä, integroi urbaanin rakennusperinnön säilyttämisen sekä sosiaalisen ja taloudellisen kehityksen päämäärät sekä perustuu tasapainotettuun ja kestävään suhteeseen

urbaanin ja luonnonympäristön, nykyisten ja tulevien sukupolvien tarpeiden sekä menneisyyden perinnön välillä. Jokilehdon mukaan merkittävin ero vuoden 1976 suositukseen on kolmen vuosikymmenen aikana tapahtunut perspektiivinmuutos staattisesta dynaamisesta, keskitetystä hajautettuun ja ”integroidun suojelun” sijaan ”integroituun kehitykseen”⁸⁵.

Suojelu kansallisessa lainsäädännössä 1960-luvulta Maailmanperintösopimukseen

Italiassa käytiin 1960-luvun vaihteessa kiihkeää kansallista keskustelua historiallisista kaupunkikeskuksista. Associazione Nazionale Centri Storici Artistici:n ensimmäisessä koontumisessa julkaistu nk. Gubbion julistus⁸⁶ käsitti – ei merkittävästi aiemmista lausunnoista poiketen – koko historiallisen keskustan monumenttina, mutta sotia edeltäneestä suojelukeskustelusta profiloituakseen se irtisanoutui Giovannonin ”harvennusteoriasta” (*La teoria del diradamento edilizio*). Kansallinen keskustelu heijastui Venetsian julistuksen kautta kansainväliseen diskurssiin, ja molemmat aiheuttivat suojelulainsäädännölle muospaineita. Lainsäädäntöä uudistamaan asetettiin tuloksetta kaksi parlamentin komissiota⁸⁷. Laki 765/1967 lisäsi kaavoittamista säätelevään lakiin 1150/1942 maininnan maiseman, historiallisten, monumentaalisten, ympäristö- ja arkeologisten kokonaisuuksien suojelemisesta, rakentamista säätelevän kaavan välttämättömyydestä ja sen hyväksyttämisestä opetus- ja kulttuuriministeriössä mikäli kaava-alueella oli lain 1089/1939 mukaisia historiallisesti arvokkaiksi luokiteltuja rakennuksia.

⁸⁴ ”This Recommendation builds upon the four previous UNESCO recommendations concerning heritage preservation” (36 C/23 18 August 2011) - (1962 Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites; 1968 Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works; 1972 Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage; 1976 Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas).

⁸⁵ Jokilehto 2010, 41: ”The principal differences compared to the 1976 recommendation, I believe, are in the trends that have taken place over three decades, i.e. from static to dynamic, and from centralised to decentralised. There is also a trend of looking at ‘integrated conservation’ in a new perspective, which could now perhaps be seen more as ‘integrated development’.”

⁸⁶ ”La Carta di Gubbio è la dichiarazione finale approvata all’unanimità a conclusione del Convegno Nazionale per la Salvaguardia e il Risanamento dei Centri Storici (Gubbio, 17–18–19 settembre 1960) promosso da un gruppo di architetti, urbanisti, giuristi, studiosi di restauro, e dai rappresentanti dei comuni di Ascoli Piceno, Bergamo, Erice, Ferrara, Genova, Gubbio, Perugia, Venezia. Le relazioni sono state svolte da: G. Samonà, A. Cederna, M. Manieri Elia, G. Badano, D. Rodella, E.R. Trincanato, G. Romano, L. Belgiojoso, E. Caracciolo, P. Bottoni.” URL: [http://www.italianostra.org/?p=32687]

⁸⁷ Commissione Franceschini, 1963 ja Commissione Papaldo, 1968.

Italian opetusministeriön (*Ministero della Pubblica Istruzione*) arkeologisten, rakennus- ja maalaustaiteellisten kohteiden, kuvanveiston ja historiallisten keskustojen restaurointia koskeva kiertokirje n. 117 6/4/1972 (*Carta del restauro*) määrittäi suojelussa huomioon otettavaksi paitsi perinteiset historialliset kaupunkikeskustat, kaikki historialliset rakennukset, niiden osat ja jopa osittain muutetut, sekä lähimenneisyyden ajankausista ne joilla on erityistä historiallista todistusarvoa tai silmäänpistäväää kaupunki- tai rakennustaiteellista arvoa. Dokumentin liitteet käsittelevät antiikin löytöjen suojelua ja restaurointia, arkkitehtonista restaurointia, maalausten ja veistosten restaurointia sekä historiallisten kaupunkikeskustojen suojelua. Aiemmin opetusministeriölle kuulunut kulttuuri-perinnön suojelu siirtyi lailla 5/1975 perustetun Kulttuuri- ja ympäristöperinnön ministeriön (*Ministero per i Beni Culturali e Ambientali*) vastuulle.

Suomessa rakennussuojelun lainsäädäntöä ja toimielimiä uudistettiin 1960-luvulla. Vuoden 1963 muinaismuistolain (295/1963) nojalla rauhoitettiin linnoja, linnakkeita, valleja ja vallihautoja, kirkkojen ja kappeleiden raunioita sekä muinaisten asumusten jäännöksiä. Jo seuraavana vuonna säädettiin uusi laki kulttuurihistoriallisesti huomattavien rakennusten suojelusta (527/64) ja vielä vuotta myöhemmin sitä täydentävä asetys (279/65). Lakia pidettiin kuitenkin tehottomana, ja vuoden 1982 loppuun mennessä oli lain nojalla vahvistettu vain 41 rakennuksen suojelu. Noin kolmasosa suojeluesityksistä oli johtanut valtioneuvostossa kielteiseen päätökseen. Vuoden 1964 lain uudistaminen aloitettiin jo muutaman vuoden sisään lain voimaantulosta: vuonna 1967 valmistui ensimmäinen ja 1974 toinen rakennussuojelukomitean mietintö. Vuonna 1884 perustetun Arkeologisen toimiston seuraajasta Muinaistieteellisestä toimikunnasta muodostettiin vuonna 1972 nykyinen Museovirasto, ja samalla valtionarkeologin titteli muuttui ylijohantajaksi.

Vuosikymmenen alkupuolella käynnistyi puukaupunkien inventointi- ja tutkimusohjelma, joka ”perustui tuolloin kasvaneeseen uhkaan puukaupunkien täydellisestä purkamisesta” (Mattinen 1985, 12). Inventointien pääpaino säilyi kuitenkin dokumentoimisessa, ja kulttuurihistoriallisten arvokkaiden rakennusten luettelossa edellytettiin usein, että muinaistieteelliselle toimikunnalle varattaisiin tilaisuus voimiensa mu-

Ministero
dei beni e delle
attività culturali
e del turismo

Kuva 68: Vuonna 2013 nimeään vaihtaneen Italian kulttuuri- ja turisminministeriön logo.

kaan tutkia ja dokumentoida purettava rakennus. 1960- ja 1970-lukujen vaihteessa inventointi muuttui passiivisesta dokumentoinnista ”aktiiviseksi, kantaa ottavaksi ja selkeitä suojelutavoitteita asettavaksi”. Miljöosuojelun merkitys kasvoi kun arvokkaiden rakennusten luetteloinnin ja rakennuskoh- taisten inventointien lisäksi alettiin listata arvokkaimpia ympäristökokonaisuuksia ja katunäkymiä. Muinaistieteellisen toimikunnan inventoinnit toteutettiin vuosina 1966–67 Porvoossa, Raumalla, Naantalissa ja Tammisaaressa. Ne tarjosivat uusille asemakaavoille lähtökohdan, jossa ”rakennuskannan laajamittainen säilyttäminen ensimmäistä kertaa asetettiin konkreettiseksi tavoitteeksi” (Kärki 1993, 62).

Kesällä 1972 ICOMOSin järjestämä pohjoismainen puukaupunkikongressi käsitteli vanhojen puukaupunkien ongelmia. Pohjoismainen puukaupunki -projekti 1970-luvun alussa kokosi yhteen vetoraporttiinsa (Den Nordiska Trästaden 1973) katsauksen puukaupunkien sen aikaiseen suojelutilanteeseen. Oppilaitokset olivat tiiviisti mukana keskustelussa, ja esimerkiksi TKK:lla loppuvuodesta 1970 pidetyn Suomalainen puutalokaupunki -seminaarin luentomonisteen, jonka alkupuheessa Vilhelm Helander selvittää puutalokaupunkiseminaarin taustaa ja tarkoituksia seuraavasti: ”*Seminaarin tarkoituksena oli luoda pohjaa osastolla tehtäville harjoitustöille. Näissä tarkastellaan vanhojen puutaloalueiden käyttömahdollisuuksia, kunnostamista ja mahdollisia vaihtoehtoja nykyisin valitsevalle saneerausajattelulle, jonka mukaisesti suurin osa vanhasta puutaloasutuksestamme on tuomittu hävitettäväksi*”. Keskustelu johti kaupunkisuojelun syntyyn, sekä siirtymiseen saneerauskaavoista suojelukaavaan. Vielä 1960-luvun ”suoje-

Kuva 69: Den Nordiska Trästaden 1973, kansi.

lukaavoissa” keskustan rakentamispaineet suunnattiin uuteen liikekeskustaan vanhankaupungin ulkopuolelle, ja rakennuskohtaiset suojelumääräykset keskittyivät monumenttien lisäksi vain harvoihin rakennuksiin. Esimerkiksi Vanhan Rauman kaavarunkotyön luonnosvaiheen kartassa vuodelta

1967 ehdotettiin suojeltavaksi vain yksittäisiä rakennuksia ja katumiljöitä (kuva esim. kirjassa *Vanha Rauma – Old Rauma*). Ensimmäisenä varsinaisena suojelukaavana Suomessa voidaan pitää vuonna 1974 vahvistettua (Mattinen 1985, 22) Vanhan Porvoon asemakaavaa, joka suojeli yli kaksisataa rakennusta sekä säilytti katulinjauksen ja modernistisista kaavoista poiketen toimintojen, kuten asumisen, liiketoiminnan ja käsityöteollisuuden sekoittumisen. Kaavatyö oli hidasta, sillä vuoden 1974 suojelukaavaa edeltäneen kaavan muuttamisen tarpeellisuudesta oltiin päätetty jo vuonna 1960. Suojelu ei ollut kuitenkaan ainoastaan viranomaislähtöistä vaan myös yleinen mielipide oli kääntymässä suojelulle myönteiseksi. Esimerkiksi Vanhaan Raumaan oli 1970-luvun kuluessa muutanut kaupunkisuojelun tavoitteille myönteisiä uusia asukkaita, ja kaupunkiin oli perustettu Vanha Rauma Yhdistys ry. Suojelulle myönteinen ilmapiiri oli tuonut rahoitusta korjaamiselle uudisrakentamisen ohella. Perusparannuslakia muutettiin vuonna 1981, ja Asuntohallituksen vuonna 1979 käynnistämä alueittainen perusparannuskokeilu laajennettiin keväällä 1985 koskemaan koko maata. Säilyttävät asemakaavat lisääntyivät, 1960-luvulla tehtyjä inventointeja päivitettiin ja yksityiskohtainen kaava otettiin käyttöön rakennetun ympäristön ensisijaisena suojeluvälineenä. Uusi rakennussuojelulaki (60/1985) valmistui vuonna 1985.

Ruotsissa uutta rakennussuojelulakia oli ehdotettu jo vuonna 1953, ja lakiehdotus esitettiin vuonna 1956. Vuonna 1960 valmistui uusi rakennusmuistolaki (*Lag om byggnadsminnen* 1960:690) jonka edeltäjänsä nähden tehdyt muutokset ovat suurimmalta osaltaan voimassa vielä tänä päivänä. Muutosten jälkeen rakennus saatettiin merkitä ilman omistajan suostumista, ja mikäli suojelusta koitui merkittävää haittaa rakennuksen käytölle oli kiinteistön omistajalle mahdollista maksaa korvaus⁸⁸. Vuonna 1976 suojeltujen rakennusten luettelointi siirtyi museovirastolta lääninhallitukselle.

⁸⁸ Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Byggnadsminnen – Inrättande av byggnadsminnen (3 kap 1 §). Riksantikvarieämbetet [http://samla.raa.se/xmlui/bitstream/handle/raa/5928/Varia%202013_45.pdf] avattu [21/01/15].

Maailmanperintösopimus ja kansallinen lainsäädäntö sopimuksen ratifioimisen jälkeen

Italian hallitus hyväksyi maailmanperintösopimuksen 23.6.1978⁸⁹. Sopimuksen allekirjoittamista edelsi laki numero 184/1977⁹⁰, jolla Tasavallan presidentti valtuutettiin allekirjoittamaan sopimuksen. Vuonna 1987 ministeriön neuvonantava elin julkaisi vuoden 1972 dokumenttia integroivan ja korvaavan julkaisun *Carta 1987 della Conservazione e del Restauro*, jonka liite A *Istruzioni per la tutela dei centri storici* käsittelee historiallisten kaupunkikeskusten ja laajemmassa merkityksessä kaikkien menneisyydestä todisteena olevien asutusten suojelua. Vuonna 1998 Kulttuuri- ja ympäristöperinnön ministeriön (*Ministero per i Beni Culturali e Ambientali*) nimi muuttui⁹¹ Kulttuuriperinnön ja -aktiviteettien ministeriöksi (*Ministero per i Beni e le Attività Culturali*), ja vuotta myöhemmin uusi laki 490/1999 kokosi yhteen tekstin lainsäädännön kulttuuriperinnöstä.

Vuoden 2001 laki (3/2001) muokkasi perustuslain V lukua (titolo) ja jakoi tehtävät valtion ja alueiden välillä niin, että valtion tehtävänä on suojella, alueiden, maakuntien ja kuntien kehittää kulttuuriperintöä. Aikaisemman lainsäädännön harmonisoimiseksi perustuslakiin tehtyjen muutosten kanssa parlamentti antoi hallitukselle tehtäväksi⁹² uuden kulttuuriperintökoodin (Codice dei Beni Culturali; D.Lg. 42/2004) laatimisen. Hallitus hyväksyi koodin 16.1.2004 ja se astui voimaan 1.5.2004.

Suomen hallitus hyväksyi maailmanperintösopimuksen 13.2.1987, ja sopimus on julkaistu Suomen asetuskokoelman sopimussarjassa n:o 19/87. Opetusministeriö asetti tällöin neuvottelukunnan koordinoimaan sopimuksen toimeenpanoa ja seuranta.

Nykyään Suomessa asemakaava on mittavin rakennussuojelun väline (Mattinen 1985). Rakennuslain (1999/132) mukaan

Kuva 70: Suojellut rakennukset Porvoossa vuonna 1993.

⁸⁹ Julkaistu Italian tasavallan virallisessa lehdessä (*Gazzetta Ufficiale*) n. 261 del 18.09.1978.

⁹⁰ Julkaistu Italian tasavallan virallisessa lehdessä n. 129 del 13.05.1977.

⁹¹ D.Lg. 369/1998 del 20.10.1998.

⁹² Art. 10 della legge n. 137 del 6 luglio 2002.

Kuva 71: K-märk. CC BY-SA 3.0 Riggwelter 2006.

suojelumääräykset merkitään maakunta-, yleis- ja asemakaavaan. Uusin laki rakennusperinnön suojelemisesta on 2010/498. Lain ”tavoitteena on turvata rakennetun kulttuuriympäristön ajallinen ja alueellinen monimuotoisuus, vaalia sen ominaisluonnetta ja erityispiirteitä sekä edistää sen kulttuurisesti kestävää hoitoa ja käyttöä”.

Ruotsi allekirjoitti sopimuksen vuonna 1984 ja ratifioi sen seuraavana vuonna 22. tammikuuta. Rakennussuojelu toteutuu kolmen erillisen suojeluinstrumentin avulla. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat suojelukohteiksi luetteloidut kohteet joiden suojelua säätelee kulttuuriympäristölaki (Kulturmiljölag 1988:950, ennen 1. tammikuuta 2014 nimellä Kulturminneslagen) ja sen myöhemmät päivitykset (2000:265 ja 2013:548). Suojelukohteet jakautuvat valtiollisiin suojelukoh-teisiin *Statliga byggnadsminnen*; ennen vuotta 1989 *byggnadsminnesmärke* sekä lääninhallituksen suojeltavaksi määräämiin erillisiin suojelukohteisiin *Enskilda byggnadsminnen*. Erotuksena aikaisempaan lainsäädäntöön vuoden 1988 kulttuuriympäristölaki mahdollisti myös rakennuksen suojelemisen ympäristön takia, vaikkei se itse olisikaan riittävän arvokas

suojeltavaksi. Myös puiston tai puutarhan pystyy suojelemaan. Toisen ryhmän muodostavat kirkolliset kulttuuriperintökoh-teet (*kyrkligt kulturminne*), joihin lasketaan ennen vuotta 1939 rakennetut kirkkorakennukset sekä myös sitä uudemmat rakennukset mikäli museoviranomainen on tehnyt niistä erityi-sen päätöksen. Merkittävä osa rakennussuojelusta tapahtuu asemakaavan avulla. Kunnilla on kaava- ja rakennuslain mu-kaan velvollisuus huomioida kulttuuriarvot sekä rakennuslu- van myöntämisessä että kaavoituksessa. Suojellut rakennukset merkitään kaavassa asemakaavamerkinnoilla Q, q, k, f, ja suo-jelun sisältö on määritelty kaavaohjeessa.

Suojelun kriteerit, määritteet ja tavoitteet

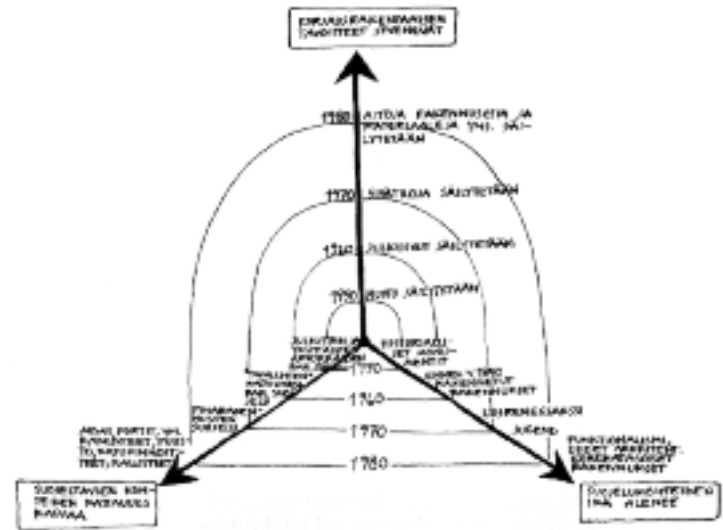
Uudet suojelunäkemykset ovat hitaasti kulkeutuneet kes-kuksesta periferioihin, ja *eräänä tarkemmin määrittelemät-tömänä päivänä takapajuiseksi ja epäterveelliseksi aiemmin julistetusta vanhasta keskustasta on [...] tullut haluttava ja jul-kisessa retoriikassakin arvostettu* (Huovinen 2009, 126). Kes-kuksen sijainti on epävarmaa: esimerkiksi Italia on suojelukeskustelussa ollut keskiössä, mutta suuri osa maasta on silti toimeenpanemisen suhteen periferiaa. Ruotsista on katsottu kohti ”Eurooppaa”, ja Suomessa pohjoismaiset esi-kuvat ovat olleet tärkeitä.

Anitta Pentinmikko on tarkastellut piirroksessaan suojelun kohteiden ja suojelukriteerien evoluutiota [Suomessa] 1950–1980-luvuilla: kohteiden ikä on alentunut kattamaan modernin, niiden kattavuus on kasvanut julkisista ja monu-menttirakennuksista aitoihin, portteihin ja katupinnoittei-siin, korjausrakentamisen tavoitteet ovat syventyneet muodon säilyttämisestä aitojen rakennusosien säilyttämi-seen. Paikallisenkin suojelun tavoitteita on ohjannut globaali keskustelu suojelusta sekä kansainväliset sopimukset ja suo-situkset.

Myös kaupunkisuojelussa suojelunäkemyksen painopiste on restauroinnin teorian suuntauksia seuraten siirtynyt tyyllillisen yhtenäisyyden tavoitteesta autenttisuuden pyrkimykseen, var-haisimman rakennusvaiheen esilletuomisesta kerrostuneisuu-teen ja restauroinnista konservointiin. Suojelu on valtavirtaistunut, kaupunkisuojelun tavoitteet on kollektiivi-sesti jaettu ja hyväksytty. 1960-luvulle saakka inventointi koh-

distui kussakin tutkimuksen kohdekaupungissa⁹³ hyvin valikoituun muutaman kymmenen rakennuksen eliittijoukkoon, johon pääsemisen kriteereinä pidettiin rakennuksen ikää ja ”tyylipuhtautta”. Suojelun pääpaino oli julkisissa rakennuksissa ja inventoinneissa suojelukohteiksi merkittyjen rakennusten säilyttämisessä. 1960-luvun lopulla keskustelun aiheeksi nousivat kaupunkien rakennus- ja miljöötaihteelliset arvot. Suomen museovirasto esitti vuoden 1979 julkaisussaan ”Rakennuskulttuurin luettelointi: suuntaviivoja kulttuurihistoriallisesti arvokaiden rakennusten ja rakennettujen kokonaisuuksien luettelointimenetelmän yhtenäistämiseksi Suomessa” (No 8 1/1979, s. 9) luetteloinnin valintaperustelun kriteereiksi:

- edustavuuden ja tyyppillisyyden (aikakaudelleen, paikakunnalleen tai tietylle ilmiölle luonteenomaiset tyytit);
- harvinaistumisen tai katoavaan kulttuuriympäristöön kuulumisen,
- poikkeuksellisen hyvin säilyneen alkuperäisen asun;
- vaikutuksen ympäristöön rakennustaiteellisia tai -teknisiä uutuuksia välittävänä;
- historiallisen merkityksen ja opetusarvon jonkin historiallisen tapahtuman tai kehityksen dokumenttina tai taloudellisen, poliittisen tai sosiaalisen historian kuvaajana;
- yhtenäisyyden ja liittymisen ympäristöön sekä yksittäisen kohteen merkityksen kokonaisuuden osana;
- kerroksisuuden alueen eri ikäisen rakennuskannan tai yksittäisen rakennuksen eri-ikäisten historiallista kehitystä kuvaavien rakennusvaiheiden muodossa.

Kuva 72: Suojelun kohteiden ja kriteerien evoluutio Suomessa 1950-1980-luvuilla. Piirros Anitta Penttimikko. Mattinen 1985, 10.

Luettelo on melko yhteneväinen vuoden 2010 laissa rakennusperinnön suojelemisesta lueteltujen suojelun kriteerien kanssa; vain yhtenäisyys ja rakennustaiteellisia tai -teknisiä uutuuksia välittänyt vaikutus ympäristöön ovat poistuneet⁹⁴. Suojelun tavoite on laajentunut käyttökelpoisen rakennuskannan korjaamiseen, katu- ja pihaympäristöjen sekä sisätilojen säilyttämiseen. Suojelulla katsotaan olevan paitsi kansakunnan historiaa säilyttävä, sosiaalinen, asuntopoliittinen ja kansantaloudellinen merkitys.

1980-luvulta nykypäivään tultaessa korjausrakentamisen tavoitteet ovat syvenneet entisestään, ja uusiin tavoitteisiin kuuluu kestävä kehitys ja ilmastonmuutoksen huomioiminen.

⁹³ Materan kunnan alueella sijaitsevista historiallisesti arvokkaiksi katsotuista kohteista on olemassa erillinen yli-intendentinkonttorin pitämä kulttuuriperintörekisteri (catasto dei beni culturali). Vuonna 1999 siihen merkityistä 638 kohteesta 577 sijaitsee maailmanperintökohteen alueella, ja vain 61 sen ulkopuolella (kartta helmikuu 1998). Vanhassa Raumassa toteutettiin kesällä 1966 Muinaistieteellisen toimikunnan inventointi, jossa kaikki kaupunginosaan rakennukset jaettiin luokkiin A, B, C ja Ö. Visbyssä *byggnadsminne*-luetteloituja rakennuksia on (Wikipedian mukaan) 252.

⁹⁴

- harvinaisuus tai ainutlaatuisuus (harvinaisuus);
- historiallinen tyyppisyys alueelle (tyyppisyys);
- aluetta tai tiettyä aikaa kuvaavat tyyppilliset piirteet (edustavuus);
- alkuperäistä tai sitä vastaavan käytön, rakentamistavan, arkkitehtuurin tai tyylin ilmeneminen ja jatkuminen (alkuperäisyys);
- merkitys historiallisen tapahtuman tai ilmiön todisteena tai siitä kertovana ja tietoa lisäävänä esimerkkinä (historiallinen todistusvoimaisuus); tai näkyvissä olevat eri aikakausien rakenteet, materiaalit ja tyylipiirteet, jotka ilmentävät rakentamisen, hoidon ja käytön historiaa ja jatkuvuutta (historiallinen kerroksisuus).

Tulevaisuusoptimismin ja modernismikriittisyyden dialogista ja keskenään ristiriitaisten tavoitteiden sovittamisesta on syntynyt kestävä kehityksen diskurssi, jonka juuret ovat 1970- ja 80-lukujen ekologiassa ja ympäristönsuojelussa. Kehityksen kestävyyttä tarkastellaan ympäristön lisäksi kulttuurin ja ihmiskunnan kannalta. Käsite ”sustainable” mainitaan rakennus- ja kaupunkisuojelun kansainvälisissä dokumenteissa ensimmäistä kertaa vuonna 1999⁹⁵. Marianne Lehtimäki (2006, 20) ajoittaa Museoviraston projektiraportissa *Sustainable Historic Towns* huolen ympäristöstä ja ekologiasta sekä kestävä kehityksen käsitteen ristiriitaisten päämäärien sovitamiseen suositeltavana strategiana 1970- ja 1980-luvuille. Lähestymistapa edellyttää resurssien monitorointia suhteessa niiden käyttöön, ja pyrkii pitkäkestoisen stabiiliuden säilyttämiseen kohteissa. Ihmiskunta nähdään siinä osana globaalia ympäristöä.

Energiatehokkuuden asettamien vaatimusten yhteensopivuutta vanhan rakennuskannan kanssa ei ole ratkaistu; 1970-luvulla uusilla materiaaleilla toteutettu tiivistäminen aiheutti homeongelmia, ulkopuolinen lisäeristäminen hävittää rakennuksen alkuperäiset julkisivut, ja jopa hengittävillä materiaaleilla toteutetun liian paksun lisäeristyksen vaarana on kastepisteen siirtyminen rakenteen sisälle. Kansainväliset säädökset ovat joskus ristiriidassa paikallisten käytäntöjen kanssa ja esimerkiksi mäntytervan käyttöä puunsuojauksessa on pyritty rajoittamaan EU-direktiivillä.

Myös suojeltavien kohteiden ikä on entisestään alentunut. Modernin arkkitehtuurin suojeleminen on virallisesti tullut kansainväliseen agendaan kun Docomomo (International Committee for Documentation and Conservation of Buildings, Sites and Neighbourhoods of the Modern Movement) perustettiin vuonna 1988. Suomessa eräänä rakennussuojelukeskustelun virstanpylväänä voidaan pitää ”Makkaratalon” suojelusta käytyä keskustelua (Ehrström 21.7.2011). Kun kuusikymmentäluvun tuhoamisvimmaa vastaan nousseen Kenen Helsinki (Helander & Sundman 1970) -kirjan ilmi-antamat ”ympäristöririkokset” ovat saavuttaneet suojelukoh-

teen iän, niin voimme kysyä vanheneeko ympäristörikos? Pitäisikö ”ympäristöönsä sopimattomat rakennukset” purkaa ennen niiden tuloa ”suojeluikäisiksi”? Menetettyä ei kuitenkaan saa takaisin. Sekä arkkitehtien että maallikkojen on ollut vaikeaa arvostaa lähihistoriaan kuuluvia rakennuksia: 1960-luvulla Vanhan Rauman uusrenessanssityyisiä rakennuksia pidettiin mauttomina, ja jugend-rakennukset otettiin suojelulistoille vasta 1970- ja 1980-luvuilla. Suojelun kattavuus on laajentunut edelleen: vaikka piharakennusten suojelu näkyy suojelutavoitteissa jo 1970-luvulla, niin vielä 1980-luvulla harrastettiin kompensoivaa rakennussuojelua, jossa päärakennuksen suojelemisesta koitua haitta hyvitetiin asukkaalle myöntämällä ns. elintasosiiven lisärakennusoikeutta⁹⁶. Täydennysrakentaminen voi yksittäisten rakennusten osalta olla arkkitehtien käsissä, mutta kaikkea ei suunnitella: ”tyyliin sopiva” kadunkalustaminen tarkoittaa käytännössä uus-1800-lukulaista muotokieltä valurautaisissa tai sitä jäljittelevissä penkeissä, lyhdyissä, jäteastioissa ja postilaatikoissa.

Kulttuuriperintöön kohdistuvan kysynnän luokittelusta kirjoittaa Valladolidin yliopistossa kulttuuriperinnön taloutta tutkiva Eva Vicente artikkelissaan *Economics of Built Cultural Heritage* (2010, 19–20). Hän jakaa kulttuuriperintöön kohdistuvan kysynnän *käyttökysyntään* ja *ei-käyttökysyntään*. Käytännössä rakennushistoriallisesti tärkeimmät rakennukset ovat valikoituneet julkiseen käyttöön, joka vastaa jo nimensä mukaisesti koko ihmiskunnalle kuuluvasta maailmanperinnöstä kiinnostuneiden kysyntää päästä vierailemaan kohteissa (kulttuurikysyntä). Jäljelle jäävää rakennuskantaa käytetään asuin- ja muihin tarkoituksiin (muu käyttökysyntä). Kulttuuriperintöön kohdistuu lisäksi käyttöön perustumaton kysyntä: rakennusperinnön säilyttämistä perustellaan sen käyttöhyödystä riippumattomalla itseisarvolla, tulevilla vierailuilla tai tulevien sukupolvien oikeudella perintöön. Käytöstä riippumaton kysyntä ei tuota rahaa yksityiselle sijoittajalle tai kunnan kassaan: siihen vedoten voidaan kuitenkin hakea kansallista tai EU:lta saatavaa rahoitusta. Koska osa maailmanperintökohteista on kolmannessa maailmassa, eivät vauraat eurooppalaiset maat voi odottaa UNESCOlta statustunnustusta enempää.

⁹⁵ INTERNATIONAL CULTURAL TOURISM CHARTER. *Managing Tourism at Places of Heritage Significance* (1999).

⁹⁶ Keskustelussa Margaretha Ehrström mainitsi esimerkkeinä kompensoivasta rakennussuojelusta Raahen ja Naantalien. Ehrström 21.7.2011.

Kaupunkisuojaeluun vuosikymmenten aikana kohdistunut kritiikki on usein syyttänyt suojelua ”maanisuuudesta, epähistoriallisuudesta ja -sosiaalisuudesta” sekä ”arkkitehtuurin ja modernin kaupunkisuunnittelun vastaisuudesta” sillä ”koska jokainen aikakausi on jättänyt jälkensä, miksi meidän ei tulisi jättää omaamme?”. *Konservoivaa restaurointia* on syytetty fetisismistä ja ”kaupunkiympäristön fossiloitumisesta”, joka pyrkii kaupunkikeskustan muuttamiseen museoksi (ks. esim. Comune di Bologna 1979), sekä suojelusta vastaavia viranomaisia ja lainsäädäntöä kaupunginosan jäädyttämisestä ajattomaan aikaan. Restauroinnin filologisen puhdasoppisuuden kyseenalaistavat alkuperäisten rakennustyyppien muutokset, yksiköiden yhdistäminen, ullakotilojen käyttöönotto, sekä uudet saniteettitilat, saunat ja uima-altaat. Vaihtelevassa määrin on sovittu suojelun koskevan muutamaa erityisen merkittävää interiööriä lukuun ottamatta vain julkisivuja. Julkisivun suojelu ja sen takana olevan rakennuksen ”ajanmukaistaminen” on viety äärimmilleen *fasadismissa*⁹⁷, mutta rajanveto kaikki alkuperäiset pintamateriaalit sekä rakennusdetaljit uusivan, vaikkakin välipohjien rakenteet säilyttävän perusparantamisen ja fasadismin välillä on lähinnä rakennusfilosofiaa.

Yleisessä mielipiteessä restaurointia ja korjausrakentamista on pidetty liian kalliina, jopa mahdottomana materiaalien laadun ja valmistustekniikan muutosten vuoksi, tai huonosti toteutettuna mikäli se ei ole kallista. Korjausrakentaminen on esitetty ylellisyytenä, johon vain rikkailta on varaa, ja johon julkisten varojen käyttäminen tuomitaan helposti tuhailuksi, etenkin jos restauroinnin kohteena olevat asuinrakennukset on tarkoitettu sosiaaliseen asumiseen. Neliömetrejä vertaavassa poliittisessa kritiikissä ei aina ole huomioitu uusien asuinalueiden infrastruktuurien kustannuksia. Itse itseään säätelevä markkinatalous johtaa historiallisten keskustojen gentrifikaatioon, slummiutumiseen tai hylkäämiseen; rakennus-perinnön kunnostaminen osana sosiaalista asuntotuotantoa on gentrifikaation vastainen poliittinen päätös. Esimerkiksi Italiassa vuoden 1978 laki kunnostus-

suunnitelmista⁹⁸ edellyttää osan julkisesta asuntotuotannosta syntyvän korjausrakentamisesta.

Suojelua on puolustettu kulttuuriperintöideologian lisäksi Patrick Geddesistä alkaen, ja varmaan jo ennen käytännöllisistä lähtökohdista. Euroopan komissio on esittänyt huolensa viljelymaan rappeutumisesta, biodiversiteetin menettämisestä sekä asfaltoitumisesta⁹⁹. Euroopassa rakennetaan ja asfaltoidaan noin 1000 km² metsää ja peltoa vuosittain siitä huolimatta, että väestönkasvu on lähellä nolaa. Modernistisen yhdyskuntasuunnittelun kritiikistä voidaan mainita esimerkkinä Gregory Greenen dokumentti *The End of Suburbia: Oil Depletion and the Collapse of The American Dream*. Autottomuus, jalankulkijan mittakaava, paikallisten materiaalien käyttö, ilmastoon sopeutunut rakennustekniikka ja luonnonvarojen kuten veden kestävä käyttö on usein huomioitu jo perinteisessä rakentamisessa. Niistä voidaan ammentaa esimerkkiä öljyn aikakauden jälkeiseen tulevaisuuteen sijoituvissa paikallisissa kestävässä utopioissa. Rakennussuojelu jo ennen varsinaisen käsitteen syntymistä on ollut rajallisia resursseja säästävää ”maalaisjärkeä”, joka neuvoo olemaan korjaamatta ehjää.

Toimijuus: kenen historia?

Kun puhutaan rakennushistoriallisten kohteiden säilyttämisen tarpeellisuudesta todisteina historiasta tuleville sukupolville (*bequest demand*: Vicente 19–20) on syytä kysyä, kenen historiasta puhutaan. Historian eri vaiheita on nostettu esille: *arvotettu* ja *tuotteistettu*. Vanhassa Raumassa tyyli-suunnista on nostettu esille puuempire, jopa 1970-luvun rakennussuojelussa vielä ”arvottomana” pidetyn jugendin kustannuksella. Visbyssä rakennushistorian arvottamisessa on kaksoisstandardi: tärkein ajanjakso on keskiaika, jonka ympärille ovat syntyneet mm. keskiaikaviikot. Hyvänä asuinympäristönä nähdään 1700-luvun jälkipuoliskolta eteenpäin rakennetut puutalokorttelit Klintenin jyrkänkeellä. Materassa tuotteistetaan historiallisesti määrittelemättömään menneisyyteen si-

⁹⁷ Toimenpide, jossa vanhan rakennuksen julkisivut säilytetään ja niiden sisäpuolelle rakennetaan uudisrakennus.

⁹⁸ Laki 457/1978 art. 28 - Piani di Recupero.

⁹⁹ EC Technical Report - 2011 - 050: *Report on best practices for limiting soil sealing and mitigating its effects*; EEA Report No 10/2006: *Urban sprawl in Europe. The ignored challenge*.

joittuvaa aikaa, jossa matkailijoille ehdotettaviksi nähtävyyksiksi kelpaavat kaupungissa kuvatun Mel Gibsonin ohjaaman raamatullisen elokuvan *The Passion of the Christ* (2004, suom. televisioesityksessä Kristuksen kärsimyskertomus) kuvauspaiikat. Arvotukset eivät ole vapaita poliittisesta sanomasta tai taloudellisista tavoitteista. Maailmanperintöluetteloon liittäminen ja UNESCO:n maailmanperintölogo on osoitus kohteen universaalista arvottamisesta, ja haluttu tunnustus kaupungin tuotteistamisessa käytettäväksi.

Asuinpaikan valinta ja elämäntapasiirtolaisuus

Yhtenä historiallisten kaupunkikeskustojen suojelun perusteena on käytetty niiden asuinympäristön viihtyisyyttä, tai El Harounya (2008, 31) siteeratakseen pysyvämpien viihtyisyystekijöiden muodostamaa *hyvän elinympäristön syvätasoa*. Historiallisessa kaupungissa toteutuu jatkuvuus, joka voi ilmetä sekä säilymisenä että muutoksena. Jos jokin on mielekästä, se säilyy. Suojelu pyrkii ylläpitämään pysyvyyden ja muutoksen tasapainoa. Arkkitehtien vastuu suunnittelemastaan ympäristöstä on suuri: arkkitehtien luomat reaaliset puitteet asettuvat ihmistä rakentaviksi tekijöiksi hänen elämäntilanteidensa komponentteina, ja funktionalistien opinkappale *form follows function* toimii myös toiseen suuntaan. Paikka ei myöskään muodostu vain fyysisestä todellisuudestaan, vaan materiaalisen ulottuvuutensa lisäksi se on toimijoiden kokemuksista ja inhimillisestä tulkinnasta merkityksensä saava konstruktio¹⁰⁰.

Verrattain uusi ilmiö historiallisten kaupunkien asutushistoriassa on postmoderni itsensä määrittäminen elämäntapavalintojen kautta. Myös asuminen on muuttunut kulutuskäyttäytymiseksi, jossa ihmiset (kuluttajat) tekevät päätöksiä siitä, miten ja missä he haluavat asua ja mitä he sillä itsestään viestittävät. Yksilöllisyyttä korostavan ajan minuutta rakennetaan narratiiveilla. Reflektoitu identiteetti tietoisena vastauksena kysymykseen ”kuka minä olen” syntyy kulttuurisena prosessina, jota värittää postmodernin historiankäsitteellisen tietoisuus narratiivin rakentumisesta ja rakentamisesta:

kaikki on historiaa, kaikki dokumentoidaan, kaikki jaetaan. Historialliseen kaupunkiin sopivia liikkeitä ja elämäntapoja ovat *slow city movement*, *slow life*, *downshifting*, *leppoistaminen*, *autoton kaupunki* – historialliset kaupungit ovat alkujaan syntyneet autottomiksi kaupungeiksi. Eräs esimerkki historiallista kaupunkia ja maisemaa suojelevasta liikkeestä on Italiassa viljely- ja luonnontilaisen maan rakennusmaaksi kaavoittamista vastustava *Movimento Stop al Consumo del Territorio*, joka on perustanut yhteistyössä Slow Food -yhdistyksen kanssa maisemasuojelun foorumin *Salviamo il paesaggio – difendiamo i territori*. Kansalaisaktivismi ja varsinkin sen näkyvyys on moninkertaistunut sosiaalisen median kautta.

Uudet kulttuuriset prosessit, uudet asukkaat ja elämäntapasiirtolaiset eivät muuta tyhjiöön, vaan kohtaavat lähes väistämättä jo olemassa olevan identiteetin tai osallistuvat sen rakentamiseen esimerkiksi kotiseutuyhdistyksen kautta. Materiaalisen todellisuuden lisäksi suojelun tulisi kiinnittää huomiota sosiaalisiin prosesseihin. Professori Kaisa Broner-Bauer kirjoittaa hallinnollisen suojelun aiheuttamista sosiaalisista haavoista seuraavassa:

”Historiallisen kaupunkikeskustan suojelussa, toiminnallisessa uudistamisessa ja rakennuskannan uusiokäytössä joudutaan aina tekemisiin identiteetin muutosprosessin kanssa. Liian nopeat tai väkisin toteutetut muutokset saavat aikaan syviä, monesti parantumattomia haavoja. [...] Pariisin Marais oli esimerkki hallinnollisen tason päätöksestä muuttaa varsin radikaalisti alueen kulttuurista identiteettiä ja toiminnallista rakennetta. Historiallinen rakennuskanta pelastettiin, mutta syntyi paljon sosiaalisia haavoja.”

Broner-Bauer (2002, 6–9) pitää tärkeänä kaupunkikeskustan identiteettiä tukevien ja sitä myönteisesti vahvistavien tekijöiden erottamista ja suojelua. Gentrifikaatio, kiinteistöinvestointi ja -keinottelu muuttavat historiallisen kaupungin kasvoja. Alkuperäisten asukkaiden jäämistä kiinteistökeinoteltun jalkoihin käsitellään myös Michael Herzfeldin teoksessa *Evicted From Eternity: The Restructuring of Modern Rome*.

¹⁰⁰ Paikan syntymisestä toimijan liittäessä tilaan merkityksiä elämismaailmassaan kirjoittavat esim. El Harouny 2008, 35 ja Tuukka Haarni et al. 1997, 16.

MATERA: ITALIAN HÄPEÄSTÄ MAAILMANPERINTÖKOHTEEKSI

Olen vastaanottanut todella imartelevia kunnianosoituksia. Mutta sanat, jotka ovat tehneet minuun syvimmän vaikutuksen kuulsin henkilöltä joka on työskennellyt kauan kanssamme. Eräänä päivänä, työtä ihaillessa, hän sanoi minulle: ”Daniele, olet antanut arvokkuuden jollekin sellaiselle jota minut on aina opetettu häpeämään.”¹⁰¹

Sassi di Materan luolakaupunginosan statuksen muuttuminen kansallisesta häpeästä maailmanperintökohteksi on ennen kaikkea diskurssin kurssinmuutos, jossa jokin aiemmin häpeälliseksi koettu muuttuu yllättäen uudelleenarvotettavaksi itse substanssin, kalkareniittikiveen louhitun spontaanisti syntyneen kansanrakentamisen, muuttumatta. Ensivaikutelmaltaan dramaattisesta muutoksesta huolimatta kaupungissa on tehty ja varsinkin siitä on kirjoitettu paljon jo ennen kohteen maailmanperintöluetteloon liittämistä.

Olen pyrkinyt määrittämään sen historiallisen hetken, jolloin kaupungin asukkaat – tai mahdollisesti ylhäältä päin kaupunkia määrittelevät viranomaiset, asukkaiden epäluulosta välittämättä – havahtuivat kaupunkimiljöön arvokkuuteen ja tekivät kaupungista suojelun kohteen.

Modernismin aiheuttama historiallisen kaupungin kriisi näyttyy Sassi di Materan luolakaupunginosan suojelunarratiivissa dramaattisempänä kuin muissa tutkimuskohteissani: se oli ”kansallisena häpeänä” todettu asuinkelvottomaksi. Sosiologiaan ja poikkeutieteellisyyteen nojautuvan edistysuskon mukainen asukkaiden siirto uusiin kaupunginosiin aloitettiin vuonna 1952. Ajatus luolakaupunginosasta pittoreskine turistikohteenä oli kuitenkin ollut mukana diskurssissa jo fasismin aikana. 1950–60-lukujen taitteessa Italiassa herännyt keskustelu historiallisista keskustoista (Carta di Gubbio 1960, Carta di Venezia 1964) saavutti Materan reaaliaikaisesti. Vuonna 1959 perustettu paikallinen kulttuuriyhdistys La Scalletta keräsi jo toimintansa alkuvaiheissa dokumentaarista ai-

Kuva 73: Naapurusto. Henri Cartier-Bresson, Matera 1951.

neistoa etnografista museota varten. Yhdistys julkaisi vuonna 1966 kirjan Materan luolakirkoista (*Le Chiese Rupestri di Matera*), ja tavallaan kansanrakentamisen monumentaalimmasta osasta liikkeelle lähtien toi mukaan koko ihmisasu-

¹⁰¹ Aikaisemman köyhyyden stigman kääntymistä päälaelleen kuvaa Daniel Kihlgren CasAntica-lehden haastattelussa: CasAntica Anno VI n. 29 (Marzo/Aprile 2009), s. 65. ”Ho ricevuto attestati di stima davvero lusinghieri. Ma le parole che più mi hanno colpito sono quelle di una persona che lavora con noi da tanto tempo. Un giorno, ammirando il lavoro, mi ha detto: ”Daniele, hai dato dignità a qualcosa di cui m’hanno sempre insegnato a vergognarmi.”

Kuva 74: Pier Paolo Pasolini Matteuksen evankeliumin kuvauksissa Materassa 1964. Kuva Domenico Notarangelo.

tuksen jatkuvuuden luolakaupungissa, liittäen yhteen arkeologian, keskiajan historian ja nykyajan, kulttuurin *luontoa muokkaavana ja luonnon urbaaniksi maisemaksi muuttavana* (Politecnico 1971, 97). Merkinä intellektuellien kiinnostumisesta kaupunkia kohtaan voidaan pitää myös Pier Paolo Pasolinin ohjaaman Matteuksen Evankeliumin kuvaamista luolakaupunginosassa vuonna 1964.

Keskustelun ja päätökset Sassi di Materan luolakaupunginosan kohtalosta ja sen suhteesta ympäröivään kaupunkiin on tehnyt keskenään kilpaileviin ryhmittymiin jakautunut paikallinen eliitti. Polemiikissa keskeisen Piazza Vittorio Veneton suunnitelmasta ja ”varsinaisesta kaupunkikeskustasta” Sassin kaupunginosaan avattavasta näkymästä asettuvat vastakkain Giura Longon ryhmä ja kotiseutuyhdistys Circolo La Scaletta. Teoksen *Materan Contradictions* kirjoittaja Anne Parmly Toxey toteaa paikallislehtien sivuilla käydyistä polemiikista (2011, 206): *It’s interest to note that advocates of these opposing groups often belong to the same leading families through blood or marriage*. Samojen sukunimien voi todeta toistuvan sekä nykyisissä kunnanviroissa, Toxeyn kirjan kiitoksissa että vuosikymmenten takaisissa älyllisissä vastakkainasetteluissa.

Materan luolakaupunginosan narratiivissa on erotettavissa kolme myyttiä (Toxey 2011, 301–2; Giura Longo, R. 2002,

119–122). Ensimmäinen on myytti talonpoikaiskulttuurin positiivisesta arvolutauksesta. Myytin ”isiksi” ja kannattajiksi Toxey nimeää Carlo Levin ja vuonna 1951 perustetun tiedenvälisen työryhmän *Commissione di studio della città e dell’agro di Matera* ja jättää huomioimatta ryhmän psykologin Lidia De Ritan kriittistä kantaa naapurustojen solidaarisuutta yksinomaan ylistäneen eetoksen suhteen. Toinen myytti esittää luolakaupungin taidokkaat vedenkeruujärjestelmät osoituksena yhteisön harmonisesta luontosuhteesta esihistoriallisena kulta-aikana. Myytin kannattajiksi Toxey nimeää Pietro Laureanon sekä UNESCO:n. Kolmas myytti esittää luolakaupunginosan luokkataistelun tuotteena. Sen kannattajiksi kirjoittaja esittää vuoden 1971 raportin laatineen tutkimusryhmä Il Politecnicon koordinaattorin, sosiologi Aldo Musacchion sekä kaupunginosan entiset asukkaat.

Vuosikymmeniksi lähes kauttaaltaan tyhjentynen – ja edelleen huomattavasti alkuperäistä tyhjemmän – kaupunginosan kohtalossa 1900-luvun sosioekonomisista muutoksista kaupungissa kirjoittanut Michele Valente nimeää käänteentekeväksi vuoden 1971, jolloin kunnanneuvosto (*Giunta Comunale*) nimisi sosiologi Aldo Musaccion koordinoiman venetsialaisen kaupunkisuunnittelijaryhmän ”Il Politecnico” tekemään sosioekonomisen tutkimuksen kaupunginosasta ja laatimaan ohjelinjat kaupunkisuunnittelua varten (Valente 2007, 111). Tutkimus nosti Sassi di Materan tilanteen ratkaisemisen yhdeksi – mutta vain yhdeksi – viidestä keskeisestä kysymyksestä ”uuden Materan ohjelmoimisessa”. Vallinneiden diskurssien yhteisenä pohjana ei voi olla huomaamatta talonpoikaisen kulttuurin ”globaalina ja yhtenäisen positiivisen arvon” tunnus-tavaa asennetta. Toisaalta vallitsi usko hypoteettiseen myyttiseen suhteeseen talonpoikaisen ihmisen ja luonnon välillä, toisaalta tietoisuus maatyöläisluokan kykenemättömyydestä valita itse omat johtajansa. Luokkataistelun ratkaisuksi oli tarjottu ”suurta gramscilaista unelmaa intellektuellien orgaanisesta osallisuudesta työväenluokan tavoitteissa ja taisteluissa”, tai reformismia kristillisen messiaanisuuden ja sosialistisen käytännön välillä. 1950-luvun lait olivat tehneet Il Politecnicon tutkimuksen mukaan Sassin kaupunginosaa puolustaneiden intellektuaalien vaatimille uudistuksille ja tutkimukselle vain summamääräistä oikeutta, toimien modernin Materan puolesta mutta Sassin kaupunginosan tuhoksi.

Asukkaiden pakkosiirto muutti huomattavan osan luolakaupunginosasta vuosikymmenien ajaksi nekropoliksi, jonka ongelmat irrotettuna taloudellisista, sosiaalisista ja asumiseen liitetystä kysymyksistä olivat [raportin mukaan] ainoastaan urbanistisia, sellaisenaan ja ilman kollektiivista käyttöarvoaan-kin suojeltavaan ympäristöperintöön (*patrimonio ambientale*) liittyviä. Siitä huolimatta osassa puheenvuoroista Sassin kaupunginosan kysymys miellettiin vielä asukkaiden pakkosiirron jälkeen erottamattomasti maatyöläisten luokkataisteluun sidotuksi, ja niissä pidettiin uuden kaupungin syntymistä, vaikka kuinka ”kastroidussa ja talonpoikaisista piirteistään riisutussa muodossa”, poliittisesti saavutettuna voittona. Vastakkaiset, edellisen kanssa yhteensovittamattomina pidetyt kannanotot tarkastelivat puolestaan kaupunginosaa fenomenologisena realiteettina, jo sellaisenaan arvossa pidettävänä ja suojeltavana monumenttina *alleiviivaten luokkainvälistä ja jatkuvaa yhtenäisyyttä, joka oli luontainen Sassi di Materan kaupunginosassa havaittavalle ja havainnoitavalle jatkuvalla rinnakkainasettelulle spontaanin ja orgaanisen sekä viralliseen [korkea]kulttuuriin sidoksissa olevan arkkitehtuurin välillä*. Kumpaakin näkökantaa Il Politecnicon tutkimus syytti Sassin kysymyksen kritiikittömästä asettamisesta Materan kannalta keskeiseksi ongelmaksi ja luonnehti kaupunginosasta edeltäneinä vuosikymmeninä käytyä poleemista vuoropuhelua ”enemmän järkeilyä muodollista logiikkaa kuin todellisuutta” seuranneeksi älylliseksi voimisteluksi. Il Politecnicon (1971, 96–97) raportin mukaan kaupunginosan rapistumisen tila oli kuitenkin edennyt niin pitkälle, että jopa säilyttämisen mahdollisuus piti asettaa kyseenalaiseksi. Raportin ajankohtana ei vielä puhuttu edes restauroinnista ja kunnostamisesta, vaan pelkästä kohteen fyysisestä säilymisestä. Asukkaiden toteuttaman jatkuvan ylläpidon puuttuminen oli nopeuttanut rakennuskannan rapistumista. Tuoreessa muistossa oli huhtikuussa 1965 tapahtunut sortuma, joka johti 14 perheen evakuointiin, ja kolmen suurimman puolueen kääntymiseen kaupunginosan täydellisen tyhjentämisen kannalle. Koska restauroinnin ja kunnostamisen kustannuksia pidettiin mahdottomana arvioida ja julkisen rahoituksen tarjoamia rajallisia resursseja kaivattaisiin kipeästi koko alueen työllisyyden ja teollisuuden kehittämiseen, ehdotti raportti kaupunginosan ainoaksi pelastukseksi gentrifikaatiota.

Kuva 75: Lehtitötköitä luolanvaltaajista ja heihin kohdistuneista oikeustoimista heinäkuussa 1979. Kuvakooste KH.

Poliittisen päätöksenteon synnyttämien ja rahoittamien, kansallisellakin tasolla mittavien sosiaalisen rakentamisen projektien sekä niiden kohteena olleiden asukkaiden välimaastoon sijoittuu 1970-luvun poliittista ja yhteiskunnallista aktivismia edustanut Cooperativa Edilizia Malve. Paikkakunnalla siviilipalvelusta suorittaneiden aseistakieltäytyjien keskuudessa syntynyt voittoon pyrkimätön osuuskunta valtasi ja kunnosti asuinkäyttöön Sassin luolakaupungin Malven korttelissa al-

Kuva 76: Caveoson ja Barisanon kaupunginosien kuolinilmoitus Piazza Vittorio Venetolla kesäkuussa 2012 järjestetystä Cooperativa Malven historiasta kertovassa näyttelyssä. KH 2012.

kuperäisten asukkaiden pakkosiirrossa valtionomaisuudeksi lunastettuja asumuksia. Ensimmäiset asumukset kunnostettiin vuonna 1976 ja osuuskunta perustettiin muodollisesti seuraavana vuonna. Toimintaansa selittävässä materiaalissa se kertoi pyrkineensä ”huolelliseen, historiallisia rakennuksia kunnioittavaan toimenpiteeseen” niin, ettei heitä syytettäisi heitteille jätettyjen tilojen ”tarvelemisesta”, ja täsmäsi, että kuten jo heidän sääntöihinsä (*statuto*) on kirjattu, se ei halunnut omistaa kiinteistöjä, saati spekuloida niillä¹⁰². Osuuskunta tarjosi itseään yhteisöllisessä, idealistisessa ja utopistisessa hengessä ”välittäjäksi teknis-byrokrattisen aloitteen ja paikallisten asukkaiden tarpeista syntyvän laittomuuden, siis tyhjillään

olevien tilojen valtaamisen, välille”. Huomion herättämiseksi kaupunginosassa järjestettiin syyskuussa 1977 Italian kommunistisen puolueen paikallisjaoston festivaali ”Festa de l’Unità”. Tilojen valtaaminen ja kunnostaminen johti 29 osuuskuntalaiseen kohdistuneisiin oikeustoimiin, jotka huomioitiin sekä paikallisessa että kansallisessa lehdistössä heinäkuussa 1979. Gazzetta del Mezzogiornon artikkeleissa 27.7.1979 ihmeteltiin, että vain valtauksesta viranomaisia tiedottanutta osuuskuntaa vastaan ryhdyttiin toimiin, kun samanaikaisesti kaikessa hiljaisuudessa satoja tiloja oli spontaanisti käytteenotettu. Näistä seitsemän oli asuinkäytössä, kuudentoista haltuunottajaa ei tavoitettu, kymmenestä oli pakkolunastuksen sinetit rikottu, yhdestä oltiin kunnostettu myymälä, yhdestä koiratarha, yhdeksästä kanala ja peräti 104 toimi varastona tai viinikellarina. Osuuskunta oli kunnostanut yhdeksän asuntoa ja kaksi käsityöläisverstasta. Samaissa artikkeleissa todettiin, että monet maan päälle muuratut rakennukset olisi voitu kunnostaa jo vuonna 1952, mutta ”julkinen omaisuus ja matalat kustannukset eivät nauti paikallisesti minkäänlaista sympatiaa”. Mittavia julkisia projekteja odotettaessa vielä 1970-luvun lopulla kaivattiin päätöksentekoa kunnostustöistä, joissa yli 1500 asuntoa voitaisiin kunnostaa ilman huomattavia toimenpiteitä.

Vaikka Sassin luolakaupunginosa on ylennetty ”kansallisen häpeän” asemasta maailmanperinnöksi, monet varsinkin vasemmistolaiset materalaiset ovat menneiden vuosikymmenien aikana suhtautuneet kaupunginosan kunnostamiseen nihkeästi, ja uudelleenasutuksen sijaan olisivat nähneet sen mieluummin museona (Toxey 2011: 154, 158; Musacchio 1980, 11), jopa ”sosiaalisen epäoikeudenmukaisuuden ja maatyöläisten riiston museona”. Vastahakoisuus hyväksyä mitään kaupunginosaan ylhäältä käsin liitettyä arvoa voi edelleen heijastaa alkuperäistä häpeää, köyhyyden ja asuinpaikan sosiaalista stigmaa sekä luola-asumusta, joka itsessään on

¹⁰² *Dovendo intervenire in un centro storico importante, abbiamo curato molto la qualità del nostro intervento di ripristino, per evitare che ci venissero a dire le autorità che avevamo rovinato qualcosa (che del resto è comunque falso, perché l'unico fatto che sta veramente distruggendo i Sassi è l'abbandono ormai ventennale!). Inoltre per sottolineare come il nostro sia un intervento collettivo, che può essere di modello ad altri interventi del genere, ci siamo costituiti a Cooperativa Edilizia, dandoci un regolare statuto nel quale, tra l'altro, si dice che queste case non le vogliamo in proprietà privata, ma assegnate alla Cooperativa "Malve" in proprietà indivisa (nessuno di noi vuole speculare o che si speculi sulle strutture del centro storico, come in altri si è già ampiamente fatto).* L'occupazione del Rione Malve nei Sassi: occupare altri quartieri nel centro storico con le cooperative. Prof. Carlo Pozzi, yksityinen arkisto.

primitiivisen asumisen arkkityyppi, modernin elämän anti-teesi. Arvon kieltäminen voi olla myös alkuperäisten asukkaiden defensi tilanteessa, jossa pakkolunastetut kiinteistöt esitetään mediassa kaupunginosan uusien tulokkaiden kultakaivoksena. Konsensuksen puute paikallisessa diskurssissa on tunnettua, ja keskustelu käydään joka tapauksessa suurimalta osaltaan ideaalitasolla ja paikallisen eliitin sisäisten ryhmittymien välillä. *Cooperativa Malven* manifestissa todettiin Sassi di Materan kaupunginosan olleen vuonna 1952 dramatisoinnin, sittemmin estetisoinnin, kohteena. Vuonna 1971 lailla numero 1043 asetetun kansainvälisen arkkitehtuurikilpailun keskustelua kuvattiin steriiliksi, intellektuaalitekniikkojen ja byrokraattien älylliseksi harjoitteluksi, jonka katveeseen jäi konkreettisia ja realistisia vastauksia kaipaava vuosikymmenten ajan rapistunut kaupunginosa¹⁰³.

Lainsäädäntö

Erityisesti Sassi di Materan kysymystä varten on säädetty viisi lakia, joiden lisäksi Materaa sivuttiin koko Etelä-Italian kysymykseen vastaamaan pyrkineessä lakikokoelmassa D.P.R. 1523/1967 (*Testo unico delle leggi sul Mezzogiorno*), jonka toisen osan kolmas otsikko koskee Basilicatan aluetta. Kaksi varhaisinta erityislakia (laki 619/1952 ja laki 299/1958) tähtäsivät luola-asukkaiden uudelleenasettamiseen ja takasivat rahoituksen sosiaaliselle rakentamiselle uusissa kaupunginosissa. Kolmas laki (126/1967) jatkoi vielä kaupunginosassa asuvien perheiden uudelleensijoittamista pakkolunastetuista luola-asunnoista, mutta loi myös perustan luolakaupunginosan historiallis-taiteelliselle suojelulle ja arkkitehtuurikilpailulle. Senaatin konsulenttina taide- ja kouluvaliokunnassa (*Commissione Belle Arti e Scuola*) toimineen Carlo Levin sekä taide- että julkisten töiden valiokun-

Kuva 77: Sassi di Matera, näkymä. © Maurizio Tattoni 2010.

nassa lukematta ja keskustelematta jäänyt¹⁰⁴ selonteko julkaistiin poliittisessa ajankohtaislehdessä Basilicata otsikolla *[Miten] tehdä Sassin [kaupunginosasta] siviilielämän keskus*¹⁰⁵. Samainen lehti järjesti yhdessä sosialistisen puolueen (PSU) paikallisjaoston kanssa helmikuun 28. päivä voimaantulleesta laista keskustelutilaisuuden maakuntavaltuuston salissa 10.12.1967, ja julkaisi keskustelun tulokset kahdessa osassa otsikoilla *Sassi di Matera on säilytettävä ja suojeltava kansallinen [kulttuuri]perintö*¹⁰⁶ ja *Toinen osa Materassa 10. joulukuuta järjestetyn konferenssin raportista. Sassin [kaupunginosan] täydellinen kunnostaminen sekä kaupungin ja sen territorion sosiaalisten rakenteiden uudistaminen*¹⁰⁷.

Vuoden 1970 maaliskuussa paikallinen kulttuuriyhdistys La Scaletta oli esittänyt yhteistyössä vuonna 1955 perustetun

¹⁰³ *Ma i Sassi – allora drammatizzati, ora estetizzati – rischiano di agonizzare sempre più sotto le belle esercitazioni degli intellettuali-tecnici e burocrati [...]. Usare per salvare. I Sassi di Matera. Una scommessa resa assai difficile dalla burocrazia. Prof. Carlo Pozzi, yksityinen arkisto.*

¹⁰⁴ *”E quella relazione, debbo dire con molto dispiacere, ebbe pochissimo rilievo nei fatti, perché non venne [...] né letta né discussa nella commissione Belle Arti [...] e praticamente non fu né letta né discussa neanche alla Commissione deliberante che era la Commissione dei lavori pubblici.”* Basilicata nn. 10-11-12/1967, 35

¹⁰⁵ *Rifare dei Sassi un centro di vita civile.* Basilicata: A. 11, n. 1/1967.

¹⁰⁶ *I Sassi di Matera sono un patrimonio nazionale da conservare e da tutelare.* Basilicata nn. 10-11-12/1967 pp. 31–44.

¹⁰⁷ *Seconda parte del resoconto del convegno a Matera del 10 dicembre. Completo risanamento dei Sassi e rinnovamento delle strutture sociali della Città e del suo territorio.* Basilicata / gennaio 1968 pp. 21–34, 39–43.

Restauro Anno VIII, nn. 45-46, settembre-dicembre 1979 esittelee seuraavat kilpailuehdotukset:

2. sija, suunnitelma 3021475, Tommaso Giura Longo

3. sija, suunnitelma 1111112, Giovanni De Francis

4. sija, suunnitelma 2491923, suunnitteluryhmä

Suunnitelma 3189672 5. sija, P.G. Caputi, O. Celeno, F. Coppola, A. Dentale, A. Spanò

Suunnitelma 5121942 6. sija, Luigi Calcagnile

Suunnitelma 7017017 7. sija, suunnitteluryhmä

Suunnitelma 2195715 8. sija, suunnitteluryhmä

Suunnitelma 1371014 9. sija, suunnitteluryhmä

Jaettu 10. sija, suunnitelma 4921189 P. De Luca, A. Memoli

Jaettu 10. sija, suunnitelma 3591720, Francesco De Filippis

Jaettu 10. sija, suunnitelma 3956738, R. Micarelli Pizziolo, N. Da Madice, G. Pizziolo

Jaettu 10. sija, suunnitelma 3444443, , suunnitteluryhmä

Suunnitelma 0000999, kuorta ei avattu, M. A. Petrangeli

Suunnitelma 3573620, kuorta ei avattu, A. Ballaben, M. Salvemini, G. Sibilia

Suunnitelma 1710917, kuorta ei avattu, S. Cappelli, P. Deganello, R. Gianni

kulttuuri-, taide- ja luonnonperinnön suojelua ajavan yhdistyksen Italia Nostran kanssa ehdotuksensa laista Sassi di Materan kaupunginosan restaurointia varten (*Una legge per Matera: schema di proposta di legge per il restauro urbanistico-ambientale dei Sassi di Matera*). Ehdotuksessa kaavailtiin luolakaupunginosan rakennusvalvontaan erikoistuneen Ufficio Sassin perustamista, rahoitusta, sekä valtion omistuksessa olevien pakkolunastettujen kiinteistöjen hallinnon siirtämistä kunnalle (Pontrandolfi 2002, 220). Muutamaa vuotta aikaisempaa vuoden 1967 lakia kuvailtiin kompromissiksi kaupunginosan restaurointia kannattavien ja uusien kaupunginosien rakentamista ajavien tahojen välillä, ja käytännössä

myös suojeluun tarkoitettuja resursseja ohjattiin sosiaaliseen rakentamiseen¹⁰⁸. Vuoden 1967 lain muokkaamiseksi laadittu neljäs laki (1043/1971) tarkensi edelleen yksityiskohtaiseen kaavaan tähtäävän kansainvälisen arkkitehtuurikilpailun sääntöjä sekä määräsi lisää rahaa sekä sosiaaliselle rakentamiselle että vuoden 1967 laissa kilpailun voittajan laadittavaksi asetetuille yksityiskohtaisille kaavoille (*piano particolareggiato*). Vasta viides laki (771/1986) käsitteli kokonaisuudessaan luolakaupunginosan konservointia ja uudelleenkäyttöä, ja määritteli kunnostuksen suunnittelun instrumentit. Palaan lakiin edempänä.

Suunnittelukilpailu

Vuosien 1974 ja 1977 välillä järjestettiin kansainvälinen kilpailu ”*Concorso Internazionale per la sistemazione dei Sassi di Matera*”. Kilpailun aiheena oli Sassi di Materan kaupunginosien sekä ympäröivän Murgian ylätasangon järjestelyä, käyttöä ja kaupunkiympäristön restaurointia koskevan suunnitelman laatiminen. Kilpailu ratkesi helmikuussa 1977 ilman varsinaista voittajaa. Pisteytetylle listalle (*graduatoria*) julkisten töiden toimeksiantoja varten pääsivät toiselle sijalle sijoittunut ryhmä, jonka muodostivat arkkitehdit Tommaso Giura Longo, Renato La Macchia, Maria Letizia Martines, Lorenzo Rota, Luigi Acito ja Carlo Melograni, sekä historioitsija Raffaele Giura Longo. Kilpailun voittajan laadittavaksi tarkoitettua yksityiskohtaisen kaavan (*piano particolareggiato*) toteutukseen vuonna 1971 myönnettyt 3,5 miljardia liiraa olivat jo käyttämättöminä palautuneet automaattisesti takaisin valtiolle (Pontrandolfi 2002, 222).

Kilpailulle omistetussa taideaikakauslehti Restauron kaksoisnumerossa vuodelta 1979 professori Roberto Di Stefano kuvaili esipuheessa Sassin kaupunginosien restaurointia ”epäilemättä yhdeksi maailman vaikeimmista kaupunkirestauroinnin haasteista”, ja määritteli ”turhiksi ja jopa rapautumista nopeuttaviksi” aiemmat toimenpiteet joissa kulttuuri- ja ympäristöaarteiden (beni) suojelua ei oltu asetettu ensisijaiseksi ja välttämättömäksi objektiiviksi. Kolmen edeltäneen

¹⁰⁸ ”le leggi speciali dirette al risanamento e alla tutela storico-artistica dei ‘Sassi’ si sono trasformate in meri provvedimenti sostitutivi di quelli dell’edilizia popolare ed economica.” La Scaletta 1970, 6.

vuosikymmenen kaupunkisuunnittelun metodologiaa hän piti tarkoitukseen sopimattomana ja varsinkin vastuun jakautuminen julkisten töiden ministeriön, kulttuuriministeriön, valtion, alueiden sekä maakunnallisen ja kunnallisen paikallishallinnon välillä. Samassa esipuheessa mainittiin mahdollisesti ensimmäistä kertaa kohteen maailmanperintöluetteloon sijoittumisen tärkeys. Ensimmäiset kaksitoista kohdetta oli liitetty luetteloon vain vuotta aiemmin, vuonna 1978.

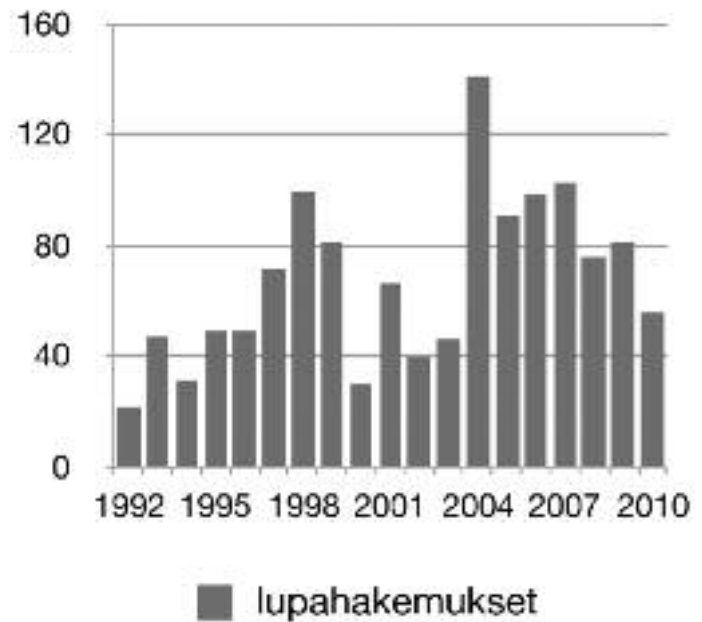
Kilpailuehdotukset vahvistivat kuitenkin neljän keskeisen konseptin kelpoisuuden kaupunginosan suojelun linjauksissa (Valente 2007, 112): Sassin kaupunginosan roolin Materan kaupungin täysvaltaisena historiallisena keskustana, sen kunnostamisen kaupunkirestauroinnin ongelmana, morfologiset, arkkitehtoniset ja urbanistiset säännöt asutuksen ja sen restauroinnin kompleksisuuden avaimena, sekä Murgian ylätasangon ympäristökontekstin suojeleminen elävöittämistoimenpiteiden erottamattomana osana.

Laki 771/86

Sassi di Materan luolakaupunginosan ja ympäröivän puiston kannalta tärkein laki on ollut viides erityisesti Materaa varten säädetyistä laeista (771/1986), ja se keskittyi kaupunginosan konservointiin ja käyttöön palauttamiseen.

Laki 771/86 asetti kaupunkisuojelun instrumentiksi kaksivuotissuunnitelmat, joiden sisältöä tarkastelen lähemmin tutkimukseni neljännessä osassa. Ensimmäinen kaksivuotissuunnitelma (*I programma biennale*) hyväksyttiin jo vuonna 1988, ja sen ehdottamien toimenpiteiden painopiste oli Sasso Barisanon korttelissa. Suunnitelmassa osoitettiin asuinkäyttöön kunnostettavaksi 1075 asuinyksikköä, yhteensä 4915 huonetta, jotka koostuvat 3840 pääasiallisesti maanpäällisestä ja 1075 maanalaisesta huoneesta. Kaupan ja käsityön käyttöön suunnattiin 960 huonetta, joista 490 on maanpäällistä ja 470 maanalaista. ”Erikoistuneelle palvelusektorille” (jota ei suunnitelmassa tarkemmin määritellä) suunnattiin 1127 huonetta, joista 785 oli maanpäällistä ja 342 maanalaista. Yhteensä suunnitelma kattoi 7002 huonetta, joista 1887 ei ollut asuinkelpoisia.

Pakkolunastetut kiinteistöt ovat valtion omaisuutta, ja uusi laki mahdollisti niiden luovuttamisen ilmaiseksi kunnan hal-

Kuva 78: Ufficio Sassin jätettyjen yksityisten toimenpidelupahakemusten määrän vaihtelu vuosina 1992–2010. Grafiikka KH.

linnoitavaksi 99 vuoden ajaksi. Kunta vuokraa niitä edelleen kolmeksi kymmeneksi vuodeksi yksityiskäyttöön viereisten kiinteistöjen omistajille hakemuksesta, sekä muille hakukilpailuina.

Lisärahoitusta toi vuoden 1992 laki (179/92) olemassa olevan rakennusperinnön asuttamisesta; sen perusteella kohteeseen saatiin 18 miljardia liiraa (9 297 520 €). Samanaikaisesti koko ympäröivän arkeologis-maisemallisen alueen suojelua ajettiin, ja vuonna 1990 Basilicatan alue (*Regione Basilicata*) asetti lain n°11 ”Il Parco Archeologico Storico naturale delle Chiese Rupestri del Materano”. Paljon on toteutettu 1980- ja 1990-lukujen aikana saapuneella rahoituksella; toisaalta haastatteluissa on noussut esille, että monia työmaita jarruttaa tällä hetkellä toivo uudesta rahoituksesta.

Ensimmäisen ja toisen kaksivuotissuunnitelman välillä kului kuusi vuotta, ja toinen, Sasso Caveosoon painottunut kaksivuotissuunnitelma (*II programma biennale*) hyväksyttiin vuonna 1994. Kolmas kaksivuotissuunnitelma (*III programma biennale*) on laadittu vuonna 2005, mutta sitä ei olla hyväksytty kunnallisvaltuustossa. Yksityisten kunnostustöiden julkinen rahoitus loppui vuonna 2000, ja vuonna 2010

Kuva 79: Matera. Keraamisessa taulussa UNESCO:n maailmanperintölogo, kaupungin vaakuna ja UNESCO:n logo. KH 2010.

kiinnostus kunnostamiseen vaikutti silmämääräisesti hiipuneen. Ufficio Sassin antamien tietojen perusteella vaikutelma oli oikea, sillä yksityisten kunnostussuunnitelmia oli esitetty vähemmän kuin kuutena edeltävänä vuonna. Hiipuminen ei kuitenkaan osunut yksiiin rahoituksen loppumisen kanssa, ja vuoden 2004 kohdalla on havaittavissa ”Mel Gibson -piikki”, kun yhdysvaltalais-australialaisen ohjaajan *The Passion of the Christ* palautti kaupungin kansallisen ja kansainvälisen median kiinnostuksen kohteeksi.

Sassi di Matera maailmanperintökohteena

Historiallisen kaupunkikohteen pitkäaikainen suojeleminen voidaan taata vain jatkuvalla ylläpidolla ja elävänä pitämisellä. Pompeijin arkeologisten kaivauksien vaikean hallinnoimisen antama varoittava esimerkki on ajanut Italiassa ainakin diskurssin tasolla lähestymistapaa, jossa kulttuuriperintöä ei ainoastaan museoida, vaan siitä tehdään elinkeino ja veto-aula. Historiallisen rakennuskannan suojeleminen perusteltiin sen

eloonjäännin taloudellisella tarkoituksella. Materan kunnallishallinto antoi arkkitehti Pietro Laureanolle toimeksiannon (Valente 2007, 121) laatia Sassi di Materan kaupunginosan yleismaailmallista merkittävyyttä esittelevän raportin UNESCO:n Maailmanperintökomitean arvioitavaksi ”*monumenttina ohjelmalle jonka tavoitteena on määritellä kaupunginosan luontaiset arvot sekä edistää sen roolia ja spesifisyyttä kansainvälisellä tasolla*” (Laureano 1993, 172)¹⁰⁹. Sassi di Materasta tulisi ensimmäinen maailmanperintökohde Etelä-Italiassa; Valente kuvaili tilannetta kaksinkertaisena rehabilitaationa kun *ainutkertaisen luola-asumuksen maailmanperintöluetteloon liittämissä lisäksi arvotettiin uudelleen fasismin ajan lähes tuhoama perinne ja elämäntapa*.

Maailmanperintöluettelon ehdokkuutta tuli seurata paikallisten auktoriteettien, erityisesti paikallishallinnon aktiivinen ”vakuuttelu” ehdokkuuden ”riittävän ansiokkuuden” tukemisesta: *yksi tärkeimmistä tekijöistä on kohdetta luetteloontavan yhteisön tietoisuus ja sitoutuminen, sillä jopa selkeästi kuuluisien kohteiden täytyy pystyä ”tukemaan” paikkaansa maailmanperintöluettelossa* (Valente 2007, 119). Kansallisen ja paikallisen suojelustatuksen takaajina vuoden 1986 lain antamat instrumentit olivat riittävät.

Sassi di Materan kaupunginosa esitettiin vuonna 1992 maailmanperintöluettelon kohteena, *jonka poikkeukselliset laatu-tekijät johtuvat tärkeästä symbioosista sen kulttuuri- ja luonnonpiirteiden välillä. Ne mahdollistavat aikamatkan ihmiskunnan kaikkien vaiheiden kautta ja todistavat kyvystä toteuttaa elämään soveltuva ympäristö huolellisella ja säästäväisellä luonnonvarojen käytöllä* (Laureano 1993, 173).

Kuuden ICOMOSin jäsenen muodostama komitea saapui tarkastuskäynnille Materaan 24 huhtikuuta 1992 (Valente 2007, 119). Neuvoa-antava elin esitteli Materan lokakuussa 1992:

¹⁰⁹ *La salvaguardia nel lungo periodo, tuttavia, può essere garantita solo da una manutenzione costante, da una rivitalizzazione che abbia nella protezione stessa dei Sassi la ragione, anche economica, della loro sopravvivenza. Nasce così l'idea di candidare Matera nella lista del Patrimonio mondiale dell'Unesco, come monumento di un programma volto a definire i valori intrinseci dei Sassi e promuoverne il ruolo e la specificità a livello internazionale.*

Identifointi

Nimi:	<i>I Sassi di Matera</i>
Sijainti:	<i>Basilicatan alue</i>
Valtio-osapuoli:	<i>Italia</i>
Päiväys	<i>23. lokakuuta 1992</i>

Valtio-osapuolen perustelu

Sassi di Materan sekä arkeologisen ja luonnonpuiston kokonaisuus on ihmisen toimien ainutlaatuinen todistaja. Kohteen ”yleismaailmallinen erityisarvo” johtuu symbioosista sen kulttuuri- ja luonnonpiirteiden välillä.

Sitä ehdotetaan listalle liitettäväksi kriteerien iii, iv ja v perusteella.

Historia ja kuvaus*Historia*

Materan alue on ollut ihmisen asuttama paleoliittisesta ajasta lähtien. Pysyviä, linnoitettuja, maataloudelle perustuvia kyliä syntyi viimeisen jääkauden jälkeen. Metsien häviäminen alueella johti vakavaan eroosioon ja aiheutti ongelmia vesiresurssin hallinnassa. Pensaston (garrigue and maquis) asteittainen invaasio pelloille johti maatalouden korvautumiseen paimentolaisuudella. Parempien työkalujen saatavuus pronssi- ja rautakaudella teki pehmeän kalkareniittikallion (soft calcareous tufa) kaivamisen solissa ja kanjoneissa (gravine) helpommaksi ja pronssikaudelta on näyttöä maanalaisten säiliöiden, hautojen ja erityisesti keskitilaan aukeavien maanalaisten asuntojen (jazzi) luomisesta. Kaivettuja kalkareniittiharkkoja käytettiin muurien ja tornien rakentamiseen. Tämä prosessi oli helpointa rotkojen reunoilla, jossa pehmeämpi kalkareniittikerros oli näkyvillä.

Kreikkalainen kolonisaatio johti korkeamman teknologian ja poliitisten rakenteiden käyttöönottoon pythagoralaisuuden vaikutuksen alaisena. Aiemmat hajallaan sijainneet kylät sulautuivat kaupunkimaisiksi hallinnon keskuksiksi, joita kutakin hallitsi oma kuningas (i Re Pastori), ja jotka johtivat lopulta oikeiden kaupunkien luomiseen. Karu maisema johti bysanttilaista kautta seuraavia valloittajien aaltoja vastustavan sitkeän itsenäisen yhteishengen syntyyn. Alue veti puoleensa myös luostari- ja utopia-yhteisöjä.

Materan kehittyminen johtui sen geologisista puitteista. Pehmeä tuffikerrostuma [kalkareniitti, tuffia käytetään tässä empiirisenä kategoriana eikä kiviaineksella ole muuta yhteistä vulkaanisen tuffikiven kanssa kuin sen hauraus ja keveys] sijaitsee 350–400 metrin korkeudessa laakson uomasta, ja lisäksi se sisälsi kaksi luonnonnotkelmaa (grabiglioni); tämän seurauksena se oli paikka, johon asutus kasvoi. Savinen ylätasanko oli varattu maanviljelykselle ja laiduntamiselle.

*Tämä asetelma säilyi muuttumattomana 1700-luvulle saakka. 1800- ja 1900-lukujen laajennukset hylkäsivät muinaisen maankäytön toimintaperiaatteen, joka perustui veden keräämiselle ja ojitukselle, ja levittäytyivät saviselle tasangolle. Alkuperäinen kaupunkikudos rappeutui siihen pisteeseen, jossa 1100-luvulla maantieteilijä El Idrisin ”upeana ja loistavana” kuvailema kaupunki esitettiin Carlo Levin kuuluisassa vuonna 1945 julkaistussa romaanissa *Cristo si è fermato ad Eboli* (suom. Jumala selän takana) eteläitalialaisen maataloustyöläisten elämän kurjuuden symbolina. Seurauksena Italian hallituksen tilanteeseen kohdistuneesta huolesta, vuonna 1952 hyväksytty laki johti kaupunginosan asukkaiden asuttamiseen uusiin taloihin, ja historiallisen keskustan autioitumiseen 1950-luvulla.*

Kuvaus

Varhaisin asutus perustettiin kahteen puron uomaan, jotka tunnetaan nimellä Sasso Caveosa ja Sasso Barisano (sasso = kivi, järkäle). Varhaisin asumuksen muoto oli yksinkertainen luola kalkareniittikalliossa, ja sen sulkeva muuri, joka muodostui [samasta materiaalista] louhituista harkoista. Se kehittyi ulos avoimeen tilaan rakennetuksi [tynnyri]holvin kattamaksi huoneeksi (lamione), joka oli sittemmin huomattavassa määrin sovellettavissa ja laajennettavissa. Ryhmä rakennuksia yhteisen pihan ympärillä kehittyi naapuruston (vicinato) sosiaalisesti rakenteeksi, joka jakoi keskenään yhteiset resurssit, kuten vedenkeräyssäiliön.

Kahden ”sassin” väliselle kielekkeelle perustettiin kaupungin linnoitettu ydin (cività), jossa katedraali sijaitsee. Työpajat ja viljavarastot sijoitettiin sen ulkopuolelle, ja se oli yhteydessä Sassin [luolakaupunginosiin] kapeilla poluilla ja portaikoilla. Vesivarasto oli hyvin organisoitu: vesi kerättiin ylätasangolta ja painovoimaisesti jaettiin yhteisölle. Kaupungin kasvaessa lisää asumuksia louhittiin ja rakennettiin rinteeseen; joidenkin talojen katto oli yläpuolella sijaitsevien talojen katuna. Taloista tuli suurisuuntaisempia, ja renessanssiaikana rakennettiin terasseja puutarhoille.

Hallinto ja suojele

Laillinen status

Sassin luolakaupunginosa on Italian valtion suojeleuksessa marraskuun 11.1986 lain n. 711 säännösten nojalla, jotka määräävät sen kansallisesti poikkeuksellisen merkitykselliseksi. Suora vastuu historiallisen alueen hallinnosta on delegoitu Materan kunnalle (jolla on erityinen toimielin Sassin luolakaupunginosa varten), yhteistyössä alueellisen yli-intendentinkonttorin kanssa. Suurin osa historiallisesta alueesta on valtion omistuksessa ja annettu käyttöön kunnalle, joka on vastuussa tulevien kaksivuotissuunnitelmien koordinaatiosta. Laaja alue Materan ympärillä on Basilicatan alueen suojeleuksessa alueellisella lailla Materan arkeologisesta, historiallisesta ja luonnonpuistosta; tämä kuuluu osana Basilicatan alueelliseen kehityssuunnitelmaan.

Molemmat laki-instrumentit toimeenpanevat kaiken rakentamisen kontrollin ja kattavat rakennusten korkeuden, purkamisen ja jälleenrakentamisen, sekä yleiset muutokset olemassaolevaan kaupunkikudokseen.

Hallinto

Historiallisten kaupunginosien hallinnosta on vastuussa Materan kunta yhteistyössä alueellisen yli-intendentinkonttorin kanssa. Hallinnon ja restauroinnin rahoituksesta vastaa Italian valtio lain 771:1986 määrärahoilla: tarkoituksena on varattu 100 miljardia liiraa. Lisärahoitus tulee Etelä-Italian taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen yleisrahastosta (Cassa per il Mezzogiorno) ja muista lähteistä. Olemassa oleva hoitosuunnitelma takaa avun julkisten rakennusten restaurointiin kunnan toimesta, mutta [myös] yksityiset omistajat täyttävät vaatimukset taloudellisen avun hakuun. Merkittävimpien arkkitehtonisten kompleksien työt on toimeksiannettu yksityisille yksilöille ja yrityksille. Centro per la Valorizzazione e Gestione delle Risorse Storico Ambientali ottaa erityisen vastuun tutkimus- ja koulutustoiminnasta elävöittämissuunnitelmien yhteydessä.

Säilyttäminen (suojele) ja autenttisuus

Suojele historia

1950-luvulla Italian hallitus kohdisti huomionsa urbaaniin rappeutumiseen Etelä-Italiassa. 1960-luvun lopulla Matera oli nimetty yhdessä Venetsian kanssa ainoiksi urbaaneiksi kokonaisuuksiksi jotka voisivat hyötyä erityislaista kulttuuriperinnön suojelemiseksi. Historiallisten kaupunginosien rehabilitaatio alkoi ja on edistynyt hitaasti siitä lähtien. On suunniteltu, että jotkut rakennuksista tulisi antaa kansallisten ja kansainvälisten kulttuuri-instituutioiden käyttöön, ja jotkut asunnoista tulisi ajantasaistaa ja asuttaa uudelleen.

Autenttisuus

Koska Sassin luolakaupunginosat evakuoitiin ajanjaksona, jolloin monien verrattavissa olevien historiallisten keskustojen autenttisuus oli vaarassa, ne säilyttivät 1950-luvun asunsa, joka edusti yli kahden vuosikymmenen orgaanista kasvua. Tähän mennessä suurin osa työpanoksesta on koskenut säänkestäväksi tekemistä ja korjaamista korvaamalla sortuneita rakenteita ja katteita rapistumisen jatkumisen ehkäisemiseksi. Tämänhetkistä autenttisuutta voidaan pitää moitteettomana.

Arviointi

Laatutekijät

Materan Sassin luolakaupunginosa on paras ja täydellisin esimerkki tämän tyyppisen, tiiviissä harmoniassa ekosysteeminsä kanssa kehittyneen asutuksen jatkuvuudesta Välimeren alueella.

Vertaileva analyysi

Matmatan (Tunisia) ainutlaatuinen asutus on lähin rakenteellinen ja historiallinen vertailukohta, mutta se on Materaan verrattuna seurannut erilaista kulttuurista kehityskaarta ensimmäisen vuosikymmenen (j.a.a.) lopulta eteenpäin. Samankaltaisia asutuksia on myös Kreikassa ja Iranissa, mutta ne eivät ole säilyttäneet autenttisuuttaan. Näiden lisäksi joukko kukkulakaupunkeja eteläisessä Italiassa (kuten Gravina Apulian alueella) on rakennettu samoilla periaatteilla, mutta monet niistä ovat menettäneet integriteettinsä ajan kuluessa.

Matera asetettiin ehdolle ainoana italialaisena kohteena vuodelle 1993, ja lisättiin UNESCO:n maailmanperintöluetteloon joulukuun 9. päivänä 1993 Carthagenassa Kolumbiassa pidetyssä Maailmanperintökomitean kokouksessa luokituksella *iii*, *iv* ja *v*.

Kriteeri *iii* mukaan *kohteella tulee olla erityinen tai vähintään poikkeuksellinen todistusarvo [elävästä tai] jo hävinneestä kulttuurista*; Sassi di Matera ja puisto ovat erinomainen esimerkki kalliioon louhitusta asutuksesta, joka on täydellisesti sopeutunut geomorfologiseen sijaintiinsa ja sen ekosysteemiin edustaen yli kahden vuosituhannen jatkuvuutta. Laureano kuvailee kohteen sopimista luokitukseseen edellä esitettyä ICOMOSin neuvoa-antavan elimen kohdearviota (*advisory body evaluation*) lauevammin:¹¹⁰

*Sassi di Matera ja Gravinan luolasivilisaation arkeologinen ja luonnonpuisto muodostavat erinomaisen todistusaineiston jo kadonneesta sivilisaatiosta. Alueen ensimmäiset asukkaat asuivat maanalaisissa asunnoissa ja harjoittivat uskontoaan luolakirkkoissa, joiden toteutustapa antoi mallia tuleville sukupolville luonnonvarojen, auringon, kallion ja veden käytöstä.*¹¹¹

Kriteerin *iv* mukaan *kohteen tulee olla erinomainen esimerkki merkittävää historiallista aikakautta edustavasta rakennustyylistä, arkkitehtonisesta kokonaisuudesta tai maisemasta*:

*Sassi di Matera ja Gravinan luolasivilisaation arkeologinen ja luonnonpuisto on huomattava esimerkki arkkitehtuuri- ja maisemakokonaisuudesta, joka on ihmiskunnan historian merkittävien hetkien todistaja. Näiden näyttämöt ulottuvat primitiivisistä kanjonin seinämiin kaivetuista maanalaisista asumuksista kaivettaessa saadusta materiaalista rakennettuihin hienostuneisiin urbaaneihin rakennelmiin, sekä hyvin säilyneistä merkittäviä biologisia ja geologisia piirteitä käsittävistä luonnonmaisemista rakenteeltaan monimutkaisiin kaupunkimaisemiin.*¹¹²

Kuva 80: Kartta sadevesien valumisesta ja luola-asunnon evoluutiosta UNESCOlle laaditussa raportissa. UNESCO WHC.

¹¹⁰ Laureano 1993, 173. Laureanon mukaan lähteenä on ”komitean lausunto”. Lähteeseen ei viitata sen tarkemmin.

¹¹¹ Laureano 1993, 173: *I Sassi di Matera e il Parco archeologico e naturale della civiltà rupestre della Gravina costituiscono una eccezionale testimonianza di una civiltà scomparsa. I primi abitanti della regione vissero in abitazioni sotterranee e celebrarono il culto in chiese rupestri, che furono concepite in modo da costituire un esempio per le generazioni future per il modo di utilizzare le qualità dell'ambiente naturale per l'uso delle risorse del sole, della roccia e dell'acqua.*

¹¹² Laureano 1993, 173: *I Sassi di Matera e il Parco archeologico e naturale della civiltà rupestre della Gravina sono un esempio rilevante di un insieme architettonico e paesaggistico testimone di momenti significativi della storia dell'umanità. Questi si svolgono dalle primitive abitazioni sotterranee scavate nelle facciate di pietra delle gravine fino a sofisticate strutture urbane costruite con i materiali di scavo, e da paesaggi naturali ben conservati con importanti caratteristiche biologiche e geologiche fino a realizzare paesaggi urbani dalle complesse strutture.*

Italian maailmanperintökohteet:

1. Incisioni rupestri della Val Camonica (1979)
2. Chiesa e convento domenicano di Santa Maria delle Grazie con L'ultima cena di Leonardo da Vinci, Milano (1980)
3. Centro storico di Roma, le proprietà extraterritoriali della Santa Sede nella città e la Basilica di San Paolo fuori le mura (1980-1990). Estensione del patrimonio di Roma ai beni compresi entro le mura di Papa Urbano VIII (1990)
4. Centro storico di Firenze (1982)
5. Venezia e la sua Laguna (1987)
6. Piazza del Duomo di Pisa (1987)
7. Centro storico di San Gimignano (1990)
8. Sassi di Matera (1993)
9. Città di Vicenza e le Ville palladiane del Veneto (1994-1996)
10. Centro storico di Siena (1995)
11. Centro storico di Napoli (1995)
12. Crespi d'Adda (1995)
13. Ferrara città del Rinascimento e delta del Po con le delizie estensi (1995-1999)
14. Castel del Monte (1996)
15. Trulli di Alberobello (1996)
16. Monumenti paleocristiani di Ravenna (1996)
17. Centro storico della città di Pienza (1996)
18. Palazzo Reale del XVIII secolo di Caserta, con il Parco, l'Acquedotto Carolino e il complesso di San Leucio (1997)
19. Residenze sabaude di Torino e dintorni (1997)
20. Orto botanico di Padova (1997)
21. Duomo, Torre Civica e Piazza Grande di Modena (1997)
22. Aree archeologiche di Pompei, Ercolano e Torre Annunziata (1997)
23. Villa romana del Casale, presso Piazza Armerina (1997)
24. Su Nuraxi di Barumini (1997)
25. Portovenere, le Cinque Terre e le isole di Palmaria, Tino e Tinetto (1997)

Kriteerin v mukaan *kohteen tulee olla erinomainen esimerkki omaa kulttuuriaan (tai useita kulttuureja) kuvaavasta perinteisestä asutuksesta tai maankäytöstä, näin varsinkin sen tultua uhanalaiseksi peruuttamattomien muutosten vuoksi*. Luolakaupunginosa on erinomainen esimerkki perinteisestä ihmisasutuksesta ja maankäytöstä. Se havainnollistaa aikojen kuluksessa harmonisen suhteen ympäröivän luonnonympäristön kanssa säilyttäneen kulttuurin evoluution:

*Sassi di Matera ja Gravinan luolasivilisaation arkeologinen ja luonnonpuisto on huomattava esimerkki traditionaalisesta ihmisasutuksesta ja luonnonympäristönsä kanssa alkuvaiheestaan saakka harmonisen suhteen säilyttäneen kulttuurin maankäytöstä, jota nyt uhkaavat potentiaaliset riskit. Tasapaino ihmisen toimien ja ekosysteemin välillä on jatkunut yli yhdeksän vuosituhatta, joiden aikana kallioon louhittu osa asutuksesta on asteittaisesti sopeutettu asukkaiden kasvaviin tarpeisiin.*¹¹³

Kausiraportoinnit

UNESCOn maailmanperintökeskus seuraa kohteiden suoje-lun tilaa kausiraportoinnilla, jonka kysymyslomakkeen täyt-tävät kohteen suojelusta vastaavat viranomaiset. Raportteihin voi syventyä paremmin liitteessä.

Eurooppalaisten kohteiden ensimmäinen raportointisykli ajoittui vuosille 2005–06. Kohteen yhteystiedot sisältävän joh-dannon lisäksi raportti käsitti kysymysryhmät merkittävyys-julkilausumasta, suojelusta, hallinnasta, hoitosuunnitelmasta, taloudellisista resursseista, henkilöstön määrästä, asiantunti-juuden ja koulutuksen lähteistä konservointi- ja hallintotek-niikoissa, matkailijahallinnasta, tieteellisistä tutkimuksista, koulutuksesta, informaatiosta ja tietoisuuden rakentamisesta, kohteeseen vaikuttavista tekijöistä ja suojelun tilasta, monito-roinnista sekä johtopäätöksistä ja suositelluista toimista. En-simmäisessä raportissa kohteen suojelun tila arvioitiin hyväksi. Uhkatekijöistä mainittiin kaksi sementtitehdasta sekä maata-lousyritykset luolakirkkojen puiston alueella. Asutuksen ja tu-rismin kohteelle aiheuttamaa painetta pidettiin merkittävänä.

¹¹³ Laureano 1993, 174: *I Sassi di Matera e il Parco archeologico e naturale della civiltà rupestre della Gravina sono un rilevante esempio di insediamento umano tradizionale e di uso del territorio di una cultura che ha, dalle sue origini, mantenuto un armonioso rapporto con il suo ambiente naturale, ed è ora sottoposta a rischi potenziali. L'equilibrio tra l'intervento umano e l'ecosistema mostra una continuità per oltre nove millenni, durante i quali parti dell'insediamento tagliato nella roccia furono gradualmente adattate in rapporto ai bisogni crescenti degli abitanti.*

Toinen raportointisykli ajoittui vuodelle 2012. Sen osa-alueita olivat kohteiden tiedot, yleismaailmallisten arvojen julkilausema, kohteeseen vaikuttavat tekijät, sekä kohteen suojeleminen, hallinto ja monitorointi, joka muodosti seurantaraportin merkittävimmän osuuden. Kysymykset koskivat kohteiden rajoja ja suojavaatimuksia, suojeleminen, hoitojärjestelmää ja -suunnitelmaa, taloudellisia ja inhimillisiä resursseja, tieteellisiä opintoja ja tutkimusprojekteja, koulutusta, tiedotusta ja tietoisuuden kasvattamista, vierailijoiden hallintaa, monitorointia sekä ensisijaisten hoitotarpeiden identifiointia. Raportin yhteenvedossa ja johtopäätöksissä kohteeseen vaikuttavista asioista mainitaan edelleen betoniasema. Alueen pysäköintipaikkojen todettiin olevan aina täynnä, ja ulkopuolella olevien pysäköintipaikkojen olevan liian kaukana ja tyhjiä. Alueelle pysäköityjen autojen arveltiin haittaavan kohteen kokemista. Ilmastonmuutoksen aiheuttamien tiheämpien ja intensiivisten sateiden kerrottiin aiheuttavan jo kunnostetuissa rakennuksissa vaurioita, ja kunnostamattomissa jopa niiden sortumisen. Raportissa arvioitiin, että toimenpiteillä oli mahdollon puuttua tapojen ja elintavan muutokseen, joka vaikutti yleiseen käsitykseen kohteesta. Asumisen ja kaupallisen toiminnan todettiin mahdollistavan kohteen säilymisen, mutta muuttavan sen merkitystä. Asukkaiden määrä oli vähenevässä mahdollisesti kaupunginosan epämukavuuden vuoksi, ja sen arveltiin vähenevän jatkossa vielä enemmän majoituksen, kaupallisen toiminnan ja turismin tieltä.

Materan brändi

Materan kunnan sivut jakautuvat avaussivun valikoissa kolmeen osaan: instituution sivuihin, matkailuun ja kuntalaisille kohdistettuihin palveluihin. Näiden lisäksi avaussivulta on linkki erillisenä APT Basilicatan (*Azienda di Promozione Turistica*) yhteistyössä CNR:n (*Consiglio Nazionale delle Ricerche*) kanssa toteuttamalle audiovisuaalisen materiaalin sivustolle *Matera Città Narrata*¹¹⁴. Instituutionaalisen osan Sassin luolakaupunginosaa, historiallista keskustaa ja julkisia

26. Costiera amalfitana (1997)
27. Parco Archeologico e Paesaggistico della Valle dei Templi di Agrigento (1997)
28. Area archeologica e Basilica patriarcale di Aquileia (1997)
29. Centro storico di Urbino (1998)
30. Parco Nazionale del Cilento e Vallo di Diano con il sito archeologico di Paestum, Velia e la Certosa di Padula (1998)
31. Villa Adriana a Tivoli (1998)
32. Città di Verona (2000)
33. Isole Eolie (2000)
34. Assisi, la Basilica di San Francesco e altri siti francescani (2000)
35. Villa d'Este a Tivoli (2001)
36. Città tardo barocche del Val di Noto (Sicilia sud-orientale) (2002)
37. Sacri Monti del Piemonte e della Lombardia (2003)
38. Monte San Giorgio (2003)
39. Necropoli etrusche di Cerveteri e Tarquinia (2004)
40. Val d'Orcia (Siena) (2004)
41. Città di Siracusa e la necropoli di Pantalica (2005)
42. Le Strade Nuove e i Palazzi dei Rolli di Genova (2006)
43. Mantova e Sabbioneta (2008)
44. Ferrovia retica nel paesaggio dell'Albula e del Bernina (2008)
45. Dolomiti (2009)
46. Longobardi in Italia: i luoghi del potere (2011)
47. Antichi insediamenti sulle Alpi (2011)
48. Monte Etna (2013)
49. Ville e giardini medicei in Toscana (2013)
50. Paesaggio vitivinicolo del Piemonte: Langhe-Roero e Monferrato (2014)
51. Palermo arabo-normanna e le cattedrali di Cefalù e Monreale (2015)

¹¹⁴ Vuonna 2006 käynnistynyt projekti esiteltiin 18/12/2012 Roomassa, ja kunnallispolitiikassa käydyin polemiikin jälkeen käynnistyi uudelleen kesäkuussa 2015. URL [<http://www.materacittanarrata.it/>] avattu 5.5.2016.

Kuva 81: Ruudunkaappaus aiheuttunneella #sassidimatera Instagram-kuvapalvelussa heinäkuussa 2016. KH.

töitä käsittelevällä sivulla on uutisia. Turismisivu jakautuu ilman yleisesittelyä alisivuihin, joiden aiheina on luolakirkot, vierailut luolakirkoissa, kävelyreitti Sassin kaupunginosassa,

museot, kaupungin historia sekä kulttuuri- ja luonnonperintöä suojelevan säätiön FAI:n (*Fondo Ambiente Italiano*) kunnostama Casa Noha. Kaikissa kunnan sivujen kolmessa osiossa käytetään UNESCO:n maailmanperintölogoa ylätunnisteesta; otsikkokuvassa on käytetty näkymää Sassin kaupunginosaan.

Kaupungin historia käydään läpi luettelona valloittajia ja vuosilukuja. Lähihistoriaa ei sivuilla käsitellä, eikä myöskään kaupungin maailmanperintöstatusta selitetä sen enempää asukkaille kuin matkailijoille. Esihistoriallisen menneisyyden jälkeen vakuutetaan Materan olevan itse asiassa hyvin elävä, ajan tasolla oleva kaupunki jonka kulttuuri elää niin nykyhetken tapahtumista kuin historiasta. Kävelyreitti kuvaillaan ilman karttamateriaalia, ja sen lisäksi sivulla on 14 kuvan galERIA, jossa luolakaupunginosaa esitetään ylätasangolta tai kanjonin vastarannalta otetuilla näkymäkuville. Vain yhdessä kuvassa nähdään katedraalin pääjulkisivu alhaalta luolakaupunginosasta nähtynä. Adjektiiveja on säästely: tekstissä mainitaan kahdesti loistava näkymä, San Pietro Barisanon kirkon kaunis 1700-luvun julkisivu, Madonna delle Virtùn ja S. Nicola dei Grecin ihmeellinen luostarikompleksi, sekä spontaani paikallinen arkkitehtuuri.

Sassin luolakaupunginosan rakentamista ja kunnostusta koskevat säännöt löytyvät kunnan sivuilta tiedostolinkkeinä otsikolla ”Sassi L. 771 Regolamentoi”.

Kuvahaku hakukone Googlessa sanahauulla ”Sassi di Matera” antaa ensimmäisten tulosten joukossa panoraamakuvia, muutamana sisätalon talonpoikaisasumukseksi sisustetusta Casa Grottan museosta sekä yhden sisäkuvan Grotte della Civitan hotellihuoneesta.

Vanhoissa postikorteissa kuvataan maiseman lisäksi kansanelämää, ja useimmissa kuvissa on monumenttien lähellä istumassa joukko kansallispukuisia naisia. Värikuvakortissa näytetään modernin ja menneisyyden kohtaaminen: kortin toisella puolella on kaukaa kuvattu panoraama luolakaupungista, toisella puolella nykyaikainen katu ja bensa-asema. Nykyään kaupunki esitetään panoraamana, mahdollisesti dramaattisessa valaistuksessa. Monomateriaalista maisemaa pilaavat vain panoraamatielle pysäköidyt autot.

Luolakaupungin ikonografinen panoraama toistuu sosiaalisessa mediassa. Instagram-kuvapalvelussa aihetunniste #sassidimatera antaa 26 026 hakutulosta, #sassimatera 6 533 ja #sassi 93 100. Maisemakuvan lisäksi sosiaalisessa mediassa jaetaan kuitenkin myös kasvoja, poseerauskuvia joissa maisema on taustalla, katunäkymiä ja cappuccinokuppeja. Sosiaalinen media katsoo kaupunkia lähempää kuin sen virallinen materiaali.

Hyvän kierre -diskurssi... ja häpeä, edelleen?

Maailmanperintöstatus herätti paikallisissa toimijoissa suuria intohimoja, ja hyvän kierre -diskurssi pyrki kytkemään historian, taiteen ja ympäristön kulttuuriturismin myötä talouskasvuun, joka vihdoinkin tapahtuisi Materassa. Kahdessatoista rivissä mainitaan *yrittäjyys, pienet ja keskisuurat yritykset, turismi, käsityöläisyys, konferenssit, kauppa, tutkimus, kulttuuriperintö* (beni culturali) *resurssina, ympäristön ja alueen kutsumuksen kunnioittaminen, UNESCO:n tarjoama mahdollisuus, tilaisuus, talouskasvu, esimerkki muille Etelän kaupungeille sekä kulttuuria resurssina hyödyntävä kehitys*. Myöskään toivetta ulkopuolisen tarkkailijan ja ”maailman silmien” *valppaasta ja tunkeutuvasta katseesta, joka vie tilan Sassi [di Matera]n rappion osatekijöiltä, laiskuudelta, tietämättömyydeltä, tunnottomuudelta ja spekulatiolta* (Valente 2007, 123) ei peitelty.

Sassi di Matera näyttäytyy muusta kaupungista irrallisena; kuitenkin jo Il Corriere Lucanossa vuonna 1947 julkaistun artikkelin *A Matera due città*¹¹⁵ mukaan Materassa oli todellisuudessa kaksi kaupunkia, joista toinen oli tietämätön (*ignorante*) ja toinen välinpitämätön (*indifferente*). Menneisyydessä kahta kaupunkia piti erillään sosiaalinen jako, luolakaupungissa asui lähes ainoastaan maattomia maatyöläisiä ja näiden päivittäisiin tarpeisiin vastaavia käsityöläisiä, kun taas ylätasangolla (*Piano*) asui aatelisto ja merkityksetön porvaristo. Artikkelin aikaan kaupungin kahtia jakautuminen näkyi myös politiikassa.

Kaksijakoinen asenne näkyy edelleen asukkaiden suhteessa maailmanperintökohteen statukseen. Arkkitehti Pietro Laureano kirjoittaa Gazzetta del Mezzogiornossa (12/2002) seuraavin sanoin: *mielestäni ajatusta UNESCOsta ei ole koskaan täysin hyväksytty, vaan pikemminkin passiivisesti kohdattu ja myöhemmin ratsastettu sen menetyksellä. Sassi kaupunkina tarkoittaa kaupunkia joka ulottuu esihistoriasta kestävän kehityksen kaupungiksi. Sen sijaan tehdään menneisyyden ja nostalgian Materaa, baareja, kävelyitä, cantinoiden ja talonpoikaisen kurjuuden estetismii*¹¹⁶. Samassa artikkelissa hän toteaa kaupunkilaisten itsensä uskoneen kohteeseen ja investoineen sinne, mutta jääneen yksin liikenneongelmien ja summittaisten korjaustöiden kanssa. Vuonna 2002 kaupunki oli jo maailmanperintöluettelossa mutta ei vielä kansallisesti tärkeiden kohteiden luettelossa, ja Laureanon esittämän syytöksen mukaan kuka tahansa saattoi tehdä siellä mitä tahansa. Mel Gibsonin elokuvan filmausta varten rakennettiin linnoituslaitteita, mutta oikeat autenttiset linnoitukset ovat jääneet tutkimatta ja restauroimatta.

Vuoden 1947 rajalinja tietämättömien ja välinpitämättömien välillä uusiutuu asukkaiden jakautumisella niihin, joilla ei ole välineitä ”hyötyä” kaupungin uudesta statuksesta ja niihin, joilla ei ole tarvetta ”hyötyä” siitä. Menneen elämäntavan sosiaalisen rakentamisen asuntoon vaihtaneiden tunteita voi myös sävyttää katkeruus ja negaatio, joka johtuu epäilyksestä, että kaupunginosasta tehdään kultakaivos kun sen alkuperäisistä asukkaista on päästy eroon. Valtion omistamien ja kunnan hallinnoimien tilojen vuokralle antoa ja jopa vuokranperintää on leimannut läpinäkyvyyden puute. Myös Michele Valente (2007, 139) kuvailee negaatiota, jolla selittää materalaisten passiivisuutta, välinpitämättömyyttä ja vastahakoisuutta yleismaailmallisesti merkittäväksi julistettua kulttuurikohtetta kohtaan:

¹¹⁵ Il Corriere Lucano n. 2 19/5/1947: Pontrandolfi 2002, 42.

¹¹⁶ *”Penso che tutta l’idea Unesco non sia stata mai veramente accettata, piuttosto sia stata subita e poi cavalcata di fronte al successo. Sassi città significa una città che dalla preistoria arriva fino alla modernità, una città della pietra che diventa città sostenibile. E invece si fa Matera del passatismo, dei bar, delle passeggiate, dell’estetismo delle cantine o della miseria contadina.”*

Kuva 82: Luolasviitti. *La Corte degli Agostiniani, Matera.* Kuva: Milena L'Annunziata.

Koko Sassi [di Matera]n tapaus on todistus siitä kuinka vaikeaa on voittaa rapistuneen tilanteen dramaattisen tosilla argumenteilla silloin kun he, jotka ovat siinä eläneet haluaisivat mieluummin pyyhkiä kuin säilyttää [...] paikallinen mentaliteetti, pikemminkin harjaantunut mietiskelemään eloonjäämistä, oli kaukana sen tajumisesta, että kärsimyksen paikasta voisi saada irti hyötyä¹¹⁷.

The New Yorker kuvaa eliitin alkuperäisiin asukkaisiin ja heidän kulttuuriinsa kohdistamaa holhoamista Sassi di Materan kaupunginosassa seuraavin lausein:

The UNESCO designation is seen, in part, as an acknowledgment of Matera's fraught history. No official apology has ever been given for the forced exodus. Half a century after the depopulation campaign, few cultural historians support the decision. It is now a shameful memory of a more desperate time in Italian history, after the trauma of the Second World War, when the country was intent on erasing its past. The transfer of Mat-

erans is seen as one of many patronizing attempts by elites to save indigenous people from themselves¹¹⁸.

Kuten myös muissa lähteissä, toistuu Anne Parmly Toxeyn teoksessa *Materan Contradictions* väite siitä, etteivät luolakaupungin alkuperäiset asukkaat vuosikymmenien aikana sisäistämänsä häpeän vuoksi halua kuulla puhuttavankaan kaupunginosasta, eivät usko sen kunnostamiseen ja pitävät kaupunginosaan investoivia hulluina. Toxeyn tutkimus on tehty vuosina 1990–2011, kun taas itse olen aloittanut haastatteluni vuonna 2010. Maailmanperintödiskurssin valtavirtaistuminen heijastuu monissa saamissani vastauksissa, ja osa haastatelluista on muuttanut jo kunnostettuihin asuntoihin ”alkuperäisten uudelleenasettajien” lähdettyä pois kaupunginosasta. Vanhemman väestön nurjamielisuus luolakaupunginosaa kohtaan saattaa olla myös negatiivista: alkuperäiset asukkaat on houkuteltu haluamaan muuta ja nyt he joutuvat puolustamaan omaa valintaansa kun kansallisesta häpeästä vaurautta ja työllisyyttä tuottavaksi resurssiksi muuttanut rakennusperintö jaetaan yleisen käsityksen mukaan eliitin kesken epämääräisillä ja läpinäkymättömillä kriteereillä¹¹⁹.

Toxeyn teoksen otsikossa nimetty ristiriita tarkoittaa suojelun aiheuttamaa muutosta kaupungissa. Suojelu johtaisi suojeltavan kohteen ”aitaamiseen”, ja aiheuttaisi keinotekoisien epäjatkuvuuden kaupunginosan elämänkaressa. Toxey kirjoittaa kohteen objektifikaatiosta ja fetissiksi muuttamista siteeraten kulttuurimaantieteilijä Peirce Lewisiä: *Designating certain things as 'historical monuments' ... implicitly says that things outside the fence are not historical*¹²⁰. Todellisuudessa sekä Materan luolakaupunginosan että muiden tutkimuskohteitteni kohdalla epäjatkuvuuden synty ja historialliseksi kohteeksi nimeäminen on tapahtunut jo ennen suojelua – ja jopa ennen suojelukeskustelun heräämistä. Sassi di Materan tapauksessa luolakaupunginosa erotettiin muusta kaupungista tilallisesti

¹¹⁷ ”Tutta la vicenda dei Sassi è testimonianza di quanto sia difficile far prevalere le ragioni drammaticamente vere di una realtà tanto degradata, che la memoria di chi l'aveva tristemente vissuta voleva piuttosto cancellare anziché conservare. [...] la mentalità locale, piuttosto allenata a meditare su pensieri di sopravvivenza, era lontana da realizzare che proprio da un luogo di patimento si potesse trarre utile vantaggio.”

¹¹⁸ D.T. Max: A Cave with a View. URL: [http://www.newyorker.com/magazine/2015/04/27/a-cave-with-a-view] avattu 29.4.2016.

¹¹⁹ Ks. esim. Tapaninen, A-M 1996; myös kunnanvaltuutettujen Augusto Toto ja Doriano Manuello 3.2.2012 tekemä kysely *interrogazione sub-concessione*.

¹²⁰ Toxey 2011, 304; Lewis 1987, 25. Taking down the velvet rope: Cultural geography and the human landscape, in *Past Meets Present: Essays About Historic Interpretation and Public Audiences*, edited by J. Blatti. Washington, DC: Smithsonian Institution Press, 23-9.

ja sosiaalisesti jo 1700-luvulla, kun se rajattiin ylätasangolle syntyneestä Pianon kaupunginosasta uusien herrsrakennusten rivillä (*Quinta*).

Luolakaupunginosan arkkitehtuuri ja maisema säilyi köyhyyden, heitteillejätön ja lopulta asukkaiden poissiirron suojelemana, kuten on tahoillaan tapahtunut Viipurissa, syrjäisissä karjalaiskylissä ja saaristossa. Lahottajien kynsissä nopeasti jälleen maaksi muuttuviin puutaloihin verrattuna voi kivinen arkkitehtuuri kestää pitkänkin heitteillejätön. Materan luolakaupunginosan tapauksessa hydrogeologinen riski on tyhjiin jätettyjen kohteissa pahin uhka, sillä sadevesien keruujärjestelmien ja rakennusten katteiden rapistuminen johtaa kiviaineen kastumiseen, painon lisääntymiseen ja haurastumiseen. Irpinian tuhoisa maanjäristys 23. marraskuuta 1980 aiheutti jonkin verran tuhoa myös Materassa. Paradoksaalisesti rahoituksen saapuminen on toinen kriittinen vaihe rakennusperinnön säilymiselle. Michele Morelli siteeraa Materan luolakaupunginosissa toteutunutta restaurointia kritisoidessaan artikkelissaan poliitikko ja taidekriitikko Vittorio Sgarbia:

Masennus, avuttomuus, hämmennys, epätoivo ovat vaikutelmia joita nämä restauroinnit herättävät. Heitteillejätö aiheuttaa pienempää tuhoa. Mikä tahansa rauniona oleva, hoitamaton tai unohdettu rakennus säilyttää jonkun arvokkuuden ja autenttisuuden, jonka restaurointi vain harvoin kykenee välittämään. Voimme todeta, että katastrofeista järjestyksenä ensimmäinen on restaurointi, jonka jälkeen seuraavat maanjäristykset, tulvat ja tavanomainen laiminlyönti¹²¹.

Kuva 83: Näkymä luolasviitin saniteettitiloihin. La Corte degli Agostiniani, Matera. Kuva: Milena L'Annunziata.

¹²¹ Michele Morelli. Il Quotidiano della Basilicata 5.11.2008, s.33. Rioni Sassi. Restauro la prima calamità. Artikkelin luettavissa osoitteessa [<http://www.sassikult.it/ita/web/promo.asp?nav=148-1503>] avattu 5.5.2016.

RÄDDA RAUMO!

Hvar och en mins säkerligen också det nödrop: ”rädda Gamla Borgå”, som för några år sedan upphävdes af greve Louis Sparre och som hade till följd att den redan beslutna regleringen af den gamla pittoreska delen enligt ”rutsystemet” tillsvidare uppsköts [...] Men nu kommer till vår kännedom att det gamla, pittoreska Raumo med sin härliga gamla klosterkyrka, sina idylliska gårdar, sina trevligt, efter terrängens krav slingrande gator hotas af samma öde, som nyligen höll på att övergå ”gamla” Borgå. En ny stadsplan torde finnas i beredskap - blott en större eldsvåda, och Raumo är en vanlig prosaisk småstad, lika tråkig som de flesta andra.

Måndagen 27.3.1905, Nr. 2 ‘Rädda Raumo.’

[...] Jos suurempi tulipalo tulee, niin ihanteellinen Rauma, jossa on komea, vanhanaikuinen luostarikirkko, somia taloja, hauskoja maan nousun ja laskun mukaan kiemurtelevia katuja, muodostuu yhtä alastomaksi ja ikäväksi pikkukaupungiksi kuin useimmat muut. Kaupungin uusi asemakaava sen vaatisi. Mutta saako näin onnettomasti tapahtua? Eikö kaikki harvat historialliset muistot – sanotaan edelleen kirjoituksessa – ole koko maan siinä merkityksessä ettei niitä saa ymmärtämättömät parannuspuuhailijat hävittää. Nykyään, jolloinka kaupunkien asemakaavoja on ruvettu vapaasti laatimaan maa-alan muodostusten mukaan, olisi hullunkurista ruveta järjestämään toisin vanhaa Raumaa, jolla on mitä parhaimmat edellytykset tähän luonnon mukaiseen järjestelmään.

Rauman Lehti 6.4.1905 ‘Vanhan Rauman puolesta’

Kreivi Louis Sparre oli vuonna 1898 julkaistulla teoksellaan *Det gamla Borgå* kiinnittänyt huomiota Porvoon keskiaikaisen kaupungin suunniteltuun muuttamiseen ruutukaava-alueeksi. Joitakin vuosia myöhemmin Måndagen -päivälehdessä¹²² Louis Sparren esimerkkiä seuraavassa artikkelissa nostettiin esille huoli Vanhaa Raumaa uhkaavasta kohtalosta. Artikkel

ei jäänyt huomiotta, ja jo seuraavana päivänä kuvataiteilija Axel Gallén matkusti Raumalle *värilaatikon, valokuvauslaitteen ja luonnoslehtiön kanssa*¹²³. Samana vuonna kaupunginvaltuusto päättikin uuden kaavan tarpeellisuudesta. Arkkitehti Lars Sonckin vuonna 1906 laatimassa säilyttävässä asemakaavassa katulinjaukset ja korttelit pääosin säilyivät, paitsi että katuja oli tarkoitus levittää kauttaaltaan. Kaava vahvistettiin vuonna 1915. Edelleen vuonna 1922 vahvistettu arkkitehti Harald Andersinin kaava edellytti katujen levittämistä. Uudistukset jäivät kuitenkin toteutumatta, sillä uudisrakentamispaine oli suuntautunut Vanhan Rauman ulkopuolelle. Mahdollisesti säännönmukaistavia kaavoja oltiin paikallisesti vastustettu myös siksi, että isoja muutostöitä oli jo tehty edellisen vuosisadan lopulla ”ensin korjaamalla katto ja seuraavalla kerralla seinät”¹²⁴.

Arkkitehti Berndt Aminoff sai laadittavakseen 1930-luvulla uuden asemakaavan. Vanha Rauma oli ehdotuksessa merkitty erityiseksi vanhaksi kaupungiksi vuoden 1932 rakennuslain vanha kaupunki -säännön mukaisesti, eikä katuja ollut enää tarkoitus leventää kauttaaltaan. Säilytettäväksi oli merkitty vain Raatihuone, Triviaalikoulu, sekä Kirsti ja Alfred Kordeinin syntymäkoti Joki-Krann. Kaavaehdotus viivästyi sota-vuosina ja valmistui vasta 1950-luvun alussa. Se hyväksyttiin vuonna 1954, mutta vedettiin vahvistamattomana pois sisäasiainministeriöstä vuonna 1964, jolloin järjestettiin uusi keskustakilpailu. Kilpailussa vanhan osan suojeluohjelmassa säilytettäväksi oli merkitty vanha raatihuone sekä Pinnalan ja Kirstin rakennukset (Kairamo 2011, 15).

Vanhan puukaupungin arvostus oli pohjassaan 1960-luvulla, jolloin Vanhan Rauman puukortteleita korvaamaan suunniteltiin modernia huomattavasti olemassa olevaa korkeampaa kaupunkirakennetta, jopa seitsenkerroksisia rakennuksia¹²⁵. Kilpailun yleisarvostelun mukaan Vanha Rauma oli ”[...] vain osa, tosin tärkeä ja vilkkaasti elävä osa, Rauman kokonaisu-

¹²² Måndagen 27.3.1905, Nr. 2.

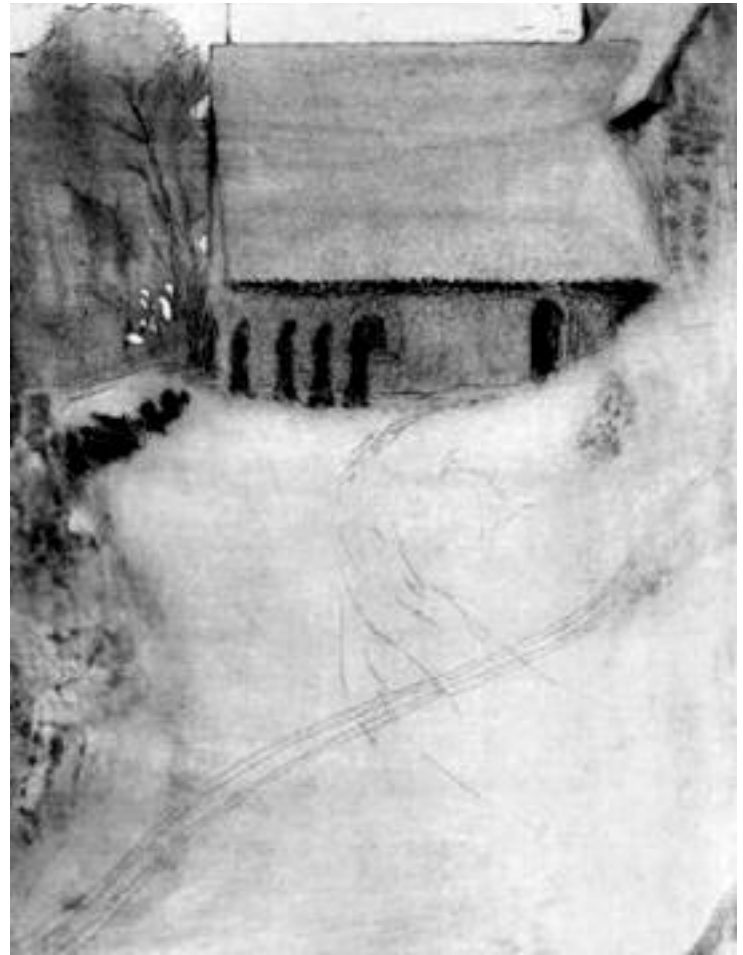
¹²³ Måndagen 17.4.1905, Nr. 5 ‘Axel Gallén och Raumo’.

¹²⁴ ks. Luku I, myös *Vanha Rauma*, 1982, 11.

¹²⁵ Kilpailu kaavasta esitettiin Arkkitehti-lehdessä (kilpailuliite 1965:1).

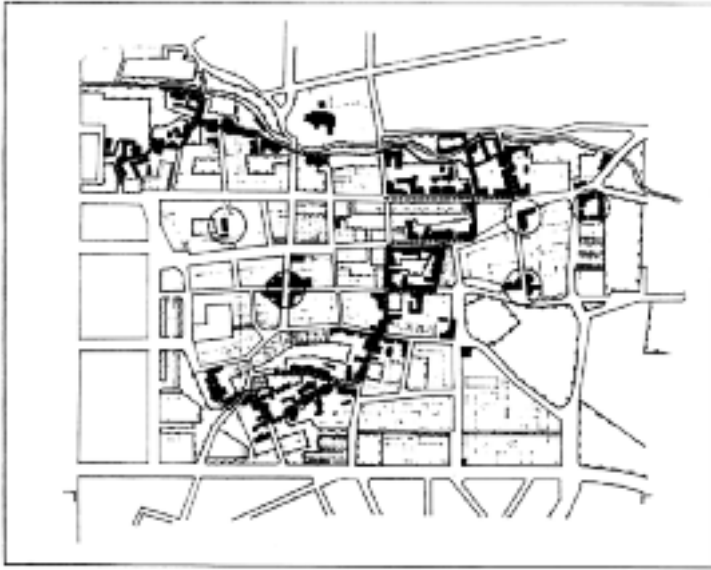
desta”. Kilpailuehdotukset, joissa kaupunkia lähdettiin kehittämään vanhan kaupungin muodostaman sydämen ympärille *”ovat johtaneet kyseenalaiseen lopputulokseen”*. Palkintolautakunnan mukaan *”vanhankaupungin henki ja mittakaava on säilytettävä”*, mutta samassa se toteaa, että *”on realistista antaa sen rakennuskannan suurelta osin uusiutua”*. Osaa alueen rakennuskannasta pidettiin kuitenkin mahdollisena käyttää *”joko sellaisenaan, korjattuna tai uusittuna yhä laajeneviin sosiaalisiin tarpeisiin, vanhainkodeiksi, kerhoiksi jne.”* Kaavarunkotyön luonnosvaiheen kartta esitti kulttuurihistoriallista kävelyreittiä, jonka varrella rakennukset säilytettäisiin. Lisäksi ehdotettiin Naulamäen korttelin suojelemista kokonaan Turun Luostarimäen tapaan. Liikenteelle ja pysäköinnille haluttiin raivata lisää tilaa halkomalla kortteleita. Alueen rajalle kaavailtiin suuria rakennusmassoja (Vanha Rauma, 1992, 26, kuva 120)

Vuonna 1967 julkaistiin Muinaistieteellisen toimikunnan rakennushistoriallisen toimiston amanuenssi Pekka Kärjen kesällä 1966 toteuttama vanhankaupungin kulttuurihistoriallinen arviointi, joka käsitti kaikki kaupunginosassa tuolloin sijainneet rakennukset, ja oli samalla vanhankaupungin suojeeluohjelma (ks. esim. Kärki 1993). Kaikki rakennukset on pyritty inventaariossa ajoittamaan Valtionarkistossa säilytettävien palovakuutuskiirjojen tai Rauman maistraatin arkistossa olevien piirustusten perusteella. Mikäli näitä tietoja ei ole löytynyt, on merkintää pitkä- vai lyhytnurkkainen käytetty summittaiseen ajoitukseen siitä, onko rakennus tehty ennen vai jälkeen 1800-luvun puoliväliä, jolloin Raumalla yleisesti siirryttiin lyhytnurkan käyttöön. Rakennukset oli inventaariossa luokiteltu kuuteen luokkaan. Neljään ensimmäiseen kuuluivat säilytettäväksi ehdotetut taiteelliselta tai historialliselta arvoltaan erittäin merkittävät (AII), huomattavat (AI), arvoltaan suuret (A) ja arvoltaan melko korkeat (B) rakennukset tai miljööt. Viidennessä luokassa olivat historiallisesti vähempiarvoiset tai sekundäärisillä muutoksilla pilatut rakennukset, joiden säilyttämistä ei katsottu tarpeelliseksi, vaikkakin joissain tapauksissa kaupunkikuvan kannalta suotavaksi; viimeisenä luokkana (ö) olivat rakennukset joiden *pikainen purkaminen parantaisi ratkaisevasti kaupunki- tai korttelimiljöötä* (Kärki, Pekka 1967). AII-rakennukset *tullaan suojelemaan kulttuurihistoriallisesti huo-*

Kuva 84: Axel Gallén, Rauma 1905. Valtion taidemuseo.

mattavien rakennusten suojelusta annetun lain perusteella, ne pitää ehdottomasti säilyttää ja niihin on sallittava vain entistämiseen tähtäviä muutoksia ulkoasussa. Rakennuksia ei inventaariossa tutkittu sisätilojensa osalta, mutta AII-luokaisista todettiin, että niiden sisätilat on tutkittava erikseen, ja yleensäkin korjauksia *saa suorittaa vain Muinaistieteellisen toimikunnan hyväksymien suunnitelmien mukaan.* Miljöön kulttuurihistorialliset arvot tulee säilyttää ja *kaikkien rakennusten huoltoon on kiinnitettävä erityistä huomiota.* AI-rakennuksista useimmat voidaan suojella edellämämainitun lain perusteella. Ne tulee ehdottomasti säilyttää, *on pyrittävä entistämään tai pitämään ennallaan.* Pakottavien muutostöiden osalta inventaario peräänkuuluttaa *arkkitehtonisesti*

Kuva 85: Kulttuurihistoriallinen kävelyreitti kaavarunkotyön luonnosvaiheen kartassa (1967).

korkeatasoisia ratkaisuja, joissa erityistä huomiota on kiinnitettävä yksityiskohtiin, kuten vuoraukseen, ulkomaaliin, kattoon, ikkunoihin ja oviin. Muutostyöt on hyväksyttävä Muinaistieteellisellä toimikunnalla. AI-miljöössä kehoitetaan välttämään tarpeettomia muutoksia, ja siihen kuuluvat vähäarvoisemmaksi luokitellut rakennukset on pyrittävä entistämään tai rakentamaan mahdolliset uudisrakennukset sellaisiksi, että ne edistävät ja korostavat miljöön kulttuurihistoriallisten arvojen säilymistä.

Vanhaja keskustoja on kaupunkien laajentuessa, hajaantuessa ja autoistuessa uhannut slummiutuminen ja sosiaalinen eriarvoistuminen; senhetkisen asumisstandardin alittaviin rakennuksiin jäävillä vanhuksilla ja vähävaraisilla ei ole resursseja asuntojen kunnostamiseen. Tätä uhkakuvaa pelättiin Raumalla, ja kaavoitustyön pohjana olleet tilasto- ja inventointitiedot vuosilta 1974–75 keskittyvät sosiaalisiin kysymyksiin: varustetasoon, asunnon pinta-alaan, omistussuhteeseen, ruokakunnan kokoon ja asukkaiden ikäjakaumaan. Kaupungin pelastumista laajamittaisen rakennuskannan purkamisen vah-

vistavalta kaavalta voidaan pitää asenneilmaston kääntäneen ”rakennussuojelusukupolven” ansiona. Villimpien 1960-luvun kerrostaloprojektien sijaan vuonna 1972 valmistuneessa kaavarunkoehdotuksessa keskustan kortteleiden kerroslukua oli jo rajattu kahteen, mutta rakennuskanta oli edelleen tarkoitus uusaa korvaamalla harjakattoiset pientalot leveärunkoisilla, tasakattoisilla liiketaloilla. Raumalla käydyistä aikalaiskeskustelusta löytyy vain vähän jälkiä väittelystä suojelun puolesta tai sitä vastaan:

Raumalla ei juurikaan julkisesti väitelty Vanhan Rauman kohtalosta 1960- ja 1970-lukujen taitteessa (vrt. esim. Hel-singin Käpylä). Debatin vähyys kertonee paitsi raumalaisesta keskustelukulttuurista myös siitä, että historiallinen kaupunki -puheesta oli vuosikymmenten kuluessa sittenkin muodostunut yksi ja ainakin periaatteen tasolla hyväksyttävä Vanhaa Raumaa koskeva yhteisöllinen tulkinta (Vahtikari 2007, 105).

Ajatus vanhojen puukaupunkien suojelemisesta valtavirtaistui 1970-luvulla, ja keskustelua käytiin kansainvälisellä ja yhteis-pohjoismaisella kentällä. Vuosina 1969–72 pidetty Pohjoismainen puukaupunki -projekti kokosi katsauksen puukaupunkien sen aikaiseen suojelutilanteeseen¹²⁶. Vanhaa Raumaa koskevan säilyttävän asemakaavan pohjalla oleva inventointityö aloitettiin vuonna 1974. Samana vuonna perustettiin asukasyhdistys Vanha Rauma yhdistys ry, jonka ”aatteellisenä tarkoituksena on toimia kokonaisuutena ja elävänä säilyneen Vanhan Rauman ja erikoisesti sen rakennushistoriallisten arvojen vaalijana”. Asemakaavan laatimista jatkettiin vuodesta 1975 suunnittelutyönä Rauman kaupungin rakennusviraston kaavaosastolla.

Asemakaavan muutosehdotus ja rakentamista ohjaava kokonaissuunnitelma vuodelta 1980 (s. 15) kuvailee kaavallisten tavoitteiden muuttumista ja muuntumista seuraavasti:

Yleisesti on vanhojen alueiden arvo noussut viime vuosien aikana sekä niiden omien ansioitten vuoksi, että uusien alueiden heikon ympäristön tason vuoksi. Suojelutavoitteet ovat selkiintyneet ja laajentuneet sekä yleisesti että paikallisesti; 50-luvulla

¹²⁶ Den nordiska trästaden = Den nordiska traestad = Pohjoismainen puukaupunki. Ks. myös El Harouny 2008, 23.

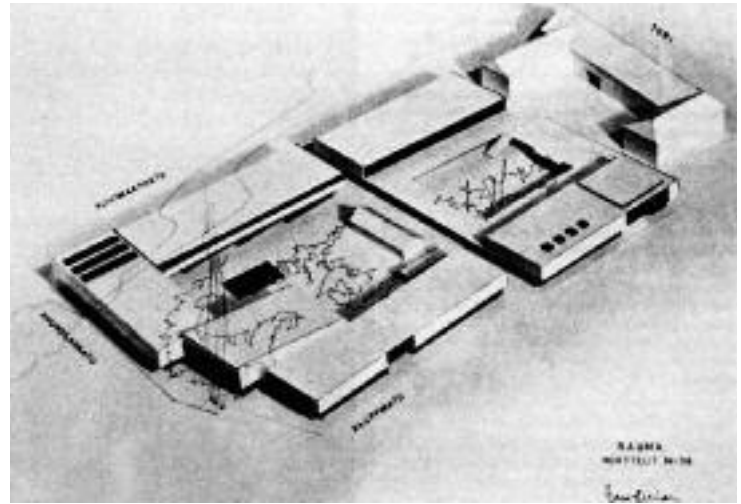
kerrottiin Vanhan Rauman puoleensa vetävästä luonteesta, sen kapeista ja mutkittlevista kaduista ja mittakaavan säilyttämisestä. Lisäksi harvat, lähinnä yleiset rakennukset arvostettiin säilytettäväksi. Keskusteltiin Naulamäen säilyttämisestä tai kulttuurihistoriallisesta kävelyreitistä, jonka varrella olisi säilyviä rakennuksia. 60-luvun lopulla kiinnitettiin huomiota rakennus- ja miljöötaihteellisiin ominaisuuksiin. Nyt on alettu puhua käyttökelpoisen rakennuskannan: katu- ja pihaympäristön sekä myös sisätilojen säilyttämisestä. Suojelutavoitteet ovat tulleet konkreettisemmiksi.

Sisäasiainministeriö vahvisti pitkään valmistellun kaavan 22.5.1981 ja se sai lainvoiman vuonna 1982.

Kaupunki osti nykyisen korjausrakentamiskeskukseksi toimivan Tammelan kiinteistön vuonna 1975. Kun rakennus muutettiin musiikkiopistoksi vuosina 1976 ja 1977, se saneerattiin vallitsevan käytännön mukaisesti lastulevyttämällä, oikomalla seinät koolauksilla, madaltamalla sisäkatot ja asentamalla koneellisen poistoilmajärjestelmän. Muutamaa vuotta myöhemmin, vuonna 1978, kaupunki osti Granlundin laivanvarustajaperheen edustavan uusrenessanssitalon Marelan ja kunnosti sen museoksi sekä kaupungin edustustilaksi. *Kaupunki teki todellisen pelastusoperaation, sillä muuten arvokas rakennus olisi muutettu liiketiloiksi*, totesi museon johtaja Anna Nurmi-Nielsen (LS 23.5.1981). Jo aiemmin, vuonna 1972, oli Kirstin rakennusryhmä Raumanjoen rannassa siirtynyt Rauman museon omistukseen, mutta se avattiin yleisölle vasta vuonna 1999 sellaisessa asussa, johon se viimeisiltä asukkailta jäi.

Syksyllä 1978 alkoi Kiviniemenkulman vuokra-asuntoprojektina remonttikirvesmieskurssi, joka järjestettiin yhteistyössä Laitilan ammattikurssikeskuksen kanssa. ”Harjoitusmateriaalina” toimivat kaupungin omistamat hirsirunkoiset vuokratilat Talli ja Takala. Kurssille osallistui 15 työttömyyskortistossa ollutta kirvesmiestä, joista 13 suoritti kurssin loppuun. Kun kurssista oli kulunut kaksi vuotta, vielä 6 remonttikirvesmiestä toimi perusparannustehtävissä (Vanha Rauma 1982, 69), mutta lopulta vain yksi kurssilaisista vakiinnutti asemansa Vanhan Rauman korjausrakentajana (Saarinen, haastattelu 2.8.2012).

Yksityisten kiinteistönomistajien korjausrakentamista on rahoitettu perusparannuslainalla, säätiön lainoilla ja avustuksilla

Kuva 86: Suunnitelma vanhan rakennuskannan korvaamiseksi laatikkoarkkitehtuurilla. Kaavarunkoehdotuksen (1972) pienoismallikuva keskeisistä liikekortteleista.

Kuva 87: Laatikkoarkkitehtuuria Vanhan Rauman reunalla. KH 2011.

sekä vuodesta 2004 alkaen maailmanperintöavustuksella. ”Rauman vanhan kaupunginosan kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja sen omaperäisen miljöön säilyttämiseksi toimiva” Vanha Rauma Säätiö perustettiin vuonna 1976. Rauman kaupungin ja opetusministeriön tukema säätiö rahoittaa korjausrakentamista lainoilla ja avustuksilla. Laki asuntojen perusparantamisesta astui voimaan 19.1.1979. Se soveltui kulttuurihistoriallisten rakennusten säilyttämiseen

Kuva 88: Vanha Rauma teoksessa *Den Nordiska Trästadens* (1973).

aiempaa uudisrakennushenkistä peruskorjauslainaa paremmin. Samanaikaisesti sisäasiainministeriössä ja asuntohallituksessa tehdyn uuden lain ja ohjeiden laatimistyön kanssa Rauman kaupunginhallitus oli nimennyt perusparannustyöryhmän valmistelemaan Vanhaa Raumaa alueittaiseksi kokeilualueeksi. Asuntohallituksen myöntämän määrärahan turvin perusparannustyöryhmä yhteistyössä Vanha Rauma yhdistys ry:n kanssa teki tutkimuksen ”Perusparannuskokeilun perustietojen keruu Vanhan Rauman alueella”. Tutkimuksen pohjaksi tehtiin 36 kiinteistössä toimenpide- ja kustannusarviointi

(Vanha Rauma 1982, 64). Rauman kaupunginvaltuusto hyväksyi perusparannusohjelmaan kuuluvan yleissuunnitelman syyskuussa 1979. Viisivuotissuunnitelman lisäksi vuosittain laadittava hankekohtainen ohjelma tehtiin vuosille 1979, 1980 ja 1981. Marraskuussa 1981 hyväksytty perusparannuslain muutos mahdollisti erityisistä syistä lainoitettavaksi jopa 80 prosenttia hyväksyttävistä kustannuksista, *mikäli kokenustyö suoritetaan rakennuksen erityisarvot huomioiden*.

Perusparannuskokeilun yleissuunnitelman tarkistuksessa vuosille 1982–86 arvioitiin kokeilun jatkuvan kymmenen lainoitettavan asunnon vuosivauhtia; todellisuudessa kokeilu ei Raumallakaan käynnistynyt yleissuunnitelman edellyttämässä laajuudessa, sillä alkuvuosien innostus tyrehtyi odottamiseen, ja pitkäaikaisen lainan rajoitukset lannistivat osan mahdollisista hakijoista. Osa hankkeista, joihin lainaa haettiin peruuntui lainoituksen vaatimuksien tai luovutusrajoitusten vuoksi (Vanha Rauma 1982, 67). Myös perusparannuslainan soveltuvuus korjausrakentamiselle on paikoin kyseenalaistettu, sillä *on havaittu että pienehköistä hankkeista tai osittaisremontista aiheutuu suhteettoman suuri paperisota ja että asuntohallituksen ohjeet johtavat usein turhan laajaan ja rajuun kunnostukseen. Tällöin kiinteistön omistaja on päätenyt pehmeään perusparantamisen linjalle ja rahoittanut hankkeen joko yksinomaan pankkilainalla tai osaksi Vanhan Rauma Säätiön avustuksella ja lainalla* (Vanha Rauma 1982, 65).

Rauma maailmanperintöluetteloon

Opetusministeriö, Museovirasto ja Ympäristöministeriö aloittivat keskustelun liittymisestä UNESCO:n vuonna 1972 ratifioiman Maailmanperintösopimuksen osapuoleksi 1970-luvun puolivälissä, ja vuonna 1982 valmistui Museoviraston laatimana ensimmäinen hahmotelma suomalaisista Maailmanperintöluetteloon ehdotettavista kulttuurikohteista. Kun Suomen potentiaalisia kohteita mietittiin, ehdolla olivat Vanha Porvoo ja Vanha Rauma. Päätös tehtiin virastossa kulttuurihistoriallisin perustein: Vanha Rauma oli vielä säilyttänyt autenttisen raumalaisuuden, kun taas pääkaupunkiseudun vaikutuspiirissä sijaitsevassa Vanhassa Porvoossa oli käynnissä gentrifikaatio, ja siitä oli ”jo tullut *trendikkäiden hesalaisten satelliittikaupunki*”¹²⁷. Suomi allekirjoitti UNESCO:n maail-

¹²⁷ Ehrström, haastattelu 21.7.2011.

manperintösopimuksen vuonna 1987. Kansallisen päätöksen-
teon kanssa samanaikaisesti UNESCO järjesti vuosina
1983–1987 useita alueellisia harmonisointikokouksia.

Lopullisen ehdotuksen maailmanperintösopimuksen mukai-
sesta kulttuuriperintökohteita koskevasta aieluettelosta Mu-
seovirasto laati koordinoitusti muiden Pohjoismaiden
antikvaariviranomaisten kanssa. Ehdotus hyväksyttiin valtio-
neuvostossa 13.9.1990. Kulttuuriperintökohteiden aieluette-
loon kuului kuusi arkeologista ja viisi rakennettua
kulttuuriperintöä edustavaa kohdetta. Näistä valtioneuvosto
esitti UNESCO:n maailmanperintöluetteloon kolmea arkeo-
logista kohdetta ja kolmea rakennettua kulttuuriympäristö-
kohdetta, kohdellen näin tasapuolisesti Museoviraston
hallinnollisen jaon molempia yksiköitä (ks. esim. Vahtikari
2013, 252, viite 1061). Arkeologiset kohteet olivat Sammal-
lahden pronssikautinen hautaröykkiöalue, Hangon Hauen-
suolen kalliopiirroksiset sekä Rapolan muinaislinna, jota
koskeva esitys vedettiin kuitenkin myöhemmin pois. Raken-
nettua kulttuuriperintöä edustivat Vanhan Rauman lisäksi
Suomenlinnan linnoitus sekä Petäjaveden kirkko.

Sopimusvaltion lausunto puolsi Vanhan Rauman sopivuutta
maailmanperintökohteeksi WHC:n kriteereillä iv ja v.

ICOMOSin neuvoa-antava elin ehdotti Vanhan Rauman li-
säämistä maailmanperintöluetteloon toukokuussa 1991 päi-
vityssä lausunnossaan kriteereillä (v) ja (iv): (v) *Rauma on
erityinen esimerkki vanhasta pohjoismaisesta puukaupungista ja
todellinen tämän Euroopan osan traditionaalisen asutuksen ”tal-
vipuutarha”;* (iv) *Niin muodoin, tämä kaupunki on tyypillinen
pohjoiseurooppalaisten kaupunkien arkkitehtuurin ja kaupunki-
rakenteen edustaja, ja on yksi kauneimmista ja laajimmista tähän
saakka säilyneistä.* Kriteerien suomennoksen mukaan (iv) *koh-
teen tulee olla erinomainen esimerkki merkittävää historiallista
aikakautta edustavasta rakennustyyppistä, arkkitehtonisesta koko-
naisuudesta tai maisemasta ja (v) kohteen tulee olla erinomainen
esimerkki omaa kulttuuriaan (tai useita kulttuureja) kuvaavasta
perinteisestä asutuksesta tai maankäytöstä, näin varsinkin sen tul-
tua uhanalaiseksi peruuttamattomien muutosten vuoksi.*

Identifointi

*Nimi: Vanha Rauma
Sijainti: Turun ja Porin lääni
Valtio-osapuoli: Suomi
Päiväys: 1. lokakuuta 1990*

52. Tausta

*Pohjanlahden rannalla sijaitseva Rauma on yksi Suomen vanhim-
mista satamista (mainittu vuonna 1441). Kaupunki on rakennettu
fransiskaanihuostarin ympärille; huostarin kirkko on edelleen olemassa
(Pyhän Ristin kirkko, 1400-luvun puoliväli).*

*Puusta rakennettu kaupunki tuhoutui tulipalossa 1600-luvun lopulla.
Uusi kaupunki rakennettiin. Huolimatta muutamista 1800-luvulla
tehdystä muutoksista Rauma on säilyttänyt vanhan ulkomuotonsa,
sillä moderni kaupunki on kasvanut alkuperäiset ytimen ulkopuolelle.*

*Vanhan fransiskaanikirkon ja 1400-luvun kirkon (Pyhän Kolminai-
suuden kirkko) raunioiden ohella ainoa monumentti vanhassakaup-
ungissa on 1700-luvulla rakennettu Raatihuone. Mutta Vanhan
Rauman suuri rikkaus on sen kansanrakentamisen perintö (talot, vers-
taat, myymälät). Vaikka puolet vanhan kaupungin rakennuksista on
jo restauroitu, kehityssuunnitelma (development plan) on valmisteilla.*

Vanha Rauma täyttää Maailmanperintökomitean kriteerit IV ja V.

*Pohjoismaiset puukaupungit muodostavat selvästi määriteltävissä ole-
van ilmiön, mitä tulee rakennusmateriaaleihin ja kaupunkisuunnit-
telun periaatteisiin. Puukaupungit ovat näytelleet merkittävää roolia
Euroopan kaupungistumisessa, mutta Pohjoismaiden ulkopuolella
niitä ei ole säilynyt meidän päiviimme. Vanha Rauma edustaa yhtä
150 säilyneestä puukaupungista Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa.*

*Vanha Rauma käsittää täsmälleen saman alueen, joka on kehittynyt
tulliaidan sisäpuolelle 18. vuosisadalle mennessä. Vanha Rauma on
arkkitehtonisesti yhtenäinen kokonaisuus, ja sen autenttisuus perus-
tuu hyvin säilyneeseen historialliseen rakennuskantaan, katuverk-
koon, joka juontaa juurensa keskiajalle ja elävään yhteisöön
palveluineen, asuinrakennuksineen ja kauppoineen.*

Kuva 89: Esite Suomen maailmanperintökohteista.

Suomen maailmanperintökohteet:

1. Suomenlinna (1991)
2. Vanha Rauma (1991)
3. Petäjäveden vanha kirkko (1994)
4. Verlan puuhiomo ja pahvitehdas (1996)
5. Samallahten pronssikautinen röykkiöalue (1999)
6. Struven ketju (2005)
7. Merenkurkun saaristo (2006)

UNESCO:n maailmanperintökomitea hyväksyi joulukuussa 1991 pidetyssä 15:ssä istunnossaan (Karthago, 9–13.12.1991) Vanhan Rauman (Old Rauma) maailmanperintöluetteloon numerolla 582 ja kriteereillä iv ja v. Paradoksaalisesti Rauma on pikemminkin erikoislaatuinen kuin tyyppillinen suomalainen puukaupunki, koska säännönmukainen ruutukaava ei siellä koskaan toteutunut.

Suojelu maailmanperintökohteessa

Ympäristöministeriö asetti vuonna 1993 pysyvän Vanha Rauma -työryhmän, ja Pekka Kärjen artikkelissaan (1993, 69) peräänkuuluttama inventaari puukaupunkien nykytilasta ja arviointi suojelupyrkimysten onnistumisesta toteutui vuonna 1995 Ympäristöministeriön selvityksessä. Seurantainventointi julkaistiin sarjassa Suomalaisia Puukaupunkeja (El Harouny et al. 1995). Inventaario ulottui myös uudisrakennuksiin, joissa rakennusperinteen nähtiin jatkuvan. Ympäristöministeriön ja Museoviraston yhteistyössä laatimaa seurantainventointia varten kehitettiin inventointimetodi, jolla rakennuskanta luokiteltiin. Vedenjakajaksi asetettiin vuosi 1945, jota ennen valmistuneet rakennukset jaettiin neljään luokkaan, ja sen jälkeen valmistuneet kolmeen eri luokkaan.

Luokkaan 1a laskettiin kuuluvaksi:

*”ennen vuotta 1945 valmistuneet rakennukset, jotka on huol-
taen korjattu eikä niissä ole juuri tapahtunut muutoksia, joissa
materiaalinen alkuperäisyys on mahdollisimman pitkälle säily-
nyt, jossa mahdolliset muutokset on toteutettu rakennuksen ark-
kitehtonisen idean hengessä, käytetyt materiaalit, käsittelytavat
ja arkkitehtoniset aiheet ovat sopivia, suhdemaailma ei ole kär-
sinyt, tai jos suhdemaailmaa radikaalistikin uudistamalla on
saatu aikaan uusi, omaleimainen arkkitehtoninen idea.”*

Luokka 1b käsitti

*”ennen vuotta 1945 valmistuneet rakennukset, joissa rakennu-
sosia uusissa detaljit on toteutettu eri dimensioin kuin aikai-
semmin, eli suhteet ovat muuttuneet detaljimaailmassa
(ikkunoiden ruutujako on säilynyt, mutta puitteet on uusittu
entistä paksummasta puutavarasta ja kömpelöin liitoksin; au-
keamissuunta vaihdetaan; ruutuikkunan puitteet on liimattu
lasiin; detaljeja on poistettu; rakennuksessa saattaa esiintyä so-
pimattomia materiaaleja, käsittelytapoja ja detaljeja.”*

Luokkaan 2 kuuluivat:

”ennen vuotta 1945 valmistuneet rakennukset, joiden rakennusosia on uusittu siten, että rakennuksen suhdemaailma muuttuu (ruutujako on poistettu tai aukkokoko muuttunut; julkisivujärjestelmä on muuttunut; rakennukseen on lisätty häiritsevässä määrin vieraita arkkitehtonisia aiheita kuitenkin siten, että ne ovat vielä alisteisia rakennusten päämassalle; rakennus on ”perusparannettu” siten, että rakennuksen alkuperäistä materiaalia ei ole juuri jäljellä: rakennusta on vaikea erottaa uusvanhasta uudisrakennuksesta.”

Epäonnistuneeksi määritely luokka 3 kattaa

”ennen vuotta 1945 valmistuneet rakennukset, joiden suhdemaailma muuttuu kokonaisvaltaisesti massallisten muutosten vuoksi, uusi massa kilpailee ja on ristiriidassa rakennuksen alkuperäisen (muutosta edeltäneen) päävolyymin kanssa: epäonnistuneet korotukset ja arkkitehtoniselta ilmeeltään vieraat laajennukset; kaupunkirakenteellinen sijoittelu on epäonnistunut.”

Uudisrakennusten luokka 1 käsittää vuoden 1945 jälkeen valmistuneet rakennukset,

”joilla on oma arkkitehtoninen idea, joka sopii ympäristöön tai muodostuu ympäristön uudeksi kohokohdaksi.”

Luokkaan 2 on arvotettu rakennukset,

”jotka sopivat kaupunkirakenteeseen lähinnä massallisesti, mutta jotka itsenäisinä rakennuksina ovat luonteettomia ja mitäänsanomattomia, omaa aikaansa ilmentämättömiä uusvanhoja uudisrakennuksia; arkkitehtonisissa aiheissa esiintyy harhautunutta historiallista tulkintaa; uusvanhaa uudisrakennusta on vaikea erottaa rakennusosia uusivasta, ja detaljeja poistavasta korjaustavasta; kohteessa esiintyy myös puurakentamistekniikan väärintulkintaa.”

Epäonnistuneiden rakennusten luokassa 3 ovat

”vuoden 1945 jälkeen valmistuneet rakennukset, jotka eivät sovi edes massallisesti kaupunkirakenteeseen eivätkä kaupungin identiteettiin; myöskään rakennuksen oma arkkitehtoninen idea tai puurakentamisperinteen ansiokas jatkaminen eivät ole sillä tasolla, että ne nostaisivat rakennuksen arvoa; rakennuksen väärä sijoittelu vaikuttaa häiritsevästi kaupunkikuvaan.”

— Voi lankaikkine, kyl ne nyt tekevät meist ihu museotavara.
— Ni, kai ne pö vanha meijä pitämä pitki käännögel kans.

Kuva 90: Pilapiirros vanharaumalaisten ”museoimisesta”. Uusi Aika 28.5.1981.

Liitteessä Rauman osalta ennen vuotta 1945 valmistuneista rakennuksista peräti 70 % luokiteltiin huoltaen korjatuiksi ja materiaalsen alkuperäisyytensä säilyttäneiksi; uudisrakennuksista lähes 70 % oli mitäänsanomattomia, 20 % ”ympäristön uusia kohokohtia” ja vain hieman yli 10 % häiritsevästi kaupunkikuvaan vaikuttavia. Muut vertailun kohteena olevat kaupungit olivat Porvoo, Naantali, Tammisaari, Kristiinankaupunki, Loviisa, Kaskinen ja Hanko.

Rauman kaupungin ympäristöviraston rakennusvalvonnan toimipiste, Tammelan talossa toimiva Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus perustettiin ja se aloitti toimintansa lokakuussa 1995, jolloin aiemmin musiikkiopistona toimineessa rakennuksessa aloitettiin sen aiempaan asuun palauttava korjaus. Tammelan päärakennuksen sekä muiden pihapiiriin kuuluvien rakennusten kunnostustyö jatkui vuoteen 2004 saakka. Julkisten hankkeiden rinnalla suuri osa korjausrakennuksesta on yksityistä, ja julkisella tuella tai ilman sitä on vuodesta 1976 perusparannettu noin 450 asuntoa ja kunnostettu tai rakennettu vanhan mallin mukaan 140 pihaporttia.

Kaupunginvaltuuston 25.8.2003 hyväksymässä keskustan osayleiskaavassa määriteltiin Museoviraston vaatimuksesta

Kuva 91: Uudisrakennus Vanhassa Raumassa. KH 2011.

maailmanperintösopimuksen toimintaohjeiden (*Operational Guidelines*) edellyttämä suojavyöhyke¹²⁸, joka hyväksyttiin Maailmanperintökomiteassa kesäkuussa 2009. Suojavyöhykkeen tavoitteena on muodostaa toiminnallinen, kaupunkitilallinen ja -kuvallinen turva maailmanperintöalueelle. Samanaikaisesti suojavyöhykkeen määrittelyn kanssa suunniteltiin kuitenkin kiistanalainen marketti tämän rajojen sisälle, vain kolmensadan metrin päähän Vanhasta Raumasta: valtieliittymästä keskustaan siirtynyt Prisma suunniteltiin vuo-

sina 2003–2004 ja rakennettiin 2006–2007¹²⁹. Maailmanperintöstatuksen vaarantumisesta uhkailtiin kansallisessa keskustelussa, mutta markettihanketta ei kuitenkaan mainittu UNESCO:n seurantaraportissa (Vahtikari 2013, 285)¹³⁰. Ylikansallisten päätöksentekijöiden apuun kutsumiseen on suhtauduttu varovaisesti, sillä tilanne olisi voinut riistäytyä käsistä¹³¹. Osayleiskaavan selostuksessa todetaan, että ”Raumalla vireillä olevat hypermarkethankkeet Lampolan alueelle ovat aiheuttaneet huolta vaikutuksista keskustan palvelurakenteeseen ja erityisesti Vanhan Rauman säilymiseen elävänä kaupapaikkana” ja toisaalla ”Pystyäkseen kilpailemaan Turun ja Porin kanssa Rauman kaupan on jatkuvasti uudistuttava. Kilpailuaseman säilyttämiseksi ja vahvistamiseksi osa suunnitelluista markethankeista on perusteltavissa”. Prismän siirtämistä valtieliittymästä keskustaan perusteltiin keskustan elvyttämisellä kaupan painopisteen ollessa siirtymässä Porintien varteen. Haitallisia vaikutuksia Rauman keskustaan ja Vanhaan Raumaan uskottiin pystyttävän torjumaan, mikäli samaan aikaan alueita kehitettäisiin voimakkaasti. Kaupallisesta kehityksestä Raumalla on teetetty konsulttityönä selvitys, joka on julkaistu vuonna 2011.

Vuosien 2005–06 seurantaraportissa (*periodic reporting*) esitettiin Maailmanperintökomitealle yhteenveto Pohjoismaiden ja Baltian maiden kohteista¹³², ja tuorein seurantaraportointikierros UNESCOlle toteutui vuonna 2012. Seurantarapor-

¹²⁸ Suojavyöhykkeen käsite on lisätty maailmanperintösopimuksen toimintaohjeistoon (*Operational Guidelines*) ensimmäisen kerran vuonna 1977 (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, CC-77/CONF.001/8 Rev.). Vuoden 2005 versiossa (*Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*, WHC. 05/2 2 February 2005, kappaleet 103–107) on suojavyöhykkeen tärkeyttä korostettu aiempaa enemmän.

¹²⁹ ”In 2004 the city of Rauma publicized plans for a large shopping centre development on the northern side of Old Rauma, in an area which had been defined as part of the World Heritage ‘buffer zone’. This city government decision was contested by several local groups as well as by the national authority responsible for cultural heritage in Finland, the National Board of Antiquities. All of these entities considered the project contradictory to Old Rauma’s World Heritage status. After being debated at the local level, the issue was taken up in the national Courts. In early 2006 the Supreme Administrative Court ruled, in a 4–1 vote, to allow the shopping centre construction. With this decision the Court favored the legality of the local planning process over the international commitments.” Vahtikari 2013, 10.

¹³⁰ Raportti Suomen maailmanperintökohteiden tilasta. Yhteenveto UNESCO:n kyselykaavakkeesta. Museovirasto Opetusministeriölle 10.10.2005; Liite: State of conservation of Old Rauma. Rauma IV: 1996– Topografinen arkisto. NBA. Myös State of Conservation of World Heritage Properties in Europe, Section II, Finland, Old Rauma, [<http://whc.unesco.org/archive/periodicreporting/EUR/cycle01/section2/582-summary.pdf>], avattu 16.2.2013.

¹³¹ Vertailukohteeksi käy ajankohtainen keskustelu museoviraston ehdottamasta Suomenlinnan maailmanperintökohdetta ympäröivästä suojavyöhykkeestä, joka ei sellaisenaan kelpaa Helsingin kaupungille. Yleiskaavassa on suunniteltu mm. korkeita tornitaloja suojavyöhykkeen sisään jäävälle alueelle. URL: [http://yle.fi/uutiset/suomenlinnan_suojavyohykkeesta_vaannetaan_katta/5811101] Myös: ”Maailmanperinnöstä huolehtiva Unesco saattaa puuttua muun muassa Helsingin Hernesaaren asuinalueen suunnitelmiin - Alueelle suunnitellaan korkeita tornitaloja sekä helikopteriterminaalia”. URL: [<http://www.hs.fi/kotimaa/Nelonen+Suomenlinna+uhkaa+pudota+Unescon+listalta/a1305607945617>].

¹³² STATE OF CONSERVATION OF WORLD HERITAGE PROPERTIES IN NORDIC – BALTIC EUROPE. PERIODIC REPORTING SECTION II Prepared by the Nordic World Heritage Foundation. March 2006. State of conservation of World Heritage in Europe (Section II) 2006 WHC-06/30COM/INF.11A.

teissa puuttuvana huomioitu ja pitkään odotettu Vanhan Rauman hoito- ja käyttösuunnitelma (*management plan*) valmistui maaliskuussa 2016¹³³.

Kausiraportointi

UNESCO:n maailmanperintökeskukselle vuosien 2005–06 aikana tehdyssä kausiraportoinnissa arvioitiin suojelutoimet riittäviksi ja hallinto riittävän tehokkaaksi. Johtopäätöksissä ja suositeltavissa toimenpiteissä maailmanperintöstatuksen tuomista eduista mainittiin konservointi ja sosiaaliset edut. Lisäksi todettiin julkisen tietoisuuden kohteen historiallisesta ja arkkitehtonisesta arvosta kasvaneen. Vahvuuksiksi luettiin aktiivisuus yksityisomistuksessa olevien talojen konservoinnissa ja huollossa. Muita vahvuuksia olivat korjausrakennuskeskus, Rauman keskusta-alueen suunnitelma, liikennesuunnittelu, katujen, puistojen ja aukoiden ylläpito, sekä uusi valmisteilla oleva hoitosuunnitelma (preservation plan). Heikkouksista todettiin Vanhan Rauman olevan elävänä kaupunkikeskustana toisistaan poikkeavien tarpeiden ja ideoiden kohteena.

Vuoden 2012 kausiraportin johtopäätöksissä mainittiin parantamista vaativana uhkatekijänä liikennetärinä vaikutus hirsirakenteisiin, mutta todettiin asiaan voitavan vaikuttaa liikennejärjestelyillä. Tulipalojen varalle oltiin laatimassa uutta pelastussuunnitelmaa.

Rauman kaupunkibrändi

Kaupungin tuotteistamisen ja identiteetin rakentamisen aineksina on käytetty sen merellisyyttä, maailmanperintöä, ja kansallisesti tunnetuista kaupunkitapahtumista vuodesta 1971 alkaen heinäkuun lopulla järjestettyjä pitsiviikkoja. Vanhan Rauman markkinointi näyttyy vertailussa melko viattomana ”matkailukotiteollisuutena”, ja eksoottisena erikoisuutena on lähinnä *Rauman giäl*. Vanhassa Raumassa ei funktionalistista tyyliä edustavaan entiseen varastorakennukseen toteutetun Hotelli Vanha Rauman lisäksi ole majoitustoimintaa, ja Vanha Rauma ry:n järjestämien pihakirpputorien ja avoimien ovien päivien lisäksi matkailijat

Kuva 92: Maailmanperintölogo ja soikea talonnimikyltti korjausrakentamiskeskus Tammelan seinässä. KH 2011.

pääsevät tutustumaan raumalaisinteriööreihin ja pihanporttien takaiseen maisemaan lähinnä vain museon rakennuksissa.

Rauman kaupungin virallisten internetsivujen suomenkielisessä osassa Vanha Rauma¹³⁴ on esitetty valikossa otsikon ”Koe kaupunki” alla, tasaveroisena kulttuurin, liikunnan ja ulkoilun, ta-

¹³³ URL: [http://www.rauma.fi/node/47133] avattu 17.5.2016.

¹³⁴ URL: [http://www.rauma.fi/vanharauma] avattu 02.05.2016.

Kuva 93: Rauman pitsiviikkojen esite vuodelta 2011.

Kuva 94: Vuoden 2011 pitsimissi osallistuu nypläyskilpailuun Raatihuoneen pihalla. KH 2011.

pahtumakalenterin, meren ja saariston, raumalaisuuksien, Sannalahdenmäen ja matkailun kanssa. Valikosta ”Matkailu” aukeaa uusi sivusto valikoineen¹³⁵, pitkälle samanlaisine sisältöineen. Matkailijan oppaaksi on tarjolla puhelimeen ladattavan opassovelluksen neljä kierrosta, sekä ladattavat äänitiedostot alkupuheen ja kiitoksien lisäksi yhdestätoista kohteesta.

Vanhaa Raumaa kuvaillaan kaupungin sivuilla *ainutlaatuisena esimerkkinä elävästä ja hyvin hoidetusta vanhasta pohjoismaisesta puukaupungista*, ja sen liittäminen vuonna 1991 UNESCOn maailmanperintöluetteloon mainitaan. Kaupunginosaa luonnehtivat *koristeelliset puutalot ja idylliset katunäkymät*, mutta paitsi ihastuttava, Vanhan Rauman mainitaan olevan vireä, elävä kokonaisuus joka on säilynyt kaupungin sydämenä. Sivuilla kerrotaan, että *alueen vilkkaan arkielämän tärkeä ilmentymä [...] kauppatori [...] on saanut uudet upeat katupinnoitteet sekä torikatokset*. Kaupunginosaa on viime vuosina kehitetty muutenkin mittavasti. *Puutaloidyllin lisäksi ihasuttavassa Vanhassa Raumassa on toistasataa monipuolista erikoisliikettä, ihastuttavia putiikkeja sekä idylliset kahvilat viihtyisine kesäterasseineen.*

Kaupungin viehättävinä keskiaikaisina piirteinä mainitaan *kapeat ja mutkittelevat kadut ja kujat sekä epäsäännölliset tontit*. Muita kaupunkikuvan erityislaatuisia elementteinä ovat *pihoja rajaavat komeat portit ja lauta-aidat sekä puuseppien taidokas työ julkisivujen yksityiskohdissa sekä pihojen porteissa*.

Kaupunginosan mittakaavasta ja sille suositeltavasta havainnointinopeudesta kerrotaan toteamalla, että *parhaiten Vanha Rauma avautuu jalankulkijalle*. Näköaistin lisäksi muita aisteja puhuttelee *syreenin tuoksu tai savupiipuista nouseva tunnelmallinen puulämmityksen savu*. Rakennustaiteesta kerrotaan, että *joissakin Vanhan Rauman rakennuksissa on säilynyt piirteitä 1700-luvulta, toisissa taas 1800-luvun alusta*. *Suurin osa rakennuksista on kuitenkin saanut nykyisen uusrenessanssityylisen ulkoasunsa 1890-luvun vilkkaana korjauskautena*. Nähtävyyksistä mainitaan Pyhän Ristin kaksilaivainen harmaakivikirkko, kaupunginosaa ympäröivästä luonnosta Raumanjoen polveilevat rantamaisemat, sekä perinteistä raumanpitsin nypläys.

¹³⁵ URL: [<http://www.rauma.fi/visitrauma/visitrauma/etusivu>] avattu 02.05.2016.

Vanhan Rauman yleisen esittelysivun alavalikot käsittelevät kaupunkia UNESCO:n maailmanperintökohteena, Vanhan Rauman kulttuuriympäristöpalveluita, Vanhan Rauman rakennuksia sekä Tammelan korjausrakentamiskeskusta. UNESCO:n maailmanperintölogoa käytetään vain tässä yhteydessä¹³⁶. Kulttuuriympäristöpalveluista kerrotaan, että *Vanhan Rauman alueella tarvitaan monia palveluita kulttuuriympäristön hoidon ja suojelun tueksi. Kaikissa Vanhaa Raumaa koskeissa asioissa voi ottaa yhteyttä maailmanperintökoordinaattoriin, joka tarvittaessa ohjaa asiakkaan erityisasiantuntijoille*. Linkit palveluihin on suunnattu erityisesti Vanhan Rauman asukkaille ja liikkeenharjoittajille. Omat sivunsa on avustuksista, säännöksistä, Vanhan Rauman taitajiksi kutsutuista korjausrakentamisen ammattilaisista jotka *sitoutuvat maailmanperintöarvojen kunnioittamiseen*, Vanhan Rauman erityiselimestä ja Vanhan Rauman hoitokunnasta.

Hakukone Googlen kuvahaulla hakusana ”Rauma” antaa muutamaa Norjan Raumaa, merimaisemaa ja hotelli Cumulusta esittävän kuvan lisäksi suurimmaksi osaksi kesäisiä katunäkymiä Vanhasta Raumasta. Hakusana ”Vanha Rauma” täsmentää kuvavalikoimaa entisestään kesäisen puukaupungin koristeellisiin julkisivuihin. Yksittäisistä nähtävyyksistä nousee esille Raatihuone, Marelan talo, Hauenguanon kaivo, Pyhän Ristin kirkko, fraktuurilla kirjoitettu kieltotaulu Kitukrännin kapealta kadulta ja Eteläpitkäkatu 11:n (Iso-Haukk) eteen pysäköity ”kuplavlökkari”, joka on omalla paikallaan myös Googlen katunäkymissä.

Vanhat postikortit Raumalta kuvaavat Pyhän Ristin kirkkoa ja kaupungin merkkirakennuksia, mutta myös Vanhaa Raumaa on kuvattu varustettuna sloganilla ”*Raum o ain Raum*”. 1970- ja 1980-lukujen värikorteissa katunäkymät ”puutaloilyllistä” yleistyivät entisestään.

Instagram-kuvapalvelussa aihe tunniste #vanharauma antaa 4 039 hakutulosta ja #oldrauma 2 282¹³⁷. Ikonisten katunäkymien ja rakennusdetaljien lisäksi sekä asiakkaat että kahvilanpitäjät ovat kuvanneet annoksia. Myös sosiaalinen media rakastaa ”kuplavlökkaria”.

Kuva 95: Ruudunkaappaus aihe tunnisteella #oldrauma Instagram-kuvapalvelussa heinäkuussa 2016. KH.

¹³⁶ URL [http://www.rauma.fi/unescon-maailmanperintokohde-vanha-rauma] avattu 2.5.2016.

¹³⁷ 06/05/2016.

UINUVASTA RUUSUJEN VISBYSTÄ DYNAAMISEKSI MAAILMANPERINTÖKAUPUNGIKSI

Det finnes nog ej många ställen på jorden, som inom ett så litet och begränsadt område erbjuda så många förutsättningar för skapandet af en valfartsort, ej blott för egna landsmän, utan jämval för besökare från jordens öfriga länder.

Sparre, Louis 1912. Visby och dess fornminnen.

Jag föddes i Visby 1953. Barndomsstaden, lekstaden, skolstaden, släktstaden, det var mitt Visby. Vid mitten av 1960-talet fick vi som så många andra ge oss av till fastlandet, för att bli invandrare i storstaden. Nynäsbanan och Gotlandsbåten blev livlina och navelsträng under många år. En virvelstorm förde mig oväntat tillbaka till utgångspunkten – två hus från det där jag föddes. Men inte riktigt tillbaka ändå, för Visby är en annan stad numer, eller kanske rättare en annan slags stad.

Ronström, Owe 2000: Kulturarvspolitik.

Visbyn kaupunginmuurien ympäröimää kaupunginosaa ei nykyaikaisen kaupunkisuunnittelun ja -kaavoituksen alkuaikoina millään lailla käsitelty muusta kaupungista erillisenä kohteena. Vuonna 1818 julkaistiin ensimmäinen paikallinen rakennussääntö sarjassa, joista viimeinen vanhentui vuonna 1962. Sen jälkeen ei vanhaakaupunkia varten tehty yleisiä määräyksiä asemakaavassa. Paikallinen keskustelu historiallisen kaupunkikuvan suojelusta oli viranomaisten säätelyä varhaisempaa. Opas *Huru skall man bygga i Visby?* julkaistiin vuonna 1920. Sen oli laatinut arkkitehti Karl Berlin Sällskapet De Badande Vännernan (DBW) toimeksiannosta.

En levande innerstad – elävä sisäkaupunki

Visbyn kaupunginvaltuuston hyväksymän yleiskaavan (*generalplan*: luku 3.3) valmistelu oli aloitettu vuonna 1964, ja kaava vahvistettiin vuonna 1967. Se huomioi historiallisesta

keskustasta ainakin kaupunginmuurin, jonka ympärys päätettiin säilyttää viheralueena ja virkistyskäytössä. Myös pysäköinnin vaatimaa tilaa oli arvioitu.

Tietoisuus vanhastakaupungista erillisenä kohteena, jolla on oma problematiikkansa, oli konkretisoitunut Visbyssä vuonna 1962, jolloin erityinen vanhankaupungin saneerauskomitea (*Saneringskommitté för innerstaden*) perustettiin. Ensimmäisessä vaiheessa vanhakaupunki nähtiin lähinnä modernista kaupunkikehityksestä jälkeen jääneenä saarekkeena, jonka suhteen saneerauskomitean painopisteenä oli infrastruktuurien ja asuntojen varustelutason parantaminen, sekä lineaarisesti kasvavat liikenne-ennusteet. Saneerauskomitea oli ensimmäisenä ottanut käyttöönsä ”elävän sisäkaupungin” käsitteen (Byggordning 2010, 31; Visby 1974, 11). Ilmaisen syntyessä oli vanhankaupungin tyhjeneminen asukkaista, työpaikoista ja kaupoista jo käynnissä, ja yleisen mielipiteen mukaan asunnot vanhassakaupungissa eivät täyttäneet moderneja asumisstandardeja. Owe Ronströmin mukaan *elävää* on toistettu sanaan sisäkaupunki (*innerstad*) erottamattomasti yhdistettynä merkitykseltään epäselvästä ”taikasanana”¹³⁸, jonka tarkoituksena on pysäyttää kaupunkia uhkaava kuolema.

Saneerauskomitean raportissa vuodelta 1963 huolenaiheina esitettiin kompromissin löytäminen suojelun ja museoitumisen välillä, 1940- ja 1950-lukujen aikana tapahtunut vanhankaupungin asukkaiden muutto uusiin ympäryskaupunginosiin, keskustan ”konttorisoituminen” sekä asuntojen muuttuminen mantereella asuvien kesäasunnoiksi¹³⁹. Vuoden 1965 yleiskaava keskittyi kuitenkin kaupungin laajenemiseen, vain yksi sivu käsittelee muinaislöytöjä, ja demografiaa käsittelevä osuus kattoi asutushistorian vuodesta 1695. Keskiaikaisia rakennuksia ei mainittu sanallaan¹⁴⁰. Komitean raportti vuosien 1944–1969 aikana

¹³⁸ ”Kulturarv tillverkas av det döende eller redan döda. ‘Levande innerstad’ har åtminstone sedan 1960-talet varit en stående fras i diskussionerna kring vad som ska hända med Visby. Under de senaste åren har uttrycket åkallats så många gånger att det blivit ett stående epitet. Men vad betyder det? När det började användas var utflytningen av människor, arbetsplatser och affärer från innerstaden redan ett faktum. Husen stod kvar, men blev allt tommare på innehåll och alltmer sadda i förfall. ‘Levande’ blev den magiska besvärjelse som skulle förhindra den nära förestående döden” (Ronström 2000).

¹³⁹ Raportin mukaan loma-asuntoja ”ei ollut vähän”: ”icke ringa antal fastigheter i innerstaden förvärvats av fastlänningar, som nyttjar desamma som sommarbostäder”, (Visby - 1974, 11).

¹⁴⁰ ”De styrande verkade ha fullt upp med nybyggnationen utanför murarna, men på 1960-talet bildades en saneringskommitté som fastslog att Visby skulle ha en levande innerstad. Det kan man inte se så mycket av i Visby stadsfullmäktiges Generalplan för Visby, som utgavs 1965. I den står det mera övergripande om Visbys expansion. ännu mindre står det om kulturarv och ruiner. En (1) sida ägnas åt fornfynd och i avsnittet Demografi pratar man befolkningshistorik från 1695. Det står ingenting om de medeltida husen” (Lundin 2005, 12).

museoviraston (Riksantikvarieämbetet), Pohjoismaisen museon (Nordiska museet) ja Visbyn kaupungin yhteistyönä toteuttamasta kulttuurihistoriallisesta inventaariosta valmistui vuonna 1969. Syyskuussa 1968 perustettu Kommitten för planering av Visby Innerstad (*Innerstadskommitté*) jatkoi toimintaansa pitkälti saneerauskomitean jälkeä seuraten (Visby 1974, förord s. 7). Komitean päätavoitteiksi kirjattiin miljöön säilyttäminen sekä elävä sisäkaupunki, *en levande innerstad* (Visby 1974, 11).

Valtion kaavoitusviraston (*Statens planverk*, 1967–1988) marraskuussa 1970 päivätty muistio antoi ohjelinjat Visbyn historiallisen keskustan tutkimus- ja suunnittelutyölle (Visby 1974, 109). Muistiossa kunnan tehtäväksi osoitettiin tutkimus, inventoinnit ja ohjelinjojen kuten liikennesuunnitelmien ja toimintojen sijoittumista ohjaavien suunnitelmien laatiminen, sekä niiden saattaminen tunnetuksi väestön keskuudessa. Tutkimukseen ja suunnitteluun liittyvinä sivuaktiviteetteina mainittiin koeperuskorjaus, jonka tavoitteeksi asetettiin suhteellisen alhaiset kustannukset (1/3–2/3 uudisrakentamisesta). Jos koekorjaus antaisi hyväksyttävän tuloksen, edettäisiin kunnostustarpeessa olevien asuntojen peruskorjauksessa; joka tapauksessa sen perusteella pystyttäisiin tekemään kustannusarvioita. Kansainvälisiä kontakteja pidettiin hyödyllisinä, ja yhteistyökaupungeiksi ehdotettiin Fredriksstadia Norjassa sekä Christianfeldiä tai Rønneä Tanskassa. Lisäksi muistio ehdotti saneerauksen ongelmanasetteluun keskittyvän seminaarin tilaamista Kuninkaallisen taidekorkeakoulun (Kungliga Konsthögskolan, jatkossa KKH) arkkitehtuurikoululta sekä yhteydenottoa rahoituslaitoksiin. Muistiosta kuvastuu vahva usko suunnitteluun. Joulukuussa 1970 päätti kaupunginvaltuusto ottaa valtion kaavoitusviraston muistion ohjenuorakseen vanhaakaupunkia koskevassa suunnittelutyössä, mutta varasi mahdollisuuden muutoksiin työn kuluessa. Inventointi- ja tutkimustyö tehtiin vuosien 1971–72 aikana, ja kunnallinen vanhaakaupunkia koskeva toimintasuunnitelma laadittiin vuosina 1972–73.

Kuva 96: Visbyn kaupunginmuuria. KH 2011.

Tarpeellisina nykytilannetta kartoittavina inventaarioina muistio luetteli kiinteistöinventaarion, rakennusteknisen, asuusteknisen ja historiallisen inventaarion. Aasukkaiden ikä- ja ammattirakenne sekä kiinteistönomistajien taloudelliset mahdollisuudet perusparannukseen (*upprustning*) tuli myös kartoittaa. Liikenne ja autoistuminen oli ollut keskeisenä kysymyksenä esillä jo vuoden 1965 yleiskaavatyössä, ja vanhakaupungin osalta muistio ehdotti liikennelaskentaa ja pysäköintipaikkojen laskemista sekä katutilassa että tonteilla. Toteutuneet inventaariot raportoitiin teoksessa Visby 1974 (s. 25–55), ja edellä mainittujen lisäksi tehtiin miljööanalyysi.

Kaupunginosan käyttöön liittyviä tekijöitä, joiden kartoittamiseen muistio ohjeisti, olivat kaupan muutokset sekä kiinteistömarkkinoiden kehitys tarjolla olevien kiinteistötyyppien, myynti- ja vuokrahinnan osalta. Kaavoitusviraston muistiossa materiaalisista tutkimuskohteista erillisenä osa-alueena nähty käytön analyysi raportoitiin *Innerstadskommittén* tutkimuksessa samassa osassa muiden inventaarioiden kanssa¹⁴¹.

Liikennesuunnittelun tuli täyttää turvallisuus-, viihtyisyys- ja ympäristöhygieeniset vaatimukset¹⁴². Suunnittelulle annettiin suuntaviivoiksi vaihtoehtoisten liikenneatkaisujen tutkimi-

¹⁴¹ Visby 1974; Nuvarande förhållanden 2.5–2.6.

¹⁴² Visby 1974; 3.5.

Kuva 97: Yleiskaava-alueen suunnitelma vuodelta 1957. Larsson 1973, 19.

nen, läpiajoliikenteen helpottaminen, pysäköintialueiden määrittäminen, sekä lisäksi väärin sijoitettujen toimintojen siirtäminen, ei kuitenkaan välttämättä kaupunginmuurin ulkopuolisiin kaupunginosiin.

Vaikka jo historiallisen kaupunginosan saneerauksen mielekkäänä pitäminen oli kannanotto modernistisen kaupunkisuunnittelun vyöhykejakoon, ehdotettiin saneeraamisen yhdeksi strategiaksi edelleen kaupunginosan jakamista karakteristisiin alueisiin, joille olisi jatkossa tarkoitus laatia rakennustapaa, käyttöä, materiaaleja ja katupinnoitteita säätelevät miljöösäännöt (miljöregler) sekä suositukset sopivista toiminnoista ja asumismuodoista.

1970-luvun alussa¹⁴³ kaupunginosa jakautui 126 kortteliin, joissa kussakin oli 1–23 kiinteistöä. Yhden perheen taloja oli 416, paritaloja 98 (196 huoneistoa), sekä lisäksi 753 huoneistoa muissa talotyypeissä. Rakennusten lukumäärä, noin 800 rakennusta, oli säilynyt vakiona ajanjaksolla vuosien 1952 ja 1970 välillä, mutta osan käyttötarkoitus oli muuttunut. Tästä mainitaan esimerkkinä yhteenvedossa vapaa-ajanasunnot, joiden luku oli kasvanut vuosien 1952–1969 välillä neljästä 67:een¹⁴⁴. Valtaosa kiinteistöistä oli yksityisessä omistuksessa¹⁴⁵. Rakennuskanta oli verrattain iäkäs: yli puolet kiinteistöistä (65,9 %) oli rakennettu ennen vuotta 1901, 14,7 % vuosien 1901 ja 1920 välillä, 9,7 % vuosina 1921–1940, ja vain 9,5 % sen jälkeen¹⁴⁶. Vuonna 1970 kiinteistöistä 1295 oli asuttua, 70 tyhjillään sekä 40 peruskorjauksen tai jälleerakentamisen kohteena. 159 rakennusta oli luokiteltu huonokuntoiseksi: näistä 101 oli omakotitaloja, 13 paritaloja, 10 muita asuintaloja ja 35 muussa käytössä olevia taloja. Sen aikaisessa suojeluluokituksessa laeilla ja määräyksillä suojeltujen muinaismuistomerkkien ja rakennusmuistomerkkien lisäksi

¹⁴³ Kommittén för planering av Visby innerstad 1974. Visby: Staden inom murarna. Kaupunginosan tilasta 1970-luvun alussa kertoo teoksen toinen osa (s. 25-74).

¹⁴⁴ Vapaa-ajanasuntojen osuus oli tällöin 8 % kaikista rakennuksista.

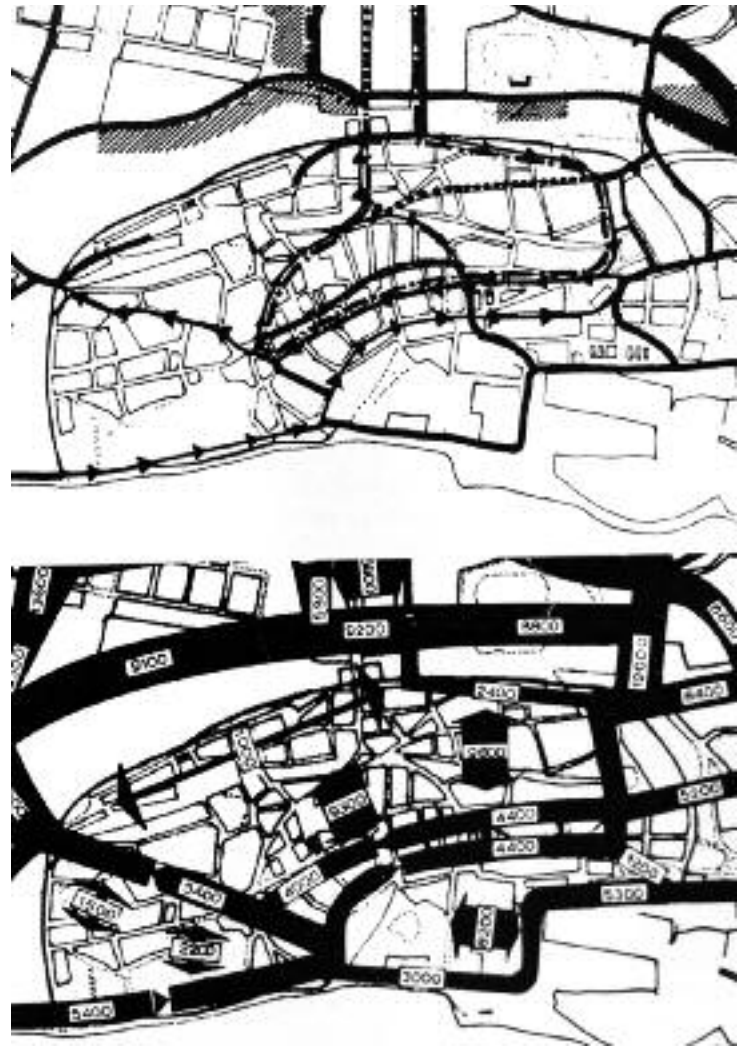
¹⁴⁵ Vuonna 1970 84,8 % kiinteistöistä oli yksityisiä, 2,5 % kunnan, 2,6 % yleishyödyllisen yhdistyksen ja 10,1 % yrityksen tai säätiön omistamia. Numeroina vastaavat luvut ovat 1158 yksityistä kiinteistöä, 34 kunnan omistamaa, 35 yleishyödyllisen yhdistyksen ja 138 yrityksen tai säätiön omistamaa.

¹⁴⁶ Numeroina vastaavat luvut ovat 900 kiinteistöä rakennettu ennen vuotta 1901, 200 vuosien 1901 ja 1920 välillä, 135 vuosien 1921-1940 välillä, ja vain 130 sen jälkeen.

2 rakennusta oli luokiteltu korvaamattomaksi rakennukseksi, jota ei saa purkaa, vääristää tai laiminlyödä (K1), 85 kulttuurihistoriallisesti arvokkaaksi rakennukseksi joita ei ilman pakottavaa syytä saa purkaa tai olennaisesti muuttaa (K2) ja 72 rakennusta oli merkitty alueeksi, jota ei saa olennaisesti muuttaa (M)-merkintä.

Asuntojen keskimääräinen koko oli jonkun verran kasvanut: kun vuonna 1960 huoneistoja oli 1555, oli niitä vuosikymmentä myöhemmin vain 1362¹⁴⁷. Muita inventaariossa tarkasteltuja asunnon varustelutason indikaattoreita oli keskuslämmitys, suihku tai kylpy ja wc. Vuonna 1970 WC puuttui enää 81 asunnosta, kun kymmenen vuotta aiemmin luku oli vielä 377. Vastaavat luvut keskuslämmitykselle olivat 120 ja 483. Peseytymistilat puuttuivat edelleen 423 asunnosta; vuonna 1960 ilman kylpyhuonetta oli 766 asuntoa (Visby 1974, 32).

Kaupunginosan asukaslukua tarkasteltiin vuosien 1952–1970 välisenä ajanjaksona, jonka kuluessa se oli vähentynyt 1600 asukkaalla. Vähennys oli ollut nopeinta pientalovaltaisella Klinterotenin alueella (noin 42 %), liikehuoneistopainotteisella S:t Hansrottenilla vähemmän (ca 30 %). Poismuutto oli ollut melko tasaista kiinteistötyypistä riippumatta. Asukkaiden ikäpyramidissa ikäluokat 0–16 (0–14 fig 15) ja 30–40 olivat aliedustettuja, sen sijaan 20–24 ja 45–69 (74) -vuotiaita oli vanhassakaupungissa suhteessa enemmän kuin koko Gotlannin kunnassa. Vain 30 %:ssa ruokakunnista oli 3 henkeä tai enemmän, kun vastaava luku Gotlannin kunnassa oli 53 %. 47 % ruokakunnista omisti auton, kun prosenttiosuus koko Gotlannin kunnassa oli 62 % ja Visbyssä vanhaakaupunkia lukuun ottamatta 64 % (250 autoa/1000 asukasta). Ahtaan asumisen kriteereiden katsottiin täyttyvän, jos asunnossa asui yli kaksi henkeä huonetta kohden keittiötä lukuun ottamatta. Näin asui 4 ruokakuntaa, 14 henkeä joista 6 alle 17-vuotiaita. Melko ahtaasti eli yli 2 henkeä/huone keittiötä ja yhtä huonetta (olohuone) lukuun ottamatta asui 46 ruokakuntaa, yhteensä 153 henkeä. Näistä 35 oli lapsiperheitä, ja lapsia 48. Yhden hengen ruokakuntia ei laskettu ahtaasti asuviksi. Ahtaus oli kuitenkin marginaalinen ongelma, sillä

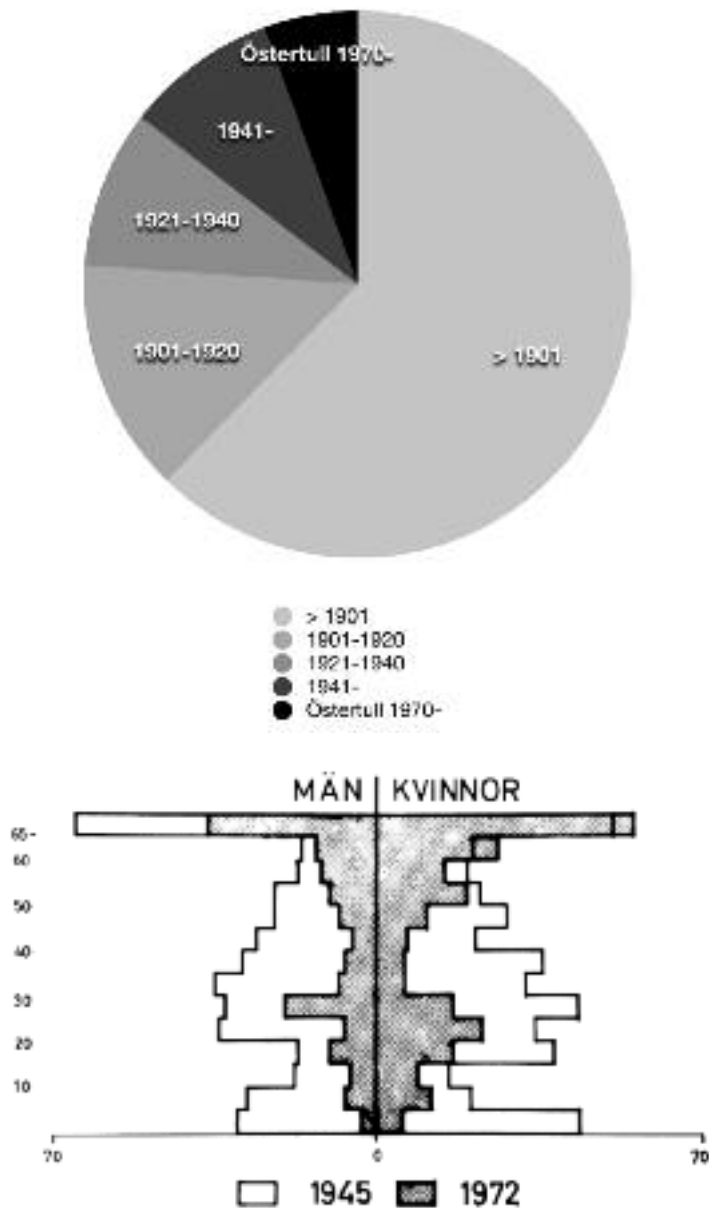

Kuva 98: Liikennemääriä Visby Innerstadissa. Larsson 1973, 81.

keskimääräinen asukastiheys vanhassakaupungissa 1970-luvulla oli 0,5 asukasta huoneyksikköä kohden, kun vastaava luku koko maassa oli 0,8 (Visby 1974, 63).

Vuonna 1972 muurin sisäpuolisessa kaupunginosassa oli 526 pysäköintipaikkaa joista 24 tunnin paikkoja oli 256, 4 tunnin paikkoja 74, 2 tunnin paikkoja 147 ja 1/2 tunnin paikkoja 49 (Visby 1974, 51). Lisäksi tonteilla oli noin 1000 autopai-

¹⁴⁷ Verratessa kiinteistöjen määrään rakennustyyppin ja valmistumisvuoden perusteella samassa lähteessä, 3 huoneistoa puuttuu.

Kuva 99: Visbyn muurin sisäisen kaupunginosan rakennuskanta rakennusvuoden mukaan. Diagrammi KH.

Kuva 100: Väestörakenteen vertailua vuosien 1945 ja 1972 välillä. Larsson 1973.

kaa, joista 30 % oli katettuja. Katuja oli muutettu yksisuuntaisiksi jo 1960-luvun puolessavälissä¹⁴⁸ ja koko kaupunginosassa oli voimassa 30 km/h nopeusrajoitus. Kaupunginosassa liikennöi keskimäärin 2000–3000 autoa päivässä; keskiarvo oli laskettu päivittäisestä liikenteestä Skolportenin ja Österportenin kaupunginporteilla, joilla mitatussa autoliikenteessä (5400 vuonna 1963 ja 5450 vuonna 1972) ei vuosikymmenen aikana ollut tapahtunut mainittavaa nousua. Jalankulkijoiden ja pyöräilijöiden määrä oli kuitenkin vähentynyt, ja jalankulkijoiden turvattomuudesta ja epäviihtyisyydestä oli raportoitu (1974, 49). Lääninlääkäriin vuonna 1970 Hästgatanin rinteessä suorittamat desibelimitaukset antoivat äänenvoimakkuudeksi sisätiloissa ikkunat kiinni 54–60 dBA klo 20.30–22.15, ja minuutin keskiarvoksi ulkona 74 dBA.

Päivittäistavarakauppoja oli vuonna 1945 muurien sisäisessä kaupunginosassa 48, mutta vuonna 1970 enää vain 6, kun suuri osa päivittäistavarakaupasta oli siirtynyt 1960-luvulla rakennettuun Östercentrumin kauppakeskukseen. Samana ajanjaksona erikoiskauppojen vähentyminen ei ollut merkittävää, sillä niiden määrä oli laskenut sadasta yksiköstä yhdeksäänkymmeneen. Niiden lisäksi kaupunginosassa oli vielä posti, apteekki ja pankkeja. Kaupunginosan ”konttorisoituminen” huolestutti 1950- ja 1960-luvulla, mutta se pysähtyi kun muurin ulkopuoliseen kaupunginosaan alettiin rakentaa konttoreita. Vuonna 1971 toteutunut kuntaliitto loi kysyntää uusille toimistotiloille.

Vanhankaupungin koulujen oppilasluku kaksinkertaistui vuosien 1945 ja 1965 välillä 750 oppilaasta 1500 oppilaaseen ja lähes kaikki toisen asteen oppilaitokset sijaitsivat vanhassakaupungissa vuoteen 1971 saakka, jolloin ne siirrettiin Lännaan vuoden 1970 koulureformin mukaiseen oppilaitokseen (*gymnasieskola*). Sen jälkeen kaupunginosassa kävi koulua päivittäin enää vain 200 oppilasta. Koululaiset olivat olleet tärkeä kaupunkia elävöittävä käyttäjäryhmä.

Gotlanti oli profiloitunut kotimaanmatkailun kohteeksi jo 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen, mutta turismi kasvoi nopeasti 1960-luvulla: 1960-luvulla saarelle saapui noin 100 000

¹⁴⁸ Vuonna 1964 (Byggnadsordning 2010, 82); vuonna 1966 (Ahlman 2002, 30).

matkailijaa vuodessa, vuonna 1972 jo 210 000 ja nykyään noin 800 000. Vuonna 1970 valtaosa (25/34) matkailijoita palvelevista kahviloista, ravintoloista, näyttelytiloista ja kauppoista sulki sesongin lopussa.

Östertull

Aivan kaupunginmuurin sisäpuolella, Österportin kupeessa sijaitsevaa Östertullin korttelia ei ennen vuotta 1965 mainittu kaupunginvaltuuston pöytäkirjoissa, mutta suunnitelmat vanhakaupungin ja muurin ulkopuolelle 1960-luvulla syntyneen Östercentrumin väliin tarvittavasta *saranavyöhykkeestä* olivat kypsyneet jo 1960-luvun alkupuoliskolla, Borgenin rakentamisen seurauksena. Lehtikirjoittelussa jo 1962 ehdotetaan parkkihallin sijoittamista Österportin sisäpuolelle (Ahlman 2002, 40; Gotlands Allehanda 620111Ahl) ja GA:n toimittaja Arthur Nilsson mainitsee korttelissa sijainneen Angelöwin kiinteistön mahdollisena saneerauskohteena. Korttelin teki kiinnostavaksi mahdollisuus lisätä moderneilla asuinmukavuuksilla varustettuja asuntoja, pitää vanhakaupunki asuttuna ja houkuttelevana myös lapsiperheille, joiden määrän väheneminen vanhassakaupungissa 1960-luvulla on havaittavissa asukkaiden ikäpyramidissa.

Östertullin korttelin purku ja sitä 28.10.1971 vastustanut lähinnä opiskelijoiden ja koululaisten mielenosoitus oli käännteentekevä tapahtuma, jossa yleinen mielipide kääntyi rakennussuojelun puolelle. Purku oli arkkitehti Per Erik Nilssonin mukaan ”munakoriin heitetty suuri kivi”, ja hän kuvaili tapahtunutta seuraavin sanoin¹⁴⁹: *Östertull är borta i sin himmel. Det enda vi kan göra är att aldrig glömma bort det som sådant och komma ihog att det kan hända igen.* Purkua seuranneessa lukijakirjoittelussa lueteltiin 1900-luvulla rakennettuja kohteita, joiden tilalta oli purettu keskiaikaista kaupunkia, mutta jotka olivat silti tulleet myöhemmin tarpeettomiksi toimintojen edelleen paetessa muurien ulkopuolelle ”ja niiden tilalla olisi sittenkin nyt voinut olla keskiaikainen rakennus”. Toisaalta rohkeasti vanhan keskustansa uuden ruutukaavan tieltä 1800-luvulla hylänneissä kaupungeissa ei väistämättä ole tapahtunut mitään sellaista kehitystä,

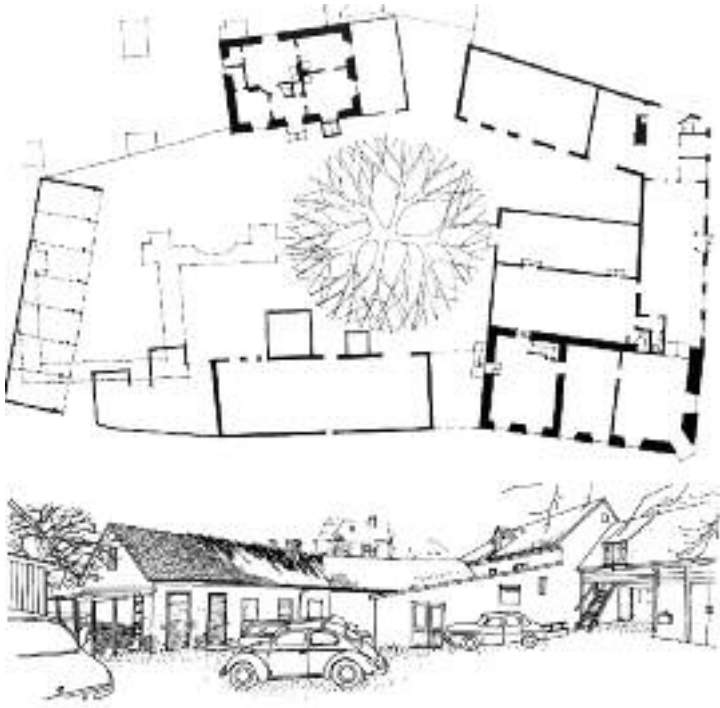

Kuva 101: Östertullin korttelin purku. Falck 1972.

Kuva 102: Östertullin korttelin uudisrakennus 1970-luvulta. KH 2011.

jota Visbylle olisi toivottu; yhtä todennäköistä olisi ollut kokonaisen vuosisadan ajan syventynyt rapistuminen ja slummiutuminen. Klintenin penkereelle ja kaupungin laidoilta oli 1800- ja 1900-luvulla rakennettu keskiluokkaisen asumis-

¹⁴⁹ GA 15/11/1971, 4.

Kuva 103: Pihapiirin kunnostussuunnitelma. KKH 1973, 120.

tandardin mukaisia kaksikerroksisia pikkukaupunkilaishuiviloita, joiden tilalta olivat vähin äänin väistyneet vaatimattomat 1700-luvun tuvat. Katulinjaa oli paikoin oikaistu ja levennetty¹⁵⁰. Syyskuussa 1971 paikallinen rakennusalan yritys Gotlandsbyggens i Hemse antoi tarjouksensa kohteen restauroinnista¹⁵¹. Tarjouksen mukaan korttelin rakennuksista olisi kunnostamalla saatu 40 asuntoa, joiden vuokra neliöltä olisi halvempi kuin uudisrakentamisessa, korttelin sisältä olisi purettu vain yksi rakennus, ja purkutyöllä taattu myös 25 pysäköintipaikkaa ja kaksi leikkipaikkaa. Tarjous tuli myöhään; päätös, suunnitelma ja toimeksianto oli jo tehty ja puskutraktorit olivat jo tontilla.

On vaikea jälkikäteen varmuudella sanoa, kuinka ”korjauskelvottomia” Östertullin rakennukset olivat; uudisrakennusta oltiin perusteltu kustannustehokkuudella ja korjausrakentamisen kalleudella. Mielenosoitus osoitti kuitenkin sen, että kaupunkisuunnittelun historiassa oltiin saavutettu käännykökohta eikä modernia enää välttämättä automaattisesti mielletty paremmaksi kuin vanhaa; korttelin purku kosketti väestön tunteita enemmän kuin vain reilua vuosikymmentä aiemmin vuonna 1958 kaupunkilaisten kohtauspaikaksi rakennetun Borgenin yhteisötalon tieltä raivatut rakennukset¹⁵².

Kungliga Konsthögskolan ja Innerstadskommitté 1972–73

Vuosikymmenen aikana kiinnostus kaupunkisuojaeluun kuitenkin kasvoi. KKH tutki kaupunginmuurin sisäpuolista vanhaakaupunkia lukuvuonna 1972–73, ja analyysi tehtiin yhteistyössä Saneerauskomitean kanssa. Kriittisyys modernistista kaupunkisuunnittelua kohtaan julkituotiin jo julkaisun johdannossa.

Valtion kaavoitusviraston vuonna 1970 laatiman muistion ehdotuksen mukaisesti Tukholman Kuninkaallisen taidekorkeakoulun (jatkossa KKH) arkkitehtuurikoululta tilattiin Visbyn vanhankaupungin saneerauksen ongelmanasetteluun keskittyvä seminaari. Kaupunkitilan inventaario ja analyysi tehtiin lukuvuonna 1972–73 yhteistyössä *Innerstadskommittén* kanssa. Ajan henkeen kuuluva modernismikriittisyys ilmenee johtopäätösluvussa seuraavasti: ”Yleisesti maankäyttösuunnitelmissa – yleiskaavoissa ja vastaavissa kattavissa kehityssuunnitelmissa – erilaisia vaatimuksia projisoidaan olemassa olevaan kaupunkirakenteeseen. Näiden suunnitelmien pääasiallinen intellektuaalinen työkalu on ennuste. Tämän takana on yleinen oletamus, että muutos ja laajeneminen ovat kaupunkien elämän dominoivia, ehkä jopa toivottavia ominaisuuksia. Vähemmän huomiota on uhrattu sen määrittämiselle, missä määrässä olemassa oleva kehitys vastaa sille asetetut vaatimukset, ja nykyhetken analyysille on an-

¹⁵⁰ Esim. Larsson, Lars-Ingvar 1973. *Förändringen i Visby innerstad*. Stockholm: KKH.

¹⁵¹ Gotlands Tidningar 23.9.1971, 6.

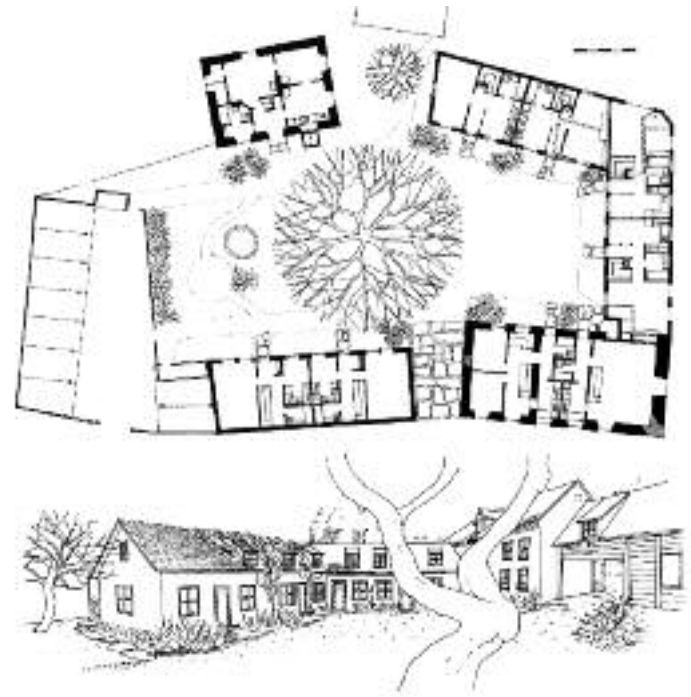
¹⁵² *Welcome to World Heritage Visby*, 70: ”During the 1900s the idea of adapting to what already exists has been a guiding rule – both in terms of form, details and building materials. But it wasn’t until around the middle of the 1970s that the residential environment of the inner town began to be appreciated. When the community meeting hall, Borgen, was built in 1958 just inside Österport, the fact that a whole housing quarter was to be demolished raised no great debate – despite the fact that the architecture of the new building was more a reflection of the 1950s than suited to the characters of new town. On the other hand demolishing the neighbouring quarter of Östertull in 1972 aroused the first opinion against tearing down buildings in the old town within the city walls.”

nettu vain rajallisesti huomiota” (KKH 1973, 132)¹⁵³. Kaupunkitilan inventaario kattoi kohteen kokonaisuudessaan, ja työssä esitetty kritiikki aikaisempia vain ”rakennushistoriallisesti merkittävät kohteet” huomioineita inventaarioita kohtaan osoitti kasvanutta tietoisuutta ”merkittävän” käsitteen historiallisesta relativismista (Visby 1974, 7).

Kaupunginmuurin selkeästi rajaaman vanhankaupungin säilymisen taustana vaikuttavina tekijöinä esitettiin konservointimyönteisyys, viranomaisten toiminta sekä vanhankaupungin myönteinen arvottaminen paikallisten asukkaiden keskuudessa ainutkertaisena ja säilyttämisen arvoisena, mutta myös monimutkaiset omistussuhteet ja taloudellisten resurssien niukkuus. Pääasiallisena kysymyksenä ei nähty sitä, miten vanhaakaupunkia voidaan muuttaa vastaamaan ulkopuolelta tulevia vaatimuksia, vaan minkälaista käyttöä voidaan ajatella olemassa oleville rakennuksille. Saneerauksen ensisijaiseksi päämääräksi määriteltiin rakennusten säilyttäminen ja suojeleminen mahdollistamalla silti pienet korjaukset, joita käyttötarkoituksen ja -tavan muutokset vaativat (KKH 1973, 132).

Visby: staden inom murarna

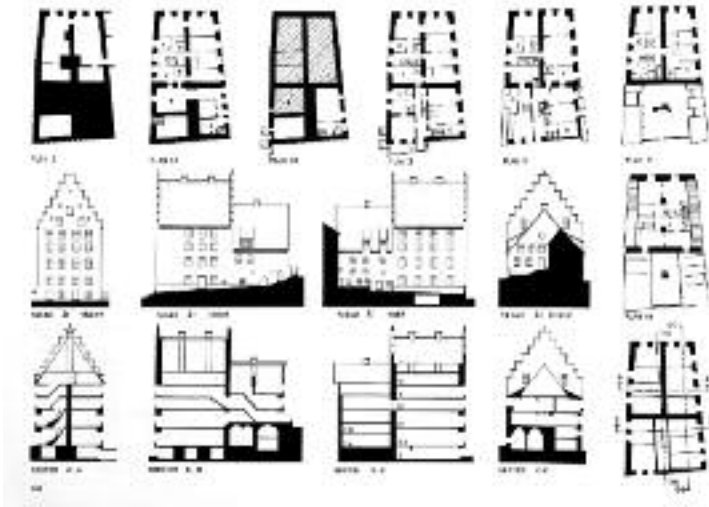
Vuonna 1974 Gotlannin kunta julkaisi Visbyn muurinsisäisen kaupungin suunnittelukomitean (*Kommittén för planering av Visby innerstad*) vuosina 1968–73 laatiman poikkisektorisen tutkimuksen historiallisesta keskustasta. Tutkimus toi voimakkaasti esille rakennussuojelua vanhassakaupungissa säätelevän asemakaavan tarpeellisuuden. Teos mukailee monissa kohdissa KKH:n tekemää vanhankaupungin analyysiä. Alkusanoissa otetaan kantaa museoitumista vastaan, elävän kaupungin puolesta: *Visby innerstad utgör ett för vårt land unikt byggnadsminne av mycket stort värde. Vi är alla överens om, att staden inom murarna måste bevaras, inte som ett dött museiförmål utan som en levande innerstad, hägnad av sina medeltida murar* (Visby 1974, 7).

Kuva 104: Pihapiirin kunnostussuunnitelma. KKH 1973, 121.

Työn kontekstualisoinnin ja nykytilanteen analyysin jälkeen tutkimuksen kolmannessa osassa muotoiltiin sisäkaupungin suojelemiseen tähtäävän hallinnointiohjelman suuntaviivat. Ongelmanmäärittelyssä (3.1) vanhakaupunki nähtiin *aineellisenä ja kulttuurihistoriallisena resurssina*, joka oli suojeltava kokonaisuudessaan, toimintoja ylläpitäen. Kulttuurihistoriallisen miljööän suojele (3.2) jaettiin Yhdistyneiden kansakuntien Euroopan talouskomission (ECE) Budapestissa vuonna 1970 järjestämän *Urban Renewal*-symposiumin avainsanojen mukaan suojeleluun (*conservation*), kunnostukseen (*rehabilitation*) ja kehittämiseen (*redevelopment*), jolle ympäristöä säilyttävä kaupunkisuunnittelu asetti rajoituksensa. Tavoitteena esitettiin rakennuskannan valtaosan suojeleminen vastakoh-

¹⁵³ KKH 1973, 132: "Commonly, in land use planning – in Master Plans and similar comprehensive development plans – differing demands are projected upon the existing city structure. The principal intellectual instrument in those plans is the prognosis. Behind this lies a general assumption that change and expansion are dominating, perhaps also desirable, features of the life of cities. Less attention is devoted to determining the extent to which the existing development can meet the demands placed upon it, and limited attention has been given to analyses of the present situation."

Kuva 105: Keskiaikaisen varistorakennuksen kerrokset ja leikkaukset. KKH 1973, 100.

Kuva 106: Mittauspiirustus korttelista, KKH 1973, 105.

tana vain katuverkot ja tärkeimmät monumentit säilyttävälle historiallisen kaupungin uudistamiselle. Valintaprosessissa katsottiin määriteltäväksi suojelemisen arvoinen laatu; kunnostusta uudelleenkäyttöä ajatellen todettiin tarvittavan.

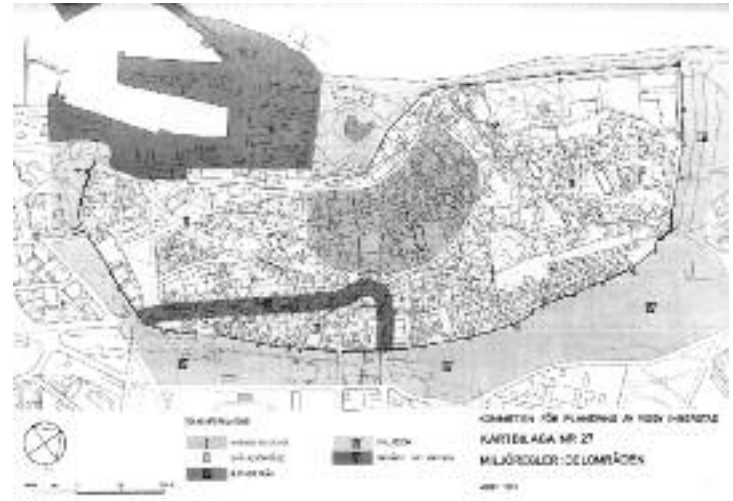
Yleiseksi tavoitteeksi esitettiin vanhankaupungin säilyttäminen senhetkisessä tilassaan. Tarkemmin määriteltynä tällä tarkoitettiin katulinjan, kiinteistöjaon ja keskustaroolin säilyttämistä, sekä myös tulevaisuudessa asumisen ja muiden toimintojen sekoittumisen tavoittelua. Myös muurin ulkopuolisen laajennuskaupungin kaupunkisuunnittelulla toivottiin voitavan vaikuttaa vanhankaupungin mahdollisuuteen

säilyttää keskustafunktion. Työpaikkojen määrä tulisi säilyttää samana ja mahdollisuuksien puitteissa kasvattaa asukkaiden määrää. Koska asuntoja senhetkisessä tilassaan pidettiin alivarusteltuina, esitettiin tavoitteeksi säilytysohjelman (*bevaringsprogram*) puitteissa ylläpitää ja kehittää kiinteistökantaa, torjua slummiutumisen asuntovalikoimaa modernisoimalla ja vastustaa vapaa-ajanasumisen levittymistä vakituisen asutuksen kustannuksella. Lisäksi tavoitteeksi asetettiin vanhankaupungin asuinmiljöön parantaminen palveluja, leikki- paikkoja ja yhteisiä tiloja koskevan toiminnan suunnittelulla. Jos tavoitteita verrataan KKH:n kaupunkianalysiin, ilmenee jälkimmäisestä, että 1970-luvun alun Visbyssä noin 85 kiinteistöä oli käytössä loma-asuntona. Tutkimus pitää huolta muurien sisäisen kaupungin muuttumisesta ”mökkikyyläksi” liioiteltuna ja toteaa, että lomakäytössä olevat kiinteistöt ovat lähinnä vanhoja, pieniä ja varustelutasoltaan alkeellisia. Vuonna 1973 oli 65 % vanhankaupungin asunnoista kuitenkin silloisten standardien mukaisia (KKH).

Luku vanhankaupungin tulevasta käytöstä (3.4.1) esitti kaupunginosan käytön vaihtoehtoina senhetkisten toimintojen säilyttämisen, kaupunginosan kehittämisen ”puhtaaksiviljelyksi” asuinalueeksi, asuinalueeksi, jossa olisi lisäksi virastoja ja matkailupalveluita, sen muuttamisen alueeksi, jossa matkailualaa kehitettäisiin intensiivisesti sekä viimeisenä vaihtoehtona vapaa-ajan asumiseen keskittyväksi alueeksi. Kaikkia muita vaihtoehtoja pidettiin kuitenkin huonompina kuin senhetkiset toiminnot säilyttämään pyrkivää vaihtoehtoa. Erityisesti matkailualan ”hillitöntä kehittämistä” pidettiin epätoivottavana (Visby 1974, 77). Yleiskaavassa vanhankaupungin rooliksi oli määritetty eteläisen ja itäisen laajennuskaupunginosan välisenä solmukohtana oleminen, ja Östra Byrummetin järjestäminen sekä satama-alueen sisäisen liikenteen ratkaiseminen ja kytkeminen muuhun katuverkkoon nousivat keskeisiksi kysymyksiksi (Visby 1974, 80). Kaupunginosan asukasluvun todettiin laskeneen 850 asukkaalla vuosien 1965 ja 1973 välillä, ja tavoitteeksi asetettiin asumistiheyden nostamista asuinpinta-alan hyväksyttävästä standardista tinkimättä 0,5:stä asukkaasta 0,6:een huoneyksikköä kohti. Koko kaupunginosan asukasmäärän tavoitteena esitettiin noin 3200 asukasta, jonka arvioitiin riittävän lähipalveluiden ylläpitämiseksi.

Luvussa miljöösäännöistä (3.6 *miljöregler*) kaupunginosa jaettiin viiteen alueeseen.; paradoksaalisesti samanaikaisesti ihannoitiin vanhaakaupunkia jossa toiminnot sekoittuvat, mutta pyrittiin silti modernistisen kaupunkisuunnittelun ohjelinjojen mukaan erottamaan toiminnot omille mikrovyöhykkeilleen. Suunnittelun tavoitteeksi asetettiin kaupunginosaan rooli korkealuokkaisena asuinalueena ympärivuotisille asukkaille. Keski-ikäistä katuverkkoa noudattavan, pääosin kivirakenteisen ydinkaupungin sydänalueen ykkösvyöhykkeen toiminnoiksi osoitettiin palvelut, konttorit, koulut, ravintolat, käsityöläisverstaat; sitä ympäröi itä-, pohjois- ja eteläpuolella ”suhteellisen lapsiystävälliseksi” määritelty pientalovaltainen asuinalue. Kolmos- eli kauppavyöhyke sijoittui akselille Adelsgatan - Hästgatan, joka muurin ulkopuolella kytkeytyy Östercentrumiin ja Söderlediin. Alue IV koostui puskurivyöhykkeestä (*skiljezon, skyddzon*) kaupunginmuurin ulkopuolella, ja alueeksi V oli merkitty satama.

Yleiset miljöösäännöt koskivat katuja, toreja, rakennuksia, rakennusvolyyymia sekä uudisrakentamisessa pinta-alaa, korkeutta ja kattomuotoa. Käytävissä oleviksi pintamateriaaleiksi rajattiin maalattu tai tervattu puu. Huomattava osa puisista rakennuksista oli rapattu sileällä rappauksella (*slätputs*) tai roiskerappauksella (*spritputs*), joista ensiksi mainittua pidettiin alkuperäisenä ja sopivampana. Paikallista kalkkikiveä neuvottiin käytettäväksi erityisesti yksityiskohdissa, kuten sokkelissa ja ulkopoportaassa. Samassa mainittiin luonteenomaiset rakennusdetaljit, puutarhat ja kasvillisuus. Katutilan luonteen säilyttämiseksi katuverkon säännönmukaistamiseen pyrkivät toimenpiteet kiellettiin; esimerkiksi katutilaan ulottuvat sisäänkäyntiportaat katsottiin luonteenomaisiksi ja säilytettäväksi. Aiemmissa modernisaatioon pyrkinneissä toimenpiteissä asfaltoidut kadut tulisi kivetä uudestaan, katuvalaistus tulisi täydentää ”kulttuurihistorialliseen miljööseen sopivaksi”. Häiritsevät mainoskilvet ja antennit olisi poistettava, katutilaa ”pehmeästi kehystävä” kasvillisuus kuten ruusut, muratti sekä puut ja pensaat tulisi säilyttää. Yleisten miljöösääntöjen lisäksi hallinnointiohjelman suuntaviivaus käsitti alueellisia sääntöjä. Alueella I tulisi keskiaikaisen kaupungin luonne säilyttää ja kasvillisuutta rajoittaa; alueelle sopivina toimintoina nähtiin työ ja asuminen. Alue II määriteltiin vihreäksi, pientalovaltaiseksi ja erityisesti asuinalueeksi sopivaksi. Sen liikenneympä-

Kuva 107: Visby - staden inom murarna 1974. Karttaliite 27: osa-alueet.

Kuva 108: Visby - staden inom murarna 1974. Karttaliite 19, liikennemäärät mitattuna heinäkuussa 1972.

ristön parantamista ja suojaisten leikkipaikkojen rakentamista pidettiin välttämättömänä (Visby 1974, 92). Kuvassa 42 (*Lekplatser i innerstaden*) näytettiin rasteroituna vanhankaupungin leikkipaikat ja koulujen pihat; katuleikki lienee nähty autoliikenteen kanssa yhteensopimattomana. Alue III määriteltiin kaupalliseksi alueeksi, jossa tuli kiinnittää erityistä huomiota liikekilpiin. Alueen IV toimenpiteiksi ehdotettiin joidenkin rakennusten purkamista ja puskurivyöhykkeen vapauttamista mm. julkisen puiston (folkparken Murgrönan) siirtämisellä toisaalle. Satama-alueen suunnittelun (V) ei katsottu kuuluvan komitean toimenkuvaan.

Kuva 109: *Infrastruktuuritöitä Visby Innerstadissa vuonna 1925.*

Kuva 110: *Pientaloaluetta, Östra Tullgränd. KH 2011.*

Luku 3.7. esittelee lyhyesti yhdellä sivulla toimintasuunnitelman (hallinnointisuunnitelman) jaettuna yleisiin tavoitteisiin ja kunnalle suunnattuihin toimenpide-ehdotuksiin. Ohjelma huomioi myös muurien ulkopuolisen kaupungin, sekä historiallisen keskustan liittymisen ympäröivään kaupunkirakenteseen, ja edustaa integroitua konservointia jo ennen käsitteen lanseeraamista Amsterdamin julistuksessa vuonna 1975.

Liikennesuunnittelu nähtiin keskeisenä kaupunginosan käytettävyyteen pyrittäessä sekä liikenneympäristön turvallisuutta

ja saasteettomuutta parantaessa. Sille oli omistettu 5 sivua ja 7 karttaliitettä. Liikenteen keskeisiksi ongelmiksi määriteltiin ruuhka ja konfliktit, korkeat ajonopeudet, kapeat kadut ja huono näkyvyys sekä näistä jalankulkijoille ja pyöräilijöille aiheutuva turvattomuuden tunne. Myös liikennetärinän ja pakokaasujen vaikutus rakennuksiin ja monumentteihin mainittiin. Vuoden 1962 valokuvassa Adelsgatan oli vielä kaksisuuntainen ja ilman jalkakäytäviä, mutta liikennemäärien ja -nopeuksien kasvu teki katutilan jakamisen eri liikennemuotojen välillä toimimattomaksi. Autoliikenteen aiheuttamien ongelmien ratkaisuksi tarjottiin läpiajon estämistä erillisalueella (*enklavsystem*), josta esitettiin kolme eri vaihtoehtoa. Tarpeetonta ajoliikennettä yöaikaan (klo 23–06) ehdotettiin rajoitettavaksi. Österportia ja Kajsarportenia kaavailtiin suljettavaksi autoliikenteeltä, samoin osaa Mellangatanista. Adelsgatania ehdotettiin muutettavaksi kävelykaduksi kesäaikaan. Raskas liikenne satamasta kaavailtiin ohjattavaksi Färjeledenille. Muutamia kohtiin ehdotettiin jalkakäytävien leventämistä sekä uusia aukkoja kaupunginmuuriin. Vanhankaupungin aluetta merkitsisi katupinnoitteen muutos ympäröivän kaupungin asfaltista perinteiseen katukiveykseen. Näiden lisäksi pidettiin tärkeänä tukea yhdistyksiä ja yksityisiä jotka toimivat vanhankaupungin suojelemiseksi, sekä viitattiin mahdollisuuteen tutkia löytyykö kiinnostusta erityisen vanhakaupunkirahaston perustamiseksi.

Kunnan tehtäviksi toimenpiteiksi ehdotettiin voimassaolevan yleiskaavan tarkistamista niin, että se koordinoituisi vanhankaupungin toimintasuunnitelman kanssa, sekä senhetkisten asemakaavojen korvaamista muurien sisäisessä kaupungissa nykyisiin olosuhteisiin kytkeytyvällä kaavalla. Samoin ehdotettiin luotavaksi katukiveyksen ja -valaistuksen peruskorjauksella puoleensavetävä kävelyreitti akselille Östercentrum – Adelsgatan – Söderveg, ja edellä mainittu kävelyreitti kytkettäväksi vastaavilla toimenpiteillä Stora Torgetiin, Hästgataniin ja S:t Hansgataniin. Myös Östra Byrummetiin (alue itämuurin ulkopuolella Österportin ja Söderportin välillä) ehdotettiin puoleensavetävää kävelytieverkkoa Östercentrumin, Södervägin ja Adelsgatanin välille sekä pysäköinnin lisäämistä alueella. Julkisen liikenteen palveluiden parantamiseksi kuntaa neuvottiin järjestämään odotussalilla varustettu bussipysäkki Östra Byrummetiin. Kaupunginmuuria ympäröivä vyöhyke

pitäisi vapauttaa erityisohjeiden mukaisesti. Kunnan tulisi aktiivisesti osallistua kiireellisten saneerauskohteiden restaurointiin. Sisäkaupungin asuinalueita tulisi täydentää suojatuilla leikkipaikoilla, toteuttaa liikennesaneeraus luonnostellun ehdotuksen mukaisesti, varustaa jyrkät kadut käsijohteilla ja istumapaikoilla. Kiireellisimpien parannustöiden jälkeen ehdotettiin vanhakaupungin katujen kiveämistä ja katukiveyksellä merkittä alueen rajausta. Lisäksi kaupunkikuvaa tulisi parantaa varmistamalla, että rumat kyltit, antennit ja vastaavat häiriötekijät poistetaan tai korvataan (Visby 1974, 97–106).

Vuonna 1973 muinaismuistolaitilla (1942:350) suojeltuja kohteita olivat muuri, kirkonrauniot, maanalaiset muinaisesineet (*fornlämningarna under mark*), ja vuoden 1920 kuninkaallisen julistuksen (1920:744) mukaisia valtiollisia rakennusmuistomerkkejä (*byggnadsminnesmärken*) oli kahdeksan. Vuoden 1960 rakennusmuistolain (1960:690) perusteella oli suojeltu seitsemän rakennusta, mutta jo vuonna 1971 lääninmuseon johtaja (*landsantikvarie*) Gunnar Svahnströmin laatimassa luettelossa suojeltavaksi ehdotettuja rakennuksia oli 23 lisää. Jo laeilla ja määräyksillä suojeltujen rakennusten lisäksi kaavassa oli korvaamattomina rakennuksina, joita ei saa purkaa, vääristää tai laiminlyödä (K1) suojeltu 55 rakennusta sekä kulttuurihistoriallisesti arvokkaina rakennuksina (K2) ,joita ei ilman pakottavaa syytä saa purkaa tai olennaisesti muuttaa 415 rakennusta (Lundin 2005, 19). Koko muurin sisäinen kaupunki merkittiin ympäristöalueeksi, jota ei saa olennaisesti muuttaa (M).

Vuonna 1975 vietettiin Euroopan arkkitehtuuriperinnön vuotta¹⁵⁴ ja Euroopan neuvoston komitea (Committee on Monuments and Sites) valitsi Visbyn kansallisen pilottiprojektin kohteeksi yhdessä Falunin ja Engelsbergin kanssa. Samana vuonna perustettiin Svenska byggnadsvårdsföreningen. Teemavuoden alussa näytettiin TV2:lla ohjelma ”Visby skall bevaras” ja kesän aikana radio-ohjelma jossa keskusteltiin Visbyn suojelu- ja suunnittelukysymyksistä. Samana vuonna järjestettiin S:ta Katarinan luostarissa Stora torgetin varrella näyttely ”En levande innerstad”, jota kävi katsomassa 12 000 henkeä. Näyttely koostui pitkälti samoista teemoista kuin kunnan vuonna 1974 julkaisema hallinnointiohjelma ”Visby: staden

Kuva 111: 1950-luvun rakentamista muurin sisäpuolisessa kaupungissa. KH 2011.

Kuva 112: Laitakaupunkia muurin sisällä. KH 2011.

inom murarna” kuvitettuna valokuvaaja Key L. Nilsonin väri- valokuvilla. Syyskuun 21.–28. päivinä vietetyllä ”Byggnadens vecka” -teemaviikolla järjestettiin muun muassa viikonloppukursseja käytännöllisestä korjausrakentamisesta. Marraskuussa Gotlannin kunta järjesti kaksipäiväisen seminaarin yhdessä kunta- liiton, valtion kaavoitusviraston ja eurooppalaisen arkkitehtuuriperintövuoden kansallisen komitean kanssa otsikolla ”Byggnadsvård. Kommunal insatser genom planering och byggnadskontroll” (Fernström 1975).

¹⁵⁴ Ks. The Declaration of Amsterdam. Congress on the European Architectural Heritage 21. – 25.10.1975. Vrt. European Charter of the Architectural Heritage. Council of Europe 26.9.1975.

Kuva 113: Ajoneuvon ja kaupunkitilan mittakaavasta. KH 2011.

Kansainvälistä yhteistyötä edusti Uuden Ajan Hansapäivät, joka kokoontui ensimmäistä kertaa vuonna 1980. Vuotuista keskiaikaisaiheista temaviikkoa (*Medeltidsveckan*) vietettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1984. Vanhankaupungin autoliikennettä päätettiin rajoittaa kesäaikana vuodesta 1987 lähtien, ja samana vuonna museovirasto (*Riksantikvarieämbetet*) julisti Visbyn muurin rajaaman historiallisen kaupunginosan kansallisesti arvokkaaksi (*riksintresse*).

Visby maailmanperintökaupungiksi

Ruotsi oli allekirjoittanut UNESCO:n Maailmanperintösopimuksen vuonna 1984. Visby mainittiin ensimmäisten mahdollisten kohteiden joukossa, mutta ehdotus jäi odottamaan lähes kokonaiseksi vuosikymmeneksi. Vuonna 1993 koottiin ”Hansakaupunkiryhmä”, jonka tavoitteena oli Visbyn listamine maailmanperintöluetteloon. Kunnanvaltuusto jätti [museoviranomaisille] hakemuksen jo samana vuonna¹⁵⁵. Nimitystä Hansestaden Visby käytettiin ensimmäistä kertaa virallisessa yhteydessä vuonna 1994 julkaistussa hallinnointisuunnitelmassa *Hansestaden Visby, Handlingsplan för Visby innerstad* (Lundin 2005, 22).

Sopimusvaltion lausunto puolsi Visbyn muurin sisäisen kaupungin (*Innerstad*) sopivuutta maailmanperintökohteeksi WHC:n kriteereillä iv ja v:

Visby kuuluu ensimmäiseen neljästä historiallisen kaupunkien kategoriasta, jotka on lueteltu [Maailmanperintösopimuksen] täytäntöönpanon toimintaohjeiden kappaleessa 29, ansaitsee tulla liitetyksi Maailmanperintöluetteloon kriteerien iv ja v mukaan, niin kuin on vahvistettu kappaleessa 24(a).

Euroopan neuvostolle toteutettu vertaileva tutkimus 220 hansakaupungista sijoittaa Visbyn harvojen erittäin suositeltavien kaupunkien joukkoon, koska se on säilyttänyt keskiaikaisen katuverkkonsa, monia aikakauden rakennuksia ja hyvin säilyneen kaupunginmuurin, jotka kaikki ajoittuvat Hansaliiton varhaisimpaan ajanjaksoon. Se oli Hansaliiton johtava kaupunki idänkaupan alkaessa 1100–1200-luvuilla. Kaupungin suojeleminen on taattu yli 200 keskiaikaiselle rakennukselle myönnetyn suojelestuksen turvin.

Kaupungin taloudellisen pysähtyneisyyden seurauksena 1300–1600-luvuilla kaupunki ei kokenut muutoksia. Kun Gotlanti alkoi jälleen kukoistaa 1700-luvulla, uusi ruotsalainen laki säätö, että talot tulisi rakentaa kivistä, ja vastapalveluksena siitä saisi verohelpotuksen. Lain seurauksena Visbyn asukkaat ottivat uudelleen käyttöön keskiaikaiset rakennukset, joista moni oli osittain rauniona; uusia rakennuksia voitiin rakentaa keskiaikaisille kasvimaille ja tuhotun Visborgin linnan tontille.

¹⁵⁵ Runesson, L. & Hallin, G. 2001, 7; Handlingsplan för Visby innerstad, 1994, 5–6; Lundin 2005, 22.

Huhtikuussa 1994 ICOMOSin silloinen maailmanperintökoordinaattori Henry Cleere¹⁵⁶ vieraili Visbyssä arvioimassa kohdetta. Listaussuosituksen edellytyksenä hän edellytti ainakin kahdensadan rakennuksen suojelua ja dokumentointia. Kunnanvaltuusto vastusti kaavamuutosta, koska piti senhetkistä kaavaa riittävänä, pelkäsi suojeltujen rakennusten omistajien korvausvaatimuksia sekä halusi, että jokainen rakennuslupahakemus voitaisiin käsitellä tapauskohtaisesti¹⁵⁷. Kaksipäiväistä vierailua oli edeltänyt tapaaminen Tukholmassa Riksantikvarieämbetetin edustajien kanssa. Kulttuuriviranomaiset kokoontuivat 29.9.1994 keskustelemaan toimenpiteistä¹⁵⁸. Vuoden 1994 aikana kaupunginmuurin sisäpuolisesta vanhastakaupungista suojeltiin yli 50 rakennusta ja seuraavina vuosina (1995–97) suojeltujen rakennusten luettelo kasvoi lähes sadalla. Suojeltujen rakennusten määrän vuosittainen kasvu on esitetty myös kuvan 117 pylväsdiagrammissa (Runesson, L.; Hallin, G. 2001, 7). Runessonin ja Hallinin mukaan lääninhallitus otti suojelupäätöksessään käsiinsä paikallishallinnolle kuuluneen päätösvallan, ja kirjoittajat pitävät tätä poikkeuksellisenä ellei peräti ainutkertaisena menettelynä Ruotsissa¹⁵⁹. Norjalainen, pohjoismaita WHC:ssa edustanut valtakunnanantikvaari Øivind Lunde vieraili vuonna 1995 Visbyssä. Hän oli tyytyväinen näkemäänsä ja ”saattoi lämpimästi suositella Visbytä maailmanperintöluetteloon”¹⁶⁰:

Kuva 114: Suojelupäätökset Visbyssä. Runesson, L.; Hallin, G. 2001, 7 mukaan, grafiikka KH.

Suositus

[ICOMOS suosittelee] kohdetta liitettäväksi Maailmanperintöluetteloon kriteerien iv ja v perusteella:

Visby on erinomainen esimerkki pohjoiseurooppalaisesta keskiaikaisesta linnoitetusta kauppakaupungista, joka säilyttää ainutlaatuisen täydellisenä kaupunkimaiseman ja kokoelman korkealaatuisia historiallisia rakennuksia jotka graafisesti valaisevat esimerkillään tämän tyyppisen merkittävän ihmisasutuksen muotoa ja toimintaa.

ICOMOS, syyskuu 1995

¹⁵⁶ Lundin 2005, 22–23: ”I april 1994 besökte Henry Cleer från UNESCO Visby för att bedöma stadens värdighet. Han uppmärksammades på att stadsplanen var gammal. Länsantikvarien Marita Jonsson och Cleer kom överens om skyddsåtgärder som byggnadsminnesförklaringar och ett utvidgat planmässigt skydd.”

¹⁵⁷ Runesson, L. & Hallin, G. 2001, 7: ”At the beginning of 1994 Henry Cleere visited Visby to discuss this matter, and if Visby would be listed at least 200 buildings had to be secured and a documentation of these buildings had to be made. This was because the buildings were all thought to have medieval foundations. The municipal council hesitated and refused to change the plan for the inner city to protect these buildings. The reason was that this meant changes in the old plan, which was regarded as a perfect suitable one. But above all it was for economic reasons. The property owners could bring forward economic claims on the municipality if they were denied, according to the plan, to make changes on their houses. The local housing committee also saw it as important to have the freedom left to handle each application for building and re-building as such.”

¹⁵⁸ Lundin 2005, 24: ”Efter Henry Cleers besök på Gotland så satte sig ett stort antal företrädare för kulturmyndigheterna den 29 september 1994 för att diskutera hur man bäst kunde sköta den nödvändiga restaureringen av Visby innerstad.”

¹⁵⁹ Runesson, L. & Hallin, G. 2001, 7–8: ”The head of the County government board just had one way to go; to use the law and list nearly 200 properties. It was not just the building, but also the surrounding area that had to be protected. Because the properties were spread in the whole of the inner city one can say that the total area were protected. For the municipal council this meant that their decisions were overrun by the state via the County government board. The power to form the city-space was moved from the local to the state level and this must be unique for Sweden!”

¹⁶⁰ Lundin 2005, 25: ”Den norske riksantikvarien Øivind Lunde besökte Visby 1995 för UNESCO:s världsarvskommitté, för att utröna om Visby nu uppfyllde kraven. Han var nöjd med vad han såg och kunde varmt rekommendera att Visby skulle bli ett världsarv.”

Ruotsin maailmanperintökohteet:

1. Drottningholmin kuninkaallinen tila (1991)
2. Birka ja Hovgården (1993)
3. Engelsbergin ruukki (1993)
4. Tanumin kalliopiirrookset (1994)
5. Skogskyrkogården, Tukholma (1994)
6. Visbyn hansakaupunki (1995)
7. Laponian alue (luonto- ja kulttuurikohde) (1996)
8. Gammelstadin kirkkokylä Luulajassa (1996)
9. Karlskronan satamakaupunki (1998)
10. Höga Kusten/Merenkurkun saaristo, jaettu Suomen kanssa (luontokohde) (2000–2006)
11. Etelä-Öölannin maatalousmaisema (2001/200?)
12. Suuren kuparivuoren kaivosalue Falunissa (2001)
13. Grimetonin radioasema, Varberg (2004)
14. Struven ketju, jaettu Latvian, Liettuan, Moldovan, Norjan, Suomen, Ukrainan, Valko-Venäjän, Venäjän ja Viron kanssa (2005)
15. Hälsinglandin koristellut maatalot (2012)

Visby (The Hanseatic Town of Visby) liitettiin maailmanperintöluetteloon kuudentena ruotsalaisena kohteena vuonna 1995 joulukuun 6. päivänä Berliinissä pidetyssä WHC:n yhdeksännessätoista kokoontumisessa numerolla 731 ja kriteereillä iv ja v:

Komitea päätti liittää kohteen kriteerien (iv) ja (v) perusteella huomioiden sen yleismaailmallisen erityisarvon ainutlaatuisena esimerkkinä pohjoiseurooppalaisesta keskiaikaisesta linnoitetusta kaupungista, joka on säilyttänyt huomattavan täydellisenä kaupunkimaiseman ja joukon korkealaatuisia muinaisia rakennuksia.

Se myös onnitteli Ruotsin viranomaisia viime vuosien aikana tehtävään ottamasta suojeluohjelmasta, joka turvasi kaupunginmuurit ja säilytti kohteen autenttisuuden.

ICOMOSin neuvoa-antavan elimen lausunnon ajankohtana (ICOMOS Recommendation, September 1995) kaupunginmuuri ja keskiaikaiset kirkonrauniot oli suojeltu muinaismuistoina (*fornminnen*: Kulturmiljölag 1988:950 2 kap.), 118 rakennusta oli suojeltu (*byggnadsminnen*: Kulturmiljölag 1988:950 3 kap.) ja koko 485 rakennusta käsittävä kaupunginmuurin sisäpuolinen 77 ha alue vuoden 1987 rakennus- ja kaavalailla (Plan- och bygglag 1987:10, 3 kap. 17 §) sekä kansallisesti arvokkaana kohteena (*riksintresse*). Suojeltujen rakennusten luku oli noussut vuonna 2006 julkaistussa 1. seurantakierroksen raportissa 257 rakennukseen, mutta on säilynyt muuttumattomana vuonna 2013 julkaistussa 2. seurantakierroksen raportissa.

Suojelu maailmanperintökohteessa

Ruotsalaista maailmanperintökohdetta hallinnoivat kulttuuriministeriö, ympäristöministeriö sekä Visbyn tapauksessa maantieteellisesti päällekkäiset Gotlannin lääni ja kunta. Suojelusta vastaa kulttuuriministeriö lääninhallituksen kautta. Kunnalla on kaavoitusmonopoli. Viranomaiset ovat tuottaneet lukuisia asiakirjoja vahvistamaan Visbyn asemaa historiallisena kaupunkina, jonka suojelu nähdään julkishallinnollisena hankkeena. Historialliset arvot on asetettu kaiken suunnittelun lähtökohdaksi ja viranomaisdiskurssissa kaupunki on määritelty historialliseksi teemapuistoksi, jossa nykyisessä tilanteessa on saavutettu tasapaino elinkeinoelämän ja suojelun välillä. Suojelu palvelee turismin ja sitä kautta elinkeinoelämän tarpeita, ja tasapaino säilyy niin kauan kuin alueen asukkaiden ja elinkeinoelämän tarpeet ovat yhtenevät. 1990-luvun aikana rakennusten restaurointia on rahoitettu osana työmarkkinapolitiikkaa. Kaupungin rakennusperinnöstä on tehty ja julkaistu mittava kahden niteen inventointi vuosina 1996–97.

Historiallisten kaupunkikeskustojen kestävästä kehitystä pohitivassa julkaisussa *Sustainable Historic Cities?* (Roald 2000, 106–111) esitellään tapaustutkimukset Visbyn lisäksi Tallinnasta, Riikasta ja Ålesundista. Visbyn tapaustutkimuksen kohteena oli kauppakatu Adelsgatan. Adelsgatanin projektia kuvaillaan teoksessa kiinnostavana, koska se edustaa ongelmia, jotka eivät ole millään lailla ainutkertaisia tai poikkeuksellisia: kaupunkitila palvelee useaa käyttötarkoitusta, historiallinen

Arviointi

ICOMOSin toimenpiteet

ICOMOSin delegaatio vieraili Visbyssä huhtikuussa 1994 ja keskusteli valtiollisella, alueellisella ja kunnallisella tasolla vastaavien viranomaisten kanssa, sekä vietti kaksi päivää tutustumassa kaupunkiin ja sen ympäristöön. Vierailua edelsi keskustelu Tukholmassa Riksantikvarieämbetetin virkailijoiden kanssa. Asiantuntijan näkemyksen paikan merkityksestä toimitti professori Øivind Lunde (Riksantikvaren, Norway).

Laatutekijät

Visby on parhaiten säilynyt ja täydellisin varhaisemmista hansakaupungeista. Pääosin 13. vuosisadalle ajoittuva kaupunginmuuri portteineen, torneineen ja riipputorneineen on käytännössä vahingoittumaton. Tusinan roomaanisen kirkon rauniot muodostavat voimallisen todistuksen sen menneisyydestä, kuten myös hyvin säilynyt keskiaikainen katuverkko sekä jäänteet yli kahdestasadasta varastorakennuksesta ja kauppiaiden talosta roomaaniselta aikakaudelta.

Vertaileva analyysi

Visbyn hansakaupunkia voi verrata useamman kategorian kulttuuririimuuteen – esimerkiksi pohjoiseurooppalainen linnoitettu kaupunki, keskiaikainen kaupunkimaisema, hansaliiton kaupunki, jne. Jokaisessa yksittäisessä analyysissä se sijoittuisi korkealle: se on täydellisin kaupunginmuurin ympäröimä kaupunki Alppien pohjoispuolisessa Euroopassa; sen kaupunkimaisema ja pohjapiirros on poikkeuksellisen hyvin säilynyt pohjimmiltaan 1200-luvun lopun asussaan; hansaliiton keskiaikaisista kauppakaupungeista ja niiden aikalaisista sen kanssa kilpailevat täydellisyydestä todennäköisesti vain Brugge (Belgia) ja ehkä Tallinna (Viro), tosin molemmilla näistä kaupungeista on myös muita laatutekijöitä, sekä myönteisiä että kielteisiä. (On asiaankuuluvaa huomata, että Maailmanperintöluettelossa on jo seitsemän hansakaupunkia – Goslar, Lyypekki, Quedlinburg (Saksa), Vilna (Liettua), Bergen (Norja), Krakova (Puola) ja Novgorod (Venäjä) – mutta näistä ainoastaan Lyypekki näytteli Visbyn kanssa vastaavaa roolia.) Jos kaikki nämä tekijät otetaan huomioon, Visbyn arvo ja autenttisuus täyttää reilusti Maail-

manperintöluetteloon liittämisen vaatimukset. Se on täysin sopuissa historiallisen kaupungin kategorian (i) kanssa kuten Maailmanperintösopimuksen täytäntöönpanon toimintaohjeiden [Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention, WHC/2/Revised February 1994] kappaleessa 29 ”Kaupungit, jotka ovat tyypillisiä tietyllä aikakaudella tai kulttuurille, jotka ovat lähes kokonaisuudessaan säilyneet ja jotka ovat pääpiirteittäin pysyneet ennallaan ilman että myöhempi kehitys on vaikuttanut niihin.”

Professori Lunden mielipiteen mukaan kolme hansakaupunkia ”kuuluu omaan luokkaansa” – Tallinna (Viro), Brugge (Belgia) ja Visby, mielipide, jonka ICOMOS jakaa täysin (katso edellä ”Vertaileva analyysi”). Se katsoo ettei kummankaan kaupungin Maailmanperintöluetteloon kuulumattomuuden (kumpikaan maa ei ole vielä ratifioinut Maailmanperintösopimusta) tulisi viivästyttää Visbyn liittämistä luetteloon, koska kaupungilla on myös muuta historiallista merkitystä.

ICOMOSin kommentit

Säilyttämisen ja suojelun taso on Visbyssä korkea, kuten voi odottaa Ruotsilta jolla on pitkät perinteet kulttuuriperintönsä huomioimisessa. Tämä ei koske ainoastaan kaupunkikudosta ja linnoituksia, vaan myös yksittäisiä rakennuksia: historiallisen kaupunkikeskustan ulkoasu ilmentää asukkaiden ylpeyttä kaupungistaan. Sitä alleviivaa hoiva, jota on annettu kaupungin ja sen ympäristön puitteille yli kahdeksankymmenen vuoden ajan, ja todellisen puskurivyöhykkeen olemassaolo.

Gotlannin ilmasto tekee siitä turismin kohteen vain lyhyeksi jaksoksi, kahdeksi-kolmeksi kuukaudeksi vuodessa, joiden polttopisteinä on kahdeksanpäiväinen ”Keskiaikaviikko” elokuussa. Se on kekseliäästi ja ihailtavasti lavastettu tapahtuma, joka vetää puoleensa vierailijoita läheltä ja kaukaa, ja erityistä huomiota on osoitettu sen takaimiseksi ettei kaupunki itse kärsi suurempia materiaalisia vahinkoja. Kuitenkin lyhyt ja intensiivinen matkailijasesonki väistämättä johtaa joihinkin liikennevälineiden aiheuttamiin vaurioihin, ei-toivottujen opasteiden ilmaantumiseen ja roskaantumiseen. Samalla kun ICOMOS ymmärtää kunnan toivetta kaupungin turismipotentiaalın rahallisen tuoton maksimoimisesta, se toivoo ettei mahdollisuuksien toteuttaminen aiheuta pysyvää vauriota niille laatutekijöille, joiden perusteella kaupunkia suositellaan liitettäväksi Maailmanperintöluetteloon.

Kuva 115: Keskiaikaviikkojen esite vuodelta 2011.

ja ympäristöllinen laatu on vaihteleva, ja päällimmäinen haaste on kaupan heikkenevä asema. Kaupungissa vallitsevista kehitystendensseistä mainitaan kasvava turismi, sekä vähittäiskauppaa mahdollisesti uhkaava entiselle teollisuusalueelle suunnitteilla oleva kauppakeskus, jonka rakennusluvan myöntämisellä myös Adelsgatanin projektia samanaikaisesti tukeva julkinen sektori on antanut ristiriitaisia signaaleja. Kaupungin tärkeimmät työnantajat ovat julkishallinto ja turismi, joka kuitenkin on kausiluontoista. Tutkimuksen ajankohtana uusi tulokas kaupungissa oli vuonna 1998 perustettu korkeakoulu (*Högskolan på Gotland*). Gotlannin väkiluku oli lievässä laskussa, mutta samanaikaisesti Visbyn väkiluku kasvoi. Saamansa julkisen tuen takia vertailevassa tapaustutkimuksessa Visbytä kuvattiin ”poikkeuksellisen myönteiseksi esimerkiksi”¹⁶¹. PHV (Programme for the Hanseatic town of Visby) tähtää julkisten tilojen elävöittämiseen. Kaupunkiin on myös perustettu kauppiaiden ja kiinteistönomistajien yhdistys WisbyStrövet AB/Adelsgatans förening, nyk. Visby Centrum, jonka strategiana on yksittäisten liikkeenharjoittajien järjestäytyminen ”hajajoitetuksi kauppakeskukseksi”. Vuodesta 2002 alkaen Adelsgatan on kävelykatu ympäri vuoden.

Kunnanvaltuusto hyväksyi kaupungin hoitosuunnitelman (management plan) joulukuussa 2003 (Grönberg 2004). Hoitosuunnitelman sisältöön kuuluu maailmanperintölistalle kuulumisen vaikutukset, yhteiset tulevaisuudennäkymät ja strategiat, strategiset kehityskysymykset jotka koskivat turvallisuutta, kaupungin elävöittämiskeinoja, liikenteen hallintaa, osallistumista ja tietoa. Kaupunkitilan hoidon keskeisinä teemoina on nostettu esille suojelu ja säilyttäminen, kiinteistöjen ylläpito, katumaisema ja luonnonmaisema. Hoitosuunnitelman liitteenä on toimintasuunnitelma, jossa toimijat voivat tutustua omaan vastuualueeseensa sekä suunnitelman aikaan.

¹⁶¹ Roald 2000, 110: ”Among the cases in this study, Gotland and Visby represent in this respect, an exceptional positive example” (Roald 2000, 87). Myös: ”Only few cities are in the position of Visby, with a public sector with both the will and the financial resources to initiate and implement a much-needed revitalisation project.”

Kausiraportoinnit

Vuosina 2005–06 UNESCO:n maailmanperintökomitealle tehdyssä kausiraportissa kohteen suojelujärjestelyjä ei pidetty riittävän tehokkaina, ja erityisesti kaivattiin riittävää seurantaohjelmaa ja lisää rahoitusta. Raportin johtopäätöksissä mainittiin maailmanperintöstatuksen tuomista eduista kohteen suojelu ja markkinointi. Vahvuuksista todettiin, että yleinen tietoisuus suojelusta oli kasvanut, samoin kiinnostus Visbyn kaupungin historiaan. Hallinnon heikkoutena nähtiin kohdemanagerin (site manager) puuttuminen. Vastuussa olevien viranomaisten parempi keskinäinen koordinaatio arvioitiin tarpeelliseksi.

Vuoden 2012 raportin johtopäätöksissä ei kielteisiä tekijöitä kuvailtu tarkemmin, mutta taulukossa merkittävänä tekijöinä on mainittu matkailijoiden majoittaminen, jonka vaikutus on sekä myönteistä että kielteistä, maa- ja meriliikenteen infrastruktuurit ja vaikutukset, uusiutuvan energian tuottaminen. Yhteiskunnan kulttuuriperinnön arvostuksella arvioitiin olevan sekä myönteisiä että kielteisiä vaikutuksia, samoin hallinnointitoimilla, joista varsinkin arvioitiin, että hallinto olisi puutteellista ja resurssit riittämättömät, varsinkin verrattuna vuoteen 1995.

Visbyn brändi

Gotlannin alueen virallisella sivustolla Visbylle, joka on erillisenä kuntana hallinnollisesti lakannut olemasta, ei ole annettu erityistä näkyvyyttä; vaihtuvassa otsakekuvassa näytetään Gotlannin maisemia, ja vain yhdessä kuvassa esiintyvät tulella taiteilevat jonglöörit taustanaan vanhaa muuria, mahdollisesti kirkonraunio. Valikossa ”Bygga, bo och miljö” löytyy sivu Visbyn maailmanperinnöstä¹⁶². Alasivuilla kerrotaan mitä on maailmanperintö; sen lisäksi sivustolta löytyy sivut hansakaupunki Visbylle, kartoille, kuvagallerialle, maailmanperintökohdetta hallinnoivalle organisaatiolle, luettelo maailmanperinnöstä vastaavista kansainvälisistä ja yhteistyöelimistä, kaupungin kehityksestä niin kuin toimintasuunnitelmassa on

Kuva 116: Kauppiasyhdistys Visby Centrumin jäsenliike. KH 2011.

määritelty, sekä suojelusta. Sivupalkin linkkiluettelossa ja ladattavissa on toimintasuunnitelma, asemakaavamateriaali ja rakennusjärjestys. Maailmanperintölogoa sivuilla ei käytetä, mutta sen sisältävä Visby Hansestad -logo on ladattavissa sivuilta.

¹⁶² URL: [<http://www.gotland.se/varldsarv>] avattu 06.05.2016.

Kuva 117: Ruudunkaappaus aihehahmolla #visby Instagram-kuvapalvelussa heinäkuussa 2016. KH.

Alueen virallinen matkailusivusto gotland.com tarjoaa myös otsakekuvissaan luonnonkaunista saarta; Visbyllä ei ole omaa valikkoaan, mutta etusivulle esiin nostetuissa sisällöissä on ehdotus siitä, mitä kaupungissa voi nähdä neljässä tunnissa *niin paljon kuin mahdollista* (*Har du brättom? [...]*)¹⁶³:

Sivulla kerrotaan, että jo pelkkään maailmanperintöön vierrähtäisi tunteja, ja sen lisäksi kaupungissa on *valtava tarjonta sekä tavallisia että epätavallisia myymälöitä, ravintoloita joka makuun ja kauniita luontoelämyksiä*. Tärkeimpinä nähtävyyksinä luetellaan Almedalenin puisto, Strandgatan, jonka varrella sijaitsee useita keskiajalta peräisin olevia rakennuksia (Gamla apoteket, Gamla residenset, Burmeisterska huset). Gotlannin museossa kerrotaan olevan *maailman suurin viikinkiaikainen hopea-aarre*, Kruttornet mainitaan *Pohjoismaiden vanhimpana maallisena rakennuksena* sekä myös *kaupunginmuurin vanhimpana osana*. Fiskargrändin kujaa neuvotaan olemaan unohtamatta katsoa, koska se on *pittoreski* sekä *kesällä ja syksyllä ruusuja täynnä*. Kasvitieteellisessä puutarhassa vierailija kohtaa *epätavalliset ja eksoottiset kasvit*. Rekonstruoidusta tähystystornista (*våktargången*) on *fantastinen* näköala merelle ja kaupunginmuurin pohjoispuoleisiin vallihautoihin (Nordergravar). Kaupunginmuuria kuvaillaan *hyvin säilyneeksi*, ja sivulla neuvotaan – mikäli aikaa ei ole paljoa – parhaaksi kuvauskulmaksi muurin ulkopuoli kaupungin pohjois- tai itäpuolella¹⁶⁴. Kirkonraunioista luetellaan *suuri ja kaunis* S:t Nicolai sekä S:t Karin, jonka vierellä sijaitseva suurtori on kesäisin baarien, ravintoloiden ja torikaupan keskittymä. Klintenin kaupunginosan rakennuksia kuvataan pieniksi ja suloisiksi, tuomiokirkkoa kauniiksi ja kirkon edessä sijaitsevasta puistikosta aukeavaa näköalaa kaupungin yli hienoksi. Ostoksia varten matkailijaa neuvotaan suuntaamaan Adelsgatanin, Hästgatanin tai S:t Hansgatanin varrelle ja Östercentrumiin, ruokailua varten Donners platsille, Strandgatanille, Wallers platsille ja suurtorille (Stora torget).

¹⁶³ URL: [http://gotland.com/besoka/artiklar-guider/visby-pa-4-timmar/] avattu 06.05.2016.

¹⁶⁴ ”Har du ont om tid ska du sikta in dig på att se Norder- och Östergarvar från utsidan om du vill ta fina bilder.”

Kaupunkia on tuotteistettu keskiaikaiseksi ja (kotimaan) matkailun kohteeksi jo 1800-luvulta alkaen. 1900-luvun alun postikorteissa Visbyn nähtävyyksiksi oli vakiintunut joukko monumentteja, kuten S:t Karin (S:t Katarina), Kruttornet ja Apoteket.

Sosiaalisessa mediassa aihetunniste *#visby* antaa kuvapalvelu Instagramissa 129 384 hakutulosta¹⁶⁵, *#visbycentrum* 4 299 mutta *#visbyinnerstad* 19 ja *#visbyinnerstaden* vain 12. Aihetunniste ei kuitenkaan rajaa kuvan aihepiiriä historialliseen kaupunkiin. Yksittäisistä tapahtumista *#medeltidsveckan* antaa 10 177 hakutulosta.

Kuva 118: Maailmanperintölogo Visby Hansestad-logon osana. KH 2011.

¹⁶⁵ 06.05.2016

III ELETY KAUPUNKI

KOTI VAIKO MUSEO LAPSILEMME?

Monumenttien suojelua helpottaa aina se, että niitä käytetään johonkin yhteiskunnallisesti hyödylliseen tarkoitukseen. Tällainen käyttö on siis toivottavaa, mutta se ei saa muuttaa rakennuksen pohjakaavaa tai taiteellista yleisilmettä. Uuden käytön vaatimia muutoksia voidaan tarkastella ja ne voidaan sallia vain näissä rajoissa.

Venetsian julistus 1964, 5. artikla

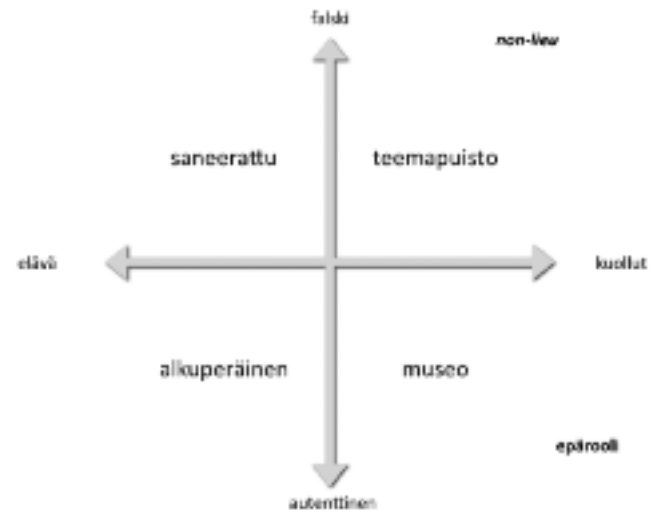
Kun todellisuus kohtaa rakennussuojelun

Pyrin luvussa arvottamaan kaupunkisuojelun onnistumista ja kartoittamaan todellisuuden ja rakennussuojelun kohtaamista tutkimissani historiallisissa kaupunkikeskustoissa. Lähteinäni olen käyttänyt asukashaastatteluja, viranomaismateriaalia ja aikalaiskeskustelua mediassa. Yleisten ongelmien nimeämisen jälkeen tarkastelen kaupunkikohtaisesti, miten ongelmat on pyritty ratkaisemaan.

Kaikki kaupungit ovat alun perin olleet eläviä ja autenttisia. Ne voivat säilyä rakennuskannaltaan autenttisina mutta kuolla ja muuttua museoksi, tai täytyä *viihtyvyyystauhkalla*, kuolla ja muuttua huvipuistoksi. Kaupunki voi myös säilyä elävänä, mutta menettää rankassa peruskorjauksessa materiaalsen autenttisuutensa, patinan ja paikan hengen. Olen esittänyt tämän nelikenttäkaaviossa, jossa muutosta tarkastellaan akselilla elävä – kuollut ja autenttinen – epäautenttinen.

Elävä kaupunki – kuollut kaupunki

Kaupunginosan elävyyden indikaattoreista osa on kvantitatiivisia: voidaan tarkastella sen asukasmäärää, muiden toimintojen määrää ja moninaisuutta. Kvalitatiivisesti voidaan arvioida toimijoiden kokemaa elävyyttä ja kaupunkitilan laatua (ks. esim. Gehl 2010), jonka merkitys korostuu kun arjen toiminnot yksityistyvät ja siirtyvät verkkoon. Elävässä kaupunginosassa on toimintaa vuorokauden ympäri. Kuollut kaupunki on hylätty tai toiminnoiltaan yksipuolinen: museo, kauppakeskus tai nukkumalähiö. Elävyys tai sen puute heijastuvat sosiaaliseen kontrolliin ja sitä kautta koettuun ja to-

Kuva 119: Nelikenttä kaupungin mahdollisista muutoksen suunnista. Grafiikka KH.

delliseen turvallisuuteen. On vaikeaa ellei mahdotonta pitää kaupunginosaa hengissä ilman asukkaita. Toisaalta pelkkä asukasluvun kasvattaminen ei riitä kaupungin elävöittämisessä, ja gentrifioituvat historialliset kaupungit muuttuvat kun uudet asukkaat tuovat mukanaan omat elämäntapansa. Elävyys on osittain päällekkäinen käsite toiminnallisen autenttisuuden kanssa, mutta myös uudet toiminnot voivat elävöittää historiallista kaupunkikeskustaa. Akselilla elävä – kuollut olen tarkastellut kaupungin **elävyyden** indikaattoreina toimintojen määrää, laatua ja monipuolisuutta, jalankulkijoiden lukumäärää katutilassa, sekä toimintojen ulottumista eri vuorokaudenaikoihin ja ”sesongin” ulkopuolelle. Kaupunkitilan elävyyttä havainnoivassa lähdekirjallisuudessa¹⁶⁶ tarkastellaan elävyyden määrittelyn sijaan materiaalisia tekijöitä, jotka *mahdollistavat* kaupungin elävyyden, ja jotka yleensä toteutuvat tai ovat toteutuneet historiallisessa kaupungissa. Näistä esimerkkeinä mainittakoon toimintojen sekoittuneisuus, eri ikäisistä ja -kuntoisista rakennuksista muodostuvan rakennuskanta, sekä yksittäisten rakennusten kapeat julkisivut, jotka tekevät katutilasta mielenkiintoisen myös jalankulkijan nopeudella edetessä¹⁶⁷.

¹⁶⁶ Esim. Suomen Ympäristö 32 | 2012: Elävät kaupunkikeskukset. Kaupunkiympäristön monipuolisuus ja laatu verkostokaupungin keskuksissa.

¹⁶⁷ Jacobs, Jane; Gehl, Jan.

Kuva 120: Postmodernia keskiaikaa. KH 2011.

Autenttisuus – epäautenttisuus

Autenttisuus on kaupunkisuojelussa ehkä tärkein arvo, mutta käsitteenä se on moniselitteinen ja määrittelyä kaipaava. Lisäksi autenttisuuden määritelmä elää määrittelijänsä mukaan. Tutkimuksessani olen viittanut kohteiden autenttisuudella ennen kaikkea materiaaliseen autenttisuuteen joko materiaalin alkuperäisyytenä, patinan mahdollisuuksien mukaisena säilyttämisenä ja korjausrakentamisessa perinteisten materiaalien ja tekniikoiden käyttönä.

Rakennusperinnön suojelun fokuksen monumenttisuojelusta kaupunkikeskusten ja kokonaisuuksien suojeluun laajentaneen Venetsian julistuksen (1964) esipuheessa mainitaan autenttisuus, joka suomennoksessa kääntyy aitoudeksi:

Aikaisempien polvien historialliset monumentit ovat täynnä sanomaa menneestä ja ovat nykyäänkin ikivanhojen perinteiden eläviä todistuskappaleita. Kansat ovat tulossa yhä tietoisemmiksi inhimillisten arvojen yhteisyydestä ja pitävät menneisyyden monumentteja yhteisenä perintönään. Ymmärretään yhteinen vastuu niiden säilyttämisestä tuleville polville. Meidän velvollisuutenamme on jättää ne jälkeemme kaikessa aitoudessaan¹⁶⁸.

¹⁶⁸ Alkuperäinen englanninkielinen teksti kuuluu: "[...]the historic monuments of generations of people remain to the present day as living witnesses of their age-old traditions. People are becoming more and more conscious of the unity of human values and regard ancient monuments as a common heritage. The common responsibility to safeguard them for future generations is recognized. It is our duty to hand them on in the full richness of their **authenticity**[...]".

Julistuksen 9. artikla määrittää restauroinnin tavoitteeksi säilyttää ja tuoda esiin monumenttien esteettinen ja historiallinen arvo ja se pohjautuu alkuperäisen materiaalin ja autenttisten dokumenttien kunnioittamiselle. Autenttisen dokumentin vastaakohta on siis alkuperältään epäaito; väärennös.

Aitouden ja autenttisuuden käsitettä lähellä on myös julistuksen 11. artikla, joka edellyttää historiallisten monumenttien kokonaisvaltaista säilyttämistä ajallisine kerrostumineen: *On kunnioitettava monumentin rakentamiseen eri aikakausina tehtyjä perusteltuja lisäyksiä, sillä tyylin yhtenäisyys ei ole restauroinnin tavoite.* Niin sanotussa vapauttavassa restauroinnissa alla oleva vaihe paljastettiin eri aikakausina rakennettujen lisäyksien alta, mutta Venetsian julistuksen mukaan siitä tuli oikeutettua vain *poikkeusoloissa ja mikäli poistettava osa on merkitykseltään vähäinen, sekä mikäli esiin tuleva materiaali on historialliselta, arkeologiselta tai esteettiseltä arvoltaan huomattava ja mikäli se on säilynyt kyllin hyvässä kunnossa, jotta toimenpide on oikeutettu.* Historiallisten kerrostumien arvotamisessa riskinä on oman aikakauden *bias*, jolle ollaan sokeita. *Työstä vastaava henkilö ei voi yksin arvioida kuinka tärkeitä eri tekijät ovat eikä päättää mitä voi hävittää* – mutta laajemmaltakin pohjalta päätettäessä kokonainen ikäpolvi, kansa tai ammattikunta voi olla yhtä lailla sokea.

Venetsian julistus määrittelee restauroinnin ja konservoinnin tavoitteeksi monumenttien suojelun taideluomuksina ja historiallisina todistuskappaleina, eikä niiden mahdollista käyttöarvoa erikseen mainita.

Vuonna 1987 ICOMOSin laatima Washingtonin julistus historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta määrittää säilytettäväiksi ominaisuuksiksi kaupungin tai kaupunkimaisen alueen historiallisen luonteen *sekä kaikki sitä ilmentävät aineelliset ja henkiset elementit*, joihin kohdistuva uhka vaarantaa historiallisen kaupungin tai kaupunkimaisen alueen autenttisuuden. Alueen historiallista luonnetta ilmentävinä elementteinä luetellaan:

- a) kaupunkirakenne sellaisena kuin tontit ja katuverkosto sen määräävät;
- b) rakennusten, viheralueiden ja rakentamattomien alueiden keskinäiset suhteet;
- c) rakennusten muoto, sisätilat ja ulkoasu sellaisina kuin mitasuhteet, koko, tyyli, rakenteet, materiaalit, värit ja koristeet sen muodostavat;
- d) kaupungin ja kaupunkimaisen alueen suhde rakennettuun ja luonnonympäristöön;
- e) erilaiset toiminnot, jotka ovat aikaa myöten muodostuneet luonteenomaisiksi alueelle.

Suojelun paradigmuutokset toivat keskusteluun 1960-luvulla kerroksellisuuden, 1980- ja 1990-luvuilla moniäänisyyden ja identiteetin, sekä 2000-luvulla yhä kasvavassa määrin osallistumisen ja kestäväen kehityksen. Suojelun moniäänisyys kiteytyy vaatimuksessa löytää autenttisuuden määritelmä jonka kaikki toimijat voivat jakaa. Jo historia, kuten sen määrittelevät Timothy & Boyd (2003) on menneisyyttä, joka on tallennettu niin tarkkaan kuin se on sen hetkisen tiedon varassa mahdollista.

Kansainvälisessä rakennetun perinnön suojelemisessa tapahtuneesta autenttisuuden määritelmän muutoksesta kohti historiallisia kerrostumia ja kulttuurista moninaisuutta painottavaa näkökulmaa kirjoittaa Kari Niskasaari (2008). Säilyttämisen arvoiseksi valitsemista pidetään yhä asiantuntijoiden tehtävänä, mutta etenkin monikulttuurisessa kontekstissa hegemoninen historian määrittely kyseenalaistetaan, ja autenttisuuden määritelmä on käymässä läpi muutosprosessia kohti lisääntyntä kommunikaatiota ja sosiokulttuurisesti kestävää toimintaa. Niskasaaren mukaan autenttisuus on keskeisin rakennetun perinnön suojeluarvo ja yksi säilytettävistä arvoista¹⁶⁹. Kun historiaa ja autenttisuutta kuvaavat kerrostumat määritellään niin

Kuva 121: Visby, yksityistilaisuuteen varattu raunio. KH 2011.

monesta näkökulmasta kuin mahdollista, saadaan mukaan kaikkien toimijoiden ääni – ja mahdollisimman lähellä todellisuutta oleva historiankuvaus. Myös amerikkalainen kaupunkisosiologi Sharon Zukin tuo asukkaan äänen esille kirjoittaessaan autenttisuudesta oikeutena kaupunkiin. Zukinin

¹⁶⁹ Niskasaari 2008: "In international preservation of the building heritage, the definition of authenticity has evolved from emphasizing genuineness and originality towards appreciating the layers of history and taking cultural diversity into consideration. Defining a preservable value is still mainly considered to be the job of experts, but social pressure to undo this authority is growing, especially in multicultural situations. In protecting the building heritage, the definition of authenticity is undergoing a process of change towards communication and socio-culturally sustainable activity. [...] the most essential conservation value of the building heritage and one of the preservable values."

Kuva 122: Visby, keskiaikaviikko 2011. KH 2011.

(2010, 26) mukaan autenttisuus voidaan nähdä historiallisena, paikallisena ja rakennetun tyylikkäänä mielentilana, mutta jos autenttisuus on sosiaalinen oikeus, se on myös köyhä, etninen ja demokraattinen.

Ennen vuoden 2005 versiota Maailmaperintösopimuksen toimeenpanon toimintaohjeistosta, autenttisuus määriteltiin neljällä hyvin konkreettisella ja materiaaliseen autenttisuuteen viittaavalla parametrilla, jotka olivat *muotoilu*, *materiaali*, *toeutus* ja *puitteet* (design, material, workmanship and setting). Vuoden 1994 asiantuntijatapaamiset Bergenissä ja Narassa laajensivat autenttisuuden määritelmää. Kolmekymmentä vuotta Venetsian julistusta myöhemmin Japanin Narassa pidetyssä konferenssissa (1994) toivottiin horisonttien laajentamista sekä kunnioitusta kulttuuriselle ja kulttuuriperinteen monimuotoisuudelle. Naran dokumentissa autenttisuudesta perättiin listalle ehdotettujen kohteiden yleismaailmallisen arvon arvioimisessa autenttisuuden määrittämistä niin, että se täydellisesti kunnioittaisi kaikkien yhteiskuntien sosiaalisia ja kulttuurisia arvoja. Kulttuurin ja perinnön erilaisuus nähtiin koko ihmiskunnan henkisen ja äyllisen rikkauten korvaamattomana lähteenä¹⁷⁰. Pyrkimys moniäänisyyteen ja kulttuurirelativismiin oli tukevasti juurtunut monilla tieteenaloilla käytyyn postkoloniaaliseen keskusteluun, joka pyrki siirtämään tarkastelupisteen Eurooppa-keskeisestä näkökulmasta muun maailman kulttuurit tunnustavaan näkökulmaan. Moniäänisyyden välttämättömyyttä perusteltiin tilanteessa, jossa globalisaation ja maailman eri alueiden homogenisoituminen oli paikoin johtanut (tai vaarassa johtaa) kulttuuri-identiteetin etsimiseen yksinkertaistavan ja vähemmistöjen äänen vaien-tavien aggressiivisten nationalismien kautta. Autenttisuuden määritelmän kulttuurisidonnaisuus ja sen riippuvaisuus kontekstista, materiaalista ja muista ulkoisista ja sisäisistä tekijöistä mainitaan Naran dokumentissa: sen kohdassa 10 autenttisuus määritellään erityiseksi arvoksi¹⁷¹, kohdassa 11 todetaan, ettei sitä jokaisen kulttuurin omien lähtökohtien mukaisesti elävänä kulttuurisidonnaisena käsitteenä voi määrittää pysyvästi¹⁷². Kohdassa 13 mainitaan muoto ja suunnittelu, materiaali ja aine, perinteet ja tekniikat, paikka ja sijainti, henki ja tunnelma ja muut sisäiset tai ulkoiset tekijät¹⁷³ aspek-

¹⁷⁰ "[...] irreplaceable source of spiritual and intellectual richness for all humankind [...]"

¹⁷¹ "Authenticity, [...] appears as the essential qualifying factor concerning values".

¹⁷² "All judgements [...] may differ from culture to culture, and even within the same culture. It is thus not possible to base judgements of values and authenticity within fixed criteria. On the contrary, the respect due to all cultures requires that heritage properties must be considered and judged within the cultural contexts to which they belong."

¹⁷³ Nara document on authenticity, 13: "Depending on the nature of the cultural heritage, its cultural context, and its evolution through time, authenticity judgements may be linked to the worth of a great variety of sources of information. Aspects of the sources may include form and design, materials and substance, use and function, traditions and techniques, location and setting, and spirit and feeling, and other internal and external factors."

teina, jotka *voivat* vaikuttaa autenttisuuteen. Autenttisuuden käsite laajeni Naran esimerkkiä seuraten Maailmanperintösopimuksen toimeenpanon toimintaohjeiston vuoden 2005 versiossa. Tuorein versio (Operational Guidelines 2015 paras 79–86) katsoo autenttisuuden määritelmän olevan riippuvainen kulttuuriperinnön tyyppistä ja sen kulttuurisesta kontekstista, ja toteaa sen *täyttyvän, mikäli kohteen kulttuuriset arvot (niin kuin ne on tunnustettu ehdotetussa valintakriteerissä) on totuudenmukaisesti ja uskottavasti esitetty joukossa attribuutteja [...]*. Luettelo autenttisuuden attribuuteista (par. 82) pitää sisällään sekä materiaalisia, immateriaalisia että toiminnallisia tekijöitä kuten muodon ja muotoilun, materiaalin ja substanssin, käytön ja käyttötarkoituksen, perinteet, tekniikat ja ylläpidon, paikan ja puitteet (location and setting), kielen ja muut aineettoman perinnön muodot, hengen ja tunnelman, sekä muut sisäiset ja ulkoiset tekijät. Tohtori Jukka Jokilehto kuvaa autenttisuuden määritteen muutosta artikkelissaan *Considerations on authenticity and integrity in world heritage context*¹⁷⁴. Sosiokulttuurisen kestävyuden edellyttämää muutosta autenttisuuden määritelmässä käsittelee myös Oulun yliopistossa väitöskirjatyötä tekevä Riikka Lumme paperissaan *Teoreettinen pohja kulttuuriekologiselle restauroinnille* (ATUT 2014).

Autenttisuuden rinnalle kohteen yleismaailmallisen arvon määrittelyssä on noussut sen *integriteetti* (esim. Operational Guidelines 2015 paras 87–95), jota edellytetään kaikilta kohteilta. Yksittäisten rakennusten ja niiden yksityiskohtien kohdalla on esimerkiksi aineellisesti autenttisesta materiaalista koostuvaa varaosapankkia käytettäessä kyse suunnittelijoiden ja suojeluviranomaisten subjektiivisesta päätöksenteosta palauttaa rakennus menneisyyteen, jota ei ehkä koskaan ole sellaisenaan ollut olemassa¹⁷⁵, mutta joka on kokonaiskuvan integriteetin kannalta parempi kuin sen kokemat muutokset tilanteessa, jossa *elämän* jatkuvuus ei ole kulkenut käsi kädessä materiaalin sekä käytettyjen tekniikoiden jatkuvuuden kanssa. Käytännön esimerkkejä

Kuva 123: Visby, ritari ja lastenrattaat. KH 2011.

tästä ovat autoille levennetyt pihanportit ja autotallinovat, rautaportit, suurennetut näyteikkunat, tehdasvalmisteiset ovet ja ikkunat, betoniportaavat, teolliset laatoitukset, asfaltoidut katup-

¹⁷⁴ Jokilehto J. 2006, Considerations on authenticity and integrity in world heritage context. City & Time 2 (1): 1. [URL: [http://www.ct.ceci-br.org] avattu 21.1.2015.

¹⁷⁵ Dumitrescu 2016, 151: "Reverting buildings to some historic state which may or may not have ever existed is another problem noticed since the beginning in the process of maintaining the authenticity of the place. Even if historic parts were to be used from other historic buildings or from a bank of spare parts, reverting a building to a state that never existed, even if historic materials are used, cannot be authentic."

Kuva 124: Visby, keskiaikaviikko 2011. KH 2011.

innat... näissä mennyt on menetettyä ikuisesti, ja subjektiseksi valinnaksi jää päätös siitä, onko lähimenneisyyden toteutuksella sellaista esteettistä arvoa, että se voidaan hyväksyä uudeksi linkiksi kaupunkimaiseman jatkuvuudessa.

Elävä ja autenttinen, alkuperäinen historiallinen keskusta on pitkän historiansa lopputulos, tuskin koskaan yhden aikakauden tuote. Menneisyydessä tapahtunut muutoksen jatkuva prosessi näyttyy kuitenkin maallikon silmissä hitaana ja harmonisena; hitautensa ja kaukaisuutensa takia se voi vai-

kuttaa jopa pysähtyneeltä. Uudet rakennukset ovat nousseet edeltäjiensä perustuksille, ja muutokset kaupunkitilassa ovat olleet pieniä uusien toimintojen edellyttämiä korjauksia: katulinjojen oikaisuja, kaupunginmuurin avaamista tai yksittäisten rakennusten purkamista aukoiden vapauttamiseksi kirkkojen, palatsien tai uusien julkisten rakennusten eteen. Suurempia muutoksia aiheuttivat katastrofit, kuten tulipalot tai maanjäristykset. Kaupungin muutos on samanaikaisesti yhteiskunnan muutoksen syy ja sen seurausta: vanhan kaupungin ehdottamaa elämän ja toimintojen järjestymistä seurataan niin pitkään kuin se on mahdollista. Muuttuva kaupunki tasapainottelee sosiaalisen organisaation, elämäntavan ja rakennusten muodon välillä. Kun vanha kaupunki ei enää vastaa ihmisten tarpeisiin se hylätään; uudessa kaupungissa ruumis unohtaa tilaan liittyneen kulttuurin muiston.

Kaupunkirakenteen kannalta merkittävä lähimenneisyyden murroskohta on asutuksen leviäminen kaupunginmuurin, tulliaidan tai luonnonrajojen rajaaman ytimen ulkopuolelle, alussa haja-asutuksena, myöhemmin kaavoitettuna. Autoistuminen on hajauttanut kaupunkirakenteen, ja äärimmillään itse kaupungista on tullut vain haitta ja hidaste autoilevan ihmisen liikkumiselle pisteestä A pisteeseen B.

Elävä ja epäautenttinen kaupunki on pysynyt käytössä ja säilyttänyt ainakin osan toiminnoistaan, mutta rakennuskanta on menettänyt historiallisen todistusarvonsa siinä tehtyjen muutosten takia. Rajanveto kovakätisen saneerauksen ja säilyttävän korjausrakentamisen välillä on joskus vaikeaa, mutta kaupunkikohtaiset rakennussuojelun ohjeet sekä kansainväliset julkilausumat, suositukset ja sopimukset ovat keskittyneet autenttisuuden tuhoavien toimenpiteiden luettelointiin. Yleisimpiä rakennuksen luonnetta muokkaavia toimenpiteitä ovat värien, pintamateriaalien, mittakaavan, käytetyn rakennustekniikan ja yksityiskohtien muuttuminen tai katoaminen. Jos useita yksittäisiä rakennuksia on korvattu uusilla, menettää kokonaisuus luonteensa. Historiallisten kaupunkikeskustojen nykyajan asuinmukavuuden vaatimuksiin sovittaminen voi uhata autenttisuutta; toisaalta, olemme suvaitsevaisia 1800-luvulla toteutetun katuvalaistuksen tai pääkatujen kiveämisen suhteen. Vanhat televisioantennit on kaikkialla hyväksytty välttämättömyytenä, mutta lautasantennit ovat jokaisen paikallisen ohjeistuksen mukaan liikaa.

Rakennussuojelu on synnyttänyt historiallisen paradoksin: jos 1700-luvun puutalot on korvattu 1800-luvun uusrenessanssipalatsilla, on kaupunki silti autenttinen 1800-luvun uusrenessanssikaupunki. Jos 1900-luvun alun puutalot on korvattu 1960-luvun kerrostaloilla, on kaupunki saneerattu ja menettänyt autenttisuutensa. Autenttisen 1960-luvun elementti-kaupungin purku- tai suojelupäätös on lykätty tuleville sukupolville.

Kuollut ja autenttinen kaupunki on museo tai raunio, eikä ole harvinaista, että suojelua pidetään syynä kaupungin kuolemaan. Yleisellä tasolla käydystä diskurssista sopii esimerkiksi poimimani täysin sattumanvarainen artikkeli, jossa pohditaan vanhoja keskustoja imitoivien kauppakeskusten suosiota:

Tarkoittaako aito historiallista keskustaa, joka on menettänyt merkityksensä kauppapaikkana, vai sitä jäljittelevää kauppakeskukseksi rakennettua kaupunkia?

[...] tämä kaikki on sidoksissa politiikkaan jota on ainakin kolmenkymmenen vuoden ajan toteutettu italialaisissa kaupungeissa, myös kaikkein pienimmissä, historiallisten keskustojen suojelemiseksi. Jos on totta, että ne ovat kulttuurimme uskonnottoman perintöä, on myös totta, että usein ne on jäädytetty ajattomaan ulottuvuuteen. Ne on kiinnitetty jäykkään aikaan joka ei huomioi tulevia kerrostumia, ja niiden aikojen kuluessa muuttuneet toiminnot on käännetty pääläelleen. Ajattelen asuimistoimintaa, joka ei korkeiden kustannusten ja tilojen koon takia ole enää mahdollista sen jälkeen kun palatseja kunnostetaan ja alkuperäinen tilajako palautetaan. Sama pätee liikekilpiin, kauppaa tukeviin instrumentteihin, jotka eivät voi enää pitää historiallista kaupunkia elävänä ja stabiilina. Tavallaan historialliset keskustat muuttuvat muistin paikoiksi ja sunnuntaikävelyjen näyttämöiksi, ja kauppakeskukset muuttuvat keinokekoisiksi historiallisiksi kaupungeiksi joita yleisö näyttää arvostavan niiden kaupallisen funktion perusteella¹⁷⁶.

Kuva 125: Visby, keskiaikaviikko 2011. KH 2011.

On yksinkertaistavaa väittää, että historiallinen kaupunkikeskusta kuolisi mainosvalojen rajoituksen vuoksi, mutta kritiikki ajattomaan dimensioon jäädyttämisestä, kaupunkikuvan johonkin aikakauteen kiinnittämisestä ja myöhempien vaiheiden kiistämisestä on paikoin oikeutettua.

Kuollut ja epäautenttinen kaupunki on tyhjentynyt alkupe- räisestä arkielämästään ja muuttunut jonkun toiminnan, yleensä turismin tai kaupan teemapuistikoksi. Erotukseksi muuttuneesta kaupungista kuollutta ja epäautenttista kaupunkia on somistettu pittoreskein uusvanhoin elementein ja sisältöä on tuotettu ja tuotteistettu menneisyydestä jota ei koskaan ole tapahtunut (ks. edellä Owe Ronström). Alkupe- räiset asunnot muuttuvat Bed & Breakfastiksi, huoneistohotelleiksi tai vain osan aikaa vuodesta käytössä oleviksi

¹⁷⁶ "E' vero il paese antico che perde la sua funzione di aggregazione commerciale, o è vera la città finta costruita per questa funzione d'uso ? [...] tutto questo ha un legame con la politica che da almeno trent'anni viene seguita nelle città italiane, anche le più piccole, a tutela dei centri storici. Se è vero che sono un patrimonio incredibile della nostra cultura, è altrettanto vero che spesso sono stati congelati in una dimensione atemporale. Sono stati fissati in un tempo rigido che non tiene conto delle stratificazioni successive, e le funzioni che nel tempo si sono evolute sono state stravolte. Penso alla funzione abitativa, che nel momento in cui si ristrutturano i palazzi e si riportano le unità alle superfici per cui erano state costruite, non sono più disponibili ad essere abitate per la grandezza degli spazi e per i costi elevatissimi. Lo stesso vale per le insegne, per gli strumenti a sostegno delle strutture commerciali che non riescono più a mantenere vivo e stabile un centro storico. In qualche modo i centri storici diventano luoghi della memoria e del passeggio domenicali, ed i luoghi del commercio si trasferiscono in finti centri storici che lo stesso pubblico mostra di apprezzare per la loro funzione commerciale." URL [<http://www.giovanicappellotto.it/1744-vero-falso-falso-vero-tra-centri-storici-ed-outlet/>] avattu 5.5.2016.

Kuva 126: Visby, keskiaikaviikko 2011. KH 2011.

loma-asunnoiksi. Hidas kuolema on myös gentrifioituvien entisten työväenkaupunginosien kohtalo sen jälkeen kun panttilainaamot muuttuvat lattebaareiksi ja arki yksityistyy (ks. esim. Zukin 2010).

Turismi ja koettu autenttisuus

Kulttuurista ja autenttisuudesta kirjoittanut antropologi Charles Lindholm jakaa autenttisuuden kokemuksen historialliseen tai genealogiseen alkuperään nojautuvaan autenttisuuteen ja identiteettiin tai yhteyteen nojautuvaan sisällölliseen autenttisuuteen. (Lindholm 2008, 2). Oulun yliopiston tutkijatohtori Kaj Zimmerbauer määrittelee autenttisuuden tarkastelukulmasta tai aikaulottuvuudesta riippuvaksi. Zimmerbauerin mukaan autenttisuus elää nykyään enemmänkin mielikuvissa ja stereotyyppioissa kuin todellisuudessa. Mielikuvayhteiskunnassa kulttuurimatkaileville stereotyyppioiden avulla luotu kuva autenttisuudesta saattaa torjua pettymyksiä ja kulttuurisokkia (Zimmerbauer 2001, 125–126).

Kulttuurisiin yleistyksiin ja ihmisten omien odotusten mukaiseen maailmaan perustuvia stereotyyppioita käytetään matkailun markkinoinnissa. Turisteille tuotetun kulttuuriperinnön matkailumainonnasta voi löytyä stereotyyppioita ja valetodellisuutta. Koettu autenttisuus ja historiaan nojautuva

autenttisuus voivat olla kaksi eri asiaa: matkailijan kokemus autenttisuus ei ole välttämättä sama kuin akateeminen historialliseen alkuperään perustuva käsitys autenttisuudesta (Timothy & Boyd 2003, 239, 255). Joskus fiktio on kiinnostavampaa kuin todellisuus: *heritage can be produced from pasts that never were* (Ronström 2008). Romaniaan suuntautuvaa ”draculaturismia” tutkinut Tuomas Hovi (2009) kirjoittaa epäautenttisessa paikassa saadusta autenttisesta kokemuksesta seuraavaa: *Todisteilla ei välttämättä ole turistille merkitystä, ja hän voi kokea Branin linnan autenttiseksi Draculan linnaksi ilman todisteita sen alkuperästä ja historiallisista kytköksistä Vladiin tai kreivi Draculaan. Turisti voi siis saada linnasta autenttisen kokemuksen Draculan linnana, vaikkei linna olekaan historiallisesti autenttinen Draculan linna.*

Matkailumarkkinoinnissa kohteen kuluttajille tarjotaan toisaalta turvallisuutta, toisaalta eksotiikkaa ja uuden kokemista. Myyväksi miellettyä toiseutta tuotetaan eksotisoimalla, kuten historian eksoottiseksi miellettyjen ajanjaksojen esiintuomisella muiden kerrostumien kustannuksella. Esimerkiksi Helsingissä länsituristia kiinnostavaksi mielletään kaupungin venäläisyys, Herzfeldin kuvaamassa kreetalaisessa Rethymnon kaupungissa turkkilaiskauden arkkitehtuuri on kokenut arvonnousun vihattujen miehittäjien arkkitehtuurista turistien kaipaamaksi eksotiikaksi (Herzfeld 1991). Eksotisoinnin riskinä voi olla esitetyn kulttuurin väheksyminen tai kulttuurin ja historian väärentäminen tavoitteena luoda toiseutta. Dracula-turismin autenttisuuden kritiikki syntyy maan asukkaiden ja matkailualan tarpeiden välisestä konfliktista: *Dracula-turismissa käytetyt stereotyyppit Romanian salaperäisenä ja menneisyyteen sijoittuvana taianomaisena paikkana lukitsevat myös Romanian muun kulttuurin ja maan asukkaat tähän diskurssiin. Dracula-turismista käydyssä keskustelussa autenttisuuden kritiikki onkin ollut yksi merkittävimmistä syistä turismin vastustamiselle* (Jordanova 2007, 47). Kauppamiesten lavastaman eksoottisuuden rinnalla aivan yhtä kiistanalaisena näytetty länsimaisten asiantuntijoiden ylhäältä päin määrittelemä autenttisuus. *Our world is full of people who want to preserve other people's ways of life, and especially those of threatened minorities* (Ronström 2008, 13; Klein 1997: 21). Kulttuuriperintöön kuuluvat perinteitä harjoittavat ihmiset, jotka statisteina somistavat maisemaa. Perinteisen elämäntavan ja

paikallisten elinkeinojen kriisi jättää asukkaalle niukalti vaihtoehtoja: muuton elinkeinon perässä megapoliin tai työskentelyn beduiinina turistikohteessa.

Materassa kollektiivisesti tuotetun muistin puuttuminen tai sen kieltäminen traumaattisen historian vuoksi jättää tyhjiön, joka on helppo täyttää muilla menneisyyksillä: kaupungissa järjestetään kävelykierroksia Mel Gibsonin ohjaaman *Kristuksen kärsimyskertomuksen* (*The Passion of the Christ* 2004) filmilavastuksen kohteisiin. Kaikkein ”neitseellisimpänä” näytättyvän Vanhan Rauman osalta ei voi puhua varsinaisesta matkailuteollisuudesta, korkeintaan matkailukotiteollisuudesta. Eksotisoimisen kohteena on Rauman *giäl*. Ronströmin (2008,6) ”Ruotsin postmoderneimmaksi kaupungiksi” kuvaaman Visbyn keskiaikaviikot olivat itselleni myönteinen kokemus, ja hyvinvoivassa maassa aikuisetkin saavat leikkiä. Aikaisemmin Gotlantia on tuoteistettu kotimaanmatkailijoille kohteena joka on ”melkein ulkomailla”, mutta aikamatkailun merkitys on kasvanut sitä mukaa kun oikeat ulkomaankohteet ovat tulleet (lähes) kaikkien ulottuville.

Stereotypioista ja valetodellisuudesta huolimatta perinnön tuotteistamisella voi olla myös olla myönteisiä vaikutuksia, sillä turistien kysyntä tekee taloudellisesti mahdolliseksi vanhojen tapojen ja taitojen pitämisen elossa. Matkan muistojen kiinnittämiseen käytetyksi fetissiksi, reliikiksi ja matkamuitoksi pyrkivien esineiden välillä käydään kuitenkin kovaa kilpailua, eikä kaikilla niistä ole sidettä autenttisuuteen tai alkuperäiseen alueen kulttuuriin, välttämättä ei edes alueeseen. Aidon ja autenttisen käsityön hinta muodostuu väistämättä humoristisia T-paitoja kalliimmaksi. Materan luolakaupungin sijoittamista maailmanperintölistalle aktiivisesti ajanut arkkitehti Pietro Laureano esitti haastattelussaan Alberobellon kielteisenä esimerkkinä siitä mitä Materasta voisi tulla: *Siellä [Alberobellossa] tilanne on vielä kielteisempi. Materan riski on, että se ottaa juuri Alberobellon viitoittaman tien muuttumalla teollisesti tuotettujen ja paikallisesta luovuudesta irrallisten esi-*

Kuva 127: Visby, keskiaikaviikko 2011. KH 2011.

*neiden kauppapaikaksi*¹⁷⁷. Turistien kysyntä ohjaa myös perinteisen käsityön tarjolla olevaa valikoimaa hienoisein muutoksiin: raumanpitsi on ollut alun perin pellavan väristä, mutta keskieuropalaiset matkailijat suosivat valkoista.

Uhat ja ongelmat globaalissa suojeludiskurssissa

Kansainväliset julkilausumat, suositukset ja sopimukset ovat eri aikoina eri lailla painottaneet rakennusperinnön ja historiallisen kaupungin kokemia uhkia sekä monimutkaisemmiksi ja moninaisemmiksi muuttuneita ongelmia.

Venetsian julistus ohjasi vuonna 1964 paitsi monumenttien, myös niiden ympäristön mittakaavan suojeluun. Uhkiksi koettiin uudet rakennukset, purku ja muutokset, jotka muokkasivat massan ja värin suhdetta, sekä veistosten, maalausten tai koristelun poistaminen tai muuttaminen. Julistus asettui myös vastustamaan rakennusperintöä uhkaavaa palauttavaa restaurointia ”sillä tyylin yhtenäisyys ei ole restauroinnin tavoite”, ja ”restauroinnin on päätyttävä siinä, missä otaksuma alkaa”.

¹⁷⁷ ”Li la situazione è ancora più negativa. Il rischio di Matera è che prenda proprio la direzione di Alberobello, tra sformandosi in una città che fa vendite di oggetti industriali che non hanno alcun rapporto con la creatività locale”. Unesco, Sassi a rischio. Problemi anche sui trulli. ”Colpa degli amministratori”. Gazzetta del Mezzogiorno, 12/2002.

Kuva 128: Turistijuna Visbyssä. KH 2011.

Kuva 129: Turistijuna Vanhassa Raumassa. KH 2011.

Vuoden 1968 UNESCO:n suosituksessa julkisten tai yksityisten rakennustoimenpiteiden uhkaamasta kulttuuriomaisuudesta (*Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works*) keskeisinä uhkina nähdään urbaani laajentuminen ja uudistusprojektit joissa poistetaan rakenteita monumenttien ympäriltä, yksittäisten rakennusten muutostyöt, padot, sillat, moottoritiet, maansiirtotyöt, louhinta, kaivokset ja vastaava toiminta.

UNESCO:n vuonna 1976 antamassa niin kutsutussa Nairobiin suosituksessa (*Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas*) uhkana koettiin uudisrakennusalueet, jotka voivat pilata viereisen historiallisen alueen ympäristön ja luonteen. Näiden lisäksi mainitaan historiallisen alueen infrastruktuureista, saasteista ja ympäristövahingoista johtuva turmeleminen sekä spekulatio, joka vaarantaa koko yhteisön intressit.

ICOMOSin Washingtonin julistus vuonna 1987 mainitsee uhkina teollistumista seuranneesta kaupunkikehityksestä johtuvan aineellisen rakkion ja tuhon, kontrolloimattoman liikenteen ja pysäköinnin, moottoriliikenneteiden ja -väylien rakentamisen historiallisten kaupunkien halki, luonnonkatastrofit, saasteet ja liikennetärinä.

Vuoden 2005 nk. Wienin muistio (*Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape*) mainitsee uhkana sosioekonomiset muutokset, jotka eivät kunnioita historiallisten kaupunkien autenttisuutta ja integriteettiä, maisemaa ja kaupunkikuvaa (townscape).

Julkilausumien lisäksi kulttuuriperintöä koskevia uhkia on tarkasteltu seurantaraporteissa. ICOMOSin vuonna 2005 julkaisema *Threats to World Heritage Sites 1994–2004: An Analysis* luettelee kahdeksaan pääkategoriaan jakautuvina maailmanperintöön liittyvinä uhkina luonnollisista tai ihmisen aiheuttamista syistä johtuvan rapistumisen, kehityksen, luonnonvarojen kaivun ja porauksen, suuren mittakaavan kehittämishankkeet, matkailun, paikalliset kohdehallinnon puutteet, kulttuuriset muutokset tai puutteet, sekä sosioekonomisen kansallisen infrastruktuurikonkstin. Kategoriat voidaan vielä jakaa 79 alakategoriaan.

Vuonna 2008 kausiraportoinnin kyselylomakkeen (Section II) päivittämisen yhteydessä UNESCO:n Maailmanperintökeskus (WHC) otti käyttöön standardoidun luettelon tekijöistä, jotka vaikuttavat maailmanperintökohteiden yleismaailmalliseen erityisarvoon¹⁷⁸. Luettelo jakaantuu 14 ensi-

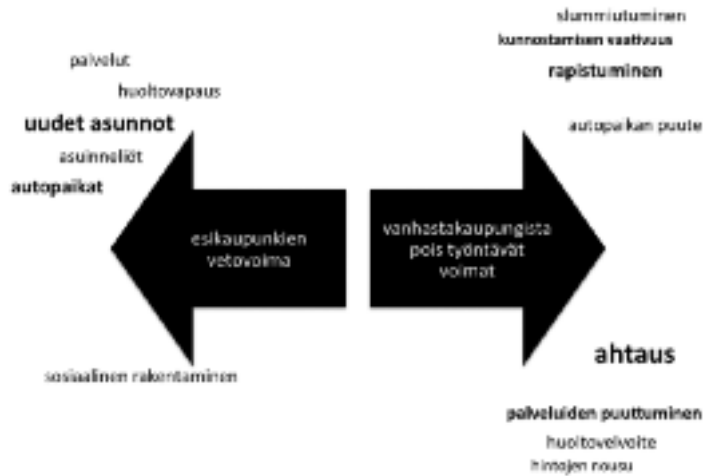
¹⁷⁸ UNESCO luettelee sivuillaan kohteiden yleismaailmalliseen erityisarvoon vaikuttavat 14 ensisijaista uhkaa. URL: [<http://whc.unesco.org/en/factors/>] avattu 16.3.2016.

sijaiseen tekijään, jotka puolestaan jakautuvat 84 toissijaiseen tekijään. Jako poikkeaa jonkin verran vuoden 2010 seurantaraportista *Reflection on the Trends of the State of Conservation*, jossa kohteiden säilymistä uhkaavat tekijät on jaettu viiteen ensisijaiseen ryhmään ja pääpiirteittäin kausiraportoinnin kyselylomakkeen 14-kohtaista luetteloa vastaavaan 15 toissijaiseen uhkatekijään. Seurantaraportin johtopäätösluvussa todetaan, että merkittävimmät uhat maailmanperinnölle vuosina 2005–2009 viidessä ensisijaisessa uhkatekijöiden ryhmässä ovat olleet kehitys ja infrastruktuurit, yhdessä riittämättömien hallintotoimien (*inadequate management activities*) kanssa. Niitä seuraavat muut ihmisperäiset aktiviteetit, ja vasta niiden jälkeen luonnonkatastrofit ja muut ongelmat (*other issues*)¹⁷⁹.

Kuva 130: Matera, opasviittoja. KH 2012.

¹⁷⁹ UNESCO World Heritage Centre. 2010. *Reflection on the Trends of the State of Conservation*. Paris, UNESCO World Heritage Centre. (Doc WHC-10/34.COM/7C) p.21. URL: [http://whc.unesco.org/archive/2010/whc10-34com-7Ce.pdf]. Myös *Managing Cultural World Heritage*, © UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN, 2013, p. 49.

Kuva 131: Esikaupunkien vetovoimatekijät. KH.

YLEISET ONGELMAT HISTORIALLISESSA KAUPUNGISSA

Historiallisia kaupunkikeskuksia yleisesti koskevia ongelmia kartoittaessani ovat toistuvasti esiin nousseita teemoja vanhankaupungin tyhjeneminen asukkaista ja toiminnoista sekä haasteet, jotka johtuvat vanhan rakennuskannan kiinteistöjen koosta ja muusta soveltuvuudesta nykypäivän vaatimuksiin. Usein nähdyn ongelman muodostaa historiallisen katuverkoston ja rakennuskannan kanssa vaikeasti yhteen sovitettavissa oleva liikenne ja pysäköinti. Rakennusten rapistuminen huollon puutteesta johtuu kaupungin hylkäämisestä ja johtaa kaupungin hylkäämiseen; vastaavasti ylikunnostuminen voi liittyä sekä kuolevaan kaupunkiin, joka puunataan autenttisuuden pois pyyhkivin menetelmin pittoreskiksi turisteille että elävään kaupunkiin, joka ”perusparannuksessa” menettää autenttisuutensa kontrollin ja ohjauksen puuttuessa. Kaupunginosa voi joutua etsimään rooliaan suhteessa ympäröiviin laajennuskaupunginosaan ja tasapainoilla ”epäpaikaksi” muuttumisen tai ympäröivän kaupungin jokapäiväisen elämän kannalta epäolennaiseen ”epärooliin” putoamisen välillä. Kaupunginosa voi

tyhjenemisen lisäksi ”harventua” kun kivijalkakaupat eivät pysty kilpailemaan kehätienmarkettien kanssa, vanhat elinkeinot katoavat, asukasluku laskee asuinpinta-alan kasvaessa, modernia kehitystä seuraava yksityistymisen ajaa toiminnat pihoilta ja kaduilta koteihin. Elävä ja autenttinen historiallinen kaupunki muuttuu nukkumalähiöksi.

Kaupunkirakenteen hajoaminen ja modernin keskipakoisvoima

Historialliseen kaupunkikeskustaan vaikuttavat samanaikaisesti asukkaita ja toimintoja pois päin työntävät ja ulospäin vetävät voimat. Vanha rakennuskanta ei ole kaikissa tilanteissa pystynyt vastaamaan asukkaiden toiveisiin, unelmiin ja ”moderniteetin” tavoitteeseen. Asunnot saattavat olla pieniä tai muulla tavalla standardeja vastaamattomia. Kaikissa tutkimuskohteiden olemassa olevissa kaupungeissa on kuitenkin tehty uutta infrastruktuuria 1900-luvulla, jo ennen varsinaisen kaupunkisuojeluliikkeen alkamista.

Kaupunkirakenteen hajoaminen ja uuden rakentaminen, jopa yli suoranaisten kysynnän, on aina ollut jonkun etua palveleva poliittinen päätös. Pelissä ovat voittaneet rakennusliikkeet ja tonttimaaksi kaavoitetun entisen viljelysmaan omistajat; Italiassa uusien alueiden kaavoittaminen on palvellut suoraan kunnan tarpeita, kun kunta perii uudelle tontille rakentavalta rakennusluvan kustannusten lisäksi urbanisaatioon tarkoitettua kertaluontoisen korvamerkitsemättömän maksun¹⁸⁰. Autokauppiat ja -tehtaat ovat tehneet voittoa keskipakoisesti lähiöiksi ja esikaupunkihuviloiden matoksi hajoavassa kaupungissa. Henry Ford otti kantaa kaupunkisuunnitteluun: *Nothing will finally work more effectively to undo the fateful grip which the City habit has taken upon the people than the destruction of the fictitious land values which the City traditions have set up and maintained. We shall solve the City Problem by leaving the City. Get the people into the country...*¹⁸¹ Eri maiden autokannassa on kuitenkin eroja¹⁸². Italiassa monet infrastruktuuripäätökset on tehty kansallisen edun eli maan vahvan

¹⁸⁰ Legge 28 gennaio 1977, N. 10, nk. legge Bucalossi.

¹⁸¹ Ford Ideals Being a Selection from Mr. Ford's Page in the Dearborn Independent 1922 p. 157.

¹⁸² Tilastot ACEA: vuonna 2008 Italiassa oli 601 henkilöautoa 1000 asukasta kohden, kun vastaava luku Suomessa oli 507/1000 ja Ruotsissa 462/1000.

autoteollisuuden hyväksi; vastaavasta tilanteesta huolimatta Ruotsi on kehittänyt julkista ja kevyttä liikennettä. Vanhankaupungin ulkopuolisen kaupunkirakenteen hajoaminen heijastuu myös historiallisessa kaupunkirakenteessa, sillä monet asukkaat tarvitsevat autoa keskustan ulkopuolella, mutta asukaspysäköinti vanhassakaupungissa on ongelmallista toteuttaa.

Huomioitava vanhastakaupungista pois työntävä voima on myös kiinteistöspekulaatio ja neliöhinnan nousu gentrifikoituneessa keskustassa. Roomassa toimistot ja virastot ajoivat asukkaat ulos keskustasta ja nostivat hinnat pilviin.

Liikenne

Autoliikenne on yleensä vaikeasti sovitettavissa yhteen historiallisen kaupungin katuverkon kanssa; siihen vaikuttaa katu-
jen kapeus, jalkakäytävien puuttuminen ja käytettävissä olevan pysäköintitilan puute. Autoliikenteen aiheuttamat ongelmat eivät ole ainoastaan ilmastollisia (CO₂) tai ilmanlaadullisia (melu, pienhiukkaset), vaan vanhoissa keskustoissa ennen kaikkea mekaanisia (tärinä) ja volyyimillisiä (mittakaava). Liikennetärinä voi vaurioittaa rakennusten perustuksia. Autoliikenne ja pysäköinti vievät tilaa muilta toiminnoilta kaupungissa. Historiallisen kaupunkirakenteen kapeaa katuverkkoa kuormittava autoliikenne tekee jalankulun epämiellyttäväksi tai jopa vaaralliseksi. Se lopettaa lasten leikin kadulla paikassa, johon ei ole menneisyudessa kaavoitettu erillisiä leikkipuistoja. Rajoittamaton autoliikenne johtaa joka tapauksessa liike-elämän ja muiden toimintojen näivettymiseen, koska autoilijoille nousee kynnyskysymykseksi pysäköintitilan puute, jalankulkijalle turvallisuus. Tästä seuraa kaupunkielämän luhistuminen keskustassa ja sen siirtyminen kehäteille.

Vanhankaupungin liikenteen järjestäminen tulisi olla erottamaton osa koko kaupungin liikennesuunnitelmasta, sillä mikäli liikennettä rajoitetaan ilman kokonaisvaltaista suunnitelmaa, voi seurauksena olla ettei historialliseen kaupunginosaan sen asukkaiden lisäksi tule juuri ketään. Olen asuinkaupungissani Nardòssa todennut, että vaikka vanhankaupungin suojelu ja jopa elävöittäminen edellyttäisivät autoliikenteen rajoittamista vanhassa keskustassa, yksinomaan historialliseen kaupunkiin rajoittuvat ratkaisut ovat riittämät-

Kuva 132: Ekstreemipysäköintiä, Sassi di Matera. KH 2010.

tömiä, ja suunnittelun tulisi olla integroitua. Jos kaupungin asukkailla on tapana liikkua joka paikkaan autolla, on epätoimennäköistä, että he vaivautuvat vanhaankaupunkiin, elleivät sitten varta vasten kävelylle tai oleskelemaan. Turisti jalkautuu helpommin; joka tapauksessa historiallisen keskustan liepeille tarvitaan pysäköintialueita ja julkista liikennettä. Asukaspysäköintiä tulee hyvästä tahdosta ja suunnittelusta huolimatta rajoittamaan tilanpuute: maan alle rakentaminen on kallista, ja työmaan pysäyttävät arkeologiset löydöt ovat historiallisissa kaupunkikeskustoissa todennäköisiä.

Kuva 133: Via Crucisin etappeja Sassin luolakaupunginosassa. KH 2012.

Pelon arkkitehtuuri

Urbaani turvallisuuspolitiikka on sidoksissa kaupunkitilan rapistumiseen ns. rikotun ikkunan teorian kautta (Kelling & Coles 1996). Jos rapistuminen sallitaan, rikotut ikkunat antavat viestin joka rohkaisee ilkivaltaan jatkossakin. Rikotun ikkunan teorian mukaan pienimmätkin vahingot ja rikkomukset, väärinpysäköinnistä koirankakkaan, pitää oikaista heti, ennen vahingonteon laajenemista kontrolloimattomaksi vandalismiksi.

Ympäristön rapistuneisuus lisää turvattomuudentunnetta. Rikottu, tärvelty, liattu ja töherrelty ympäristö antaa viestin, että alue, katu tai kuja on sosiaalisen kontrollin ulottumattomissa eikä kukaan näe tai välitä. Kontrollin puute tai tunne siitä pitää lapset, vanhukset, ns. kunnolliset ihmiset poissa kaupunkitilasta, joka puolestaan taas vähentää sosiaalista kontrollia joka estäisi ihmisiä tekemästä ilkivaltaa. Sosiaalisen kontrollin puuttuessa pääsee välinpitämättömyys helposti valalle. Sosiaalista kontrollia ei voi korvata valvontakameralla.

Rikotun ikkunan teorian mukaan pieniinkin rikkomuksiin ja merkkeihin pitäisi puuttua mahdollisimman aikaisin, eikä vakavaa rikollisuutta tulisi erotella harmittomammasta, vaan ne pitäisi nähdä osana samaa ilmiötä. Näkyvä epäjärjestys ja epävarmuus kontrollista ruokkii rikollisuuden pelkoa, ihmisten välistä epäluottamusta ja kyräilyä. Newarkin (NJ, USA) esimerkissä poliisien lisääminen ei vähentänyt rikostilastoa, mutta jalan kulkevan poliisipartion läsnäolo lisäsi siitä huolimatta asukkaiden turvallisuudentunnetta, todennäköisesti vähentämällä häirintää, aggressiivista kerjäämistä ja vastaavaa häiritsevää käyttäytymistä (Wilson & Kelling 1982).

Epäpaikka ja epärooli

Historiallista kaupunkikeskustaa voi uhata epäpaikan (*non-lieu*) ja epäroolin asema. Epäroolissa olevalla kaupunginosalla ei ole varsinaista merkitystä ympäröivän uuden kaupungin elämään. Museo tai puuhamaa ovat rooleja, mutta jopa autenttinen historiallisesti kerrostunut kaupunki voi muuttua epäpaikaksi persoonattomien liikeketjujen, päivänvarjojen, ravintolapöytien tai professori Vilhelm Helanderia siteeratakseni, *viihtyvyyystauhkan* kuorruttamana. Historiallisen kaupunkikeskustan kohtalosta päättävien virkamiesten ja poliitikkojen on tasapainoitava ”epäpaikaksi” muuttumisen tai ympäröivän kaupungin jokapäiväisen elämän kannalta epäolennaiseen ”epärooliin” putoamisen välillä.

Juuri alkuperäisten toimintojen katoaminen ja kaupungin muuttuminen museoksi, huvipuistoksi tai nukkumalähiöksi tarkoittaa paitsi kaupungin muuttumista epäaidoksi, myös sen kuolemaa. Toisaalta kaupungin elämä ja elävyys ovat aina jonkinasteinen uhka rakennuksille ja erityisesti sisätiloille. Asuntojen koko ja varustelutaso ei välttämättä vastaa nyky-

päivän vaatimuksia. Teoksessa *Puukaupunkien suojelu* Maire Mattinen (1985, 117) mainitsee yhdeksi tavoitteeksi historiallisen kaupunkikeskustan – tässä tapauksessa puukaupungin – toiminnallisen rakenteen säilyttämisen: *Puukaupunkien toiminnallinen rakenne köyhtyi 1960- ja 1970-luvuilla. Pienmyymälät ja käsityöverstaat lopettivat toimintansa. Kaupan painopiste siirtyi uuteen keskustaan. [...] Milloin liiketoiminta pysyi vanhalla paikallaan, uusi se puitteensa ajanmukaisiksi [...].* Tässäkin kirjoittaja esittää Vanhan Rauman olevan merkillinen poikkeus. Toisessa kohdassa (116) Mattinen toteaa: *Samoihin aikoihin alkanut auto- ja supermarkettien kukoistuskauti nitisti perinteiset pienmyymälät puukaupunginosista.* Automarkettien kukoistuskauden loppua ei näy, paitsi että menneiden vuosien modernisaation hallimarkettien ja ostoskeskusten kilpailijaksi nousee nyt uusia kauppakeskuksia, kokonaisia elämysmaailmoita. Paikallisen erikoiskaupan uudeksi haastajaksi on tullut hinnoiltaan kilpailukykyinen verkkokauppa.

Samoin kuin yksittäisiä rakennuksia ja sisätiloja, ylikunnostaminen voi uhata kokonaista kaupunginosaa. Alkuperäiset asukkaat ja toiminnot pakenevat kiinteistöspekulaation nostaessa asuntojen hintoja ja liikehuoneistojen vuokria. Taloudelliset intressit vanhaankaupunkiin saattavat olla niin isot, että asukkaita palvelleet toiminnot katoavat ja muuttuvat turistihoukutteiksi. Osa asunnoista korvautuu majoituspalveluilla, kuten on käynyt Materassa, jossa ainakin osa hotelleja kevyemmin verotetuista Bed&Breakfast –majoituksista on vain nimellisesti kaupunginosassa asuvien ylläpitämiä. Oma-peräiset, aidot mutta pienellä voittomarginaalilla toimivat puodit saavat antaa tilaa kansainvälisten ketjujen franchising-myymlöille. Historiastaan huolimatta kaupunkikeskusta alkaa muistuttaa epäpaikkaa, historiallista kaupunkia jäljittelevää outlet-kylää, jollaisia todella rakennetaan Italiassa (esimerkkeinä Fidenza, Serravalle...). Kaupunki muuttuu huvipuistoksi, kuolleeksi ja epäautenttiseksi.

Nykyajan ja menneisyyden vastakkainasettelua ja historiallisen kaupungin menettämää roolia kuvastaa seuraava artikkeli Vantaan Laurista:¹⁸³

Kuva 134: Sosiaalinen kontrolli: vanharaumalainen turvakamera. KH 2011.

Vielä jokin aika sitten merkkirakennuksia olivat kirkot, museot, oppilaitokset ja hallintorakennukset. Ne olivat mahtipontisia ja tilaa vieviä. Niiden arkkitehtuuri ammensi historiallisista suuruuden ajoista, ja jybkeät kiviseinät henkivät ikiaikaisuutta. Ympäri varattiin avara, arvokas näköala. Näiden rakennusten valvovien silmien alla ihminen muisti pienuutensa ja pysyi kurissa ja nuhteessa.

¹⁸³ Artikkelin osoitteessa [http://www.valomerkki.fi/vantaan-lauri/vantaan-lauri-arkisto/arvot_muuttuvat__ja_rakennukset_niiden_mukana] päivätty 9.2.2006, avattu 26.5.2011.

Kuva 135: Ketjuliike Vanhassa Raumassa. KH 2011.

Nykyään muhkeimmat rakennukset ovat kauppakeskuksia, mediajättien toimitaloja ja yksityisellä rahalla tehtyjä urheiluhalleja. Usein materiaalina on kylmää lasia ja kevyitä teräsrakenteita. Rakennukset näyttävät jo uusina siltä, ettei niitä ole tehty kestäväksi. Ne henkivät jatkuvaa muutosta, kertakäyttöisyyttä, kuluttamista. Usein rakennukset saavat varsinaisen ulkomuotonsa mainosteksteistä, joiden peitossa ne ovat.

Entisaikojen mahtirakennukset ovat jääneet tulokkaiden varjoon. Yhteiskunnan tukipilarien symbolien läsnäolo ei enää ole tärkeää. Kauppakeskusten mainostornit näkyvät kilometrien päähän – kuten kirkontornit ennen.

[...] Ekologisuus on viime aikoina päässyt rakentamisen tavoitteiden joukkoon. Puhutaan liikenteen, erityisesti yksityisautoilun vähentämisestä.

— Eivät nämä periaatteet käy yksiin todellisuuden kanssa. Rakentaminen tapahtuu yhä enemmän autoilun ehdoilla. Kuluttajathan siitä viime kädessä päättävät: he haluavat mennä autoilla kauppaan, Laura Muukka sanoo.

Kauppakeskukset ja urheiluhallit synnyttävät alueelleen suuria liikennevirtoja. Jumbossa käy päivittäin kymmeniätuhansia autoja. Pysäköintipaikkoja on yhtä monta kerrosta kuin myymälätilaakin.

Rooman Tor Vergata -yliopiston kaupunkisuunnittelun professori Paolo Berdini on teoksessaan *La città in vendita* huolissaan siitä, mitä tapahtuu kun kaupunkielämä korvautuu

toimistoilla, *movidalla*, turistien lompakolle tähtävällä toiminnalla, ravintolapöydillä ja päivänvarjoilla. Matkailu voi olla välttämätöntä kaupungin elinkeinolle, mutta kun turisteille keksitään toimintoja, kaupunki on vaarassa muuttua huvipuistoksi (kuollut ja epäautenttinen) tai museoksi (kuollut ja autenttinen). Todellisuudessa ongelma koskee vain muutamaa Italian yli kahdestakymmenestä tuhannesta historiallisesta keskustasta: useimmissa elämä on paennut muualle, mutta tilalle ei ole tullut mitään. Vanhankaupungin kunnostaminen tai edes vähimmäismääräinen ylläpito on lähes mahdotonta, jos edes liike-elämä ei ole kiinnostunut kaupungin tarjoamasta mahdollisuudesta.

Gentrifikaatio

Teoksessa *Puukaupunkien suojelu* Maire Mattinen esittää yhtenä suojelun tavoitteena kaupungin sosiaalisen rakenteen säilyttämisen, ja toteaa jo vuonna 1985 perusparantamisen johtaneen kaikkialla asukasluvun jyrkkään vähenemiseen ja asuntojen, erityisesti vuokra-asuntojen määrän laskuun (1985, 116–117). Esimerkkinä kaupunginosasta, jossa asuntoja kunnostavat uudet tulokkaat lyhytaikaisella lainalla, ilman sidonnaisuutta sosiaaliseen tarveharkintaan, Mattinen mainitsee Tampereen Pispalan. Hän toteaa samassa sosiaalirakenteen säilyneen parhaiten kohteissa joissa kaupunki on keskitetysti osallistunut perusparannukseen ja ohjannut sitä, kuten esimerkiksi on toimittu Vanhassa Raumassa. Kun kaupunkikeskusta on kansallisesti ja kansainvälisesti tunnustettu hyväksi ympäristöksi, on todennäköistä, että kiinteistöspekulaatio nostaa hintoja: näin on tapahtunut jokaisessa tutkimassani kaupungissa. Materassa yksityisomaisuudessa säilyneitä kiinteistöjä on vähän, mutta niiden myyntiarvoa nostaa mahdollisuus anoa kunnostusta vastaan käyttöönsä omistamansa kiinteistön viereistä pakkolunastettua luola tai huonetta, ja ainakin teoriassa laajentaa hallinnoimaansa kiinteistöä yhdestä huoneesta kokonaiseksi hotelliksi. *Gentrifikaatiossa* alkuperäiset asukkaat korvautuvat varakkaammilla. Paikallisten gentrifioijien lisäksi kaupunginosaan voi muuttaa osa-aikaisia asukkaita ja elämäntapasiirtolaisia. ”Kesämökkiläiset” eivät ylläpidä ympärivuotisia peruspalveluja; uudet tulijat tarttuvat helpommin kulttuuriperintöön kuin perinteisiin, joihin osalliseksi pääseminen vaatii aikaa, mahdollisesti sukupolvia (ks. Ronström). Eräs gentrifikaation alalaji on *gerontofikaatio* (ge-

rontofication), jossa varakkaat eläkeläiset syrjäyttävät lapsiperheet asuntomarkkinoilla. Se on mahdollista varsinkin pittoreskeissa kohteissa, jotka eivät kuitenkaan pysty työllistämään klassisia gentrifioijia, kuten akateemisia ja luovaa luokkaa.

Onko sosiaalisen rakenteen säilyttäminen tärkeää tai tavoiteltavaa? Rapistuneessa talossa vaihtoehtojen puutteessa elänyt köyhä väestönosa ei välttämättä pysty rakastamaan asuinalueitaan sen kantaman sosiaalisen stigman seurauksena (Matera), ja mahdollisesti kaipaa modernin elämän symboleita vielä kipeämmin kuin intelligentsia¹⁸⁴. Toisaalta ns. parempi väki asuu väljemmin ja ainakin Italiassa on jo sukupolvien ajan pitänyt korkeampaa aita yksityisen ja julkisen välillä (yksityistyminen). Maantieteilijä Neil Smith (1982, 139) kuvailee artikkelissaan prosessin vaikutusta kaupunkielämään seuraavasti:

A number of other terms are often used to refer to the process of gentrification, and all of them express a particular attitude toward the process. "Revitalization" and "renaissance" suggest that the neighborhoods involved were somehow de-vitalized or culturally moribund. While this is sometimes the case, it is often true that very vital working class communities are de-vitalized through gentrification.

Esimerkkinä elämästä, jota gentrifioituneessa kaupunginosassa ei enää ole, Smith mainitsee ovet, katuleikit ja ulkoportaalla istumisen. Osa ”vanhojen hyvien aikojen” vilkkaasta katuelämästä on toki ollut ahtaiden ja asuinkelvottomien asuntojen tuottamaa.

Yhdessä nousevan modernismikriittisyyden vuonna 1961 julkaistussa avaintöksessä *The Death and Life of Great American Cities* Jane Jacobs kuvaili elävää ja monimuotoista katuelämää, jonka katoamiseen vaikutti paradoksaalisesti luokka, johon Jacobs itse kuului. Sharon Zukin kirjoittaa gentrifikaatiosta New Yorkissa: Ensimmäisen polven siirtolaisten ja työväen asuttamaan kaupunginosaan saapuvat ensimmäisinä halpojen hintojen, vaihtoehtoisen elämäntavan, *laissez-faire*-suvaitse-

Kuva 136: Historiallista keskustaa jäljittelevä ostoskylä, Serravalle Designer Outlet, Serravalle Scrivia, Italia.

vaisuuden ja – aivan – *autenttisuuden* houkuttelemina taiteilijat ja seksuaalivähemmistöt, sitten luova luokka. Gentrifikaatioprosessin edetessä autenttisuutta etsivät hipsterit ja luova luokka valtaavat autenttisen työväenkaupunginosan ja muuttavat sen kaltaiseksi tappaen autenttisuuden. Gentrifikaation gentrifikaatiossa alkuperäiset uudet asukkaat myyvät asuntonsa voitolla ja muuttavat elämään taiteilijaelämää uuteen kaupunginosaan. Heitä seuraa koulutettu hyvin palkattu älymystö: professorit, lääkärit... Toisaalta työväenluokalla ja toisen polven siirtolaisilla on toisenlaiset unelmat, ehkä esikaupungeissa. Jokaiselle uudelle tulijalle kaupunginosa näyttäytyy jossain määrin *alkuperäisenä* hänen muuttohetkenään, vaikka vanhat asukkaat näkevät ennen kaikkea sen, mitä kaupunginosa ei enää ole.

Kaupunkitutkimuksen päivillä vuonna 2012 puhunut Peter Ehrström Vaasan Yliopiston Aluetalouden muutokset globalisoituvassa maailmassa -tutkimusryhmästä käytti gentrifikaation mittaamiseen kolmilateraatiota¹⁸⁵: yhdessä kolmion kärjessä ovat tulotaso, asuntojen koko, asukasluvu ja asukkaiden ikä, toisessa poliittinen äänestyskäyttäytyminen ja kol-

¹⁸⁴ Zukin 2010, 22; cit. David Brooks 2000, Bobos in Paradise, p. 83: "Gentry: as the journalist David Brooks says today, the 'gentry' don't want 'opulent, luxurious, ... magnificent and extravagant', they want 'authentic, natural, warm, ... honest, organic, ... unique'."

¹⁸⁵ Peter Ehrström: Urban metamorphosis with or without gentrification the transformation of Palosaari from cotton to knowledge-industry. Aluetalouden muutokset globalisoituvassa maailmassa –tutkimusryhmä, Vaasan yliopisto.

Kuva 137: Kolmilateraatio-gentrifikaation tutkimisesta. Grafiikka KH.

mannessa asukashaastattelut. Muita gentrifikaation indikaattoreita ovat asuntojen neliöhinnan kasvu ja asukastiheyden lasku, liiketoiminnan muuttuminen arkipäiväisestä kohti elämäntapaa ja elämyksiä, lehtikirjoittelu jonka fokus siirtyi todellisista tapahtumista kertovista pikku-uutisista toimittajalähtöisiin ”elämäntapa-artikkeleihin”. Asuinalueen arvostusta heijastaa myös myönteisten ja kielteisten uutisten suhde sekä uutisiin käytetty palstatila. Paradoksaalisesti gentrifikaation toive voi tukahduttaa kaupungin: kiinteistön myyjien ja vuokranantajien odotukset ylittävät markkina-arvon.

Rapistuminen ja ylikunnostuminen

Vanhoja keskustoja uhkaa rapistuminen. Kaikissa tutkimukseni kohdekaupungeissa vanhakaupungin hylkääminen on jossakin vaiheessa uhannut itse keskustan säilymistä, vaikka nyt onkin jo taakse jäänyt vaihe. 1960- ja 70-lukujen vaihteen ”radikaaliin” suojelutoimintaan kytkettiin näkyvästi myös sosiaalisia ja toiminnallisia tavoitteita. Rappeutuneessa, purkuuhan alaisessa puutalossa elivät *vähävaraiset eläkeläiset, köyhät monilapsiset perheet ja muut yhteiskunnan vähäosaiset*¹⁸⁶. Van-

hoja keskustoja uhkasi rapistuminen, slummiutuminen ja sosiaalinen eriarvoistuminen jota pelättiin esimerkiksi Vanhassa Raumassa 1960-luvulla; asumisstandardin alittaviin rakennuksiin jäävillä vanhuksilla ja vähävaraisilla ei ollut resursseja asuntojen kunnostamiseen, ja heillekin tuli lähtö uusien sosiaalisen asumisen kohteiden valmistuttua. Vanhan rakennuksen status oli modernismin agendassa matala, ja vähättelevä mielikuva ”arvottomasta röttelöstä” saattaa edelleen heijastua kunnostamisen ”kannattavuutta” arvottamaan pyrkivissä mielipiteissä. Historiallisen kaupungin hylkääminen ja uusien kaupunginosien rakentaminen on vastannut kaavoitetun maan omistajien, rakennuttajien ja rakennusfirmojen tarpeeseen: sitä on poliittisessa retoriikassa ehkä puolusteltu työllisyydellä ja talouskasvulla. Rakennusten kunnostusta on voitu lykätä purku-uhan alla ja niiden luonnollinen rapistuminen on voinut lisätä uusien kaupunginosien vetovoimaa tilanteessa, jossa vanhaa ei ”kannata” korjata. Vanhan kaupungin asuntojen koko ja varustelutaso ei aina vastaa nykyajan vaatimuksia, ja esimerkiksi saniteettitilojen tuominen asuntoon edellyttää ilmanvaihdon tehostamista. Toki kaikki syyt asukaskatoon eivät ole rakennusperintöön johdettavissa: taajamat voivat kärsiä väestökadosta maastamuuton ja maaltamuuton seurauksena. Vanhan kaupungin – vaikka sitten kuinka kauniin ja ympäristöpsykologisessa mielessä mielekkään – asukkailla täytyy olla mahdollisuus toimeentuloon.

Rapistumisen vastakohta – mielestäni yhtä vaarallinen historiallisen kaupunkitilan säilymiselle ja autenttisuudelle – on kaupungin ylikunnostuminen, alkuperäisten asukkaiden ja toimintojen pako. Taloudelliset interressit vanhaankaupunkiin saattavat olla niin isot, että alkuperäiset toiminnot katoavat ja korvaantuvat ison rahan perustamalla strippibaareilla, omaperäiset, aidot mutta pienellä voittomarginaalilla toimivat saavat antaa tilaa kansainvälisten ketjujen franchising-myymlöille. Historiastaan huolimatta kaupunkikeskusta alkaa muistuttaa epäpaikkaa, historiallisen kaupungin kaltaiseksi rakennettua outlet-kylää, joita todella rakennetaan Italiassa. Kaupunki voi säilyä elävänä, mutta menettää rankassa kapitaal remontissa patinan ja paikan hengen (Huovinen 2011).

Rakennusten jatkuva huolto on paras tapa suojella niitä peruskorjaukselta, joka professori Vilhelm Helanderin (2011,

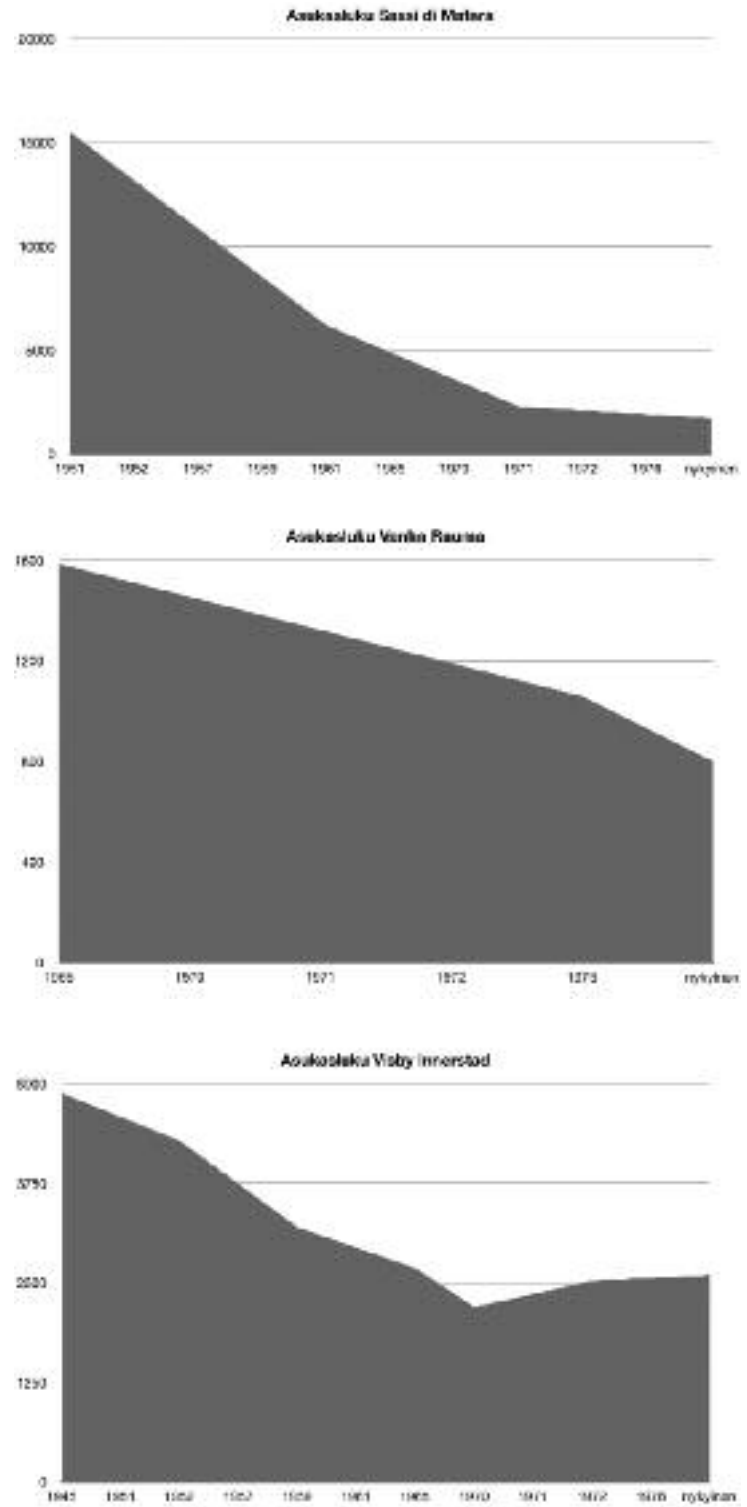
¹⁸⁶ Mattinen 1985, 116; myös Helander ja Sundman 1972.

166) sanoilla *[Peruskorjaus] on pahin kohtalo, jonka uhriksi vanha rakennus voi joutua*. Jatkuvasti asuinkäytössä olleiden rakennusten mahdollisuus säilyttää autenttisuutensa on parhaimmillaan hyvä: köyhyyteen ja siitä johtuneeseen pysähtyneisyyteen säilytyksessä rakennuksessa aika on pysähtynyt. Tyhjilleen jääneen rakennuksen rappeutuminen on väistämätöntä, puurakentamisessa ja puisissa rakennusosissa vielä nopeampaa kuin kivitaloissa. Rapistumista jouduttavat paikalliset erikoisolosuhteet, kuten ennen vesiverkon saapumista käytössä olleiden sadeveden keruujärjestelmien rappeutuminen ja hylkääminen Materassa. Rakennusperinnön säilymisen kannalta kunnostaminen ja ylläpito on välttämätöntä, mutta yksityisten taloudelliset resurssit – tai halukkuus sijoittaa resurssinsa vanhaan rakennukseen – eivät välttämättä riitä. Rakennuksen kunnostaminen on autenttisuuden säilymisen kannalta kriittinen vaihe, jossa tärkeässä asemassa on kunnostustoimenpiteiden säätely ja valvonta suojelukohteessa. Suojelukohteen vaatiman ammattitaitoisen työvoiman ja materiaalien saatavuus saattaa nousta kynnyksysymykseksi. Perinteiset rakennustavat ovat työvoimavaltaisia, ja jos asukkaat itse eivät kykene tai halua osallistua rakennuksen huoltoon, saattavat kustannukset nousta huomattavan korkeiksi.

Vanhan Rauman parissa 37 vuotta työskennellyt korjauskentämiskeskukseen neuvonta-arkkitehti Kalle Saarinen (2014, 8) kirjoittaa niivuudesta puukaupungin voimavarana:

Niinkin yksinkertainen asia kun liiallinen koristelu on niivuuden raiskausta. Miksei katu- tai kaupunkitilaa pidä meillä koristella? Laulussakin todetaan: ”On maamme köyhä, siksi jää jos kultaa kaivannet”. Tyylillisesti yksinkertainen Vanha Rauma ei kaipaa Naulamäen talonpokaisrakennuksiin tai liikekatujen uusrenessanssi julkisivuihin kukkalaitteita eikä lip-puja. Eivät puut eivätkä kukat kuulu Vanhan Rauman yksinkertaiseen katutilaan.[...] Yksinkertaisessa Vanhan Rauman rakennuksessa liki barokkityylinen liian koukeroinen hitsisaumattu polttorautainen teline on kuin vertaus hajuvesi ja lihapulla. Mitä tyyliä se edustaa?, jotain koristesanssiako? Montako krääsäaihetta historiallisen rakennuksen julkisivu kestää? Valitettavasti koristelussa lisäksi syntyy kilpavarustelu, mitä yksi edellä, sitä naapurit perässä.

Vanhan Rauman yritystä kuitenkin arvostetaan, kuten ilmenee tässä Elisa El Harounyn väitöskirjassaan haastatteleman museoviraston virkailijan haastattelusta (El Harouny 2008, 236):

Kuva 138: Asukasluvun kehitys tutkimuskohteissa. Grafiikka KH.

Kuva 139: Lukittu ja rapistunut ovi Materassa. KH 2012.

Eturivin historiallisissa kaupungeissa julkisen tilan luonne on vaarassa. On näkyvissä, miten helposti turismi rönsyilee ja vaikuttaa kaupungin rakenteeseen ja identiteettiin. Se tietyllä tavalla kuolettaa asioita. Se ei ole oikeastaan missään kunnolla hallussa. Raumalla on ollut yrityksiä mieltä. Kun kävelee Porvoon ja Naantalin katuja, niin kaikenlaisia viritelmiä on joka paikassa, kun on turistisesonki. Kukat ja somisteet vyöryy kaduille. Se ei ole hyvä tapa. [...] Rakenteet on irrallisia, mutta

palvelujen rakenne on pidempiaikainen ja näkee, että se muodostuu vain turisteille. Ihmisten asuminen siellä heikentyy. Tuo varoja, mutta tavalliset kaupungit häipyvät. Siellä on vain ravintoloita ja viemisiä kaupant. Siinä pitäisi olla pitkäjänteisesti ja hienovaraisesti liikkeellä. Sitä historiallista ei pitäisi niin rajata tietylle alueelle, vaikka matkailuihmiset ehkä haluaa, että kaikki on sillä alueella. Olisi parempi, jos hallintokuntien yhteistyönä, elinkeinoneuvojan pitäisi olla myös mukana, mietittäisiin näiden alueiden kehittämistä. Yksi tarkastelunäkökulma pitäisi olla koko kaupungin mittakaavassa, aina. [...] Tarkoitetaan, että olisi tasaisemmin jaottunut ja ne vanhatkin talot olisivat osa ns. normaalia kaupunkirakennetta.

Historiallinen kaupunkitila ja nykylämä

Julkinen tila on tärkeä yhteisön identiteetille ja muistille. Kulttuuriperintö on määritelmältään jotakin jota käytetään muistittain säilyttämisessä ja identiteetin rakentamisessa. Autenttisella historiallisella kaupunkitilalla on viehätyksensä kun sitä verrataan moderniin epäpaikkaan, ja se on demokraattisempi kuin kauppakeskukset ja outlet-kylät. Siitä huolimatta kaupungin suojeleminen on vaikeaa, jos kaupunkitila itsessään ei palvele mitään tarkoitusta. Teoksessa *Revitalizing historic urban quarters* painotetaan julkisen tilan sekä fyysistä että sosiaalista luonnetta, ja todetaan käytön muuttavan tilan paikaksi¹⁸⁷.

Vapaa-ajan lisääntyminen luonnehtii nykyaikaa; joka tapauksessa julkisen tilan käyttö ja siinä oleskelu on aiempaa suuremmalta osalta vapaaehtoista ja jos tila ei ole laadukas ja viihtyisä, ihmiset valitsevat vaihtoehtojen edessä oleskelun muualla. Kaupunkielämää ”ohentaa” myös asukastiheyden lasku, asuineliöiden kasvu ja ylempään keskiluokan elämäntapa jonka gentrifikaatio on tuonut mukanaan ”perinnöistyneisiin” kaupunkikeskustoihin.

Usein kuullaan kliseenä toistettavan kuinka uusi teknologia on syrjäyttänyt katuelämän. Kaupunkielämä on kuitenkin ohentunut jo vuosikymmenien ajan ja saavuttanut lähes ole-mattoman tason nukkumalähiöissä, jotka modernismin kau-

¹⁸⁷ Tiesdell 2001, 58: ”it is important to appreciate that the public realm is both a physical and a social construct. Not only is a spatially defined physical public required, but that public realm needs to be animated by people: spaces become places through their use by people.”

punkisuunnittelua ja autoistumista seurannut kaupunkirakenteen keskipakoinen hajoaminen on synnyttänyt. Syy-seuraussuhde toimii myös toiseen suuntaan: uusi media on, jos ei suorastaan syntynyt autenttisen eletyn kaupunkiympäristön puutteesta, niin ainakin löytänyt käyttäjänsä sen vuoksi, ja virtuaalisten kohtauspaikkojen viehäytys piilee ohenneessa ja paikoin kadonneessa kaupunkielämässä. Urbaaniin tilanjäsen-nykseen viittaavia paikannimiä on käytetty kyllästymiseen asti virtuaalisen maiseman jäsentämisessä virtuaalisista toreista ”GeoCities”iin. Virtuaaliodellisuus ei kuitenkaan pysty syrjäyttämään puoleensavetävää kaupunkitilaa. Uusi teknologia on tullut käyttäjiensä mukana kaupunkitilaan: kun ihmiset jakavat kuvia ja jakavat sosiaalisessa mediassa fyysisen läsnäolonsa tietyssä paikassa, he samalla tekevät merkittäväksi, houkuttelevaksi ja halutuksi *olemisen*, osallistumisen ja läsnäolon kaupunkitilassa. Kaupunkitila on edelleen yhteisöllisyyden näyttämö, mikäli yhteisö on olemassa. Se saattaa olla samanaikaisesti useiden yhteisöjen omilla merkityksillään täyttämä julkisten rituaalien ja tapahtumien näyttämö. Mobiilitek- nologia ja sosiaalinen media on nopeuttanut kaupunkitapahtu- mista tiedottamista ja lisännyt spontaanisti järjestettyjä tapahtumia. Aluemarkkinointia, mutta myös asuinalueiden viihtyvyyttä suunnittelevien ratkaistavaksi jää se, miten kau- punkitilan voi pitää puoleensavetävänä ja kilpailukykyisenä oman kotisohvan tai kauppakeskusten kanssa.

Historiallinen kaupunkitila on ennen kaikkea meitä edeltä- neen kulttuurin omaksi kuvakseen rakentama ”inhimillinen käyttöliittymä”. Historioitsija ja maantieteilijä David Lowent- halin (1985) klassikkoteoksensa otsikossa siteeraamien L.P. Hartleyn romaanin *The Go-Between* alkusanojen mukaan *The past is a foreign country: they do things differently there.*

Kuva 140: Uuskeskiaikainen video-ovipuhelin Sassi di Materan luolakau-
punginosassa. KH 2010.

Kuva 141: Piazza Vittorio Veneto, Matera. Taustalla näköalatasanne ja näkymä Sasso Bareoson luolakaupunginosaan.

CASE STUDY: MATERA

Vaikka maantieteellinen etäisyys kotikaupungistani Nardòsta ei olekaan merkittävä, vierailin ensimmäistä kertaa Materassa vasta 26.–27.4. 2007, kun minulle oli tarjoutunut mahdollisuus pitää luento Etelä-Italian kaupunkilaitoksen historiasta ja kaupunkikulttuurista TKK:n Arkkitehtuurin historian kurssille. Yövyin hotellihuoneessa, joka oli kunnostettu tynnyriholvilla jatkettuun luolaan, *lamioneen*. Bioarkkitehdit olivat hehkuttaneet, että luolassa olisi melko lämmintä ilman lämmitystä ja riittävän viileää ilman ilmastointia: neljästätoista kahteenkymmeneen astetta kesät talvet. Suhteellinen ilman kosteus oli tuntuva. Huoneen WC:ssä oli yötä päivää käytössä kosteudenpoistaja. Yöllä alkoi sataa; vesi valui vuoteeseen kalkareniittikallion tuntemattomia onkaloita pitkin suoraan luolan katosta.

Olen palannut Materaan useamman kerran tämän tutkimuksen puitteissa, ensimmäistä kertaa toukokuussa 2010. Silloin olin sopinut tapaamisen luolahotellia kaupungissa puolisonsa kanssa pitävän teksasilaisen antropologi Dorothy Louise Zinnin kanssa: keskustelin myös hotellin muodostavien kiinteistöjen kunnostuksen suunnittelusta vastanneen professori Antonella Guidan kanssa, tutustuin maakuntakirjasto ”T. Stiglianissa” kaupungin arkkitehtuuriperinnön kunnostamista

käsittelyyn keskeiseen kirjallisuuteen. Palasin kaupunkiin uudelleen saman vuoden marras-joulukuussa, jolloin tapasin jälleen Dorothy Zinnin, luolakaupungin kunnostamisesta vastaavassa kunnallisessa virastossa työskentelevän *geometra* Claudio Montinaron sekä tein yhteensä 6 puolistrukturoitua haastattelua asukkaiden ja liikkeenharjoittajien parissa. Näiden lisäksi tapasin vapaamuotoisen keskustelun merkeissä senhetkistä kunnallispolitiikkaa kritisoinutta uusoikeistolaista CasaPound Materaa edustavan Stefano Dublan sekä arkkitehti Massimiliano Burgin, valokuvasin kaupunkia ja valokopioin lähdemateriaalia. Olen palannut kaupunkiin vielä uudelleen vuosina 2012, 2013 ja 2014.

Ensimmäisillä vierailuillani kaupunginosa näyttäytyi hiljaisena ja tyhjänä. Hylättyjä rakennuksia oli jäljellä vielä yllättävän paljon, ja kaupungista huokui tunne siitä etteivät mitkään resurssit riitä. Vuosikymmeniä sitten aloitettujen rakennustyömaiden aidoissa oli haalistunut työmaakyltti vielä paikoillaan. Kaupungin käyttö oli vuosikymmenten aikana muuttunut ja historiallisiin, elämää kuhiseviin valokuvuihin verrattaessa asukkaiden pakkosiirrosta johtuvan autioitumisen rinnalle nousi elämän ja kaupunkitilan käytön yksityistyminen, paitsi erilaisten toimintojen katoamisella julkisesta, puolijulkisesta ja puoliyksityisestä tilasta, myös konkreettisesti tilaa aitaamalla ja valvontakameroilla. Satunnaisia turisteja lukuun ottamatta kaupunginosa vaikutti päivällä kuolleelta. Missä olivat lapset, vanhukset, kotiäidit? Kaupunginosa muistutti nukkumalähiötä! Luolakaupunki osoittautui erilliseksi muusta kaupungista: kun se näyttäytyi melko autiona, oli samaan aikaan luolakaupungista ylärinteessä sijaitsevassa Pianon kaupunginosan barokkiaikaisessa historiallisessa keskustassa meneillään vilkas kaupunkielämä, myymälöitä, liikkeitä ja perheitä kävelyllä.

Toimijat

Sassi di Materan kaupunginosa kaupunkilaisten ja asukkaiden kanssa keskustellessa ovat toimijoina nousseet esille osittain sukupolvien kanssa päällekkäiset ryhmät. Kaupunginosan tyhjentämisen vielä muistavan vanhimman ikäluokan suhde luolakaupunkiin voi olla häpeän värittävä kielteinen tai selvästi käytännönläheinen: kaupunginosa ei kuitenkaan tyhjennetty kokonaan, ja 1960- ja 70-luvuilla kiinteistöt saattoivat olla hal-

poja. Asunnot joita ei aikanaan pakkolunastettu ovat jääneet käyttöön, ja lisätilaa, kuten varastoja tai viinikellareita on ollut mahdollista hakea lain 771/1986 mukaan valtion omistamista ja kunnan hallinnoimista asuinkelvottomina pakkolunastetuista huoneista. Ensimmäisiä varsinaisia ”paluumuuttajia” olivat siivilipalvelusta suorittaneiden aseistakieltäytyjien joukoista nousseet ”luolanvaltaajat”, jotka kunnostivat vuonna 1976 Malven korttelista käyttöönsä muutamia asuntoja, ja seuraavana vuonna perustivat osuuskunnan Cooperativa delle Malve (ts. Cooperativa dei Occupanti Abusivi). Ryhmä on osittain päällekkäinen 1980- ja 90-lukujen taitteessa kaupunginosaan muuttaneiden intellektuellien kanssa: he ovat usein nauttineet kaupunginosaan kunnostamiseen suunnatusta rahoituksesta. Lisäksi monien julkishallinnon tehtäviin sijoittuneiden elinkeino ei välttämättä ole riippuvainen kaupunginosaan kohdistuvasta kiinnostuksesta. Seuraava polvi muodostuu jo ainakin osittain kunnostettuihin asuntoihin muuttavista vapaista ammatinharjoittajista ja käsityöläisistä, jotka saattavat omistaa asuntonsa tai osan siitä. Viimeisenä osingolle ovat saapuneet nuoret ja kriittiset, mahdollisesti vielä opiskelevat materalaiset, jotka puheissaan suhtautuvat epäluuloisesti ulkomaalaisia ja vieraspaikkakuntalaisia sijoittajia kohtaan. Syytökset kohdistuvat myös aikaisempiin sukupolviin, jotka ovat käyttäneet omiin tarkoituksiinsa luola-kaupungin kunnostamiseen kohdistetut julkiset resurssit. Mahdollisesti hekin haluaisivat omistaa palan kaupunginosasta tai harjoittaa siellä elinkeinoa, mutta eivät omaa riittäviä resursseja päästäkseen osalliseksi harvoista vapailta markkinoilla tarjolla olevista kiinteistöistä. Kärkevästi kaupunginosaan hallinnointiin on ottanut kantaa esimerkiksi uusfasistinen CasaPound Matera, jonka vaateet uusista tarkoista säännöistä, puhtaanapidosta ja sosiaalisen asumisen tukemisesta kohdistuvat kaikkien nähtävissä oleviin kritiikin kohteisiin.

Turismin tärkeys elinkeinona näkyy matkamuuistikauppoina ja hotelleina, sekä näihin johdattavina tienviittoina. Asukkaita palvelevat liikkeet puuttuvat täysin: kaupunginosassa ei ole elintarvikekauppaa, apteekkia, tupakkakioskia tai muita peruspalveluita. Poikkeuksen muodostavat ravintolat, pizzeriat ja pubit, joilla on jonkinlaista merkitystä ympäröivän kaupungin sekä lähiseudun ilta- ja varsinkin viikonloppuelämässä. Niistäkin monet olivat toukokuussa turistikauden ulkopuolella arkipäivisin kiinni. Majoitusliikkeiden hinnoittelussa tu-

Kuva 142: Piazza Vittorio Veneto, näköalatasanne. KH 2012.

ristikausi kestää maaliskuun puolestavälistä tai huhtikuun alusta lokakuun puoleenväliin tai marraskuun alkuun, ja lyhyempänä joulusesonkina aatosta loppiaiseen. Sesongin ulkopuolella kaupunginosassa ei liiku juuri ketään.

Haastattelut

Kaupunkisuojelelun onnistumisen kvalitatiivisen tutkimuksen metodina olen käyttänyt haastattelua, tarkemmin lomakkeeseen pohjautuvaa puolistrukturoitua teemahaastattelua. Haas-

Kuva 143: Äärioikeistolaisen Casapound Materan ilmoituksessa on myytävänä eurooppalaiseksi kulttuuripääkaupungiksi ehdolla oleva turistikaupunki, joka tarjoaa veroja, tyhjää puhetta eikä mitään palveluita.

tattelun rungossa useampia aihepiirejä oli määritetty, mutta kysymyksillä aihepiirien sisällä ei ollut tarkkaa muotoa ja vapaasti polveileva keskustelu saattoi palata aikaisempiin aiheisiin. Aivan kaikkia haastatteluja ei nauhoitettu informanttien jännittyneisyyden ja epäluuloisuuden vuoksi.

Toimijoista olen omilla erillisillä haastattelurungoilla haastatellut asukkaita sekä liikkeenharjoittajia: kauppiaita, käsityöläisiä ja ravintoloitsijoita. Kaavailin erillisiä haastattelumakkeita myös suunnittelijoille ja toteuttajille, mutta materiaalin runsauden vuoksi luovuin aikeesta. Rakennusvalvontaan haastatellut, sillä materiaali on julkista. Tyydyin vapaamuotoiseen keskusteluun luolakaupungin rakennusvalvonnasta vastaavan kunnanviraston virkailijan kanssa. Myös muiden sosiaalisten toimijoiden kuten yhdistysten osalta tyydyin julkaistuun materiaaliin.

Haastatellun **yleistietoina** kysyin haastateltavien ikää, sukupuolta, koulutusta, senhetkistä ammattia sekä perheen koostumusta. Viidestä haastatellusta kolme oli naisia, kaksi miehiä. Nuorin haastateltava oli 37-vuotias ja vanhin 74. Kaksi haastateltavista oli suorittanut korkeakoulututkinnon, kaksi opistoasteen tutkinnon ja yksi oli siirtynyt oppivelvollisuuskoulun suorittuaan suoraan työelämään. Vanhin haastateltavista oli

jo eläkkeellä rautateiltä, yksi työskenteli yliopistossa, yksi vapaana ammatinharjoittajana, yksi oli restauroija ja yhdellä oli baari. Haastateltujen joukossa oli kaksi lapsiperhettä, yksi asui puolison kanssa lasten jo muutettua kotoa, yksi pari oli lapseton. Yksi haastateltavista oli eronnut, lapseton ja asui haastattelun hetkellä yksin.

Asumishistoriaa koskevissa kysymyksissä tiedustelin haastateltavilta, kuinka kauan he olivat asuneet kaupunginosassa, ja missä he olivat asuneet aiemmin. Vanhin asukkaista oli asunut Sassin kaupunginosassa koko ikänsä lukuun ottamatta Saksassa siirtotyöläisenä elettyjä vuosia, ensin Civitassa ja lapsuudenkodin pakkolunastuksen jälkeen via S. Stefanolla. Hänen äitinsä oli ostanut nykyisen kiinteistön vuonna 1958, ja haastateltava oli muuttanut siihen puolisonsa kanssa avioiduttuaan vuonna 1966. Muut olivat muuttaneet kaupunginosaan myöhemmin: yksi haastatelluista oli asunut luolanvaltaajien osuuskunnan kunnostamissa asunnoissa 1977–87 ja palannut uudelleen kaupunginosaan vuonna 1998, muut olivat muuttaneet vuosina 1989, 2000 ja 2005. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastateltavat olivat kotoisin Materasta.

Perusteeksi asuinpaikan valinnalle yksi haastateltavista kertoi äitinsä tehneen hyvät kaupat 1950-luvun lopulla, jolloin kaupunginosan arvostus oli alhaisimmillaan. Käytännönläheistä näkökulmaa painotti kaupunginosan kauneuden lisäksi myös toinen haastateltu, joka oli muuttanut osuuskunnan kunnostamaan asuntoon alaikäisenä äitinsä kanssa. Yksi haastateltavista kertoi haaveilleensa kaupunginosaan muutosta ”aina” tai ainakin vuodesta 1997; myös toinen haastateltava antoi ainaksi perusteekseen rakkauden kaupunginosaan. Cooperativa delle Malven osuuskunnan kanssa vuonna 1977 kaupunginosaan muuttanut haastateltava kertoi tehneensä valinnan seikkailun ja poliittisen aktivismin takia. Yksikään haastatelluista ei sanonut katuneensa valintaa, ja kysymykseen siitä, tekisivätkö he uudelleen saman valinnan kaikki vastasivat myöntävästi, ja yksi sanoi, että ainoana vaihtoehtona voisi kuvitella muuttavansa kokonaan pois Materasta. Asuinpaikan hyvinä puolina mainittiin paikan rauhallisuus ja ainutkertaisuus. Kaksi haastateltavista mainitsi erityisesti, ettei haluaisi asua asunto-osakeyhtiössä, joissa eläminen mielletään Italiassa usein konfliktiseksi. Yksi painotti luolakaupungissa asumisen olevan elämäntapa.

Pyysin asukkaita kuvailemaan **asuntoaan**, sen huoneiden lukumäärää ja muita mahdollisia piha- ja varistorakennuksia. Suurimmassa asunnossa oli 150 m² kahdessa tasossa: sisään-tulokerroksessa oli keittiö, olohuone, kylpyhuone ja entinen vesisäiliö joka oli muutettu viinikellariksi. Kolmea porraskelmaa alempana oli kaksi makuuhuonetta ja kylpyhuone, parvi sekä yläkerrassa pieni työhuone. Asunto oli viinikellaria lukuun ottamatta rakennettu muuraamalla maanpinnan yläpuolelle. Toinen, edellistä hieman pienempi asunto käsitti 4 huonetta, keittiön ja saniteetitilat sekä terassit. Näiden lisäksi asunnon välittömässä läheisyydessä sijaitsi 1970-luvun puolessavälissä erikseen hankittu suuri viinikellarin, joka oli louhittu kallioon. Kolmannen haastateltavan rakenteellisesti hyvässä kunnossa oleva asuinrakennus muodostui eteisestä, olohuoneesta, pienestä keittiöstä, kahdesta makuuhuoneesta, kylpyhuoneesta sekä lisäksi ullakotilasta noin 1700-luvulla rakennetun tiilirakenteisen holvin alla. Kahdesta pienimmästä asunnosta toinen muodostui kahdesta isosta huoneesta ja haastateltavan ilmoittama pinta-ala oli 90 m² parvi mukaan luettuna; toisessa oli kahdessa kerroksessa 90 m², joista 60 m² rakennettua ja 30 m² luolaa, sekä erikseen mainittu suuri 30 m² terassi.

Kaksi haastateltavista asui omistusasunnossa, kaksi yksityisen omistamassa asunnossa vuokralla ja yksi osuuskunta So.P.In asunnossa. Yksi vuokralla asuvista kertoi kiinteistön omistajan muuttaneen itse muualle, koska asunto oli hänelle liian pieni; toinen tiesi mainita, että toinen puoli kiinteistöstä oli valtion omaisuutta, joka oli annettu vuokralle 30 vuodeksi.

Yksikään haastateltavista ei tuonut esiin konfliktia historiallisen asumisympäristön ja modernien asuinmukavuuksien vaatimuksen välillä. Vain yksi haastateltavista vastasi asunnon olevan kesällä miellyttävän viileä mutta talvella kylmä, koska lämmin ilma nousee korkeissa holvikattoisissa huoneissa kattoon eikä lämmitä tilaa jossa oleskellaan.

Kysymykseen asunnossa tehdyistä kunnostustöistä vain pisimmän ajan nykyisessä asunnossa asunut vastasi teettäneensä ylläpitokorjausta kuten rappauksen ja kattotiilien korvaamista uusilla. Muut kiinteistöt olivat osuuskunnan, edellisen omistajan tai vuokranantajan kunnostamia. Molemmat yksityisen vuokranantajan omistamassa kiinteistössä asuvat tiesivät omis-

Kuva 144: Sassi di Matera, matkamuistoja ja pikkupyykkiä. KH 2014.

tajien remontoineen asunnon 1990-luvulla, ja toinen osasi täsmentää kunnostustöiden ajankohdaksi vuodet 1992–93. Kukaan ei osannut sanoa tarkemmin korjauksen suunnittelijasta, lupahakemusprosessista, toteuttajista tai kustannuksista. Yksi vuokralla asuvista tiesi asunnon omistajan saaneen lain 771/1986 mukaista tukea tai lainantakuuta valtion omistaman osuuden kunnostamiseen.

Kaikkien haastateltavien asunnon varustetaso oli nykystandardien mukainen ja lämmitykseen käytettiin metaania. Pi-

Kuva 145: Työmaa, Sassi di Matera. KH 2010.

simpään kaupunginosassa asuneen haastatellun äiti oli hankkinut asuntoon vesi- ja viemäriiliittymän jo vuosina 1958–59, ja viemäri oli uusittu vuonna 1999 kun kaupunginosassa tehtiin uutta infrastruktuuria.

Kysymysryhmässä **liikkuvuudesta** tiedustelin haastateltavilta onko heillä autoa, mihin he sitä käyttävät ja mihin pysäköivät. Kummallakin lapsiperheellä oli kaksi autoa. Eläkeläisen vaimolla ei ollut omaa autoa, mikä on siinä ikäluokassa normaalia. Yksin asuvalla oli (ymmärrettävästi) vain yksi auto. Yhden pysäköintipaikka oli Piazza S. Biagiolla, neljä autoa oli Sant'Agostinon pysäköintipaikalla ja yksi haastateltavista piti autoaan rajoitetun liikenteen alueella kadulla mikäli löysi

parkkipaikan, mutta myönsi kysymyksen olevan monimutkainen. Tiedustelllessani autoilun vaihtoehtoista minulle kerrottiin, että aiemmin toiminnassa ollut bussilinja luolakaupunginosaan oli lakkautettu. Yksi haastateltavista piti polkupyörää mahdollisena vaihtoehtoina, ja kaikki kävelivät. Autoa pidettiin kuitenkin välttämättömänä matkoihin Materan ulkopuolelle. Neljällä haastateltavista työpaikka oli kävelymatkan päässä ja yksi sanoi pääsevänsä töihin nopeammin kävelen; eläkeläinen kertoi käyttäneensä autoa työmatkaan. Yksi haastatelluista saattoi lapsensa autolla päiväkotiin, joka oli kaukana mutta tietoisesti valittu, toinen sanoi saattavansa lapsen kouluun via Lucanalle toisinaan myös jalan. 1960-luvulla Sassin kaupunginosassa oli päiväkoti, mutta ala-asteen koulu sijaitsi lähellä maakuntahallinnon palatsia.

Kysymykseen **peruspalveluista** sain vastaukseksi, ettei kaupunginosassa ole mitään, ei elintarvikemyymälöitä eikä apteekkia. Piazza Vittorio Veneton läheltä ja keskustasta löytyy kuitenkin kaikkea, samoin Piazza Sedilen lähellä on pieni marketti. Yksi haastateltavista kertoi ajavansa viikoittaisia ostoksia varten supermarkettiin Venusion kaupunginosaan, yksi kertoi kuuluvansa luomuvihannesten ostospiiriin ja vain yksi (mahdollisesti äitinsä tai vaimonsa ruokkima) vastasi poistuvansa luolakaupungista ainoastaan ostaakseen tupakkaa.

Kysyin haastateltavilta myös vapaa-ajasta ja sosiaalisesta elämästä, siitä kuinka paljon he viettävät aikaa omassa kaupunginosassaan, ja mitä kaupunginosa tarjoaa lapsille. Yksi haastateltavista kertoi ettei hänellä juuri ollut vapaa-aikaa mutta sitäkin enemmän sosiaalista elämää, hän kertoi osallistuvansa moniin musiikki- ja teatteritapahtumiin sekä uutuuksikirjojen esittelyihin, ja majoittavansa usein kodissaan yliopistolle saapuvia vierailijoita. Luolakaupunginosassa hänen mukaansa oli ainoastaan baareja ja ravintoloita muttei mitään muuta vapaa-ajan aktiviteettia. Toinen haastateltava kuvaili kaupunginosan elämää esikaupunki- tai nukkumalähiöelämäksi ja kolmas kertoi sosiaalisen elämän tapahtuvan Pianon kaupunginosassa. Vanhin haastateltavista kertoi vieneensä lapset leikkimään laajennuskaupunginosassa sijaitsevaan puistoon. Haastattelemani pienten lasten vanhemmat vahvistivat sen havainnon, etteivät lapset nykyään leiki kadulla, heitä kuljetettiin autolla harrastuksiin ja joka tapauksessa lapsia oli kaupunginosassa vähän. Naapurustosta haastateltavilla ei ollut

paljoa sanottavaa: yksi kertoi oman kotinsa olevan ainoa, jonka sisäänkäynti aukeaa kujalle, ja toinen kuvaili naapurustoa yksityistyneenä.

Kysymyksessä **muista palveluista kaupunginosassa** kartoitin haastateltavien havaintoa ja mielikuvaa siitä mitä muita toimintoja heidän kotinsa lähellä oli. Tiedustelin mitä kaupat myyvät, ja ovatko ne jollain lailla relevantteja kaupunginosan asukkaiden tarpeiden kanssa. Haastatellut mainitsivat turisteille suunnatut paikallisia gastronomisia erikoisuuksia myyvät kaupat, matkamuistomyymälät ja ravintolat. Yhden kodin lähellä oli pizzeria ja konditoria, toinen mainitsi baarin. Yksi haastateltavista mainitsi hotellit ja kaksi Bed & Brekfast -majoitukset. Basilikatan alueen APT (Agenzia di promozione turistica) antoi vuoden 2014 luvuiksi 27 hotellia, 82 B&B:tä, 65 huoneenvuokraajaa (*affittacamere*), neljä yhdistysten loma-asuntoa ja kuusi maaseutumajoituskohdetta eli yhteensä 2908 vuodepaikkaa koko kunnan alueella; vuodelle 2005 päivätty PGdR puhui 656 valmistuneesta ja valmisteilla olevasta vuodepaikasta. Suunnitelmassa vuodepaikkojen suunnittelullinen määrä oli rajattu kahdeksaansataan, mutta rajausta oli yliviivattu ja asetettu erillisen harkinnan alaiseksi¹⁸⁸. Se on aika suuri luku suhteessa kaupunginosan noin 1739 asukkaaseen (2010).

Kysymykseen **toimintojen rinnakkaiselossa koetuista ongelmista** vain yksi haastateltavista vastasi, että hänellä oli ollut suuria ongelmia vuosina 2000–2003, ja erityisesti kesällä 2001. Silloin hänen sanojensa mukaan kaupunginosaan oli yhtäkkiä myönnetty 40 uutta anniskelulisenssiä jolloin yöelämä, läpiajo ja pysäköinti oli villiä. Hän mainitsi tapauksen ambulanssista, joka ei päässyt hakemaan potilasta kontrolloimattoman pysäköinnin vuoksi. Asukasyhdistyksen ja liikkeenharjoittajien välinen konflikti hiipui kuitenkin vähitellen asukkaiden väsymykseen ja *movidan* luonnolliseen siirtymiseen muualle. Yöelämää hillitsi myös samojen yrittäjien toimiminen sekä baari- että majoitusbisneksessä, ja havainto siitä, että ensimmäinen häiritsi jälkimmäistä. Kauempana yöelämän päätepuskiltä asuvat haastateltavat vastasivat, ettei heillä ole onneksi ollut ongelmia.

Kuva 146: Sassi di Matera, hienosisistä kalkkibiekkakivistä (*pietra leccese*) veistetty ilmanvaihtoräppänä. KH 2010.

Kysymykseen **kaupunginosan todellisesta ja koetusta turvallisuudesta** haastatellut vastasivat rauhoittavasti tuntevansa olonsa turvalliseksi. Yksi haastateltavista mainitsi yksinäisyyden, mutta täsmensi myös ”ettei ole sitä tyyppiä joka pelästyy”. Luolakaupunki miellettiin yleensä turvalliseksi ja valaistusta pidettiin riittävänä. Kielteisinä havaintoina yksi haastateltava mainitsi tammikuussa 2010 alkaneen talousjätteen ovelta ovelle keräämisen seurauksena yleistyneet rotat,

¹⁸⁸ ”Un'eventuale limitazione deve derivare da specifici studi di settore ai quali si rinvia e che sarà sottoposta all'approvazione del Consiglio Comunale (osservazione n. 3 sub 1 e 2, controdeduzione approvata con D.C.C. 83 del 27/11/2012).”

Kuva 147: Ravintola odottaa illallissajan alkamista Sassin luolakaupunginosassa. KH 2012.

Kuva 148: Vesiposti 1900-luvun alkupuoliskolta. Vertaa kuvan 20 uus-1800-lukulaiseen vesipostiin. KH 2007.

joista yhden oli kohdannut asunnossaan, sekä alkoholista ja pysäköinnistä johtuneet tappelut yöelämän ollessa vilkkaimmillaan. Toinen haastateltava kertoi ” nähneensä hiiren mutta kaukaa”. Myös kulkukoirat mainittiin. Yksi haastatelluista kertoi 1990-luvulla jossain vaiheessa tyhjillään olleiden kortte-

leiden vetäneen puoleensa epäsosiaalista ainesta, ja että muutamia viikkoja ennen haastattelua olisi uutisissa kerrottu tapauksesta, jossa Malven korttelissa hylättyä kiinteistöä oltaisiin käytetty prostituutioon.

Sassi di Materan **kunnostamisen onnistumisen arvioimiseksi** pyysin haastateltavia omasanaisesti kuvailemaan sen vaiheita ja tiedustelin millaisena he näkevät kaupunginosan tulevaisuuden. Arviot kunnostuksesta olivat pääasiassa myönteisiä: paljon on tehty, oltaisiin voitu tehdä enemmän ja paremmin, alue jossa haastateltava asuu on suhteellisen hyvin kunnostettu mutta luolakaupunginosassa kokonaisuudessaan on vielä paljon tehtävää. Yksi haastateltavista vertasi Sassi di Materaa Alberobelloon¹⁸⁹, ”kielteiseen vertailukoh-teeseemme” ja arvioi, ettei suurta tuhoa olla saatu aikaan siksi koska kunnostaminen Materassa on käynnistynyt myöhemmin. Kaupunginosaan muutti 1990-luvulla paljon uusia asukkaita, mutta nyttemmin kaikki kohtuullisilla kustannuksilla kunnostettavissa oleva rakennuskanta on jo kunnostettu, ja hylätyt rakennukset ovat niin rapistuneita, että niiden kunnostaminen tulee kalliiksi. 1980- ja 90-lukujen taitteessa kaupunginosaan muuttaneet ovat voineet myös hyötyä vuoden 1986 lain rahoituksesta, joka sittemmin on loppunut. Asuntoja ei ole saatavilla, ja nuoret materalaiset valitsevat harvoin kaupunginosan asuinpaikakseen. Vanhin haastateltavista näki kaupunginosan tulevaisuuden optimistisessä valossa, muut esittivät epäilyksensä asukkaiden ja turismin palveluita kauppaavien toimijoiden intressien tasapainon säilymisestä jatkossakin. Kaupungin ”varsinainen historiallinen keskusta” Pianon kaupunginosassa on elävä ja tavoiteltu, eikä keskivertomateralaisella ole tarvetta laskeutua alas luolakaupunginosaan.

SWOT-analyysi

En käyttänyt Materassa myöhemmin muissa kohteissa haastatteluun liittämäni SWOT-analyysia. Vahvuudet, heikkoudet, mahdollisuudet ja uhat olen poiminut keskusteluissa ja lehtikirjoittelussa esiin tulleista aiheista. Niissä kaupungin si-

¹⁸⁹ Noin 70 kilometrin päässä Materasta sijaitseva Alberobello (BA) on liitetty Maailmanperintöluetteloon vuonna 1996 (ref. 787). Sen erikoiset ilman laastia ladotut ja kartiomaisen liuskekivikaton kattamat rakennukset, *trullot*, ovat suurelta osin muuttuneet talonpoikaisasunnoista matkamuistomyymälöiksi.

säisiksi vahvuuksiksi on arveltu sen urbaanin ympäristön ainutlaatuisuus, hiljaisuus ja luonto. Heikkouksiksi mainitaan kaupungin heikko työllisyystilanne, liiallinen riippuvuus julkisesta sektorista, resurssien epätasainen jakautuminen ja maantieteellinen eristyneisyys kaukana liikennereiteistä. Kunnostamista edelleen odottavan rakennusperinnön määrä on myös huomattava, ja rahoituksen riittämistä sen tarpeisiin epäillään. Ulkoisista tekijöistä johtuvina kaupungin mahdollisuuksina nimetään turismi, jonka toivotaan tuovan vaurautta ja työllisyyttä; samalla se nähdään myös uhkana, koska lyhytnäköisen hyväksikäytön pelätään (aiheellisesti) tuhoavan kaupungin ainutkertaisuuden. Myös Italiassa kaavaillut hallintoreformit, kuten maakuntien lakkauttaminen, aiheuttivat toteutuessaan työllisyyden kriisin Materassa.

Viranomaiset

Haastattelin 30.11.2010 *geometra* Claudio Montinaroa kunnallisesta rakennusvalvonnasta Sassin luolakaupunginosassa vastaavassa virastossa, vuonna 1987 perustetussa Ufficio Sassin. Virasto sijaitsi luolakaupunginosassa vuosina 1988–1991, mutta on sittemmin siirtynyt nykyiselle paikalleen kunnan hallintopalatsiin. En nauhoittanut haastattelua, koska saatavalla oleva viranomaismateriaali on julkista. Tein keskustelustamme muistiinpanoja.

Kysymykseen voimassaolevasta kaavainstrumentista sain vastaukseksi, että tällä hetkellä käytössä oleva kaavainstrumentti, PGdR 2° kaksivuotiskausi (1994) ei ole enää lainvoimainen. Uusi PGdR kolmatta kaksivuotiskautta varten on laadittu 2005 mutta kunnanvaltuusto ei ole vahvistanut sitä. Näiden lisäksi sain Assessorato ai Sassin vuonna 2002 laatiman esitteen ja CD:n sekä toisen ja kolmannen kaksivuotiskauden materiaalin digitaalisessa muodossa.

Kysymykseen pakkolunastettujen kiinteistöjen määrästä en saanut tarkkaa vastausta, mutta arvio oli noin 73 % luolakaupunginosan kiinteistöistä (Pontrandolfi 2002). Pakkolunastuksen dokumentit eli jokaisesta kohteesta tehty sanallinen arvio ja mittapiirustus ovat maa- ja kiinteistörekisteriä vastaavan viraston (*Agenzia del Territorio*) hallussa, ja niistä ollaan tekemässä digitaalista arkistoa. Myöskään kunnan yksityiseen käyttöön antamien kiinteistöjen tarkkaa määrää haastattele-

Kuva 149: Työmaa, katuvalaisin ja terrakottainen syöksytorvi Materassa. KH 2012.

mani virkailija ei osannut kertoa: usein vuokralle on kuitenkin annettu yhtenä kiinteistönä enemmän kuin yksi kiinteistörekisteriin merkittyä yksikköä. Kiinteistöjä on vuokrattu 30 vuodeksi joko yleiseksi julistetun haun (*bando*) kautta, tai hakumenettelyllä jos hakija omistaa kiinteistön, johon valtion omistama yksikkö voidaan liittää. Hakijan pitää esittää suunnitelma, ja sitoutua käyttämään vuokraamansa kiinteistöä ainakin 10 vuoden ajan. Mikäli hakija myy omistamansa kiinteistön, siirtyy hänen käyttöönsä annetun valtionomai-

Kuva 150: Hotellin nimikilpi ja ovipuhelin. KH 2012.

suuden käyttöoikeus uudelle omistajalle mikäli käyttötarkoitus ei muutu.

Kaupunginosan asukasluku on vakiintunut alle kahteentuhanteen yksikköön: vuonna 1998 asukkaita oli 1753, vuonna 2004 luku oli hieman noussut 1866 yksikköön, ja vuonna 2010 palannut takaisin 1739 asukkaaseen. Tiedossa oleva asukasluku on tarkka, muttei luotettava, sillä B&B-majoituksen pitämisen ehtona on toiminnan harjoittajan kirjoilla oleminen majapaikan välittömässä läheisyydessä.

Kysymykseen julkisesta asuntotuotannosta sain vastaukseksi, että lain 179/92 perusteella asuntoja on kunnostettu sosiaalisen asumisen kohteiksi 18 miljardin liiran (9 296 222,93 €) edestä. Infrastruktuureista sain tietää ettei kaupunginosan vuonna 1913 suunnitellussa ja 1920-luvulla toteutetussa viemäriverkossa oltu erotettu viemäriä ja hulevesiviemäriä. Tilannetta korjataan sitä mukaa kun viemäriä on uusittu.

Ongelmat

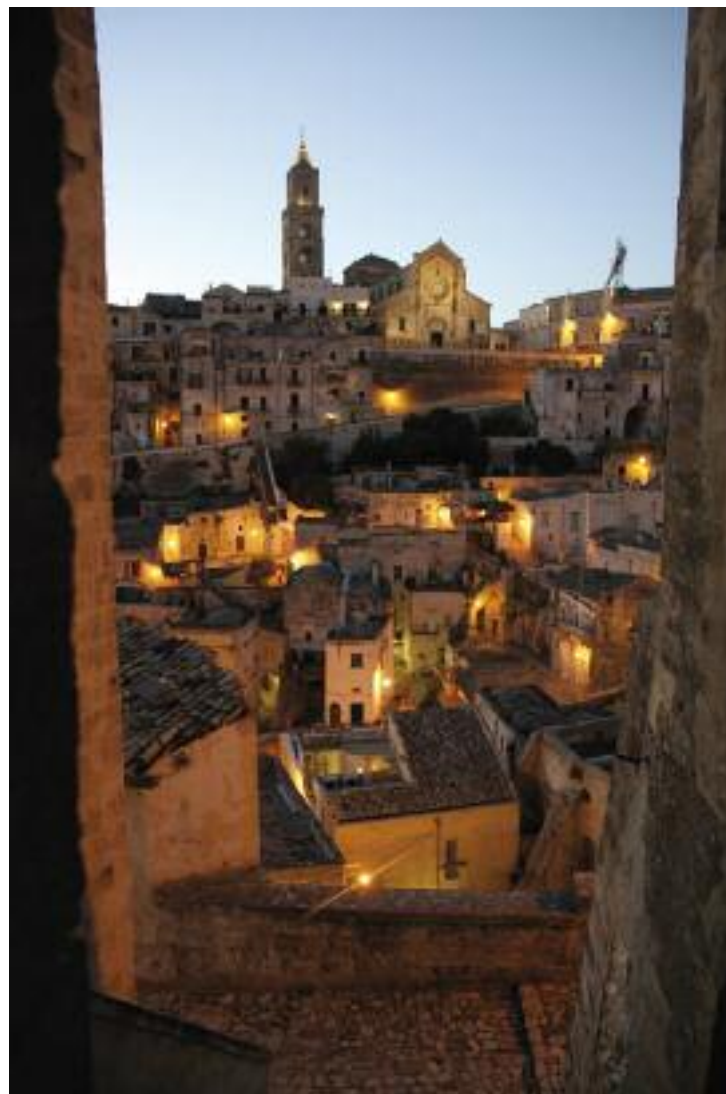
Kaupunkirakenteen hajoaminen ja modernin keskipakoisvoima on vaikuttanut Sassi di Materan kaupunginosan elämään merkittävästi, sillä asukkaiden pakko siirto uusiin lähiöihin on noudattanut modernismin agenda. Liikenneyhteydet uusista kaupunginosista keskustaan olivat 1950-luvulla puutteelliset ja asukkaiden irtautuminen entisestä ympäristöstään oli dramaattinen. Vaikka kaupunginosaan on muuttanut uusia asukkaita etenkin vuoden 1986 lain rahoituksen myötä, ei sen asukasluku ole varsinaisesti kasvanut; vuonna 1976 jolloin kaupunginosaa oltiin vielä tyhjentämässä, oli siellä 2102 asukasta (Restauro 45–46/1979), vuonna 1998 asukkaita oli 1753 ja vuosina 2004 ja 2010 vastaavasti 1866 ja 1739 (Ufficio Sassi). Oman vaikutelmani mukaan asuttuna on säilynyt tai asutuksi on palautettu ne rakennukset, joita ei alunperinkään ollut tarpeen tyhjentää: asuinväljyys on toki kasvanut 1900-luvun alkupuoliskoon verrattuna. Tavoitteellinen asukasmäärä on esitetty kunnostussuunnitelmissa, mutta on epäselvää onko kaupunginosaa haluttu kunnostaa ja elävöittää asutusvetoisesti, vai turistivetoisesti (ks. esim. Tiesdell 2001). Samaa ohjelmalliseen epämääräisyyteen perustuu myös *Cooperativa Malven* vuoden 1971 arkkitehtuurikilpailuun kohdistama kritiikki.

Liikenne on ollut yksi keskeinen ongelma ja konfliktin aihe: luolakaupunginosan halki kulkee vain yksi 1930-luvulla entisiin puronuomiin rakennettu autotie, ja läpiajoliikenteen rajoittaminen on ollut kiistakapulana kunnallispolitiikassa. Alue on rajoitettu luvanvaraiselle liikenteelle, mutta liikennettä valvovat rekisterikilvet kuvaavat kamerat olivat toiminnassa noin puoli vuotta vuoden 2007 tammikuusta saman vuoden heinäkuuhun saakka, jolloin epäsuosittuja liikennerajoituksia eräänä vaaliaseenaan käyttänyt uusi kunnanvaltuusto astui valtaan. Autoliikenteen vaihtoehdot mielletään toimimatto-

miksi: ainakin haastattelujen aikaan asemalta kaupunginosaan kuljettava sukkulabussi *Navetta Sassi* ei ollut toiminnassa. Kolmannessa kaksivuotissuunnitelmassa (PB3 1.4) todetaan kaupunginosan kunnostumisen paradoksi: mitä enemmän kaupunginosaan saadaan asukkaita ja elämää, sitä enemmän siellä myös on autoja jotka sekä liikkeellä ollessaan että pysäköitynä tukahduttavat elämän¹⁹⁰.

Turvallisuuden tunteeseen vaikuttaa sosiaalisen kontrollin puute, tosin asukkaat eivät kuitenkaan haastatteluissa kertooneet kärsivänsä turvattomuudesta. Itseäni pelottivat kaupunginosassa kierrellessäni kulkukoirat, jotka tuskin haittaavat asukkaita koska heillä ei ole mitään syytä poiketa päivittäiseltä reitiltään tutkimaan hylättyjä kujia.

Luolakaupunginosa on vaarassa aikaa myöten muuttua epäpaikaksi alueelle luonteenomaisiksi muodostuneiden toimintojen kadottua, ja niiden korvaututtua matkamuistokaupoilla, maisemajunilla ja eri maiden lipuilla koristelluilla hotelleilla; samanaikaisesti kaupunginosa kärsii epäroolista ja merkityksettömyydestään kaupunkilaisten jokapäiväisessä elämässä. Varsinaiset palvelut ovat Pianon kaupunginosassa keskustassa. Asukkaat ilmaisevat tyytymättömyytensä kohteen hallinnoinnista erilaisten ”spontaanien asukas- ja kauppiaskomiteoiden julkilausumien” muodossa paikallisessa online-mediassa, kuten *sassilive.it* tai *sassikult.it*¹⁹¹. Genressä toistuva kritiikki kohdistuu julkisen liikenteen puuttumiseen, puhtaanapidon summittaisuuteen, katuvalaistuksen riittämättömyyteen, valtion omaisuuteen kuuluvien pakkolunastettujen kiinteistöjen pistemäiseen huoltoon ja rahoituksen tuhlaamiseen päättymättömiin työmaihin. Näissä politiikka näyttäytyy enemmän speaktaakkelin järjestäjänä kuin toimijoiden asioiden hoitajana, kiinnostuneena kaupunginosasta jouluseimikuvaelmien näyttämönä ja elokuvalavastuksena enemmän kuin toimijoiden asuin- tai työpaikkana¹⁹². Samansuuntainen syytös on luettavissa *Gazzetta del Mezzogiorno*ssa julkaistussa arkkii-

Kuva 151: Sasso Barisano iltavalaistuksessa. KH 2012.

tehti Pietro Laureanon haastattelussa¹⁹³, jossa hän ”huvipuistoa katsellessaan” kertoo saavansa sen vaikutelman, että kaupungin ehdottaminen maailmanperintöluetteloon on ollut pelkkä

¹⁹⁰ PB3 1.4: *”Una contraddizione generale che contraddistingue l’insieme delle operazioni di recupero citate è quella scaturente dal progressivo, ed ormai insostenibile, intasamento della ”debole” struttura viaria carrabile dei due Rioni (e degli spazi – camere urbane – ad essa afferenti), per effetto del traffico e della sosta dei veicoli; intasamento che sta avanzando, in progressione geometrica, mano a mano che aumentano gli immobili recuperati, e che rischia di soffocare ogni vivibilità.”*

¹⁹¹ Paikallisjulkaisujen sävy on usein poleeminen, ja niiden medialukutaidon saavuttamiseen tarvittaisiin riittävä taustatieto kunnallispolitiikan toimijoista.

¹⁹² Esim. 29.11.2010 päivätty artikkeli URL: [<http://www.sassilive.it/cronaca/il-presepe-vivente-si-avvicina-ma-lassessore-ai-sassi-diserta-gli-incontri-con-residenti-e-operatori-degli-antichi-rioni/>], avattu 14.1.2016

¹⁹³ 12/12/2002, 6.

imago-operaatio, joka on tähdännyt turistien lompakolle, elokuvaalavasteeksi pääsemiseen ja muutaman VIP-julkimon huomion herättämiseen. Kaupunginosaan tuhlataan poliittisessa ja älyllisessä diskurssissa idealisoituun tilaan viittaavia ylisanoja *maailmanperintökohde, ulkoilmamuseo, hydraulisen arkkitehtuuri- ja insinööritaidon mestarinäytös, talonpoikaissivistyksen pääkaupunki*, elokuvaalavastus *par excellence, kulttuuripääkaupunki*, jotka kätkevät taakseen sen, että käyttötila on unohdettu ja laiminlyöty. Edellä viitatussa artikkelissa siteeratun Laureanon mukaan käsityöläiskaduksi suunnitellulla via Fiorentinilla puodit ja verstaat ovat aina suljettuja, koska ne on kunnan koordinoimassa haussa annettu käyttöön sellaisille toimijoille, jotka eivät edes ole käsityöläisiä.

Gentrifikaatio ja gentrifioijien mukanaan tuoma elämäntavan muutos on heijastunut luolakaupunginosaan elämään tai pikemminkin sen puutteeseen: toisaalta kaupunkitilan elävyyteen ei aikaisemmin vaikuttanut ainoastaan tilan puoleensavetävyys, vaan myös asuntojen ahtaus¹⁹⁴. Yksityisyys on ollut vauraamman väestön yksinoikeus, ja kääntäen yksityistymisen ”oppiminen” ja jäljitteleminen vähävaraisempien joukossa merkki vaurastumisesta ja sivistymisestä. Monesta pittoreskista italialaiskohteesta poiketen kulttuuriperinnön siirtymistä ulkomaisten omistukseen on jarruttanut se, että yli puolet rakennusperinnöstä on valtion omaisuutta, johon pääsee parhaiten käsiksi ostamalla yksityisomaisuutena säilyneen kiinteistön, ja hakemalla sitten hallinnointisopimuksella (*sub-*

concessione) viereistä valtion omaisuuteen kuuluvaa tilaa. Kaupunkia mainostetaan investointikohteena esimerkiksi kiinteistölehdessä Ville & Casali¹⁹⁵, jonka mukaan ”hetki on nyt oikea”. Gentrifioijat tuovat kaupunginosaan oman estetiikkansa. Yksi haastateltavista viittaa Castelnuovon kaupunginosaan esimerkkinä kaupungista, jossa on vielä säilynyt autenttista luolakaupungin elämää.

Kaupunginosaan uhkaa samanaikaisesti sekä rapistuminen että ylikunnostuminen. Autenttisuutta rakennusten muodossa, sisätilassa ja ulkoasussa mittasuhteiden, koon, tyylin, rakenteiden, materiaalien, värin ja koristeiden muodostamana pyritään sääntelemään ohjeistuksella, vaikka ohjekortin tai virallisen manuaalin kaltaista visuaalista tukea suunnittelijoiden ja toteuttajien valinnoille ei ole. Yksityiskohtien autenttisuus katoaa kun alkuperäiset vanhat ikkunat ja ovet korvataan tehdasvalmisteisilla puuikkunoilla. Osassa kunnostetuista kohteista, kuten ruotsalaisyntyisen yrittäjän Daniel Kihlgrenin *Grotte della Civita* -hotellissa on taas pyritty ajattomaan minimalismiin, joka myöskään ei ole autenttista - mutta hyvän näköistä kuitenkin. Käytännössä se tarkoittaa sisätilojen, materiaalien ja pintojen katoamista sekä holvien ja julkisivujen ”materiaalirehellistä käsittelyä”, jossa maali- ja rappauskerrokset poistetaan ja huokoinen tuffikivi jätetään luolamaisesti paljaaltaan näkyviin. Asutuissa luolissa tavoitteena on sen sijaan vuosikymmenien ellei -satojen ajan ollut pyrkiä mahdollisimman paljon rakennettua asuinrakennusta muistuttavaan lopputulokseen.

¹⁹⁴ Del Parigi & Demetrio 1994, 222: ”L’apertura della vita agli spazi esterni diventava allora, prima che una scelta relazionale, una necessità di sopravvivenza. La sfera delle funzioni domestiche protrudeva obbligatoriamente all’esterno, non era possibile contenerla nei pochi metri quadrati di superficie disponibile tra i muri del lamione: la mitica ‘atmosfera’ del vicinato è frutto di un adattamento coatto alla fruizione collettiva degli spazi esterni.”

¹⁹⁵ Ville & Casali n°5 - Anno XXII - 2011 Mensile Maggio, 160: ”Il momento giusto per investire a Matera è quello attuale. È quanto afferma il titolare dell’agenzia immobiliare Medimm, Eustachio Stella: ”Matera è una città turistica, patrimonio dell’Unesco, eppure, rispetto al mercato nazionale ed internazionale, ha una bassa quotazione”. Conviene approfittarne, quindi. ”I prezzi degli immobili di prestigio variano tra i 400 e gli 800 mila euro per grandezze che vanno dai 120 ai 230 mq. I maggiori compratori sono persone benestanti che hanno accumulato denaro negli anni e non hanno paura di spenderlo, o persone che hanno ottenuto una grossa liquidazione sul lavoro e vogliono investire”. L’interesse è rivolto quasi esclusivamente all’acquisto di prime case.”

CASE STUDY: RAUMA

Olin aiemmin vierailut Vanhassa Raumassa arkkitehtiopiskelijoiden ekskursiolla, mutta katselin kaupunkia ensimmäistä kertaa tutkimuskohteena kun saavuin sinne tammikuussa 2011 pohjustamaan tutkimusta ja viettämään viihtyisän ja valaisevan iltapäivän arkkitehti Markus Bernoullin kanssa.

Varsinaisen tutkimustyön voin sanoa aloittaneeni kesällä 2011, jolloin vierailin Raumalla pitsiviikolla 26.–29.7. Yövyin historiallisen kaupunkikeskuksen ainoassa majoitusliikkeessä, funkisvarastosta hotelliksi muunnetussa Hotelli Vanhassa Raumassa Kalatorin reunalla. Ensivaikutelma kaupungista oli uinuva: jo viideltä iltapäivällä kaikki liikkeet vaikuttivat olevan kiinni ja pizzeriakin sulki keittiönsä kahdeksalta. Varsinaista turistiritkamaa ei kaupattu. Seuraavina päivinä haastattelin kolmea asukasta, yhtä kahvilanpitäjää ja arkkitehti Jukka Koivulaa sekä asukkaan että suunnittelijan roolissa. Vierailin Rauman museon näyttelytiloissa Vanhalla Raatihuoneella, Marelassa ja Kirstissä, tutustuin Tammelan korjausrakentamiskeskuksen toimintaan sekä osallistuin Pitsiviikon tapahtumiin. Tapasin italialaiset pitsinnyplääjät Offidan kaupungista, vierailin Vanha Rauma Ry:n järjestämällä pihakirpputoreilla (viikolla 23.–30.7.2011 yhteensä 29 pihaa osallistui Pitsiviikoilla järjestettyihin pihakirpputoreihin ja avoimiin pihoihin), pitsinnypläyskilpailussa, keppihevös-GP:ssä, Kalatorin käsityöläismarkkinoilla sekä ”Rauman taidekorttelissa” Hauenguonon suunnalla. Tapasin myös Tampereen Teknillisessä Korkeakoulussa väitöskirjaansa tekevän arkkitehti Anca Dumitrescun, jonka kanssa yhdessä kiersimme maailmanperintökohteen hämäntyneet ja epäjatkuvat rajat. Kaupungin torilla myytiin metrilakua, pelleperuukkeja ja muuta karnevaalikrääsää.

Palasin Raumalle uudelleen marraskuussa 2011, jolloin haastattelin Vanha Rauma yhdistyksen puheenjohtajaa Tapio Nurmea¹⁹⁶ ja uutta kaavaa laatimassa olevaa kaavoitusarkkitehti Mervi Tammea kaavaosastolla¹⁹⁷. Sain Rauman yleiskaavan

Kuva 152: Yksityiskohta keppihevösajoista Vanhassa Raumassa Pitsiviikolla 2011. KH 2011.

kaupallisen selvityksen (17.3.2011), vuoden 1981 suojelukaa-
van luonnoksen sekä keskustan kehittämissuunnitelman vuo-
delta 1999. Elokuussa 2012 minulle vihdoinkin tarjoutui
tilaisuus tavata milloin sapattivuottaan viettänyt, milloin pur-
jehtimassa ollut neuvonta-arkkitehti Kalle Saarinen.

¹⁹⁶ Haastattelu on nauhoitettu.

¹⁹⁷ Haastattelusta on muistiinpanot.

Kuva 153: Pihanäkymä Vanhasta Raumasta. KH 2011.

Toimijat

Vanhan Rauman toimijat voi jakaa useampaan ryhmään: merkittävimmän ja tutkimuksen kannalta kiinnostavimman muodostavat asukkaat, jotka voidaan puolestaan jaotella alkuperäisiin vanharaumalaisiin, 1970- ja 1980-luvuilla kau-

punkiin saapuneisiin varhaisiin korjausrakentajiin, joiden kohdalla voidaan puhua tietoisesta elämäntapavalinnasta yhdistelmänä 1970-luvun idealismia ja halpojen hintojen mahdollistamaa tilanteeseen tarttumista. Heidän jälkeensä kaupunkiin ovat saapuneet 1990-luvulla jo maailmanperintökohteeseen muuttaneet, valmiiksi perusparannetun rakennuksen ostaneet, mahdollisesti eläkeläiset ja ”elämäntapaturistit”. Uusimpia tulokkaita kaupunginosassa ovat nuoret perheet, joille Vanha Rauma edustaa viihtyisää kasvuympäristöä ja arvonsa säilyttävää kiinteistöinvestointia. Kysymykseeni siitä, onko rakennussuojelu Raumalla ollut yhden sukupolven projekti, minulle on varmistettu, että nyt mukaan ovat tulleet *kolmi-nelikymppiset vyöryllä*. Uudet asukkaat tulevat kuitenkin muualta: neuvonta-arkkitehti Kalle Saarinen arveli, että vain noin kymmenessä kiinteistössä seuraava sukupolvi on jatkamassa vanhempiensa talon asumista ja huoltoa.

Kaupunginosassa toimii lukuisia myymälöitä, ja liikkeenharjoittajat muodostavat merkittävän toimijaryhmän. Liikkeet voi karkeasti jakaa kahteen joukkoon kalliin ja halvan liiketilan vuokran mukaan; jako vastaa suunnilleen lämmitetyn jalkakäytävän aluetta.

Sosiaalisista toimijoista merkittävin on vuonna 1974 perustettu Vanha Rauma yhdistys, jonka *tarkoitus on toimia elävänä ja kokonaisena säilyneen Vanhan Rauman ja sen rakennushistoriallisten arvojen vaalijana. Tarkoitustaan toteuttaakseen yhdistys pyrkii edistämään Vanhan Rauman säilymiselle myönteistä ajattelutapaa, tekee aloitteita ja antaa pyydettyä lausuntoja Vanhaa Raumaa koskeissa asioissa, opastaa rakennusten kunnostuksessa tarvittavan tiedon hankkimisessa sekä pyrkii ottamaan talteen purettavaksi tulevista taloista rakennusosia ja luovuttamaan enintään omakustannushintaan niitä Vanhan Rauman rakennusten kunnostajille*¹⁹⁸. Yhdistykseen kuuluu noin 300–400 jäsentä. Noin puolet Vanhan Rauman asukkaista kuuluu yhdistykseen ja ”hallituksen ikärakenne on [yhdistyksen] nimen mukainen”¹⁹⁹. Nuoremmat haastatellut kritikoivat yhdistystä sen ”ukkoontumisesta”; puheenjohtaja

¹⁹⁸ *Vanha Rauma* 1992, 78. Varaosapankki siirtyi myöhemmin Rauman kaupungin ylläpitämän korjausrakentamiskeskuksen yhteyteen.

¹⁹⁹ Tapio Nurmi, 14.11.2011 min. 48.

puolestaan sanoo, että nuorempia kaivattaisiin, on otettukin. Yhdistyksellä ei ole internet-sivuja eikä se toimi sosiaalisessa mediassa. Yhdistys on järjestänyt toimintaa varsinkin kesäisin avoimien ovien, avoimien pihojen ja pihakirpputorien muodossa. Joulun aikaan sytytetään kynttilät Pyhän Kolminaisuuden kirkon raunioille ja kanaalinrantaan. Myös kunnan rakennusvalvonnan alaisena toimiva korjausrakennuskeskus järjestää toimintaa kaupunginosassa, esimerkiksi yhteistyössä kansalaisopiston kanssa pidetyn luentosarjan maailmanperintökohteista. Asukashaastattelussa Vanha Rauma yhdistyksestä kysellessäni haastatellut vahvistivat, että yhdistys toimii, mutta jotkut arvioivat sen kaipaavan uutta sukupolvea.

Muutama suunnittelija on työssään erikoistunut korjausrakentamiseen Vanhassa Raumassa. He myös itse asuvat kaupunginosassa. Samoin muutama rakennusporukka on erikoistunut korjausrakentamiseen. Asukkaiden oma osallistuminen ja omistautuminen näyttölee kuitenkin tärkeää roolia.

Haastattelut

Asukasnäkökulmaa kartoittaakseni toteutin vuoden 2011 aikana Vanhassa Raumassa joukon puolistrukturoituja haastatteluja, joissa esitin kaikille haastateltaville vapaassa sanamuodossa samat tai likipitäen samat kysymykset (ks. liite 5) samassa järjestyksessä, ja tarpeen tullen täsmentäen.

Haastattelin Vanhassa Raumassa asuvia kahta miestä ja kolmea naista, iältään 32–63 vuoden välillä. Kaikilla haastateluilla oli korkeakoulututkinto. Kolme haastatelluista oli mukana työelämässä, kaksi oli haastattelun ajankohtana hoitovapaalla. Yksi haastatelluista asui yksin lasten muutettua kotoa, kaksi asui kahdestaan puolison kanssa, ja kahdella oli perheessä pieniä lapsia.

Yksikään haastattelemistani asukkaista ei ollut alkuaan vanharaumalainen. Kauimmin, yli kolmekymmentä vuotta Vanhassa Raumassa asunut haastateltava oli muuttanut sinne vuonna 1977 ja oli jo ehtinyt muuttaa kertaalleen kaupunginosan sisällä vuonna 1989 suuremman tontin houkuttelevana ja ikääntyvien vanhempien kanssa samaan pihapiiriin asettuaakseen. Muut haastateltavista olivat muuttaneet nykyiseen taloonsa vuosina 1984, 1995 ja kaksi nuorempaa lapsiperhettä vuonna 2007. Kaksi haastatelluista oli syntyjään

Kuva 154: Pihanäkymä Vanhassa Raumassa. KH 2011.

raumalaisia, ja yksi oli muuttanut nykyiseen asuntoonsa rivitalosta Rauman Kortelassa mutta oli alunperin kotoisin maaseudulta. Muut haastateltavat olivat kotoisin Porista ja Tampereelta.

Kysyin haastattelemltani asukkailta heidän Vanhaan Raumaaan muuttonsa syistä ja tarkoituksellisuudesta. Pisimpään kaupunginosassa asunut haastateltu oli jo opiskeluaikana kiinnostunut yhdyskuntasuunnittelusta ja historiallisesta rakentamisesta, ja oli vuonna 1973 teekkarina päässyt kaupungille

Kuva 155: Katunäkymä Vanhassa Raumassa. KH 2011.

tekemään Vanha Rauma -työtä asemakaava-arkkitehti Reino Joukamon apuna. Asuinpaikan valintaan vaikutti rakkauden, ammatillisen kiinnostuksen ja sopivan tilaisuuden yhdistyminen 1970-luvulla vielä varsin kohtuulliseen hintatasoon. Yksi Raumalta kotoisin oleva nainen kuvasi kohteen valintaa puolisonsa haaveeksi, jota vastaan hänellä ei itsellään ollut mitään, *mutta kun tänne on päästy niin täältä ei muuteta mihinkään. Ehkä Vanhan Rauman sisällä toiseen vielä hienompaan.* Samoin toinen raumalainen kertoi puolisonsa kanssa haaveilleensa aina kaupunginosasta, joka *kiehtoi monellakin tapaa*, ja sopivan kohteen tarjouduttua kokeilleensa – *ex tempore niin kuin meillä monet vähän isommat asiat* – kauppoja mikäli saisivat asuntonsa myydyksi. Aktiivisesta haaveilusta nopeista päätöksistä tilaisuuden tarjoutuessa kertoi myös kaupunginosassa haastatteluhetkellä jo 27 vuotta asunut nainen kuvatessaan sitä kuinka he puolison kanssa nuorena pariskuntana Raumalle muuttaneina leikittelivät ajatuksella talosta Vanhassa Raumassa ja vitsailleensa Eteläisen Pitkäkadun taloja katsellessaan, että *tossa me sitten joskus asutaan.* Hän kuvaili kiinteistöjä myytävän ”viidakkorumpuperiaatteella”. Kaikkein rationaalisimmin asuinpaikan valintaan asennoitui nainen, joka oli muuttanut Olkiluodossa työskentelevän puolisonsa työn perässä toisesta kaupungista ilman aiempia siteitä Raumaan. Hän perusteli monien kohteiden katsomisen jälkeen asunnon ostamista Vanhasta Raumasta sen kysynnällä jälleen-

myytässä. Päätökseen myydä asunto toisella paikkakunnalla ja ostaa Raumalta vaikutti myös kaupungin vuokra-asuntotilanne, jota haastateltu kuvasi huonoksi.

Kysymykseen siitä, tekisivätkö he uudelleen saman valinnan, vastasivat kaikki myöntävästi vakuutellen, että Vanhassa Raumassa asuminen oli *ehkä vielä hienompaa kuin ajattelin; ilman muuta; juu, en oo katunut hetkeäkään, koskaan.* Vain yksi oli haastatteluhetkellä myymässä asuntoaan ja haaveili lapsiluvun kasvettua isommasta pihasta, omasta pihasta, *ehkä vanhasta pappilasta jossain maaseudulla.*

Pyysin haastateltavia kuvaamaan **asuntoaan** huoneiden lukumäärällä, neliöillä sekä kyselin asuntoon liittyvistä muista tiloista, kuten piharakennuksista ja ullakoista. Suurin asunnoista oli alunperin myynnissä kahdeksi asunnoksi, mutta haastateltu oli ostotilanteessa tehnyt tarjouksen koko talosta ja yhdistänyt kaksi asuntoa, *toinen vähän alle ja toinen vähän yli sata neliötä eli yhteensä parisataa neliötä lämmintä tilaa.* Lämmitetyn tilan lisäksi pihapiirissä oli *pari piharakennusta kylmillään ja... vähän niin kuin ylimääräisiä rakennuksia, harrastusrakennuksia.* Tyhjillään piharakennukset eivät olleet: yksi talo oli täynnä talonpoikaisesineistöä, jota haastateltu oli keräillyt huutokaupoista ja kirpputoreilta. Toisessa, hieman edellistä pienemmässä asunnossa lämmitetty 200 m² asuintila jakautui alakerran ja ullakon välille: alakerrassa sijaitsivat 4 huonetta ja keittiö, kun taas 1990-luvulla asuintilaksi muutettu umpiullakko jakautui isoon aulaan, varastohuoneeseen ja yhteen asuinhuoneeseen. Talon pihalla sijaitsivat kaksikerroksinen varastorakennus, sauna ja saunakamari. Toisen lapsiperheen vuonna 2007 ostamassa, jo vuonna 1990 asuinkäyttöön peruskorjatussa talossa oli noin 100 m² asumiskorkeaa tilaa, yläkerrassa entisellä ullakolla 58 m² matalaa. Alakerrassa sijaitsivat keittiö, kaksi eteistä, kylpyhuone, sali ja huone, ullakon matalassa tilassa 2 makuuhuonetta, aula, kylpyhuone ja sauna. Toisen lapsiperheen koti oli pinta-alaltaan noin 90 m², joista vain alakerta oli haastattelun hetkellä aktiivisessa käytössä. Siellä sijaitsivat olohuone, makuuhuone, keittiö ja wc: yläkertaan oli rakenteilla molemmille lapsille omat huoneet. Talo oli aiemmin ollut isompi, ja rakennusoi-keutta uudisrakentamiseen oli käytettävissä vielä 30 m². Piha oli oma. Suunnilleen samankokoinen oli kauimmin kaupunginosassa asuneen haastatellun asunto, jonka pinta-ala oli 85

m². Näiden lisäksi ullakolla oli varamakuuhuoneena toimiva lämmin huone. Työpaikka oli samassa pihapiirissä: toimiston pinta-ala oli vajaa 50 m². Aikaisemmin perhe oli asunut samassa pihapiirissä isommassa rakennuksessa, jossa oli 6 huonetta ja keittiö, mutta nykyisessä talossa asuneiden vanhempien kuoltua sekä lasten muutettua kotoa he olivat vaihtaneet pienempään ja myyneet isomman talon tonttia jakamalla. Kaikki haastatellut asuivat omistusasunnossa.

Kysymykseen **konfliktista** historiallisen asumisympäristön ja modernien asuinmukavuuksien vaatimuksen välillä kaikki haastatellut vastasivat kieltävästi, tosin varauksella pitäen olosuhteisiin sopeutumista omana ja oikeastaan useimpien Vanhan Rauman asukkaaksi valikoituneiden piirteenä. Elämä vanhassa ja suojellussa talossa nähtiin alusta pitäen opittuna asumisen tapana. Mahdolliseksi konfliktin aiheuttajaksi yksi haastateltu nimensi asuntojen lähtökohtaisesti pienen koon. Yksi haastateltava kertoi kaipaavansa piharakennusta sen jälkeen kun isompi talo oltiin myyty naapurille. Rakennusvalvonta ei ole myöntänyt täydennysrakentamisen mahdollisuutta tontille. Yksi perhe kaipasi saunaa, ja olisi halunnut rakentaa sen piharakennukseen. Piharakennusta ei kuitenkaan ole merkitty asemakaavaan, ja sauna tehdään mahdollisesti tulevaisuudessa laajennusosaan. Vuonna 1995 kaupunginosaan muuttanut, asuntonsa vanhempaan vaihtanut asukas totesi, ettei konfliktia oikeastaan ollut koska peruskorjatussa asunnossa oli jo valmiina kaikki viemäröinnit, sähköistykset ja piharakennuksessa erillinen sauna. Oma ajattelutapaansa hän kuvasi seuraavasti: *kun ihmiset uudistaa asuntoa, niin me ollaan koko ajan vanhennettu.*

Tiedusteluun siitä, olivatko haastatellut tehneet tai teettäneet **kunnostustöitä** asunnossaan, vastasivat kaikki myöntävästi: talojen kunnostaminen on vanharaumalaisia yhdistävä harrastus ja kaikki haastatellut olivat tehneet tai aikeissa tehdä jotakin. 1980-luvulla kaupunginosaan muuttanut haastateltu kertoi vuonna 1991 lain muututtua laajentaneensa asuintilaa yläkertaan, joka oli aikaisemmin ollut umpiullakko. Ullakkorakentamisen lisäksi he olivat lähinnä korjanneet edellisen pariskunnan tekemiä virheitä, kuten omintakeisia ratkaisuja vesiputkissa, joista hän mainitsi esimerkiksi poistetusta wc-tilasta rakenteeseen jätetyn tyhjentämättömän putken joka oli haljennut keskellä talvea. Yksi haastateltavista kertoi rakenta-

Kuva 156: Katunäkymä Vanhassa Raumassa. KH 2011.

neensa, korjanneensa ja maalanneensa aika paljon itse. 1990-luvulla peruskorjattuun asuntoon muuttanut perhe oli itse laittanut kaikki pinnat joko uusiksi tai etsinyt vanhoja pintoja kipsilevyjen alta. Neljä vuotta aiemmin kaupunginosaan muuttanut haastateltava kertoi ullakolle tekeillä olevista lasten omista huoneista, mutta mainitsi muun asunnon sinällään olevan täydellisen asuttavassa kunnossa edellisten omistajien pari vuotta aikaisemmin tekemän remontin jäljiltä. Asunnossa oli kerrostumia 1950-, 1970- ja 2000-luvuilta; puoliso haluaisi asunnon näyttävän vanhemmalta ja oli suunnitellut vanhojen lattialankkujen esiin kaivamista. Myös toinen haastateltava kertoi puolison kanssa maalanneensa ja tapetoinneensa pehmentääkseen vaikutelmaa edellisen omistajan 1980-luvun lopulla toteuttaman perusparannuksen jäljiltä. Kaikki eivät olleet tehneet muutoksia jotka edellyttäisivät toimenpidelupaa, mutta yksi haastateltu kertoi pyytäneensä neuvoja Tammelasta siitä huolimatta. Yksi haastateltu vastasi tiedustellessani mahdollisesta luvanhakuprosessista, että hänen käsityksensä mukaan lupia tarvitaan lähinnä julkisivumuutoksiin ja suuriin muutoksiin sisätiloissa. Luvanvaraisina toimenpiteinä haastatteluissa mainittiin kylpyhuonetyöt, huonejaon muutos, piharakennuksen saneeraaminen, toimiston osuuden muutos sekä kahden haastatellun kodissa ullakon ottaminen asuinkäyttöön. Ullakkorakentaminen oli edellyttänyt julkisivumuutosta ja ikkunoiden avaamista katon lappeeseen, johon oli myönnetty lupa pihanpuolisessa julki-

Kuva 157: 24h pysäköinti Vanhassa Raumassa. KH 2011.

Kuva 158: Pihapysäköintiä Vanhassa Raumassa. KH 2011.

sivussa. Rakennukset olivat suojeltuja, muutama piharakennus ei. Lupakuvia piirtäneistä suunnittelijoista mainittiin arkkitehti Markus Bernoulli, rakennusmestari Lassi Hentunen sekä arkkitehti Jukka Koivula. Korjaustöistä laajemmat ja spesifisti vaativat työt kuten sähkö- ja putkityöt sekä kalusteiden asentaminen oli teetetty ammattilaisilla, sekä toiminimillä että rakennusliikkeillä: *siin ol sellane meidän tuttu kirvesmies... po-*

rukka et, ja sit meil on täs paljon ollut, monta kertaa auttamas semmonen vanha kirvesmies, hän, hän on nykyisin tuolla yläkeräs jo asustelee, niin, siis niin et toi hän on ton saunan tehnyt, niin taitava et... tämmösiä ei enää oo missään. Yksi haastateluista mainitsi edellisenä vuonna teettäneensä joitain korjaustöitä kotitalousvähennystä hyödyntäen.

Kysymykseen korjaustöiden **rahoituksesta** kaupunginosassa kauimmin asunut haastateltu muisteli itse saaneensa vuosien varrella muutamia Vanha Rauma säätiön avustuksia *johonkin portin korjaamiseen, mutta aika vähän*, ja arvioi perusparannuskokeilun tuoneen 1980-luvulla *mukavasti apua moniin taloihin*. Yksi haastateltava vastasi, ettei muista, koska puoliso oli aikaisemmin hoitanut asiat, mutta mainitsi hiljattain saaneensa katon maalauttamiseen maailmanperintörahaa museovirastolta.

Viranomaisten toiminta ja lupahakemusten käsittely ei ole antanut aihetta tyytymättömyyteen. Yksi haastateltu kertoi pärjänneensä viranomaisten kanssa, mutta olisi kaivannut apua dokumentointiin. Myös osaavia toteuttajia on löytynyt, vaikka riski siitä, että *voi tulla porukka joka ei ymmärrä Vanhasta Raumasta yhtään mitään* on olemassa. Periaatteessa kuka tahansa ammattilainen voi toteuttaa kohteita Vanhassa Raumassa. Kaupungin nettisivuille on sittemmin perustettu taitajapankki, jonka *yritykset sitoutuvat maailmanperintöarvojen kunnioittamiseen*²⁰⁰. Yhden haastateltavan hakema julkisivun värimuutos *ei alkuun käynyt*, mutta hänen mukaansa *ei[kä] siinäkään ollut mitään semmoista ikävää vastustusta*, jota ei olisi riittäväällä sinnikkyydellä ratkaistu.

Asunnon varustetasosta kysellessäni sain vain 1970-luvulla kaupunginosaan muuttaneelta vastaukseksi, että talossa oli uusittu vesi, viemäri ja suurin osa sähkötöistä. Kaikilla muilla oli varustelu ajanmukaistettu jo aikaisemman asukkaan toimesta. Puhelinliittymistä en tiedustellut erikseen. Lämmitysmuodoista kaksi haastateltavista mainitsi suoran sähkölämmityksen, jonka todettiin nyt olevan aika kallis. Sitä täydentämään kovimmilla pakkasilla käytettiin myös alkuperäisiä tulisijoja. Yhdellä haastateltavalla oli kiinteistön edellisen

²⁰⁰ URL: [http://www.rauma.fi/sites/default/files/atoms/files/taitajapankki_2.pdf]. ”Korjausrakentamiskeskus Tammela välittää taitajaverkoston jäsenyritysten yhteystietoja. Asiakas ja yrittäjä tekevät keskenään sopimukset ja neuvottelevat hinnan. Tammela ei vastaa työsuorituksesta, sen valvonnasta tai maksuliikenteestä. Tammela pidättää oikeuden muokata yhteystietolista.”

omistajan asentama kattosähkölämmitys, jota hän sanoi piti vääränä valintana ja totesi, että olisi itse toteuttanut lämmityksen toisin niin, että vanhat lautakatot saisivat näkyä. Yhdessä asunnossa oli jo aikaisemman asukkaan asentama ilmalämpöpumppu: yksi haastateltavista alleviivasi ettei periaatteesta sellaista halunnut, kun taas toisella se oli suunnitteilla koska sanojensa mukaan *lämmityskulut ovat aikamoiset*. Haastateltu täsmensi ilmalämpöpumpun vaativan toimenpideluvan, ja kertoi, että se piilotetaan *ettei haittaa miljöötä*.

Kysymykseen **liikkuvuudesta** sain vastaukseksi, että kaikilla haastatelluilla oli perheessä auto, mutta vain yhteen talouteen oli hankittu kakkosauto nyt kun haastateltava oli palaamassa äitiyslomalta ja työpaikka oli Eurassa. Muut haastatellut tarvitsivat autoa matkalla työmaille ympäri maakuntaa ja kauppareissuille marketteihin, matkalla kesämökille Kokemäelle, tavarankuljettamiseen peräkärryllä tai mennäkseen katsomaan lapsenlapsia, mutta [auto] *saattaa viikonkin maata niin ettei ole ajoa minnekään*. Kysymykseen pysäköinnistä yksi haastateltava vastasi auton olevan parkissa kadulla koska piha on pieni ja autokatos on naapurin halokovajana. Hän totesi, ettei auto kaunistaa katukuvaa eikä pihaa. Muilla auto oli pihassa, *portkonkissa*, pihalla toisen portin luona, auto tai peräkärry taskussa tontilla. Toisella paikkakunnalla työt aloittavaa lukuun ottamatta kaikkien haastateltujen työmatkat olivat lyhyitä, samalla tontilla sijaitsevasta toimistosta muutaman kilometrin pyörämatkaan. Kukaan ei myöskään nyt tai menneisyudessa tarvinnut autoa lasten kyyditsemiseen kouluun.

Autoilun vaihtoehtoina pyörä oli paras ja nopein. Yksi haastateltavista kertoi itsensä ja vaimonsa pyöräilevän töihin ympäri vuoden, moni sanoi liikkuvansa Rauman sisällä lähinnä kävellen tai kävellen lastenvaunujen kanssa, *vaunuilla ja polkupyörällä pääsee joka paikkaan*. Yhtä haastateltavaa ärsytti kun talvella autot saavat ajaa Kuninkaan- ja Kauppiaankadulla ja epäili ongelmaksi autokulttuuria. Kaupunginosan ulkopuolelta tulevat vieraat olivat valittaneet haastatellulle pysäköinnistä ja ahtaista kaduista, joihin hän itse sanoi olevansa tottunut.

Vanharaumalaisten lasten **kouluista** mainittiin Karin koulu noin puolen kilometrin päässä, yläaste vanhan lyseon talossa

Kuva 159: Julkisivuverhouksen huolto Vanhassa Raumassa. KH 2011.

sekä arkkitehti Martti Välikankaan suunnittelema Nummen päiväkotitoiminta, myös Kukkotalon nimellä tunnettu. Yhden haastatellun lapset kävivät Sinilinnan avoimessa päiväkodissa; toinen haastateltava kertoi äitien hoitavan lapsia paljon kotona koska päivähoitopaikoista on pulaa. Hän oli itse saanut lapsille hoitopaikan työmatkan varrelta nyt kuntaliitoksella Raumaan kuuluvasta Lapista.

Peruspalveluista haastateltavat totesivat, että niitä *ei ihan löydy ja uhkaa käydä, että keskustassa on yksi kauppa*. Periaat-

Kuva 160: Luomukaupan valikoimaa. KH 2012.

Kuva 161: Palveluita Vanhassa Raumassa. KH 2011.

teessa palvelut ovat lähellä. Isot marketit, joiden rakentamisesta käytiin ankara taistelu, sijaitsevat kaupungin pohjoislaidalla: *jos on vähän ostettavaa niin mennään pyörällä, muuten autolla*, mutta *keskustan vanhukset eivät pääse marketteihin*. Hyvin varustetun ruokakaupan puuttuminen Vanhasta Raumasta nähtiin puutteena. Kaikki haastatellut mainitsivat luomukauppa Lumon, mutta mielipide siitä jakautui ehkä iän, ehkä sukupuolen perustella. Yksi haastateltava nimesi sen lähikaupakseen, muuten kauppa pidetään aika kalliina, ehkä

vähän elitistisenä, tietyn tyyppisten ihmisten käyttämänä, todetaan, että siellä *ei ole tavallista maitoa*, mutta siitä huolimatta se on *yllättäen pysynyt hengissä*.

Kysymykseen kaupunginosassa vietetystä **vapaa-ajasta ja sosiaalisesta elämästä** kauimmin siellä asunut haastateltu arveli sosiaalisen elämän olevan samanlaista kuin omakotialueella yleensä. Asukaskannan hän kuvaili muodostuvan kantaväen lisäksi 1970–80-luvuilla Vanhaan Raumaan muuttaneista, ja arvioi kaupunginosan vetävän puoleensa sivistyneistöä. Toinen haastateltava vastasi, että *vaikka ollaan hyvänpäiväntuttuja niin ei tuu mennyks, kadulla treffataan ja pubellaan*. Vanha Rauma yhdistyksen järjestämien pihakirpputorien yhteydessä haastateltu kertoi löytäneensä kontakteja *mitä ei olis uskonutkaan* päästyään toisten pihaille ja vastavuoroisesti toisten vieraillessa omallaan. Hän oli aiemmin kuulunut Vanha Rauma yhdistykseen, ja ajatteli liittyä uudelleen *kun se kuitenkin on sellainen yhdistävä juttu*. Kaupunginosaan vuonna -77 muuttanut mies arvioi, että naapuruston sosiaalinen elämä oli vilkkaampaa 1970- ja 1980-luvuilla, mutta sittemmin olisi vetäytytty enemmän pihaille. Väitettä yksityistymisestä voi tukea toiselta paikkakunnalta neljä vuotta aiemmin muuttaneen perheenäidin arvio raumalaisista hitaasti lämpiävinä. Hänen mukaansa kaupunkiin ei ole ollut helppo päästä sisälle: samalla pihalla oli kuusi asuntoa ja *ensimmäisenä vuonna vain yhden naapurin kanssa sanottiin ”terve”*. Ensimmäisenä talvena hän kertoi kiertäneensä pienen lapsen kanssa yksin katuja ihan kuollessa kaupungissa, ja totesi kesän olevan ensimmäinen jolloin Vanha Rauma tuntui kodilta. He olivat saaneet naapurustosta varamummon ja -vaarin sekä äitikavereita, mutta *enemmänkin saisi olla sitä [sosiaalista]*. Kaupungin tarjoaman avoimen päiväkotitoiminnan hän mainitsi. Toinen pikkulasten äiti kertoi olevansa juttelututtu lähinaapureiden kanssa, ja saaneensa lasten kautta äitikavereita. Hänen puolisonsa tunsikin enemmän Vanhan Rauman porukkaa. Naapurustohenkeä hän kuvasi mukavaksi. Yksi haastateltu kuvaili sosiaalista elämää naapurustossa sellaiseksi, että *käydään istuskelemassa, kahvilla ja pubumassa, kutsuttuna kuitenkin ettei sillä lailla ex tempore*. Hän arveli uusien asukkaiden sisäänpääsyn olevan jokaisen omasta aktiviteetista kiinni, *mutta sitten kun joku näkyvästi tekee jotain, tai korjaa niin kyllä siihen helposti alkaa sitten asiantuntijoita tulemaan, neuvoja, kattelijoita ja kyselijöitä [...]*

varsinkin jos kadun puolelle korjaa. Talojen kunnostaminen vaikuttaa olevan vanharaumalaisten yhteinen harrastus, jota voidaan Vanha Rauma yhdistyksen puheenjohtajan Tapio Nurmen sanoin kutsua jopa vertaisoppimiseksi.

Haastateltujen näkemykseen siitä, mitä kaupunginosa tarjoaa lapsille, vaikutti jonkin verran heidän lastensa lapsuuden ajankohta. Kauimmin Vanhassa Raumassa asunut kertoi, että 1970-luvulla lapsia ei kyyditty, pienempiä talutettiin. Yksi haastateltu mainitsi Vanha Rauma yhdistyksen järjestämät hiihtokilpailut, joissa hän oli lasten kanssa ollut [1980-luvulla]: kavereita oli ollut paljon, ja lapset leikkivät turvallisesti milloin kenenkin pihalla. Haastateltava, jonka omat lapset olivat jo lukioikäisiä silloin kun he 1990-luvulla muuttivat Vanhaan Raumaan, arvioi, että kaupunginosaan on viime vuosina tullut lisää lapsiperheitä. Hän arvioi umpi- ja sisäpihojen tarjoavan rauhallisen ja melkein mystisen ympäristön, jossa saa aika rauhassa olla, tehdä ja touhuta monipuolisesti, mutta piholla tapahtuvan leikin lisäksi hän kertoi ilahtuneeseen sävyyn nähneensä *Kainuunkadulla pikkunaperoita pelaamassa katukiekkoa sillee niinkuin vanhanaikaisesti.* Uusien lapsiperheiden sukupolvea edustaneiden haastateltujen arvion mukaan kaupunginosassa ja sen läheisyydessä on paljon puistoja. Toinen haastatelluista tosin totesi niiden olevan hieman ränstytneessä kunnossa, ja toiminnan olevan enemmän leikkikenttätoimintaa. Lapset leikkivät omalla pihalla ja isommat kulkivat omilla potkupyörillä. Hän arveli kaupunginosan olevan turvallinen, mutta ei vielä päästä [nelivuotiasta] yksin kulkemaan. Sisäleikkipaikka [Hoplop] kaupungista puuttuu. Kesällä kaupunginosassa on paljon tekemistä, ja talvella lastetaan loivaa pulkkamäkeä vanhan kirkon raunioilla.

Pihakirpputoria kesällä 2011 pitänyt haastateltu tuumi kysymykseen **turisteista ja heille suunnatuista palveluista** Vanhassa Raumassa, ettei matkailijoista ole ollut haittaa, ja että sosiaalisena ihmisenä hän melkein toivoi, että tulisivat enemmänkin pihalla käymään. Hän harkitsi avoimen pihan pitämistä kesäisin. Muuten *ei ole tullut turisteille palveluita ja Raumaa on vähän moittittukin siitä [kun kaupat menevät aikaisin kiinni, ei ole sitä ja ei ole tätä], mut kun tää on ihmisten asumispaikka niin en mä oikein pidä sitä pahana, tää on asuinalue eikä mikään turistiryssä.* Myös toinen haastateltu mainitsi pihalle tulleet matkailijat, joita ei pitänyt ongelmana, ja totesi,

Kuva 162: Rauman tori, kiistellyt torikatokset. KH 2012.

Kuva 163: Rauman tori, suojelualan graniittiin veistetty kartta ja UNESCO:n maailmanperintölogo. KH 2012.

että useimmat olivat onneksi kävelen liikkeellä eikä nyt ole näkynyt busseja – niitä siis oli jossain vaiheessa kapeilla kaduilla ollut. Hänen havaintonsa mukaan matkailijoita on etenkin kesällä heinä-elokuussa, mutta myös sen lisäksi ympäri vuoden kulkee rauhalliseen tahtiin omatoimimatkailijoita ja joitakin opastettuja ryhmiä; hän kertoi myös tavanneensa kiinnostavia ihmisiä kuten espanjalaisen arkkitehdin. Haastateltavan arvion mukaan turismi on *jostain syystä ihan hallinnassa.* Toimintojen välistä tasapainoa edisti se, että vilkkaampia kuukausia on vuodessa vain kaksi *eikä haittaa jos joku aidan takana käy vähän kurkkaamassa.* Vain yksi haasta-

Kuvat 164 ja 165: Liikekilpiä, Vanha Rauma. KH 2011.

teltu sanoi, että matkailijat olivat olleet *sinä kesänä ensimmäistä kertaa tosi röyhkeitä, pihakirppis ja avoimet pihat tosi kiva asia mutta nyt turisteja on tullut muillekin pihaille suurella joukolla*. Samalla hän kuitenkin toteaa, että *kyllähän ne kurkkii ikkunoista sisälle, mutta se on niin lyhyt aika* ja arvioi, että olisi ehkä kiva jos Rauma pystyisi talvellakin tarjoamaan jotakin; Keski-Euroopan turistikin tulevat elokuussa ja sitten ei mikään paikka ole auki. Vallitseva asenne haastatteluissa oli kuitenkin jossain ylpeän ja huvittuneen välillä: *Ei haittaa, ihanaa kun kaupunki herää eloon kesäisin kun on paljon porukkaa*. Haastateltava sanoi, että kaikki ovat tervetulleita, pihakirpputorit ovat hirveän kivoja ja *mä oon niin ylpee tästä, että se on hienoa*

kun tulevat katsomaan. Toinen haastateltu toteaa matkailun olevan jossain määrin kausiluontoista, mutta jonkun verran ympäri vuoden hän näkee koti-ikkunastaan ihmisiä *kartat kädessä ja kamera kaulassa ja pälyilee vähän siihen mallin, että näkee että ovat matkailijoita*. Matkailijoista ei ole haittaa, *ei ne tuu pihalle ja enemmänkin ollaan vähän ylpeitä siitä, että eri puolelta maailmaa ihmiset tulevat, että sä asut tällaisessa paikassa jota eri puolelta maailmaa tullaan varta vasten katsomaan ja tutustumaan*. Nätiksi laitetut ikkunat toimivat vetonaulana niin turisteille kuin paikallisille: *syksymmällä kun valot syttyvät ja illat pimenevät niin on kiva käydä iltakävelyllä kurkkimassa toisten sisustuksia*. Jotkut ovat suojanneet yksityisyyttään rullaverhoilla ja salusiineilla, ja asukkaiden välillä saattaa olla jopa *pieni kilpailu siitä kuka on nätimmäksi sisustanut*.

Tiedustelin haastateltavien havaintoja kaupunginosassa sijaitsevista **kaupoista**, siitä mitä ne myyvät, ja asukkaiden mielihoidetta siitä ovatko kaupat jollain lailla relevantteja asukkaiden tarpeiden kanssa. Haastateltujen mukaan Vanhassa Raumassa oli valtavasti sisustusliikkeitä, partureita, kampaamoita, vaateliikkeiden joukossa myös merkkimyymälöitä sekä erikoiskauppoja jotka palvelevat koko kaupunkia ja laajemminkin. Lahjatavaraliikkeitä on paljon ja *niinkin paljon, että vähän ovat ihmetelleet miten kaikille riittää asiakkaita, ei ainakaan Vanhan Rauman asukkaille*. Yksi haastateltu oli sitä mieltä, että *krääsäkaupat* olisivat tunnusomaisia kaupunginosalle, ja että tarjonta oli selvästi muuttunut verrattuna 1970-lukuun jolloin kaupunginosassa oli ”normaaleja kauppia”. Keskustelu palasi jälleen ruokakauppoihin tai niiden puuttumiseen: *se mistä jaksetaan napottaa on kun kaupat aukee yhdeksän-kymmenen aikaan ja menee viideltä kiinni*. Markettien ”normaaleihin” aukioloaikoihin verrattuna erikoisliikkeet sulkivat ovensa aikaisin, *työssä käyvät eivät kauppoihin ehdi, eivätkä perheenäidit välttämättä pääse*. Nuorempi perheenäiti mainitsi luomukauppa Lumon erikoismyymälöiden joukossa myönteiseen sävyyn uutta elämää tuoneena; itse hän kertoi käyttävänsä lähialueen kauppia lasten kanssa vauvuilla, ja tekevänsä isot ostokset autolla Prismassa. Liikkeiden todettiin toimivan vuoden ympäri eikä kaupunginosassa mielletty olevan yhtään vain turisteihin keskittyvää kauppa. *Täältä löytyy ihan kaikkea eikä oikeastaan mitään tarvitse läheteä hakemaan kauempaa...* (paitsi ruokaa).

Kysymykseen **muista toiminnoista**, kuten majoituksesta, ravintoloista ja kahviloista sain vastaukseksi, että ruokapaikat ja kahvilat ovat lisääntyneet, ja että sitä pitävät paikallisetkin positiivisena. Aukioloajoista yksi haastatettava kertoi, että *on tullut kahviloita jotka ovat pidempään auki*, toisen mukaan *kahvilanpitäjät ovat kiinnostuneita turisteista mutta eivät niin paljon, että palvelisivat iltaan asti*. Majoituksesta mainittiin Hotelli Vanha Rauma: sen lisäksi kaupunginosassa oli yksi hostellin tyyppinen majapaikka, jonka asiakkaat olivat lähinnä pidemmäksi ajaksi majoittunutta Olkiluodon vieras-työvoimaa.

Tiedustelin vielä ovatko asukkaat kokeneet **ongelmia** toimintojen rinnakkaiselossa. Turismista ei koettu olevan haittaa, eikä kaupunkia vielä mielletty turistikaupungiksi. Kauppiaiden ja asukkaiden rinnakkaiselosta yksi haastateltu totesi, että hänen mielestään alueella vallitsi hyvä henki ja asioita halutaan tehdä yhdessä. Potentiaalisesti häiritseviä toiminnoista yksi haastateltu mainitsi, että *jossain torin laidalla on karaokebaari*, (Toripöllö) mutta totesi samaan ettei baari ole aiheuttanut häiriötä, myöskin siksi, että kiinteistö sen välittömässä läheisyydessä ovat kaikki liiketoiminnan käytössä. Toinen haastatettava mainitsee paikallisväriä tuovana Vanhankirkonkadulla sijaitsevan merimiesravintola Otavan *jonka ovi käy aamuyhdeksästä lähtien, samat naamat aamusta iltaan, tuurilla voi joskus nähdä siinä ambulanssin tai poliisiauton ulkopuolella*. Mitään suurempia häiriöitä ei haastatteluissa tullut ilmi.

Kysymykseen kaupunginosan todellisesta ja koetusta **turvallisuudesta** kaikki vastasivat, että kaupunginosa tuntui turvaliselta, naapurit olivat tuttuja ja ilmaapiiri hyvä. Haastateltujen tietoon tulleet häiriöt olivat lähinnä nuorison parveiluun ja alkoholinkäyttöön liittyvää vandalismia. Pääkaduilla syöksytorvet on jouduttu tekemään panssariputkesta, koska niitä on potkittu, samoin yksi haastatelluista kertoi ravintolasta tulleen humalaisen potkaisseensa irti auton sivupeilin. Joitain graffiteja on tehty. Jossain vaiheessa nuoriso kulki iltaisin ja viikonloppuisin ”Ränniä” pitkin, jonkun verran häiriöitä oli myös asuntokaduilla ja autoilulle jouduttiin asettamaan yöaikarajoituksia. Ympäristökasvatus kuitenkin näkyy siinä, että pääsääntöisesti rakennusperintöä ja yhteistä kaupunkitilaa kunnioitetaan, *koetaan, että tämä on meidän kaupunki*. Mus-

Kuvat 166 ja 167: Liikekilpiä, Vanha Rauma. KH 2011.

tan pitsin yö nostaa hetkellisesti häiriökäyttäytymisen riskiä. Täysin rikollisuudelta suojassa ei Vanhassa Raumassakaan olla: joihinkin kultasepäneliikkeisiin on murtauduttu yläpohjan kautta, ja liikkeiden ikkunoita on jouduttu vahvistamaan. Eräs haastateltu kertoi ihmisten kysellessä häneltä [läheiseen publiin liittyen] eikö hän pelkää kotona yksin ollessaan ihmetelleensä *mitä mun kuuluisi sitten pelätä?* Kysymys liikenneturvallisuu-desta nousi esiin lasten aktiviteeteista puhumisen yhteydessä: *jotkut mopopojat ajaa niin, että on ajatellut että jonakin päivänä kun tulee portista niin on henki veks*. Myös toinen haastateltu mainitsi liikenteen todetessaan, että ainoa asia mitä hän [kaupunginosassa] pelkää on autot lasten kanssa. Kaikilla ei kui-

Kuva 168: Pubelinmuseo, Vanha Rauma. KH 2011.

tenkaan ollut liikenteen kanssa ongelmia. Kuusikymppinen mies vastasi ettei hänelle ole tullut mieleenkään pelätä yhtään missään, ja kysymykseen siitä pelkääkö vaimo sain vastaukseksi, että hän pelkää varmaan vielä vähemmän.

Kysymyksissä **kunnostamisen onnistumisesta** pyysin haastateltavia omasanaisesti kuvailemaan Vanhan Rauman kunnostamisen vaiheita siinä määrin kuin he itse olivat asiaa seuranneet, ja arvioimaan onko kunnostamisessa heidän mielestään onnistuttu. Arviot kaupunginosan kunnostuksen onnistumisesta olivat pääsääntöisesti myönteisiä. Ehkä korjausrakentaminen miellettiin hieman elitistiseksi sillä yhden haastatellun mukaan *joku sanoo, että täällä asuu vain hienoja ihmisiä*, mutta hänen mielestään *asuu ihan tavallisia ihmisiä ja kaikki fiksaavat taloansa parhaansa mukaan, tässä pienellä kadunpätkällä kolme taloa maalataan niin eikö se jo jotain kerro*. Lähes kaikki rakennukset on pidetty hyvässä kunnossa, ja harvinaisen poikkeuksen muodostavat muutamat perikuntien omistamat talot joita perilliset eivät jaksa kunnostaa, tai heillä ei ole siihen varaa. Arkkitehti Jukka Koivula pohti korjausrakentamisen etiikkaa *ammatin vuoksi mielessä kysymyksenä, tehdäänkö perusteellinen, että häviää rakennusosat vai mitä?* Listat ja sisätilojen detaljit ovat yksipuolistuneet, koska rakentamisessa on käytetty sitä mitä on ollut saatavilla; ennen variaatioita on ollut paljon enemmän, vaikka rakentaminen sinällään oli köyhempää. Hänen mie-

lestään dokumentointia ei tapahdu riittävästi, vaikkakin *josain vaiheessa [Henrik] Liliuksen porukka mittasi rakennuksia Vanhassa Raumassa*. Hän totesi myös, että rakennusosia häviää remontissa, sille ei voi mitään, se on *tahatonta ja ihmisten luonteesta johtuvaa perusteellisen remontin tekemistä*. Aikaisemmin kaupunginosaa on suojellut köyhyys ja nuukuus: se jolla ei ole rahaa, ei tuhoa. *Tietynlainen tolkku on pidetty ja se on valvonnankin ansiota*. Koivula pitää rakennusuojelussa itseohjautuvuutta tärkeänä, ja luettelee sen elementeiksi tietotaidon, uteliaisuuden, lukemisen ja *että ihmisellä on kyky tutustua näihin asioihin*. Toisen haastatellun arvio kaupunginosan kunnostamisesta on positiivinen, ja hän itse arvioi ettei *välttämättä jatkossa osaa enää asua kuin vanhassa puutalossa koska uusista taloista puuttuu joku se henki*. Vielä yksi haastatelluista arvioi tilannetta *melkein väittäisin, että Vanha Rauma on nyt paremmassa kunnossa kuin se koskaan on ollut*. Hän itse ei nähnyt ylikorjaamisen vaaraa, mutta kertoi jonkun olleen *huolestunut, että menettäkö [kaupunkikuva] jotain alkuperäisyydestään kun tulee [Kauppa- ja Kuninkaankadulle] hiottua kiveä*. Kysymykseen rakennusuojelun uusintamisesta ja siitä viedäänkö kotiseutuhenkä eteenpäin lapsille, hän ei osannut vastata ja toivoi sen kasvavan ihan spontaanisti, *tietysti koulussa järjestetään retkiä ja semmoisia, että näkee oman kaupungin ulkopuolisen silmin*. Itse toteaa olleensa lähes parikymppinen ennen kuin *tajusi millainen paikka on, kyllä sen sitten tiettyssä iässä ymmärtää*.

Kysymykseen siitä millaisena haastateltavat näkivät **kaupunginosan tulevaisuuden** vastattiin, että Vanhalle Raumalle tulee jatkossakin nuoria korjausrakennushenkisiä ihmisiä jotka tietävät mihin he muuttavat. Yksi haastatelluista kertoi näkevänsä tulevaisuuden hyvin pitkälle samanlaisena, ja kysymykseen asuntojen käyttötarkoituksen muuttumisesta esimerkiksi loma-asunnoiksi hän mainitsi ”jonkun kirjailijan” mutta totesi ettei kaupunginosassa ole tapahtunut muutosta asunnoista kesämökeiksi. Hän ei myöskään ollut huolissaan hintakehityksestä. Myös toinen haastateltu näki tulevaisuuden hyvänä, ihan valoisana, ja kertoi, että Raumalla on *koko ajan visio, että tästä kehitetään koko ajan parempaa kaupunkia*. Hän odotti kaupunkiin paljon 30–40-vuotiaita paluumuuttajia. Yksi haastatelluista kertoi, että hänen mielestään Vanha Rauma oli *sinänsä toimiva jo tällaisenaan*, mutta eri-

tyisesti hän toivoi, että *keskusta pysyisi elävänä ja kaikki ne ihanat pienet liikkeet pysyisi hengissä*. Tiedusteluun uhkaku- vusta sain vastaukseksi, että tyhjä liikeyhteistö huolestuttaa aina ja että hän toivoo aina niihin tulevan uutta toimintaa. Asukkaita alueelle olisi tulossa, mutta toivottavasti myös liik- keet pysyvät ja niistä pidetään huolta. Hänen mielestään marketit eivät uhkaa kauppa Vanhassa Raumassa, koska pienet myymälät ovat erikoisliikkeitä, ja myös hän itse ha- luaa omalla toiminnallaan ylläpitää niitä. Haastateltu, jonka asunto oli myynnissä kertoi, että asunnon näytöissä on käy- nyt varakkaita keski-ikäisiä; hänen arvionsa mukaan hinta- taso (arvio 2000€/m²) rajaa ehkä lapsiperheet pois, parhaat ovat menneet päältä ja talot tulivat harvoin myyntiin välit- täjän kautta. Asuinkäytön jatkuvuudesta ei kannettu huolta, mutta eräs haastatelluista totesi, että olisi ihanaa, jos pienet putiikit pysyisivät hengissä ja että ne olisivat persoonallisia. Hän ei mielellään toivottanut suuria ketjuja tervetulleeksi keskustaan, vaan toivoo että [kauppa] pysyisi pienenä ja omaperäisenä. Myös viimeinen haastateltu näki tulevaisuu- den positiivisena ja totesi, että pahemmat vaiheet olivat jo menneet ohi, *ei tätä nyt pysty enää tuhoamaan ellei nyt joku luonnonmullistus erityisesti tule, mikä tietty on kaikki mahdol- lista*. Kysymykseen negatiivisesta vertailukohdasta sain vas- taukseksi, että Rauma ei halua tulla samanlaiseksi kuin Pori, koska Porissa on purettu vanhaa ja rakennettu uutta vanhan kaupungin mittakaavasta piittaamatta. Varhaisemmista haas- tatteluista puuttui nelikenttä, jota esitin vasta viimeiselle haastattelemalleni asukkaalle. Hän arvioi kaupunginosan olevan autenttinen ja elävä, mutta jonkun verran menettä- neen elävyyttään fysiologisista syistä asuinväljyyden kasvaessa ja asukasmäärän vähentyessä. Esimerkkinä tästä haastateltu mainitsi, että heidän omassa pihapiirissään asui ennen ehkä 60 asukasta ja nyt vain kaksi. Kaupan hän arvioi elpyneen 1990-luvun lamavuosiin verrattuna, ja totesi että nyt liike- huoneistot eivät ehdi kauaa olemaan tyhjillään. Vaihtuvuutta hän oli havainnut jonkin verran sekä liikkeissä että asuk- kaissa. Alkuperäisten asukkaiden määrä oli vähenemässä, ja hän arveli vaaran asukaskannan muuttumisesta elitistiseksi olevan jossain määrin relevantti. Toisaalta hän uskoi autent- tisuuden olevan paremmassa turvassa silloin, kun asukkailla on varaa ylläpitää sitä.

Kuva 169: Pubelinmuseon kilpi. KH 2011.

SWOT-analyysi

Pyysin haastattelun lopuksi haastateltuja määrittelemään Van- han Rauman vahvuuksia, heikkouksia, mahdollisuuksia ja siihen kohdistuvia uhkia. Vahvuuksina tiedustelin kaupungi- nosasta itsestään lähtöisin olevia laatutekijöitä: miksi Vanha Rauma on viehättävä, mikä toimii, missä on onnistuttu? Vas- taavasti heikkouksilla tarkoitin sisältä, kaupungin ja kaupun-

Kuva 170: Palveluita Vanhassa Raumassa. KH 2011.

kilaisten omasta toiminnasta lähteviä epäkohtia: missä ei olla onnistuttu, mikä ei toimi hyvin, mitä pitäisi välttää tulevaisuudessa? Mahdollisuuksilla tarkoitin ympäröivästä yhteiskunnasta aiheutuvia, kaupunginosan elämään ja suojeluun myönteisesti vaikuttavia tekijöitä. Kysymyksellä uhista pyrin kartoittamaan lähitulevaisuudessa näkyviä ongelmia tai asioita, joita tulisi välttää, sekä asioita, joita tulisi seurata ettei niistä pääse muodostumaan varsinaista uhkaa.

Yhtenä kaupunginosan vahvuuksista mainittiin rauha ja se, että elämä on *melkein kuin maalla ja vaikka täällä ollaan omilla pihoidella niin ihmiset kuitenkin on sillä lailla vanhanaikaisen sosiaalisia*. Muina vahvuuksina mainitaan hieno historia: *on kiva ajatella, että meidän talossa on asunut joku jo 1700-luvun lopulla*. Historia on läsnä mutta kaupunginosa ei kuitenkaan ole museo, vaan toimiva kaupungin keskusta. Myös Vanhan Rauman miljöö kokonaisuudessaan katsottiin vahvuudeksi, ja kaupunginosan nähtiin koko ajan kehittyneen parempaan suuntaan.

Heikkoutena tai pikemminkin haavoittuvaisena aspektina – joka ei ehkä ilman toimenpiteitä pystyisi suojelemaan itseään – nähtiin toimintojen moninaisuuden, tietyn toiminnallisuuden ja elävyyden säilyminen kaupunginosassa. Haastateltavat toivoivat, että kaupunginosassa olisi mahdollisia aktiviteetteja jotka estäisivät sitä näivettymästä ja museoitumasta. Myös monipuolisen väestörakenteen säilymistä pidettiin toivottavana. Haastattelun hetkellä Vanha Rauma nähtiin kuitenkin keskustafunktioltaan suhteellisen toimivana liikekeskuksena joka palvelee asukkaitakin. Pienten liikkeiden haavoittuvuudesta kertoo yhden haastatellun kuvaus ”raumalaisesta viasta” uuden liikkeen avatessa katsella ja arvuutella kauanko se pysyy pystyssä, pikemminkin kuin että omalla toiminnalla tuettaisiin yritystä. Asuinrakennuksiin riittää tulijoita, mutta useampi haastateltu jonkun verran pelkäsi elävyyttä tuovien liikkeiden puolesta, ja yksi kertoi aina hieman huolestuvansa nähdessään liiketilan tyhjillään. Yksi haastateltu kritisoi lämmitettyjä jalkakäytäviä koska *Vanhassa Raumassa kuuluu olla lunta talvella*. Hänen mielestään ne markkinoitiin niin salaeräisesti, ettei kukaan osannut vastustaa toteutusta riittävästi. Hän oli pahoillaan siitä, että ennen tehtiin pitsiviikoilla opastettuja pihakierroksia mutta nyt ei enää, ja oli sitä mieltä, että niitä pitäisi järjestää uudelleen. Pihat olivat muutenkin hänen mielestään kaupunginosan helmi.

Ulkoapäin tulevista mahdollisuuksista nousi esille matkailu. Sillä uskottiin olevan vielä käyttämätöntä potentiaalia, eikä pitkiin aikoihin olisi vielä vaaraa, että massamatkailu vahingoittaisi kaupunkia tai haittaisi asukkaiden elämää. Enemmän kaupunkilaisista itsestään johtuvista tulevaisuuden mahdollisuuksista haastateltu kertoi, että *ihmiset toivovat lisää häppe-*

ningiä mutta henkilökohtaisesti hän totesi toivovansa kaupunginosan säilyvän sellaisena missä asukkailla on hyvä olla, *meitä on aika paljon täällä, ettei ruveta minkään turismin ehdoilla höpöttämään*. Kirpputorit hän mainitsi esimerkkinä hyvistä ideoista. Myös toinen haastateltu kertoi toivovansa enemmän asukkaalle suunnattua toimintaa ja yhteistyötä, sekä peräänkuulutti aktiivisia ja kekseliäitä ihmisiä.

Ulkoisista uhista mainittiin tulipalo ihan konkreettisenä, mutta muuten haastatellut uskoivat saavutettuun suojelustukseen jota maailmanperintöluetteloon liittämisen katsottiin vahvistavan ja yksi haastatelluista totesi kaupunginosan olevan *jo niin suojeltu ettei usko, että voidaan jotain mullistavaa rakennekaavaa lyödä päälle*. Maailmanperintöluetteloon liittämisen uskottiin lisänneen turismia, jota siis kuitenkin ei pidetty uhkana ainakaan nykyisessä mittakaavassaan. Mahdollisena, joskin epätodennäköisenä uhkana pidettiin uuden superkauppakeskuksen tai ideaparkin perustamista Vanhan Rauman välittömään läheisyyteen.

Viranomaiset

Haastattelin kaavoitusarkkitehti Mervi Tammea kaavaosastolla 14.11.2011. Tammi vahvisti alueen voimassaolevaksi kaavaksi edelleen vuoden 1981 suojelukaavan, sekä vuoden 2003 osayleiskaava, joka valitusten jälkeen hyväksyttiin. Uuden osayleiskaavan odotettiin valmistuvan vuonna 2014 tai aikaisemmin, ja sitä seuraisi Vanhan Rauman asemakaavan uusiminen. Materiaalista sain samana vuonna valmistuneen Rauman yleiskaavan kaupallisen selvityksen, vuoden 1981 suojelukaavan luonnoksen, sekä katuja ja aukioita koskevan yleissuunnitelman pohjana olevan keväällä 1999 valmistuneen keskustan kehittämissuunnitelman²⁰¹, jonka tavoitteena oli keskustan viihtyisyyden lisääminen ja liikenneturvallisuuden parantaminen. Suunnitelma on toteutunut Anundilanaukiolla 2001, Nortamonkadun siltojen alueella 2002, ja siitä edeten Kuninkaankadulla, Kauppakadulla ja torilla.

Kritiikkinä toteutuneelle suojelulle Tammi sanoo, että ”Kylähän Vanhassa Raumassa on tehty hirveän paljon falskia”, eikä varsinkaan suojelun alkuvuosikymmenillä jugendia pi-

Kuva 171: Palveluita Vanhassa Raumassa. KH 2011.

detty säilyttämisen arvoisena. Hän totesi ettei suunnittelijoiden pätevyyteen kiinnitetä riittävästi huomiota, ja osa projekteista oli sen vuoksi käytännössä virkamiesten uudelleenpiirtämiä. Vanhan Rauman erityiselin oli vuonna 2010 kokoontunut viidesti, ja käsitellyt noin kolmekymmentä lupahakemusta. Uuden kaavan valmistumista hän piti ensisijaisen kiireellisenä, sillä vaikka toistaiseksi erityiselimessä oltiin

²⁰¹ Esisuunnittelijat Oy ja Arkkitehtitoimisto Mikko Heikkilä Oy.

Kuva 172: Katutöitä Vanhassa Raumassa. KH 2011.

päädytty sopuratkaisuun, on kaava vanhentunut, eikä pystyisi estämään oikeuden edessä purku- ja muutostöitä joita ei erityisesti kielletä. Asukkaiden hyvä tahto ja jaettu yhteinen tavoite suojelivat kaupunginosaa. Rakennusvalvonnan hän totesi olevan ”liian kilttiä” ”kun täällä halutaan olla niin joustavia”, eikä sanktioita juuri ollut. UNESCO:n edellyttämää hoito- ja käyttösuunnitelmaa ei haastattelun ajankohtana oltu vielä saatu valmiiksi.

Elokuussa 2012 haastattelin neuvonta-arkkitehti Kalle Saarista. Kysymyksessä arviosta suojelun onnistumisesta ja kronologiasta Vanhassa Raumassa Saarinen vertasi kuluneiden vuosikymmenien korjaus- ja restaurointitöitä vuosien 1890–1910 ”edelliseen perusparannuskauteen”, jolloin useiden rakennusten muutostyöt, korotukset ja julkisivujen muodistamiset muokkasivat kaupunkikuvaa pitkälle sen kaltaiseksi, kuin me sen nyt tunnemme. Modernismin kerrostumaa keskustan alueella ovat vuonna 1959 rakennettu pankkirakennus sekä 1960-luvulla rakennetut Kauppa- ja Kuninkaankadun kortteleiden kaksikerroksiset atriumtalot. Kaavarungosta järjestettiin 1960-luvulla kilpailu, mutta jo seuraavalla vuosikymmenellä ilmapääri kääntyi suojelulle myönteisemmäksi kun Vanha Rauma yhdistys (1974) ja Vanha Rauma säätiö (1976) perustettiin. Kaupungin virkamieskunnassa suojelukeskustelun alkuun vaikuttivat kaupunginarkkitehti Leevi Nurmi ja asemakaava-arkkitehti Reino Joukamo. Vuonna 1977 käyn-

nisti museoviraston, opetusministeriön, ympäristöministeriön ja asutushallituksen perusparannuskokeilu, jossa neuvonta-toimi oli kaupungin toimesta, ja laina sosiaalisella tarvehankinnalla jopa 80 % valtion takaama. Vuonna 1981 Vanhan Rauman suojelukaava valmistui, ja vuosikymmentä myöhemmin kaupunginosa liitettiin Maailmanperintöluetteloon. Opetusministeriön myöntämä maailmanperintöavustus on ollut tärkeä viime vuosien kunnostustyössä. Sen sijaan lämpötaloudellisia avustuksia Saarinen piti vaaratekijänä, ja totesi, että onneksi ulkopuolisia lisäeristyksiä ei kaupunginosassa juuri oltu toteutettu. Vuonna 1996 perustettiin korjausrakennuskeskus Tammela. Saarinen mainitsi myös tekeillä olevan hoito- ja käyttösuunnitelman (valmistunut 2016).

Ongelmat

Nykyään vanhankaupungin hylkääminen ei ole Vanhan Rauman ongelma, mutta 1960-luvun alussa kaupunginosan arvostus asuinalueena oli vähäinen. Yksi syy tähän oli puutalojen varustetason puutteellisuus. Monissa taloissa asuinolosuhteet eivät vastanneet sotien jälkeisen ajan kaupunkiasumiseen liittyviä uusia ihanteita, johon kuuluivat mm. juokseva lämmin vesi, sisävesi ja kylpyhuone. *1960-luku oli aikaa, jolloin suomalaisen yhteiskunta koki voimakkaan rakennemuutoksen. [...] Perinteisen puutaloasumisen, jota nyt pidettiin vanhanaikaisena ja epämodernina, sijaan tuli kerrostaloasuminen kaikkine mukavuuksineen. Tuolloin Vanhaa Raumaa pidettiin elintaso-kehityksestä jälkeenjääneenä ja epämodernina asuinalueena (Tuomi-Nikula ja Karhunen 2007, 39). Häpeään ja asuinpaikan puolustamiseen viittaa samassa lähteessä asukas, joka palaa muistoissaan entisajan Vanhaan Raumaan, jossa oli huoneen kuntoon päästettyjä rakennuksia ja niissä levotonta elämää viettäviä asukkaita. [...] Ikänsä Vanhassa Raumassa elänyt asukas on pitkän elämänsä aikana ehtinyt kohdata kotiseutuunsa suunnattua halveksuntaa, joka on muuttunut kansainväliseksi ylitykseksi. Hänen omaa mielipidettään Vanhassa Raumassa asumisesta nämä muutokset eivät missään vaiheessa ole muuttaneet. Puutalo Vanhassa Raumassa on hänelle kaikista parhain ja kodikkain asunto (Tuomi-Nikula ja Karhunen 2007, 45–46). Asukashaastatteluissa yksi haastateltava viittasi kuitenkin entisiin vanharaumalaisiin, jotka olivat kertoneet hänelle ikävistä kokemuksistaan menneisyydessä, eivätkä halunneet palata takaisin ”alkeellisiin olosuhteisiin”.*

Modernisaatiodiskurssi on paradigmanmuutoksen kautta kääntynyt rakennussuojelupuheeksi. ICOMOSin vuonna 1987 julkilausuman Washingtonin julistuksen mukaan historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden *säilytettäviä ominaisuuksia ovat kaupungin tai kaupunkimaisen alueen historiallinen luonne sekä kaikki sitä ilmentävät aineelliset ja henkiset elementit*. Vanhassa Raumassa on pääpiirteittäin säilytetty kaupunkirakenne sellaisena kuin tontit ja katuverkoston määräävät. Kaava on suojellut rakennusten, viheralueiden ja rakentamattomien alueiden keskinäiset suhteet; noudattamalla korjauskorttien ohjeita pystyttäisiin säilyttämään rakennusten muoto, sisätilat ja ulkoasu sellaisina kuin mittasuhteet, koko, tyyli, rakenteet, materiaalit, värit ja koristeet sen muodostavat. Puskurivyöhykkeellä pyritään suojelemaan kaupungin ja kaupunkimaisen alueen suhdetta rakennettuun ja luonnonympäristöön. Vielä vuonna 1983 kaupunginosaa kuvailtiin paikoin rähjäiseksi ja apulaiskaupunginjohtaja Lauri Askula vaati nopeita toimenpiteitä Vanhan Rauman erään korttelin huolestuttavaan slummiutumiseen²⁰². Rappio rajoittui kuitenkin *muutamaan häiriöalueeseen tai -kiinteistöön*²⁰³. Kaupunginosan hylkääminen ja rakennusten rapistuminen ei enää vuonna 2011 ollut ongelma; vain satunnaisia kohteita on päässyt rapistumaan erityisten tilanteiden, kuten omistajan vanhuuden tai huonon terveyden vuoksi. Rapistumista on pystytty melko hyvin hidastamaan maailmanperintöavustuksella ja Vanha Rauma -säätiön avustuksilla. Sen sijaan yksittäisissä kohteissa rakennukset ovat menettäneet autenttisuuttaan ylikunnostamisen ja raskaan ”perusparannuksen” muodossa. Aitojen materiaalien ja rakennusosien arvostus ei ole täysin valtavirtaistunut, ja paikoin julkisivut on korjausrakentamisessa käsitelty ”ympäri taloa samalla sabluunalla” vaikka alun perin pelkkä katujulkisivu olisi ollut profiililaudoilla verhoiltu. ”Puukaupunkien suojelulla ja kehittämisellä on tahdottu yhdistää kaksi tavoitetta: rakennusten säilyttäminen ja täydennysrakentaminen. Niiden välistä tasapainoa on viimeiset 30 vuotta turhaan etsitty” (Kärki 1993,69). Samassa artikkelissa kirjoittaja toteaa myös, että vain laajamittainen säilyttäminen on osoittautunut ”varmaksi” ratkaisuksi vanhojen kaupunki-

Kuva 173: Erikoismyymälöitä Vanhassa Raumassa. KH 2011.

nosien suojelun kannalta, ja että uudisrakennusten ympäristössä sopeuttamisessa epäonnistuminen on ollut tavallisempaa kuin onnistuminen.

Historiallisen kaupungin kaikkialla haastanut kaupunkirakenteen hajoaminen ja modernin keskipakovoima ilmenee Raumassa selkeimmin suurten automarkettien tulossa keskustan välittömään läheisyyteen. Vanha Rauma on kuitenkin säilyttänyt keskustafunktion ja tori julkisen roolinsa esimerkiksi vaaleja edeltävien poliittisten tilaisuuksien näyttämönä. Muuten vuoden ympäri torilla kerrottiin kokoontuvan vakioporkan, joka *ei se kovin iso ole mutta sitäkin tiiviimpi*. Tietoja maailman menosta tasattiin ”toriparlamentissa”: *jos vaikka lauantaina haluaa tietää miten maailman asiat oikeasti ovat niin siellä saa varmuuden siitä*. Toinen haastattelussa mainittu julkisen kaupunkitilan käyttötapa on paikallisten yrittäjien, urakoitsijoiden ja *jonkun vanharaumalaisen roskakuskin* tapa kohdata kahvilassa Hauenguanossa *aamukahvilla ennen kuin lähtevät hommiin*.

Suojelukaavan luonnoksessa koko Vanhan Rauman alue oli merkitty asemakaavamerkinnällä ”jalankululle ja polkupyö-

²⁰² Muistio ilkivaltaa Vanhassa Raumassa käsittelevästä neuvottelutilanteesta, joka pidettiin kaupunginvaltuuston salissa 27.9.1983.

²⁰³ Arkkitehti Jukka Koivulan samaan tilaisuuteen valmistelemasta puheenvuorosta.

Kuva 174: Pilapiirros ns. pehmeän liikenteen kadusta. Länsi-Suomi 15.4.1978.

räilylle varattu katualue, jolla huoltoajo ja tontille ajo on sallittu”. Asemakaavaluonnoksen esittelyn ja liikennekokeilujen aikana käytiin keskustelua autoliikenteen asemasta keskustassa (Vanha Rauma 1982, 78). Liikenteen kielteisistä vaikutuksista alueelle luettiin turha läpikulkuliikenne, keskusta hakeutuva liikenne, iltaisin turha kortteliajo, jalankulkijoiden ja pyöräilijöiden turvattomuus, ilman pilaantuminen, melu ja tärinä, aiemmin kivettyjen ja sorattujen katujen asfaltoiminen ”muutettu katutilan kolmas julkisivu” (1982, 26). Ruuhkahaittojen poistamiseksi tehtiin vuosien 1976–1981 välillä liikennerajoituskokeiluja, joissa lähinnä kesäkuukausina lau-

antaisiin rajoitettiin ajoneuvoliikenne asukasajoon sekä liikkeiden ja torin huoltoliikenteeseen. Ns. pehmeän liikenteen kokeilu perustui ”ajatukseen, että kadut ovat kaikille vapaat – niin jalankulkijoille, pyöräilijöille kuin autoilijoillekin. Hollannissa systeemi on ollut jo voimassa useita vuosia ja siitä on saatu hyviä kokemuksia. Rauma sen sijaan lienee Suomessa ensimmäinen kaupunki, joka suunnittelee tämältyyppistä ratkaisua”²⁰⁴. Kokeilun vaikutuksia tutkittiin haastattelututkimuksilla: katuhaastatteluiden mukaan 2/3 ei maininnut kokeilun aiheuttaneen mitään haittoja, ja katujen viihtyisyyden ja rauhallisuuden katsottiin lisääntyneen. Liikkeenharjoittajat puolestaan kokivat rajoitukset kielteisesti, ja puolella myynti ja asiakasmäärät olivat laskeneet kesäajan lauantapäivinä alkuvuoteen verrattuna. Aihe puhutti puoleen ja vastaan paikallisessa lehdistössä²⁰⁵:

”Kävelykadun puolesta ja sitä vastaan ovat mielipiteet viime aikoina leiskuneet mm. Länsi-Suomen yleisön osastossa. Lukijan kynä on kerrankin ollut kuumana, ja yhtä kuumana oli Rauman teknillisen koulun auditorion keskiviikkoiltana täyttänyt keskustelijajoukko, jonka mielipiteistä on poimittu ylle erittäin näytteitä:

Liikennetiheys Kauppa- ja Kuninkaankadulla ei vielä ole niin suuri, että kävelykatu olisi välttämätön. Liike-elämä tarvitsee kaikenlaisia asiakkaita, sekä jalan, pyörällä että autolla liikkuvia.

Autot pois Vanhan Rauman kaduilta, missä ne roiskivat rapaa talojen seinille ja ikkunoihin ja jalankulkijoiden päälle. Autoilijoiden ajotapa on röyhkeä eikä kukaan valvo 30 km:n nopeusrajoituksen noudattamista.

Kun rysästä pannaan nielu kiinni, ei sinne enää kala mene, se on aivan varma. Yhtä varma on, etteivät asiakkaat mene Vanhan Rauman liikkeisiin, jos autolla liikkuminen alueella kielletään.

Suurin osa autonomistajista on varmasti terveitä ihmisiä. Kyllä jokainen terve ihminen jaksaa 300–400 metriä kävellä.

Kokeilujen aikana huoltoliikenteen, tontilleajon ja vilkkaan kävelyliikenteen kohdatessa syntyi kitkaa varsinkin kesälauantaisiin (Vanha Rauma 1982, 39). Samoin nuorison häirit-

²⁰⁴ L-S 15.4.1978.

²⁰⁵ L-S 14.4.1978.

sevää ralliajaja viikonloppuisin pyrittiin rajoittamaan vuonna 1978, ja asiasta keskusteltiin runsaasti paikallisessa mediassa. Ongelmaa ei kuitenkaan oltu ratkaistu vielä vuonna 1983, jolloin tilannetta kuvattiin arkkitehti Jukka Koivulan ilkeältä Vanhassa Raumassa käsitelleeseen neuvottelutilanteeseen valmistelemissa puheenvuorossa²⁰⁶ seuraavin sanoin: *Alueella on päivisin runsas liikenne, joka aiheuttaa jo tiettyjä rasituksia. Iltaisin jatkuva ralli lisää näitä rasituksia, ja on häiritsevää, ja lisäksi tarpeetonta. Alueelle kerääntyy henkilöautolla liikkuvia koko talousalueelta, mikä on aivan ristiriidassa alueen arvon ja jalankululle otollisen ympäristön kanssa. Ralliliikenne on vetänyt kapeille jalkakäytävälle jopa pariin tuhanteen nousevan nuorisjoukon. Perjantai-ilta tuntuu olevan häiriöllisin.* Häiriötekojosta kaupunginosassa mainittiin ilkeällä ohella ylimääräisen liikenteen aiheuttama melu, saaste ja pöly. Lopullisessa asemakaavassa pääväylät, Kauppakatu ja Kuninkaankatu, Vanhankirkonkadun länsipää sekä muutamat liikekorttelien poikkikatut oli merkitty tavallisiksi kaduiksi. Koska ”liikenne ja katupäällysteet muuttavat oleellisesti ihmisen kokemaa kaupunkikuvaa, tunnetta rakennusten mittakaavasta ja etäisyyksistä, kaupungin ilmeestä”, on aiempina vuosikymmeninä asfaltoituja katuja myöhemmin kivetty uudelleen, *katutilan kolmatta julkisivua* palauttaen.

Liikenneongelmia ei ole täysin ratkaistu, ja haastatteluissa nousi esille kritiikkiä liikennettä ja raumalaista, pikkukaupungeille ehkä luonteenomaista autokulttuuria kohtaan:

”Jos nyt niitä ongelmakohtia hakee niin ehkä tää autokulttuuri täällä on sellainen, että hirmu helposti niiku hypätään auton selkään ja hoidetaan lyhytkin, niinkun pienikin asia autolla vaikka matka ois lyhyt, ja paljonhan herättää keskustelua, ja varsinkin täällä nyt kun pienten lasten äitinä täällä kulkee tuolla kaupungilla niin mua ärsyttää just että nuo Kuninkaankatu ja Kauppakatu, et niis annetaan autojen ajaa, et varsinkin talvella kun on paljon lunta ja se on, no, oli vaarallisiakin tilanteita viime talvena, kun ne kadut on kapeita ja sitten täällä on vähän sellainen autokulttuuri, että minä ensin, ni niin, se on sit mua henkilökohtaisesti tosi jurppiva asia, että mä en ymmärrä miksi niitä ei pistetä kävelykaduiksi, mut sitte taas niin

yrittäjät tietenkin sit puolustautuu sillä, että sitten kun ei pääse autolla oven eteen niin sitten ei tuu asiakkaita [...] no en mä tiedä onko niitä [pysäköintipaikkoja] mutta raumalaiset menee.”

Jatkoksismyökyseen liikenteen rajoittamisen tarpeellisuudesta ja siitä kokeeko sen mahdollisuutena vai uhkana, haastateltava vastaa, että *ainakin näin kesällä pitää rajoittaa ja nythän se onkin, ehkä enemmänkin voisi sulkea katuja kesälauantaisin.* Liikkeenharjoittajat pelkäävät liikenneajoitusten vaikutusta omaan toimintaansa ja asiakkaiden liikkuvuuteen. Asemakaava-arkkitehti Mervi Tammi mainitsee jalankulkijoiden ja pyöräilijöiden aseman parantamisen tärkeäksi tavoitteeksi.

Pysäköintipaikkoja Vanhassa Raumassa on niukasti ja pysäköintiin käytetään katuvarsia, toreja, kirkon lähistöllä olevia alueita sekä yksityispihoja. Osa pihosta ja kortteleista on varattu autoille, ja jossain määrin katukuva on kärsinyt kun sitä rikastuttavia portteja on vuosikymmenten saatossa poistettu tai muutettu liikenteelle sopiviksi. Kehäväylien varrelle on suunniteltu neljä pysäköintialuetta. Autopaikkanormi on 1 ap/120 kerros-m², pysäköintialueilta varattaville 1ap/100.

Pelon arkkitehtuuri, pelko, turvakamerat tai piikeillä kruunatut aidat eivät tällä hetkellä hallitse Vanhan Rauman kaupunkikuvaa. Piikit, piikkilangat ja suojaverkot mainittiin kuitenkin vuonna 1983 ilkeältä Vanhassa Raumassa käsitellessä neuvottelutilanteessa²⁰⁷. Samassa todettiin, että ilkeällä jäljiltä korjattavat rakennusyksityiskohdat toteutettiin ”kovista” ja tyyllittömistä materiaaleista, aikaisempaa yksinkertaisempina: kertaalleen potkitut syöksytorvet korvattiin panssariputkilla, puuportit rautaporteilla ja rikotut ikkunat panssarilasilla. Koivulan puheenvuorossa lueteltiin alueen rakennuskantaan ja kadunkalusteisiin kohdistuneen ilkeällä muodoista seinäpintojen töhriminen, piirtely ja raaputtelu, ikkunoiden rikkominen ja raaputtelu, rännien potkiminen ruttuun, kylttien irti repiminen ja vääntely, markiisien repiminen ja tukirautojen vääntely, valaisimien rikkominen sekä ”nurkkien” likaaminen. Vieraillessani Vanhassa Raumassa ke-

²⁰⁶ Muistio ilkeältä Vanhassa Raumassa käsittelevästä neuvottelutilanteesta, joka pidettiin kaupunginvaltuuston salissa 27.9.1983 ja arkkitehti Jukka Koivulan samaan tilaisuuteen valmistelema puheenvuoro.

²⁰⁷ Arkkitehti Jukka Koivulan ilkeältä Vanhassa Raumassa käsitelleeseen neuvottelutilanteeseen valmistelemissa puheenvuorossa.

Kuva 175: ”Kuplavolkkari” Vanhassa Raumassa. KH 2011.

sällä 2011 arvioin itse, että siistissä ja turvallisen tuntuaisessa kaupungissa sosiaalisen kontrollin tunne on olemassa, vaikka kaupunki hiljenee jo alkuillasta. Katutasossa sijaitsevien ikkunoiden takana on valvova katse, ja juorupeili on vanharaumalainen turvakamera.

Vaikeimmin suojeltavaksi ovat osoittautuneet *erilaiset toiminnot, jotka ovat aikaa myöten muodostuneet luonteenomaisiksi alueelle*. Muuttuminen museoksi, huvipuistoksi, nukkumalähiöksi on tämän kohdan mukaan paitsi kaupungin kuolemaa, myös sen muuttumista epäaidoksi. Nykyelämä vaikuttaa historialliseen kaupunkitilaan muuttamalla asutetunkin kaupunkikeskustan nukkumalähiöksi katuelämän hiipumisen, yksityistymisen ja gentrifikaation kautta. Jo aiemmin siteeratussa vuoden 1983 neuvottelutilanteessa ilkeivallasta kaupunginhallituksen puheenjohtaja Mauno Lehtonen tiedusteli, ovatko Vanhan Rauman uudet asukkaat herkempiä häiriöille

kuin vanhat, ja kysyi *onko Vanhasta Raumasta tullut hiljalleen eliittikaupunginosaa, jonka toivotaan olevan rauhallinen idylli*. Talojen ja tonttien hintojen todettiin *joka tapauksessa runsaasti nousseen*. Korkeakoulutettujen osuus Vanhan Rauman asukkaista on selvästi suurempi kuin kaupungissa keskimäärin²⁰⁸. Kaupunkielämän harvenemista ei silti vielä vuonna 2011 tekemissäni haastatteluissa mielletty ongelmaksi. Pihapiirien säilyttäminen on ollut tietoista eikä niiden jakamiseen ”omakotipihoiksi” anneta lupaa. Loma-asutusta kaupunginosassa ei ole juuri lainkaan, useampi raumalainen mainitsi keskustellessa kirjailijan, joka osti talon ensin loma-asunnoksi ja muutti myöhemmin vakituiseksi, mutta kaikki kertomukset ovat ilmeisesti samasta henkilöstä. Asemakaava-arkkitehti Tammi piti haastattelussa kaupunginosan sosiaalisen monimuotoisuuden säilymistä tärkeänä, ja myös nukkumalähiöksi muuttumisen riskiin pyritään vaikuttamaan kaavoituksella, ohjaamalla kauppaa ja sijoittamalla uutta asumista keskustaan. Aasukasluku oli kuitenkin laskussa asuntojen keskimääräisen koon kasvaessa ja ruokakuntien pienetessä. Kaupunki omisti muutaman sosiaalisilla perusteilla vuokrattavan asunnon Kiviniemen kulmalla.

Palveluiden määrä on pysynyt melko vakiona²⁰⁹, mutta tarjonta on muuttunut turistiorientoituneemmaksi kuin vaikkapa vain vuosikymmen aiemmin: nyt Vanhassa Raumassa asuville sekä vierailuille on tarjolla tavallisten ruokakauppojen sijaan ravintoloita, kahviloita, lahjatavaraa ja postikortteja²¹⁰. Vuonna 2011 Markus Bernoullin kanssa keskustellessani nousi esille, että kaupunginosaan oli hiljattain avattu luomuruokakauppa, joka tukee mainiosti väittämäni uuden asukaskannan profiloitumisesta. Tavalliset päivittäistavara-kaupat eivät pysty kilpailemaan vanhankaupungin kylkeen kasvaneen Prisman kanssa. Kuusikymppiset miehet pitävät luomukauppaa kalliina hössötyksenä, kolmekymppiset perheenäidit pu-

²⁰⁸ Rähkä, U. 2009. Vanhan Rauman asemakaavan muutoksen tavoitteet. FCG Planeko Oy, Rauman kaupunki, 5–7, 32.

²⁰⁹ Kauppoja Vanhassa Raumassa oli 182 vuonna 1979, 206 vuonna 1991 (Koivula et al 1992, 33–34) ja 134 vuonna 2010 (Rauman yleiskaava, kaupallinen selvitys 2011, 9).

²¹⁰ Vahtikari 2004, 8: *Indeed the formation of the “tourist-historic city” may involve a contradiction with the traditional commercial activities. Even if the total number of shops located in Old Rauma has remained relatively unchanged, the structure of commercial services is becoming more tourist-oriented, even if slowly when compared to many other historic cities. Consequently, there are more restaurants, cafes, and gift, craft and art shops in Old Rauma now than thirty, or even ten years ago, and fewer shops selling groceries or domestic appliances. For example, there were ten grocery shops in the old town area in 1975 compared to three in 1991 (J. Koivula et al., Old Rauma, 1992, 33–34.) and none today.*

huvat siitä hyvää. Todennäköisesti valtaosa perheen ruokaostoksista tehdään silti autoillen marketista – lauantaina, tai sitten kun mies on tullut töistä. Vanhassa Raumassa monet kaupat menevät kiinni jo viideltä, eikä turisteja ole ollut tarve sillä lailla miellyttää.

Kaupunkikeskustan identiteetin menetystä ja sen muuttamista epäpaikaksi (*non-lieu*) ei koeta uhkatekijäksi Vanhassa Raumassa. Kesällä 2011 kaupungissa toimi yksi vain kesäkaupana auki oleva myymälä, jota piti ”TV:stä tuttu isopovinen julkkis”. Osa liikkeistä oli kuitenkin ketjujen franchising-myyvälöitä. Kaupunginosa ei ole muuttunut epärelevantiksi ympärille kasvaneen laajennuskaupungin päivittäisen elämän kannalta: tori toimii ihan elävänä keskuksena, kahvittelupaikana ja ”toriparlamenttina” jossa tasataan tietoja ajankohtaisista aiheista. Kaikki vaalien alla vierailevien poliitikkojen puheet pidetään torilla. Kaupunginosaan avatut kahvilat ovat varsinkin naisten suosiossa. Kaupunkitilan sosiaalinen funktio ei ole aina yksimielisesti jaettu: nuorison ”toriruntsaa” ja varsinkin korttelin ympäriajoa on menneinä vuosikymmeninä rajoitettu melu- ja saastehaittojen vuoksi. Kaava-arkkitehti Mervi Tammi mainitsi nuorison kokoontumispaikkoina McDonald’sin ja Hesburgerin, jotka molemmat sijaitsevat Vanhan Rauman ulkopuolella. Liikkeiden varhaisia sulkemisaikoja on paikallisesti kritikoitu, mutta muutosta pidetään todennäköisenä. Neuvonta-arkkitehti Kalle Saarisen haastattelussa 1.8.2012 Saarinen esitti näkemyksensä, että Vanhasta Raumasta puuttuvat gentrifioijat, sillä kaupungista tai läheisistä keskuksista puuttuvat heidän työpaikkansa (lähinnä kai yliopistot). Rauman tilanne poikkeaa tässä Naantalista (Turku), Pispalasta (koko Tampere) tai Porvoosta (Helsinki). Gentrifikaation myönteisyydestä tai kielteisyydestä ei olla saavutettu yksimielisyyttä (El Harouny 2008, 444):

”Uudet omistajat ovat säilymisen paras turva. Raumakaan ei olisi koskaan lähtenyt niin voimakkaasti liikkeelle, ellei nuorta, uutta väkeä olisi hakeutunut sinne, jotka näkivät varaosapankkien ym. tarpeen ja jakoivat tehdä yhteiseksi hyväksi töitä. Vanhat omistajat elää omaa rataansa, on vain se oma lähipiiri, vaikka on sympaattinen ilmapiiri muutoin Raumalla, mutta uudet omistajat ovat olennaisen tärkeitä, samoin Porvoossa. Vaikeimmat tapaukset ratkesivat ulkoa tuodun rahan, potentiaalini avulla. [...] Ihan turhaa (gentrifikaation kritiikki). Se on luonnonlaki. Ne mammat, jotka myyvät talojaan, saavat sievoisen summan

Kuva 176: Kampaamon näyteikkuna Vanhassa Raumassa. KH 2011.

rahaa. Ovat hirveän tyytyväisiä ja tyytyväisenä asuu kerrostalossa ja istuu lasitetun parvekkeen takana. Sopii niille paljon paremmin kuin hoitaa ongelmallista tonttia kaikkine riesoineen. Tämä ideologia lähti 70-luvulla vasemmistolaisesta näkemyksestä, jossa pitää turvata nykyisten asukkaiden edut. Silloin, jos yhteiskunta tekee hyvin rajuja toimenpiteitä ja satsaa siihen, mutta kun rahalla ostetaan ne ulos sieltä, niin ihan hyväksyttävää.”

Toisaalla samassa teoksessa (s. 448) kerrotaan Porvoon gentrifioitumisesta Vanha Rauma mainitaan museoviraston virkailijan haastattelussa sosiaalisesta ja toiminnallisesta monimuotoisuudesta puhuttaessa. Siinä Porvoota ja Raumaa verrataan, ja todetaan, että sosiaalista ja toiminnallista monimuotoisuutta on vaikeampi säilyttää kuin itse rakennuksia:

”Negatiivista on musealisoituminen – elämä kuten kaupat katoavat – ja asujaimiston homogenisoituminen porvarilliseksi, mikä on tylsää. Porvarillisen väen asettuminen alueelle on tuonut mukanaan tänne kuulumattomia asioita, kuten lumilingot ja ruohonleikkurit. Entisajan juopot eivät olleet häiriöksi vastaavalla tavalla, vaan sopivat joukkoon.” (PA09)

”Sosiaalinen ja toiminnallinen, olisi hienoa jos säilyisi, kuten Raumalla pienet kaupat, tai ettei asukasrakenne hyppäyksellisesti muuttuisi, mutta niihin on paljon vaikeampi vaikuttaa kuin itse rakennusten säilymiseen. Esim. Porvoossa alue on elitisöitynyt, mikä heijastuu pikkuhiljaa fyysiseen rakenteeseen. [...] Tavallaan ihmisten elintapojen kautta ennemminkin kuin niiden seinien kautta.” (MV47)

Kuva 177: Sisätilasarja ja tapettinäytteitä Tammelan korjausrakentamiskeskuksessa. KH 2011.

Vanhan Rauman rooli kaupungin identiteetin rakentajana on melko tärkeä, mutta osa toimijoista mieltää sen dynaamista mielikuvaa jarruttavana painolastina. Museon henkilökunnan kanssa keskustellessani kuulin heidän näkemyksensä siitä etteivät kunnallispoliitikot juuri välitä Vanhasta Raumasta. Museonjohtajana vuosikymmeniä toimineen Anna Nurmi-Nielsenin kuoleman myötä monen asian kerrottiin jääneen tuntemattomiin mappeihin: paljon on tutkittu, eikä läheskään kaikkea olla julkaistu. Korjausrakentamiskeskus nimettiin keskeisenä toimijana, ja kaikki keskustelut johtivat neuvonta-arkkitehti Kalle Saariseen. Vuonna 2011 ei vaikuttanut siltä, että Kallelle oltaisiin kasvattamassa seuraajaa, vaan keskuksessa toimi erilaisia harjoittelijoita, pätkä- ja projektityöläisiä.

Neuvonta-arkkitehti Kalle Saarinen jäi eläkkeelle kesäkuussa 2014 Vanhan Rauman parissa 37 vuotta kestäneen työuran päätteeksi. Tällä hetkellä [9.10.2015] korjausrakentamiskeskus Tammelan yhteyshenkilö on maailmanperintökoordinaattori Jussi Telaranta. Hänen tehtävänsä Rauman kaupungin sivujen mukaan kuuluu verkostojen muodostaminen ja ylläpitäminen kansallisesti ja kansainvälisesti, toimiminen paikallisena linkkinä asukkaiden, yrittäjien ja organisaatioiden välillä, sekä tutkimus- ja kehittämishankkeiden käynnistäminen ja koordinoiminen molempien UNESCO:n maailmanperintökohteiden osalta²¹¹.

²¹¹ [<http://www.rauma.fi/henkilot/jussi-telaranta-0>]. Avattu 15/11/2016.

CASE STUDY: VISBY

Saavun Visbyseen 31.7.2011 lentokoneella Arlandan kentän kautta. Norjalainen halpalentokone on myöhässä, jälkimmäinen päivän kahdesta lentobussista on mennyt, monilla näyttää olevan gotlanninlomaa varten vuokra-auto valmiina kentän parkkipaikalla. Kun lupaavasti tolalla parveilleet taksit käyvät vähiin ennen loppumistaan, otan kimppataksin keskustaan yhden ruotsalaisen ja kahden englantilaisen naisen kanssa. En ole ymmärtänyt huonevarauksestani mitään: seison matkailukuni kanssa Ryska Grändenin päässä, avain olisi pitänyt hakea hotellin vastaanotosta satamasta, eikä huoneessa ole lakanoita.

Avaimen saatuani lähden hieman käärmeissäni kiertämään keskustan sulkeutuneiden liikkeiden näyteikkunoita. Kaupunki vaikuttaa olevan täynnä munkkipubeja ja nunnakahviloita. Kun astun Lilla Strandportenista muurin ulkopuolelle myöhäisen iltapäivän valossa kylpevään Almedalenipuistoon, annan kaiken anteeksi. Kierrän puolet kaupunginmuurista auringon painuessa mailleen, Österportin ulkopuolelta löydän vielä sunnuntai-iltana auki olevan kauppakeskuksen, jossa myydään sitä mitä ihminen tarvitsee: lakanoita ja pyyhkeitä, turkkilaista jogurttia, japanilaisia nuudeleita, englantilaista teetä, akaasihunajaa EU:sta ja EU:n ulkopuolelta, ruotsalaista olutta Vimmersbystä. Epäilen asuuko Visbyn vanhassakaupungissa oikeasti ketään; kaikki kynnelle kykenevät ovat läheneet evakkoon ja vuokranneet vaatimattomat huoneensa (ilman lakanoita!) matkailijoille, joiden budjetti ei ole riittänyt keskiaikaiseksi tuotteistettuun hotellihuoneeseen langattomalla internetyhteydellä. Kaupunki rajautuu hienosti muureillaan. Buffer zone on kunnossa.

Seuraavana päivänä kävelen kaupunginmuurikerroksen loppuun aloittaen Österportista ja edeten kaupungin etelälaitaa satamaan, jossa pistäydyn turisti-infossa. Almedalsbiblioteket tarjoaa loistavan pakopaikan, ja ennen kaikkea langattoman wifin. Saan kirjastokortin. Lainaan kirjan. Teen muistiinpanoja muistikirjaani. Viivyn kirjastossa monta tuntia.

Kävelen kaupungin keskiaikaisen ytimen kadut ja kirkonrauniot (S. Lars e Drottens, Sta Katarina) läpi, pistäydyn majapaikalla päivänokosilla, palaan Hästgatania alas satamaan,

Kuva 178: Visby, keskiaikaravintola. KH 2011.

jonne on laskeutunut mereltä sakea sumu. Otan sumukuvia rannalla muurin ulkopuolella, ja palaan takaisin majapaikkaan kasvitieteellisen puutarhan, Mariankirkon ja S. Clemensin kirkonraunion kautta. Illallisen jälkeen kierrän vielä Södra Kyrkogatan – Adelsgatan – Södertorg – St Hansgatan.

Ensimmäisten vaikutelmieni perusteella kaupungista löytyy tavallisten visbyläisten saarekkeita, hotellikatuja, putiikkikatuja, ketjukauppakatuja, lukuisia ravintoloita joiden tarjonta on moninaista: on keskiaikateemaa, steak housea, Lähi-Idän viking-pizzaa, Italian lipun värejä. Torilla myydään lähinnä halpoja teollisesti muualla tuotettuja koriste-esineitä, jotka vastaavat matkalaisten tarpeeseen ostaa jotain pientä tullaiksi: sadalla kruunulla kolme käsintehtyä voodoo-nukke? Akselilla Södra Kyrkogatan – Adelsgatan on turistikauppoja. Gotlantia myydään lampaiden ja siilien kuvilla, yhtään Visbyn vanhaakaupunkia lumisadepallossa en näe. Monessa paikassa tuoksuu terva, savu ja paistettu liha.

Aloitan kolmannen päivän kenttätyöt tapaamalla arkkitehti Joakim Hanssonin hänen kodissaan; haastattelu kestää toista tuntia. Haastattelun jälkeen kierrän Helge Andin, Sta Gertudin ja St Nicolausin kirkonrauniot, sekä kuvaan värejä ja materiaaleja matkalla kirjastoon, jossa vietän iltapäivän. Syötyäni illallista palaan vielä kaupungille ottamaan lisää kuvia

Kuva 179: Ruusuja, raunioita ja liikenteenestäjiä. KH 2011.

materiaaleista, väreistä, keskiaikaisista ja uuskeskiaikaisista kansallisromanttisista kohteista.

Neljäntenä päivänä palaan Almedalsbibliotekiin, josta olen edellisenä iltapäivänä varannut mikrofilmaseman. Ensimmäiseksi selaan Gotlands Allehandan numeroita tammikuulta 1970: koska Östertullin puretusta korttelista ei puhuta, hypään tammikuuhun 1972 ja löydän johtolangan siihen, että keskustelua on käyty edellisenä syksynä. Korttelin purku on aloitettu lokakuussa 1971. Muita toistuvia aiheita ovat kauppiaiden huoli Adelsgatanin liikennejärjestelyistä, kaupan painopisteen siirtyminen Österportin ulkopuolelle, ilta-au-

kioloaikojen pidentämisen tarpeellisuus tai tarpeettomuus. DDT on juuri kielletty, sen pitoisuuksia mitataan Itämeren kaloista. Biafrassa soditaan, ja kohta myös Vietnamissa. Muuten Volvolla ja Saabilla pääsee, Cylinda tiskaa astiat ja Nilfisk imuroi puhtaaksi. Olen vadelmavenepakolaisena lapsuuteni ihmemaassa. Iltapäivällä jatkan materiaalien ja värien valokuvaamisesta kaupungilla.

Viidentenä kenttätyöpäivänä jatkan mikrofilmien kelaamista kirjastossa. Yllätyksekseni en löydä minkäänlaista lehtikirjoittelua kaupungin maailmanperintökohteeksi nimeämisestä. Iltapäivällä kuvaan Östertullin uudisrakennuskorttelia ja teen

pyhiinvaelluksen Österin *Systemiin*, koska *Innerstadin* panimon olutta ei saa ostaa ruokakaupasta, saati panimosta. Ruotsalaiset...

Kuudennen päivän aamupäivällä vierailen perusteellisesti Gotlands Museumissa, ja iltapäivällä lähdän kävelyllä hirsipuunmäelle kaupungin ulkopuolella. Illalla menen katsomaan jonglööriesitystä S:t Karinin kirkonraunioon.

Seuraavana aamuna palaan kirjastoon valokuvaamaan ne lähteet, joita en viitsi valokopioida. Illalla tuomiokirkossa järjestetyssä tilaisuudessa muistellaan vuoden 1361 kuolleita; tilaisuutta seuraa ristisaatto hautapaikalle kaupunginmuurin ulkopuolelle.

Majapaikkaani Ryska Grändillä vuokrataan viikoksi kerrallaan, ja viimeiseksi yöksi olen varannut pienen huoneen St. Clemensin hotellista. On keskiaikaviikkojen virallinen avajaispäivä: kaupunki on täynnä keskiaikaharrastajia joista monet ovat valmistaneet pukunsa pieteetillä. Käyn katsomassa keskiaikamarkkinoita, joissa on tarjolla ruokaa, musiikkia, käsityöläisiä ja jonglööreitä; sen jälkeen suuntaan seuraamaan esitystä Valdemar Atterdagin joukkojen ratsastamisesta sisään Söderportista. On kenttätyöni viimeinen ilta, ja sitä juhlistaakseni menen syömään keskiaikaravintolaan.

Toimijat

Innerstadin asukkaat ovat enimmäkseen koulutettuja, eikä gentrifikaatiosta puhuminen ole liioittelua: kaupunginmuurin sisäpuolella asuu lääkäreitä, virkailijoita ja akateemisia perheitä. Kaupungissa on jonkun verran loma-asuntoja sekä eläkevuosiaan viettämään muuttaneita asukkaita, mutta ei varsinaisesti ulkomaisia sijoittajia. Asuntoja myös vuokrataan kesäasukkaille: monet pienet asunnot ovat kesällä loma-asuntoina ja vuokrattu talveksi opiskelijoille; opiskelijoiden on vaikea löytää koko vuodeksi asuntoa.

Kaupungin peruspalvelut ovat hyvät. Stora Torgetin vieressä sijaitseva Torgkassenin valintamyymälä on hyvin varustettu, vaikkakin ainoa kaupunginmuurin sisäpuolella sijaitseva ”tavallinen” ruokakauppa, jota tosin haastattelujen mukaan jossain vaiheessa kutsuttiin Ruotsin kalleimmaksi. Sen lisäksi kaupunginosasta löytyy pankkiautomaatti, apteekki, erikois-

Kuva 180: Matkamuistokauppaa. KH 2011.

Kuva 181: Tarra liikkeen näyteikkunassa kertoo liikkeen toimivan ympärivuotisesti. KH 2011.

myymälöitä jotka palvelevat sekä turisteja että paikallisia (esimerkiksi gotlantilaisiin juustoihin erikoistunut juustokauppa), paljon pienyrityksiä ja käsityöläisiä. Rihkama-kaupaksi arvioimiani myymälöitä oli kymmenkunta. Tärkeimmällä kauppakadulla Adelsgatanilla oli jonkin verran ketjujen kauppiaita; kävelykadun yhteys Östercentrumin kanssa kannattelee molempien liikkeenharjoittajia, jotka toimivat yhteisen yhdistyksen puitteissa. Toinen kauppiasyhdistys kerää yhteistoimintaan S:t Hansgatanin ja sen ympäristön liikkeenharjoittajat.

Kuva 182: Varhopatsasrakenne. KH 2011.

Kuva 183: Ristikkorunko. KH 2011.

Kaupunginosan sosiaalisista toimijoista merkittävimmät ovat vuonna 1814 perustettu yleishyödyllinen yhdistys De Bandede Vännerna sekä asukasyhdistys Visby Innerstadsförening, johon kuuluu yhdistyksen sivujen mukaan noin 400 taloutta.

Turismi on tärkeä elinkeino Visbylle, ja matkailun huippuseasonki kaupungissa kestää juhannusviikolta elokuun puoleenväliin, jolloin viikolla 32 pidettävä keskiaikaviikko loppuu. Muita merkittäviä tapahtumia kaupungissa on Almedalsveckan ja viikolle 29 sijoittuva Stockholmsveckan. Lomasesongin kausiluontoisuutta on pyritty tasoittamaan markkinoimalla kohdetta konferenssikaupunkina.

Muita kaupunginosaan vaikuttavia toimijoita ovat suunnittelijat, toteuttajat ja viranomaiset.

Haastattelut

Visbyssä kenttätutkimuksessa viettämäni jakso ajoittui keskiaikaviikon taitteeseen. Pidin ajoitusta tärkeänä kaupungin tuotteistamisen havainnoimisessa; sen varjopuoli oli, että monet visbyläiset olivat lomailemassa muualla, ja sain toteutuksi vain yhden löyhästi haastattelurunkoon tukeutuvan nauhoitetun haastattelun, jossa haastattelin lääninhallituksessa ja korkeakoululla työskentelevää suomalaista Visbyhyn muuttanutta Joakim Hanssonia (2.8.2011). Myöhemmin Googlen dokumenteissa toteuttamaani lomakehaastatteluun en saanut vastauksia, ja ainakin toistaiseksi olen epäillyt, etteivät visbyläiset ole yhtä lailla innokkaita vastaamaan kysymyksiin kaupungistaan kuin Rauman ja Materan asukkaat.

Haastateltu on asunut kaupunginosassa vuodesta 1995. Hän oli muuttanut Ruotsiin Uppsalaan vuotta aiemmin tekemään väitöskirjaa (väitteli vuonna 1998), ja on sillä matkalla edelleen. Asuinpaikkavaihtoehtoina heillä oli Uppsala, Helsinki ja Visby, mutta valinta kallistui lääkärinä toimivan vaimon synnyinkaupunkiin, jossa asumista he päättivät kokeilla. Visby vaikutti mielenkiintoiselta paikalta ja pariskunta muutti kaupunkiin vuoden 1995 tammikuussa. Saman vuoden keväällä haki vapaana olevaan kirkkoantikvaarin virkaan lääninhallituksessa, jossa toimii edelleen. Myöhemmin hän sai myös lehtorinviran paikallisessa korkeakoulussa, jossa opettaa arkkitehtuurin historiaa, sisustus- ja huonekaluhistoriaa. Vuonna 1996 tarjoutui tilaisuus ostaa vanhastakaupungista aiemmin museonjohtajan virka-asuntona toiminut talo, joka muiden museon omistamien kiinteistöjen lailla oli laitettu myyntiin. Kysymykseen siitä, tekisikö uudelleen saman asuinpaikkavalinnan, haastateltu vastasi myöntävästi, myös henkilökohtaisen ammatillisen tyytyväisyyden vuoksi.

Asunto on omistusasunto. Siinä on ollut jo muuttohetkellä nykyaikaiset asumismukavuudet, ja kysymykseen konfliktista historiallisen asumisympäristön ja modernien asuinmukavuuksien vaatimuksen välillä saan vastaukseksi, että kelloja on siirretty pikemminkin taaksepäin. Pariskunta on restauroinut taloa vuodesta 1998 alkaen, mm. tuomalla esiin van-

haa väritystä ja pintoja; osassa huoneista pidetään lämpötilaa tarkoituksellisesti matalana historiallisten esineiden suojelemiseksi. Taloa lämpiää kaukolämmöllä, jonka infrastruktuuri tuotiin kaupunginosaan 1990-luvun alkupuolella kunnan määrätietoisena pyrkimyksenä poistaa kaikki vanhat öljykattilat.

Auton tarpeellisuus tulee haastattelussa esiin useampaan otteeseen. Haastateltava käy nyt itse autolla töissä, ja katsoo kunnan ja lääninhallituksen virastojen siirtämisen huonojen kulkuyhteyksien päähän entiselle kasarmialueelle vaikeuttavan sekä omaa työmatkaa että virastoissa asioivien asukkaiden liikkuvuutta. Lisäksi hän arvioi kaupungin imagon kärsivän symbolisesti kunnan päätoiminnan muuttamisesta esikaupunkiin. Toisena asukkaiden autoriippuvaisuutta lisäävinä virkamies-tason valintoina mainitaan kierrätysjäteastioiden poistuminen katukuvasta ja jätteiden ”sorttiasemalle” toimittamisen siirtyminen asukkaiden vastuulle. Tämä on etenkin iäkkäämmille asukkaille ongelma.

Kaupunginosan peruspalveluista haastateltava mainitsee torin varrella sijaitsevan hyvin varustetun ruokakaupan (Torgkassen) ja ala-asteen koulun. Lisäksi kaupunginosassa on aika paljon pienyrityksiä, ja erikoiskauppoja jotka myyvät elintarvikkeita. Näistä erikseen mainitaan hyvä juustokauppa. Muut mainitut erikoisliikkeet myyvät käsityöläistuotteita, ja lisäksi kaupunginosassa on mm. kehystämö, paperi- ja kirjakauppa. Varsinaiset T-paitoja myyvät turistikrääsäkaupat ovat vähentyneet. Kauppiaiden asiaa ajaa kaksi yhdistystä: Adelskatan-Östra Centrumin sekä St. Hansgatanin yhdistykset. Yhteisenä tavoitteena on ollut kauppojen auki pitäminen ympäri vuoden. Talvella suljettuja kauppiaita onkin haastateltavan mukaan tänä päivänä erittäin vähän, niitä oli paljon enemmän kymmenen vuotta sitten. Kesän huippusesongin myynti kompensoi ainakin osittain hiljaisemmän kauden. Kahvilat toimivat ympäri vuoden, osin kiitos saarella toimivan korkeakoulun.

Matkailussa huippukausi alkaa juhannusviikosta ja loppuu keskiaikaviikkoon. Vuoden aikana on kolme viikkoa, jolloin kaupungissa on todella paljon vierailijoita: nämä ovat vuodesta

Kuva 184: Ristikkorunko. KH 2011.

Kuva 185: Roiskerapattu julkisivu ja pieniruutuiset ikkunat. KH 2011.

1968 alkaen viikolla 27 vietetty *Almedalsveckan*, (aiemmin *Politikerveckan i Almedalen*), viikolla 29 vietettävä epävirallinen jetset-tapaaminen *Stockholmsveckan*²¹², sekä viikolla 32 vietettävä keskiaikaviikko, joka järjestettiin ensimmäistä kertaa vuonna 1984. Haastateltavan mukaan *Stockholmsveckan* on saanut kaupungissa pahan maineen siihen liittyvän humalahakuisen juhlimisen vuoksi; sen sijaan keskiaikaviikon sisällön tuottamiseen osallistuu myös Gotlannin museo. Kongressihalli²¹³ on toiminnallaan mahdollistanut majoituskapasiteetin ympärivuotisen hyödyntämisen.

²¹² *De inofficiella party- och glam-veckorna* [<http://www.stockholmsveckan.com>] avattu 8.2.2016.

²¹³ Vuonna 2007 käyttöön vihitty Wisby Strand Congress & Event Gotland.

Kuva 186: Kaupunginmuuri ja liikenerajoitus. KH 2011.

Kysyn ovatko Visby ja Gotlanti elämäntapamuuton kohteena, ja saan vastaukseksi, että kaupunkiin muuttavat varsinkin eläkeläiset paluumuuttajina. Ulkomaisia kiinteistösijoittajia ei kaupungissa eikä saarella juuri ole, vaan nämä ovat suuntautuneet Smoolantiin. Ikärakenteen vinoutuminen aiheuttaa ongelmia kunnalle sairaanhoitokustannusten noustessa. Korkeakoulu tuo kaupunkiin kolmesta neljääntuhatta kampusopiskelijaa; haastateltavan omista opiskelijoista jokaiselta vuosikurssilta on joku jäänyt saarelle, ja kysymykseen nuorten perheiden sijoittumisesta vanhaankaupunkiin saan vastaukseksi, että noin 20 hänen entisistä opiskelijoistaan asuu vanhassakaupungissa. Saaren sisäisessä muutossa Visby kasvaa, kylissä ja pitäjissä väki vähenee. Vanhassakaupungissa on havaittavissa selvä gentrifikaatiotrendi: sinne muuttaa akateemisesti koulutettua väkeä ja asuntojen hintataso on noussut paljon. Kaupunginosassa toimii ala-aste *mutta jos katsoo koulun oppilaita niin ei siellä puhuta Gotlannin murretta. Muurin sisäpuolella elää Gotlantiin muualta tulleita, lääkäriperheitä, virkailijaperheitä, korkeakouluperheitä.* Esimerkkinä nousseesta hintatasosta haastateltava kertoo, että pienestä talosta voi joutua maksamaan 5–6 miljoonaa Ruotsin kruunua. Hän toteaa kuitenkin, että yleensä talot ovat hyvässä kunnossa, ja muurien ympäröimässä kaupunginosassa on jäljellä vain harvoja huo-

nokuntoisia taloja. Kysymykseen siitä milloin rakennuskantaa on kunnostettu hän vastasi, että valtio investoi kaupunginosaan paljon kohteen tullessa maailmanperintöluetteloon. Vuosien 1996–1998 aikana *ja muutama vuosi vielä siitä eteenpäin* kohteisiin pystyi hakemaan restaurointirahaa ja *silloin meni vähän siihen, että oli niin helposti saatavilla, että ihmiset luulivat että valtio maksaa kaiken.* Osittain asukkaiden valikoitumiseen vaikuttaa se, että nykystandardilla lapsiperheille liian ahtaat pienet mökit Klintenillä ovat eläkeläisille riittäviä. Osa pienistä taloista toimii talvisin opiskelija-asuntona ja kesällä loma-asuntona. Vielä enemmän loma-asukkaita on Gotlannin maa-seudulla, jossa haastateltava arvioi olevan *200–300 000 ihmistä just nyt, joka pusassa.*

Tiedusteluuni kaupunginosan suojelun taustasta ja toimitoista vastattiin, että ensimmäiset suojelukohteet, kaupunginmuuri ja kirkkorauniot, suojeltiin kuninkaallisella määräyksellä jo 1800-luvun alkupuolella. Viranomaislähtöisen suojelun lisäksi kaupungissa on ollut myös sen kulttuurihistoriallisesti merkittäviä arvoja puolustavia yksityisiä toimijoita. Vuonna 1814 perustettu yleishyödyllinen herraseura Sällskapet DBW (De Badande Vännerna) määrittelee sääntöjensä ensimmäisessä pykälässä yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväkseen ”Visbyn kaupungin ainutlaatuisen kauneuden ja arkaaisen luonteen säilyttämisen”²¹⁴. Uudemmissa toimitoista mainitaan Innerstadsförening, joka on lähinnä asukas-yhdistys.

Jos mennään takaisin historiaan niin 1800-luvulla turismia tuli tänne, Visbytä pidettiin viehättävänä kaupunkina ja taiteilijat löysivät Visbyn myöskin, ja sillä tavalla saatiin siis silmät auki ja kaupunki siis pidettiin siis todella jännänä, mutta osalta pidettiin myös uhattuna, osittain rakennettiin 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa isoja taloja muurien sisäpuolelle ja niitä näkyy edelleenkin, ja ne pidettiin uhkana, ja tietysti siitä purettiin pois vanhoja rakennuksia, ja tehtiin vähän vastaavanlaiset kampanjat kuin Vanhassa Porvoossa, osittain. Aika vähän kirjoitettu, että yksi päätekeijöistä Visbyn suojelussa oli Louis Sparre, hänellä oli kesäpaikka Gotlannissa, hän on tehnyt paljon Visby-aiheisia piirroksia ja jopa öljymaalauksia. Se, tää taiteilijaelämä Gotlannissa siinä tuhatyhdeksänsataa molemmin puolin niin se oli tärkeää, ja monet taiteilijat olivat täällä,

²¹⁴ ”bevarandet av Visby stads säregna skönhet och älderdomliga prägel”.

ei vaan Sparre vaan useat, ja voi sanoa, että sitten näiden protestien jälkeen 1900-luvun alkupuolen aikana niin sen jälkeen ei rakennettu niin paljon muurien sisäpuolelle, ja, ja, viimeinen tällainen iso rakennus joka tehtiin tänne oli 1970-luvulla jolloin kunta päätti että, tai tää kunnan asuntoyhtiö päätti, että puretaan yksi kortteli muurien sisäpuolella, ja se johti, siis, siinä oli protesteja, suuria protesteja, mutta se purettiin kuitenkin ja, ja, mutta sen jälkeen ei ole sillä tavalla ollut, on tietysti purettu taloja sen jälkeen mutta ei, ei tällaisia massiivisia.

1970-luvulla tunteita kuumentanut liikenteen rajoittaminen ei ollut kesällä 2011 enää riidan keskiössä. Liikennerajoitus vanhassakaupungissa toimii ilman kortteja ja portteja, liikennemerkkien ja pistemäisen poliisikontrollin varassa. Haastateltavan arvion mukaan tarpeetonta ajelua on jonkun verran: esimerkiksi osa Pohjois-Gotlantiin suuntaavista autoista ajaa lauttasatamasta tullessaan vanhankaupungin läpi, ei kuitenkaan kesällä (jolloin kontrolli lienee todennäköisempää). Kauppiaat valittavat, että asiakkaita on liian vähän, mutta ongelma koskee ennen kaikkea ruokakauppoja, joita haastateltava arvioi olevan liikaa kaupungin periferiassa. Vähittäiskaupan kriisin riippumattomuutta liikennerajoituksista ja pysäköinnistä ilmentää se, että myös pienet kaupat maaseudulla ovat kuolemaisillaan; maalle suuntaavat mökkeilijät aloittavat matkansa Visbyn laitakaupungin automarketista. Pysäköinnistä vanhassakaupungissa *on ollut hirveä riita, semmoinen skandaali* [22:34]. Pysäköintimaksuista käytiin keskustelua *varmaan ainakin kymmenen vuotta*, ja vuoden 2010 kesällä kaupunki asensi pysäköintiautomaatteja historialliseen keskustaan. Poliittisena kompromissina päätettiin, että pysäköinti olisi maksullista vain korkean sesongin aikana, ja haastattelun ajankohtana koko investointi oli tappiollinen. Kauppiaat vastustavat pysäköintimaksuja. Pysäköintimaksut ovat saaneet aikaan sen, että aiemmin kadulle pysäköidyt autot ovat muuttaneet pihoille, joita on *laitettu asfaltille ja pillattu – ja se on sääli*. Kesäksi asuntoja vuokraavat laskuttavat erikseen pysäköintipaikasta pihalla, eivätkä matkailijat halua jättää autoa kaupunginmuurin ulkopuolelle.

Turistikohteena tuotteistetun hansakaupungin kokemuksen perusteella pyysin haastateltavaa vertailemaan Visbytä Tallinaan:

Mä sanoisin näin, että Tallinnassa on vielä selvempi, että vanhakaupunki on turisteja varten ja hintataso on paljon korke-

Kuva 187: Kaupunkatu Adelsgatan. KH 2011.

ampi kuin missään muualla, Visbyssä on myös aika paljon ravintoloita ja osittain turisteille mutta täällä käy myös tavalliset ihmiset suuremmissa osin ravintoloissa ja kauppoissa ja sillä tavalla, ympäröivässä kaupungissa myös ravintoloita mutta pizzeriatasolla. Ihmiset maaseudulta tulevat kaupunkiin bailaamaan perjantaisin ja lauantaisin. Tallinnassa turismi on voimakkaampi kuin Visbyssä.

Matkailijoiden ja asukkaiden väliset konfliktit liittyvät lähinnä juhlamiseen ja alkoholinkäyttöön. Haastateltavan arvion mukaan ongelman ratkaisupyrkimyksissä on liioiteltu, ja mainitsee rästä esimerkkinä sen ettei keskiaikaismarkkinoilla ole oluttelttaa. Omien alkoholijuomien nauttiminen julkisella paikalla on kielletty; lisäksi joka kesä käydään keskustelua ravintoloiden ja diskojen aukioloajoista. Osa asukkaista vastustaa pitkiä aukioloaikoja, osan mielestä niistä ei ole ollut haittaa. Yhtenä kesänä kokeiltiin valomerkkiä aamuneljältä, ja haastateltavan oman käsityksen mukaan se toimi hyvin koska yömeteli oli pidempi mutta vähäisempi. Hänen kokemuksensa mukaan ravintoloiden sulkeminen kello yhdeltä tai kahdelta tarkoittaa usein sitä etteivät ravintola-asiakkaat ole vielä tarpeeksi väsyneitä, ja jäävät kaupungille haastamaan riitaa keskenään. Tilastoissa voitiin nähdä, että kokeilukesänä oli vähemmän tappeluita ja pahoinpitelyjä.

Pyysin haastateltavaa omasanaisesti arvioimaan, onko Visby Innerstadin kunnostamisessa onnistuttu. Kaupunginosan

Kuva 188: Kahviloita torin kupeessa. KH 2011.

kunnostusta retrospektiivisesti arvioidessaan haastateltava totesi, että Visby lisättiin UNESCO:n maailmanperintöluetteloon vuoden 1995 syksyllä, ja että kunta ei ollut silloin vielä ollenkaan kiinnostunut siitä, että tehtäisiin uusi kaava. Iso määrä rakennuksia suojeltiin kuitenkin kulttuuriympäristölain (*kulturmiljölagen*) kolmannen luvun perusteella ja niitä suojelupäätöksiä tehtiin ihan hirveästi, ja punainen lanka [oli] hukassa. Alkuperänsä jälkeen, Joakim Hanssonin idean pohjalta aloitettiin suuri ja kunnollinen Ruotsin ensimmäinen tietokoneella tehty rakennusinventointi jossa joka ikinen rakennus käytiin läpi. Inventoinnista on tehty mittava julkaisu, ja tämän lisäksi tietokanta on edelleen museon ja rakennusvalvonnan käytössä. Haastateltavan arvion mukaan olisi korkea aika päivittää se, mutta se ei oo mun pöydällä enää. UNESCO:n maailmanperintöpäätöksen perusteena [...] on neljä jalkaa: kaupunginmuuri, keskiaikainen katuverkosto, kirkkorauniot ja keskiaikaiset talot, ja sitten on esitöissä puhuttu myös näistä 1700-luvun rakennuksista, ne ovat myöskin arvokkaita mutta eivät ole mukana itse UNESCO:n päätöksessä. Klintonin rakennuskannasta tehtiin kuitenkin paikallisesti rakennussuojelulakiin perustuva suojelupäätös. Koko kaupunginosan suojelukaava tuli voimaan vasta myöhemmin (2010).

Siinä on se, että pitäisi saada ihmiset ymmärtämään mistä on kyse. Ja... tilanne on ollut se, että kun se tuli niin, niin, voi sanoa, että siellä yritettiin informoida tästä aika paljon, mutta jollakin

tavalla useat ihmiset eivät, ei ole aikaa mennä tällaisiin tiedotustilaisuuksiin, vaan se tulee vasta sitten vastaan kun, sä haluat muuttaa värityksen ikkunoissa niin se on nykyään, myöskin, pitäisi hankkia rakennuslupa, ja se on ilmainen se rakennuslupa koskien näitä pieniä juttuja. Mutta täällä on tehty aika paljon silloin viime vuoden aikana, tällaisia muutoksia joka ei ole siis vanhan kaavan mukainen. Vanha kaava oli tällainen kaava joka oli, siis, perustuu siihen 1800-luvun lain mukaan, osittain postimerkkikaava joka on tehty vuosien mukaan ja osittain [...] yleiset määräykset. Kesti yli kymmenen vuotta ennen kuin saatiin poliitikot ymmärtämään, että se ei voi olla näin, vaan että kaikki muuttaa pienillä muutoksilla koko ajan niin sitten... koko kaupunkikuva menee lopuksi pilalle.

Haastateltava arvioi paikallisen rakennusvalvonnan toimineen hyvin jo ennen suojelukaavaa, ja mainitsee esimerkkinä ”kyltistöjelman” 1990-luvun loppupuolella, sekä ulkoravintoloiden kalustusta säätelevät määräykset. Yhä edelleen kaupunginosassa on jäljellä joitakin kaupunkikuvaan sopimattomia kylttejä 1960- ja 1970-luvuilta; niitä ei voi vaatia poistettavaksi koska ne ovat aikanaan olleet laillisia, eivätkä ne voi muuttua takautuvasti laittomiksi.

Kunnostuksen ongelmakohtana haastateltava mainitsi kaupunginmuurin, jonka kunta omistaa, mutta jonka huoltoa valtion tulisi tukea, ja totesi, että esimerkiksi Tallinnassa käytetään paljon enemmän rahaa kaupunginmuurin huoltoon: *nyt ainakaan 20 vuoden aikana ei olla tehty mitään isompaa remonttia, tarve on suuri tänä päivänä ja sitä ei ole ratkaistu.*

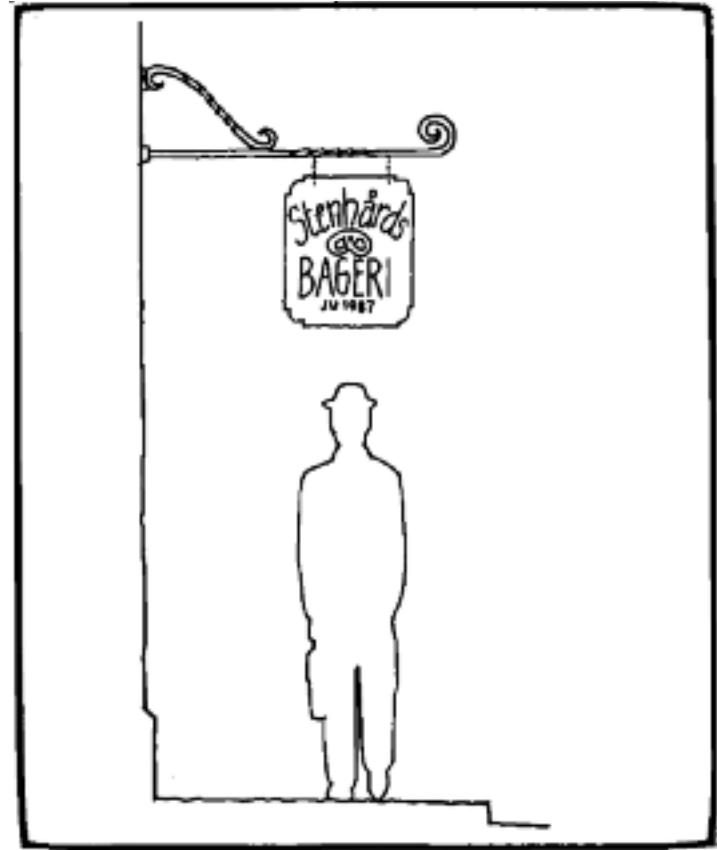
Kaupungin nykytilaa pyysin arvioimaan nelikenttäanalyysin perusteella, jossa kaupungin sijaintia arvioidaan akseleilla elävä-kuollut ja autenttinen-epäautenttinen [1:04:16]. Haastateltavan arvion mukaan kaupunki ei ole kuollut, mutta hiljainen talvella ja syksyllä. Kaupunginosassa asuu noin 2500–3000 asukasta, joka ei ole aivan vähän, mutta asukkaiden joukossa on aika paljon vanhoja ihmisiä. Tapahtumia, seuraelämää ja kulttuuriohjelmaa on runsaasti ja leveällä pohjalla, *ei ainoastaan herrasmiesseuroja vaan kaikenlaista kulttuuritarjontaa.*

Akselilla autenttinen-epäautenttinen haastateltu arvioi, ettei materiaallinen autenttisuus ole täysin säilynyt, alkuperäisiä

pintoja on kadonnut ja esimerkiksi ikkunoita on uusittu melkein kaikkialla. Asuntonsa restauroinnissa esille tuodusta lautalattiasta hän totesi, että *erittäin harvat tavalliset ihmiset olisivat pitäneet tällaista lattiaa kun mulla on täällä*. Hieno leveälankuinen 1600-luvun lautalattia oli ennen restaurointia peitetty museonjohtajan statuksen edellyttämällä parketilla. Asukkailla on kunnostustöitä tehdessään usein ideaalikuva 1900-luvun alkupuolen pikkukaupunki-idylli: he katsovat vanhoja valokuvia ja pitävät kaupunkia viehättävänä, vaikka kuva ei välitä todellisuutta: kuvasta ei välity hajuja, eivätkä kuvat näytä talojen sisältä asuinmukavuutta (tai sen puutetta) joka on muuttunut huomattavasti 50 vuoden aikana. ”Liian nätiksi laitettu” kaupunki on Ruotsissa laajalti mutta ei kauttaaltaan jaettu ideaali; haastateltava mainitsi erikseen varsinkin ravintolaelinkeinossa työskentelevät uusruotsalaiset omistajat, jotka eivät samalla tavalla miellä rakennusten kulttuurihistoriallista arvoa.

SWOT-analyysi

Haastattelussa mainittiin kaupungin sisäisinä vahvuuksina sen miljö, mittakaava, pihojen vehreys, elämänlaatu mutta myös seuraläjä, johon sisäänpääsystä haastateltu toteaa kuitenkin ettei se ole ollut kaikille yhtä helppoa. Kaupungin heikkouksista mainittiin väestön vanheneminen. Kunnan ja läänin hallituksen muuttoa pois muurien sisältä haastateltu piti kaupunginosaa heikentävänä. Muita heikkoudeksi kääntyviä epäkohtia ovat pysäköinti, liikennemerkkit, joita on paljon. Jätteen lajittelun organisointi on keräysastioiden poistuttua tullut varsinkin vanhuksille vaikeaksi ja käytännössä edellyttää henkilöauton käyttöä lasin ja paperin viemisessä keräyspisteeseen. Jäteastioiden katukuvasta poistumisen lisäksi ”viimeisen päälle siistiin kaupunkiin” on pyritty jokakesäisillä kampanjoilla rikkaruohojen kitkemisestä sokkelinjuuresta, ja puuttamisella katutilaan tunkeutuvaan kasvillisuuteen, kuten aitojen yli kurottuviin oksiin. Turismia haastateltu piti sinänsä myönteisenä, mutta arvioi, että kaupungissa on liikaa juoppoturismia. Ulkoisista tekijöistä johtuvina mahdollisuuksina haastateltu piti korkeakoulua ja sen yhteyksiä Uppsalaan (johon koulu liitettiin vuonna 2013). Muina mahdollisuuksina haastateltu piti etätöitä tekevien uusien asukkaiden muuttoa saarelle, sekä verkostoitumista Baltian maiden ja Saksan alueen kanssa. Hän toivoi saarelle erioikeuksia Ahvenanmaan tapaan, sekä piti tarpeellisenä Gotlannin olosuhteisiin sopivien uusien

Kuva 189: Liikekilven ripustusohje, Råd och riktlinjer 1989.

yrittäjien ja uuden tuotannon syntymistä. Kaupunkiin vaikuttavista ulkoisista uhista haastateltu mainitsi hintatason nousun, joka saattaa karkottaa matkailijat ja potentiaaliset uudet asukkaat esimerkiksi Öölantiin, Bornholmiin tai Baltian maihin. Lisäksi hän pelkäsi kaupungista tulevan eläkeläisten kaupungin, kuten totesi Tammisaarelle käyneen. Myös turismi saattaisi kääntyä mahdollisuudesta uhaksi, ja jo haastattelun ajankohdalla (2011) torilla ei esimerkiksi myyty enää vihanneksia, vaan ainoastaan ”krääsä”. Kaupungin rakennuskannan hän ei arvellut olevan uhattu, mutta kaupunginmuurin korjaamiselle ja huollolle ei ole löytynyt rahoittajaa.

Ongelmat

Visbyn kaupunginmuurin ympäröimä historiallinen keskusta on säilyttänyt tonttijaon ja katuverkon, ja vallitseva suojelu-kaava säilyttää rakennusten, viheralueiden ja rakentamatto-

Kuva 190: Visbyn pussikaljasäännöt 2011.

mien alueiden keskinäiset suhteet. Kaupungin ja kaupunkimaisen alueen suhde rakennettuun ja luonnonympäristöön on suojattu jättämällä muurien ympärille puistomainen vyöhyke. Historiallista kaupunkirakennetta säästänyt kasvu muurien ulkopuolelle uhkasi kuitenkin jonkin verran vanhaakaupunkia ja varsinkin sen elämää 1950–1970-luvuilla, jolloin kaupunkirakenteen hajoaminen nopeutui ja modernin keskipakoisvoima veti toimintoja ytimeä kohti kaupungin laitoja. Vanhankaupungin hylkäämisestä johtuvaa tai sitä edeltävää rakennusten rapistumista ei nyt ole juuri lainkaan havaittavissa, ja rauniotkin on pidetty hallitusti kunnossa. Kaupunginosan infrastruktuuria on päivitetty; kaukolämpö toteutettiin 1990-luvulla, ja vuonna 2015 keskusteltiin valokaapelin tuomisesta *Innerstadiin*.

Asukasluku on koko 2010-luvun aikana pysynyt melko vakaana alle kolmessatuhannessa, ja on hieman yli puolet vuoden 1945 vastaavasta. Muurien sisäpuolinen kaupunki, joka tuohon aikaan oli lähes kaupungin itsensä synonyymi, saavutti demografisen huippunsa lähellä 7000 asukasta vuosien 1880–1910 välillä, ja kääntyi laskuun vasta kaupungin alkaessa kasvaa muuriensa ulkopuolelle. 1940- ja 1970-lukujen välisenä aikana muuttoliike oli vuosisadan alkuvuosikymmeniä nopeampaa. Vuonna 1945 muurien sisäpuolisessa kaupunginosassa oli 4680 asukasta, kun sama luku vuonna 1972 oli 2490. Huomattava osa muutosta tapahtui jo ennen vuotta 1960, jonka jälkeen se hidastui (KHH 1973, 129). Asukasluvun vähenemisen seitsemän vuosikymmenen aikana voi osaltaan selittää perhekoon pienenemisellä ja asukaskohtaisen asuinpinta-alan kasvulla. Asuinkäytön säilyttäminen on julkituotu poliittisena tahtona, ja huoli asuntojen muuttumisesta loma-asunnoiksi on esitetty jo 1970-luvulla.

Muiden aktiviteettien määrällinen väheneminen vanhassakaupungissa ei ole ollut merkittävää, mutta kaupan painopiste on siirtynyt päivittäistavarakaupasta turisteja palvelemaan lahjatarvakauppaan. Lisäksi keskustassa toimii useita majoitusliikkeitä sekä ravintoloita, jotka palvelevat myös paikallisia, ympäröivää kaupunkia ja jossain määrin koko maakuntaa. Osa kaupoista on auki vain sesonkina ja tätä trendiä vastustaa tarrakampanja, joka ohjaa asiakkaita suosimaan koko vuoden auki olevia liikkeitä. Vanhassakaupungissa on edelleen jäljellä yksi ruokakauppa, muutama herkkukauppa, erikoismyymälöitä, käsityöläisten verstaita ja panimo. Sen sijaan keskustasta ovat muuttaneet pois entiselle kasarmialueelle kunnanvirastot ja lääninhallitus. Kaupungissa toimii korkeakoulu, jonka 3000–4000 kampusopiskelijaa kuluttavat (ja tuottavat) kulttuuritarjontaa ja pitävät huolen siitä, että kahvilat voivat pysyä auki ympäri vuoden.

Autoliikenne oli kuuma keskustelunaihe 1970-luvulla, ja kenttätyöni ajankohtana elokuussa 2011 ajoliikenne vaikutti tyydyttävästi ratkaistulta ainakin kesäaikaan, jolloin henkilöautoliikennettä vanhassakaupungissa on rajoitettu. Rajoituksesta huolimatta sisäkaupungissa jonkun verran tarpeetonta ajoa ja jopa läpiajoa satamasta. Pääkauppakatu Adelsgatan on kävelykatu, alkuun vain kesän ajaksi mutta vuodesta 2002 alkaen ympärivuotisesti. Yksityisautoilun vaihtoehdot ovat hy-

vällä pohjoiseurooppalaisella tasolla, ja turisteille vuokrataan polkupyöriä. Gotlannin läänissä on kuitenkin muuhun Ruotsiin verrattuna eniten henkilöautoja väkilukuun nähden²¹⁵. Tunteita kuumentaneet pysäköintimaksut otettiin käyttöön vuonna 2010, tosin niin, että pysäköintimaksuja peritään vain kesällä. Jotkut asukkaat ovat siirtäneet autonsa pihalle.

Kaupunki vaikuttaa siistiltä ja turvalliselta, eikä pelon arkkitehtuuri hallitse katukuvaa. Matkailijaneuvonnassa jaettiin viranomaisten julkaisemia karttalehtisiä alueesta, jonka sisällä omien alkoholijuomien nauttiminen ulkotiloissa on kielletty. Kielto ja siitä tiedottaminen antavat aiheita epäillä konfliktia juhlivien ja juopottelevien matkailijoiden kanssa.

Kaupungin elävyyttä, autenttisuutta ja jopa asumistoiminnon kestävyyttä uhkaavia ongelmia ovat gentrifikaatio ja turismin valtaaminen alaa muilta toiminnoilta. Washingtonin julistuksessa säilytettäväksi katsotut erilaiset toiminnot, jotka ovat aikaa myöten muodostuneet luonteenomaisiksi alueelle ovat jossain määrin hävinneet, ja kaupunkikeskustaa uhkaa identiteetin menetys, muuttuminen epäpaikaksi (*non-lieu*). Aiemmin mainitusta viranomaisten huolesta asuntojen muuttumisesta mannerruotsalaisten loma-asunnoiksi huolimatta en ole löytänyt ilmiön olemassaoloa tukevia tai kumoavia numeerisia faktoja²¹⁶. Alueen sosiaalinen heterogeenisuus ja käyttötarkoitusten moninaisuus ovat myös uhattuja, ensiksi mainittu gentrifikaation ja hintatason nousun, jälkimmäinen turismille suunnattujen palveluiden yleistymisen vuoksi. Gentrifikaation viittaa Klintenin nimittäminen ”kermahyllyksi” ja neliöhintojen kuvaaminen ”taivastahpoviksi”²¹⁷. Asuntojen hinnannousu ruokkii tyytymättömien paikallisten salaliittoteoriaa mannerruotsalaisesta kulttuuri-mafiasta (*den fastländska kulturaffian*) tai eliitistä, jonka leikkikenttä muurien sisäisestä kaupungista on tullut²¹⁸. Muita havaitsemiani *epäpaikkaindikaattoreita* ovat ketjuliikkeiden

Kuva 191: Visbyläinen kadunkaluste: käymälä. KH 2011.

²¹⁵ ”Gotlands län är biltätast i Sverige med 583 personbilar i trafik per 1000 invånare. På andra plats kommer Dalarnas län med 562 bilar. Minst antal bilar per 1000 invånare har Stockholms län med 390. Genomsnittet för riket är 467 bilar per 1000 invånare”. URL: [http://www.regionfakta.com/Gotland-lan/Infrastruktur/Personbilar-per-1000-invanare/] avattu 21.9.2015.

²¹⁶ Teoksen *Visby: Staden inom murarna* mukaan (s. 25) kaupungissa oli vuonna 1952 4 vapaa-ajanasuntoa, kun vuonna 1957 niitä oli 12, 1965 jo 54 ja 1969 peräti 67. Myöhempiä lukuja en ole lähteistäni löytänyt.

²¹⁷ URL: [http://www.gotland.net/plats/klinten-visby] avattu 21.9.2015.

näkyvä läsnäolo Adelsgatanilla (Indiska, Body Shop, Vero Moda), ja Stora Torgetin kaupan suuntautuminen kokonaan turisteille asukkaita palvelevan päivittäistavarakaupan sijaan. Osa turisteista kokee ketjuliikkeiden läsnäolon mahdollisesti epäkiinnostavana, mutta toisaalta ne palvelevat paikallisia asukkaita ja ympäröivää kaupunkia.

Historiallisia kaupunkikeskustoja usein uhkaava epärooli – kaupunginosan muuttuminen epärelevantiksi ympärille kasvaneen laajennuskaupungin päivittäisen elämän kannalta sekä asutetunkin kaupunkikeskustan muuttuminen nukkumalähiöksi yksityistymisen kautta ja katuelämän hiipussa – ei havaintojeni mukaan uhkaa Visbyn kaupunginmuurin sisäpuolista kaupunginosaa. Kaupunginosaa tai ainakin sen ravintoloita käyttää ympäröivän taajaman asukkaat ja jossakin määrin koko Gotlannin lääni. Raja julkisen ja yksityisen tilan välillä vaikuttaa muuttumattomalta ainakin lähihistoriaa tarkastellessa, mutta modernia elämäntapaa luonnehtiva lisääntynyt yksityisyys saattaa aiheuttaa katuelämän hiipumista, ainakin matkailusesongin ulkopuolella ja sääolosuhteiden ollessa huonot. Vanhastakaupungista ei kuitenkaan ole tullut nukkumalähiö, eikä asukkaiden pako mökeille turismisesongin aikana juuri poikkeaa ruotsalaisten valtavirrasta.

Rakennusten materiaalista autenttisuutta uhkaa ylikunnostuminen raskaan ”perusparannuksen” muodossa. Koska Visbyn vanhassakaupungissa kunnostustyöt alkoivat jo verrattain varhain 1970-luvulla, on toteutunut tulkinta materiaalisesta autenttisuuden tai yksittäisten rakennusosien suojelemisesta selvästi oman aikansa lapsi. Asukkaiden neuvonta on suurelta

osin suojelun kansantajuistamisen ja verkosta ladattavien dokumenttien varassa; lähestymistapa vaikuttaa demokraattiselta ja luottavaiselta. Perusparannusten rahoitusta ja valtiontukea virtasi kaupunkiin heti maailmanperintölistauksen jälkeen vuosien 1996–1998 välisenä aikana. Suojelua on auttanut keskiaikaisessa ytimessä merkittävimpien suojeltujen rakennusten käyttö julkisina rakennuksina ja turistikohteina; 1700- ja 1800-lukujen puutalokaupungissa asukkailla on ollut suurempi vapaus. Alkuperäisiä materiaaleja ja sisätiloja on jossain määrin hävitetty, ja Carl Larssonin vesiväritöiden henkeä toistava pikkusievyyys vakiintunut osaksi väri- ja materiaaliakieltä. Autenttisuutta uhkaa modernisaation lisäksi kaupungin ”keskiaikaistaminen” lähihistorian kustannuksella: siitä kirjoittaa Owe Ronström teoksessaan *Kulturavspolitik: Visby: från sliten småstad till medeltidsikon*.

Valtion ja paikallisviranomaisten välille on syntynyt konsensus, ja liike-elämä on tyytyväinen kaupungin maailmanperintöstatuksen tuomaan näkyvyyteen, joka palvelee kaupungin identiteetin rakentamista ja varsinkin sen tuotteistamista. Vanhankaupungin ulkopuolella asuvia visbyläisiä ei välttämättä kiinnosta suojelu tai sen vaikutukset, kun taas historiallisen keskustan asukkaat ovat kiinnostuneita ja hetkittäin turhautuneita:

Consensus is achieved between the state and local governments and also the commercial life is content with Visby as a world heritage. Among the inhabitants one can notice a lack of interest from they who live outside the city wall. They who live inside the old town do bother but some may feel a frustration to live in this "museum" (Runesson, L. & Hallin, G. 2001, 7–8).

²¹⁸ Runesson, L. & Hallin, G. 2001, 3: *"Today, the wall marks the border of the inner and outer city and no longer represents a protection against sturdy peasants, but surrounds the inner-city which has become a playground for a mainland migrant intellectual elite".*

IV KAUPUNKISUOJELUN TYÖKALUPAKKI

KAUPUNKISUOJELUN TASOT

Kaupunkisuojelun toteutumisen globaalista maailmanperintöretoriikasta paikalliseen toimeenpanoon voi jakaa neljälle tasolle. Ylintä, globaalia tasoa edustavat kansainvälisten asiantuntijajärjestöjen julistukset, julkilausumat, suositukset ja sopimukset, sekä niiden toimeenpanon ohjeistus. Kansallisen tason muodostavat rakennusten, monumenttien ja maiseman suojelua säätelevä lainsäädäntö, kaavalaki sekä museoviranomaiset. Jatkossa käsittelen kohteittain paikallisella tasolla kaupunkisuojaan vaikuttavia kaavoitusta, valvontaa, sekä erityisiä historialliseen rakennuskantaan kohdistuvia toimenpiteitä ohjaavia instrumentteja kuten korjausohjekortistoja. Paikallisen tason toimijoita ovat kaavoittajat ja paikalliset viranomaiset. Kaupunkisuojelun käytäntö, materiaalsen autenttisuuden säilyminen tai katoaminen ratkaistaan ruohonjuuritasolla toteutuksessa; sen toimijoita ovat suunnittelijat, toimeksiantajat, rakennustyöläiset ja restauroijat. Lopputulokseen vaikuttaa tasojen vuorovaikutus ja suhteet niiden välillä, alueellinen yhteistyö ja välitason toimijat, kuten kansallisten suojeluviranomaisten ja paikallisen rakennusvalvonnan välillä toimiva erityiselin tai rakennusvalvojan ja kentän toimijoiden välistä kommunikaatiota parantava korjausrakentamiskeskus.

Kaupunkisuojelun lyhyen historian aikana ensisijaisesti valittu suojelun keino on ollut rajoittaminen (*vincolo*); ylhäältä alaspäin tapahtuva suojelu on usein ollut staattista ja sitä on luonnehtinut yhteisön ulkopuolinen päätävävalta. Yksisuuntaisen asiantuntijavallan on 1970-luvun puolestävälisestä eteenpäin haastanut integroitu suojelu, jossa historiallisten keskusten kehitys sidotaan laajempaan moniulotteiseen kaupunki- ja aluesuunnitteluun, osallistumisparadigma jossa asukkaiden ääni nostetaan esiin, ja kaikkeen suunnitteluun kietoutuva vaatimus kestävästä kehityksestä.

Suojelun paradigmat

Vuonna 1975 Eurooppalaisen rakennusperinteen julistuksessa tuotiin esille historiallisten kaupunkikeskusten jatkuvuuteen, uudelleenkäyttöön ja nykypäivän elämään soveltamiseen pyrkivä **integroidun suojelun paradigma** (*Integrated conservation approach*), jossa pyritään suojelun ja muiden suunnittelun tavoitteiden yhdistämiseen:

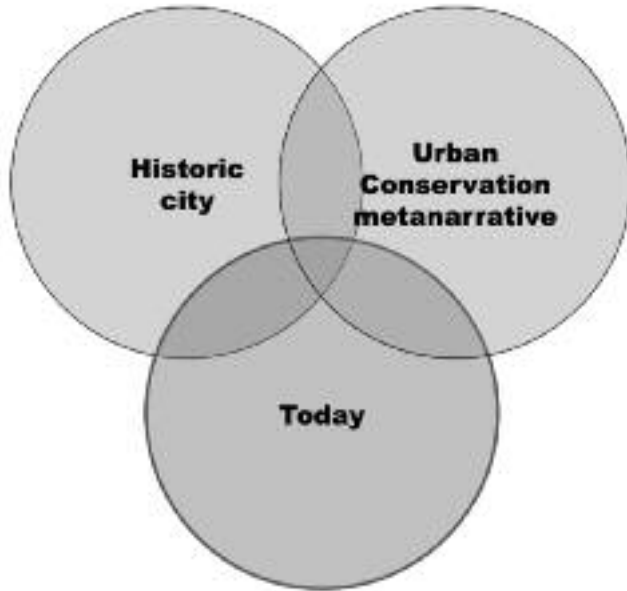

Kuva 192: Suojelun tasot. Grafiikka KH.

Integrated conservation is achieved by the application of sensitive restoration techniques and the correct choice of appropriate functions. In the course of history the hearts of towns and sometimes villages have been left to deteriorate and have turned into areas of substandard housing. Their restoration must be undertaken in a spirit of social justice and should not cause the departure of the poorer inhabitants. Because of this, conservation must be one of the first considerations in all urban and regional planning. It should be noted that integrated conservation does not rule out the introduction of modern architecture into areas containing old buildings provided that the existing context, proportions, forms, sizes and scale are fully respected and traditional materials are used (The European Charter of the Architectural Heritage, 1975, Council of Europe).

UNESCO:n vuoden 1976 suosituksessa historiallisten alueiden suojelusta ja nykykäytöstä ohjataan arkkitehteja ja kaupunkisuunnittelijoita integroimaan historialliset alueet harmonisesti nykyelämään. Samassa neuvotaan varmistamaan, ettei uusi rakentaminen pilaa näkymiä monumenteille tai monumenteilta katsottuna.

Integroitu konservointi on urbaanin kulttuuriperinnön suunnittelun ja hallinnoinnin lähestymistapa, jossa historiallisten

Kuva 193: Kaupunkisuojelun ydintä etsimässä. Grafiikka KH.

kaupunginosien suunnittelu, kaavoitus ja hallinnointi tulee olla integroitu laajempaan kaupunkien ja alueiden suunnitteluun ja hallinnointiin multidimensionaalisessa perspektiivissä, jonka kaikille ulottuvuuksille (taloudellinen, poliittinen, kulttuurinen, tilallinen ja ympäristöä koskeva) kulttuuriperintö tuo arvoa. Konservoinnin tulee olla keskeinen tekijä kulttuuriperinteeksi tunnustettujen kaupunkikeskusten muutosprosessissa, ja niiden suojelussa pyritään säilyttämään urbaanin kulttuuriperinnön integriteetti ja autenttisuus sekä nykyiselle että tuleville sukupolville (Westerlind & Erlie 2006, 24–26).

Osallistumisparadigma tuli osaksi kaupunkisuojelua rinnan integroidun suojelun kanssa jo Amsterdamin julistuksessa vuonna 1975. Julistuksen mukaan osallistumisen tekee entistä tärkeämmäksi se, ettei kyseessä ole vain muutaman edustusrakennuksen restauroiminen, vaan kokonaisten alueiden rehabilitointi. Kaupunkisuojelun kohteena olevien alueiden asukkaille täytyy antaa riittävät faktat tilanteen ymmärtämiseksi, toisaalta selittämällä suojeltujen ja konservoitavien rakennusten historiallinen ja arkkitehtoninen arvo, toisaalta antamalla tädet detaljit pysyvästä tai tilapäisestä uudelleensuuttamisesta. Julistus pitää tätä käytännönläheisenä tapana

saada ihmiset kiinnostumaan kulttuurista, ja arvioi sen tuottavan samalla huomattavaa sosiaalista hyötyä.

Osallistuminen mainitaan myös UNESCO:n vuoden 1976 suosituksessa historiallisten alueiden suojelusta ja nykykäytöstä. Siinä viranomaisia neuvotaan ottamaan ohjat käsiinsä mielipiteiden tunnustelemisessa ja järjestämään niiden yhteisöjen ja ryhmien osallistumisen, joita toimenpiteet koskevat.

Viesti integroidusta suunnittelusta toistuu ICOMOSin vuoden 1987 Washingtonin julistuksessa, jossa todetaan, että historiallisten kaupunkien ja muiden historiallisten alueitten suojelun tulisi olla olennainen osa yhtenäistä taloudellista ja sosiaalista kehitystä sekä kaupunki- ja aluesuunnittelua sen kaikilla tasoilla. Samassa dokumentissa kirjoitetaan osallistumisen keskeisestä merkityksestä suojelun onnistumisessa. Historiallisen kaupunkiympäristön suojelun katsotaan koskevan ensisijaisesti alueiden asukkaita. Osallistumisen ja osallisuuden rohkaisemiseksi yleinen informaatio-ohjelma tulisi suunnata kaikille asukkaille kouluikäisistä lapsista alkaen.

Tulevaisuuden kaupungista kirjoittaa sosiologi ja kaupunkisuunnittelija Céline Sachs-Jeantet (1996):

The city of the future must be built not by specialists alone but with and by the people themselves. In the twenty-first century, the city must be the place where social transformations are invented and managed. The challenge is to humanize cities so that the urban quality they promote and create, is citizenship and an interbreeding of cultures thereby making the city more "civic".

Integroitu konservointi mainitaan edelleen vuonna 1993 validina lähestymistapana Bernard M. Feildenin ja Jukka Jokilehdon laatimassa ICCROMin julkaisemassa oppaassa *Management guidelines for world cultural heritage sites* todetaan integroidun suojelun edellyttävän suojeluvaatimusten ja kaupunkisuunnittelun tavoitteiden kohtaamista, toisin sanoen olemassa olevan historiallisen kaupunkikudoksen arvojen ja intressien pitämistä samanarvoisina muiden kaavaprosessin tekijöiden kanssa (Feilden and Jokilehto 1998 [1993], 80)

Vuonna 2002 maailmanperintösopimuksen 30-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä maailmanperintökomitea otti käyttöön

ns. Budapestin julkilausuman maailmanperinnöstä (*Budapest Declaration on World Heritage*), kutsumalla kaikkia toimijoita tukemaan maailmanperinnön suojelua neljän avaintavoitteen (ns. '4 Cs': *Credibility, Conservation, Capacity-building ja Communication*) kautta. Vuonna 2007 maailmanperintökomitea lisäsi viidennen "C":n (*Community*) strategisiin tavoitteisiinsa, korostaakseen paikallisyhteisön merkittävää roolia maailmanperinnön säilyttämisessä.

Ohjeet, oppaat ja työkalut

Maailmanperintökomitea julkaisi ensimmäistä kertaa vuonna 1977 Maailmanperintösopimuksen täytäntöönpanon toimitaohjeet (*The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*). Toimitaohjetta on päivitetty useasti ensimmäisen julkaistun version jälkeen, ja vuoden 1977 dokumentin 28 kohdasta ja 16 sivusta se on kasvanut vuoden 2015 julkaisussa 290-kohtaiseksi, liitteineen 166-sivuiseksi.

ICCROM julkaisi vuonna 1993 oppaan *Management guidelines for world cultural heritage sites*. Oppaan omien sanojen (s. 13) mukaan kontekstista ja kohteen arvoista riippuvaista konservointia ei tulisi pelkistää sarjaksi reseptejä, mutta siitä huolimatta voidaan nimetä hyvän suojelukäytännön yleiset periaatteet. Oppaan kolmessa teoreettisemmassa alkuluvussa tehdään yhteenveto pääperiaatteista, käsitellään maailmanperintösopimuksen yleisiä toimintaperiaatteita ja konservoinnin arviointia. Käytännön osuus luvuissa 4–10 käsittelee maailmanperintökohteiden hallintaa, resurssiprojektihallintaa, huolto-ohjelmaa, henkilöstöpalveluita, hoitokeinoja ja autenttisuutta, kaupunkisuunnittelua maailmanperintökaupungeissa sekä vierailijoita maailmanperintökohteissa. Opas ei kuluneista vuosikymmenistä huolimatta ole vanhentunut; valitettavasti siitä löytyy sähköisenä julkaisuna vain albaniankielinen painos.

UNESCO on 2000-luvulla tuottanut yhdessä kansallisten toimikuntiansa kanssa useita manuaaleja sekä maailmanperintökohteiden että muiden historiallisten kaupunkialueiden (*historic districts*) hallinnoimisesta sekä kulttuuriturismista maailmanperintökohteissa:

- *Managing Tourism at World Heritage Sites* (UNESCO 2002)
- *Management Plans for World Heritage Sites: A practical guide*. (German Commission for UNESCO 2008)
- *Historic districts for all* (UNESCO 2008)
- *Managing Disaster Risks for World Heritage* (UNESCO 2010)
- *Preparing World Heritage Nominations* (2nd edition, 2011)
- *Managing Natural World Heritage* (2012)
- *Managing Cultural World Heritage* (2013) © UNESCO / ICCROM / ICOMOS / IUCN

Tutkimukseni kannalta erityisen kiinnostava on UNESCO:n vuonna 2008 kaupunkisuunnittelun ammattilaisille julkaissama opas *Historic districts for all - a social and human approach for sustainable revitalization. Manual for city professionals*²¹⁹. Opasta ei ole suunnattu ainoastaan maailmanperintökohteiden hallinnoimiseen, ja sen pyrkimyksenä on antaa kaupungin ammattilaisille yleispäteviä työkaluja, vaikka samalla painotetaan jokaisen historiallisen kaupunkialueen olevan ainutkertainen. Sekä esitteessä että suunnitteluoppaassa esitetään seitsemän avaintekijää historiallisten keskusten menestyksekkääseen ja kestäväan elävöittämiseen. Ne ovat (1) vahva poliittinen tahto muutoksen tärkeimpänä levittäjänä, (2) asukkaiden keskeinen asema elävöittämissuunnitelmissa, (3) historiallisten alueiden linkittäminen muuhun urbaaniin ja alueelliseen kehitykseen, (4) julkisen tilan tehostaminen ja luonnon- ja kulttuuriresurssien kestävä suojelu, (5) kattavien toimintojen vahvistaminen ja asukkaiden asuinolojen parantaminen, (6) urbaanin identiteetin kasvattaminen luovuuden ja kulttuurisen diversiteetin kautta sekä (7) urbaanin kulttuuriturismin kestävä hallinnoiminen usean toiminnan piirissä. Elävöittämisessä vältettävistä ansoista mainitaan paikallisten asukkaiden ja perinteisten kauppioiden häätäminen, perinteisten elinkeinojen tuhoaminen, urbaanien sosiaalisten sidosten hajoamisen edistäminen, olemassa olevan kaupan

²¹⁹ Working document 1st version. Samasta oppaasta on julkaistu paikallishallinnolle osoitettu tiivistetty 36-sivuinen esite.

tukahduttaminen, asuntojen muuttaminen kiertävien kauppioiden varastoiksi, historiallisen kaupunginosan eristäminen muusta kaupungista, rakennusperinnön suojeleminen ilman asukkaiden kuulemista tai sen koko kaupunkiin heijastuvien vaikutusten harkitsemista sekä turismin kehittäminen ainoana aktiviteettina.

Oppaassa mainitaan kestävän kaupunkisuojelelun – tai pikemminkin elävöittämisen – kolmena pääkohtana hyvä hallinto ja poliittinen tahto, integraatio ja kestävä kehitys sekä osallistuminen, vuoropuhelu ja valmennus.

Hyvä hallinto ja poliittinen tahto ilmenevät pitkälle ulottuvina visioina, joissa määritelmä tulee ennen toteutusta. Paikallishallinnon valta on hajautunut lukuisten eri virastojen välillä, ja päätöksentekoon vaikuttaa keskinäisen riippuvuuden kasvu paikallisella, alueellisella ja globaalilla tasolla. Yhtenä toimintastrategiana ehdotetaan yhteistyötä muiden historiallisten alueiden kanssa. Oppaassa neuvotaan valjastamaan kaupunkipolitiikka tukemaan suojelua, laatimaan uusia sääntöjä ja säännöksiä mikäli se on välttämätöntä, sekä ajoittamaan projektit niin, että ne on mahdollista toteuttaa yhden mandaatin aikana. Suojelu ilman poliittista tahtoa on vaikeaa, mahdotonta tai parhaimmillaankin puuhastelua. Tampereen teknillisessä yliopistossa vuonna 2016 maailmanperintökohteen – tässä tapauksessa juuri Vanhan Rauman – yhdistetystä hoitosuunnitelmasta (*Aggregated Management Plan*) väitellyt Anca Dumitrescu kirjoittaa työkaluista, jotka ovat suunnittelijoiden ulottumattomissa seuraavasti (Dumitrescu 2016, 152):

In terms of maintaining traditional users and uses of the place, the economic measures, tax reliefs and incentives for continuous living on the property can be a solution. The difficult task for the conservation architect is that keeping the traditional users onsite affects directly the architectural heritage, but the tools and measures that need to be used are not within the architecture domain.

Kuten luvussa III jo todettiin, riittämättömät hallintotoimet ovat luonnonkatastrofeja suurempi uhka maailmanperintökohteille.

Integraatiota ja kestävä kehitystä toteutetaan oppaan mukaan ennakoimalla poliittiset trendit integroiduiksi strategioiksi sekä toteuttamalla ristikkäisiä lähestymistapoja työn ja palveluiden uudelleenjärjestämisessä.

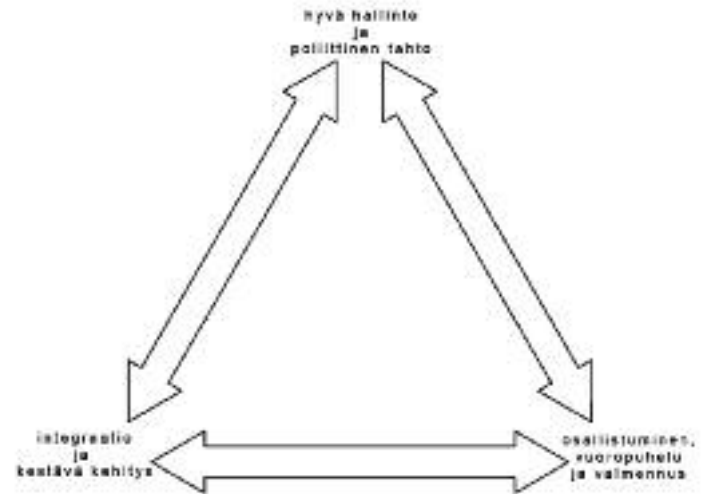
Osallistuminen, vuoropuhelu ja valmennus ilmenevät asukasdemokratiana, sekä neuvonnassa ja ohjauksessa. Opas kehottaa suojelustrategioiden suunnittelijoita rohkaisemaan osallistumista ja kouluttamaan toimijoita, löytämään yhteisen kielen ja käyttämään hyväksi kaupungissa jo olemassa olevien yhteistyöverkostojen (kaupungintalot, yliopistot) kokemusta.

Elävöittämisen etenemisen ohjeissa todetaan jokaisen historiallisen alueen olevan ainutlaatuinen, eikä ”täydellistä mallia” ole. Opas suosittelee järjestämään aluksi toimijoiden kuulemista ja kaikkien asianosaisten osalliseksi saattamista, jotta dialogi saataisiin aikaiseksi. Toiminnan tulisi tukea monitieteistä lähestymistapaa verkostoitumisen ja kumppanuuden kautta ja luoda autonomisia hallinnollisia ja teknisiä rakenteita.

Manuaalissa työkalupakki (*practical kit*) jaetaan kolmeen osaan: työkaluihin, instrumentteihin ja metodeihin. Työkaluihin kuuluvat ohjaustyökalut (*guidance tools*), lain määräämät työkalut (*statutory tools*) sekä toimintatyökalut (*operational tools*). Instrumentteihin luetaan sopimukset (*Conventions*), julkilausumat ja julistukset (*Declarations and Charters*). Metodeista ja osallistumiskäytännöistä mainitaan Urban audit -mielipidetiedustelu, kilpailut, Publiforums (sveitsiläistyyppinen konsensuskonferenssi), työpajat, koulut paikan päällä, RehabiMed -metodi, URC-malli, Urban Management sekä paikalliset kulttuuristrategiat, kuten Agenda 21, Yhdistyneiden kansakuntien kestävän kehityksen toimintaohjelma.

Maailmanperintökohteiden hallinnoimista on seurattu vuodesta 2006 alkaen kuuden vuoden sykleissä seurantaraportilla (UNESCO Periodic Reports on the state of conservation). Eurooppalaisissa kohteissa raportointi on tehty vuosina 2006 ja 2013/2014. Keskustelua suojelun tehokkuuden monitoroinnista ja sen globaalista käytettävyydestä on käyty mm. CECIn ja ICCROMin järjestämässä seminaarissa Brasiliassa 2011:

There are few conservation monitoring systems in continuous use and they are generally concentrated in developed countries with well-established heritage conservation institutional structures. Costs are generally used as an excuse for not implementing the monitoring systems, but also transparency is not a usual practice in heritage policies around the world²²⁰.

Kuva 194: Lähestymistapakolmio kestävän kaupunkisuunnittelun pääkohdista. Grafiikka KH.

²²⁰ 6th International Seminar on Urban Conservation MEASURING HERITAGE CONSERVATION PERFORMANCE. March 29th – 31th 2011, CECI Centre for Advanced Studies in Integrated Conservation, ICCROM International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property MDU/UFPE Graduated Program in Urban Development – Federal University of Pernambuco FUNDAJ Joaquim Nabuco Foundation, IPHAN National Institute of the Historic and Artistic Heritage.

MATERA

Sassi di Materan luolakaupunginosaa varten on säädetty viisi erityislakia (ks. tarkemmin luku II), joista varhaisimmat 1950-luvulla asetetut keskittyivät kaupunginosan asukkaiden pakkosiirtoon ja sosiaaliseen rakentamiseen uusissa kaupunginosissa. Kaupunginosan historiallis-taiteellisen suojelun juridinen pohja luotiin vuoden 1967 laissa, jota täsmennettiin neljännellä erityislailla vuonna 1971. Ensimmäiset rakennusperinnön kunnostussuunnitelmat tehtiin vuoden 1978 kansallisen lain (457/1978) perusteella. Vuonna 1981 laadittuja neljää lain 457/1978 artiklan 28 mukaista rakennusperinnön kunnostussuunnitelmaa²²¹ oli edeltänyt syventävä tutkimus Sasso Barisanosta²²². Ensimmäinen suunnitelman kohde oli Piazza Vittorio Veneto, jonka symbolista merkitystä Sassin ja ylätasangolle rakennetun Pianon kaupunginosan kohtauspaikkana pidettiin huomattavana. Muut kohteet olivat via Fiorentini, Recinto 1° Fiorentini sekä San Pietro Barisanon kirkon läheinen alue, jonne oltiin suunniteltu 30 sosiaalisen asumisen asuntoa, sosiaalitoimen keskus, päiväkotia ja esikoulu (*scuola materna*). Yksikään suunnitelmista ei ollut toteutunut vuoteen 1986 mennessä²²³. Vasta vuonna 1986 säädetty viides erityislaki 771/86 määritteli työkalut kaupunginosan suojelemiseen: laki 771/86 määritteli (art. 2, comma 2) kunnan tehtäväksi laatia yleisennusteen, joka asettaa tavoitteet asumisesta, yksityisistä ja julkisista palveluista sekä ympäristön ja maiseman suojelusta (*vincoli*). Lisäksi kunnostustoimenpiteet määrättiin jäsennettäväksi kaksivuotissuunnitelmiin joihin on liitetty myös arvio tarvittavista taloudellisista resursseista. Ensimmäinen yleisennuste valmistui vasta vuonna 2005. Uuteen lakiin sisällytettiin myös aiemmin tehtyjen kokeellisten kunnostussuunnitelmien (*piano di rec-*

upero sperimentale) uudelleenesittäminen ensimmäisessä kaksivuotissuunnitelmassa²²⁴. Kaupunginosan kunnostusta koordinoimaan perustettiin vuonna 1987 oma virastonsa, *Ufficio Sassi*.

Ensimmäinen kaksivuotissuunnitelma 13.6.1988²²⁵

Vuoden 1986 lain mukainen ensimmäinen kaksivuotissuunnitelma keskittyi Sasso Barisanoon, joka oli analysoitu jo vuonna 1980 kokeellisten kunnostussuunnitelmien taustatyönä. Lisäksi kaupunginosa oli lähempänä keskustaa (piazza Vittorio Veneto) ja rajan huokoisuuden takia elämän valumista piazzalta luolakaupunkiin pidettiin mahdollisena.

Suunnitelmassa oli tulevien kahden vuoden aikana kunnostettavaksi tarkoitettu alue jaettu kahteenkymmeneen kohdesektoriin (*ambito*), joista neljä ensimmäistä olivat yhteneväisiä vuoden 1981 toteutumattomien kokeellisten kunnostussuunnitelmien kanssa, ja kohteissa yhdestä viiteen laadittiin jo toteutusasiakirjoja niiden toteuttamiseksi kunnan suorilla toimeksiannoilla²²⁶. Niiden kohdekortit puuttuvat kunnan vuonna 2002 julkaisemasta CD:stä. Muut viisitoista kohdetta oli tarkoitus antaa yksityisten toteutettavaksi.

Suunnitelmaa laatimassa olleen arkkitehti Tommaso Giura Longon (Recuperare n. 8/1991 pp. 669–675) kuvauksen mukaan projekti kattoi 18 kohdesektoria²²⁷, sekä näiden lisäksi suojelluksi esitetyn 6000 hehtaarin alueen Murgian ylätasangolla. Alue on mainittu kansallisesti merkittävänä kohteena jo lain 771/1986 ensimmäisessä artiklassa. Kunnan neuvosto vesitti enemmistö päätöksellä suojelusuunnitelman poistamalla säätelyn (*vincolo*) kahdelta haavoittuvalta alueelta vastikään rakennettujen esikaupunkialueiden välittömästä tuntumasta,

²²¹ Parametro 123/124, 1985.

²²² Giura Longo 1991, 669: *Sasso Barisano "era studiato approfonditamente con l'indagine svolta nel 1980"*.

²²³ Giura Longo, Tommaso 1990. Come la tela di Penelope. ItaliaNostra Bollettino 279 Ottobre 1990, pp. 9-11.

²²⁴ "Per consentire, nell'ambito del primo programma biennale di attuazione degli interventi, l'immediato avvio dei lavori relativi ai piani di recupero approvati dal comune di Matera entro il 31 dicembre 1983."

²²⁵ Ufficio Sassi, consulenza del gruppo Giura Longo (Alla stesura del 1° Programma Biennale hanno collaborato; per l'urbanistica: prof.arch. T. Giura Longo, arch. L. Acito, arch. R. Lamacchia, arch. L. Rota; per le strutture e gli impianti: ing. A. Di Bari, ing. G. Losito; per gli studi economici: prof. L. Cuoco).

²²⁶ "I primi interventi, numerati da uno a cinque, sono gli interventi di cui sono in corso le progettazioni esecutive, che il comune deve realizzare con gli appalti diretti."

²²⁷ Lopullisessa versiossa kohdesektoreita on 20, mutta arkkitehti Giura Longo ei ole enää työryhmässä.

ja siirsi vastuun rakentamisen säätelystä tulevaisuuteen lykätävälle kunnan laadittavaksi tarkoitettulle luolapuistosuunnitelmalle (*Parco rupestre*). Ohjelman kahdeksi päätavoitteeksi oltiin asetettu kaiken ”vähäisemmän” rakennuskannan palauttaminen asuinkäyttöön sekä erityisrakennusten ja herraspalatsien (*palazzi patrizi*) kunnostaminen tertiäärisektorin käyttöön. Asuinrakennusten yhteydessä olleet osittain maanalaiset tilat oli suunnitelman mukaan tarkoitus osoittaa päivittäispalveluille, myymälöiksi ja verstaiksi. Kunnanvaltuusto vastusti asuinkäyttöä ja piti toivottavampana kehityssuuntaa, jossa asukkaita olisi vain vähän, ja suurin osa tiloista suunnattaisiin ”oletettujen, improvisoitujen ja epätodennäköisten” toteutusten avulla kehittyvälle modernille ja kansainväliselle tertiäärisektorille:

Kunnan hallintomiehet olisivat halunneet huomioida Sassin kaupunginosan tavallisesta poikkeavana, poikkeuksellisenä, kansainvälisesti huomiota herättävänä ja turisteja puoleensa vetävänä paikkana. Siellä olisi pitänyt olla vain vähän asukkaita, ja moninaisia edistyneen, modernin ja kansainvälisen tertiäärisektorin käyttötarkoituksia. Tämä on ollut toinen syy hallinnon tekemisiin mielivaltaisiin ja virheellisiin päätöksiin sen jälkeen kun ohjelma oli esitetty kunnanvaltuustossa. Näin välittömästi toteutettavissa olevaa asuinrakentamisen osuutta leikattiin poikkeuksellisen tertiäärisektorin oletettujen, improvisoitujen ja epätodennäköisten toimenpiteiden suosimiseksi. Monia näistä tuskin tullaan toteuttamaan, koska kunnalla ei ole valtaa rahoittaa niitä. Tunnetuin näistä ulkopuolisilta suunnittelijoilta tilatuista toimenpiteistä on kauppakamarin erityistoimiston (MOSA) Renzo Pianolta tilaama ”kansainvälisen soveltavan ympäristötekniikan laboratorion” suunnitelma laboratorioineen, tutkimuskeskuksineen ja muineen. Hankkeen kustannusarvio ensimmäisessä suunnitelmaluonnoksessa oli 80 miljardia liiraa (41 316 552€)²²⁸.

Ambito 1: Piazza Vittorio Veneto - via Rosario

Vuoden 1981 kokeellisiin kunnostussuunnitelmiin kuuluneen suunnitelman Piazza Vittorio Veneton ja Via Rosario alueelle oli alunperin laatinut materalaisen arkkitehdin Tommaso Giura Longon vetämä työryhmä, mutta toimeksianto peruutettiin vuonna 1990; toisen suunnitteluryhmän toteutunut rinnakkainen projekti oli hyväksytty jo sitä ennen 27.2.1989. Giura Longon ryhmän suunnitelmassa piazzan porrastamisella ja yhden yksikerroksisen rakennuksen purkamisella olisi ollut tarkoitus luoda sekä toiminnallinen että näköyhteys Sasso Barisanon kaupunginosaan.

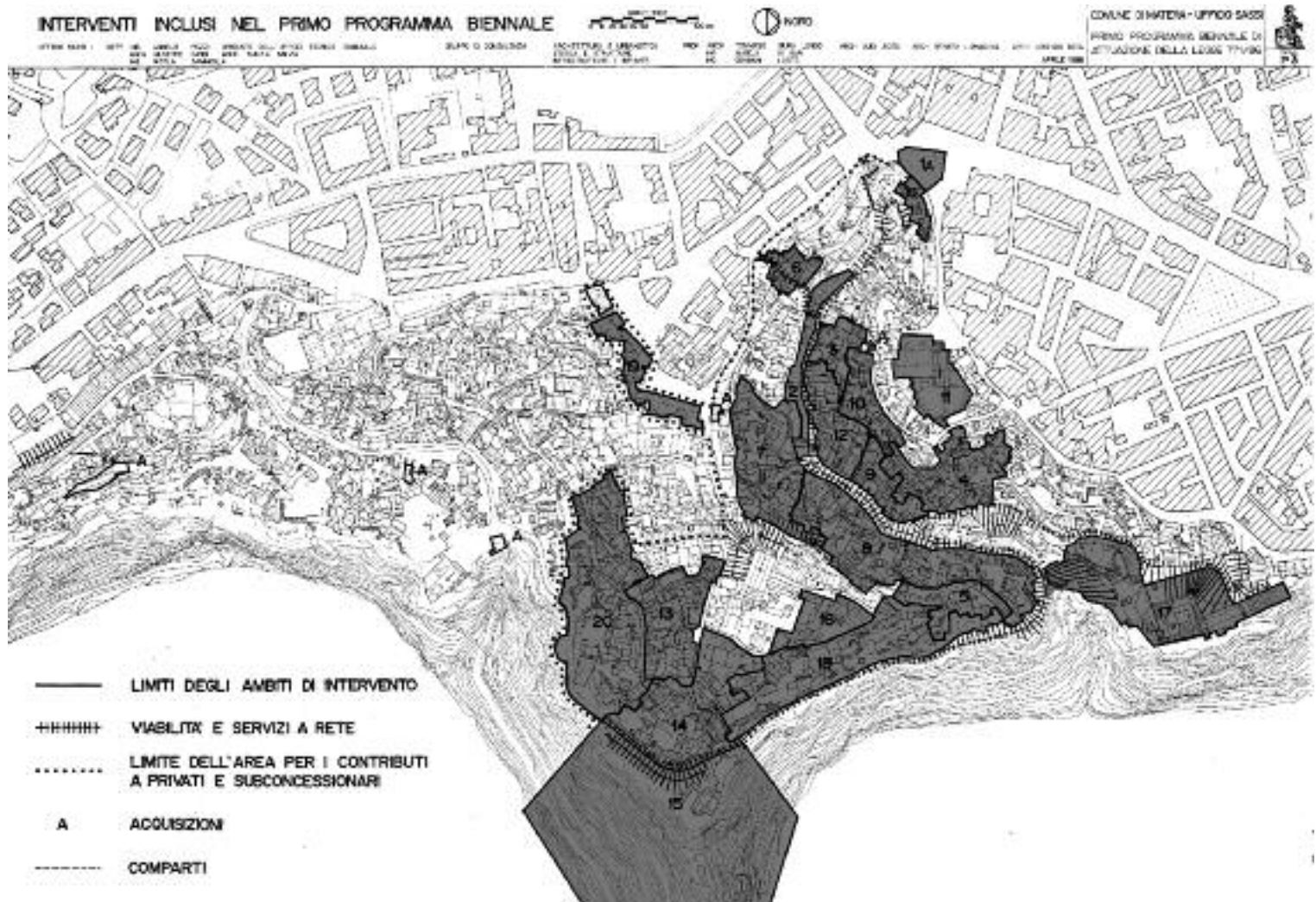
Ambito 2: Via Fiorentini

Kohdesektori kattaa via Fiorentinin etelälaidan jossa on yksikerroksisia myymälöitä rivissä, sekä uuden kävely-yhteyden via Fiorentinilta katedraalille vievälle via Sette Dolorille. Kävely-yhteydellä oli tarkoitus tuoda elämää hylättyyn Veteran kortteliin, ja puutarhojen palauttamisella visuaalisesti pehmentää näkymää hallitsevaa katedraalin rinteen sortumavaaran ehkäisyyttä massiivista muuria, jonka julkisten töiden ministeriön alainen toimielin oli kiireellä rakentanut.

Ambito 3: Recinto Fiorentini

Via Fiorentinin pohjoislaidalla sijaitsevalla kohdesektorilla sijaitsee yksi- ja kaksikerroksisia taloja sekä ”pihaa” rajaava kallio johon on louhittu useita maanalaisia tiloja, mukaan luettuna yksi luolakirkko joka on tarkoitus restauroida. Sektorilla sijaitsee myös sisäpihallinen ”palazzetto” joka oli tarkoitus restauroida julkiseen käyttöön. Vuonna 1990 kohteeseen toteutettiin kaksi vähimmäistoimenpidettä (unità minime di intervento) arkkitehti M. Letizia Martinesin laatimien toteutusasiakirjojen mukaan.

²²⁸ Giura Longo 1991, 672: *”Gli amministratori avrebbero preferito considerare i Sassi un luogo straordinario, eccezionale, di risonanza internazionale e di richiamo turistico. In esso avrebbero dovuto esserci pochissimi residenti e moltissime destinazioni ad uso del terziario avanzatissimo, modernissimo, internazionale e così via. Questo è stato un altro motivo di decisioni arbitrarie ed errate prese dall’amministrazione dopo la presentazione del programma in consiglio comunale. È così stata ridotta la quota di interventi residenziali di immediata attuazione, a favore di interventi ipotetici, improvvisati e improbabili del terziario straordinario. Questi probabilmente non si realizzeranno mai anche perché il comune non ha il potere di finanziarli. Il più noto di questi interventi affidati a soggetti esterni è quello che un’agenzia della Camera di Commercio (MOSA) ha affidato a Renzo Piano per la progettazione di un ”laboratorio internazionale per le tecnologie applicate all’ambiente” con laboratori, centro studi e altro. La prima ipotesi di progetto prevedeva una spesa di ottanta miliardi.”*

Kuva 195: Ensimmäisen kaksivuotissuunnitelman 20 kohdesektoria. Matera, Ufficio Sassi, rasterointi KH.

Ensimmäiseen kaksivuotissuunnitelmaan kuului 20 kohdesektoria (kuva 195).

Tommaso Giura Longo (1990) pettyneessä kirjoituksessa uuden lain (771/86) ensimmäisen neljän vuoden saldoa ei pidetä millään lailla positiivisena. Hänen vetämänsä työryhmä oli ollut yhteistyössä kunnallishallinnon kanssa vuoden 1981 korjaussuunnitelmien sekä vuonna 1988 hyväksytyin ensimmäisen kaksivuotishjelman laatimisessa. Artikkelin mukaan jo vuosikymmenen ajan kestänyt dialogi toisiaan seuranneiden paikallispoliitikkojen kanssa ei ollut tuottanut tulosta, ja

että olivat ehdottaneet mielestään oikean etenemisjärjestyksen, joka oli hyväksytty mutta sitä ei oltu noudatettu:

Ehdottamamme etenemisjärjestys [...] oli vain sanoissa vastaanotettu ja hyväksytty mutta toimissa toistuvasti kumottu ja kielletty (Giura Longo 1990). Tahdon ja kyvyn täydellinen puuttuminen [...] käynnistää pikaisesti kunnostussuunnitelmassa määritellyt toimenpiteet ja hoitaa nopeasti ensimmäinen kaksivuotissuunnitelma, puhumattakaan seuraavasta joka on vielä laadittava ja joka, kuten ensimmäinen, on myös rahoitettu. Tähän päivään mennessä kunnan vastuulla olleista toimenpiteistä on työmaavaiheessa ainoastaan kaksi pientä

Ambito 5: Casale

Kohdesektorin planssi puuttuu kunnan vuonna 2002 julkaisemalta CD:ltä.

Ambito 4: San Pietro Barisano - S. Giovanni Vecchio

Vuoden 1981 suunnitelmissa San Pietro Barisanon kohdesektorin oli tarkoitettu kunnan toteuttamaksi sosiaalisen rakentamisen kohdeeksi, johon oli tarkoitus tulla 30 asuntoa, sosiaalipalvelujen keskus ja päiväkotit. Koska huonokuntoisimpien kohteiden restaurointi tai säilyttävä korjausrakentaminen arvioitiin liian kalliiksi, oli suunnitelmassa tarkoitus toteuttaa puolet asunnoista kunnostamalla, puolet täydennysrakennuksena. Ensimmäisessä kaksivuotissuunnitelmassa kohde päätettiin kuitenkin kunnanvaltuuston enemmistö-päätöksellä osoittaa sosiaalista asumista kunnianhimoisempaan käyttöön United World Collegelle, ja kuten aikalaikeskustelussa epäiltiin, se ei koskaan toteutunut.

Ambito 6 - Vico Commercio

Kohdesektorin on jaettu neljään vähimmäistoimenpiteeseen joista kolmessa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu konservoitu saneeraus (risanamento conservativo), yhdessä kaupunkitilan kunnostamisen (riqualificazione urbanistica) kanssa: uusi näköyhteys kunnostetulle alueelle, Vico Commercio ja Vico Lombardon välisen vanhan kulkuyhteyden palauttaminen, kulkuyhteys Vico Lombardolle. planssissa kattokuva 1:200 ja aksonometria, vain kahdelle yksikölle asuinkäyttö, muut asumista tukevaan käyttöön.

Ambito 7 - Rioni Paradiso Vetere

Kohdesektorin on jaettu viiteentoista vähimmäistoimenpiteeseen joista kolmessa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi, yhdessätoista konservoitu saneeraus ja yhdessä kaupunkitilan kunnostaminen: taulussa kohdesektorin esitetään leikkauksella ja kattokuvalla mittakaavassa 1:200.

Ambito 8 - Rioni Vetera e Casale ja Ambito 9 - Rione S. Giovanni Vecchio

Tommaso Giura Longon (Recuperare 8/1991, 672) mukaan kohdesektorit 8 ja 9 on tarkoitettu osuusliikkeiden toteutettaviksi, ja alueelle oli tarkoitus kunnostaa yhteneväisesti suunniteltuja puoteja ja asuntoja.

Kohdesektorin 8 on esitetty mittakaavassa 1:200 kattopiirustuksen ja leikkauksen sekä mittakaavattoman aksonometrian avulla. Se on jaettu 21 vähimmäistoimenpiteeseen joista kahdessa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi, kahdeksassatoista konservoitu saneeraus ja yhdessä kaupunkitilan kunnostaminen, johon sisältyy myös täydennysrakentamista. Täydennysrakentaminen on

esitetty sekä leikkauksessa että aksonometriassa.

Kohdesektorin 9 on esitetty ainoastaan kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu neljään vähimmäistoimenpiteeseen joista kaikissa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu konservoitu saneeraus.

Ambito 10 - Vico S. Rocco

Kohdesektorin on esitetty ainoastaan kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu kuuteen vähimmäistoimenpiteeseen joista viidessä hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu konservoitu saneeraus ja yhdessä kaupunkitilan kunnostaminen.

Ambito 11 - Convento S. Rocco

Kohdesektorin on esitetty kattokuvalla mittakaavassa 1:200 ja aksonometrialla joka esittää San Roccon luostarin historialliset rakennusvaiheet. Se muodostaa yhden vähimmäistoimenpiteen, jossa ainoaksi hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi.

Ambito 12 - Recinto 3° Fiorentini

Kohdesektorin on esitetty ainoastaan kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu kahdeksaan vähimmäistoimenpiteeseen joista kaikissa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu konservoitu saneeraus. Kahteen toimenpiteeseen on ehdotettu myös täydennysrakentamista.

Ambito 13 - Palazzo Pomarici (e adiacenze) (S. Potito)

Kohdesektorin on esitetty ainoastaan kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu viiteen vähimmäistoimenpiteeseen joista neljässä hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi ja yhdessä konservoitu saneeraus. Nykyään Pomaricin palatsin tiloissa toimii modernin kuvanveiston museo MUSMA (Museo della scultura contemporanea Matera). Duomon aukiolla sijaitseva herraspa-latsi on kunnostettu Palazzo Gattinin luksushotelliksi.

Ambito 14 - Palazzo Venusio ed adiacenze (Venusto)

Kohdesektorin on esitetty ainoastaan kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu yhdeksään vähimmäistoimenpiteeseen joista yhdessä (Palazzo Venusio) hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi ja muissa konservoitu saneeraus. Palatsiin oli suunnitella kaupakamarin erikoisagentuuri MOSA jonka tarkoituksena olisi ollut edistää Sassi di Materan kulttuuriperinnön tutkimusta ja tarjota tila konferensseille, arkistoille ja tutkimukselle. Tammikuussa 1990 esitetty Renzo Pianon suunnitelma kohtasi kritiikkiä, ei vähiten siksi, että sen toteuttamiseen olisi tarvittu puolet lain 771 ta-kaamasta rahoituksesta (Toxey 2011, 218). Palazzo Venusio toimii nykyään hotellina (Hotel Palazzo Viceconte).

Ambito 15 - Santa Lucia alla Civita (huhtikuu 1988)

Luostarikompleksi on esitetty kattokuvalla ja kahdella leikkauksella mittakaavassa 1:200. Se on jaettu kahteen minimitoimenpiteeseen, joista toinen kattaa luostarin, toinen sen ”kaupunkikuvallisesti kytkevän alueen” (parkkipaikka). Luostarin osalta ainoa hyväksyttävä toimenpidekategoria on restaurointi.

Ambito 16 - Conservatorio di S. Giuseppe (huhtikuu 1988)

Kohdesektori on esitetty kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se muodostaa yhden vähimmäistoimenpiteen, jossa ainoaksi hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi.

Ambito 17 - Convento S. Agostino (huhtikuu 1988)

Kohdesektori on esitetty kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu viiteen vähimmäistoimenpiteeseen joista yhdessä (Sant’Agostinon luostari) hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi, kolmessa konservoitu saneeraus ja yhdessä kaupunkitilan kunnostaminen.

rakennusyksikköä osana Recinto Fiorentinin laajemmasta kunnostussuunnitelmasta, johon Letizia Martines on tehnyt toteutusasiakirjat. Kaikkien silmissä tämä kunnan toimettomuus paljastuu poikkeuksellisen vakavana, jos huomioidaan, että kaksikymmentä vuotta ensimmäisen suunnittelukilpailun jul-

kistamisesta ja kahdeksan vuotta ensimmäisten kunnostussuunnitelmien hyväksymisestä on kulunut ilman, että mitään on tapahtunut²²⁹.

Tommaso Giura Longon ryhmän ehdottamasta ensimmäisen kaksivuotissuunnitelman etenemisjärjestyksestä mainittiin Sassin kaupunginosan ympäristö- ja kaupunkiroolin arvottaminen, historiallinen tutkimus sen muodostumisesta, erilaisen rakennuskudosten morfologinen ja typologinen analyysi, kaikkien rakennuskannan piirteiden konservoinnin kannalta yhteensopivien toimintojen löytäminen, sekä standardien laatiminen rakennuksia uusiin toimintoihinsa soveltavien toimenpiteiden säätämiseksi²³⁰.

Toinen kaksivuotissuunnitelma (syyskuu 1994)²³¹

Toisen kaksivuotissuunnitelman asiakirjat²³² koostuvat yleiskertomuksesta, teknisistä normeista, rahoituksen asetuksista, määräaikaisten hallinnointisopimusten (*sub-concessioni*) säännöksistä, kunnallisista säännöksistä Sassin kaupunginosan kadunkalusteista sekä säännöksistä suojeltujen rakennusten rekisteriin merkittyjen rakennusten restauroinnista ja käytöstä²³³. Ensimmäisen kaksivuotissuunnitelman kohteena oli ollut Sasso Barisanon alue, ja toinen kohdistui Sasso Caveoson alueeseen. Yleiskertomuksen esipuheessa vahvistettiin kun-

²²⁹ *”L’itinerario processuale da noi proposto [...] esso, soltanto a parole, è stato accolto e approvato ma, nei fatti, è stato ripetutamente smentito e negato”* (Giura Longo 1990). *”[nel]la totale assenza di volontà e di capacità [...] di far partire tempestivamente gli interventi previsti dai piani di recupero e di gestire con celerità il primo programma biennale, per non parlare di quello successivo che è ancora di là da venire e che, come il primo, è anche finanziato. A tutt’oggi, degli interventi che competono direttamente al comune, sono in cantiere soltanto due piccole unità edilizie che fanno parte del più ampio piano di recupero del Recinto Fiorentini curato, per la parte esecutiva, da M. Letizia Martines. Agli occhi di tutti, questa inerzia del comune rivela una eccezionale gravità, se si pensa che, senza che sia avvenuto nulla, sono trascorsi quasi venti anni dall’istituzione del concorso internazionale di idee e oltre otto anni dall’approvazione dei primi piani di recupero”.*

²³⁰ Giura Longo 1991, 669: *”Il primo programma biennale è costruito secondo un processo ideativo che ha le seguenti tappe: valutazione del ruolo ambientale e urbanistico dei Sassi, ricerche storiche sulla loro formazione, analisi morfologiche e tipologiche dei differenti tessuti edilizi, individuazione delle funzioni compatibili con la conservazione di tutti i caratteri degli organismi architettonici, norme per gli interventi di adeguamento degli edifici alle funzioni individuate”.*

²³¹ Secondo programma biennale di attuazione della legge 771/86. Toteuttajina dokumentissa mainittiin Ing. Angelo PEZZI - Dirigente Ufficio Tecnico Comunale; Arch. Lorenzo ROTA - Coordinatore Ufficio Sassi UFFICIO SASSI: Arch. G. Gandi, Arch. N. Salvia, Ing. N. Sannicola, Geom. M. Cipolla, Geom. V. Dell’Edera, Geom. C. Montinaro, Geom. F. Rubino, Geom. C. Taccardi, Geom. P. Taratufolo. Segreteria: Sig.ra M. Appio, Sig.ra M. Cantalice.

²³² Lähde: *Matera - il recupero di una città*. Comune di Matera, Assessorato ai Sassi. Interreg II C -projektiin liittyvä julkaisu koostuu 36-sivuisesta esitteestä ja CD-ROMista.

²³³ A Relazione generale

Allegato B NORME TECNICHE

Normativa contributi

Regolamento sub-concessioni

Regolamento comunale per l’arredo urbano nel rione Sassi

Regolamento per il restauro e la gestione degli immobili inseriti nel catasto dei beni culturali

nostustoimien metodin jatkuvuus 1. kaksivuotissuunnitelman sekä vuonna 1975 ratkenneen kansainvälisen suunnittelukilpailun kanssa. Niinä vuosina vahvistunut säilyttävän korjausrakentamisen linja perustui *neljään perustavaa laatua olevaan konseptiin*, joissa nähtiin 1) Sassin kaupunginosan rooli Materan kaupungin täysvaltaisena historiallisena keskustana, 2) sen uudelleenasettaminen kaupunkirestauroinnin ongelmana, 3) morfologiset, arkkitehtoniset ja urbanistiset säännöt asutuksen ja sen restauroinnin kompleksisuuden avaimena, sekä 4) Murgian ylätasangon ympäristökontekstin suojeleminen elävöittämistoimenpiteiden erottamattomana osana. Ensimmäisen kaksivuotissuunnitelman 20 kohteeseen lisättiin 3 uutta kohdesektoria.

Kummankin kaksivuotissuunnitelman kohdesektoreiden toimenpiteitä säätelevät tekniset normit muodostuvat kuudesta otsikosta ja 29 artiklasta. Ensimmäisen otsikon yleiset tekniset normit (art. 1–10) määrittelevät toimenpiteiden validiuden, minimitoimenpideyksiköt, alueiden ja rakennusten luokittelun, toimenpidekategoriat, käyttötarkoitukset, käytettävät materiaalit ja työmaiden ylläpidon. Artikla 10. käytettävistä materiaaleista on lähes identtinen voimassa olevan suunnitteluinstrumentin (PGdR) kanssa. Toinen otsikko (art. 11–12) on tekninen normisto rakennusten ja rakennelmien stabiiliudesta, ja se määrittelee suunnitelmiin liitettävän dokumentaation. Kolmas otsikko (art. 13–14) käsittelee infrastruktuuria ja teknisiä ratkaisuja. Neljäs otsikko (art. 15–19) käsittelee toimenpanomenettelyä sääteleviä normeja, viides (art. 20–25) Murgian ylätasangon suojelua ja kuudes (art. 26–29) kauppa sääteleviä siirtymävaiheen normeja. Syyskuulle 1994 päivätyssä dokumentissa ei mainita päivämäärää, jolloin kunnanvaltuusto olisi sen hyväksynyt.

Säädökset korjausrakentamisen rahoituksen myöntämisen kriteereistä²³⁴ vahvistettiin kunnanvaltuustossa 21.5.1992 ja niitä

Ambito 18 - Civita

Kohdesektoriin oli tarkoitus toteuttaa *Museo dell'Habitat Rupestre*, jonka suunnitelmasta vastasivat Giovanni Fuzio, Tommaso Giura Longo ja Amerigo Restucci. Giura Longon artikkelin (Recuperare p. 676) mukaan työmaa oli ainoa julkisista Sassin kaupunginosan kunnostamiseen tähtäävistä toimenpiteistä jonka toteutus oli jo jossakin määrin edennyt, ja jonka toteuttaja oli ulkopuolinen taho, tässä tapauksessa Kulttuuri- ja ympäristöperinnön ministeriö (*Ministero per i Beni Culturali e Ambientali*). Museon oli tarkoitus toimia myös esimerkkinä soveltuvista ratkaisuista luola-asuntojen arkkitehtonisessa suunnittelussa, rakenteiden lujittamisessa, huonejaossa sekä pintamateriaaleissa. Myöhemmin arkkitehtitoimisto Acito & Partners kuvaa kohdetta yrityssivuillaan konservoivan saneerauksen yhdistymisenä uusimpiin museografisiin ja multimediallisiin teknologioihin. Kohteesta oli tarkoitus tulla ”territorion dokumentoinnin ja tulkinnan keskus” jonka toiminta tähtäisi tutkimukseen, dokumentointiin, koulutukseen ja kansantajuistamiseen.

on myöhemmin muokattu. Rahoitusta pystyivät hakemaan sekä yksityiset kiinteistönomistajat että hallinnointisopimuksella valtion omistamaa kiinteistöä hallinnoivat.

Säädökset hallinnointisopimuksista²³⁵ koskivat valtion omistamia pakkolunastettuja kiinteistöjä, jotka laki 771/1986 oli antanut kunnan käyttöön ja edelleen vuokrattaviksi. Dokumentti hyväksyttiin kunnanvaltuuston asetuksella 21.2.1997 ja sitä on sen jälkeen muokattu useaan otteeseen. Säädökset jakautuvat viiteen otsikkoon ja 24 artiklaan. Ensimmäinen otsikko käsittelee yleisiä periaatteita, toinen asuinkäyttöön tarkoitettuja tiloja, kolmas kaupan, käsityöläisten ja palveluiden käyttöön ja neljäs muuhun käyttöön tarkoitettuja tiloja. Viidennessä otsikossa käsitellään hallinnointisopimuksen tekemisen mahdollisuutta niiden luolanvaltaajien kanssa, jotka olivat vallanneet tilat asuin- tai muuhun käyttöön ennen päiväystä 26.11.1986.

²³⁴ Normativa concernente la determinazione dei criteri per la concessione dei contributi in conto capitale e loro entità relativi agli interventi di conservazione e di recupero dei rioni Sassi di Matera e per l'affidamento in sub-concessione di immobili dello stato trasferiti al comune e per l'affidamento in concessione di immobili comunali di cui alla Legge 11 novembre 1986 n. 771. Approvato con D.C.C.n.86 del 21.05.1992 e successive integrazioni ed aggiornamenti. Modificata con D.C.C. n.° 68 del 18/12/2001.

²³⁵ Legge 771/86. Regolamento per l'assegnazione in sub-concessione di immobili ed aree di proprietà dello stato nei Rioni Sassi. Approvato con Delibera di C.C. n.2 del 21.02.1997. Integrato e modificato con delibera di C.C. n. 36 del 08/04/1998. Integrato e modificato con delibera di C.C. n. 83 del 27/12/2000. Integrato e modificato con delibera di C.C. n. 69 del 18/12/2001.

Kuva 196: Toisen kaksivuotissuunnitelman kolme kohdesektoria. Matera, Ufficio Sassi, rasterointi KH.

Ambito 19 - Piazza Sedile e via S. Francesco

Kohdesektori on esitetty kattokuvalla ja kolmella leikkauksella mittakaavassa 1:200. Se on jaettu seitsemään vähimmäistoimenpiteeseen, joista kahdessa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi, kolmessa konservoiva saneeraus ja kahdessa kaupunkitilan kunnostaminen.

Ambito 20 - Via San Giacomo - Via Sant'Angelo

Kohdesektori on esitetty kattokuvalla mittakaavassa 1:200. Se on jaettu kymmeneen vähimmäistoimenpiteeseen, joista kaikissa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu konservoiva saneeraus. Yhteen vähimmäistoimenpiteeseen on liitetty kiinteistöjä kohdesektori 13sta ja niiden toimenpidekategoriaa on ”alennettu” restauroinnista konservoivaan saneeraukseen.

Ambito 21- Piazzetta San Pietro Caveoso

Päiväämättömässä planssissa kohdesektori on esitetty kattokuvalla mittakaavassa 1:200 sekä osittaisella aksonometrialla. Se on jaettu 17 vähimmäistoimenpiteeseen, joista neljässä hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu kaupunkitilan kunnostaminen, muissa konservoiva saneeraus. Kohdesektorin laajempänä otsikkona yleiskertomuksessa on ”Sasso Caveoson historiallisen painopisteen uu-

delleenarvottaminen ja voimistaminen”. Suunnitelman tavoitteena oli ”uudelleen löytää ja vahvistaa” yhteys Pianon kaupunginosasta Via Ridolalta Sasso Caveoson sydämessä sijaitsevalle Piazzetta San Pietro Caveosolle (korkeuseroa 27 metriä). Välille Via Ridola/Via Santa Maria delle Grazie suunniteltiin portaat ja hissi. Suunnitelmaan kuului myös kävely-yhteyden uudelleen avaaminen reitille Vico Ridola/ Calata Ridola, sortuneiden alueiden täydennysrakentamisena toteutettava Caveoson kaupunginosaa palveleva esikoulu (scuola materna). Aksonometriassa ja kaksivuotissuunnitelman yleiskertomuksessa mainittiin invaramppi Piazzetta San Pietrolle ja via Buozzille asti. Alueelle suunniteltiin lähinnä kevyen palvelusektorin toimintoja. Monipuolisuutensa vuoksi sektoria kaavailtiin kaupunkirestauroinnin suunnittelukilpailun kohteeksi. Vuonna 2005 laaditun PGdR:n toteutumista monitoroivan kartan sekä oman havainnointini (2015) perusteella sektori on edelleen yksi rapistuneimmista, ja Calata Ridolan porraskadulla tapahtui 6.3.2008 uusia sortumia.

Ambito 22 - Museo Demo - Antropologico (o Parco del Casalnuovo)

Sasso Caveoson koko eteläpuolen Mont'Erronelta Casalnuovon viimeisiin terasseihin käsittävä kohdesektori on kahdessa päivää-

Sassin kaupunginosan kadunkalusteita säätelevä kunnallinen säädös (Regolamento Comunale per l'arredo urbano nei rioni Sassi) hyväksyttiin 18.12.2001 kunnanvaltuuston asetuksella D.C.C n. 67. Se jakautuu kolmeen otsikkoon ja 14 artiklaan. Ensimmäisen otsikon säädöksissä käsitellään myymälöiden liikekilvet, muut kilvet ja katukyltit, kadunnumerot, valaisimet, mainoskyltit, muu mainonta, aitaukset ja tilapäiset rakenteet kuten kukkaistutukset, pöydät ja päivänvarjot. Toinen otsikko käsittelee lupien hakemista, niiden voimaantuloa ja peruuntumista. Kolmannessa otsikossa käsitellään toistaiseksi voimassa olevia siirtymävaiheen säädöksiä, kalustuksen määräaikaista tarkastamista sekä luvatta toteutetun kalustuksen poistamista ja sanktioita. Aiemmin luvan saaneille liikekilville, valaisimille ja kadunkalusteille annettiin säädöksen hyväksymisestä alkaen vuosi aikaa mukautua säädöksen linjaukseen.

Säädökset suojeltujen rakennusten rekisteriin merkittyjen kiinteistöjen restauroinnista ja hallinnoinnista²³⁶ koskevat kunnanvaltuuston päätöksellään (deliberazione 2, 26.3.1998) hyväksymään luetteloon merkittyjä lain 490/99 artiklojen 2, 3 ja 5 mukaisia kohteita.

Lakia 771/86 toimeenpanevat kunnostamisen yleisennusteet²³⁷

Viidestä liitteestä ja kymmenestä planssista koostuva voimassaoleva yleisennuste (lyhennetty PGdR) on päivätty joulukuulle 2005, vahvistettu 11.5.2006 kunnanvaltuuston päätöksellä n. 38 ja muutosten jälkeen uudelleen 27.11.2012 päätöksellä numero 83. Sen dokumentit ovat ladattavissa Materan kunnan sivuilta. Kunnostamisen yleisennusteen rooli on vastata kysymykseen siitä, mihin kaupunginosan kunnostamisessa pyritään, kun taas kaksi-

mättömässä planssissa esitetty yksityiskohdaltaan kattokuvana mittakaavassa 1:200 (A22Pa) sekä koko 2,6 hehtaarin alueen kattavalla plaanilla ja aksonometrialla mittakaavassa 1:500 (A22P). Kattokuvassa kohdesektorin pohjoisosa on jaettu kymmeneen vähimmäistoimenpiteeseen, joista kahdessa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu restaurointi, muissa konservoitu saneeraus. Kohteeseen on suunniteltu puistomaista ulkoilmamuseota, joka sisältäisi pysyvän näyttelyn ja vaihtuvia näyttelyitä, majoitusta, käsityöläisten verstaiteita, kulttuuritoimintaa, mahdollisuuden ostoksiin ja ruokailuun sekä ulkoilureittejä. Casalnuovon kaupunginosaan suunnitellun San Roccon maanalaisen pysäköintialueen tulisi olla museon palveluksessa.

Ambito 23 - Riqualificazione dell'area di vico Mannese/ Via San Francesco P. Vecchio

Kohdesektorin päivämättömässä planssissa esitetty kattokuvalla mittakaavassa 1:200 sekä aksonometrialla. Se on jaettu kuuteen vähimmäistoimenpiteeseen, joista kaikissa hyväksyttäväksi toimenpiteeksi on asetettu konservoitu saneeraus. Muutaman asuinkäyttöön soveltuvaksi katsotun rakennuksen lisäksi kohteeseen on kaavailtu pienten käsityöläisverstaiteiden ja ateljeiden toimintaa. Vuoden 2005 monitoroinnissa asuinkäyttöön toteutuneeksi on merkitty puolitoista vähimmäistoimenpidettä loppujen rakennusten ollessa edelleen hylättyjä.

vuotissuunnitelmien tarkoituksena on ollut pikemminkin ohjata sitä, miten kunnostaminen toteutetaan. Ensimmäisiä kaksivuotissuunnitelmia ei ohjannut yleisennuste, mutta niiden tavoitteet juontuvat vuonna 1977 ratkenneesta kansainvälisestä arkkitehtuurikilpailusta.

PGdR:n tausta-analyysit (planssit sarjassa A ja R)²³⁸ jakautuvat kahteen osa-alueeseen. Sassi di Materan kaupunginosan ur-

²³⁶ Regolamento per il restauro e la gestione degli immobili inseriti nel Catasto dei Beni Culturali.

²³⁷ Previsioni Generali del Recupero in attuazione della L. 771/86 APPROVATE CON D.C.C. 11/05/2006 N° 38; Previsioni Generali del Recupero dei Rioni Sassi in attuazione della L. 11/11/1986 n° 771 DCC 11/05/2006 n° 38 - DCC 27/11/2012 n° 83 - BUR Basilicata 01/03/2013 n° 5.

²³⁸ Tavola "A/1" – Mappa delle tipologie architettoniche;
Tavola "A/2" – Mappa delle camere urbane e dei percorsi;
Tavola "A/3" - Mappa delle tipologie architettoniche ed Unità Minime d'Intervento
Tavola "R/1" – Mappa della residenzialità;
Tavola "R/2" – Mappa delle attività;
Tavola "R/3" – Mappa del recupero infrastrutturale.

24. S. Leonardo
25. Casalnuovo
26. Seminario
27. Calata Ridola
28. San Francesco P. Vecchio
29. Via Ridola
30. Vico Giumella
31. S. Clemente
32. Pennino
33. Castelvechio
34. Malve
35. Buozzi
36. S. Pietro Caveoso
37. Pianella
38. Cattedrale
39. Annunziata Vecchia
40. Via Duomo-Beccherie
41. Lombardi
42. Via Beccherie
43. Fornaci Vecchie
44. Piazzetta Fiorentini
45. Vico S. Rocco
46. S. Biagio
47. S. Pietro Barisano
48. D'Addozio

baania, historiallista, typologista ja rakennustaiteellista ulottuvuutta analysoidaan planssissa A/1, jossa rakennukset on jaettu arkkitehtonisen typologian perusteella, sekä planssissa A/2, joka esittää katutilaa ja rakennusten väliin muodostuvia puoliyksityisiä ”huoneita” (*camere urbane*). Planssi A/3 yhdistää tiedot rakennusten typologiasta ja kunnostamisen suunnittelun pohjana olevista minimitoimenpideyksiköistä. Toisen tausta-analyysisektorin muodostavat 1. ja 2. kaksivuotiskauden aikana toteutuneen kunnostusprosessin tilaa esittävät planssit R/1 asumisesta, R/2 muista toiminnoista ja R/3 infrastruktuureista.

Suunnittelua esittävistä plansseista sarjoissa S ja P²³⁹ planssi S/1 kuvaa suhdetta arkkitehtonisen typologian ja kunnostusta seuraavan käyttötarkoituksen välillä. S/2 on yhteenvedo toteutuneista ja suunnitelluista toimenpiteistä sekä vielä hylätyistä alueista (*sacche di abbandono*). Planssi P/1 esittää kohdesektorit, vähimmäistoimenpiteet ja hyväksyttävät toimenpiteet; planssi P/2 on muuten sama mutta toimenpidekategorian sijaan siinä esitetään rakennusten käyttötarkoitus.

Kohdesektorit 1.–23. ovat samat kuin aikaisemmissa kaksivuotissuunnitelmissa; yleisennusteessa niihin on lisätty 25 uutta sektoria (numerot 24–48), joista monien kunnostaminen on jo (ainakin etenemistä kartoittavan, joulukuulle 2005 päivätyn planssin P/1 mukaan) edennyt.

Yleissuunnitelman liitteet²⁴⁰ koostuvat selonteosta, ehdotuksen yhteenvedosta ja integroivasta selonteosta, valokuvadokumentoinnista, toimeenpanostandardeista sekä [kolmen toimenpiteen²⁴¹] yksityiskohtaisista toteuttamisnormeista.

Toimeenpanostandardit

Tutkimukseni kannalta mielenkiintoinen on toimeenpanostandardien (liite D) 21. artikla²⁴², jossa luetellaan eri rakennusosissa käytettävät materiaalit ja tekniikat. Vähäisiä

²³⁹ Tavola ”S/1” – Rapporto tra tipologie architettoniche e destinazioni d’uso degli immobili recuperati;

Tavola ”S/2” – Sintesi degli interventi realizzati e progettati – sacche di abbandono;

Tavola ”P/1” – Ambiti, unità minime e categorie d’intervento 1:1000;

Tavola ”P/2” – Ambiti, unità minime d’intervento e destinazioni d’uso.

²⁴⁰ Luettelo liitteessä D:

Allegato ”A” – Relazione;

Allegato ”B” – Sintesi della proposta relazione integrativa;

Allegato ”C” – Documentazione fotografica;

Allegato ”D” – Norme tecniche di attuazione degli interventi;

Allegato ”E” – Schede interventi - prescrizioni normative di dettaglio

²⁴¹ Scheda intervento 1 (Parco-Museo D/A a Casalnuovo ed attività annesse) - kohdesektorit 22

scheda intervento 2 (Riqualificazione Urbana degli Orti di S. Agostino) - kohdesektorit 17

scheda intervento 3 (Versante nord della Civita) - kohdesektorit 18.

²⁴² D Norme tecniche di attuazione degli interventi ART. 21 – Precrizioni sui materiali da usare negli interventi - Tenuta nei cantieri.

muutoksia lukuun ottamatta sisältö on sama kuin ensimmäisen ja toisen kaksivuotissuunnitelman toimeenpanostandardien 10. artiklassa:

Holvirakenteet (kalkareniittiharkoista, keraamisista ontoista kartioista, tiilistä jne. tehdyt) tulee säilyttää; aukotuksia voi rajatusti toteuttaa vain funktionaalisten tarpeiden kuten huonejaon tai asuinyksiköiden pystysuuntaiseen yhdistämisen vuoksi.

Vaakasuurat rakenteet (katot, välipohjat, kaaret, holvit, suorat kaaret ja holvit/pukkiholvit) tulee säilyttää ja tarpeen mukaan lujittaa pääasiallisesti perinteisillä menetelmillä (cuci-scuci, saumojen palauttaminen ja uudelleentäyttäminen, vetotankojen jännitteen palauttaminen ja uusien vetotankojen sijoittaminen, kaarien ja suorien kaarien osittainen jälleenintegrointi, jäykistävät rengaspalkit jne.) välttämällä perusteetonta ja massiivista raudoitettujen liitosten käyttöä, sementtisekoitteiden ruiskuttamista, uusien rakenteiden tuomista, rakenteen jäykistämistä raudoitettulla kalotilla jne. Puiset välikatot on säilytettävä ja ai-noastaan niiden vaurioituneet osat korvataan.

Satulakattojen katemateriaalina on käytettävä perinteistä punertavankellertävää savista kattotiiltä (embrice eli ”roomalainen” kattotiili). Lappeiden kaltevuus on norminmukaisesti 35 %, ellei kattotiiliä ole ladottu suoraan holvin päälle tai kaltevuus noudattaa olemassa olevaa.

Asuttavissa ullakoissa tiilikate on ladottava lautakaton päälle, ja katon rakenteiden on jäätävä näkyviin. Kaikkien muiden katemateriaalien (tiilet, ”marseillelaiset” tiilet, ”hollantilaiset” tiilet, kattopelti, muovimateriaalit jne., 1° ja 2° PB:n ohjeistuksessa kielletty myös kuitusementtilevy) käyttäminen on kategorisesti kielletty. **Tasakatot ja terassit** voidaan säilyttää, niiden kiveys tulee toteuttaa käsintehdyillä punertavankellertävillä terrakotalaatoilla, teollinen toskanalainen cotto poissulkien.

Katon lappeiden reunalle on mahdollista jättää huoltopolku, joka on kivetty kattotiilten kanssa saman värisillä tiilillä. Vesikatot yli nouseva muurit ja talon pääty on samoin suojattava

Kuva 197: Perinteisellä savisella kattotiilellä katettuja kattoja ylärinteestä nähtynä. KH 2010.

tiilillä. Savupiiput tulee toteuttaa kalkareniittikivestä muuramalla ja kattaa samalla kivellä tai kattotiilillä. Akryylikupolien asentaminen katonlappeseen on kielletty, ja tarvittava valaistus ullakolle on toteutettava kattoikkunalla²⁴³. Katolle ei saa asentaa mitään tekniikkaa, kuten aurinkopaneeleja, ilmastointilaitteita tai TV-antenneja.

Ulkoseiniin tulee käyttää perinteistä harkoiksi leikattua kalkareniittikiveä²⁴⁴. Viimeistelydetaljit kuten nurkat, ikkunalaudat ja kynnykset, muurin peittävät kivet, sokkelit, askelmat jne. tulee tehdä kiillottamattomasta luonnonkivestä tai käsitönä tehdystä terrakotasta.

Kalkareniittiharkoista tehtyjen ulkoseinien suojaaminen toteutetaan perinteisellä tekniikalla mukaan kalkitsemaalla tai kalkkimaalilla maalaamalla, kuten paremmin esitetään kohdissa 4 ja 5. Kiven pintaan muodostuneen patinan poistaminen (lautaan nauvoja tai sahanteriä kiinnittäen tehdyillä) raspeilla on kielletty. Maalinjäänteiden ja kasvillisuuden (samalet) poistaminen on sallittu vain harjaamalla (harjaksella tai metallisilla harjoilla) ja pesemällä paineilmapesurilla (riit-

²⁴³ Kuten art. 17 classe 2, lettera f.

²⁴⁴ Alkuperäistekstissä materiaalista käytetään nimitystä *tufo*, mutta täsmennetään, että sillä tarkoitetaan kalkareniittia eikä vulkaanista tuffikiveä.

Kuva 198: Terrakottaiset vesikourut ja syöksytorvi. KH 2012.

tävän etäisyyden päästä, ettei pesu vahingoita pinnan patinaa ja/tai rakennetta); laastisaumat täytetään julkisivun pinnan tasoon, ilman sauman uurtamista.

Julkisivun **rappaaminen** on kielletty. Muurauksen lujittamista raudoilla (chiodature) ja sementtiä tai hartsia ruiskuttamalla voidaan käyttää vain, jos se on todistettavasti välttämätöntä rakenteen lujittamiseksi, eikä se saa näkyä ulospäin.

Näkymättömissä olevien **vesikourujen** kosteussulku toteutetaan bitumilla ja laatoitetaan terrakottatiilillä, julkisivussa näkyvät vesikourut toteutetaan metallituin tuetuista koverista kattotiilistä. Peltisiä tai muovisia sadevesikouruja ei tule käyttää julkisivun näkyvissä osissa. Syöksytorvet tulee upottaa rakenteeseen ja peittää railo terrakottatiilillä. Perinteisistä keraamisista sylintereistä toteutetut syöksytorvet tulee jättää näkyviin. Arkkitehtonisten julkisivuelementtien kuten sokkeleiden katkaiseminen syöksytorven railolla on kielletty.

Julkisivut tulee **kalkita** perinteisellä menetelmällä kalkkiveudellä, maaväreillä ja sopivalla sideaineella. Synteettisten kvartsimaalien käyttö on kategorisesti kielletty. Kalkkiveteen voidaan lisätä pieniä määriä akryyli- tai silikonihartsia kiinnittyvyyden parantamiseksi. Vinyylhartseja ei tule käyttää. Erityisen värisuunnitelman (*Piano del Colore*) laatimista odottaessa julkisivuissa voidaan käyttää seuraavia värejä: Valkoinen kalkkimaali, mahdollisesti maaväreillä taitettu varsinkin jos käytetty suurilla pinnoilla. Muut värit, joita voidaan käyttää julkisivuanalyysiin perustuen pienissä määrin ja vaaleina sävyinä ovat: vaalea okra, beige, raaka sienna, poltettu sienna ja siniharmaa.

Julkisivuväriä tulee palauttaa yksittäisten rakennusten arkkitehtoninen jäsentely. Kansanrakentamiseen (erilliset tai ryhmissä olevat yksinkertaiset tynnyriholvin kattamat huoneet) suositellaan valkoista väriä; artikuloituihin typologioihin (palatsit, sisäpihalliset kaupunkitalot) käytetään väriä johdattelemalla sävy ja väriyhdistelmät julkisivussa aiemmin käytetyistä väreistä, joista kuitenkin on tehtävä etukäteen stratigrafinen tutkimus. Jos julkisivussa käytetään useampaa väriä, on suositeltavampaa käyttää saman värin sävyjä kuin eri värien kontrastia. Värivalinnoista sovitaan kuitenkin etukäteen kunnan vastaavan elimen (Ufficio Sassi) kanssa.

Rakenteelliset ja koristeelliset elementit, kuten kapiteelit, profiilit, kehykset, konsolit, balaustrikaiteet ja harkotukset, jotka ovat haurastuneet niin, ettei niitä voi enää korjata, tulee korvata samoista materiaalista mahdollisuuksien mukaan samoilla perinteisillä menetelmillä tehdyillä elementeillä. On kiellettyä tehdä elementeistä kopioita muita kuin alkuperäisiä materiaaleja käyttäen.

Ovet ja ikkunat tulee tehdä perinteisin menetelmin työte-
tystä puusta. ”Roomalaisten” säleikkunaluukkujen käyttö on
sallittua, sen sijaan muiden säleikköjen ja säleverhojen (*avvol-
gibili, veneziane*) käyttäminen on ehdottomasti kielletty. Ovi-
ja ikkunalaseissa voidaan käyttää lasin sisäpuolisia pimennys-
luukkuja (*scuri*). Parvekkeiden ja ranskalaisten ikkunoiden
kaiteet on sallittu; kaide voi myös olla luonnonkivestä (tufo,
mazaro, jne.) toteutettu. Maantasossa on kielletty kaikentyypp-
pisten rautaisten ruloporttien käyttö. Sekä ulospäin aukeavat
säleluukut että portit maalataan tummanvihreäksi, oliivinvih-
reäksi tai ruskeaksi. Ikkunat ja ovet maalataan valkoisella, bei-
gellä tai harmaalla öljymaalilla. Ikkunoiden ja ovien rautaosat
maalataan lyijynharmaiksi, ruskeiksi tai kermanvalkoisiksi.

Tekniikan, kuten viemäri- ja tuuletusputkien, vesi- ja kaas-
uputkien, sähkö- ja puhelinjohtojen sekä vastaavien sijoitta-
minen näkyville ulkoseinään on kiellettyä. Vedot tehdään *cuci
e scuci* -tekniikalla (purkamalla ja uudelleenasettamalla yksit-
täisiä harkkoja), säästään kuitenkin muurauksen detaljit
(rustikointi, kerroslistat jne.). Ilmastointilaitteiden ilmanot-
tokanavat ja ulkopuoliset antennit on kielletty. Kaasu- ja ve-
simittareiden luukut on toteutettu teräsheykseen upotetulla
kalkareniittilevyllä. Myös perinteisiä valurautaluukkuja voi
käyttää.

Liikennöitävillä **kaduilla ja piazzailla** käytetään perinteistä
katukiveystä, joka on toteutettu suurista toiselta puolelta työ-
stetyistä kalkkikivisistä katukivistä (*chianche*) kalanruotokivi-
oon latomalla.

Julkisilla kävelyalueilla, kuten tiet, kujat, luiskat ja porrastetut
tiet ja ”aitaukset” (*recinti*), on edellä mainitun kiveyksen
lisäksi sallittu myös pienemmistä kalkkikiven fragmenteista
(*chiancarelle*) toteutettu kiveys. Porrastettujen teiden askel-
mien reunakivet toteutetaan kalkkikivifragmenteista, joiden
tulee olla pitkänomaisia muodoltaan ja työstettyjä kahdelta
näkyvältä sivultaan. Jalkakäytävät tulee kivetä pienemmillä
kalkkikivisillä katukivillä ja reunakiven tulee olla normaali-
mitoitettu, kalkkikivestä työstetty. Mutkissa ja tulvavesiauo-
koissa käytetään erikoiselementtejä. Sekä julkisten että
yksityisten ulkoportaiden askelmat tulee toteuttaa massiiviki-
vestä, joka on työstetty kahdelta sivultaan.

*Kuva 199: Uudemmaa kansanrakentamista: luvatta katettu ja lasitettu
porrastasanne. KH 2012.*

Pihat, terassit, ulkorappusten **porrastasanteet** ja yleensä rakennuksiin liittyvät ulkotilat voidaan edellä mainittujen lisäksi kivetä ja viimeistellä käsityönä tehdyillä savitiilillä. Kukkapenkki-
reunat, aitamuurit, umpikaiteet, katteet ja kynnykset sekä julkisessa että yksityisessä tilassa voivat olla kalkareniittikiveä, harkoksi leikattua kalkkikiveä tai käsityönä tehtyä terrakottaa. Minkä tahansa kiveyksen kunnostuksessa ja uusimisessa tulee kierrättää ja käyttää uudelleen purkamisessa talteen otettua alkuperäistä materiaalia niin ettei uuden materiaalin määrä ylitä 20 %.

Kuva 200: Kattotiilestä tehty ulkovalaisimen kate. KH 2010.

Sekä julkinen että yksityinen **ulkovalaistus** tulee toteuttaa kaasupurkauslamput. Valaisinlaitteet ulkonevat hyllyinä julkisivusta; julkisivussa roikkuvat sähköjohdot on ehdottomasti kielletty. Sähkökaapelit tulee sijoittaa muuriin ja toteuttaa harkko kerrallaan purkamalla ja uudelleensijoittamalla (*tecnica del cuci e scuci*). Erilaiset valaistusratkaisut ympäristö- ja monumenttikohteissa ratkaistaan paikalla tapauskohtaisesti.

Myymälöiden, verstaiden ja vastaavien **liikekilpien** tulee olla erillisen kadunkalustesäännöksen (”Regolamento Comunale per la Disciplina dell’Arredo Urbano nei Rioni Sassi”) mukaisia.

Kolmas kaksivuotissuunnitelma (ei vahvistettu)

Ufficio Sassin *geometra* Claudio Montinarolta saamassani materiaalissa on kolmannen kaksivuotissuunnitelman ohjelma-kartta (*Mappa di programma*) mittakaavassa 1:1000 päivätty joulukuulle 2005. Sen lisäksi dokumenteissa on päivämäärätön, luonnokseksi merkitty selonteko²⁴⁵, joka koostuu kohteen kunnostamisen nykyhetken arvioinnista asumisen, kulttuuritoimen, tuotannon ja käytön palaamisen seurauksena syntyneen, paradoksaalisena kuvatun liikenneongelman osalta (ks. osa III). Tulevina prioriteetteinä esitettiin Sassin kaupunginosan liittäminen Pianon kaupunginosaan, Casalnuovon osakaupunginosaan viimeisten terassien kunnostaminen, Civitan pohjoisrinteen kulttuuripoolin vahvistaminen, Sant’Agostinon luostarin entisen kasvimaan muuttaminen parkkipaikaksi, jo uudelleenasetettujen alueiden elämänlaatu (tyhjä kohta luonnoksessa), polkujen ja aukoiden (camere urbane) kunnostaminen sekä liikenne ja pysäköinti. Ohjelman yleisstrategian pääkohtina mainitaan yksityisten ja julkisten resurssien integrointi, integroitu kunnostus ja strategiset toimenpiteet, joita luonnoksessa luetellaan yhdeksän. Dokumentin lopuksi osittain strategisten toimenpiteiden kanssa yhteneväisissä ”kohdekorteissa” käydään läpi kahdeksan toteutettavaksi kaavaillun kohteen yksityiskohtaiset toteuttamismenot. Kaksivuotissuunnitelmat ovat käytännössä väistyneet UNESCO:n edellyttämän hallinnointisuunnitelman korvauksessa ne.

Rahoitus

Ensimmäisen kaksivuotissuunnitelman toteuttamiseen oli kiinnitetty yhteensä 42 990 000€ (£.83.235.000.000)²⁴⁶. Toisen kaksivuotissuunnitelman toteuttamiseen jäi yleiskerto-

²⁴⁵ Relazione - schede-interventi prescrizioni normative di dettaglio.

²⁴⁶ Somme impegnate dal 1° P.B. sulla disponibilità della legge 771/86: £.67.135.000.000. (34 670 000€); Somme impegnate ai sensi dell’art. 6 - comma 5 (Piani e Progetti): £.4.600.000.000. (2 380 000€); Somme impegnate ai sensi dell’art.11 (interventi del P.P.O.O.P.P.): £.8.000.000.000. (4 130 000€); Somme impegnate ai sensi dell’art. 13 (spese generali e personale): £.3.500.000.000. (1 810 000€).

muksen mukaan lain 771/86 rahoituksesta jäljelle 8 660 000€ (£.16.765.000.000), johon lisättiin lain 179/92 sosiaaliseen rakentamiseen suunnatut 7 282 042€ (£. 14.100.000.000) ja yksityisten 5 965 077€. Esimerkiksi Tommaso Giura Longon artikkeli *Hanno voltato le spalle ai Sassi*²⁴⁷ antaa vaikutelman, että paljon on tehty, ilman kokonaisvaltaista projektia kunnostettavien rakennusten käyttötarkoituksesta ”lukuisissa hajallaan olevissa ja toisiinsa liittymättömissä toimenpiteissä, jotka yksi toisensa jälkeen kykenevät tarvelemään kaikki rakennukset Sassin kaupunginosassa”²⁴⁸. Samanaikaisesti lupaukset suurista projekteista jättävät heitteille epätodennäköistä tulevaisuutta odottavat kohteet. Artikkelissa *Come la tela di Penelope* Giura Longo nimeää esimerkiksi megalomaa-nisista projekteista United World Collegen ja kauppakamarin erikoistoimisto MOSA:n kansainvälisen soveltavan ympäristöteknologian laboratorion.

Lain 771/86 mukaista 30–60 % kuluista kattavaa julkista rahoitusta on ollut saatavilla myös yksityisiin kunnostuskohteisiin vuosina 1992–2000²⁴⁹. Toimenpidelupahakemusten määrässä näkyvään vuosien 1997–1999 piikkiin vaikutti mahdollisesti rahoitus- ja toimenpidelupahakemuksen tekemistä kansantajuistava kunnan vuonna 1995 julkaisema opasvihkonen *Vivere i Sassi*. Haettujen toimenpidelupien määrä notkahti hetkeksi rahoituksen loppuessa vuonna 2000, mutta työmaiden määrä lähti uuteen nousuun ja saavutti siihenastisen huippunsa vuonna 2004.

Vahvistamattomassa kolmannen kaksivuotissuunnitelman ohjelmassa oli mukana taulukko saatavissa olevasta rahoituksesta ja sen jakamisesta eri kohteisiin. Suunnitelmassa lain 771/86 takamaa rahoitusta oli vielä jonkin verran käytettävissä. Yksityisiltä rahoittajilta kaavailtiin saatavaksi 13 % ja valtion vuosien 2000 ja 2002 budjetista sekä infrastruktuureille ja liikenteelle suunnatuista varoista 14 % rahoituksesta. Valtaosan (71 %) muodostivat muut rahoituslähteet, joista merkit-

Selonteon **kohde numero 1**, ensimmäisen kaksivuotiskauden ambito 1:stä jos kohta vuoden 1981 kokeellisten kunnostussuunnitelmien kohdetta vastaava, on Piazza V. Veneton ja Via Rosarion toiminnallinen yhteyttä toisiinsa. Ohjelmakartassa kohde on merkitty kirjaimella E ja jaettu kahteen sektoriin, joista sektorin A muodostavat Piazza Vittorio Veneton alla sijaitsevista maanalaisista tiloista koostuva matkailijakeskus, ja sektorin B kuuteen vähimmäistoimenpiteeseen jaettu Via Rosarion ”toiminnallinen ja urbanistinen kunnostaminen”.

Kohde numero 2 on Casalnuovon ulkoilmamuseo, joka vastaa ohjelmakartan kirjainta B ja toisen kaksivuotissuunnitelman ambito 22:ta. Se on jaettu viiteen sektoriin joista kaksi on osoitettu museolle, kaksi tuotannolle ja yksi tuotannolle ja kulttuurille. Suunnitelmaan kuuluu yleisöohjelmia.

Kohde numero 3 on toisen kaksivuotissuunnitelman sekä PGdR:n numeroita 21, 23, 27 ja 28 vastaava Vico Mannesen ja Calata Ridolan alue, joka on kunnallisessa päätöksessä valittu kaupunkitilan kunnostusprojektiin (PRU) kohteeksi. Ohjelmakartassa kohdetta vastaa kirjain A. Kohde on jaettu neljään sektoriin. Suunnitelmaan kuuluu yleisöohjelmia.

Kohde numero 4 on samoin kaupunkitilan kunnostusprojekti merkitty Orti di S. Agostino, joka on ensimmäisessä kaksivuotissuunnitelmassa numerolla 17 merkityn kohteen vähimmäistoimenpide numero 5. Ohjelmakartassa yhden sektorin kohde on merkitty kirjaimella D ja jaettu uudelleen neljään vähimmäistoimenpiteeseen.

Kohde numero 5 on seitsemälle suunnitteluryhmälle jaettava lain 179/92 mukainen sosiaalisen asumisen projekti, joka on rasteroitu ohjelmakartassa. Asuntojen kokonaisluku on 72; seitsemästä kohteesta viisi sijaitsee Sasso Caveoson osakaupunginosassa ja kaksi Sasso Barisanossa.

Kohde numero 6 on ensimmäisessä kaksivuotissuunnitelmassa numerolla 18 merkitty Civitan niemekkeen pohjoisrinne (Versante Nord della Civita), joka on ohjelmakartassa kirjaimella C. Suunnitelmaluonnoksen kohdekortissa kuuteen sektoriin jaetussa toimenpiteessä kaavallaan museon lisäksi näyttelytilaa S. Nicola de’ Greci/Madonna delle Virtù:n tiloihin (toteutunut), yrityshautomoa, 1500-luvulla Materassa toimineen kuvanveistäjän mukaan nimettyä Altobello Persion konsortiota ja 30 vuodepaikan luolahotellia (toteutunut).

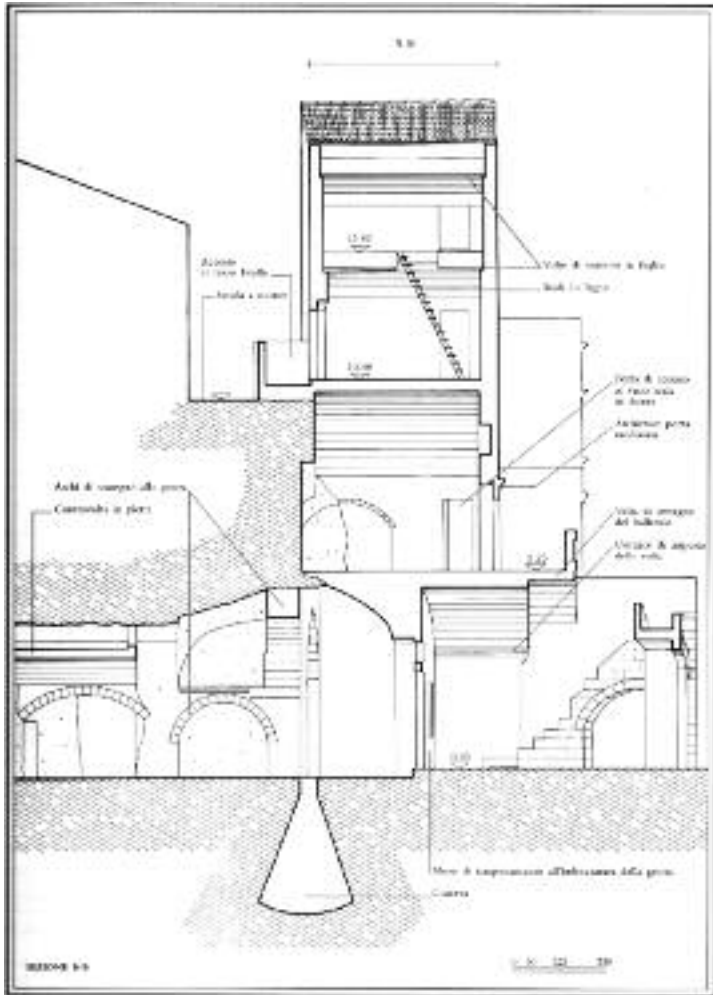
Kohde numero 7 muodostuu kaupunkitilan kunnostusprojekti (PRU) merkityistä Piazza San Pietro Caveososta, nk. Porta Pistolasta (S. Lucia alla Civita), Via Duomosta, Via Civitasta ja Via Conservatoriosta. Kohteet on rasteroitu ohjelmakartassa.

Kohde numero 8 koostuu infrastruktuureista, katukiveyksestä ja pysäköintialueista Sasso Barisanon osakaupunginosassa Vico Commerciolla ja S. Agostinon luostarin entisellä kasvimaalla, jonka tilalle suunnitelmassa esitetään 20 autopaikkaa. Sasso Caveosossa Via San Francesco da Paola, Via Madonna dell’Idris sekä yhdeksän autopaikan pysäköintialue Via Bruno Buozzilla. Civitan toimenpiteet on kohdistettu Via Civitalle.

²⁴⁷ Basilicata 4/6 1990, 84-86.

²⁴⁸ Giura Longo 1990: ”in numerosi interventi sparsi e scollegati, capaci di scempiare una dopo l’altra tutte le case dei Sassi”.

²⁴⁹ Toxy 2011, 293. Viitteessä lähteeksi mainittu Ufficio Sassi, personal communication, 2003, 2011. Tämän mukaan toimenpidelupahakemuksia oli vuonna 1992 22; 1993: 47; 1994: 31; 1995: 50; 1996: 50; 1997: 72; 1998: 100; 1999: 82; 2000: 30; 2001: 67; 2002: 40; 2003: 46; 2004: 141; 2005: 91; 2006: 99; 2007: 103; 2008: 76; 2009: 81; 2010: 56.

Kuva 201: Rinteessä sijaitsevan kolmekerroksisen rakennuksen leikkaus. Giuffrè 1997, 54.

tävimmät olivat Basilicatan alue, kulttuuriministeriön ja alueen kehysohjelmiasopimus (*L'accordo di programma quadro Ministero per i beni e le attività culturali - Regione Basilicata*) sekä Euroopan Unioni PISU (*Progetto Integrato di Sviluppo Urbano*)-, FAS (*Fondo per le aree sottoutilizzate*)- ja Interreg III B -rahoituksella. Yksittäisten kohteiden rahoitusten summa ei täsmää taulukon kokonaissumman kanssa.

Julkaistut korjausoppaat

Korjausoppaan tai ohjekortiston puuttuminen mainittiin mm. professori Carlo Pozzin (1990) kirjoittamassa artikkelissa *Sassi: ormai un luogo per affari*. Siinä todettiin, että Materan tulisi ottaa oppia Pesaron, Città di Castellon ja Venetsian julkaisemista manuaaleista. Vuonna 1995 kunta julkaisi rahoitushakemusta ja kunnostussuunnitelman esittämistä kansantajuistavan 27-sivuisen vihkosen *Vivere i Sassi*. Siinä esitetään lyhyesti luolakaupunginosassa sallitut toimenpidekategoriat²⁵⁰, lupahakemukseen tarvittavat dokumentoinnit sekä toimenpiteet, joihin on mahdollista hakea rahoitusta²⁵¹. *Lakia 771/86 toimeenpanevan kunnostamisen yleisennusteen toimeenpanostandardeissa*²⁵² viitataan kahteen oppaaseen: Antonino Giuffrèn vuonna 1997 julkaistu *Codice di pratica per la sicurezza e la conservazione dei Sassi di Matera* ja Amerigo Restuccin toimittama, vuonna 1998 julkaistu *Matera, i Sassi, Manuale del recupero*.

Codice di Pratica²⁵³

Vaikuttaa siltä, että modernien ja perinteisten tekniikkojen välillä vallitsee kommunikaation puute, ja kuitenkin statiikan lait olivat voimassa jo ennen kuin Arkhimedes kodifioi ne, ja ne voidaan kutsua todistamaan jo olemassa olevaa: Sassin kau-

250. Normaali huolto (*manutenzione ordinaria*), poikkeuksellinen huolto (*manutenzione straordinaria*), restaurointi (*il restauro*) ja konservoiva saneeraus (*risanamento conservativo*).

251. Esitteen mukaan rahoitusta oli mahdollista hakea kantaviin rakenteisiin, rappaukseen, ulkoverhoiluun ja kosteuden poistamiseen tähtääviin toimenpiteisiin, katteisiin ja niiden alla oleviin rakenteisiin, ulko-oviin ja ikkunoihin, toiminnalliseen sekä saniteettitilojen, juoksevan veden ja viemäröinnin ajanmukaistamiseen.

252. PGdR liite D, kunnanvaltuuston 27/11/2012 vahvistama versio.

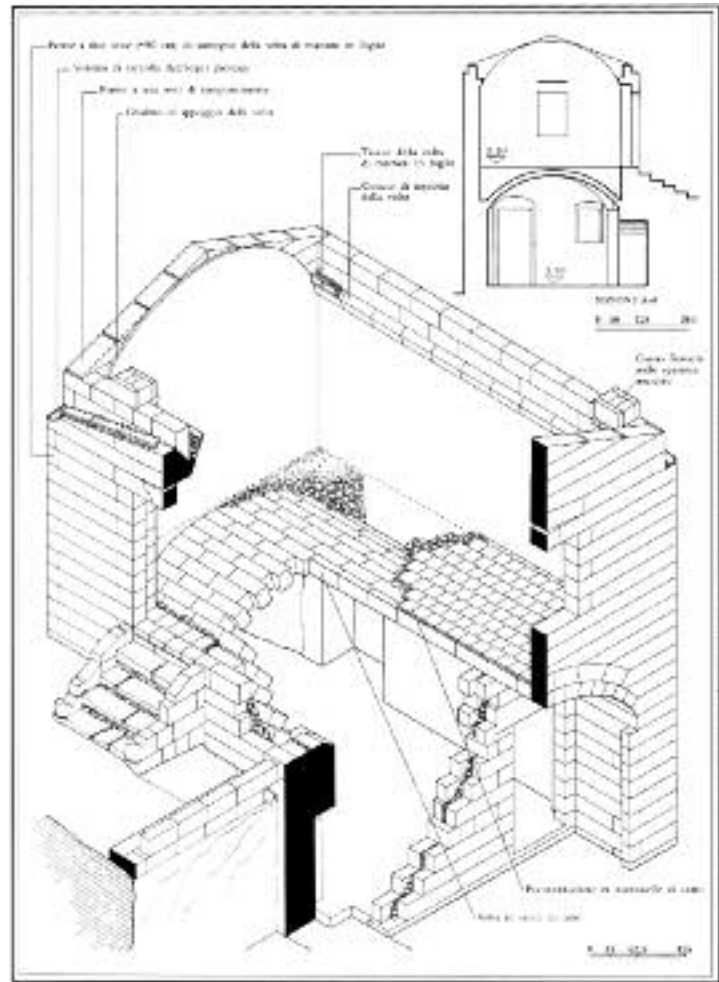
253. Giuffrè, Antonino 1997. *Codice di pratica per la sicurezza e la conservazione dei Sassi di Matera*. Matera: La Bauta. Giuffrèn työryhmä muodostui seuraavista henkilöistä: Caterina Carocci, Andrea Cosentino, Valentina Jappelli, kirjoittamiseen osallistuneet Carlo Buggio, Vittorio Gerardini, Lorena Sguerri, Elena Speranza ja tutkimustyöhön osallistuneet Nico Colucci, Emilia Olivieri, Maria Giulia Tarantino.

*punginosan muurit ja holvit ovat olleet stabiileja vuosisatojen ajan, ilman että teräsbetoni on koskaan kuulunut niiden rakenteeseen*²⁵⁴.

Giuffrè 1997, 25

Ensimmäisen Sassin luolakaupunginosaa käsittelevän rakennustekniikan käsikirjan ”*Codice di pratica per la sicurezza e la conservazione dei Sassi di Matera*” (1997) ovat laatineet insinööri Antonino Giuffrè ja arkkitehti Catherine Carocci (et al.). Käsikirjan oli tilannut vuonna 1992 osittain yksityisten, osittain julkisten toimijoiden muodostama yhdistys Zétema ja se perustuu saman vuoden kesällä tehtyihin mitauksiin. Giuffrè itse määritteli käsikirjan ”suuntaa-antavaksi eikä sääteleväksi” ja peräti ”hyödyttömäksi, mikäli suunnittelija ymmärtää lukea olemassa olevaa rakennusperinnettä”. Teoksen mukaan vastaus kysymykseen ”miten pitää toimia” on johdatettavissa havainnoinnista ”miten on toimittu ennen”. Käsikirja muodostuu suurelta osalta yksityiskohtaisista mittauspöytäkirjoista ja laskelmista. Se kannustaa rakennusten kevyeen ja jatkuvaan ylläpitoon kalkkimaalilla, ja esimerkiksi opastaa katemateriaalina käytettävien perinteisten kattotiilien latomista alustalle jonka ainoa kosteussulku on kalkkilaastiin sekoitettu olki. Ainoa perinteisistä rakenteista poikkeava ”uusi” tekniikka on tuuletettava alapohja, joka on toteutettu tiilistä, kalkareniittiharjoista ja kevytsorarakkeista.

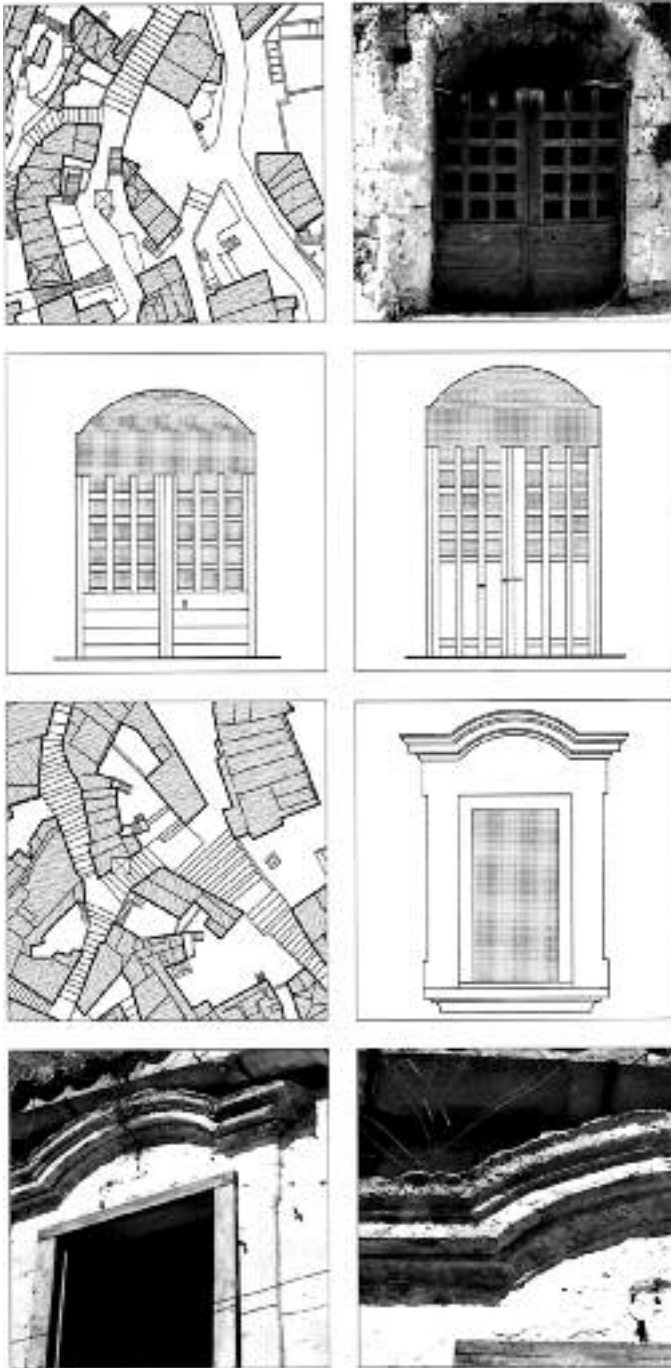
Teoksen neljännessä luvussa Giuffrè ja Carocci haastattelivat vanhempaa käsityöläistä peläten alunperin pettyvänsä ja huomaavansa ”modernin rakennustekniikan muuttaneen hänen tietoaan”. Haastattelu vahvisti monet työryhmän mittausten aikana tekemät havainnot, mutta myös alleviivasi eroavaisuuksia jatkuvuuden ja konservoinnin, uudelleenrakentamisen ja säilyttämisen välillä. Vanha muurari esimerkiksi ilmaisi halunsa purkaa ja rakentaa uudelleen laskeutuneen holvin sen vahvistamisen sijaan ”koska sidepalkki häiritsee ja holvista näkisi, että se on korjattu” (s. 132). Joka tapauksessa konservointiretoriikka piti autentti-

Kuva 202: Sassi di Materan luolakaupunginosassa sijaitsevan talon rakenneaksonometria. Giuffrè 1997, 42.

suutta modernin rakennustekniikan massiivisen käyttöönoton uhkaamaa jatkumoa parempana. Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana korkeakoulutuksen saaneet arkkitehdit ja insinöörit ovat ylhäältäpäin annettuna hegemonisena diskurssina opettaneet käsityöläisille modernia tekniikkaa, jonka kyseenalaistaminen kansakoulupohjalta on ollut vaikeaa tai sopimatonta.

²⁵⁴ ”Sembra di avvertire una incomunicabilità tra le tecniche moderne e quelle di un tempo, eppure le leggi della statica erano valide ancor prima che Archimede le codificasse e anche oggi possono essere invocate per dimostrare ciò che di fatto è: i muri e le volte delle case dei Sassi sono stabili da secoli, senza che mai il cemento armato abbia fatto parte della loro costruzione.”

Kuva 203: Ikkuna- ja ovidetaljeja manuaalista ”Matera, i Sassi. Manuale del recupero”. Restucci 1998, 144.

Perinteisesti rakentamisen ammattitaito on siirtynyt sukupolvelta toiselle, mestarilta kisällille, ja tämä jatkumo on nyt vaarassa. Perinteiset työporukat ja modernit rakennusyritykset eroavat toisistaan paitsi muodollisen koulutuksen, myös byrokratian hallinnan osalta. Monet ammatissa pätevät, usein jo ennen oppivelvollisuutensa päättymistä oppipoikina aloittaneet ”vanhan kansan” työmiehet eivät puutteellisen kouluosaamisensa takia pysty täyttämään byrokraattisia velvollisuuksiaan toiminimenä saati työnantajana. Lain monissa tapauksissa edellyttämät kirjalliset toiminta-, työtapa- ja turvallisuussuunnitelmat voivat tehdä käsikirjan kuvaamasta kevyestä ja jatkuvasta huollosta työlästä, kallista ellei mahdollista.

Teoksen jälkisanat kirjoittaneen Basilicatan alueen yli-intendentinä (1977–88) ja ICR:n johtajana (1987–1991) toimineen Michele D’Elia mukaan vuosi 1993, jolloin Matera lisättiin maailmanperintöluetteloon, oli täynnä intoa: uusia julkaisuja kaavailtiin ja Zétema suunnitteli myös koulutushanketta, jossa ”moderneja vaatimuksia vastaavan luola-asunnon” sisustamiseen olisi osallistunut muurareita, sähköasentajia, seppiä ja keraamikkoja. Luultavasti vuoden 1994 kunnallisvaaleja seurannut poliittinen epäjatkuvuus vaikutti ”melkein hyväksytyihin” hankkeisiin; *Codice di Pratica* julkaistiin viiveellä vasta vuonna 1997 ja ilman jatko-osaa. Sassin kaupunginosa on jälkisanojen kuvauksen mukaan kuollut kaupunki, ”kaoottinen muurahaiskeko, jonka köyhä väki on hylännyt kiireessä kuin jonkun raamatullisen onnettomuuden karkottamana” (Giuffrè 1997, 298).

Matera, i Sassi. Manuale del recupero.

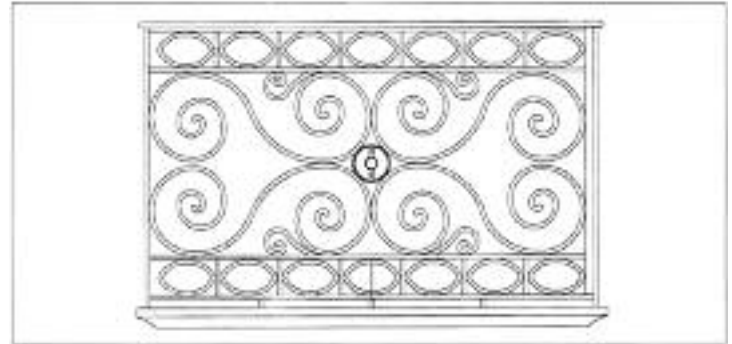
Toisen käsikirjan ”Matera, i Sassi. Manuale del recupero. Milano: Electa” (1998) on toimittanut professori Amerigo Restucci. Teoksen johdannossa ei mainita toimeksiantoa, johon viitataan kunnan laatiman toisen kaksivuotissuunnitelman yleiskertomuksessa²⁵⁵. Samassa yhteydessä mainitaan, että käsikirjaa odottaessa voidaan käyttää Giuffrèn työryhmän ”erittäin mielenkiintoista” teosta. Giuffrèn käsikirjaa ei kuitenkaan mainita ”Manuale del recupero” lähdeluettelossa.

²⁵⁵ Secondo programma biennale di attuazione della legge 771/86 - Allegato A Relazione generale - 4.0 - Le modalità tecniche e la qualità degli interventi.

Restuccin kirjan esipuheessa kuvaillaan ”maiseman olennaisen osan muodostavien raunioiden herättämiä tunteita”. Laajan arkkitehtonisten yksityiskohtien dokumentoinnin lisäksi teoksessa analysoidaan kaupunkitilaa sekä luetellaan yksityisen ja julkisen tilan elementtejä. Kuvatut kohteet on merkitty karttaliitteeseen. Käsikirja ei sisällä piirroksia rakenteista, ja runsaaseen valokuvamateriaaliin verrattuna vain vähän mitataavattomia piirustuksia yksityiskohdista. Alkusanojensa mukaan teos ”pyrkii olemaan enemmän kuin pelkkä tutkimus restauroinnin metodeista”. Perinteisiä materiaaleja, välineitä ja tekniikoita esitellään viiden sivun laajuisessa luvussa (kirj. Rosario Sarcinelli), ja tämän lisäksi teokseen on haastateltu viittä iäkstä muuraria vuonna 1995. Haastatellut olivat oppineet uhanalaisen ammatin mestarilta oppipojalle siirtyvänä tietotaitona ennen markkinoita ja opetusta dominoivan modernin teräsbetoniin perustuvan rakennustekniikan valtavirtaistumista.

Insinööri Luciana Mazzonen kirjoittama luku teknologisista tekijöistä ”haluaa vain ehdottaa joitakin ohjeita” ja tekstissä korostetaan useasti ”yksittäisten rakennusten monumentaalisen arvon vähyyttä” ja ”ei-monumentaalisten rakennusten restauroinnin suuntaviivojen puuttumista”. Kansalliset restauroinnin suuntaviivat esitetään liian vaativina, vaikkakin NORMAL 20/85 -normia pidetään käyttökelpoisena mikäli kustannusten ja hyödyn suhdetta vain harkitaan tapauskohtaisesti. Kirjailija peräänkuuluttaa lähestymistapaa, joka hahmottelisi isomman kuvan olemassa olevan rakennuskannan kanssa yhteensopivasta muutosprosessista materiaaleja, tekniikkaa ja metodeja luettelevan ohjeistuksen sijaan. Joka tapauksessa luvussa on luonnosteltu ohjelinja, jossa käytetään jonkin verran modernia restaurointitekniikkaa, kuten hygrotermistä saneerausta ilmanvaihtoa tehostamalla, kapillaarisen kosteuden nousun pysäyttävillä injektioilla ja hengittävällä laastilla.

Käsikirjassa mainitaan toisen kaksivuotissuunnitelman toimeenpanostandardien kanssa osittain sanasta sanaan yhtenevänä lain 457/78 määrittelemät toimenpidekategoriat normaali huolto (*manutenzione ordinaria*), poikkeuksellinen huolto (*manutenzione straordinaria*), restaurointi (*il restauro*) ja konservoiva saneeraus (*risanamento conservativo*).

Kuva 204: Parvekkeita ja savupiippuja manuaalista ”Matera, i Sassi. Manuale del recupero”. Restucci 1998, 145.

Kuva 205: Sassi di Matera, kuva korjaustyömaalta. KH 2012.

Kunnostamisen haasteet

Kiviset rakennukset ovat hylättynä jonkun verran puisia pitkäikäisempiä, mutta eivät silti immuuneja heitteillejätön aiheuttamille vaurioille. Sassi di Materan rakennuskantaa uhkaa eniten hydrogeologinen riski. Luolakaupunginosan sadevedenkeruujärjestelmä on ilman huoltoa lakannut toimimasta, ja sadevesikourujen tukkeutumisen takia seisomaan jäävä vesi on rakenteeseen imeytyessään lahottanut puisia rakenteita, tehnyt kapillaarisesti kustovasta kalkareniittikivestä raskasta ja haurasta, romahduttanut holveja ja holvin painon kasvaessa työntänyt muureja akselistaan. Rinteessä asunnon toinen kerros on usein ylärinteen maantaso, ja maantaso ylärinteen katu. Sadeveden lisäksi sekä louhituissa että muuraamalla rakennetuissa rakennuksissa kalkareniittikivi nostaa kosteutta kapillaarisesti maaperästä. Hylättyjen rakennusten ikkunat, ovet ja portit ovat tuhoutuneet muutamassa vuosikymmenessä, ja niiden korvaaminen kunnostustöissä tehdasvalmisteisilla on hävittänyt alkuperäisiä detaljeja. Julkisivujen mekaaninen puhdistaminen raaputtamalla on kielletty toimeenpanostandardeissa, mutta yleistä työmailla. Vuosisatojen patinan pois-

taminen ei ainoastaan muuta maisemaa, vaan myös lisää veden imeytymistä muureihin.

Paradoksaalisesti rahoitus voi olla rakennusten kunnostamisen riskitekijä, sillä se saattaa kannustaa ylikunnostamaan, ja toisaalta toivo tulevasta rahoituksesta saa laiminlyömyään huollon. Toimeenpanostandardit ja (epäviralliset) ohjekirjat eivät rajaa työn suunnittelijoita ja toteuttajia korjausrakentamisen ammattilaisiin. Rahoituksen ja luvanvaraisen rakentamisen byrokratia suosii väistämättä isoja, moderneja ja dynaamisia rakennusfirmoja perinteisten käsityöläisten kustannuksella.

Hallinnointisuunnitelma

UNESCOn 30. komitean kokouksessa Vilnassa 9.–16.7.2006 julkaistiin eurooppalaisten maailmanperintökohteiden kausiraportti. Materalla ei tuolloin ollut voimassaolevaa hallinnointisuunnitelmaa. Kulttuuriministeriö (*Ministero dei Beni Culturali*) oli julkaissut vuonna 2004 asettamansa komission laatiman 62-sivuisen ohjelinjauksen²⁵⁶ hallinnointisuunnitelmien tekemiseen. Uusi ohjelinjauus oli tilattu kulttuuriministeriön UNESCO-toimistolta (*L'Ufficio Patrimonio Mondiale UNESCO*) yhteistyössä yli-intendentintuimistojen, Cilenton luonnonpuiston, Murgia Materanan luonnonpuiston, Materan kunnan ja yksityisen konsulttifirman Ernst & Young Financial Business Advisor S.p.A kanssa. Lopullinen, 222-sivuinen versio *Progetto di definizione di un modello per la realizzazione dei Piani di Gestione dei siti UNESCO* julkaistiin tammikuussa 2005²⁵⁷.

Materan hallinnointisuunnitelman (*Piano di gestione*) luonnos julkaistiin helmikuussa 2011. Arkkitehti Domenico Fiore toimi konsulttina hallinnointisuunnitelman laatimisessa. Vaikka Matera oli osallistunut yhteistyöhön hallinnointisuunnitelmien kansallisen ohjelinjan laatimiseksi, paikallisesti haluttiin identifoida kohteen erityiset arvot. Università di Basilicata hahmotti niissä neljä makroaluetta²⁵⁸: 1) energiat,

²⁵⁶ Il modello del piano di gestione dei Beni Culturali iscritti alla lista del Patrimonio dell'Umanità. Linee Guida. Paestum 25 e 26 maggio 2004. URL [www.unesco.beniculturali.it/getFile.php?id=44], avattu 14.10.2015.

²⁵⁷ URL: [www.unesco.beniculturali.it/getFile.php?id=45] avattu 14.10.2015.

²⁵⁸ Geom. Montinaron haastattelusta Kron Morelli 2011/2013, 142: "Noi invece stiamo cercando di partire da quelle che possono essere le specificità del sito, quindi soprattutto con l'Università di Basilicata è stato fatto un lavoro di approfondimento di quelli che sono i valori che nel sito sono stati individuati e si sta cercando di dargli un taglio un po' diverso attraverso l'individuazione di 4 macroaree tematiche che devono essere approfondite ovviamente da chi al piano di gestione sta lavorando".

2) geneettinen koodi, 3) geokulttuuri ja evoluutio, sekä 4) kaikkia makroalueita yhdistävä kestävä kehitys. Hallinnointisuunnitelmaa laatimaan asetettiin kunnan, yli-intendentin-konttorin, Murgia Materanan luonnonpuiston, Università degli studi della Basilicatan ja kauppakamarin edustajista koostuva pilottikomisio (*Comitato di Pilotaggio*). Makroalueiden aihepiiristä järjestettiin vuonna 2013 kolme kaksipäiväistä symposiumia, joiden oli tarkoitus toimia hallinnointisuunnitelman laatimisen osallistavana vaiheena. Ensimmäisen symposiumin aiheena oli *koodi ja geneettinen perintö*, toisen *geokulttuuri ja energiat* ja kolmannen *evoluutio ja tulevaisuus*²⁵⁹. Suunnitelma on päivätty toukokuulle 2014; kesäkuussa 2014 pilottikomisio päätti yksimielisesti osallistumisvaiheen päättyneen²⁶⁰ ja suunnitelman olevan valmis hallinnon hyväksyttäväksi.

Alueneuvoston maaliskuussa 2015 hyväksymä²⁶¹ hallinnointisuunnitelma *I Sassi e il Parco delle Chiese Rupestri di Matera Patrimonio dell'Umanità Piano di Gestione 2014–2019* jakautuu seitsemään lukuun (92 s.), sekä seitsemästä liitteestä muodostuvaan liitetiedostoon (363 s.). Suunnitelman toimittajiksi on merkitty Basilicatan yliopiston tutkija Angela Colonna sekä arkkitehti Domenico Fiore. Se poikkeaa jäsen-telyltään täysin aiemmin julkaistusta luonnoksesta. Ensimmäinen luku käsittelee UNESCO:n maailmanperintöluetteloja sekä Sassi di Materan liittämistä siihen. Toinen luku kuvaa kohteen historiaa. Kolmannen luvun aiheena on kohteen yleismaailmallinen erityisarvo. Neljännessä luvussa käsitellään perinnön uudistamista. Viides luku kuvaa vuonna 2013 järjestettyä kolmea symposiumia, kuudes suojelun juridista kehystä globaalilla, kansallisella ja kunnallisen kaupunkisuunnitteluinstrumentin tasolla. Seitsemäs luku käsittelee kohteen hallinnointia.

²⁵⁹ URL: [<http://www.sassilive.it/cronaca/pubblica-utilita/tre-simposi-a-matera-per-piano-gestione-sito-unesco-sassi-e-altopiano-murgico/>] avattu 18.11.2016.

²⁶⁰ Artikkelin julkaistu 26.6.2014 osoitteessa [http://www.adnkronos.com/fatti/cronaca/2014/06/26/matera-unesco-approvato-piano-gestione-dei-sassi-delle-chiese-rupestri_1t3QfqsG1FOWIQKau9QkVJ.html], avattu 18.11.2016.

²⁶¹ Pubblicata con il BUR n° 11 del 10 marzo 2015 la D.G.R. n° 170 del 24 febbraio 2015.

RAUMA

Historiallisen kaupungin arvostus oli Raumalla alhaisimmillaan 1960-luvulla. Vuonna 1965 kaupunginvaltuusto oli tehnyt päätöksen asemakaavan muuttamisesta, ja valtuuston 28.11.1966 hyväksymän kaavoitus sopimuksen mukaan ”Vanhan Rauman luonne on asemakaavassa säilytettävä mahdollisuuksien mukaan”. Kaavaluonnos vuodelta 1967 huomioi ainoastaan pintoreskin ja epäsäännöllisen Naulamäen korttelin, joka säilytettäisiin ulkoilmamuseona, ja muutaman historiallisen rakennuksen säilyttämisen keskustaan muodostettavan kävelyreitit varrelle. Vuonna 1971 valmistunut kaavarunkoehdotus rajoitti vanhan keskustan kerroskorkeuden kahteen, mutta historialliset rakennukset korvattaisiin moderneilla tasakattoisilla taloilla. Kuitenkin jo vuonna 1974 aloitettiin inventointityöt ja seuraavana vuonna varsinainen kaavatyo rakennusviraston kaavoitusosastolla suojelukaavan laatimiseksi.

Asemakaava 1981

Vuoden 1981 asemakaava on uutta kaavaa odotellessa edelleen keskeinen suojelun instrumentti Vanhassa Raumassa. Sen julkilausuttuna tavoitteena on alueen eheyden säilyttäminen ja palauttaminen, sekä kaupunkikuvan säilyttäminen rakennettuna niin katu- kuin pihanäkymiensä puolesta. Asemakaavan muutosehdotuksen ja rakentamista ohjaavan kokonaissuunnitelman sanoin *tavoitteiden asetteluun on merkittävästi vaikuttanut Museoviraston aluetta ja sen rakennuskantaa valvova ja ohjaava mukanaolo. Paikallisesti on eri muotoja saaden voimistunut Vanha Rauma-henki* (1980, 14). Kaava sallii entistävät, korvaavat ja täydentävät muutokset. Kaavassa on merkitty säilytettäväksi (ei saa purkaa ilman pakottavaa syytä) 343 rakennusta, joka on 60 % kokonaisrakennuskannasta. Lisäksi 65 rakennukselle on annettu suojelusuositus (ns. H-rakennukset, 10 % kokonaisrakennuskannasta). Uudisrakennuksia saa rakentaa tonttikohtaisesti määriteltyjen rakennusalojen puitteissa, joka on käytännössä tarkoittanut vähempiarvoisten rakennusten korvaamista ympäristöön sopeutuvalla uudisrakennuksella.

Alueen erityisluonteesta johtuu kaavallinen yksityiskohtaisuus. Kaavan muutoksessa on käytetty tavanomaisista poikkeavia, mutta pääosin muillakin kulttuurihistoriallisesti arvokkailla

alueilla käytettyjä kaavamääräyksiä. [...] Kaavamääräyksissä määritellään mm. historiallisten rakennusten säilyttäminen ja suoritettavien muutosten tavoitteet sekä uudisrakentamisen laatu tavoitteet. Kaikissa luvanvaraissa toimenpiteissä arvosteluperusteena on ympäristöön ja Vanhan Rauman historialliseen kaupunkikuvaan sopeutuminen.

Ympäristöllisistä syistä johtuen katupäällysteiden laatua on pidetty tärkeänä. Merkitykseltään katupäällysteet voidaan rinnastaa katujulkisivuihin (1980, 24–25).

Julkisten alueiden toteuttamisvastuu on kaupungilla, ja kattaa katupäällysteen, puistojen istutukset, katukilvet, talojen nimet sekä julkisten alueiden valaistuksen. Kahdeksaan osa-alueeseen jaetussa valaistussaneerauksessa on poistettu häiritsevät *ylikorkeat* teräs- ja puupylväät, kauhavalaisimet sekä ilmajohdot. Valaistus on hoidettu vanhoilla torven muotoisilla kuparivalaisimilla ja niiden kopioilla, ”torin ja aukoiden valaistus järjestetään matalilla kaartuvilla terästolppavalaisimilla”. Yksityisten alueiden kaavanmukainen toteuttaminen on pääasiassa tontinomistajien vastuulla, joskin tuettuna.

Suojelevan asemakaavan saatua lainvoiman vuonna 1982, Rauman kaupunginhallitus nimesi asemakaavan toteutumista valvovan Vanhan Rauman erityiselimen (VREe), joka käsittelee kaikki rakennushakemukset ennen niiden esittämistä ympäristö- ja rakennusvalvontalautakunnalle. Pyynnöstä erityiselin antaa lausunnon myös luonnosvaiheessa, jolloin pystytään kartoittamaan periaatteellisia ratkaisuja. Erityselin kokoontuu noin kuudesti vuodessa. Siihen kuuluu museoviraston edustaja, asemakaava-arkkitehti, museonjohtaja, kaupunginarkkitehti, apulaiskaupunginjohtaja ja esittelijänä toimiva rakennusvalvonnan neuvonta-arkkitehti. Asiantuntijajäsenten lisäksi läsnä ovat luottamusmies, sekä neljä kaupunginhallituksen nimeämää luottamushenkilöä. Mikäli päätös ei ole yksimielinen viedään asia museoviraston kollegion päätettäväksi. Näin ei ole kuitenkaan vielä tapahtunut.

Kortistomuotoiset korjaus-, muutos- ja rakentamishjeet

Vuoden 1981 asemakaavan toteutumisen kannalta tärkeimpinä pidetyistä teemoista on laadittu 19 kuvitetusta kortista koostuva ohje, jota ”tulee pitää varsinaisina työvälineinä toteutettaessa virallisissa kaava-asiakirjoissa esitetyjä tavoitteita” (Vanha Rauma 1982, 44). Korteissa kuvaillaan nykyistä ra-

kennuskantaa, ohjeistetaan korjausrakentamista ja neuvotaan uudisrakentamisessa. Joistakin epäsovivista käytännöistä varoitetaan erityisesti.

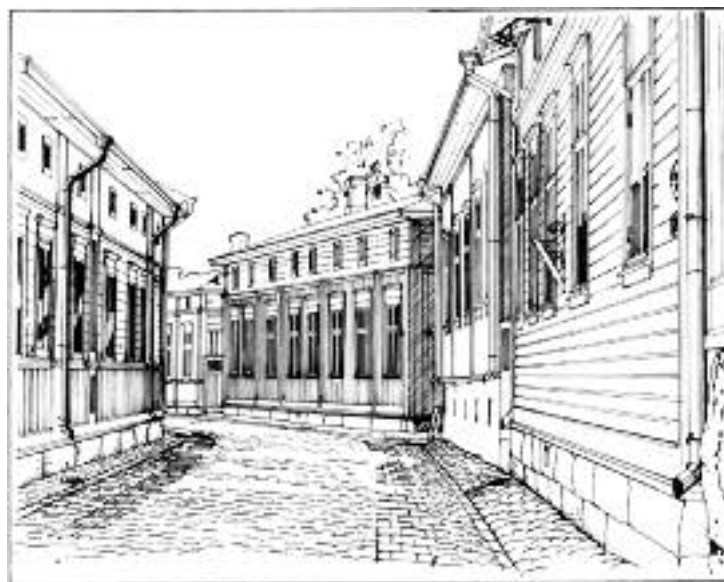
Korteissa *Korttelit, tontit ja rakennukset* (1, 1.2) on kaupunkikuvan säilyttämisen arvoisina ominaisuuksina mainittu tiivis kortteli- ja katukuva sekä rajoiltaan lähes umpeen rakennetut tontit. Asemakaavassa säilytettäväksi merkittyjä rakennuksia ei saa hävittää ilman pakottavaa syytä, ja myös rakennukset, jotka on merkitty suotavaksi säilyttää, tulisi ensisijaisesti kunnostaa ja entistää. Puretun rakennuksen katsotaan rikkovan poissaolollaan kaupunkikuvaa. Ympäristöön sopivaa uudisrakentamista pidetään aina jonkinasteisena riskinä:

Useimmiten on parempi ratkaisu korjata ja palauttaa ulkoasua vähemmänkin arvokkaassa rakennuksessa kuin lähteä uudisrakentamiseen, jonka onnistuminen on arvokkaassa ympäristössä melkoinen haaste. (Rakennukset; julkisivut 4.4)

Yhteensopivuuden elementteinä sekä uudis- että korjausrakentamisessa mainitaan rakennuksen koko, tyyli ja luonne, korkeus, kattomuoto ja -kaltevuus, räystäslinjat, sokkelikorkeudet, julkisivujen pinnat, rytmi ja värityys, ovet ja ikkunat sekä niiden sijainti, koko ja muoto, rakennusaineet, väri- ja kattamisaineet sekä yksityiskohdat ja muut ympäristötekijät. Uudisrakentamisessa vaativina, mielellään osapiirustuksella esitettävänä yksityiskohtina mainitaan ovet, ikkunat, seinäleikkaukset ja räystäät.

Kortistossa ei katsota aiheelliseksi antaa ohjeita kunkin mahdollisen uudisrakennuksen ulkonäöstä, vaan uudisrakentamisen tulisi perustua ympäristöanalyysiin. Kaavaan on merkitty rakennusoikeutta uudisrakennuksille *purettujen, nykyisten heikkokuntoisten tai vähemmän arvokkaiden rakennusten kohdalle*. Joissain tapauksissa uudisrakennuksen vähimmäismitat on merkitty pisteiviivalla²⁶². Uudisrakennuksen tulisi täydentää kokonaisuutta, ja olla *myönteinen lisä siinä*:

Sen ei välttämättä tarvitse jäljitellä paikalla ollutta tai viereisiä rakennuksia, mutta myöskään se ei saa olla ajan tyylikäsityksiä orjallisesti noudattava tai suunnittelijan muussa uudisrakentamisessa omaksumia periaatteita heijastava.

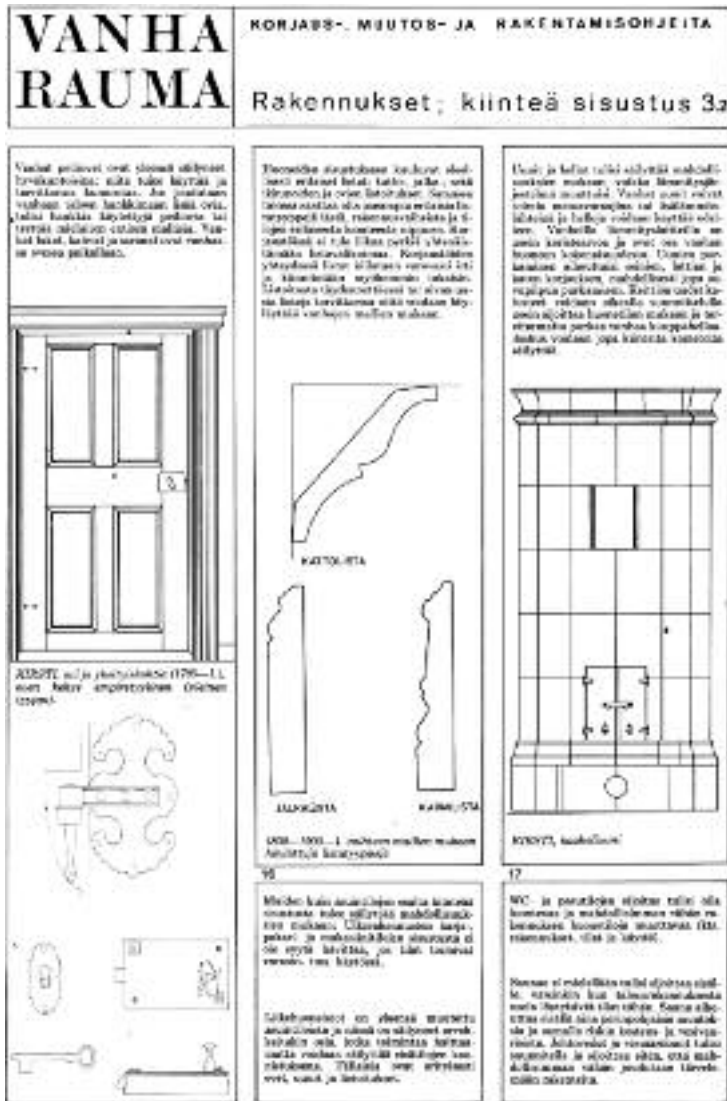

Kuva 206: Näkymä Eteläpitkädulta oli vuonna 1980 valmistuneen asemakaavan muutosehdotuksen kansikuvana.

Lupa ullakoiden sisustamiseen huonetiloiksi on myönnetty tapauskohtaisesti harkiten. Rakennusten korkeuksia ei ole määritelty kaavassa, mutta suunniteltaessa on huomioitava viereiset rakennukset ja esitettävä havainnollisin piirustuksin suunnitelman liittyminen ympäristöön. Yksikerroksisten rakennusten on oltava riittävän korkeita; tarvittaessa sokkeliä ja ullakkoa voidaan korottaa. Julkisivumateriaalina tulee käyttää puuta, elleivät esim. paloteknilliset syyt sitä estä.

Korteissa *Rakennukset; tilat ja käyttö* (2, 2.2, 2.3) säilyttämisen arvoisena leimaa-antavana seikkana mainitaan huonekorkeus, joka on vanhimmissa rakennuksissa ollut alle nykyisen standardin ja 1800–1900-lukujen taitteessa peruskorjatuissa rakennuksissa yli sen. Vanhojen rakennusten sovittamiseksi nykyaikaisiin mukavuusvaatimuksiin on niihin jouduttu lisäämään WC- ja pesutiloja, ja ohjeessa neuvotaan keskittämään muutosta aiheuttavat työt yhteen huoneeseen, joka jaetaan osiin. Saunan sijoittamista asuinhuoneisiin ei pidetä suotavana, mikäli suinkin joku muu mahdollisuus on. Rakennusta ei myöskään saisi pakottaa uudisrakentamisesta otettuun tyyppiratkaisuun: turhia väliseiniä ei ole suotavaa tehdä,

²⁶² Ts. erityismääräys (6) koon puolesta sisältää myös tavoitteen vähimmäiskoosta.

Kuva 207: Vanha Rauma, korjaus-, muutos- ja rakentamisohjekohti 3.2 käsittelee rakennusten kiinteää sisustusta.

ja alkuperäiset olisi syytä säilyttää. *Muutokset tulisi tehdä pohjakaavaa, huonetiloja ja väliseiniä säilyttäen.*

Ennen korjaus- ja muutostöihin ryhtymistä rakennus tulisi dokumentoida ja sen varhaisempiin rakentamiskäytäntöihin ja laajennuksiin tulisi tutustua jo rakennusteknisistä syistä.

Usein rakennushistoriallisesti arvokkaat kellarit tulisi säilyttää, mielellään käytössä. Myös hirsisalvoksisten tai lautarakenteis-

ten talousrakennusten säilymistä pidetään tontin ja pihatilan kannalta tärkeänä. Niihin on kortin mukaan jo usein sijoitettu esim. sauna ja autotalli. Muista piharakennuksiin sijoitettavissa olevista uusista toiminnoista mainitaan työhuoneet, verssaat, varastot, keskuslämmitystilat, sekä joissakin tapauksissa jopa pienet asunnot.

Asuntojen ja asukkaiden säilyttämistä alueella pidetään tärkeänä, samoin pienipiirteisten ja kotoisien liikkeiden säilymistä alueen leiman ja toiminnallisuuden turvaamiseksi. Hallimyymlät tyrmätään katukuvaan ja korttelirakenteeseen sopimattomina. Toimintojen laatua on rajoitettu kaavassa häiriöiden ehkäisemiseksi. Kaavassa on esitetty korttelien käyttötarkoitus ja tonttikohteisissa ohjeissa joidenkin rakennusten osalta ehdotuksia rakennusten käytöstä. Tonttikohmainen käyttö on suunniteltava yksityiskohtaisesti ja tontin rakennusten sallimissa puitteissa.

Sisätilojen korjaus- ja muutostöissä (kiinteä sisustus, kortit 3, 3.2) neuvotaan säilyttämään huoneen luonne: katon korkeus, valkoiseksi maalatut pähvikatot, vanhempaa tyyppiä edustavien matalien huonetilojen näkyvät kattopalkit. Samoin olisi suotavaa säilyttää hyväkuntoiset seinäpahvit ja levyttäessäkin vanhat pahvit ja tapettikerrokset. Vanhoja, usein maalattuja lankkulattioita on peitetty kovalevyin, korkki- ja massamaton. Ohjekortissa neuvotaan, että ne voi haluttaessa paljastaa uudelleen korottamalla painuneet ja korvaamalla huonokuntoiset laudat, tai päällystää uudella materiaalilla, *mikä ei ole yhtä toivottavaa*. Korjauskohteissa kynnykset ja tulisijojen tuhkaluukut ovat määrittäneet ”oikean” lattiatason. Erityistä huomiota on osoitettava alapohjan tuuletukselle.

Uudisrakentamisen osalta kiinteää sisustusta ei olla määritelty. Rakennuksen tulee olla ulkoasultaan kaupunkikuvaan sopiva. Erikseen kielletään betonin käyttö kosteusvaarojen vuoksi. Sisustuksessa tulisi pitäytyä rakennuksen tyyllissä: sekä hirsipintojen esiin kuorimista että vanhaan huonetilaan väkisin pakotettua uuden talon sisustusta neuvotaan välttämään.

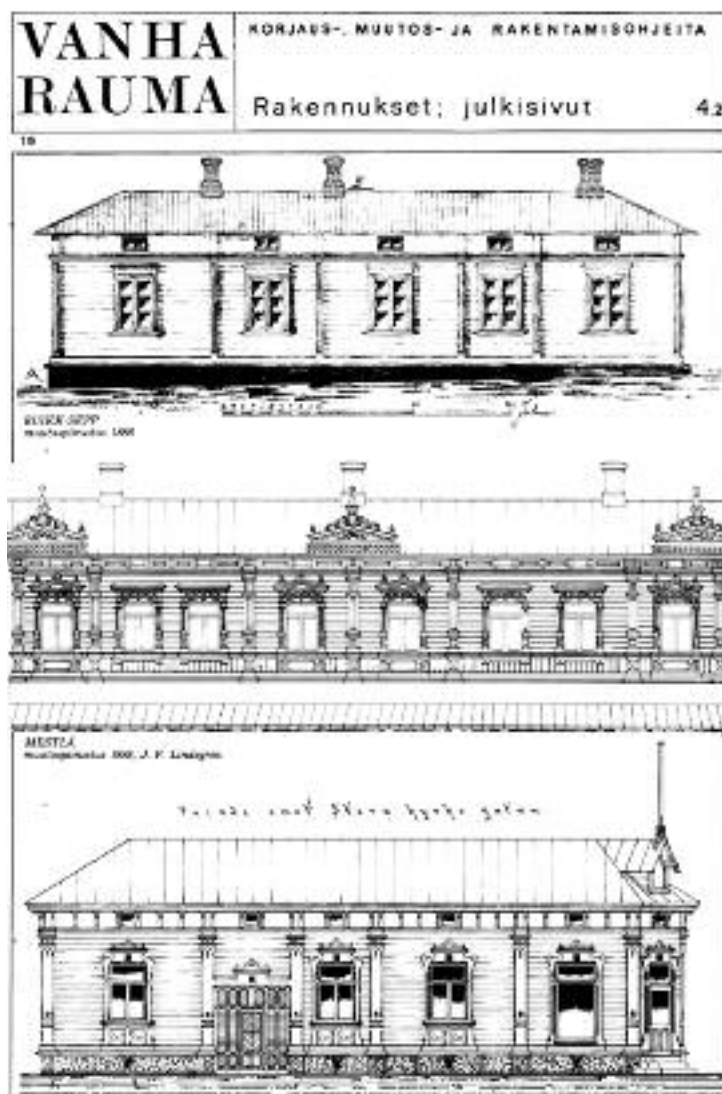
Lähes kaikkien rakennusten julkisivua on muodistettu 1800–1900 -lukujen taitteessa, ja rakennusvalvontatoimiston arkistossa säilytetään niiden suunnitelmia. Usein muodistaminen rajoittui kadunpuoliseen julkisivuun; pihan puolelle jätettiin

vanha laudoitus ja ikkunat. Ohjekortissa eri-ikäisiä osia sekä tyylien kirjavuutta pidetään rikkautena ja monipuolisuutena. Kiinteästi kokonaisuuteen liittyvät ikkunat ja ovet kehyksiin, kuistit ja katokset. Muina julkisivuihin kuuluvina elementteinä kortti luettelee katon rakenteet räystäösosineen ja mahdollisine konsoleineen, koristeet, vedenjohtolaitteet, kyltit ja valaisimet.

Korjausrakentaminen tulee toteuttaa lahonneet osat korvaamalla ja muistamalla etteivät kaikki sään vaikutuksesta patinoituneet pinnat välttämättä ole lahoja. Alttiita laholle ovat vaakalistat, vesilistat, koristeosat ja ikkunan alaosat. Seinälaudoitusta korvattaessa tulee käyttää *leveydeltään ja profiililtaan entisenlaista lautaa*. Myös rakennuksen entisöintiä vanhojen piirustusten, valokuvien tai samantyylisten rakennusten perusteella pidetään suotavana; mikäli se ei tule kysymykseen, neuvotaan rakennuksen ulkoasua parannettavaksi esimerkiksi yksityiskohtia ja listoituksia korostavalla maalauksella tai näyteikkunoiden jakamisella välipuitteilla. Ohjekortissa neuvotaan erityisesti välttämään sokkelin tarpeetonta rappaamista, betonointia sekä tuuletusaukkojen tukkimista.

Puurakennukset ovat alttiita vesivaurioille (kortti 4.5), joiden syytä luetellaan ohjekortissa. Huollon laiminlyömisestä johtuvat rikkoutuneen syöksytorven, irronneiden tai sisäänpäin kallistuneiden listojen sekä laudoituksessa olevien rakojen aiheuttamat vesivahingot. Irronnut sokkelin betonikuori voi synnyttää ”vesihyllyn” ja samalla usein myös sulkee tuuletusaukot. Jos talon alustatilaa ei pidetä puhtaana, voivat *maatuvat puujätteet, muu törky ja humusmaa* estää tuulettumista ja edistää lahottajasiementen leviämistä. Maanpinnan kanssa kosketuksissa olevat rakenteet lahoavat herkästi. Kasvillisuus seinän vierustalla estää laudoituksen kuivumista, ja kätkee vaurion.

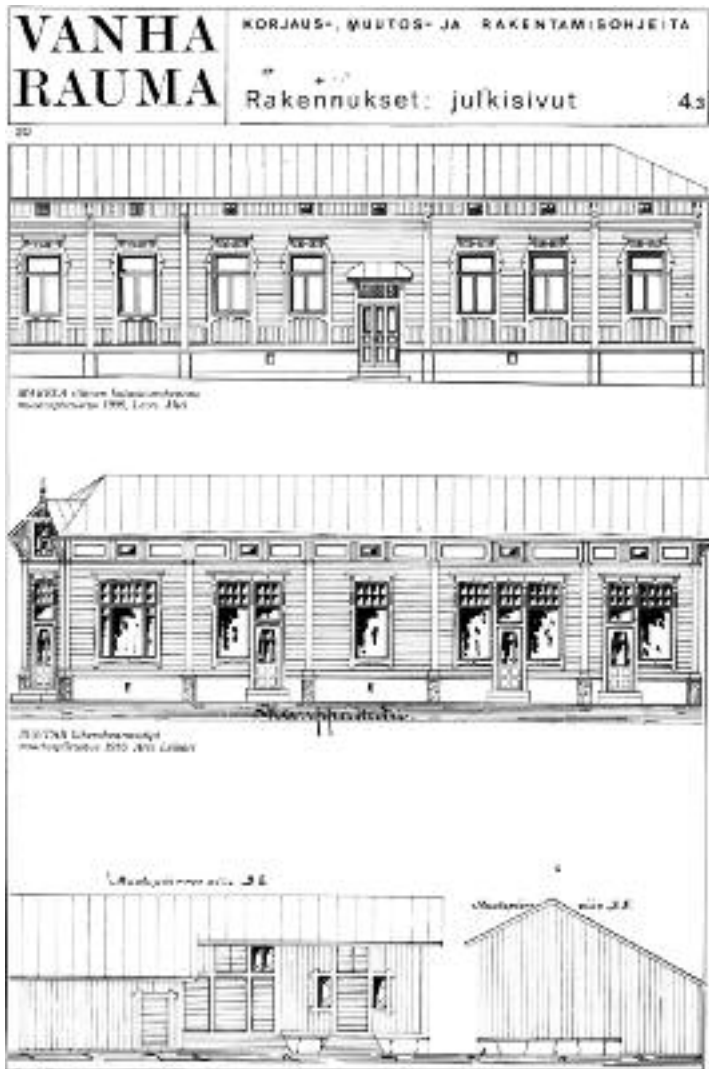
Osa vesivaurioista johtuu huolimattomasta tai suorastaan virheellisestä toteutuksesta. Jälkeenpäin vanhoihin rakennuksiin lisättyjen kosteiden tilojen vuotavat putket aiheuttavat aikaa myöten kosteusvaurioita rakenteisiin. Huonosti eristetyt ikkunat valuttavat kondenssikosteutta karmiin ja ikkunan alapuolisiin hirsiin. Maanpinnan kohottaminen ja kallistaminen taloon päin johtaa veden alustilaan. Tuuletusaukkojen umpeen muuraaminen estää alustatilan tuulettumisen.

Kuva 208: Vanha Rauma, korjaus-, muutos- ja rakentamishjekortti 4.2 käsittelee rakennusten julkisivuja.

Talon huonosta tai vääränlaisesta pidosta johtuvia vesivaurioita ovat aiheuttaneet voimallinen lattia pesu ja sokkelin tuuletusaukkojen kiinnipitäminen kesälläkin.

Pesutilojen toteutuksessa neuvotaan huolehtimaan sekä tilan että rakenteiden tuulettumisesta ja välttämään putkien tarpeetonta piilottamista rakenteisiin. Rakennuksen alustatilat tulisi puhdistaa ja puhdistuksen jälkeen peittää maanpinta vetäläpäisevällä materiaalilla, kuten karkealla soralla. Hulevesi

Kuva 209: Vanha Rauma, korjaus-, muutos- ja rakentamisohjekortti 4.3 käsittelee rakennusten julkisivuja.

tulee johtaa rakennuksesta pois päin, ja seinänvieret tulee pitää puhtaana. Julkisivuverhoilun ja varsinkin vaakasaumojen tiiviys on tärkeää: laudat ja listat naulataan tiiviisti, ja tarvittaessa kitataan.

Katteiden kriittisiä kohtia ovat savupiipun- ja putkenkaulukset sekä peltikaton ja huopakaton saumat. Tiilikaton alla on oltava tiivis vesikatto. Rakennuksen hyvään huoltoon kuuluu katon taitteiden, jalkarännien, vesikourujen ja syöksytorven

kuppien pitäminen vapaina roskista, sekä samalla kattolauoituksen ja räystään puuosien tarkastaminen. Sadevesijärjestelmän rikkoutuneet osat, vaurioituneet kattotiilet sekä kattopellin ruosteviat tulee korjata mahdollisimman nopeasti.

Kosteusvaurioita edistävinä virheellisinä toteutuksina mainitaan muovin käyttäminen rakennuksen alustatilassa, kivisokkelin peittäminen betonilla ja muovin (kelmu, muovisäkit tai vanhat muovimatot) levittäminen ullakolle välikaton päälle.

Sisäänkäynneistä (*Sisäänkäynnit; ovet, portaat, kuistit*, kortti 5) neuvotaan säilyttämään vanhat kuistit mahdollisimman alkuperäisinä, katusivun paraatiovet vaikkei niitä käytettäisikään ja kadulta astuttavat kiviportaot, *ellei niistä koidu huomattavaa haittaa ohikulkijoille*. Puretun kuistin uudelleen rakentamista suositellaan pihamiljöön kannalta tärkeänä. Korjausrakentamisessa neuvotaan toteuttamaan portaot luonnonkivestä tai (paineekyllästetystä) puusta sekä kaiteet puusta. Oven paneeloinnin alta saattaa paljastua vanha peiliovi, joka voidaan entisöidä tai käyttää mallina, mikäli ovi huonokuntoisena joudutaan uusimaan. Sekä asuin- että ulkorakennusten ovet ja luukut ovat yleensä olleet maalattuja. Vanhat lukot ja sarnat tulee säilyttää. Oven levittäminen esimerkiksi autotallia varten esitetään kuitenkin mahdollisena toimenpiteenä, mikäli julkisivun suhteikkuus säilyy.

Uudisrakentamisessa neuvotaan käyttämään vaatimattomia, esimerkiksi vaakaneloituja ja ikkunattomia ovia. Rakennukseen ja ympäristöön sopeutuvia katoksia ja avokuisteja pidetään mahdollisina.

Ohjekortissa varoitetaan erityisesti kuistin lämpöeristämisestä, joka muuttaa suuresti sisustuksen yksityiskohtia sekä korkeista ja erityisesti betonisista ulkoportaista. Epäsopivina ratkaisuina luetellaan kippi- ja standardiovet, koristeelliset kasetti- tai vastaavat uuden tyyppiset ulko-ovet sekä koristelasit ovissa. Liikaa romanttisuutta neuvotaan välttämään valaistuksessa, kahvoissa, vetimissä ja heloissa, nimikilvissä sekä kaiteen yksityiskohdissa.

Ikkunoista (kortti 6) neuvotaan säilyttämään tai 40–50-lukujen mallin mukaisiksi muutetuissa ikkunoissa palauttamaan entiseen asuun ikkuna-aukot sekä näiden muodot ja jaot. Ku-

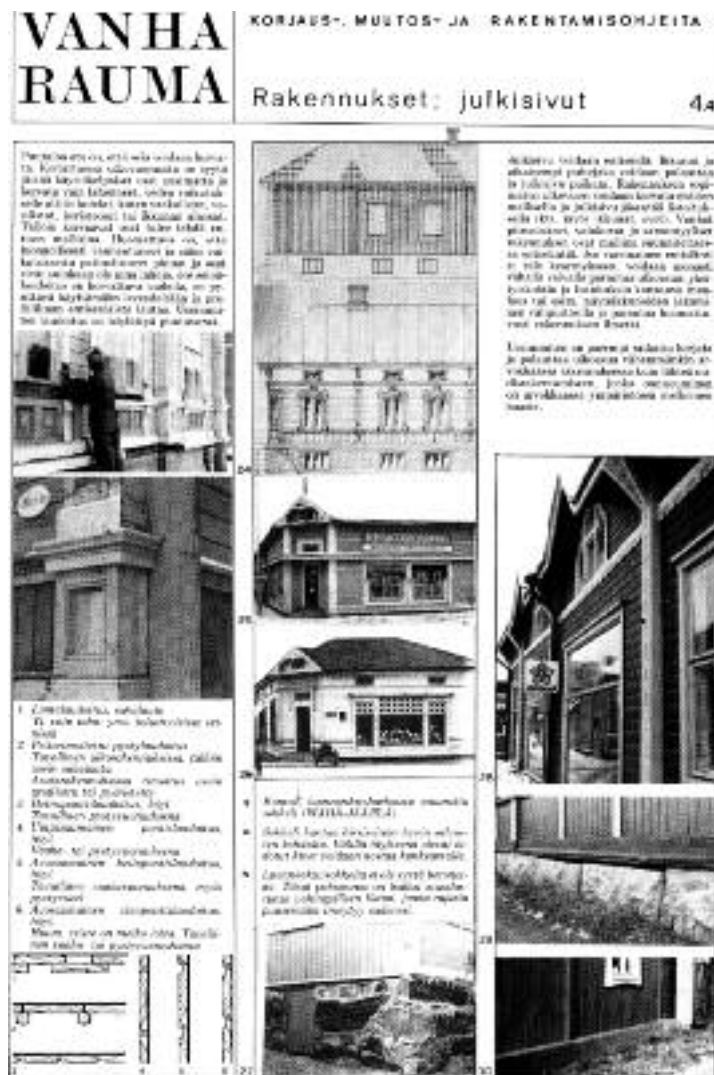
luneisuutta ja patinaa ohjeistetaan suvaitsemaan neuvomalla, että vanhojen rakennusten alkuperäisiin *ikkunoihin kuuluvat tyylin mukaisten kehysten lisäksi erilaiset höylätyt profiilit, sisälisälistoitukset, vanhat helat ja jopa lievästi kuhmuraiset lasit*. Uusittaessa tulisi säilyttää tai palauttaa entiseen asuun puite- ja karmimitat, listat ja profiilit ja säilyttää ulkopuite ulosaukeavana. Uudenkin ikkunan ulomman lasin tulee olla ulkoseinän pinnan tasossa. Usein lahovikaisen alakarmin ja ulkopuitteiden uusiminen on riittävä toimenpide. Korjausrakentamisessa katsotaan myös sopivaksi aukotusten muuttaminen *siten, että ne sopivat rakennukseen, ympäristöön ja Vanhan Rauman historialliseen kaupunkikuvaan*. Energiansäästön takia asennettava lisälasi neuvotaan sijoittamaan vanhojen puitteiden väliin, lämpölasi kuitenkin sisäpuitteeseen.

Uudisrakentamisessa neuvotaan käyttämään jaoteltuja vanhoja ikkunatyyppejä. Suurennetut näyteikkunat, hävitetyt kehukset ja räikeät ikkunateippaukset mainitaan erikseen kaupunkikuvaan sopimattomina (vrt. kuva 216).

Ohjekortti *Katot ja niihin liittyvät osat* (7) luettelee Vanhassa Raumassa käytettyinä kattomuotoina harja- ja aumakaton. Lauta, tuohi ja turve ovat väistyneet ja nykyään katemateriaaleista yleisimmät ovat sileä maalattu pelti ja kattohuopa, harvinaisempi punainen poltettu savitiili. Rakennuksen tyyli, kattomuoto ja katemateriaali riippuvat jossain määrin toisistaan.

Kaupunkikuvan kannalta tärkeänä säilytettävänä elementtinä mainitaan katusivua rytmittävä räystäslinja; rakennukselle antavat ilmettä *kattoon liittyvät ikkunat, päätykoristeet, tornit ja tangot* sekä *kattoon liittyvät osat, kuten savupiiput, erilaiset räystäslisät ja konsolit, jalkarännit, vesikourut, ja syöksytorvet*. Myös savupiiput mainitaan säilytettäväksi, ja korjausrakentamisessa entiseen asuunsa palautettaviksi. Korjausrakentamisessa peltikatto tulee tehdä perinteiseen tapaan. Kattoturvatuotteet voi ohjekortin mukaan tehdä painekyllästetystä puusta. Huovan tai peltikaton väriksi suositellaan paljon käytettyjä mustan, tummanruskean, harmaan, punaisen ja vihreän sävyjä julkisivuihin sovittaen.

Uudisrakentamisessa tulee tapauskohtaisesti harkiten käyttää perinteisiä kattomuotoja, *ellei ole erityistä syytä poiketa näistä*,

Kuva 210: Vanha Rauma, korjaus-, muutos- ja rakentamishjekortti 4.4 käsittelee rakennusten julkisivuja.

ja on joskus syytä katukuvan rikastuttamiseksi käyttää soveltaen vanhoja kaupunkikuvallisia katon yksityiskohtia yksityiskohtaisen julkisivun välttämiseksi. Katemateriaalina tulee käyttää sileää peltiä, listasaumattua huopaa tai yksikouruista poltettua, punaista savitiiltä. Suunnitelmassa on esitettävä julkisivu- ja leikkauspiirustusten avulla myös ympäröivä rakennuskanta, joka tulee selvittää korkeuden ja katon osalta. Pienoismallin esittämistä suositellaan. Erityistä huomiota tulee kiinnittää osapiirustuksena esitettävän räystään yksityiskohtiin, ilman-

Kuva 211: Räikeät ikkunateippaukset eivät vielä ohjeistamisesta huolimatta ole tyystin kadonneet Vanhasta Raumasta. KH 2011.

vaihtotorviin ja vastaaviin katolle tuleviin osiin sekä vedenjohtolaitteisiin, joissa tulisi suosia perinteistä mallia. Savupiiput ja ilmanvaihtotorvet tulisi johtaa katon harjalle. Jos katolle tehdään ikkunoita, tulisi käyttää perinteisiä kattoikkunatyyppejä. Vanhan rakennuksen ullakon muuttamisessa asuintilaksi ikkunat voi kuitenkin avata vain pihan puolelle.

Erityisesti neuvotaan olemaan käyttämättä valmiiksi profiloitua peltiä, muovivesikouruja ja -syöksytoria, teräksisiä palotikkaita ja kupuikkunoita. Televisioantenni tulee sijoittaa mahdollisimman huomaamattomasti.

Plankki ja portti rajaavat katukuvaa ja -tilaa. Ohjekortisto (*Aidat ja portit*: kortti 8) edellyttää tonttien *aitaamista rakentamattomilta sivuiltaan ympäristöön sopivilla puuaidoilla* sekä aidan varustamista *rakennuksiin ja ympäristöön sopivin puuportein*. Sekä korjaus- että uudisrakentamisessa *aitana käytetään yleensä yli 170 cm korkeata umpinaista lauta-aitaa, jonka tulee olla ainakin yläosastaan päätetty vaakalistoin. Aitalautojen tulee katusivussa olla höylättyjä, mieluummin leveitä. [...] Jos aitana on aikaisemmin (vanhojen valokuvien tai piirustusten mukaan) käytetty muunlaista tyyppiä, voidaan uudelleen rakennettaessa harkita käytettäväksi sellaista, kuitenkin ympäristö huomioiden.* Värikyseen käytetään peittomaalia tonttikokonaisuuteen sopivassa värisävyssä. Historialliset portit tulisi säilyttää, tai uusittaessa tehdä korvattavan portin, vanhojen piirustusten tai

valokuvien perusteella entisen kaltaiseksi portin ja kehyksen rakenteen sekä puutavaran mitat säilyttäen. Vanhan, huonokuntoisena uusittavan portin takorautaiset osat neuvotaan otamaan talteen.

Ohjekortissa tähdennetään erikseen, etteivät matalat rauta- tai aitamaiset lautaportit sovi Vanhan Rauman arkkitehtuuriin.

Kortissa *Väriky ja maalaus* (9) neuvotaan harkitsemaan värikytystä tapauskohtaisesti etsimällä maalipintaa raaputtamalla jäänteitä alkuperäisestä värikyksestä. Tiedon puuttuessa tai mikäli ”historiallisesti oikea väri ei sovi ympäristöön”, voidaan harkita rakennuksen tyyliin, rakentamisaikaan ja rakennuksen luonteeseen sopivaa muuta värikytystä. Julkisivuvärien muuttaminen edellyttää rakennustarkastajan lupaa, ja kaupunki pyrkii järjestämään asiantuntijan avulla väriky- ja maalausneuvontaa sekä -suunnittelua. Varsinaista kokonaissuunnitelmaa värikyksestä ei ole tehty, mutta kaupunkikuvan rikastamiseksi *kadun varrella olevien rakennusten värikyksessä olisi pyrittävä sopivaan vaihteluun ja olisi vältettävä liian samankaltaisten sekä liian räikeiden värisävyjen käyttöä.*

Rakennusten värikyksellä pyritään luomaan tontille hierarkiaa niin, että päärakennuksen väriky on rikkaampi kuin talousrakennuksen, *yksinkertainen rakennus värikytään eri tavalla kuin pitsikoristeinen, jyhkeä eri tavalla kuin ilmeeltään herkkä.* Asuinrakennuksissa on yleensä käytetty öljymaalia, talousrakennuksissa puna- tai keltamultaa. Ohjeessa neuvotaan käyttämään samaa maalityyppiä kuin aiemmin: lateksimaalin todetaan olevan sopimaton öljymaalin pohjaksi ja päinvastoin. Julkisivujen värikyksessä listoitus neuvotaan erottamaan seinäpinnasta: vaalean seinäpinnan kanssa, etenkin uusrenessanssirakennuksissa, tulisi käyttää tummia listoituksia ja päinvastoin.

Kortissa *Kilvet, tekstit, tekniset laitteet* (10) opastetaan pyrkimään kyltityksessä *katukuvan säilymisen kannalta hillittyyn, yhtenäiseen tapaan, jonka puitteissa on mahdollisuus omaperäisyyteen ja kekseliäisyyteen.* Joissain liikerakennuksissa on jo aiemmin ikkunankehysten yhteyteen tai räystäälle suunniteltu erillisiä laitteita tai syvennyksiä toiminimitekstiä varten. Tekstin sijaan voi käyttää liikkeen tarkoituksen paljastavaa symbolia, joista esimerkkeinä luetellaan *kello, silmälasit,*

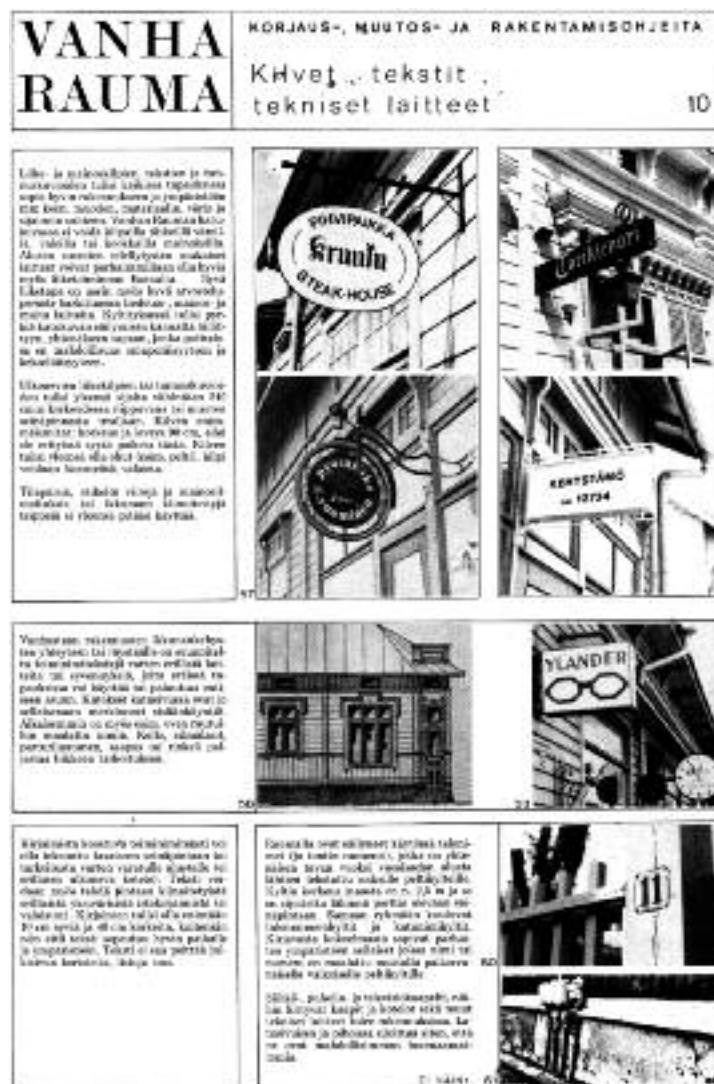
parturilautanen, saapas tai rinkieli. Liikekilpien tulisi kaikissa tapauksissa sopia hyvin rakennukseen ja ympäristöön mm koon, muodon, materiaalin, värin ja sijainnin suhteen. Ulkonevien kilpien tai tunnuskuvioiden asennuskorkeudeksi määritellään 240 cm ja enimmäismitaksi 90 cm. Kilven tulisi olla ohut. Toiminimitekstin enimmäissyvyys annetaan 10 cm ja kirjaimien korkeudeksi 40 cm. Soikeat talonnimikyltit tulee asentaa noin 2,5 m korkeuteen lähinnä porttia olevaan seinäpintaan. Numero- ja kadunnimikyltit tulisi toteuttaa talonnimikylttien kanssa yhteneviksi maalaamalla nimi tai numero mustalla palkoreunaiselle valkoiselle peltikyltille.

Erikseen neuvotaan olemaan käyttämättä räikeitä värejä, valoja tai kookkaita mainoksia eikä myöskään *tilapäisiä, räikeitä viirejä ja mainosilmoituksia tai ikkunaan kiinnitettyjä teippejä*. Sähkö-, puhelin- ja televisiokaapelit, näihin liittyvät kaapit ja kotelot sekä muut tekniset laitteet tulee sijoittaa mahdollisimman huomaamattomasti.

Istutuksissa ja pihajärjestelyissä (kortti 11) sekä kaikessa pihan käytössä ohjekortti neuvoo pyrkimään luontevaan ratkaisuun ja pihan tarkoituksenmukaiseen ja viihtyisään käyttöön. Perinteisesti karja- ja talouspihoilla olleilla pihoilla ei ollut runsaasti istutuksia, ja nytkin niukkaa kasvillisuutta pidetään suotavana rakennusten yksityiskohtien näkyvyyden vuoksi. Kasvit neuvotaan sijoittamaan seinän tai aidan vierustoille tukemaan rakennusmassoitteita. Vanhaan kaupunkiin sopivina puulajeina luetellaan *kotimaiset koivu, vaahtera, pihlaja, piilipu, omenapuu, lehmus, jne., pensaista marjapensaat, sireeni, ruusut ja muut koristepensaat*. Niitä täydentämään pihakukiksi ja perennoiksi tulisi valita tuttuja, perinteisiä lajeja.

Moderniin asuinpihan varusteluun kuuluvat roskalaatikot tai -telineet, kuivaus- ja pölytystelineet sekä leikkivälineet neuvotaan sijoittamaan pihakuvaan sopivasti, mahdollisesti aidan tai rakennusten suojaan. Samoin autot tulisi sijoittaa talousrakennuksiin tai kuitenkin niin etteivät ne hallitse pihatilaa.

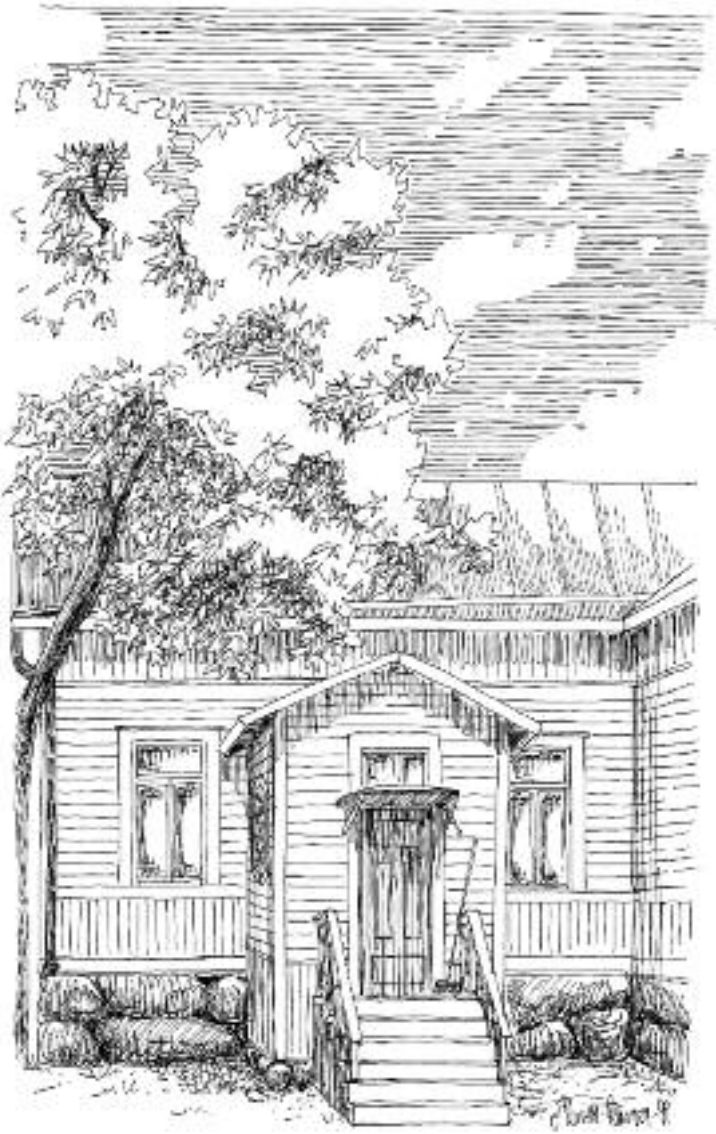
Ohje kieltää käyttämästä asfalttia tai sepeliä sekä istuttamasta havupuita, jotka eivät kuulu puukaupunkiin. Turhia koriste-esineitä ja suorakulmaisia nurmikoita pidetään pihoille sopimattomina.

Kuva 212: Vanha Rauma, korjaus-, muutos- ja rakentamishjekortti 10 käsittelee kilpiä, tekstejä ja teknisiä laitteita

Korjausrakentamiskeskus Tammela

Rauman kaupungin ympäristöviraston rakennusvalvonnan toimipiste, vuoden 1995 lokakuussa EU-avustuksia hyödyntäen perustettu Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus toimii Tammelan talossa keskellä Vanhaa Raumaa. *”Kaupungin päättäjät antoivat luvan käynnistää korjausrakentamiskeskushankkeen edellytyksellä, ettei siitä aiheudu kaupungille lisäkustannuksia”* (Saarinen 2006, 18) Myös Satakuntaliitto,

Kuva 213: Korjausrakentamiskeskus Tammelan opas, kanssi.

opetusministeriö, ympäristökeskus ja lääninhallitus ovat tukeneet taloudellisesti Tammelan toimintaa²⁶³. Korjausraken-

tamiskeskuksen tehtävänä on antaa tietoa perinnerakentamisesta ja maailmanperinnöstä.

Syksyllä 1995 käynnistynyt ja tarkoituksellisesti pitkäaikaiseksi luonnehdittu kunnostusprojekti valmistui vuonna 2004. Rauman Kaupungin vuonna 1999 julkaisemassa nk. Tammela-oppaassa²⁶⁴ esitellään rakennuksen peruskorjausta huoneitiloittain. Korjaustoimenpiteitä esiteltiin yleisölle jo peruskorjauksen yhteydessä, ja tämän lisäksi Tammelassa toimi nelivuotinen nuorten työpajaprojekti, joka osaltaan osallistui toteutukseen, osaltaan seurasi sivusta vaativia pintakäsittelyvaiheita.

Korjausrakentamiskeskuksessa on näyttelytilojen lisäksi toimiva koulutustila. Pihapiiriin siirretty vanha riihirakennus toimii varaosapankkina, ja vanhan asuinrakennuksen hirsikehikkoon rakennettu verstaas on vanharaumalaisten käytettävissä nimellistä vuokraa vastaan. Verstaan kyljessä on punamullan keittopaikka. Keittomaalia valmistetaan kesäisin tilauksesta, noin parituhatta litraa vuodessa. Tammelassa järjestetään myös koulutustapahtumia sekä korjausrakentamiskeskuksen henkilökunnan että yhteistyökumppanien toimesta. Vanha Rauma Ry on järjestänyt keväisin luentosarjan alueen ja rakennusten historiasta sekä talojen kunnostuksesta. Syksyisin on järjestetty muiden maailmanperintökohdeiden esittelyluentoja (Saarinen 2006, 18). Tammela on osallistunut Pitsiviikkojen tapahtumiin vuonna 2006 tarjoamalla ohjelmana taontaa, veistosnäytöksiä ja punamullankeittoa.

Korjausrakentamiskeskuksen anti suojellulle kaupungille on asennekasvatus sekä asiantuntijoiden, viranomaisten ja asukkaiden sekä liikkeenharjoittajien välisen suojelua kansantajuistavan kosketuspinnan luominen. Kiinteistöväylittäjiä on kehoitettu antamaan neuvonta-arkkitehdin yhteystiedot potentiaalisille Vanhan Rauman kiinteistönostajille. Korjausrakentamiskeskukseen yhteyttä ottavan ostajakandidaatin kanssa käydään läpi asemakaavamääräykset, tehdyt viimeai-

263. Toimintaa on rahoitettu vuosina 1995–2002 yhteensä 1 013 177 markalla (170 404 €). Opetusministeriö 2003, 20.

264. *Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus Tammela. Opas historiallisen puurakennuksen muutostöihin sekä korjausrakentamiseen perinteisin menetelmin ja materiaalein.* Opas on luettavissa verkossa osoitteessa [<http://www.oldrauma.fi/pdf/tammelaopas.pdf>], avattu 9.12.2015.

kaiset korjaukset ja rakennuksen historiatiedot, mitä rakennuksessa ei saa ja mitä tulee tehdä. Neuvonta-arkkitehti Kalle Saarisen (2006, 18) sanoin:

Usealle talon ostosta kiinnostuneelle tämä infopaketti tulee turhana kun vain yksi heistä sen kaupan tekee. Tuleeko se turhana? Tällä jumppaamisella voidaan saada tiputettua vääränlaisin asentein historiallista rakennusta havitteleva ostajakandidaatti pois ja vältytään tilanteelta, jossa uudisrakennushenkkinen asiakas voi hävittää rakennuksen autenttisuutta ja aiheuttaa rakennusvalvonnalle ja museolle harmaita hiuksia.

Rahoitus

Vanha Rauma Säätio on vuodesta 1976 jakanut lainoja ja avustuksia alueen rakennusten ja porttien kunnostajille. Neuvonta-arkkitehti tekee hakemukset säätiolle asiakkaan puolesta. Myös museovirasto myönsi **entistämisavustusta** Vanhan Rauman kiinteistöille vuosina 1982–2002 yhteensä 79 721 € (Opetusministeriö 2003, 20).

Korjausrakentamiskeskus Tammela on saanut vuosina 1995–2002 perustamiseensa, toimintaansa ja piharakennusten kunnostamiseen avustusta Satakuntaliitolta, opetusministeriöltä, ympäristökeskukselta ja lääninhallitukselta yhteensä 170 404 €.

Vuosina 1997–2000 toteutettiin EU:n rahoittama **Vanha Rauma vetovoimatekijäksi** -projekti, jonka tavoitteena oli tiedon lisääminen Vanhasta Raumasta maailmanperintökohdeksi sekä paikallisten matkailupalvelujen kehittäminen kulttuuriperintöä kestävästi hyödyntäen. Kävijämäärän ja -palautteen perusteella onnistuneena pidetty hanke tuotti tiedotusmateriaalia, opasteita ja matkailuun liittyviä toimintoja Vanhassa Raumassa. Tammelan korjausrakentamiskeskuksessa oli esillä esittelyaineistoa maailmanperinnöstä, Vanhalla triviaalikululla toimi opastuspiste yhden kesän ajan ja näiden lisäksi *Vanhan Rauman kaduilla kulkivat kesäoppaat jakaen karttoja ja vinkkejä vierailijoille*. Lapsille suunnattiin elämyksellisiä seikkailukierroksia ja puuhapajoja. Hankkeen kokonaisbudjetti kolmelle vuodelle oli 324 602 €.

Satakunnan Museon järjestämä **Satakunnan rakennusperinnön hoito** -projekti toteutettiin vuosina 1998–2000 yhteistyössä suunnittelijoiden, rakentajien, viranomaisten sekä

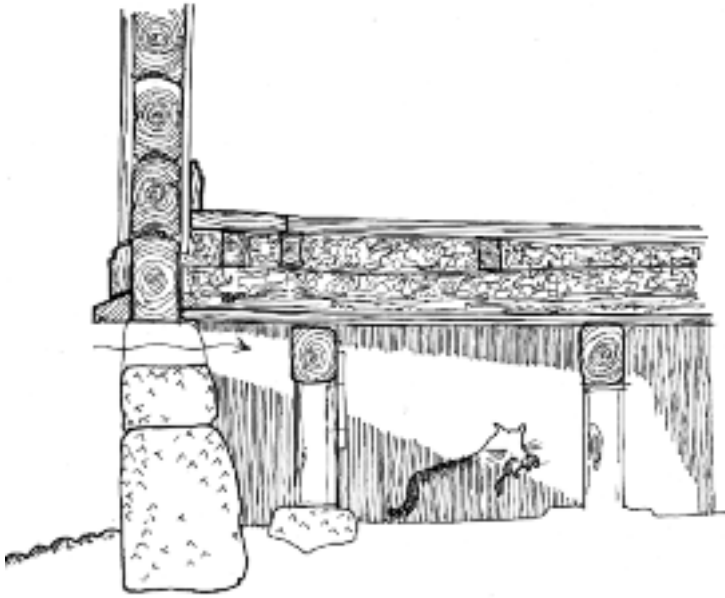

Kuva 214: Tammelan korjausrakentamiskeskus, varaosapankki. KH 2011.

Kuva 215: Tammelan korjausrakentamiskeskus, tynnyreitä perinteisen keittomaalin valmistamiseen. KH 2011.

kiinteistöjen omistajien kanssa. Projektin puitteissa korjattiin yhteensä 31 rakennusta Vanhassa Raumassa, ja sen EU-avustusosuus oli kaikkiaan 252 282 € (Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 7/2009, 67). Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus toimi projektin paikalliskoordinaattorina (Opetusministeriö 2003, 20).

Vanhan Rauman pihaprojektin suunnitteluvaiheeseen Satakuntaliitto myönsi kaupungille 16 818 € vuosille 2001–2002. Vuodelle 2003 on haettu saman suuruinen summa. Ympäristöministeriö on rahoittanut katujen päällystämistä ja

Kuva 216: Tuulettuvan rossipohjan rakennepiirros Tammelan korjausrakentamiskeskuksen oppaassa.

liikennejärjestelyjä yhteensä 252 282 eurolla (Opetusministeriö 2003, 20).

Vuosien 2001–2004 aikana toteutettiin yrityksiä, innovaatioiden syntymistä, verkottumista, osaamista ja alueiden saavutettavuutta tukevia hankkeita rahoittavan Euroopan aluekehitysrahaston (EAKR) tukema **Perinnerakentamiskoulutusta matkailunähtävyytenä** -projekti, jonka kansallisena rahoittajana toimi Länsi-Suomen lääninhallitus. Projektissa tarjottiin työharjoittelua perinnerakentamiskoulutuksena lähiseudun oppilaitoksille (Turun, Mynämäen, Rauman, Ikaalisten ja Seinäjoen eriasteiset ammatilliset oppilaitokset) kanssa. Useammassa lähteessä on esimerkkinä yhteistyöstä mainittu Turun AMK:n rakennusrestaurointikoulutusohjelman kanssa toteutettu hirsirakennuksen siirto ja verstarakennuksen hirsikehikon pystytys, lisäksi punamullan keitto Tammelassa, samoin versta ja varaosapankki on mainittu Vanhan Rauman hoito- ja käyttösuunnitelman

luonnoksessa (s.48). Työharjoittelua on tehty myös Vanhan Rauman yksityisissä korjauskohteissa neuvonta-arkkitehdin valvomana.

Vuosien 2002–2005 aikana toteutettu **Länsirannikon rakennusklinitikka** -projekti ylitti maakuntarajat. Siihen osallistuivat Rauman lisäksi Mynämäki ja Uusikaupunki. Projektin konkreettisena tavoitteena oli *korjausrakentamiseen liittyvien infopisteitten (Mynämäki, Uusikaupunki, Rauma) toiminnan käynnistys ja koordinointi, sekä olemassaolevien rakennusklinitikkokojen (Rauma, Mynämäki) toiminnan koordinointi, jotta nämä palvelisivat kattavasti koko alueen lisäksi laajempaakin kuulijakuntaa*²⁶⁵. Lisäksi tavoitteena mainittiin *alan koulutustoiminnan kehittäminen pilotoimalla koulutustuotteita yhteistyössä Lounais-Suomen käsi- ja taideteollisuusoppilaitoksen, Turun Ammattikorkeakoulun Restauraoinnin koulutusohjelman ja Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskuksen kanssa*. Rahoitukseen osallistuivat kunnat, valtio, EU ja vähäisessä määrin myös yksityiset.

Museovirasto on vuosina 1982–2002 myöntänyt entistämisavustuksia Vanhan Rauman kiinteistöille yhteensä 474 000 markkaa (79 000 €), samoin opetusministeriö on myöntänyt Kauppakatu 12:n ja Kauppakatu 17:n kiinteistöjen kunnostamiseen EU:n rakennerrahastoavustuksia. Vuodesta 2004 alkaen Vanhan Rauman toimijoilla on ollut mahdollisuus hakea **maailmanperintöavustusta**, joka on valtion talousarviossa maailmanperintökohteiden entistämisen-, tutkimus- ja valistus-toimintaan tarkoitettu vuosittainen 300 000 euron erillismääräraha. Opetusministeriö on siirtänyt määrärahaa 250 000 euroa Museoviraston käytettäväksi maailmanperintökohteiden entistämisavustuksiin, joiden haku tapahtuu museoviraston kautta. Korjausrakentamiskeskus auttaa avustushakemusten laatimisessa ja täyttämässä. Maailmanperintöavustuksia on saatu Vanhaan Raumaan kaikkiaan 380 400 euroa. Yleensä avustus kattaa noin kolmanneksen hankkeen hyväksytyistä kokonaiskustannuksista²⁶⁶. Vanhassa Raumassa hankkeita valvoo korjausrakentamiskeskuksen neuvonta-arkkitehti. Vuosien

²⁶⁵ URL: [<https://f2krap.atbusiness.com/scripts/dbpub/dbpub.pl?R=Hankeku&S=sql1&P1=61015&M=F>] avattu 11.12.2015.

²⁶⁶ Hoito- ja käyttösuunnitelman luonnos, 9.

2004–2014 aikana Vanhan Rauman kohteet ovat saaneet maailmanperintöavustusta yhteensä 1 243 500 €²⁶⁷.

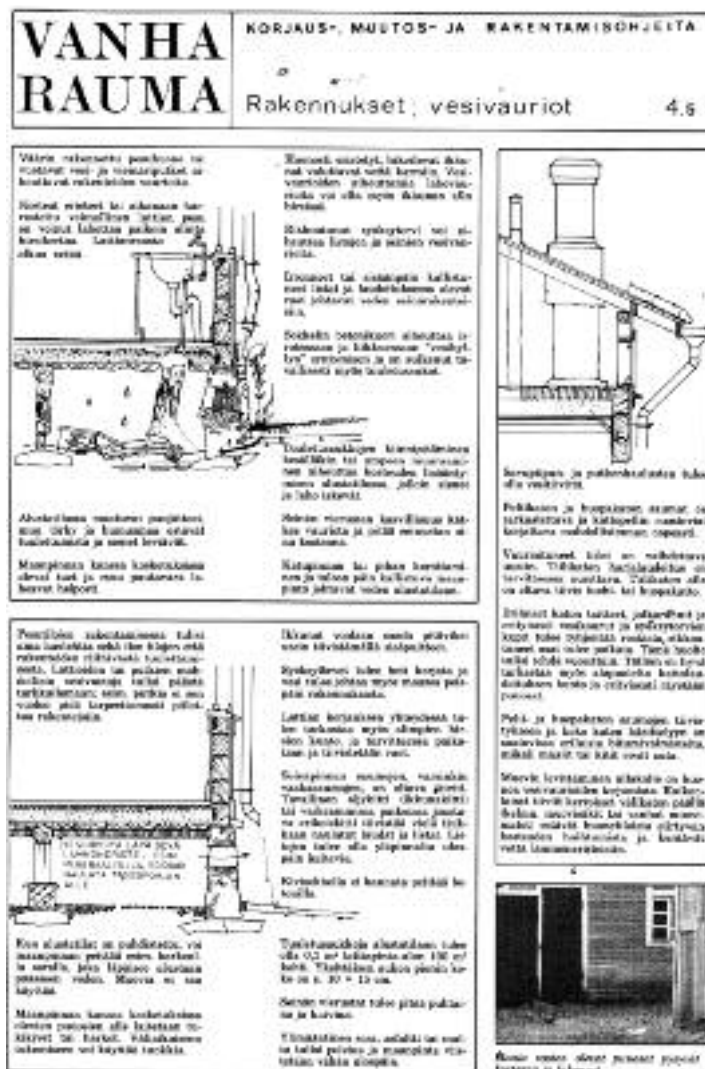
Vanhassa Raumassa maailmanperintöavustukset on priorisoitu *ensisijaisesti vesikattojen katteiden uusimisiin ja kunnostuksiin sekä arvokkaiden ulkorakennusten pelastustoimenpiteisiin* (Saarinen 2009, 67). Neuvonta-arkkitehti Kalle Saarinen kertoi artikkelissaan *Vuosikymmenet Vanhan Rauman rakennus-suojelua* (2012) että maailmanperintöavustusten turvin on uusittu alueella ensimmäisen seitsemän vuoden aikana kaikkiaan 37 peltikatetta, joiden käyttöikää oli jatkettu ääri rajoilleen 1970-luvun ensimmäisen korjausrakentamisaallon aikana tehdyillä huoltomaalauksilla:

Maailmanperintöavustusten turvin on uusittu alueella seitsemän vuoden aikana kaikkiaan 37 peltikatetta. Tämä on herättänyt Museoviraston viranhaltijat, jotka peräyvät Vanhan Rauman rakennusten peltikatteiden uusimisbuumia. Tarve vesikatteiden uusimiseen juontaa kuitenkin viidenkymmenen vuoden päähän, jolloin alueen tulevaisuus ei ollut turvattu. Kiinteistöjen omistajat laiminlöivät kattojen maalaamiset ja niin pääsi ruoste pesiytymään saumapeltikatteiden arkoihin taitteisiin ja jalkaränneihin. 1970-luvulla muutti aktiivisia perheitä Vanhaan Raumaan ja heidän suorittamansa huoltomaalaukset pelastivat useita katteita. Kuitenkin ruosteiselle pellille tämä oli lähinnä saattohoitoa ja näin on nyt tultu tilanteeseen, ettei heikkoon peltiin kyetä liittämään saumaamalla uutta peltiä, vaan katteet joudutaan uusimaan kokonaan.

Peltikattojen, julkisivumaalauksen ja *alueen uhanalaisiin ulkorakennuksiin, jotka ovat tuhoutumassa käyttämättöminä* kohdistuneiden toimien ohella maailmanperintöavustuksella maksettiin kuntoarvioprojektiin palkattu artonomi kolmeksi vuodeksi. Avustusta on lisäksi käytetty Vanhan Rauman historiallisten rakennuspiirustusten tallentamiseen sähköiseen muotoon (Saarinen 2009, 67).

Kaavoitus

Vanhan Rauman alueella on edelleen voimassa vuoden 1981 suojelukaava, jota pidetään vanhentuneena, mutta Vanhan Rauman erityiselimen tuella silti toimineena instrumenttina:

Kuva 217: Vanha Rauma, korjaus-, muutos- ja rakentamishjekortti 4.5 käsittelee rakennusten vesivaurioita.

”Vanhan Rauman säilyttävä kaava hyväksyttiin vuonna 1981 ja Rauman kaupunginhallitus nimesi ensimmäisen asemakaavan toteuttamista ohjaavan erityiselimen seuraavan vuoden alussa. Helmikuussa 1982 tämä työryhmä aloitti toimintansa. Museovirasto on nimennyt edustajansa erityiselimeen ja näin asemakaavan erityismääräyksen mukaisesti hankkeista ei tarvitse pyytää erikseen lausuntoa Museovirastolta. Kolmekym-

²⁶⁷ Vanhan Rauman kohteet ovat saaneet maailmanperintöavustusta 66 000 € vuonna 2004, 70 300 € vuonna 2005, 49 500 € vuonna 2006, 93 000 € vuonna 2007, 107 100 € vuonna 2008, 210 200 € vuonna 2009, 145 000 € vuonna 2010, 117 000 € vuonna 2011, 102 500 € vuonna 2012, 108 000 € vuonna 2013 ja 174 900 € vuonna 2014. Kolmena vuonna Vanhan Rauman saama entistämisyavustus on ylittänyt puolet kaikesta Museoviraston jakamasta entistämisyavustuksesta.

Kuva 218: Sisäänkäynti viistenurkasta. KH 2011.

mentä vuotta vanha kaava olisi ilman erityiselimen toimintaa selvästikin vanhentunut, mutta tällä ohjaavalla ja lausuntoja antavalla instrumentilla pystytään tulkitsemaan kaavan henkeä ja sisältöä muuttuneissakin olosuhteissa joustavasti ja alueen rakennussuojelullisia arvoja kunnioittaen” (Saarinen 2012, 48).

2000-luvun alussa toteutettiin keskeisiä liikekortteleita koskeva EU-osarahoitteinen kehittämisprojekti, jossa todettiin

että asemakaava vaatii vähäisiä muutoksia. Muutokset oli tarkoitus tehdä kortteleittain, mutta muutostarpeet osoitautuivat jo alkuvaiheessa ennakoitua suuremmiksi²⁶⁸. Vanhan Rauman asemakaavan muuttamisen pohjaksi laadittiin yleistavoiteraportti, jonka valmistuttua järjestettiin alan asiantuntijoille ja poliittisille päättäjille suunnattu kansallinen kutsuseminaari, joka tuki raportin laatimisen lähtökohtana ollutta käsitystä Vanhan Rauman kaavamutoksen tarpeellisuudesta. Lausuntokierroksella ilmeni tarve sitoa yleistavoitteet maankäytön suunnittelua koskevaan päätöksentekomenettelyyn yksityiskohtaisen osayleiskaavan laatimisen kautta. Vanhan Rauman maailmanperintöalueen ja sen suojavyöhykkeen osayleiskaava kytkeytyy koko kaupungin vireillä olevan Yleiskaava 2025:n laadintaan, joka alkoi 2010. Vuonna 2011 oli käynnissä uuden osayleiskaavan selvittämisvaihe, ja siihen liittyen rakennuskannan inventointi maailmanperintöalueella. Tietokannalle tehtävässä inventoinnissa koostetaan tonttikohtaisesti aikaisemmat inventoinnit ja nykytilan valokuvat: koska on kuvattu myös sisätiloja, osa materiaalista ei ole yleisön saatavissa.

Maailmanperintöalueen pääosalla voimassa oleva asemakaava on vahvistettu 22.5.1981, mutta käytännössä myös H-rakennuksia pidetään suojeltuina. Katariina Westerlingin puiston itäpuolella olevalla Tekkalan puiston alueella on voimassa 28.3.1922 vahvistettu asemakaava, ja alueen koillisosassa Pohjankadun varrella 27.9.1983 vahvistettu asemakaava.

Vanhan Rauman hoito- ja käyttösuunnitelman luonnos 2015–20

Vanhan Rauman hoito- ja käyttösuunnitelmasta vuosille 2015–20 on julkaistu luonnos elokuussa 2015. Sen johdannossa Vanhan Rauman visio vuodelle 2025, UNESCO:n maailmanperintösopimus, Vanha Rauma maailmanperintökohteena, Vanhan Rauman yleismaailmalliset arvot sekä selvitetään lukijalle eheyden ja autenttisuuden käsitteet.

Toimijoina luetellaan globaali maailmanperintöhallinto, kansallinen maailmanperintöhallinto, Rauman kaupunki, korjausrakentamiskeskus Tammela, Vanhan Rauman erityiselin,

²⁶⁸ Rauman kaupunki, kaavoitus. Osallistumis- ja arviointisuunnitelma 6.4.2011. Vanhan Rauman osayleiskaava 002039.

sekä vuonna 2015 toimintansa aloittanut Vanhan Rauman hoitokunta. Aktiivisista yhdistyksistä mainitaan Vanha Rauma Säätiö, Vanha Rauma Yhdistys, Rauman citykauppiaat, Rauman oppaat ry. ja Rauman seurakunta. Viranomais- ja oppilaitosyhteistyöstä mainitaan merkittävimpinä ELY-keskus, Museovirasto, Satakunnan Museo ja Satakuntaliitto, joista kolmella ensiksi mainitulla on edustus Vanhan Rauman hoitokunnassa.

Esimerkkeinä kansainvälisestä verkostumisesta mainitaan yhteistyö maailmanperintökohteiden Rörosin, Visbyn ja Luulajan kaupunkien sekä maailmanperintöluetteloon ehdolla olevan latvialaisen Kuldigan kanssa.

Luvussa Vanhan Rauman suojelusta, suunnittelusta ja käytöstä kuvaillaan lyhyesti kohteen historia, voimassa oleva lainsäädäntö ja maankäytön suunnitelmat, asemakaava, arkeologia ja muinaisjäännökset.

Tutkimukseni kannalta kiinnostavin on **riskienhallintaa ja strategisia kehittämisalueita** käsittelevä osio. Vanhan Rauman uhkatekijöistä mainitaan Maailmanperintökomitealle vuonna 2013 tehdyssä kausiraportissa²⁶⁹ ajankohtaisina uhkina luetellut liikenteen vaikutukset, tuholaiset ja mikro-organismit sekä tulipalot, sekä potentiaalisina uhkina esitetyt asumiseen ja kaupankäyntiin liittyvä kehitys sekä energiaratkaisut. Kolmena strategisena kehittämisalueena luetellaan elävä Vanha Rauma, esimerkillisesti hoidettu kulttuuriympäristö ja hyvin toimiva yhteistyö osallisten kesken.

Kulttuuriympäristön²⁷⁰ vakavimpana uhkana nähdään edelleen laajamittainen tulipalo, ja rakennusten paloturvallisuutta kerrotaan edistetyn rakenneratkaisuilla, nuohouksen yhteydessä ja erillisillä palotarkastuksilla. Riskialttiit toiminnot on ohjattu historiallisen puukaupunkialueen ulkopuolelle. Ilotulitusrakettien käyttö on kaupunginosassa kokonaan kielletty, ja yleisötapahtumien järjestämisessä poistetaan paloturvallisuusriskit. Palomiehille on järjestetty Vanha Rauma -koulutusta, asukkaille ja yrittäjille paloturvallisuuskoulutusta.

Kuva 219: Sisäänkäynti viistenurkasta. KH 2011.

Liikkumisen ja liikenteen ongelmina on esitetty autoliikenteen lisäämät ilman epäpuhtaudet, liikennetärinän aiheuttamat vauriot rakennusten perustuksissa, vilkkaan liikenteen aiheuttamat turvallisuusongelmat sekä huoltoliikenteen haasteellisuus verrattain kapeassa katutilassa. Tehdyistä toimenpiteistä mainitaan liikenerajoitukset, kuten raskaan liikenteen

²⁶⁹ UNESCO World Heritage Centre 2014. Periodic Report – Second Cycle. Section II – Old Rauma.

²⁷⁰ Kulttuuriympäristöllä täsmennetään tässä yhteydessä tarkoitettavan rakennettua ympäristöä, luonnonympäristöä sekä arkeologista perintöä.

Kuva 220: Vanha Rauma, koristeveistetty yksityiskohta. KH 2011.

läpiajon kieltäminen, nopeusrajoituksen laskeminen 20 kilometriin tunnissa sekä pysäköinnin vähentäminen. Esteetömyyden toteuttaminen todetaan haasteelliseksi. Kadunvarsipysäköinti nähdään kaupunkikuvaa pilaavana ja sen lisäksi paloturvallisuushkana: asukas pysäköintipaikkojen osoittamista pysäköintialueilla kaupunginosan reunoilla pidetään tarpeellisena. Huoltoliikenteen kehittämiseksi kaavillaan mm. pienempien jäteautojen käyttöönottoa.

Laadukkaan korjausrakentamisen edistämisen haasteiksi katsotaan korjaamisen oikea ajoitus, patinan ja rakennusvaurion erottaminen toisistaan sekä uuden tekniikan sopeuttaminen kaupunkikuvaa. Muiksi mahdollisiksi ongelmakodiksi esitetään täydennysrakentamisen harmonisointi, uudet pinnat ja ulkotilojen koristelu, sekä *tilannetta vaikeuttava neuvonnan, pätevien suunnittelijoiden ja tekijöiden puute sekä vanhentuneeksi katsottava asemakaava*. Neuvonta-arkkitehti Kalle Saarisen jäätyä eläkkeelle korjausneuvonnan konseptia on muutettu, eikä välttämättä parempaan suuntaan: *Rauman kaupungin korjausneuvonta on toteutettu vuodesta 2014 alkaen jaetun vastuualueen konseptina, jonka käyttöönottoon on liittynyt useita haasteita. Haasteena on ollut mm. sujuva rakennusneuvonnan saaminen ja tiedonkulku eri viranomaisten välillä. Oikea tieto ei myöskään aina tavoittanut kiinteistönomistajia. Rakennushankkeissa ei aina käytetä maailmanperintökohteen luonnetta ymmärtäviä suunnittelijoita ja toisaalta pätevistä suunnittelijoista on myös pulaa. Vanhan Rauman maailmanperinnön vaaliminen edellyttää erityisrahoitusta kaikille vastuuta hoille. Rahoituksen ehtyminen on vakava uhkakuva, joka piiryy julkisen talouden näkymistä* (Hoito- ja käyttösuunnitelman luonnos, s. 28). Tavoitteiksi esitetään että kiinteistönomistajat saisivat asiantuntevaa korjausneuvontaa ja käyttäisivät päteviä suunnittelijoita, että rakennuksia pidettäisiin jatkuvasti kunnossa niiden ominaisuuksia kunnioittaen ja maailmanperintöarvot säilyttäen, että uhanalaiset rakennukset säilyisivät ja että ne kunnostettaisiin, että historiallinen kerroksellisuus ja arkeologinen perintö säilyisi, ja että kaupunkiorganisaatiossa vallitsisi tietoisuus ja *tahtotila* Vanhan Rauman kehittämiseksi. Tehdyistä toimenpiteistä mainitaan korjausrakentamiskeskus Tammelan toiminta, Rauman kaupungin rakennusvalvonta ja kaavoitusyksikkö, sekä korjausneuvonta erilaisten projektien ja yhteistyöverkoston, kuten Vanhan Rauman taitajien puitteissa. Toteutettavista toimenpiteistä käyttösuunnitelmassa esitetään korjausneuvonta erikseen ilmoitettuina aikoina. Kaupungin on tarkoitus *turvata rakennusvalvonnan ja kaavayksikön riittävät resurssit Vanhan Rauman korjausneuvonnan hoitamiseksi*, mutta uutta ”Kallea” ei ilmeisesti aiota palkata. Varaosapankin toimivuutta aiotaan edistää yhteistyöllä Vanha Rauma yhdistyksen kanssa, verkostumisella ja oppilaitosyhteistyöllä. Rauman Museon ja Tammelan yhteistyötä oppilaitosten kanssa ympäristökasvatuksen muodossa aiotaan

tiivistää entisestään. Kiinteistönomistajille, asukkaille ja yrittäjille aiotaan laatia kansantajuistava ”Vanhan Rauman info-paketti”.

Vanhentuneeksi todetusta asemakaavasta todetaan sen mahdollistavan *voimakkaidenkin muutosten tekemisen suojelluille rakennuksille sekä suojelemattomien rakennusten purkamisen*. Vanhan Rauman erityiselin on onnistunut luotsimaan kaavan tulkintaa säilyttävään suuntaan, mutta juridisesti tilanne on kestänyt. Tavoitteeksi on asetettu uusi, ajantasainen ja maailmanperintöarvot huomioiva kaava. Sen pohjatyötä on tehty mm. inventointien muodossa, ja kaavoituksen kerrotaan käynnistyvän vuonna 2016 valmistuvaksi arvioidun keskustan osayleiskaavan hyväksymisen jälkeen. Uudessa asemakaavassa aiotaan huomioida Vanhan Rauman kaupunkitila kokonaisuudessaan, ja siihen kytkeytyväksi on tarkoitettu laatia kaupunginosaa koskevat rakennustapaohjeet.

Luonnon monimuotoisuuden turvaaminen esitetään tärkeänä, vaikka hoitosuunnitelmaluonnoksessa todetaankin ettei pihoihin, puistoihin ja luontoon suoranaisesti liity maailmanperintöarvoja. Luonnon monimuotoisuus on uhattuna tulokaslajien, perinnekasvillisuuden häviämisen sekä Raumanjoen saastumisen vuoksi. Toteutettavista toimenpiteistä mainittiin viheralueiden hoitosuunnitelmat, jotka perustuisivat kaavoituksen yhteydessä tehtyihin luontoselvityksiin, perinnekasvillisuuden inventointi sekä sen tärkeyden tiedottaminen Vanhan Rauman asukkaille. Tärkeät pesimäpuut selvitetään, rakennuksille haitalliset puut poistetaan ja joen kunnostamista jatketaan.

Ilmastonmuutoksen aiheuttamina erityisinä uhkakuvina mainitaan talven lumisateiden korvautuminen rakennusten ulkorakenteissa pitkäkestoista kosteutta aiheuttavalla vesisateella, sekä puurakenteille haitallisten hyönteisten ja sienten menestyminen lämpimämmässä, kosteassa ilmassa. Yhtä lailla haitallisia rakenteille, kaupunkikuvulle sekä kohteen eheydelle ja autenttisuudelle voivat olla ilmastonmuutoksen torjumiseen pyrkivät energiantuotanto- ja energiansäästöratkaisut. Tavoitteena on esitetty viranomaisten, asukkaiden ja yrittäjien tietoisuutta ilmastonmuutoksen vaikutuksista maailmanperintökohteeseen niin, että he osaavat varautua muutoksiin. Toteutettavista toimenpiteistä maini-

Kuva 221: Vanha Rauma, ikkuna ja pitsiverhot. KH 2011.

taan tärkeimpänä hulevesien hallintaa, avustuksien priorisoinnista kosteus-, sieni-, rapautumis- ja hyönteisvaurioihin sekä uusien energiansäästö- ja tuottamismenetelmien huomiointia uudessa rakentamistapaohjeessa.

Maailmanperintökohteen tunnettuutta ja arvostusta lisäävästä tutkimus- ja kehittämistoiminnan edistämisestä todetaan, että Vanhasta Raumasta on tehty paljon tutkimuksia, mutta niitä ei juuri ole koordinoitu Rauman kaupungin puolelta. Tavoit-

Kuva 222: Infokatos ja pysäköinti Vanhan Rauman ulkopuolella. KH 2011.

teeksi esitetään koordinointi ja riittävät resurssit rakennustutkimukselle. Toteutettavista toimenpiteistä mainitaan tutkimus- ja julkaisutyön edistäminen kaupungin toimesta sekä Vanhan Rauman bibliografian, rakennusperintö- ja tutkimustiedon julkaiseminen kaupungin verkkosivuilla. Vanhassa Raumassa esitetään tarvittavan *jatkuvaa rakennustutkimusta ja projektituontoisia henkilöstöresursseja*, joiden kuluja esitetään jaettavaksi Rauman kaupungin ja valtion kesken. Tämän ohella ehdotetaan lisättäväksi tutkimus- ja opetusyhteistyötä maakunnallisten yliopistoyksiköiden ja ammattikorkeakoulun kanssa.

Kunnostusavustusten turvaamiseksi ja prosessin parantamiseksi ehdotetaan toimenpiteissä maailmanperintöavustusten käytäntöjen sujuvoittamista ja hakemusten tekemistä yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa. Maailmanperintöavustuksen suuntaaminen jatkossa on riippuvaista kansallisesta maailmanperintöstrategiasta. Myös paikallista rahoitusta on kerätty: osa Vanha Rauma Säätiön hallinnoiman – tosin suhteellisen tuntemattoman – Vanha Rauma -tuotemerkin tuotteiden ja palveluiden tuotosta käytetään korjauksiin Vanhassa Raumassa.

Vanhan Rauman säilyminen elävänä on tärkeä osa maailmanperintökohteen autenttisuutta. Paitsi asukkaat, yrittäjät, työntekijät ja vierailijat, kaupunginosaa elävöittävät kulttuuripalvelut ja tapahtumat. Maailmanperintökohteen tärkeim-

pinä osallisina luetellaan Vanhan Rauman asukkaat, yrittäjät ja Rauman kaupunkiorganisaatio. Kaikki edellä mainitut tahtovat kehittää Vanhaa Raumaa, mutta näkökulmat eivät ole aina yhtenevät ja käytössä olevat keinot vaihtelevat. Kaupungin ja muiden palveluiden haasteena on taloudellisesti kannattavan toiminnan ylläpitäminen vuoden ympäri, myös vilkkaimman kesäsesongin ulkopuolella. Suojavyöhykkeellä sijaitsee kolminkertainen määrä liiketilaa Vanhaan Raumaan verrattuna, ja verkkokauppa kilpailee kaiken vähittäiskaupan kanssa. Vanhan Rauman myymälöiden ”vanhanaikaiset” aukioloajat eivät ole kilpailukykyisiä kauppakeskusten ja markettien kanssa. Uhkakuvana on elävän liikekeskustan hiipuminen, ja liiketilojen muuttaminen asuinkäyttöön. Koska alue on hyvin kysytty asuinpaikka, on paineita siihen suuntaan jo ollut. Kaupunginosan toimintojen yksipuolistuminen uhkaa kohteen eheyttä ja autenttisuutta. Muita ongelmia elävyyden kannalta on väestön ikääntyminen, aktiivisten asukkaiden väheneminen ja kaupunginosan elävyyttä tukevien oheistoimintojen puute. Tavoitteena on Vanhan Rauman säilyttäminen osana kaupallista keskustaa, asuin- ja liiketoiminnan säilyttäminen sekä omaehtoisesti valikoituneiden maailmanperintöarvoista ja niiden vaatimuksista tietoisten asukkaiden ja yrittäjien hakeutuminen kaupunginosaan. Tehdyistä toimenpiteistä mainitaan pääkatujen ja torin ympäristön uudistaminen jalankulkijaystävälliseksi, katujen sulatusjärjestelmä ja torikatokset. Toteutettavaksi kaavaillaan luontevia kävely- ja pyöräily-yhteyksiä Vanhan Rauman ja suojavyöhykkeen välille niin, että nämä synergisesti tukevat toisiaan. Liikeyrityksiä kannustetaan pidempisiin aukioloaikoihin ja asiakkaita alueelle houkuttelemaan järjestetään oheistapahtumia, joiden *järjestämistä vastuuta on syytä jakaa niin yrittäjien, asukkaiden kuin kaupungin kesken*. Uusille asukkaille kaavaillaan tervehduslotoivotusta ja Vanha Rauma -infopakettia. Tiedottamista sähköisten kanavien ja erityisesti sosiaalisen median kautta parannetaan.

Maailmanperintöstatus on lisännyt Vanhan Rauman tunnettuutta, ja maailmanperintömatkailun kehittäminen nähdään keskeisenä strategisena kehittämisalueena. Työ- ja elinkeinoministeriön vuosien 2015–2025 tavoitelinjauksessa maailmanperintökohteet on nostettu matkailualueiden markki-

noinnin kärkikohteiksi. Hoito- ja käyttösuunnitelman luonnoksessa on arvioitu tällä hetkellä suurimpien puutteiden liittyvän matkailun tuotteistamiseen, koordinointiin ja taloudellisiin resursseihin. Kaupunki ei myöskään ole helposti niiden matkailijoiden saavutettavissa, jotka eivät ole liikkeellä omalla autolla. Matkailua on tähän asti kehitetty projektiluontoisesti, mutta saavutetut hyvät käytännöt eivät ole vakiintuneet pysyviksi toimintatavoiksi. Tavoitteina on Vanhan Rauman tuotteistaminen kansainvälisesti tunnetuksi maailmanperintökohteeksi sekä kaupunginosassa toimivan alueellisen maailmanperintökeskuksen tehtäväkentän laajentaminen kansalliseksi. Matkailun kohteessa tulisi noudattaa kestävän luonto- ja kulttuurimatkailun periaatteita. Tehdyistä toimenpiteistä mainitaan vuosina 1997–2000 toiminut Vanha Rauma vetovoimatekijäksi -projekti. Toteutettaviksi toimenpiteiksi esitetään heikon saavutettavuuden kääntämistä yöpymisiä lisääväksi vahvuudeksi, synergiaa ja yhteistä matkailustrategiaa toisen maailmanperintökohteen (Sammallahdenmäen pronssikautinen röykkiöalue, UNESCO 579) kanssa sekä kohteen vetovoimaisuuden lisäämistä kesäkauden ulkopuolella kansainvälisiä kulttuuritapahtumia järjestämällä. Vanhan Rauman kävijätutkimus kaavillaan toteutettavaksi oppilaitosyhteistyönä, ja yhteistyötä muiden Itämeren alueiden maailmanperintökohteiden kanssa ollaan syventämässä. Uusiksi matkailupalveluiksi visioidaan b&b -majoituspalveluita ja kotikahviloita, jotka mahdollistavat matkailijoiden sisäänkäynnin kaupunkiin julkisivujen takana.

Yhteistyötä osallisten kesken ovat vaikeuttaneet konfliktitilanteet ja toimijoiden keskeinen epäluottamus. Maailmanperintökohteen arvojen ymmärtämisessä kaupunkiorganisaatiossa on parannettavaa; suojavyöhykkeen merkityksestä ja sille sopivista hankkeista on jo kertaalleen käyty korkeimmassa hallinto-oikeudessa (KHO 26.1.2006). Vanha Rauma Yhdistys ja Rauman Yrittäjien citykauppiat ovat järjestäneet monenlaista aktiviteettia, mutta yhdistystoimintaan osallistumattomien toimijoiden tavoittaminen on ollut vaikeaa. Tavoitteeksi on asetettu toimijoiden keskeisen luottamuksen ja Vanhan Rauman kehittämiseen tähtäävän yhteistyön vahvistaminen, Vanhaa Raumaa koskevan päätöksenteon ja vastuutahojen tunteminen, hoito- ja käyttösuunnitelman toteuttamiseen sitoutuminen ja suojavyöhykkeen merkityksen tiedostaminen.

Kuva 223: Kukkalaatikko ovenpielessä. KH 2011.

Viestinnän tulisi olla avointa ja saavuttaa keskeiset toimijat. Toteutetuista toimenpiteistä mainitaan jo pitkään jatkunut yhteistyö, kuten vuodesta 1976 alkaen toiminut Vanha Rauma Säätiö jonka jäsenenä on Rauman kaupunki sekä kuusi erilaista yhdistystä. Toimielimistä Vanhan Rauman erityiselin kokoaa virkamiehet ja luottamusviranhaltijat ja Vanhan Rauman hoitokunta yhdistää toimijoita laajemmin. Uusi projekti on korjausrakentamisalan yritysten verkostoitumista ja tavoitettavuutta edistävä Vanhan Rauman Taitajat -yhteistyö. Toteutettavista toimenpiteistä mainitaan päätöksenteon nopeuttaminen, sen läpinäkyvyyden lisääminen ja normien selkeyttäminen. Vanhan Rauman erityiselimen päätöksentekoa voidaan nopeuttaa kokoustiheyttä lisäämällä sähköisen kokoustekniikan avulla. Päätöksenteon vastuutahojen tuntemuksen parantamista on tarkoitus lisätä jo aiemmin mainitulla yrittäjille ja asukkaille suunnatulla infopakettilla. Suojavyöhykkeen asemaa tulisi selkeyttää kansallisessa lainsäädännössä.

Loppusanoissa mainitaan hoito- ja käyttösuunnitelman rinnalla etenevinä lähivuosien merkittävänä prosesseina Vanhan Rauman osayleiskaavan valmistuminen ja Vanhan Rauman asemakaavatyön aloittaminen. Hoito- ja käyttösuunnitelman päivittäminen ja toteuttaminen tullaan jatkossa kytkemään entistä vahvemmin kaavoitustyöhön, ja sen toteutumista aiotaan arvioida vuosittain.

VISBY

Råd och riktlinjer för Visby innerstad

Vuonna 1989 vanhakaupunki asetettiin kaava- ja rakennuslain (*plan- och bygglagen*) mukaiseen toimenpidekieltoon (Byggorning 2010, 5). Samana vuonna kunnan rakennuslautakunta julkaisi ohjekirjan *Visby innerstad. Råd och riktlinjer för bevarande*²⁷¹, jonka tarkoituksena oli ”antaa talonomistajille ohjeita uutta vuoden 1987 kaava- ja rakennuslakiin perustuvaa suojelukaavaa odotettaessa”. Osa rakennuksista oli jo silloin kulttuurimiljöölain²⁷² kolmannen luvun suojelemia. Lääninhallitus päättää kulttuurimiljöölain mukaisesta suojelupäätöksestä (*byggnadsminnesförklaring*) joka voi koskea rakennusta, joka on arvokas itsessään tai kokonaisuuden osana (*ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde*). Näin rakennus suojellaan myös kaava- ja rakennuslain (1987:10) mukaan purkua ja muutoksia vastaan. Jokaista muutosta tai lisärakentamista varten täytyy kiinteistönomistajan olla yhteydessä lääninhallituksen kulttuurimiljöötöryhmään. Lääninhallitukselta on myös mahdollisuus hakea tukea ”rakennushistoriallisesta arvosta johtuviin erikoiskustannuksiin” joita perinteisten materiaalien ja käsityömenetelmien käyttö aiheuttaa.

Lyhyen kaupungin historian kuvauksen jälkeen teoksessa omistetaan luku kaupungin luonteelle (*Stadens karaktär*). Se vastaa kuvailevalta sisällöltään kaupunkitilan analyysia tutkimukseni luvussa I - Historiallinen kaupunki, mutta kaupungin senhetkisen tilan lisäksi alaotsikkojen alla annetaan valokuvien tukemia ohjeita siitä, miten kaupunkitilan ja -näkyvän osatekijöiden kanssa tulee menetellä. Toreja ja aukioita todetaan kaupungissa olevan vähän, ja kerrotaan että ”nykyään” ollaan innokkaita suojelemaan sekä ”kompaktin kivikaupungin luonne” että ”1800-luvun pienet vihreät keitaat”. Suljettua katutilaa rajaavat muurit ja lauta-aidat neuvotaan säilytettäväksi tai korvattaessa rakentaa samankorkuisiksi, -mittaisiksi ja -näköisiksi kuin vanha aita, kuitenkin vähintään 180 cm korkuisiksi ja mielellään profiloitun peitelistan kattamiksi. Aitojen tulee olla tiheitä ja peittävästi maalattuja, mie-

luimmin vanne- kuin pyörösahalla sahatusta puutavarasta toteutettuja. Maalaamaton painekyllästetty puutavara todetaan epäsovivaksi materiaaliksi kaupunkikuvan kannalta. Alaluku katukuvasta sisältää vain kuvia ja kuvatekstejä. Katujen pinnoituksesta kerrotaan että katukonttori on käynnistänyt ohjelman katujen pinnoittamisesta ydinkaupungissa, mahdollisesti asfaltoitujen teiden palauttamiseksi aikaisempaan asuun. Samassa kerrotaan, että joillain kapeilla kujilla säilytetään alkuperäinen mukulakiveys, ja muut kadut kivetään kahdella eri kivikoolla (*storgatsten och smågatsten*). Alaluku katunäkymän yksityiskohdista mainitsee neljässä kuvatekstissä korkeuserot, jalkakäytävälle työntyvät portaat, kujan yli rakennetut talot (*valvhus*) ja katujen porrastukset. Katuvalaisimista kerrotaan että ne ovat peräisin usealta eri vuosikymmeneltä ja niitä uusittaessa käytetään vanhaa mallia, että elohopealamppuja ollaan korvaamassa suurpainenatriumlampuilla ja että värisävyltään tyydyttävämpi valaistusratkaisu on valmisteilla. Kasvillisuudesta neuvotaan etteivät istutukset katutilassa kuulu kaupunkikuvaan, ja että kasvillisuuden pysyminen aidan sisäpuolella on toivottavaa, ja ettei myöskään muratin kasvattaminen katujulkisivussa ole suotavaa. Köynnöskasvien todetaan juurillaan vahingoittavan julkisivua ja pidättelevän kosteutta. Myymälöistä todetaan, että päivittäistavarakauppa on suurimmalta osaltaan muuttanut 1960-luvulla Östercentrumiin, ja ollaan huolissaan vain kesäaikaan avoinna olevien liikkeiden ”tyhjien ja hoitamattomien” näyteikkunoiden vaikutuksesta katunäkymässä. Liikekilvissä neuvotaan suosimaan perinteistä ripustettua mallia, jonka ripustuskorkeuden tulee olla vähintään kolme metriä. Kaikkea ei jätetä hyvän maun varaan, sillä samassa mainitaan uusien kilpien tarvitsevan rakennusluvan. TV-antenneista suuret keskusantennit ja lautasantennit todetaan useimmissa tapauksessa sopimattomiksi, ja ne neuvotaan sijoittamaan ullakolle tai korvaamaan kaapeli-TV:llä. Rakennusperintövuonna 1975 käydyn keskustelun jälkeen asennettujen kahden täytelähettimen avulla televisiolähetyksen seuraamisen molemmilta kanavilta arvioidaan olevan mahdollista myös pienemmällä antennilla. Joka tapauksessa myös antennin asentaminen on rakennuksen ul-

²⁷¹ Teokseen viitataan useissa lähteissä nimellä *Råd och riktlinjer för Visby innerstad*, päivätty 15/11/1989.

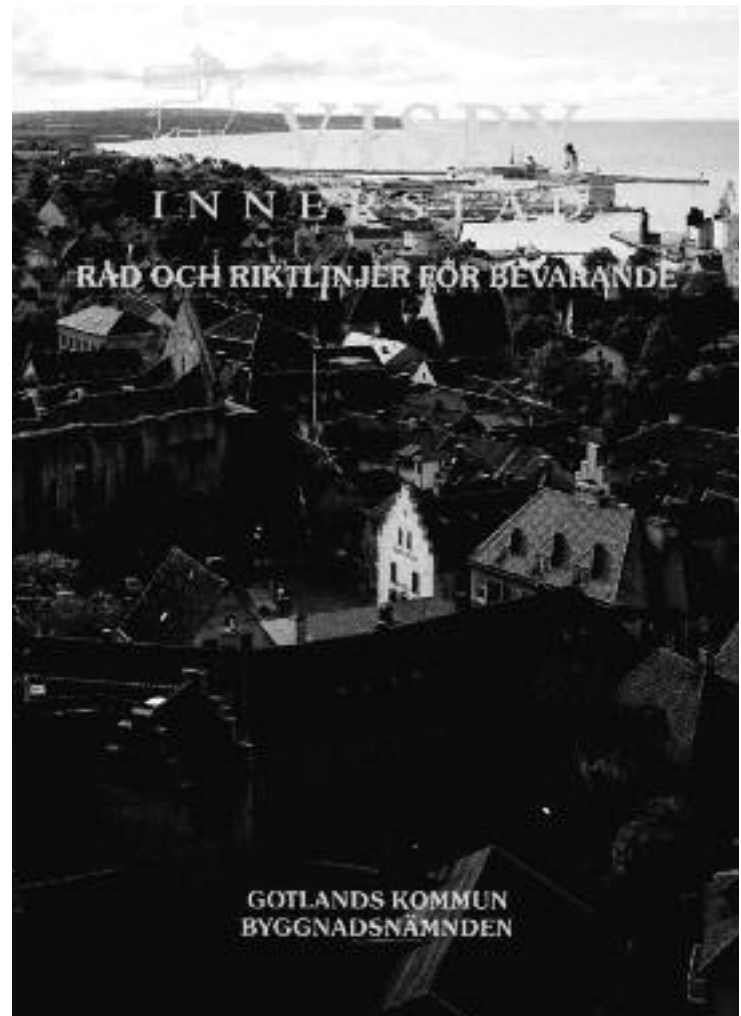
²⁷² Kulturmiljölag 1988:950. Lain nimi muuttui 1.1.2014; alkuperäinen nimitys on *Kulturminneslag*.

koasuun vaikuttava luvanvarainen toimenpide. Luvussa rakennusten kehityksestä esitetään yleisimmät puu- ja kivitalojen rakennustyyppit eri aikakausilta, ja luodaan katsaus 1350-luvun rakennussäännöksiin.

Noin puolet ohjekirjan sisällöstä koskee erillisiä rakennusosia, joista oman lukunsa ansaitsevat rakennusten runko, julkisivumateriaali, väritys, katto, ikkunat, ovet ja portaalit, porrashuoneet, huoneistot, seinät ja katto, lattia ja katto, puusepäntyö, kellari ja ullakko, energiansäästöratkaisut sekä asennukset.

Luku **rakennusten rungoista** esittää alaluvussa puutaloista aksonometrioina lohenpyrstösälvöksisen lyhytnurkkaisen hirsirakenteen, varhopatsarakenteen sekä yleisimmät vauriot puurakennuksessa. Alapohjan tuulettumisen tärkeyttä korostetaan, ja todetaan että yleensä vauriot puurungossa on helppo korjata korvaamalla vaurioitunut osa. Alaluvussa kivitaloista on kuvituksena pienoismalleja lääninmuseosta, sekä käsin piirretty aksonometria yleisistä vaurioista kivirakennuksessa. Kalkkikivestä muurattuja rakennuksia uhkaa lähinnä perustuksen vajoaminen. Huokoinen kivi imee itseensä myös kosteutta. Kosteuden haihtumisen vuoksi rakennusten ympäristö tulisi pitää kuivana ja ilmavana, eikä esimerkiksi peittää seinää tiheällä ja varjostavalla kasvillisuudella. Lisäeristämistä pidetään kokonaisenergiatarpeen kannalta tarpeettomana, koska paksu muuri varastoi itseensä lämpöenergiaa jonka se myöhemmin vapauttaa. Kiviseinä voi kuitenkin huoneilmaa kylmempänä aiheuttaa vedontunnetta, jota neuvotaan torjumaan istumaryhmien sijoittelulla kauemmas ulkoseinistä. Kivirakennusten välipohjat ovat yleensä puuta, ja laho- tai hyönteisvauriot niissä ovat harvinaisia. Ullakkokerrosta sen sijaan pitäisi tarkkailla, koska suuremmat vuodot vesikatossa voivat aiheuttaa vakavia vaurioita. Lahonneista palkeista neuvotaan poistamaan lahonnut osa, ja sen jälkeen tarvittaessa vahvistamaan palkki.

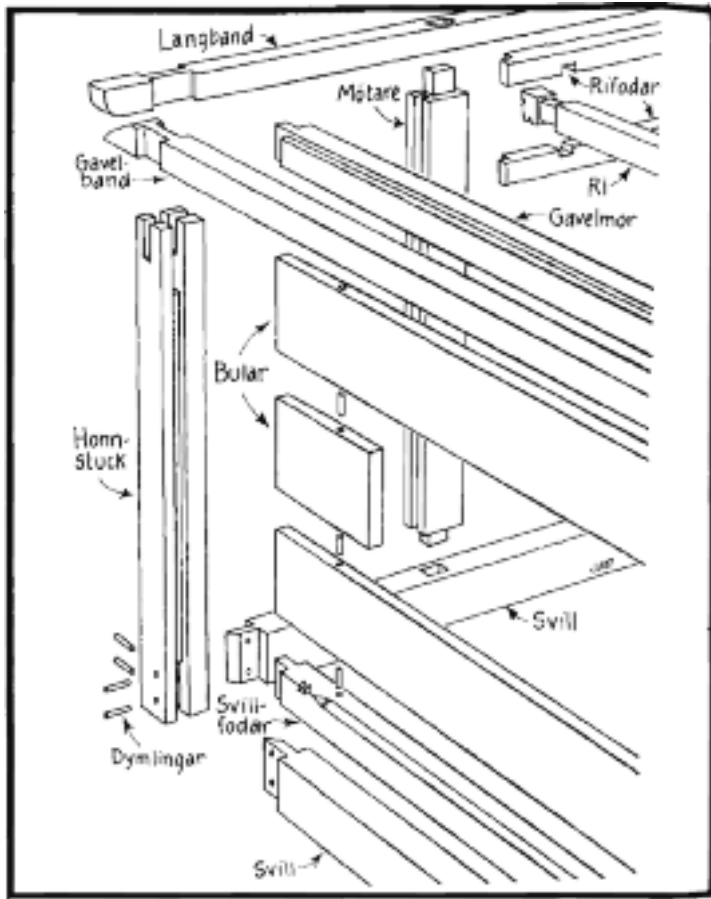
Julkisivumateriaaleista todetaan, että suurin osa puurakennuksista on ulkoverhoiltu, useimmiten rappauksella. Joissain tapauksissa hirsirunko on ulkoverhoiltu sileällä tai saumari-moitetulla pystylaudoituksella. Kivitaloa imitoiva julkisivun jäsentely tuli muotiin 1700-luvulla ja verhoilu yleistyi kaiken kansan saavutettavana 1800-luvun puolenvälin jälkeen. Opas

Kuva 224: Råd och riktlinjer 1989, kansi.

tuomitsee historiallisesti virheellisenä ja rakennuksen lämpö-
mukavuuden kannalta epäedullisena muodin, jossa verhoilu
puretaan ja rakennus tervataan ”historialliseksi” myös koh-
teissa joiden runkoa ei koskaan aiemmin ole tarkoitettu
nähtäväksi. Rappauslaastista annetaan sekoitussuhde ja puhe-
linnumero josta märkäsammutettua hautakalkkia voi ostaa.
Sementtilaastiin suhtaudutaan varauksella sen huonon hen-
gittävyuden takia.

Rakennusten **väritys** riippuu sen rakennusajankohdasta, ja
uudelleenmaalauksessa neuvotaan käyttämään aikakauten
sekä ympäristöön sopivaa värisävyä: keskiaikaisissa kivitaloissa

Kuva 225: Varhopatsasrakenteen osat, Råd och riklinjer 1989.

valkoista tai vaaleanharmaata, 1700- ja 1800-luvuilla kalkilla, rautavihtrillillä ja erilaisilla keltaisen sävyillä. Puutaloissa valitsevana värinä oli terva 1800-luvulle saakka, mutta kun julkisivun lautaverhoilu yleistyi, alettiin käyttää vaaleita öljymaaleja: vaaleanharmaata, -punaista ja keltaista, yksityiskohdissa 1700-luvulla kimröökintahmaa, vihreä, okrankeltainen ja 1800-luvulla harmaa tai siniharmaa. Mustaa väriä ei tulisi käyttää; samoin kaikkia yksityiskohtia ei tulisi maalata valkoiseksi. Varhopatsasrakenteisessa talossa rakenteelliset osat tulisi maalata samalla värillä kuin muu seinä. Mikäli roiskerapatussa talossa on ikkunankehukset, tulisi niiden olla saman väriset kuin laasti mikäli ne sijaitsevat rapattua pintaa ulompana, tai muusta seinästä poikkeavan väriset mikäli ne sijaitsevat seinäpintaa syvemmillä. Kalkkilaastilla rapattu julkisivu neuvotaan maalaamaan kalkkimaalilla, kalkkisement-

tilaastilla rapattu taas vastaavalla maalilla. Muovimaaleja pidetään ominaisuuksiltaan sopimattomina ja moderneja kuultomaaleja neuvotaan välttämään, mutta mitään ei suoranaisesti kielletä.

Jyrkät **katot** ovat näkyvä osa kaupunkikuvaa, myös kaupungin sisäisten korkeuserojen vuoksi. Ohjeessa neuvotaan välttämään räystäslautoja kivitalojen päädyissä, kattomateriaalin vaihtamista, koko tiilikaton uusimista muutaman tiilen korvaamisen sijaan. Mikäli ullakko otetaan asuinkäyttöön, on aiemmin kylmään ullakkotilaan tuulettuneen kattorakenteen riittävästä tuuleduksesta huolehtiminen tärkeää. Katemateriaaleista mainitaan yleisimmän kattotiilen lisäksi käytetyt pelti-, huopa- ja lautakatto. Räystäät ovat lyhyet, ja joitakin 1800-luvun rakennuksia koristaa laastista tehty profiloitu räystäslista, jota ei tule korjaamisen sijaan korvata laudalla tai pellillä. Katolle ilmettä antava savupiippu tulee aina säästää, vaikkei tulisijaa käytettäisikään. Perinteisiä oman harjansa peittämiä kattoikkunoita voi käyttää, mutta ne eivät sovi rakennuksiin joiden katto näkyy näkymäakselin päätteenä, eivätkä mataliin tupiin, joiden jyrkkä katto on osa katutilaa.

Tyypillisen gotlantilaisen talon **ikkunoista** kerrotaan, että niiden kuuluu aueta ulospäin, ja ne on asennettu julkisivupintaan. Ikkunaluukut ovat olleet tavallisia katukerroksessa. Kaaviossa esitetään eri aikakausien ikkunatyypit, ja sivutekstissä niiden väritys (ks. luku I). Ohje neuvoo välttämään ikkunoiden vaihtamista, uudelleenkäyttämään vanhat helat ja ruudut sekä säilyttämään ikkunanpuitteiden aukeamissuunnan. Uudet ikkunat tulisi teettää samalla profiililla kuin alkuperäinen. Lämpö- ja äänieristeeksi tulisi riittää erilliset ulko- ja sisäikkunat. Kolmilasi-ikkunaa tulee välttää sen mitasuhteiden takia. Ikkunan puuosat suositellaan maalattavaksi öljymaalilla. Markiiseja tulisi välttää. Ovet ja portaalit tulisi korjata uusimisen sijaan, ja maalata peittävällä maalilla, mieluiten öljymaalilla. Porrashuoneissa tulisi välttää tarpeettomia uusimisia, kuten askelten kuluttamien porrasaskelmien vaihtamista uusiin.

Yleisen luulon mukaan **muutokset huoneiston sisällä** kuuluisivat vain asukkaalle, mutta oppaassa tämä käsite todetaan virheelliseksi. Mikäli seinistä tai katosta löytyy maalauksia, tulisi kiinteistön omistajan ottaa yhteyttä lääninmuseoon, joka

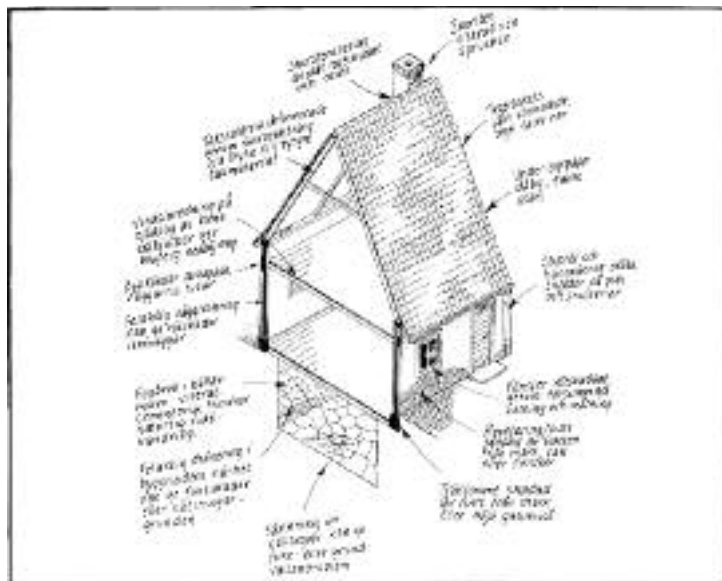
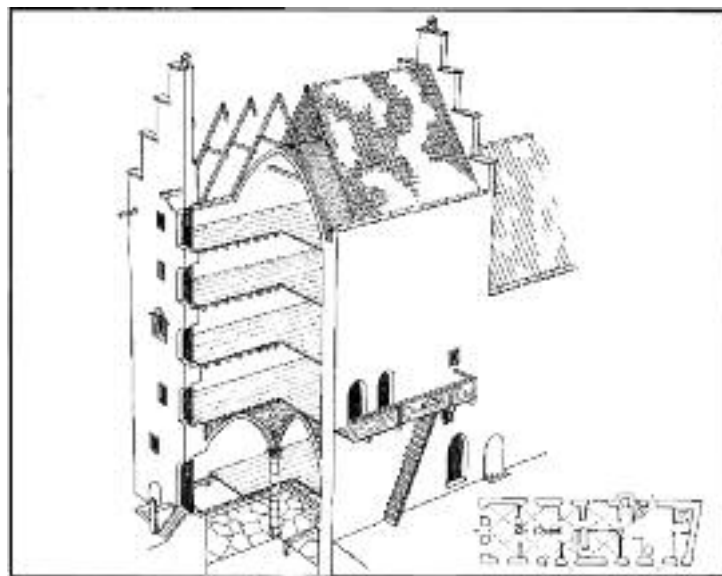
neuvoo mahdollisessa konservoimisessa tai hellävaraisemmassa päällystämässä. Ohjeessa mainitaan, että työhön on mahdollista saada valtion tukea. Seinäpintojen oikaisua neuvotaan välttämään, koska ovet, ikkunat, niiden kehykset ja kattolista ovat kuitenkin vinossa. Opastusta värivalintaan, väritykseen ja esimerkiksi ehdotuksia sabluunoihin voi pyytää lääninmu-seosta.

Uusien **lattiamateriaalien** alta löytyy usein vanha leveistä lan-kuista tehty lautalattia. Se neuvotaan jättämään ajan harmaan-nuttamaksi, lakkaamaan tai öljyvernissaamaan sen tärpätin, pellavaöljyn ja serotiinin sekoituksella. Kuvatekstissä maini-taan että katon pinkopahvi- ja liimamaalikerrosten alta saattaa löytyä koristemaalausta – ilman tarkempaa ohjeistusta siitä pi-täisikö vanhoja kerroksia varta vasten lähteä etsimään.

Talon interiööreille luonnetta antavista **puusepäntöistä** (*snic-kerier*) mainitaan ovet, ikkunat ja listat, jotka olivat 1800-luvun puoliväliin saakka toteutettu käsin höyläämällä. Niitä ei tulisi koskaan poistaa ja korvata uusilla. Lattialistat ovat olleet 15–40 cm korkeita höylättyjä listoja, ja 1800-luvun puolessavälissä yleistyi puolipaneeli. Kivitaloissa voi löytää seinäkomeron tapettien ja pinkopahvien alta. Puuosat ovat aina olleet maalattuja. Alkuperäistä väriä neuvotaan etsimään poistamalla maali mekaanisesti kerros kerrokselta raapalla (*torrskrapa*), kuumailmapuhaltimella tai maalinpoistoaineella auttaen. Lipäpesua ei suositella, koska se poistaa värin kaut-taaltaan ja vahingoittaa puun pintaa.

Monissa visbyläisissä taloissa todetaan **kellarin** olevan peräisin keskiajalta. Kosteuden takia kellarin seinät tulisi jättää maa-laamatta tai maalata korkeintaan hengittävällä kalkkimaalilla. Alkuperäistä kivilattiaa tai sen saumoja ei tulisi sementoida kondenssiriskin vuoksi. Ullakon ottaminen asuinkäyttöön on luvanvaraista.

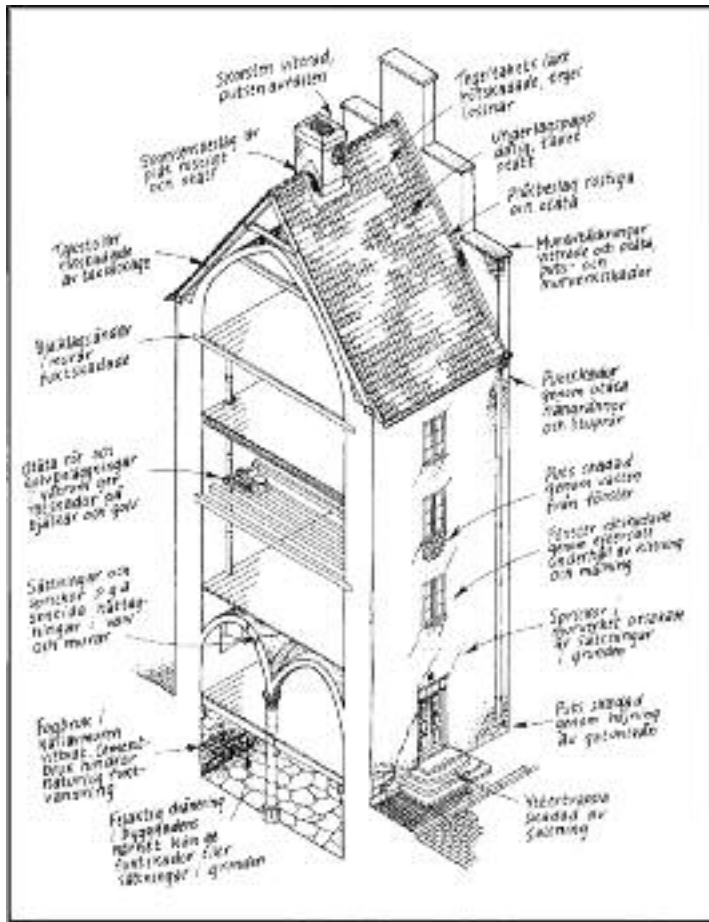
Energiansäästöratkaisujen tulee olla rakennusta kunnioitta-via, ja neuvoa pitäisi kysyä kunnan energiansäästöneuvojalta. Ensimmäisenä toimenpiteenä suositellaan ikkunoiden ja ovien tiivistämistä, sekä lämmityskattilan ja ohjauslaitteiden säätöä. Lisäeristämisen tulisi ensisijaisesti koskea ylä- ja alapohjaa. Jul-kisivun lisäeristys ei saa ylittää tontinrajaa. Kolmilasi-ikkunoi-den antama hyöty todetaan marginaaliseksi.

Kuva 226: Keskiakaisperäisen varastorakennuksen rakenne leikkausaksonometria. Råd och riktlinjer 1989.

Kuva 227: Puurakennuksen yleiset vauriokohdat. Råd och riktlinjer 1989.

Asennuksista todetaan että savupiiput tulisi tarkastuttaa nuo-hojalla, ja että sähkö-, vesi- ja viemäriverdot tulisi suunnitella niin etteivät ne vaikuta rakennuksen runkoon. Muut ohjeet käsittelevät muutosrakentamisen sääntöjä (ombyggnadsreg-ler), turvallisuutta, asumisen ja rakennustekniikan standardeja

Kuva 228: Kivirakennuksen yleiset vauriokohdat. Råd och riktlinjer 1989.

(kaava- ja rakennuslaki kap 3 10§, 12§, 13§), sekä muita käytännön kysymyksiä kuten jätteenkeruuta, joka tulisi järjestää jätteenkuljettajien työn helpottaminen huomioiden ja katukonttorin puhtaanapito-osaston kanssa neuvotellen.

Rahoituksesta kerrotaan, että asukkaat voivat hakea tuettua asuntolainaa, valtion täydentävää lainaa, valtion korkotukea rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon perusteella, täyden-

tävää lainaa rakennuksen merkittävän historiallisen arvon perusteella, sekä kaupungin tukea historiallisesti arvokkaiden rakennusten hoitoon.

Toimintaohjelmat ja -suunnitelmat

Vuonna 1993 Gotlannin kunnanvaltuusto hyväksyi maailmanperintölistauksen kynnyksellä uuden historiallista kaupunkikeskustaa koskevan toimintasuunnitelman, ja pöytäkirjaote julkaistiin vuotta myöhemmin nimellä *Hanses-taden Visby, Handlingsplan för Visby innerstad*²⁷³. Samaan ajankaksoon ajoittuu vähälle huomiolle paikallisessa mediassa jäänyt kaupungin liittäminen maailmanperintöluetteloon vuonna 1995 (Almedalsbiblioteket 2011). Suojelluiksi merkittyjen rakennusten määrä kasvoi Visbyn muurien sisäisessä kaupunginosassa nopealla harppauksella vuosina 1994–1997, ja tällä hetkellä muurin rajaamassa kaupunginosassa on noin 280 suojeltua rakennusta (*byggnadsminne*).

Verkossa luettavissa olevan vuoden 2003 toimintaohjelman *Världsarvet Hanses-taden Visby inför 2000-talet. Ett handlingsprogram med åtgärdsplan*²⁷⁴ johdannossa työryhmä toteaa seuranneensa tutkimustyön aikana vuoden 1993 toimintasuunnitelmaa ja havainneensa sen pitkälti toteutuneeksi. Työryhmä oli saanut toimintaohjelman laatimiseen EU-rahoitusta LODIS-projektista (*Local Distinctiveness Strategies*). Uuden toimintaohjelman todetaan korvaavan vuoden 1993 toimintasuunnitelman (*handlingsplan*)²⁷⁵. Kohteen yleistietoja seuraa kaksi päälukua strategisista kehitysalueista, sekä kaupungin hoidon, huollon ja suojelun merkityksestä maailmanperintökohteena, kaava- ja rakennuslaissa sekä kulttuuriperintölaissa. Näitä seuraavassa toimintasuunnitelmassa (*åtgärdsplan*) esitetään taulukkomuotoisesti tulevien suunnitelmien aikataulu, vastuualue ja yhteistyötoimijat.

Toimintaohjelman esipuheessa todetaan Visbyn liittäminen maailmanperintöluetteloon olleen vuosia kestäneen päämäärätietoisien paikallisen työn tulos. Maailmanperintöstatuksen

²⁷³ Hanses-taden Visby: handlingsplan för Visby innerstad: antagen av kommunalfullmäktige den 7 juni 1993; julkaistu vuonna 1994.

²⁷⁴ URL: [http://www.gotland.se/4051] avattu 18.11.2016.

²⁷⁵ KF 2003-12-15 § 224 Handlingsprogram m.m. för Hanses-taden Visby.

arvioidaan edistävän merkittävästi Gotlannin kehitystä ja lisäävän kansainvälistä näkyvyyttä, edellyttäen sekä suuren yleisön ja ammattilaisten sitoutumista siihen, että imagon laajentamista koko saaren kattavaksi.

Esittelyä seuraavissa luvuissa käydään läpi hansakaupunki Visby maailmanperintökohteena. Luku Jaettu näkökulma viittaa Gotlannin kunnan kattavaan suunnitelmaan Vision Gotland 2010. Yleisenä tavoitteena mainitaan elinympäristön laatu. Luku Visbyn roolista Gotlannin kehityksessä käsittelee Visbyn asemaa saaren luonnollisena pääkaupunkina, hallinnon ja palveluiden keskuksena sekä porttina Gotlantiin.

Luvussa strategisista kehitysalueista on jokaisen käsitellyn alueen rinnalla yhteenvetolaatikko kehityksen tavoitteista. Ensimmäisenä strategisena kehitysalueena mainitaan vuosikymmenien aikana vakiintuneen sloganin mukainen ”elävä sisäkaupunki” (*En levande innerstad*), jonka tavoitteeksi määritellään Visbyn hansakaupungin kehittäminen elävänä ja luovana paikkana koulutukselle, kulttuurille, asumiselle, palveluille ja hallinnolle sekä kaupalle ja muulle elinkeinoelämälle. Liikenteen osalta tavoitteena esitetään rakenteellisesti turvattoman liikennenympäristön parantaminen mm. autoliikennettä vähentämällä, kulttuuriympäristö huomioiden. Liikennekysymyksen keskeisyydestä antaa käsityksen sille annetun palstatilan määrä; muihin strategisiin kehitysalueisiin verrattuna laveasti esiteltyihin osatavoitteisiin on kirjattu että maailmanperintökaupungin puoleensavetävä ja elävä kaupunki tulee turvata. Sitä pitää parantaa liikenneratkaisulla, joka perustuu kohteen kulttuuriympäristöön ja suojaamattomiin tieolosuhteisiin (lue: ei mahdollisuutta liikennemuotojen erottamiseen erillisillä jalkakäytävillä ja kevyen liikenteen väylillä), mutta vastaa silti nykyaikaisia vaatimuksia liikenneturvallisuudesta (*säkerhet*) ja turvallisuuden tunteesta (*trygghet*), matalasta melutasosta ja hyvästä ilmanlaadusta. Ratkaisun tulee asettaa lasten, vanhusten ja liikuntarajoitteisten tarpeet keskiöön, priorisoida jalankulkijoiden ja pyöräilijöiden tarvetta hyvinvointiin, saatavuuteen ja saavutettavuuteen julkisessa tilassa, sekä lisätä julkisen liikenteen matkustajien määrää. Liikenneratkaisua edeltää kaikkien toimijoiden infor-

Kuva 229: Kansi vuonna 2003 julkaistusta toimintaohjelmasta Världsarvet Hansestaden Visby inför 2000-talet. Ett handlingsprogram med åtgärdsplan.

moiminen, osallistuminen ja vaikutusmahdollisuus, ja se edellyttää hyvin sijoitettuja pysäköintipaikkoja sekä kohteen saavutettavuutta tavarantoimittajien ja vierailijoiden osalta. Turvallisuuden osalta tavoitteena esitetään sekä todellisen että koetun turvallisuuden (*säkerhet och trygghet*) lisääminen kaupunginosassa. Ympäristötavoitteeksi määritetään että kaupunginosa muodostaa hyvän ja terveellisen elinympäristön, joka perustuu kestäväan kehitykseen. Osallistumisen ja tiedon leviämisen tavoitteena mainitaan maailmanperintötietoisuuden kasvattaminen, maailmanperintöstatuksen parempi käyttö Visbyn ja Gotlannin markkinoinnissa sekä UNESCO:n maailmanperintösopimuksen velvollisuuksien täyttäminen.

Kaupungin hoidon, huollon ja suojelun lähtökohdaksi todetaan valtiopäivien vuonna 1999 määrittelemistä 15 ympäristön laatutavoitteesta hyvää rakennettua ympäristöä koskeva tavoite²⁷⁶, jonka mukaan kaupunkien, taajamien ja muun ra-

²⁷⁶ URL: [<http://www.miljomal.se/Miljomalen/15-God-bebyggd-miljo/>] avattu 18.11.2016.

Kuva 230: Altaani ja lautasantenni. KH 2011.

kennetun ympäristön tulee muodostaa hyvä ja terveellinen asuinympäristö ja myötävaikuttaa hyvään alueelliseen ja globaaliin ympäristöön. Luonnonvaroja ja kulttuurisia voimavaroja tulee suojella ja kehittää. Rakennusten ja muun rakennetun ympäristön tulee olla sijoitettu ja suunniteltu ympäristön huomioiden niin, että ne edistävät maan, veden ja muiden resurssien kestävä hallinnointia.

Maailmanperinnön hoidosta ja huollosta todetaan että kaikkien rakennuksia tai julkista tilaa koskevien toimenpiteiden täytyy lähteä kunnioituksesta sekä yksittäisten rakennusten että kaupunkimiljöön kulttuurihistoriallista arvoa kohtaan. Kaupungin historiallinen ydin esitetään niin asuin- ja työpaikkana kuin vierailun kohteena. ”Kulttuuriperinnön ja asutuksen syvän tuntemuksen ja ymmärryksen täytyy olla kaiken muutosten harkinnan perustana niin, että arkkitehtoninen laatu säilyy ja kehittyy”. Kaikkia aikakausia tulee kunnioittaa, ja maailmanperintöä tulee säilyttää, hoitaa ja kehittää elävänä kaupunkiympäristönä. Yleisten periaatteiden lisäksi ohjeessa kiinnitetään erityisesti huomiota kaupunginmuuriin ja raunioihin, rakennuksiin, TV- ja lautasantenneihin, julkiseen ti-

laan, katuihin ja toreihin sekä puistoihin. Kaupunginmuurin ja raunioiden hoitovastuun todetaan olevan epäselvä. Rakennuksien hyvän hoidon, kauneuden sekä perinteisten materiaalien ja menetelmien käytön todetaan olevan yksi maailmanperinnön hoidon kulmakiviä; rakennusten hoidossa ja huollossa sovelletaan vuoden 1989 julkaisun ”*Råd och riktlinjer*” ohjeita. Julkisesta tilasta mainitaan, että roskaaminen, graffitit ja ilkkivalta ovat lisääntyneet vuoden 1993 toimintasuunnitelman ajankohtaan verrattuna. Roskaamiseen ja ilkkivaltaan pyritään vaikuttamaan asennekasvatuksella; lisäksi tulisi kasvattaa talonomistajien tietoisuutta julkisivua vastaavan jalkakäytäväosuuden puhtaanapitovelvollisuudesta. Katujen ja torien osalta todettiin että suunnitteluohjelma kadunkalusteista, kuten lyhtypylväistä, roska-astioista, penkeistä, liikennemerkkeistä, postilaatikoista, opasteista, kadunnimikilvistä, jne. pitäisi laatia. Puistoista todetaan että Almedalenin puiston sekä puskurivyöhykkeen viheralueiden hoitosuunnitelmat puuttuvat.

Kaava- ja rakennuslain mukaisen suojelun, säilyttämisen ja kehittämisen ratkaisun todetaan puuttuvan, ja arvioidaan kysymyksen tulevan ajankohtaiseksi WHC:n arviossa vuonna 2003. Kulttuuriperintölain mukaisen suojelun todetaan jakautuvan rakennusmuistoihin (*byggnadsminne*) joita oli ohjelman laatimisaikana 175, sekä muinaismuistoihin (*forminne*) joiksi mainitaan kaupunginmuuri ja kirkkorauniot. Niiden lisäksi koko kaupunginosa on arkeologista aluetta, jossa tehtävät kaivuutyöt edellyttävät lääninhallituksen luvan.

Toimintasuunnitelmassa luetellaan suunnitteilla olevat toimenpiteet, niistä vastuussa olevat toimijat sekä toteutumisaikataulu.

Ohjelman laatineeseen työryhmään kuului viranomaisten ja museoväen lisäksi lukuisien toimijoiden edustajia, kuten kiinteistönomistajien yhdistyksen, matkailuyhdistyksen ja kahden eri kauppatuoyhdistyksen edustajat²⁷⁷.

²⁷⁷ Christine Edström (stadsarkitektkontoret), Jane Ek (WisbyStrövet AB/Adelsgatans förening), Torsten Gislestam (kultur- och fritidsnämnden), Gösta Hult (miljö- och hälsoskyddsnämnden), Per-Olof Jacobsson (ordf i gruppen, kommunstyrelsen), Lena Johansson (ledningskontoret, RUE), Sonia Landin (kommunstyrelsen), Göran Lindström (tekniska förvaltningen), Anders Murat (Gotlands Turistförening), Kjell Nordberg (S:t Hansgatan och St Torgets förening tekniska nämnden), Ove Nyman, Ulla Petterson (kultur- och fritidskontoret), Christian Runeby (länsstyrelsen), Tor Sundberg (länsstyrelsen), Jan von Wachenfelt (miljö- och hälsoskyddskontoret), Gun Westholm (länsmuseum/Wisbygruppen), Göran Örtbrant (Fastighetsägareföreningen), Major Östergren/ Anki Dahlin (Länsmuseum på Gotland). Arbetsutskott: Christine Edström, Per-Olof Jacobsson, Christian Runeby, Gun Westholm, och Göran Örtbrant. Projektsekreterare och samordnare: Lars Grönberg med Göran Örtbrant som konsult.

Asemakaava ja rakennusjärjestys 2010

Vuonna 2006 antoi rakennuslautakunta kaupunginarkkitehtitoimiston (stadsarkitektkontor) tehtäväksi muurien sisäisen kaupunginosan asemakaavaluonnoksen laatimisen. Uuden vanhaakaupunkia koskevan kaavan suunnittelutyö käynnistyi vuonna 2006; kaava valmistui ja vahvistettiin kaupunginvaltuustossa vuonna 2010²⁷⁸. Uusi asemakaava säätelee miten rakennettua ympäristön tulisi kehittää ja säilyttää turvatakseen Visbyn tulevaisuuden maailmanperintökohteena. Kaava sisältää vihkona ja pdf-dokumenttina julkaistun rakennusjärjestyksen *BYGGNADSORDNING för Visby innerstad. Tillhör detaljplan för Visby innerstad* joka kansantajuisesti ohjeistaa miten hoitaa, uudelleenrakentaa, muuttaa tai täydennysrakentaa vaarantamatta Visbyn vanhankaupungin ainutlaatuista kulttuurista arvoa. Jopa pieniä muutoksia (ikkunanpuitteiden maalaus tms) varten on haettava rakennuslupa, mutta näissä tapauksissa lupa on ilmainen. Vihon lisäksi internetissä on konsultoitavana *Riktlinjen*²⁷⁹, jonka sisältöä on muokattu, laajennettu ja täsmennetty seuraamanani aikana.

Vuoden 2010 rakennusjärjestyksessä esiin tulevia uusia trendejä ja huolenaiheita on valtion tuki lisäeristykselle, aurinkopaneelille ja energiansäästöikkunoille sekä uusien ikkunoiden aggressiivinen markkinointi. Jo vuoden 1989 ohjekirjassa (*Råd- och riktlinjer*) mainittujen yleistyneiden energiansäästöratkaisujen ja niiden historiallisesti arvokkaaseen rakennuskantaan sopivan toteutuksen säätelemisen lisäksi uutena kysymyksenä on esteettömyys- ja paloturvallisuusvaatimukset sekä niiden toteuttaminen. Kaupunginosan elävyyteen negatiivisesti vaikuttava sosiaalinen ongelma on kiinteistöjen arvonnousun aikaansaama gentrifikaatio, joka on kerännyt kaupunginosaan asukkaita joilla on suhteellisen korkeat tulot ja korkea koulutus. Hintojen karkaaminen yli paikallisen hintatason kiihdyttää myös asuntokannan muuttumista loma-asunnoiksi. Kiinteistönomistajista vain noin puolet on kirjoilla Gotlannissa, ja monet rakennukset jäävät tyhjilleen talviesongin ajaksi. Myös toimistot muuttavat ulos kaupungista antaen tilaa asunnoille, hotelleille ja bed&breakfasteille.

Kuva 231: Puutalon elintasosiipi. KH 2011.

Vanhankaupungin kulttuuriarvon pitää olla kaiken kehittämisen, hallinnoinnin ja ylläpidon lähtökohta. Kulttuuriarvot tulee varmistaa pitkällä aikavälillä, kaiken rakennuksiin kohdistuvan toiminnan tulisi korjata mieluummin kuin korvata, ja käyttää samoja materiaaleja kuin alkuperäisessä. Huoltovapaita materiaaleja ei tule käyttää, ja uudet tarpeet tulee tyydyttää ilman että rakennuksiin lisätään niille vieraita elementtejä. Muutoksia tulee edeltää antikvaariseen tutkimukseen perustuva suunnittelu kulttuuriarvojen määrittelyyn ja huomioon ottamiseen ennen työn aloittamista, neuvotaan ottamaan yhteyttä antikvaariseen asiantuntijaan, toimenpiteissä käytettävien menetelmien ja materiaalien tulee olla perinteisiä. Muutokset keskiaikaisissa tai varhopatsarakenteisissa (*bulhus*) rakennuksissa hyväksytään vain poikkeustapauksessa, ja niitä kohdellaan muutenkin kulttuurihistoriallisesti erittäin merkittävänä.

Kaikki ohjeet ovat kannanottoja siihen mitä on jo tehty tai pyritty tekemään, mikäli kukaan ei olisi kieltämässä: vältettävistä tai kielletyistä toimenpiteistä luetellaan julkisivurappauksen poistaminen, savupiipun poistaminen, kattomateriaalin uusiminen, uusien kattoikkunoiden avaaminen, asuntojen si-

²⁷⁸ Kommunfullmäktige 2010-02-22.

²⁷⁹ URL: [<http://www.gotland.se/3753>] avattu 22.10.2013.

Kuva 232: Tontilleajon mahdollistava pihaportti. KH 2011.

säisen huonejaon muuttaminen tekemällä niistä nykyaikaisia *open space* -pohjia, uima-altaan rakentaminen puutarhaan, terrassin tai altaanin rakentaminen. Monessa ohjeessa muutostyöt sallitaan ainoastaan poikkeustapauksissa. Yksittäisten rakennuselementtien osalta ohjeet eivät sanottavasti poikkea vuoden 1989 vastaavista.

Katoissa uusien kattoikkunoiden tai vinokaton pystyikkunoiden avaamista neuvotaan välttämään. Savupiiput kehoteetaan säilytettävä niin kauan kuin mahdollista, samoin alkuperäinen kattomateriaali. Uusittaessa on käytettävä perinteisiä materiaaleja ja rakennustapaa. Uusi peltikatto on maalattava punaiseksi tai mustaksi, poikkeustilanteessa harmaaksi. Maalaamaton katto on sopimaton. Uusia kattoikkunoita ja parvekkeita voidaan toteuttaa vain mikäli ne sopivat rakennukseen ja kaupunkikuvaan. Terrassit ja altaanit ovat sopimattomia. Teknisiä varustuksia ei saa asentaa katon kadulle näkyvälle lappeelle, ja vain poikkeustapauksessa pihan puoleiselle lappeelle.

Julkisivuissa rappaus on säilytettävä, ja mikäli uudelleenrappaus on välttämätöntä tulee kaikki listat ja muut yksityiskohdat toteuttaa entisen kaltaisena. Rapattujen listojen tulee olla sileäksi rapattuja (*slätputsade*) eikä niitä saa verhoilla (*får in te kläs in i plät*) (esim. peltikaton räystäslisat). Ensisijaisesti on käytettävä perinteistä väriä ja rappausta (kalkkilaasti): uusi rap-

paus on sovitettava vanhaan seoksen, rakeisuuden ja rappausmenetelmän osalta. Puurunkoiset rakennukset on rapattava kalkkilaastilla ilman sementtiä. Paneloidut julkisivut tulee ensisijaisesti säilyttää, yksittäiset paneelit korvataan, uusien paneelien tulee sopia rakennuksen luonteeseen mitoituksensa, profiloitinsa ja pintarakenteensa osalta. Uudet syöksytorvet ja räystäskourut tulee toteuttaa niin, että kulmat ovat terävät ja asumat on huolellisesti työstetty. Puukaiteet on maalattava; lasikaiteet ovat sopimattomia.

Ikkunoiden karmit, puitteet, helat ja lasi säilytettävä niin pitkään kuin mahdollista. Jos ikkuna joudutaan korvaamaan, uusi ikkuna tulee teettää mittatilaustyönä ja sen tulee sopia rakennuksen luonteeseen ripustuksensa, mittojensa, muotonsa, jakopuitteittensa ja materiaalinsa suhteen. Muovi-, alumiini- tai vastaavia ikkunoita ei tule käyttää. Uusissa ikkuna-aukoissa käytettyjen ikkunoiden tulee olla puisia, jakokarmillisia, jakopuitteellisia, sivusaranoituja ja ulospäin aukeavia. Sisäänpäin aukeavat ikkunanpuitteet (*instickskarmar*) ovat sopimattomia. Ikkunoiden puuosat tulee maalata perinteisiä maalaustekniikoita ja väritystä noudattaen.

Ovet ja portit on korjattava vaihtamisen sijaan, ja mikäli ovi joudutaan uusimaan, se on teetettävä mittatyylinä ja rakennuksen luonteeseen sopivana, massiivipuuisena ja maalattuna.

Julkisivujen väriyksessä neuvotaan käyttämään olemassa olevaa väriskaalaa vertailukohteena. Värin ja maalityypin tulee sopia rakennuksen luonteeseen ja kaupunkikuvaan. Ensisijaisesti tulee käyttää perinteisiä maalityyppejä ja pigmenttejä.

Rakennusten **rungossa ja perustuksissa** keskiaikaisperäisiin tai varhopatsarakenteisiin rakennusrunkoihin saa tehdä aukotuksia ja muita toimenpiteitä vain poikkeustapauksessa. Sisäseinien poistaminen avoimen tilan luomiseksi on sopimatonta. Rakennuksen hormit (*murstock*) on säilytettävä niin pitkään kuin mahdollista. Sisätiloissa kiinteät rakenteet kuten paikallerakennetut kaapit, ovet, verhoukset (*fodar*), jalkalistat ja muut listat tulee säilyttää. Väliseinät ja kantavat väliseinät voidaan poistaa vain poikkeustapauksessa.

Uudisrakennuksissa tulee kunnioittaa ympäröivän miljöötä, ja rakennusten tulee olla olemassa olevaan rakennuskantaan

sopeutuvia sijoittelultaan, mittakaavaltaan ja materiaaleiltaan. Toteutuksen, materiaalien ja arkkitehtonisen suunnittelun tulee olla leimallisesti laadukasta. Julkisesta katutilasta saavutetut näkymät tulee turvata, eikä niitä saa peittää uudisrakennuksella. Piharakennukset tulee säilyttää niin pitkään kuin mahdollista, ja ensisijaisesti niitä tulisi käyttää uuteen tarkoitukseen tarpeen niin vaatiessa. Suurempi uudisrakentaminen edellyttää volyymitutkimusta sijoittelun ja tontin käyttöasteen (*exploateringsgrad*) pohjaksi. Rakentamattomille tonteille sijoitettavien rakennusten muotokieli voi olla moderni, mutta volyymiltään ja materiaaleiltaan ympäristöön sopiva. Uudisrakennusten ja kaupunginmuurin tai raunioiden välillä tulee olla vähintään kahden metrin turvaetäisyys. Tontteja ei saa rakentaa liian täyteen (*överexploateras*).

Lisärakentaminen tai laajentaminen tulee toteuttaa alkuperäiselle rakennukselle alisteisena, rakennuksen luonnetta ja ympäröivän rakentamisen mallia (*bebyggelsemönstret*) kunnioittaen. Alkuperäisen rakennuksen muoto tulee olla luettavissa lisärakentamisen jälkeenkin. Laajentaminen voi tapahtua ainoastaan pihan puolelle. Rakennuksen pohjavolyymiiä kadun puolella muuttavaa rakentamista tulee välttää. Samoin kuin uudisrakennuksissa, vähintään kahden metrin etäisyys kaupunginmuuriin tai raunioihin on säilytettävä. Uusien kattoikkunoiden avaamista koskemattomiin lappeisiin tulisi välttää: ikkunoiden samoin kuin parvekkeiden soveltuvuus arvioidaan kaupunkikuvan, alkuperäisen rakennuksen luonteen ja alkuperän perusteella. Terrassit ja altaanit ovat sopimatomia, eikä tontteja saa rakentaa liian täyteen.

Jos rakennuksen käyttötarkoitusta halutaan muuttaa, täytyy suunnittelun perustua antikvaariseen tutkimukseen. Seurauksanalyysin tulee osoittaa että käyttötarkoitus on yhteensopiva rakennuksen kulttuuriarvojen kanssa. Rakennuksen historiansa aikana saavuttama muoto on säilytettävä: tämä koskee rakennuksen runkoa, volyymia, julkisivumateriaaleja, väriä, ikkunoita, ovia, portaaleja ja porrashuoneita. Sisätilojen kulttuurihistorialliset laatutekijät, kuten pohjaratkaisu ja kiinteä kalustus tulee ottaa huomioon.

Rakennusten **purkaminen** on sopimatonta ja sitä tulee välttää. Purkulupa voidaan myöntää vain poikkeuksellisissa tilanteissa rakennukselle jonka kulttuuriarvo on vähäinen.

Kuva 233: Perinteisellä katukiveyksellä osoitettu invapysäköinti. KH 2011.

Ylläpidon laiminlyönti ei riitä purkuluvan perusteeksi. Kokonaan tai osittain purettava rakennus on ennen purkamistaan dokumentoitava.

Puutarhojen olemassa oleva kiveys tulee säilyttää, ja puutarha tulee pitää sellaisessa kunnossa ettei se kasva umpeen ja aiheuta häiriötä naapureille. Puutarhaa ei tule korvata kiveyksellä, puukannella tai kuistilla. Uima-allas on sopimatonta. Rakennusjärjestyksen sivulle 76 on merkitty kartta puista, jotka tulee säilyttää tai tarpeen mukaan istuttaa uudelleen (*karaktärsträd*). Tonttia ei saa rakentaa liian täyteen.

Ulko- ja talousrakennukset on säilytettävä niin pitkään kuin mahdollista. Lisärakentamisen sijaan tulee ensisijaisesti käyttää tontilla jo olemassa olevia rakennuksia. Kunnostuksessa tulee käyttää perinteisiä työmenetelmiä ja materiaaleja.

Muurit ja aidat on säilytettävä. Uudet aidat ja muurit on toteutettava kaupunkikuvan ja kiinteistön luonteen mukaisesti, ja myös värityksen ja käytettävän maalityypin on oltava kokonaisuuteen sopiva. Uusienkin aitojen korkeuden tulee olla perinteistä noudattava noin 1,8 m. Näkyvältä osalta painekylälästetty puu tulee maalata.

Kiinteistöjen jakamiseen voidaan ryhtyä vain poikkeustapauksissa. Tämä säännellään yksityiskohtaisesti suunnittelussa.

Kaduilla ja toreilla näkymät ja näköalat tulee säilyttää, eikä niitä saa peittää uusilla rakennuksilla. Aidat ja muurit on säilytettävä, samoin katukiveys kuten kalkkikivilaatat, mukulakivet ja katukivet. Istutukset katutilassa ovat luvanvaraisia. Omistaja on vastuussa kadun huollosta ja puhdistuksesta julkisivun vieressä. Kyltit ja kalusteet on sovitettava kulttuuriympäristöön, samoin valaisimet, valaistus ja katuvalaistus.

Viheralueita ja puistoja on vaalittava ja uudistettava kulttuuriarvot huomioiden. Kaupunkimaiseman kannalta merkittävät puut (*Byggnadsordning* kartta sivu 76) on säilytettävä tai tarvittaessa korvattava.

Takat ja uunit olisi mahdollisuuksien säilytettävä. Teknisten varusteiden, kuten ilmalämpöpumpun, aurinkopaneelin ja vastaavien asennus sallitaan vain poikkeustapauksissa. Ulkoinen **lisäeristys** voidaan toteuttaa rakennuksen lämpötalouden parantamiseksi, mutta se ei ole soveliasta jos lisäeristetty seinä ylittää tontinrajan tai jos eristys muuttaa rakennuksen luonnetta.

Muita dokumentissa mainittuja energiansäästökeinoja ovat ikkunoiden ja ovien tiivistäminen, termostaattien asentami-

nen sekä ullakon ja alapohjan lisäeristäminen. Julkisivun eristys on vähemmän energiatehokasta kuin alapohjan eristäminen. Ikkunaremontissa voidaan sisempään puitteeseen vaihtaa energialasi tai yksilasisiin ikkunoihin asentaa ohut sisäpuite. Sähkö-, vesi- ja viemärivedot tulee suunnitella niin, että korjaukset ja vaihdot ovat mahdollisia ja että rakennusrunkoon kajoetaan niin vähän kuin mahdollista. On huomattava, että rakennuksen käyttöikä on paljon pitempi kuin teknisten asennusten.

Rakennettaessa uusia rakennuksia tai avattaessa uusia aukoksia lähempänä kuin 4,5 m tontinrajasta, tulee paloluokituksen olla EI 60 asuinrakennuksille ja EI 30 liikerakennuksille. Hätäpoistumisteiden, kattotikkaiden, kulkusiltojen ja vastaavien muotoilu on sovitettava rakennukseen ja kaupunkikuvaan. Laki ”helposti korjattavissa olevista esteistä” ei koske rakennusluvan edellyttäviä toimenpiteitä.

Värivalokuvien kuvitettu opas on kansantajuistava, kattava ja tietoisuutta lisäävä mutta ei anna käytännön ohjeita: mitä rakennuslupaun tarvitaan, kuka tekee lupakuvat, mihin ne toimitetaan, mistä löytää käsityöläisiä ja perinteisiä materiaaleja. Oppaasta puuttuvat piirretyt rakennekuvat.

JOHTOPÄÄTÖKSET

KAUPUNKISUOJELUN DISKURSSIT

Kaupunkisuojausdiskurssit kuuluvat konstruktionistiseen ajatteluun, jossa kieli ei pelkästään heijasta, vaan myös tuottaa sosiaalista maailmaa ja sen ilmiöitä. Kyse ei ole siitä, että ”vanhojen rötisköjen” olemassaolo kiellettäisiin, vaan se, että heti kun niistä aletaan puhua, ollaan puheiden rakentamassa maailmassa. Tarkastelen jatkossa eri diskurssien välisiä jännitteitä, ja sitä mitä ja miten kohteista on puhuttu ja kirjoitettu.

Historiallisen kaupungin konstruoiminen

Kiteytyneet, kulttuurillisesti jaetut merkityksellistämisen tavat muokkaavat puhunnan kohdetta. Merkityksellistämällä on ensin rajattu vanhakaupunki tai historiallinen kaupunki, niin käsitteenä kuin maantieteellisenä entiteettinä. Sen jälkeen on rakennettu historia, kulttuuriperintö, ja *perinnöllistetty* kohde. Asiantuntijoiden – kuten historioitsijoiden ja viranomaisten – lausuntojen painoarvoon vaikuttavat valtasuhteet, mutta esimerkiksi Jukka Jokilehdon mukaan myös alueen käyttäjistä ja asukkaista yhteisön arvostuksen jatkuvuus vaikuttaa kaupunginosan määrittämiseen *historiallisesti* vain vanhan sijaan²⁸⁰. Merkityksellistämisen on tehnyt helpommaksi kaupunginosan fyysinen rajautuminen kaupunginmuurin sisälle, saarelle tai niemennokkaan, jolloin rajojen sisälle jäävä enklavi on ”rakennustaiteellinen saimaannorppa”, syrjässä muun kaupungin evoluutiosta. Sassi di Materan luolakaupunginosan on rajannut ylätasangolle rakennetusta barokkikaupungista ja myöhemmistä laajennuskaupunginosista korkeuserot ja luokkarajat. Vanhan Rauman rajana toimi tulliaita. Sen menettäessä merkityksensä oli myös kaupunkien rakennussääntö muuttunut ja rakentamisen tavoitteeksi asetettu leveät, suorat ja säännönmukaiset kadut. Visbyn kaupunginmuuri suojeltiin varhain muinaismuistomerkinä, ja vaikka uudisrakennuksia toteutettiin muurien sisäpuoliseen kaupunginosaan vielä 1970-luvun alussa Östertullin korttelissa, oli *innerstadin* maantieteellinen identiteetti selkeä ja mittakaava katuverkoston määräämä.

²⁸⁰ Jokilehto 2007: *Being considered historic would not be automatic, but rather the result of continuity in appreciation over time. Historic urban areas are thus areas of which the historicity has been recognized by the community concerned. This means that they are areas that would merit special care and even protection in order monitor and control any changes that would undermine the recognized qualities.*

²⁸¹ ”Per la bellezza di Matera va trasformata la zona dei Sassi. Non bisogna conservare i Sassi per il folklore ma con il piccone occorre demolirli e costruire nuovi quartieri.” Kokoelmasta ”Cronaca Basilicata” (1955–1964), ”Il Tempo” - BPM - Emeroteca - 3.

²⁸² Arkkitehti 1965: kilpailuliite No 1, s. 2.

Historiallisen kaupungin toiseus nykypäivän kaupunkiin verrattuna on voitu nähdä kielteisenä tai positiivisesti arvotuneena. Varsinkin modernismidiskurssissa vanhan kaupungin negatiivinen toiseus on määrittänyt sen saniteettiongelmaksi ja saneerauskohteeksi.

Sassi di Materan luolakaupungin alkuperäiset asukkaat ovat 1950-luvulta alkaen kaupunginosan lähes kokonaan tyhjentäneiden poliittisten päätösten kohteina näyttäytyneet viranomaiskielen määrittelemänä, häpeän ja takapajuisuuden leimaamina. Viranomaiset, poliitikot ja paikallinen älymystö käyttivät sekä määrittelyvaltaa että konkreettista valtaa pakko-siirtojen ja tyhjennettyjen asumusten sinetöimisen sekä sosiaalisen rakentamisen kohteiden asuntojen myöntämisen muodossa. Tunnetuin materalaisten maatyöläisten kurjuuden kuvaus on Carlo Levin vuonna 1945 julkaistussa romaanissa *Cristo si è fermato a Eboli*. Paikallishistorioitsija Mauro Padula (1954) esitti aikakauslehdessä Terra Lucana ajatuksen Sassin kaupunginosasta joka ”ei ole museo, vaan elävä osa kaupunkia”, ja toivomuksen, että asukkaiden evakuointi rajattaisiin vain niihin asumuksiin joita ei edes kunnostamalla saataisi asuinkeinoiseksi. Linjaus ei saanut paikallispolitiikassa kannatusta. Vielä vuonna 1958 aikakauslehti Il Tempon kirjeenvaihtaja Pasquale Palma vaati Sassin kaupunginosan muokkaamista koko Materan kaunistukseksi, ”Sassin kaupunginosaa ei tule säästää folkloren takia, vaan tuhota hakuilla ja rakentaa uusia kaupunginosia”²⁸¹.

Vanhassa Raumassa vuonna 1964 pidetyssä keskustan asemakaavakilpailussa palkintolautakunta ”katsoo, että vanhan kaupungin henki ja mittakaava on säilytettävä, mutta usko, että on reaalista antaa sen rakennuskannan suurelta osin uudistua. [...] Antamalla alueen rakennuskannan uusiutua estetään alueen muuttuminen slummiksi.” Moderointia edistyksen vaatimusten ja olemassa olevan kaupunkirakenteen välillä osoittaa palkintolautakunnan ”käsitys, ettei alueen läpi ole tarpeellista johtaa kaupunkikokonaisuutta palvelevia mootoriajoneuvoväyliä”²⁸²

Myönteisellä arvolutauksella varustettu toiseus määrittää historiallisen kaupungin pittoreskiksi kuriositeetiksi, johon voivat osana kuulua kansallisen eetoksen monumentit. Kaupunginosa ikä on jo sinällään arvotekijä, ja historiallista kaupunkiympäristöä arvioidaan sen estetiikan perusteella. Muita historiallisen kaupunginosa myönteisesti määritteleviä tulintoja ovat olleet nostalgia ja modernismikriittisyys, mahdollisesti yhteisöllisyydellä ja ekologialla väritettynä. Pelkkä myönteisyys ei vielä tarkoita suojelua, koska mennyt voidaan nähdä liikaa ”nykyajan vaatimuksista” poikkeavaksi, ajaksi, johon ei voi palata. Tanja Vahtikarin sanoilla *historiallisten kaupunkien ”löytämistä” väritti olennaisesti nostalginen, modernin kokemuksen leimaama ja ulkopuolinen katse*²⁸³.

Kansanelämää pittoreskisti ja vailla *miseriaa* maalaileva Carmelo Colamonicon kirjoittama aikalaiskuvaus 1920-luvun Materasta on luettavissa Touring Club Italianon julkaisemasta lehdestä *Le vie d'Italia* otsikolla Puoliksi maanalainen kaupunki: Matera²⁸⁴:

[...] asutettu keskusta on enimmäkseen rakennettu maan alle tuffikiveen ja kallioon. Kiveen on louhittu vaatimattomat tallit ja köyhät asumukset, päivätyöläisen hökkeli ja maanomistajan vaatimaton asumus; kallionrinteellä jyrkät polut leikkaavat toisensa, lähentyvät ja haarautuvat. Talot seuraavat toisiaan ilman mitään edeltä määrättyä järjestystä, mutta niin lukuisina ja niin korkeina, että vastapäätä tarkastellen tarjoavat ihastuttavan ja fantastisen näkymän, jota kerran katseltuaan ei unohda.

²⁸³ Vahtikari 2013b

²⁸⁴ *Le vie d'Italia* 4/1927, s. 385–94, ”Una città semisotterranea: Matera”: *Meno che nella zona più alta, il centro abitato è per la massima parte sotterrato nel tufo e nel masso. Nel sasso sono scavate le umili stalle e le povere casupole, il tugurio del bracciante e la modesta casetta dell'agricoltore proprietario; nel sasso appaiono scavate una ventina di chiese e numerosi conventi; nel sasso si susseguono s'intersecano, convergono e si biforcano viuzze in forte pendenza. Le case si succedono dall'alto in basso senza alcuna preordinata disposizione ma in tal numero e in tale altezza che, osservate di fronte, offrono una mirabile visione fantastica, che goduta una volta non si dimentica giammai.*

E' un complesso di case differenti, di forme e di grandezza, delle quali all'osservatore alcune presentano la facciata, altre il fianco, alcune solo la parte superiore, altre tutte le finestre; altre ancora, il solo tetto. E' un succedersi, un alternarsi, un confondersi di porte, di finestre di ogni tipo e di ogni dimensione, di campanili e di piccole torri con belvedere, di scalinate, è un continuo variare di luci e di ombre, è un gioco pittoresco di colori, è un miscuglio di strade, di parapetti, di archi, di davanzali, di comignoli, di balconi, di mensole, di logge, in cui invano cercheresti una simmetria un allineamento, un ordine qualsiasi.

E su questa grande scena si agita la vita, in questo quadro bellissimo e vario s'inscrive il motivo ancora più bello offerto dall'attività umana. Per queste viuzze tortuose che si arrampicano per tutti i sensi, che si vedono con i gradini fangosi o che si intravedono per i bassi parapetti, discendono nelle ore del vespro i contadini; le popolane sciorinano, fra comignolo e comignolo, i panni del bucato, e la gente sale e scende e i ragazzi si uniscono e strillano, e per la via si compra, si letica, si ride, si schiamazza, si lavora, si canta. E tu segui con l'occhio ogni cosa, la scena è così ricca e varia, ed è così diversamente illuminata dalla luce solare nelle differenti ore del giorno, che il tuo interesse è sempre vivo e l'occhio non risente stanchezza. Che se lo spettacolo si ammira nelle prime ore della sera, l'effetto è ancora più sorprendente: le centinaia e centinaia di finestre illuminate lungo tutto l'arco che si apre davanti e su un numero così grande di piani, il continuo apparire di luci, il profilarsi di corpi umani nei vani illuminati, il lontano brusio che con l'inoltrarsi della sera viene affievolendosi così come l'una dopo l'altra le case piombano nell'oscurità, tutto questo quadro suggestivo e nuovo finisce col destare dentro di noi le più varie e strane profonde sensazioni.

Se on erilaisten, eri kokoisten ja -muotoisten talojen muodostama kompleksi, joista joistakin näkyy katsojalle julkisivu, toisista kylki, joistakin vain yläosa, toisista kaikki ikkunat, ja vielä joistakin vain katto. Siinä toisiaan seuraavat, vaihtelevat ja sekoittuvat kaiken tyyppiset ja -kokoiset ikkunat, kellotornit ja pienet näköalatasanteet ja portaat, jossa jatkuvasti vaihtuvat valot ja varjot; se on värien pittoreski leikki, sekoitus katuja, kaiteita, kaaria, ikkunautoja, savupiippuja, parvekkeita, hyllyjä, loggioita, joista on turha etsiä symmetriaa, linjausta tai mitä tahansa järjestystä.

Ja tällä suurella näyttämöllä liikehtii elämä, tähän mitä kauneimpaan ja vaihtelevaan tauluun lisätään vielä kauniimpi motiivi jonka inhimillinen aktiviteetti tarjoaa. Näitä ylös alas kiipeileviä mutkaisia polkuja joista näkyvät kuraiset rappuset, tai jotka paikoin pilkottavat matalien kaiteiden lomasta, laskeutuvat iltamessun aikaan maatyöläiset; kansannaiset ripustavat pyykin savupiippujen väliin pingotetulle narulle, väki kulkee portaita ylös ja alas, lapset liittyvät joukkoon kiljuen, kadulla käydään kauppaa, riidellään, nauretaan, huudetaan, tehdään työtä, lauletaan. Ja seuraat silmilläsi tätä näytelmää, niin rikasta ja vaihtelevaa ja niin eri tavalla auringon valaisema päivän eri tunteina, että kiinnostus pysyy aina elävänä eikä silmä tunne väsymystä. Ja jos tätä esitystä katselee illan ensimmäisinä tunteina, on vaikutelma vielä yllättävämpi: sadat ja taas sadat ikkunat valaistuna koko kaarena aukeavassa laakossa ja monella eri tasolla, ihmisvartaloitten siluetit valaistuissa huoneissa, kaukainen puheensorina joka illan edetessä vaimenee, talot, jotka yksi toisensa jälkeen katoavat pimeyteen, kaikki tässä vaikuttavassa ja uudessa taulussa päättyy mieleemme syvyyksiin ja herättää siellä mitä moninaisimpia syviä tuntemuksia.

Sassi di Materan vuosien 2014–2019 hoitosuunnitelman liitteenä olevissa haastatteluissa muistot luolakaupunginosasta olivat ohentuneet ja monet olivat ajalta, jolloin kaupunki oli jo tyhjennetty. Yksi haastatelluista asukkaista muisteli kuinka vanhemmat kielsivät häntä laskeutumasta alas Sassin kaupunginosaan, ja *kun heidän silmänsä vältti, tuli Sassin kaupunginosasta kivinen huvipuisto*. Toinen haastateltu muisteli yhteistyötä, naapurustoa ja antamisen taitoa.

Viime vuosisadan alussa Rauman Lehti kertoi erään ruotsinkielisen lehden kirjoittaneen Vanhan Rauman puolesta²⁸⁵ ”ääntä on viime aikoina nousut vanhan Rauman puolesta, säilyttämään mitä sen ulkomuodossa on omituista, historiallista ja arvokasta. [...] ihanteellinen Rauma, jossa on komea, vanhanaikuinen luostarikirkko, somia taloja, hauskoja maan nousun ja laskun mukaan kiemurtelevia katuja”, ja jatkaneen, siirtäen toimijuuden pääkaupunkiseudun taiteilijoilta ja kulttuuriväeltä paikallisille todeten ettei täälläkään enään olla tyytyväisiä siihen ”ruutujärjestelmään”, joka vanhasta kaupunginosasta laadittiin noin 30 vuotta takaperin. Katoamisvaaraa oli vuosikymmentä aiemmin kuvannut toimittaja Eva Ljungberg kirjassaan *Raumo: handbok för resande* (1895): ”V. 1878 vahvistetun uuden asemapiirustuksen mukaan muuttuu kaupunki ajan kuluessa hyvinkin toisennäköiseksi, jonkatähden nyt, jolloin muutos on toimeenpantava, monet omituisuudet tulevat esiin uusia taloja rakennettaessa. Semmoinen kun kaupunki nykyään on kapeine mutkikkaine katuineen ja mataline puurakennuksineen näyttää se kuitenkin intressantilta ja vanhanaikaiselta.”

Louis Sparren vuonna 1912 julkaistussa kuvauksessa Visbystä mainitaan ”ruusujen ja raunioiden kaupungin” lisäksi *vapaa merihorisontti, paksu kaupunginmuuri torneineen, maalaukselliset rauniot, kapeat kadut ja kujat, valkoiseksi kalkitut seinät, vibreät ikkunaluukut ja iloiset, punaiset tiilikatot*. Kaupungin loihtumaksi tulee helposti jos on tunteellinen, omaa silmää maalaukselliselle kauneudelle ja kätkee sydämessään rakkautta maansa historiallisille muistoille. Kuvaus ei rajaudu kuitenkaan vain

kuunvaloon raunioissa, vaan kertoo myös vuoden 1911 matkailijamääristä, ja sivuaa jo suojelua ja elävöittämistä kertomalla kaupungin ainutkertaisuudesta, jota tulisi hyödyntää resurssina.

Suojellun kaupungin konstruointi

Kaupunkisuojausludiskurssi on tutkimissani kohteissa ja tarkastelemani ajanjakson aikana valtavirtaistunut sen verran, ettei kohteen suojeluarvoa kyseenalaisteta eikä rakennuskantaa ehdoteta korvattavaksi uudella. Valtavirtaistumisen syynä on ollut kaupunkitilan muutoksen nopeus ja totaalisuus. Teoksessa *Management guidelines for world cultural heritage sites* Feilden ja Jokilehto kutsuvat fyysistä kulttuuriperintöä yhdeksi maailman tärkeimmistä uusiutumattomista luonnonvaroista, ja toteavat sen tuhoutumisen sekä maailmansodissa että 1950-luvun teollisessa kasvussa herättäneen ihmisissä tunteen siitä, kuinka läheisesti heidän elämänsä on sidoksissa elinympäristöön²⁸⁶. Myös teoksessa *Revitalizing Historic Urban Quarters* suojellun saaman konsensuksen katsotaan johtuvan toisen maailmansodan jälkeisen ympäristön kehittämisen ja kaupunkien keskustojen liikennematkaisujen bruttaaliudesta (Tiesdell 1996, 46). Kaupunkitilan ja -maiseman muutos on objektiivisesti nopeutunut toisen maailmansodan jälkeen, mutta samaan aikaan muutoksen kokemiseen vaikuttaa perspektiiviharha, jonka takia menneisyydessä tapahtuneet suuretkin muutokset vaikuttavat nykyhetkessä vähäpätöisiltä. Kiihkeätahtista muutosta kuvaa ylipormestari Lauri Aho Taidetehallissa lokakuussa 1964 järjestetyn Rakenna ja säilytä -kongressin yhteydessä:

”Aikaisemmin [...] ennen oli muuttumisen ja tapahtumisen prosessi verraten hidas. [...] Nyt ovat asiat täysin muuttuneet ja me elämme kiihkeätahtisen muuttumistapahtuman keskellä. Kaupunkien ja muiden asutuskeskusten voimakas kasvu, liikenteen räjähdysmäinen lisääntyminen, asutustaajamissa asuvien suurten joukkojen erilaiset tarpeet aiheuttavat vaatimuksia, joiden täyttäminen vanhan kaupunkirakenteen puitteissa on mitä vaikeinta.”²⁸⁷

²⁸⁵ Rauman Lehti 6.4.1905 ’Vanhan Rauman puolesta’.

²⁸⁶ Feilden & Jokilehto s. 11: ”Massive destruction caused by the world wars and the major industrial development since 1950s have made people realize that their lives are closely related to the environment in which they live and work [...] Physical cultural heritage is one of the world’s most important non-renewable resources.”

²⁸⁷ Rakenna ja säilytä 1964, s. 5–8. Ylipormestari Lauri Ahon puheenvuorosta Elämänympäristömme muuttuminen.

Saman kongressin julkaisussa professori Otto-I Meurman totesi, että *”Kaupunkien entiseen verrattuna valtaiseksi paisunut kasvu on asettanut ne uusien vaikeasti hallittavien probleemojen eteen”*²⁸⁸. Esimerkkinä ”probleemoista” hän mainitsee väkiluvun kasvun ja maan hinnannousun etenkin keskustoissa.

Suojelua puolustava ja sitä vastustava tai vähättelevä repertuaari ovat lähihistoriassa eläneet rinnan. Jo edellä (s. 94; viite 72) olen viitannut Antonio Cedernan kuvaukseen yleisistä mielikuvista, joihin vedoten kaupunkien historiallisten keskustojen katsottiin tarvitsevan puhdistusta, saneerausta, harvennusta ja moottoriteitä: *kujat olivat likaisia, rakennukset merkityksettömiä ja huonokuntoisia, saastaisia murjuja ja hökkeleitä, rationaalisten puhdistajien katsetta loukkasivat kuivuva pyykki, jätekasat, nälkäiset kissat ja mikä pahinta, yleistä moraalialta uhkaavat salaiset kohtaamiset.*

Suojelun, kunnostamisen ja varsinkin restauroinnin²⁸⁹ arvioidaan usein tulevan liian kalliiksi, etenkin jos kyseessä on julkinen investointi. Esimerkiksi Bolognan historiallisen keskustan konservoivan kunnostamisen yhteydessä (Comune di Bologna 1979, 11) usein esitettynä mainittiin kysymys siitä, *onko sosiaalisesta näkökulmasta oikein tuhjata sosiaaliseen rakentamiseen tarkoitettua rahoitusta historiallisten kaupunkikeskusten kunnostamiseen*, kysyjien arvioidessa, että *samalla summalla oltaisiin rakennettu 30 %–50 % enemmän uusia asuntoja*. Restaurointi nähtiin elitistisenä ja liian kalliina, ainoastaan *sopivana rikkaille joilla on varaa typologioiden ja teknologioiden palauttamiseen*. Sassi di Materan luolakaupunginosan tapauksessa tätä ajatusmallia edusti Il Politecnicon raportti (Il Politecnico 1971, 99), joka paitsi näki vääränä Sassin luolakaupunginosan kunnostamisen luokalle, jonka ”kaupungiksi tehdyn kurjuuden” symboli se on, myös arvioi ainoana mahdollisena toimenpiteenä *sen osoittamista yhteiskuntaluokille, joiden tulot riittävät sen restaurointiin ja käyttöön*²⁹⁰.

Elokuussa 1983 sanomalehti Uusi aika kommentoi Sisäministeriön vaatimusta Jugendtyylisten puutalojen säilyttämisestä Kalliokadulla todeten, että *Rauman kaupunginhallituksen mielestä Vanhassa Raumassa on jo kylliksi suojeltavaa, enempään ei ole rahoja. Vanhoja rakennuksia on Raumalla kosolti, mutta niiden suojelemiseen ei riitä pelkkä halu ja tahto. Tarvitaan rahaa. [...] Rauman kaupunginhallituksen mielestä Rauma on tähän mennessä Vanhaa Raumaa säilyttäessään tehnyt riittävästi vanhojen puutalojen suojelutyötä, toisin sanoen uhrannut rahaa. Valituskirjelmässä todetaan Raumalla olevan yksi suojeltava kohde 70 asukasta kohden, joten suojeltavien rakennusten määrän lisääminen tulee käymään kaupunkilaisille ylivoimaiseksi eikä siten vastaa enää tarkoitustaan.*

Gentrifikaatiota puolustetaan historiallisen kaupungin ai-noana resurssina, ja sen vastustamista pidetään ideologisena ja vasemmistolaisena, kuten esimerkiksi ilmenee tässä Elisa El Harounyn (2008, 444) väitöskirjassa museoviraston virkailijan haastattelussa:

”Uudet omistajat ovat säilymisen paras turva. Raumakaan ei olisi koskaan lähtenyt niin voimakkaasti liikkeelle, ellei nuorta, uutta väkeä olisi hakeutunut sinne, jotka näkivät varaosapankkien ym. tarpeen ja jaksoivat tehdä yhteiseksi hyväksi töitä. Vanhat omistajat elää omaa rataansa, on vain se oma lähipiiri, vaikka on sympaattinen ilmapiiri muutoin Raumalla, mutta uudet omistajat ovat olennaisen tärkeitä, samoin Porvoossa. Vaikeimmat tapaukset ratkesivat ulkoa tuodun rahan, potentiaalinv avulla. [...] Ihan turhaa (gentrifikaation kritiikki). Se on luonnonlaki. Ne mammat, jotka myyvät talojaan, saavat sievoisen summan rahaa. Ovat hirveän tyytyväisiä ja tyytyväisenä asuu kerrostalossa ja istuu lasitetun parvekkeen takana. Sopii niille paljon paremmin kuin hoitaa ongelmallista tonttia kaikkine riesoineen. Tämä ideologia lähti 70-luvulla vasemmistolaisesta näkemyksestä, jossa pitää turvata nykyisten asukkaiden edut. Silloin, jos yhteiskunta tekee hyvin rajuja toimenpiteitä ja satsaa siihen, mutta kun rahalla ostetaan ne ulos sieltä, niin ihan hyväksyttävää.” (MV46)

²⁸⁸ Rakenna ja säilytä 1964. Professori Otto-I Meurmanin Uudessa Suomessa 20.10.1964 julkaistusta artikkelista Säilytä ja rakenna.

²⁸⁹ Ehkä myös siksi elitistiseltä kalskahtavasta restauroinnista käytetään kiertoilmaisua korjausrakentaminen?

²⁹⁰ Il Politecnico 1971, 99: *”Non si possono usare gli stessi strumenti operativi su un centro storico e su uno antropologico-culturale. [...] Qualsiasi operazione sui Sassi dovrebbe essere preceduta da una chiara valutazione di quelli che saranno i destinatari dei Sassi restaurati a cura del potere pubblico. [...] Restituire ad un luogo fisico che è il simbolo della subordinazione di classe i ceti lavoratori sarebbe un'operazione non solo antipopolare, ma anche profondamente antistorica. Scartata questa alternativa, non resta che quella di destinare i Sassi ad altre classi, i cui redditi permettano il restauro e l'uso dei Sassi stessi”.*

Mielikuva siitä, että suojelijat ovat oma kohtuuttomuuksiin pyrkivä erityisryhmänsä on tuotu esille rakentamalla olkinukke ”kaiken säilyttämisestä hintaan mihin hyvänsä”, jota seuraa esitys kirjoittajan edustamasta puolitiien tulkusta: ”Ei voida näet ilman muuta lähteä siitä yksinkertaisesta säännöstä, että jokainen arvokkaaksi todettu vanha on säilytettävä mihin hintaan tahansa.”²⁹¹

”Kehityksen ja uudistumisen yhteydessä pitäisi toisin sanoen arvokkaimman säilyä ja vain sen, mikä ei ole kestänyt aikaa, väistyä uuden tieltä. [...] Käytännöllinen vaikeus tulee eteen silloin, kun on ratkaistava, mikä on arvokasta ja säilyttämisen arvoista ja mikä sellaista, joka ei kestä ajan painoa. [...] Näistä vaikeuksista huolimatta ei voitane olla eri mieltä esimerkiksi siitä, että kaupunki, jossa on ajallista syvyyttä, jossa toisin sanoen eri aikakausien parhaat saavutukset jäävät pysymään, on ympäristönä rikas ja kiehtova.”

Vastaavaan argumentointiin perustui Materassa jo edellä (s. 61) siteerattu arkkitehti Vincenzo Baldonin kirjoitus vuodelta 1962; siinä toteutumiskelvottomina äärikantoina esitettiin täydellinen tuhoaminen tai kokonaisuudessaan kunnostaminen. Tuhoaminen ei tule kysymykseen, koska *dokumenttia, joka auttaa näkemään mistä kansamme on tehty, ei tuhota*, eikä kokonaisuudessaan säilyttämistä voi ajatella *koska se olisi liian kallista ja olisi hyödytöntä säilyttää kuollutta kaupunkia. Täytyy siis purkaa ne vyöhykkeittäin, ja säästää vain merkittävimmät.*”

Valinnan mahdollisuus johdattelevasti esitettyjen vaihtoehtojen välillä oli myös Visbyn historiallisen keskustan suunnittelusta vastaavan komitean julkaisussa vuonna 1974 (Visby 1974, 77). Kaupunginosan tulevan käytön vaihtoehtoina esitettiin sen aikaisten toimintojen eli asumisen, kaupan ja työpaikkojen säilyttäminen, alueen muuttaminen *puhtaaksi-viljellyksi* asuinalueeksi, alueeksi jossa asumisen lisäksi olisi paikallishallinto ja turismia, *intensiivisesti* turismille kehitetyksi alueeksi tai *voimakkaasti kasvatettaisiin* vapaa-ajan asumiseen. Näistä kaikki muut vaihtoehdot esitettiin ensimmäistä huonompina, myös sanavalintojensa vuoksi. Vanhankaupungin

viimeisessä suuressa purkutyössä, vuonna 1971 puretussa Östertullin korttelissa nähtiin sekä menetetty keski- luokkaistuneen kaupunkitilan mahdollisuus matkamuistomyymälöineen ja viihtyisine viiniravintoloinen, että hylättyjen rakennusten senhetkinen rappio, josta kirjoitettiin aisteihin vedoten:

Det är förstårs många som inte gillar det här med rivningen. Här kunde man haft torghandel, souvenirbutiker och mysiga vinrestauranger på gården, och samtidigt bevara de gamla husen, sa dem som tittade på grävskopan igår.

*Andra, som struntar i om den gamla miljö och inte men som är lite lessna över att Östertull rivs, det är dem som socialmyndigheterna kallar 'vinddrivna existenser'. De har nämligen haft en fristad i Östertulls många övergivna lokaler. Stick to näsan i det gamla bryggerhuset t. ex. Där doftar det T-spirit så att man blir på lyran av bara lukten!*²⁹²

Suojelun keinotekoisuutteen ja jatkuvuuden jarruttamiseen kohdistuva kritiikki, sekä vaatimus oikeudesta ”oman aikakauden jälkien näkymiseen” on usein toistuva repertuaari. Vuonna 1982 Arkkitehti-lehdessä julkaistu Timo Penttilän Suomi rakentaa 6 -näyttelyä kommentoinut artikkeli ”Ympäristöopin ensimmäinen sato” (Penttilä 1982, ks. myös Tuominen 2004) kritisoi ”ympäristöteorian hennolla langalla pluralistiseksi ja relativistiseksi läjäksi mitä erilaatuisinta rekvisiittaa” nimeämiään *säilyttämisen* ja *museoimisen* perusteita: ”*Uutuus ei ole päämäärä sinänsä kuten kiihkein modernismi uskoi, mutta sitä ei ole myöskään vanhuus, niin kuin ympäristöoppi opettaa.*” Artikkelissa Penttilä arvioi ”alkuperäisen” rakennetun ympäristön kunnioittamisen tuottavan paradoksaalisesti epäaitoa ja uusvanhaa arkkitehtuuria, vaikka ympäristöstään rohkeasti poikkeava rakennus voisi muodostaa uudenlaisen ympäristön tärkeän perintötekijän. Saman ajatuksen oli esittänyt jo yliormestari Lauri Aho puheenvuorossaan Rakenna ja säilytä -kongressissa: ”*Esimerkiksi liikenteen vaatimat järjestelyt, ympyrät, risteykset, viaduktit ja alikäytävät, ovat sen kehitysvaiheen ilmauksia, jota me elämme*” (Rakenna ja säilytä 1964, s. 5–8).

²⁹¹ Rakenna ja säilytä 1964, s. 5–8. Yliormestari Lauri Ahon puheenvuorosta Elämänympäristömme muuttuminen.

²⁹² Gotlänningen 28.10.1971, 13.

Tarkemmin määrittelemätöntä suojelua ajavat abstraktit viitaukset ”paikan henkeen” saivat ajoin konkreettisemmän muodon. Esimerkiksi Rakenna ja säilytä -kongressin julkaisussa Otto-I. Meurman mainitsi kaupungin materiaalsen jatkuvuuden säilyttämisen keskeiset elementit, materiaalin ja mittakaavan kuvauksessaan uudisrakennuksesta, joka rikkoo kaupunkikuvan: *”monikerroksinen lasin ja kuparin päällystämä suuri rakennusmassa, joka mittasuhteiltaan repeytyy irti ympäristöstään ja särkee kaupungin vanhan ja sopusuhtaisen mittakaavan.”* Pekka Kärjen artikkeli Vanhan Raahen suojelusta²⁹³ toteaa, ettei muinaistieteellinen toimikunta selkeästi vaatinut rakennusten säilyttämistä, vaan mittakaavan ja rakennustavan jatkuvuutta. Myös museoinnin kiistäminen oli argumentoinnissa tärkeää: *”Muinaistieteellinen toimikunta totesi, ettei säilyttämisen tavoitteena ollut ‘kuollut museokaupunki’”*

Elävän kaupungin konstruoiminen

Elävä kaupunki on ollut vasta-argumentti syytöksille ”totalitäärisestä ja puusilmäisestä kaiken suojelusta”. Laura Tuominen (2004, 94) kirjoittaa elävyykeskustelusta artikkelissaan ”Museoiminen” metaforana ja rakennussuojelukriittisenä argumenttina:

”Yleisellä tasolla ajatusta ‘elävästä’ kaupunkimiljööstä voi pitää kiteytymänä useamman vuosikymmenen, 1950–70-lukujen, kansainvälisestä arkkitehtuurikeskustelusta. [...] Elävyys liitettiin tuolloin erityisesti ihmisten aktiivisuuden ja viihtymisen mahdollisuuksiin kaupunkikeskustoissa, sekä maksuttomaan oleskeluun että kuluttamiseen. Kuluttaminen yhdisti ‘elävyyden’ myös kaupallisiin intresseihin ja kaupunkitilan kaupalliseen kannattavuuteen. Kummassakin tapauksessa kuva ‘elävyydestä’ kuitenkin perustuu ihmisten läsnäololle, osallistumiselle ja (vapaa-ajan) näyttäytymiselle.”

Maksuttoman oleskelun ja kuluttamisen välillä vallitsee ideologinen ja poliittinen jännite ei-toivotusta oleskelusta ja ei-toivotuista oleskelijoista, ja koko elävöittämissuostelun taustalla piilee usein ääneen lausumaton kysymys siitä, kenelle kaupunkia elävöitetään. Historiallisiin keskustoihin toivotaan viihtyisiä viiniravintoloita hylätyssä talossa tenuta juovien sijaan, sekä asukkaiksi sivistyneistöä, joka jakaa kulttuuriperin-

tödiskurssin pohjana olevan koulutustason ja arvomaailman. Kaupan tai kiinteistönomistajan tarpeista lähtien elävöittävän keskustan liikehuoneistoihin toivotaan maksukykyisiä vuokralaisia, ja kaupungissa vierailemaan parempaa kulttuuriturismia.

Markkinatalouden ehdoilla pelaava elävöittäminen voi muodostaa uhan autenttisuudelle, mutta kulttuurilähtöinen elävöittäminen tarvitsee rahoitusta sekä toteutuksen että usein myös toimintansa aikana. Penttilä kirjoittaa kärjistäen Tampereen Verkatehtaan tapauksesta:

”Todellinen syyllinen on aina oikeassa olemaan tottunut, muita syyttelevä ns. älymystö: ensisijaisesti museovirasto, mutta välillisesti myös arkkitehtikunta erilaisine juryineen – nuo päämäärättömät hysyttelijät ja päivittelijät, nuo farisealaiset, joiden mielestä jokaisesta käytöstä poisjäävästä meijeristä ja pumppukopista pitäisi Kulttuurin nimissä tehdä museo tai ‘edistysellinen teatteri’, mutta joilla silloin kun yhteiskunta melko väijäämättömien lakiensa mukaisesti luo nahkaansa, ei ole mitään merkittävää panosta peliin pantavaksi.”

Diskurssien rakentamassa kaupungissa ideaalinen tila ja käyttötila voivat olla erillään toisistaan, jopa toisilleen tuntemattomia. Sassi di Materan osalta suuri osa keskustelusta on käyty abstraktilla tasolla, jossa vastakkain on asetettu talonpoikaiskulttuurin yhteisöllisyys ja solidaarisuus, ja toisaalta yhteiskunnallinen epäoikeudenmukaisuus. Kolmantena ideaalitulana on esitetty luola-asumisen ekologinen kestävyys, joka näkyy varsinkin Pietro Laureanon tulkinnassa kaupungin merkityksestä. Käytännössä yksimielisyyttä siitä elävöittäkö kohdetta asumislähtöisesti vai kulttuurilla ja turismilla ei olla saavutettu. Rakennuskannan kunnostamista asuinkäyttöön jarrutettiin ja vastustettiin 1950-luvulta 1970-luvulle, ja erikoislakien rahoitus käytettiin lähinnä asukkaiden evakuoimiseen; vuoden 1986 laki suuntasi rahoituksen selkeämmin kaupunginosan suojeluun ja sen asuttaminen oli kirjattu tavoitteisiin, mutta kaksivuotissuunnitelmissa olleet sosiaalisen asumisen kohteet eivät ole lukuisien vastoinkäymisten jälkeen koskaan valmistuneet, ja suuri osa kunnostetuista asunnoista on joko kiinteistöissä, joita ei koskaan pakkolunastettu ja joita

²⁹³ Kärki 1987, 144–145.

on voitu laajentaa 30 vuoden hallinnointisopimuksella vuokralle saaduilla huoneilla. Kauppa luolakaupunginosassa toimii turismin ehdoilla; Penttilän edellä siteerattuun artikkeliin viitaten, ”farisealaiset” voivat paheksua sitäkin, mutta kaikkien suunnitelmissa olleiden museoiden ja kulttuurin monitoimijoiden toiminnan rahoittaminen näyttää käytännössä olevan heikolla perustalla. Vuosien 2014–2019 hoitosuunnitelmassa elävöittämistä ja elävöitymistä arvioidaan numeroina: asukkaiden määrä viittaa vuoden 2001 väestölaskentaan, ja sen lisäksi muita parametreja ovat kulttuuri-instituutiot, taiteilijateljeet, kulttuuriyhdistykset, majoitus, ravintolat, käsityöt ja palvelut.

Vanhassa Raumassa kunnostetaan asukkaille, mutta kaupunginosan rakennuskantaa kunnostavat etenkin ne, joilla on varaa kunnostuttaa tai taitoa kunnostaa itse. Kaupunginosan keskustafunktiota ja kauppa kannustetaan ainakin puheissa, mutta suuret marketit ovat muuttaneet kaupankäynnin rakennetta päivittäistavarakaupasta kohti erikoiskauppaa. Elävyys mainitaan hoito- ja käyttösuunnitelmassa Vanhan Rauman visiossa vuodelle 2025: *Vanha Rauma on elävä, kansainvälisesti arvostettu ja esimerkillisesti hoidettu maailmanperintökohde, jossa Rauman kaupunki toimii hyvässä yhteistyössä asukkaiden, yrittäjien ja muiden osallisten kanssa.*

Visbyssä oli jo varhain vakiintunut iskulauseeksi ”*det levande innerstad*”. Vanhan keskustan suojelun julkilausutuksi tavoitteeksi oli jo vuoden 1974 suunnitelmissa asetettu laadukkaaksi asuinalueeksi pyrkiminen muita toimintoja unohtamatta. Turismi, tapahtumat ja kaupunkitilan karnevalisoituminen ovat vahvasti näkyvissä ja monen toimijan intresseissä. Vuoden 2003 hoitosuunnitelman otsikossa *En levande innerstad* kuvataan elävyyden elementtejä seuraavasti:

Staden är inte bara byggnader, gator och torg. Det handlar också i hög grad om innehållet, stadens liv och platser för utbyte av varor, tjänster och möten mellan människor. Stadskärnan är den del av staden som traditionellt utgjort centrum för handel, service, finansiella tjänster, förvaltning etc.

Ohjeistuksen diskurssit

Ohjeistuksen diskursseissa viranomaiset rakentavat faktuaalisia, muut tulkinnat syrjäyttäviä selontekoja sanavalinnoillaan *tulee, täytyy, pitää, ei saa*, ja kaiken subjektiivisuuden häivyttävänä kielellisenä rakenteena käytetään usein passiivia. Ohjeistus on ensisijaisesti suunnattu asukkaille ja suunnittelijoille.

Paikalliset toimijat voivat vedota kansainvälisiin viranomaisiin korkeimpana auktoriteettina, kuten tapahtui Vanhassa Raumassa kohteen maailmanperintöluetteluun liittäminen jälkeen:

Vanha Rauma ja Suomenlinna ovat rinnastettavissa esimerkiksi Rooman historialliseen keskustaana, pyramideihin tai Intian kuuluisaan Taj Mahal -temppeliin. UNESCO:n maailmanperintökomitean vuosikokous teki perjantaina tätä merkitsevän päätöksen hyväksyessään ensimmäiset suomalaiset kohteet ns. maailmanperintöluetteluun. [...] ”Se siis velvoittaa kaupunkia ja luultavasti ja toivottavasti myös valtiota. Vanhassa Raumasahan on voitu tehdä lukuisia myönteisiä asioita hyvin vähällä rahalla”²⁹⁴.

Valtion tuki on jäänyt niin olemattomaksi, ettei Suomi Koivulan mielestä ansaitsisi lainkaan Vanhan Rauman kaltaista kulttuurikohdetta. Sen entistämiseen ja kunnostukseen ei ole ollut riittävä muutamia satoja tuhansia markkoja samaan aikaan, kun tehdään päätöksiä miljardeista. [...] – Vanhan Rauman nimeäminen maailmanperintölistalle muiden maailman ihmisten joukkoon, ei ole yksin arvoa lisäävä, vaan myös velvoittava päätös. Kansalliseksi suojelukohteeksi arvotettua Vanhaa Raumaa on valtion yhä vaikeampi sivuuttaa”²⁹⁵.

²⁹⁴ Länsi-Suomi 14.12.1991.

²⁹⁵ Satakunnan Kansa 14.12.1991.

TUTKIMUSKYSYMYKSIIN VASTAAMINEN

Kuten luvun II alaotsikossa Suojelun kriteerit, määritteet ja tavoitteet totesin, suojelun tavoitteet ovat laajentuneet ja syventyneet. Uutta historiaa syntyy jatkuvasti, ja mahdollisesti myös ”nykyhetken” etäisyys ”menneisyydestä” on vuosissa mitaten lyhentynyt. Kun varhaisessa rakennussuojelussa keskityttiin monumentteihin, ja vielä 1960-luvulla katsottiin suojeluksi riittävän muutaman edustavan rakennuksen museoinnin sekä kaupunginosan ”hengen ja mittakaavan säilyttämisen”, puhutaan nyt talousrakennuksista, pinnasta ja patinasta, sekä useimmissa tapauksessa pyritään laajemman kokonaisuuden lisäksi aitojen rakennusosien säilyttämiseen. Keskustelu toiminnallisesta autenttisuudesta nivoutuu immateriaaliperinnön tulemiseen suojelun kohteeksi.

Kysyin johdannossa, onko historiallisten keskustojen suojelu ollut vain yhden sukupolven projekti, vai onko siihen onnistuttu myös vetämään mukaan ”perinnettä välittävät” vanhukset ja ”kotipaikkarakkaiksi kasvatettu” jälkipolvi. Kaikissa kohteissa kotipaikkarakkaus ja -toiminta on ylläpitänyt yhteenkuuluvuutta, sukupolvien jatkuvuutta ja suojeludiskurssin legitimitteettiä paikallisesti jaettuna merkityksenä; kohteisiin muuttaa kuitenkin myös uusia asukkaita, jotka ovat valinneet asuinpaikkansa esimerkiksi kaupunkisuojelumyönteisenä elämäntapavalintana.

Akselilla **elävä – kuollut** historiallisen kaupunkitilan elävänä säilymisen keskeinen tekijä on sen asumiskäytön säilyttäminen. Edellä mainitussa elävyys- ja **elävöittämiss keskustelussa** historiallisia kaupunkeja on elvytetty ja *elävöitetty asumislähtöisesti* (housing-led revitalization) tai *turismin ja kulttuurin lähtökohdista* (Tourism and culture-led revitalization). Ensiksi mainitusta teoksessa *Revitalizing Historic Urban Quarters*²⁹⁶ on esimerkkinä Bolognan historiallinen keskusta, New Yorkin SoHo ja Pariisin Marais -kortteli, jälkimmäisestä samassa lähteessä mainitut Lowellin tekstiiliteollisuuskaupunki Massachusettsissa, Castlefieldin alue Manchesterissa ja Temple Bar:in kaupunginosa Dublinissa. Asukastiheydessä on joka tapauksessa tapahtunut muutos asumisväljyyden kasvaessa. Asukasluvun vähenemistä tulisi voida jarruttaa myös aktiivi-

sella politiikalla. Tutkimuskohteissa asukkaiden tekemiä ja teettämiä korjaus-, ylläpito- ja restaurointitoita on tuettu rahoituksella ja lainatakuulla. Suojellun kaupungin uusi status on voinut johtaa asukaskannan muuttumiseen ja valikoitumiseen postmodernin elämäntapavalinnan seurauksena. Kaupungin vuotuiseen väestödynamiikkaan voivat kuulua loma-asukkaat ja matkailijat. Kaupunkitilassa oleskelevien asukkaiden ja vierailijoiden määrään vaikuttaa katutilan miellyttävyys, tai sen puuttuminen. Myös muita toimintoja, kuten kauppaa, tulisi tukea – tai ainakin olla hankaloittamatta. Julkisten toimintojen sijoittaminen historialliseen kaupunkikeskukseen tuo sinne kassavirroista ainakin jossain määrin riippumatonta aktiviteettia. Elävyys- ja elävöittämiss keskustelu sivuaa usein kaupungin tuotteistamista, jonka tarkastelussa keskeinen kysymys on se, miten kaupunki on tuotteistettu, kenelle ja kenen eduksi. Kahdessa kolmesta tutkimuskohteesta kaupungin taloudelle tärkeä matkailuelinkeino on tuonut mukanaan omat aktiviteettinsa: majoituksen, ravintolat ja matkamuistomymälät. Turismi on kuitenkin molemmissa kausiluontoista, ja sen tasaisempaa jakautumista koko vuodelle voidaan pitää tavoitteena sekä elinkeinon jatkuvuuden että lyhyen ja intensiivisen huippukauden kaupungille aiheuttaman rasituksen vuoksi.

Tarkastellessani kohteita akselilla **autenttinen – epäautenttinen**, olen joutunut miettimään autenttisen vastakohtaa, joka voisi olla epäaito, kopio, jäljitelmä, reproduktio, pastissi, kloonit, väärennös tai johdannainen. Kaikki rakennukset ovat jossain vaiheessa olleet uudisrakennuksia, mutta siitä huolimatta juuri modernin aikakauden rakennusten sovittaminen historialliseen kulttuuriympäristöön on usein muodostanut aiempaa jyrkemmän repeämän jatkuvuudessa, useimmassa tapauksessa mittakaavansa, muotokieleensä, detaljimaailmansa, laajemman materiaalipalettinsa ja värityksensä vuoksi. Uudis- ja täydennysrakennusta rajoitetaan kaikissa kohteissa ja säädellään edellä mainittujen aspektien osalta, sekä kaupunkitilan näkymiä suojellen. Myös historiallisten rakennusten sisätiloissa, detaljeissa ja pinnoissa on tapahtunut muutoksia. Suojelun tavoitteet ovat syventyneet nykypäivää kohden tullessa, mikä kääntäen tarkoittaa sitä, että varhaisemmissa suojelun

²⁹⁶ Tiesdell 2001.

kohteissa on voitu peruskorjata nykyisen arvion mukaan ras-kaalla kädellä sekä sisätiloja että ulkoverhoilua. Hyvällä tuu-rilla alkuperäiset pinnat ovat säilyneet seinälevytysten ja lattiapinnoitteiden alla.

Vanhankaupungin säilyttäminen autenttisenä tarkoittaa materiaalisen autenttisuuden lisäksi myös toiminnallista autenttisuutta. Elinkeinot ja kaupan rakenne toki ovat muuttuneet ajan kuluessa, mutta historiallisille kaupunkikeskustoille on modernistisen kaupunkisuunnittelun vyöhykejatteluun verrattuna ollut leimallista toimintojen moninaisuus ja yhteiselo, kun kaupunginosassa on asumisen lisäksi käyty kauppaa ja tehty työtä. Perinteiset elinkeinot ovat voineet syrjäytyä suuremman yhteiskunnallisen muutoksen myötä, mutta toisaalta niitä voidaan pyrkiä säilyttämään osana matkailijoita houkuttelevaa omaleimaisuutta. Materiaalisen autenttisuuden ja kaupunkielämän jatkuvuuden välille voi syntyä ristiriitaa ainakin esteettömyys- ja turvallisuusvaatimusten osalta, sekä esimerkiksi ravitsemusalan liikkeisiin kohdistuviin asiakkaiden ja henkilöstön saniteettitilojen määrän ja laadun vaatimusten suhteen. Historiallisen autenttisuuden rinnalle asukkaiden näkökulma, sekä asukkaiden oikeutetut intressit, jotka voivat koskea lisärakentamista tai asunnon arvon kehityskulkua. Elämän jatkuvuus voi jopa muodostaa uhan suojelulle, mutta sitä täytyy voida suvaita – ja ohjailta – jatkuvuuden edellytyksenä. Vanhojen asuntojen koko vastaa harvoin nykyajan vaatimuksia, ja asumismukavuudessa vaatimustaso on noussut, tuoden mukanaan lämmityksen, juoksevan veden ja WC:n. Kunnallistekniikka ja muut teknologiset uutuudet (antennit, lautasantennit, aurinkopaneelit, ilmalämpöpumput, ovipuhelimet, valvontakamerat, liikennemerkit, kadunkalusteet) kerrostuvat kaupunkikuvaan, paikoin hallitsemattomasti. Kiristyvät energiansäästöön vaatimukset eivät ole sellaisenaan sovellettavissa historiallisiin rakennuksiin. Kaikkien kohdekaupunkien osalta muutospaineeseen on reagoitu korjausrakentamisen ohjeistuksessa. Lisensiaatintyössäni esille nousseiden teemojen perusteella yksi käytännön kaupunkisuojelun ongelmakohta on henkilöautoliikenteen ja -pysäköinnin sovittaminen historiallisen kaupunkirakenteen kanssa. Lasten leikkipaikkoja ei

vanhoissa kaupungeissa suunniteltu erikseen, mutta historiallisesti muuttuva lapsuus sekä kaupunkiympäristön todelliset tai kuvitellut vaarat nostavat tämänkin kysymyksen ajankohittaiseksi.

Historiallisessa kaupunkiympäristössä asuminen – tai sen uudelleen asuttaminen – on mielestäni mahdollista ja jopa välttämätöntä, jotta historiallinen kaupunki säilyisi. Kaupunginosan hoitoennuste huononee, jos se on ollut hylättynä ja rappiolla jo kauan; riittävä asukastiheys olisi saavutettava ja ylläpidettävä. Turismiin perustuva talous voi samanaikaisesti olla uhka ja mahdollisuus. Julkisen toiminnan tulisi pystyä taspainottamaan ”liike-elämän realiteettien” ohjaamaa opportunistista kaupunkitilan ja rakennusperinnön käyttöä. Taloudellisesti kannattamaton kulttuuritoiminta saattaa tarvita julkista tukea. Kaiken rahoituksen tulee kuitenkin olla kontrolloitua ja läpinäkyvää.

Kohteiden arvot

Jo aiemmin mainitun Eva Vicenten (2010, 22–23) mallin mukaan olen jakanut kohteiden arvot kahteen luokkaan. **Käyttöarvoon** kuuluvat kulttuurikäyttökysyntä monumenttina jossa voi vierailta, tai ei-kulttuurikäyttökysyntä kuten asuminen, kauppa, tuotanto ja majoitus. **Käytöstä riippumaton arvo** kattaa optiokysynnän (*option demand*), eli mahdollisuuden käyttää kulttuuriperintöä tulevaisuudessa, olemassaoloon perustuvan kysynnän (*existence demand*) jonka mukaan kulttuuriperinnöllä on itsenäinen arvonsa sen käytöstä tai käytettävyydestä huolimatta, ja ”perintökysynnän” (*bequest demand*)²⁹⁷, jossa kulttuuriperintö nimensä mukaisesti säästetään tuleville polville uusia tulkintoja, käyttötarkoituksia ja arvoja varten. Maailmanperintösopimuksen ideologisen pohjana on kohteiden itseisarvoisuus, ja tavoitteena ihmiskunnan yhteisen kulttuuriperinnön säästäminen tulevaisuuteen. Maailmanperintösopimuksen 1. artiklassa määritellään yleissopimuksen tarkoitamaksi kulttuuriperinnöksi kohteet, jotka ovat historian, taiteen, tieteen, estetiikan, etnologian tai antropologian kannalta yleismaailmallisesti erityisen arvokkaita

²⁹⁷ Vicente 2010, 23: ”that is based on the utility that individuals of present generations obtain from the knowledge that heritage goods can be enjoyed also by future generations.”

(*OUV*). Historian kannalta arvokkuus kattaa kohteen historiallisen arvon, ikäarvon ja muistoarvon, taiteen kannalta arvokkuus kohteen taiteellisen ja esteettisen arvon, ja tieteen kannalta arvokkuus tieteellisen arvon, johon voidaan laskea kuuluviksi myös etnologinen ja antropologinen arvo²⁹⁸.

Käyttöarvo ja käytöstä riippumaton arvo eivät ole toisistaan riippumattomia: käyttöarvosta syntyvä taloudellinen apu auttaa historiallisten kaupunkikeskustojen suojelussa myös ”perintökysyntää” varten. Tulevaisuuden käyttötarkoituksia odottaessa voimme sekä maailmanperintöluetteloon listattujen että muiden historiallisten kohteiden osalta noudattaa sääntöä ”älä korjaa ehjää”: suojelun tavoitteet ovat syventyneet vuosikymmenten aikana, ja mahdollisimman paljon suojeltavaa säilyy, jos pidättäydytään kaikista tarpeettomista toimenpiteistä. Haastattelut ja muusta aikalaiskirjoittelusta muodostuva lähdemateriaali ovat tukeneet alkuperäistä hypoteesiani historiallisen kaupunkitilan käyttöarvosta, ja nimenomaan käyttöarvon tarpeellisuudesta historialliselle kaupunkitilalle, koska pelkkä käytöstä riippumaton arvo ei yksin pysty taloudellisesti takaamaan riittävää huoltoa ja ylläpitoa.

Käyttöarvon lisäksi kohteella voi olla käytön tuoma arvo, joka ei ole mielestäni ensiksi mainitun kanssa sama asia, vaan kollektiivisen toiminnan paikkaan kerryttämää ”henkilökohtaisten muistojen patinaa”, joka sitoutuu intiimisti kehon muistiin, ääniin, tuoksuihin, tilaan, valoon ja pintoihin. Tohtori Riitta Salastie (1999, 123) käyttää siitä nimitystä *The Value of Continued Everyday Use*:

The value of place is related to the usefulness of the place: The places are valued because they are used; because they are part of the everyday life. If demolished, as individuals or as ordinary wooden structures the loss might not be so great, but the demolishing of a great number of such homes and life patterns would

necessarily also reduce the value of the whole place. [...] where the urban tradition is not based on any planned physically clearly definable urban spaces and entities, but on the groups and rows of individual sites which together make up the whole place.

Materan Sassin luolakaupungin jälleenasuttaminen on ainoa ajateltavissa oleva tapa rahoittaa sen kunnostaminen ja kunnossapito. Asuinkäytön lisäksi paikallinen talous tarvitsee matkailuelinkeinoa, ja myös paikallinen politiikka on ottanut sen keskeiseksi teemaksi ohjelmissaan. Paikalliset poliitikot odottavat suuria turismin tuomalta kehitykseltä, maailmanperintöstatukselta kaupungin tuotteistamisessa ja tuoreeltaan Materan valinnalta vuoden 2019 kulttuuripääkaupungiksi. Uutta valtion, alue- ja EU-rahoitusta odotetaan ja lupailaan.

Kaupungin ”pittoreskius” ja arvo turistikohteena nähtiin jo 1930-luvulla, ja sen käytöstä riippumaton arvo on tunnustettu jo vuoden 1952 erityislain artiklassa n. 9, jossa *Genio Civilen* tehtäväksi annettiin pakkolunastettujen kiinteistöjen sulkemisen lisäksi alueen yleinen kuntoonpano jota edeltäisi sopiminen yli-intendentinkonttorin kanssa siitä, mikä tulee huomioida *panoraaman suojelemiseksi*²⁹⁹. Kulttuuriperinnön tuleville sukupolville säilyttämisen tärkeys on jaettu diskurssi, ja historiallisesti kohteen sisäänrakennettu, erityisesti maisemallinen arvo on huomioitu.

Vanha Rauma on sekä asukkaiden että kaupan käytössä, ja se näyttäytyy *slow life* -pikkukaupunkina suuremman kaupungin kyljessä. Ilman roolia ja merkitystä jääminen ei uhkaa Vanhaa Raumaa, sillä kaupunginosalla on edelleen kiistämätön keskustafunktio. Asuinalueena kaupunginosa on tavoiteltu, mutta erikoiskauppaan keskittynyt vähittäiskauppa kärsii jossain määrin kilpailuasemastaan suurten yksiköiden paineessa. Rauman kaupunki ei varsinaisesti tarvitse turismia elinkeinona. Kulttuurikäyttökysyntä koskee neljää museon omistamaa kiinteistöä.

²⁹⁸ Ks. myös Jokilehto 2008, 5: ”Thus, article 1 answers the question about cultural values of monuments and sites that should be protected: Firstly, there is the value ‘from the point of view of history’ (= historical value, ‘old age value’, commemorative value); secondly, there is the value ‘from the point of view of art’ (= artistic value, aesthetic value); thirdly, one finds the value ‘from the point of view of science’ (= scientific value), and finally there are also values ‘from the ethnological and anthropological point of view’ (which can also be understood as scientific values)”.

²⁹⁹ LEGGE 17 maggio 1952, n. 619 Art. 9: Il Genio civile [...] provvede altresì a quelle di sistemazione generale della zona, previ accordi con la Soprintendenza ai Monumenti per quanto riguarda la tutela del panorama.

Nykyhetkenä kaupunkisuojelelun kritiikki on harvinaista, ja suunnitelma kaupunginosan kunnostamisesta on hyväksytty osaksi valtavirtaista diskurssia. Vanhan Rauman käytöstä riippumaton arvo on tunnustettu kansallisella tasolla. Vielä 1980-luvulla kun suojelukaava vahvistettiin, piti osa toimijoista rakennusperinnön laajamittaista suojelua resurssien haaskaamisena, ja kohteen maailmanperintöluetteloon liittämisen yhteydessä rakennusten kunnostamista kuvattiin edelleen taloudellisenä taakkana jonka tulisi olla valtion, ei yksityisten kansalaisten vastuulla (Satakunnan Kansa 14.12.1991). Suojelun puolesta argumentoitiin kohteen ainutlaatuisuudella tai pikemminkin ainutlaatuisella kansallisen tason edustavuudella. Paikallinen diskurssi keskittyy konkreettisiin ja käytännöllisiin kysymyksiin.

Keskiaikainen **Visby** on jossain määrin ollut turistikohde jo 1800-luvun jälkipuoliskolta alkaen, jossain määrin jopa asuinikäytön kustannuksella kesän huippusesongin aikana, jolloin moni kaupunginosan asukas pakenee mökilleen. Kauppa ja turismia palveleva toiminta kuten ravintolat ja majoitus ovat keskittyneet nyt kuin myös lähimenneisyydessä keskiaikaisen kivistä rakennetun ytimen pääkaduille, tärkeimmät historialliset rakennukset ovat yleisökäytössä; keskiaikaista ydintä kehystävä puukaupunki on luonteeltaan asuinalue.

Kaupungin keskiaikainen imago on vahvasti tuotteistettu, ja kaupunkielämään kuuluu myös keksittyjä kollektiivisia rituaaleja, kuten vuodesta 1984 alkaen vuosittain elokuussa vietetyt Keskiaikaviikot, jonka ohjelmatarjontaan myös Gotlannin museo osallistuu pedagogisella ohjelmalla. Kulttuuriperinnön taloudellinen arvo perustuu suurimmaksi osaksi sen käyttöarvoon: kulttuurikäyttökysyntä koskee Gotlannin museon omistamia kiinteistöjä.

Kohteen itsearvosta johtuva, käyttökysynnästä riippumaton arvo on tuotteistamalla muutettu käyttöarvoksi, ja mahdollisuuskysyntä muuttuu lupaukseksi uusista matkailijoista. Kirkkoraunioita käytetään kaikenlaisiin tapahtumia, häistä jonglööriesityksiin. Nykyhetken paikallisesta diskurssista en ole löytänyt argumentteja itse kaupungin kunnostamista vastaan, ja Visby näyttää jo aikaisin hyväksyneen roolinsa kotimaan matkailijoille suunnattuna kohteena joka on ”melkein ulkomailla”. Tuottamattoman itseisarvoisen rakennusperin-

nön ylläpito voi olla ongelma: helmikuussa 2012 kaupunginmuurin itäosassa tapahtui sortuma, jota kuvailtiin ”yllätyksenä”. Gotlannin museo ilmoitti, ettei heillä ole tarpeeksi resursseja muurin ylläpitokorjaukseen, ja aktivoi kampanjan kerätäkseen rahaa tekstiviesteillä.

Käytännön arviointi

Mitä ”hyvä kaupunkisuojaus” oikeastaan tarkoittaa? Kaupunkisuojelelun onnistumista arvottaakseni olin laatinut tutkimuksen kolmannessa osassa esitellyn nelikentän akseleille elävä - kuollut ja autenttinen - epäautenttinen ja lähtenyt oletuksesta, että hyvä kaupunkisuojaus säilyttää kaupungin mahdollisimman lähellä alkuperäisistatustaan, autenttisenä ja elävänä. Suojelun pohjana tulee olla lainsäädäntö ja rakennusperinnön inventointiin perustuva sitova kaavainstrumentti, sen toimeenpanon välineenä valistus, ohjeistus ja neuvonta sekä tavoitteiden jaettuina arvoina vahvistavana tekijänä toimijoiden osallistuminen ja dialogi viranomaisen kanssa. Olen arvioinut käytäntöä saavutustensa perusteella. Usein ne ovat laadullisia, mutta joskus myös määrällisiä, kuten asukasluvun kehitys, vierailijoiden määrä tai kunnostettujen rakennusten prosenttiosuus. Eri toimijoiden kvalitatiivinen arvio hyvästä saattaa sen sijaan vaihdella paljon. Olen kiinnittänyt erityistä huomiota modernin elämän tarpeiden ja historiallisen kaupunkitilan, asuinkannan ja materiaalien väliseen konfliktiin kaikissa kolmessa tutkimassani tapauksessa. Historiallisen kaupunkitilan käyttöä rajoittavat sekä viranomaiset, että itse kaupunkitila. Myös tilan näkeminen käyttötilana tai idealisoituna tilana voi synnyttää jännitteitä. Itse suojelun oikeutusta ja tarpeellisuutta ei kukaan ole varsinaisesti enää kyseenalaistanut, vaan siitä on tullut osa hallitsevaa diskurssia.

Yhtenä käytännön arvioimisen työkaluna olen käyttänyt UNESCO:n vuoden 2008 manuaalissa mainittuja kestävästä kaupunkisuojelelun – tai pikemminkin elävöittämisestä – kolmea pääkohtaa: 1) hyvää hallintoa ja poliittista tahtoa, 2) integraatiota ja kestävästä kehitystä sekä 3) osallistumista, vuoropuhelua ja valmennusta. Näiden rinnalla olen tarkastellut kahteen pääkohtaan liittyviä instrumentteja, eli hallinnon instrumentteina lainsäädäntöä ja suunnittelua, osallistumisen ja vuoropuhelun instrumentteina asukkaiden kuulemistä, valmennuksena rakennussuojelelun kansantajuistamista.

Hallinnon ja poliittisen tahdon tehtävänä on päättää, mihin suojelussa ja koko kaupungin kehittämisessä pyritään. Edellä mainittu UNESCO:n manuaali (2008, 52) kuvaa hyvää hallintoa *taloudellisten kumppanuuksien, vastuun ja kykyjen muodostamana ketjuna*. Jokaisella kaupunginosalla ja kaupungilla on oma suunnittelu- ja hallintajärjestelmänsä. Niiden välille on tärkeää luoda yhteistyö, joka kannustaa historiallista kaupunginosaa suhteessa koko ympäröivän alueeseen hallinnoivaan tehokkaaseen toimintamalliin. Kumppanuudet historiallisten kaupunginosien, kaupunkien, alueiden ja valtioiden välillä voivat tukea integroitua, johdonmukaista ja kestävä hoitoa.

Integraation ja kestävä kehityksen tulee olla kaiken suunnittelun pohjana. UNESCO:n manuaalin (2008, 55) mukaan historiallisten kaupunginosien elvyttämistä saadut kokemukset osoittavat vain tiettyä rakennusperinnön osaa koskevien, vuorovaikutuksen laajemman alueen kanssa huomioimatta jättävien toimenpiteiden rajoittuneisuuden. Tavoitteen parantaa elämänlaatua historiallisella alueella on liitettävä kestäväan integraatioon ympäröivän kaupungin kanssa. Tämän lisäksi todetaan, että jokaisella strategialla on oma aikataulunsa ja sen tulevat vaikutukset olisi ennakoitava, erityisesti turismin alalla.

Osallistumisen ja vuoropuhelun instrumenteista ja asukasdemokratiasta kaupunkisuunnittelussa on puhuttu paljon viime vuosikymmenien aikana. Valmennus pyrkii konkreettisen korjausrakennusneuvonnan kautta rakennussuojelun sisäistämiseen ja itseohjautuvuuteen. UNESCO:n manuaalin (2008, 58) mukaan osallistumiseen ja asukkaiden kuulemiseen on liitettävä todellinen poliittinen tahto, tai muuten siitä ei ole juurikaan hyötyä. Opas varoittaa viranomaisten johtaman asukkaiden kuulemisen kanssa samanaikaisesta epävirallisesta toiminnasta, kuten riippumattomista asiantuntijoista, painostusryhmistä ja epävirallisista kokouksista viranomaisten toimia vastaan: tässä tilanteessa on vaikeaa luoda luottamuksen ja yhteistyön ilmapiiriä.

Materassa voidaan nähdä paljon (eripuraista) poliittista tahtoa ja vähemmän hyvää hallintoa: instrumenteista viranomaiset

ovat tuottaneet vaikuttavan määrän lainsäädäntöä ja suunnittelua. Raumalla saa hallinto ja poliittinen tahto puoltavan arvosanan, vaikkakin osa haastatelluista asukkaista ja museotyöntekijöistä mieltää politiikan silmäteränä olevan teollisuuden, telakan ja jääkiekon. Kaavoitus on jäänyt jälkeen nykyhetkestä. Visbyssä paikallisten viranomaisten osoittama hyvä hallinto, poliittinen tahto sekä taloudelliset mahdollisuudet niiden toteuttamiseen saavat ylistystä Hans-Jacob Roaldilta, jonka mukaan vain harvassa kaupungissa julkisella sektorilla on sekä halua että resursseja aloittaa ja toteuttaa tarpeellista elävöittämisprojektia³⁰⁰. Visbyssä historiallisen kaupunginosan kokonaisvaltainen suojelu ja ympäröivään kaupunkiin integroiva suunnittelu ovat käynnistyneet varhain ja paljon alustavaa pohjatyötä on tehty jo 1960- ja 70-luvuilla

Materassa on toteutettu jonkun verran integraatiota; suunnittelun tasolla on viljelty paljon retoriikkaa kestävästä kehityksestä. Sekä Raumalla että Visbyssä integraatio ja kestävä kehitys kuuluvat kaavaprosessiin.

Sassin luolakaupungissa asukkaiden osallistuminen ja vuoropuhelu ovat puuttuneet lähes täysin, eikä osallistumisen ja dialogin paradigma ole vielä täysin saavuttanut italialaista kaupunkisuunnittelua, ainakaan Etelässä. Hallintokulttuuri on kuitenkin muutoksen edessä, ja esimerkiksi hoitosuunnitelman luonnoksen liitteisiin on liitetty mittava määrä asukashaastatteluja. Valmennus, konkreettinen neuvonta ja ohjaus on vähäistä. Vanhassa Raumassa osallistuminen, vuoropuhelu ja valmennus kuuluvat kiinteästi kaavaprosessiin. Neuvonta ja ohjaus ovat toimineet erinomaisesti ja myös ennakoivasti talon ostoja harkitsevien keskuudessa; osallistuminen ja dialogi viranomaisten ja asukkaiden välillä on tapahtunut pääosin neuvonta-arkkitehdin kautta. Kasvokkain tapahtunut neuvonta on tuottanut hyviä tuloksia asukkaiden ja liikkeenharjoittajien ”maun koulumisessa” Visbyssä osallistuminen, vuoropuhelu ja valmennus kaipaavat vielä syventävää tutkimusta. Julkaisujen muodossa toteutunut neuvonta ja ohjaus näyttää luottavan asukkaisiin. Osallistuminen ja dialogi on integroitu kaavoitusprosessiin, mutta asukkaiden aktiivisuus ja kiinnostuneisuus siihen vaihtelee.

³⁰⁰ Roald 2000, 110: ”Only few cities are in the position of Visby, with a public sector with both the will and the financial resources to initiate and implement a much-needed revitalisation project”.

Best practices

Suojelun tasojen koordinointi ja konkreettisuus: ”On mikro- ja makrotaso kaupunkirakenteesta asuntoihin sisälle tai navetan uuteen käyttöön tai portin detaljeihin. Kaikessa on kunkin kaupungin oma leima säätelemässä edellytyksiä sekä yleispätevämmät asumiseen, paloturvallisuuteen, paikoitukseen ym. liittyvät asiat. [...] Asemakaavassa on vain tietyt reunaehdot, mutta niillä ei voida vielä tuottaa hyvää tulosta. Se on rakennussuunnittelun ja toteutuksen, korjausrakentamiseen liittyvä kysymys.” (MV46)

Kolmea kohdekaupunkia vertailllessani en voi olla nostamatta esille Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskuksen toiminnan ansioituneisuutta. Se on konkreettisella korjausrakentamisneuvonnallaan edistänyt rakennussuojelun sisäistämistä ja itseohjautuvuutta asukkaiden keskuudessa, sekä järjestämälään tiedotustilaisuuksilla vahvistanut eri toimijoiden keskuudessa suojelun tuntemusta ja suojelumuonteista asennetta. Tuttuihin kasvoihin henkilöitävissä olevan suojelun vahvuuksia ovat ihmiskasvoisuus ja lähestyttävyyys, vaarana liiallinen ”kiltteys”, henkilökohtaiset mielipiteet, ja ehkä toisenlaisessa toimintakulttuurissa se voisi johtaa virkailijan korruptoimisyhteyksiin. Toki myös Raumalla lupa myönnetään ylempällä tasolla (erikoiselin, museovirasto), ja neuvonta estää sen, ettei aikaavievää lupahakemusta tehdä suunnitelmista, jotka eivät alun alkaenkaan saisi museoviranomaisen lupaa. Myös suunnittelijoiden valikointi ja pätevytyminen erityisesti historiallisiin kohteisiin helpottaisi jonkun verran valvovan viranomaisen tehtävää.

Materassa lupahakemuksen hitaus ja ainakin ihmisten arkipuheessa vakiintunut käsitys siitä, että päätöksenteko on mielivaltaista ja urbaanilegendat ”museoviranomaisista, jotka kieltävät kaiken” johtavat luvatta tekemiseen; esimerkiksi Visbyssä luvan hankkimisen kynnystä on laskettu sillä, että pieniin toimenpiteisiin haettava lupa on ilmainen. Kevyellä kädellä ja perinteisillä menetelmillä tehtävän huollon

lupahakemusprosessin tulisi olla nopea ja mutkaton. Epävirallisessa korjausoppaassa *Codice di Pratica* peräänkuulutetaan perinteiselle rakentamistavalle ominaista mahdollisuutta rakennuksen jatkuvaan huoltoon ja haaveillaan siitä, kuinka ”nuoret miehet voisivat laittaa säännöllisesti kattotiilet paikalleen”³⁰¹. Viranomaisten kielteisiä päätöksiä voi ennaltaehkäistä asukkaiden ja liikkeenharjoittajien valistamisella ja neuvomisella ennen hankkeeseen ryhtymistä, mahdollisesti jo ennen kiinteistön ostamista, sillä asukaskannan valikoituminen suojelumuonteiseksi on suuri etu. Kenenkään ei ole pakko asua suojellussa rakennuksessa, tai kuten Panu Kaila (1997, 28) kirjoittaa: *Jos sinulla on varaa rikkoo näitä käskyjä, sinulla on varaa rakentaa uusi mielesi mukainen talo. Kenelläkään ei ole varaa väittää, että satavuotias talo on huonosti rakennettu.*

Italiassa lainsäädäntö vaatii sertifikaattia julkisissa toimeksiannoissa ja tietyn summan ylittävissä korjausrakentamiskohdeissa työskenteleville yrityksille³⁰². Vanhassa Raumassa toimivista rakennusalan yrityksistä on perustettu taitajapankki ”Vanhan Rauman taitajat”, johon kuuluvat yritykset sitoutuvat maailmanperintöarvojen kunnioittamiseen, säilyttävän asemakaavan noudattamiseen, sekä asemakaavasta säädettyssä järjestyksessä myönnettyjen poikkeusten noudattamiseen. Tämän lisäksi yritykset antavat suostumuksensa työnsä dokumentointiin ja esittelyyn esimerkiksi korjausrakentamiskeskus Tammelan facebook-sivuilla, erilaisissa tilaisuuksissa ja julkaisuissa siten kuin kiinteistönomistajan kanssa on sovittu, ja liikelalaisuutta vaarantamatta, sekä sitoutuvat osallistumaan Vanhan Rauman rakentamisohjaukseen ja vuorovaikutukseen Rauman kaupungin ja kulttuuriperintöviranomaisten kanssa. Taitajille järjestetään vuositapaaminen, he osallistuvat asiakaspalautteen käsittelyyn korjausrakentamiskeskuksen kanssa ja heiltä edellytetään perehtyneisyyden ylläpitämistä perinteisten korjausrakentamismateriaalien tuntemuksen ja käytön osalta nykypäivän korjausrakentamisessa.

³⁰¹ Giuffrè 1997, 129: ”Le tegole poggiate direttamente sulla volta lasciano traspirare la pietra. Non sono stabili in eterno: ogni 2–3 anni bisogna risistemarle. Lieve intervento, facile da eseguire da un’impresa si agili giovanotti”.

³⁰² SOA-sertifikaatit OS2: *Superfici decorate e beni mobili di interesse storico ed artistico, Riguarda l’esecuzione del restauro, della manutenzione ordinaria e straordinaria di superfici decorate di beni architettonici e di beni mobili, di interesse storico, artistico ed archeologico*, suom. julkisivuornamentin kunnostustyöt vain koulutetuilla restauroijilla; OG2: *Restauro e manutenzione dei beni immobili sottoposti a tutela*, suom. restaurointi ja huolto suojelluissa kohteissa.

Suojelun lisäksi vanharaumalaisia valistetaan rakennuksen normaalista ylläpidosta, joka varsinkin kerrostalosta puutalo-tylliin muuttaneelle voi olla vierasta (El Harouny 2008 s. 431, viite 1140):

Raumalla on tehty taskutietoa säilyttäjälle. Siinä kerrotaan vuodenaikojen mukaan, mitä talossa täytyy tarkkailla. [...] Se on yleisohje, mutta tsekkauslista, mitä pitää muistaa. Paikkakunnalla pitäisi saada lehdistö mukaan, että laittaisi tietoiskun lehteen keväällä: ... talo herää, tulee kesä, hyvät maalivälineet, tulee syksy, muista ja huolehdi jne. [...] Ei pelkääsä säilyttämistä, vaan normaalia ylläpitoa, päivittäistä huolehtimista, kaikkina vuodenaikoina, jatkuvasti. Kun näet, että ränni on täynnä lehtiä tai neulasia, niin tyhjennät sen tai jostain vuotaa, niin paikkaat.

Vahvistan tutkimushavaintojeni perusteella UNESCO:n vuoden 2008 manuaalin yhdeksi suojelun pääkohdaksi asettaman integraation merkityksen: kaupunkisuojelun suunnittelussa on tärkeää kohdella kaupunkia kokonaisuutena, ja kiinnittää erityistä huomiota suojellun alueen reunoihin. Materassa integrointi on ollut heikointa, mikä heijastuu muun muassa ratkaisemattomiin liikenne- ja pysäköintiongelmiiin sekä mahdollisesti koko kaupungin väkiluvun vähenemisen uhkaan. Ajatus kokonaisvaltaisesta suunnittelusta ei ole ollut suunnittelijoille vieras: vuoden 1981 kokeellisissa kunnostussuunnitelmissa Piazza Vittorio Veneton porrastamisella ja yhden yksikerroksisen rakennuksen purkamisella olisi ollut tarkoitus luoda sekä toiminnallinen että näköyhteys Sasso Barisanon kaupunginosaan. Toimeksiannon peruuttaminen ja uusi suunnitelma jätti luolakaupungin monella tavalla elävästä keskustasta eristetyksi. Integroitua suunnittelua on osaltaan jarruttanut paikallispolitiikassa yhteisten tavoitteiden ja jaettujen merkitysten puuttuminen. Vanhan Rauman ja uuden liikekeskustan suhdetta on pohdittu Raumalla viimeistään vuonna 1999 valmistuneessa keskustan kehittämissuunnitelmassa, ja Visbyssä linjanvetoja, kävelyakseleita ja liikennejärjestelyitä oli asetettu tavoitteiksi jo vuoden 1974 suunnitelmissa.

Kaupunkisuojelua käydään lukuisalla eri tasolla globaaleista julkilausumista paikalliseen käytäntöön. Henkilökohtaisesti pidän onnistuneen suojelustrategian kannalta keskeisenä jatkuvuuden luomista suojelun eri tasojen välille, sillä pelkkiä julkilausumia ja lakeja vaivaa helposti konkreettisuuden puute. Materan Ufficio Sassi ja Vanhan rauman erityiselin ovat toimineet välittäjinä paikallisen rakennusvalvonnan viranomaistason ja museoviranomaisten välillä.

Historiallisen kaupunkikeskuksen materiaaliseen autenttisuuden vaikuttavat pienet yksityiskohdat, ja vaikka puhumme kaupungin suojelusta, joudumme puhumaan myös rakennusten, rakennuselementtien, yksityiskohtien, pintojen ja patinan suojelusta, joiden kautta kaupungin suojelu konkretisoituu. Usein ”vähemmän on enemmän”; Feildenin ja Jokilehdon (1993, 11) sanoin ”*Minimum effective intervention has proved to be the best policy*” tai ”Panu Kailan dekalogin” (Kaila 1997, 28) kolmannen käskyn mukaan ”*Älä korjaa kunnossa olevaa, älä uusi korjattavissa olevaa*”. Monet rakennusosat ovat alkuperäisiä materiaaleja ja tekniikkaa kunnioittaen korjattavissa, mutta mikään ei ole korvattuna täysin samanlainen kuin alkuperäinen, ja mitä enemmän alkuperäistä säilyy, sen autenttisempaa ympäristö on. Korjausrakennuskeskus Tammelan yhteydessä sijaitsevan varaosapankin toiminta on siinä mielessä erityisen ansioitunutta.

Historiallisen kaupungin elävänä säilymisen mahdollisuuksia parantaa terve talous; jos kaupunki on liian riippuvainen turismin tuomista tuloista, on sen autenttisuus vaarassa. Terveen talouden puolustaminen on raakaa aluepolitiikkaa korkeakouluista ja aluehallinnosta.

Myös sinänsä tarpeellinen rahoitus voi kääntyä ongelmalliseksi. Taloudellinen korjausapu tulisi suunnata niin, ettei ylikorjaamisen houkutusta synny, ja ettei ”korjata ehjää” vain siksi, koska se työllistää. Samalla lailla toive rahoituksesta ”kun sitä on ennenkin saatu” uhkaa lykätä tarpeellista huoltoa.

	Yleiset ratkaisut	Sassin luolakaupunginosa	Vanha Rauma	Innerstad Vishy
1.	Asuinkäytön säilyttäminen	Noin 2,9% kaupungin asukkaista asuu Sassin kaupunginosassa. Tämänhetkinen asukasluku 1/10 vuoden 1951 asukkaista	Noin 2% kaupungin asukkaista asuu Vanhassa Raumassa. Tämänhetkinen asukasluku 1/2 vuoden 1965 asukkaista	Noin 11,5% kaupungin asukkaista asuu <i>innerstadissa</i> . Tämänhetkinen asukasluku yli 1/2 vuoden 1945 asukkaista
2.	Liikenteen rajoittaminen	Rajoitetun liikenteen alue (ZTL) valvontakameroilla joita otettu käyttöön ja poistettu käytöstä	Keskeisillä liikekaduilla kävelykatu kesäisin	Adelsgatan kävelykatu ympärivuotisesti, kesällä muitakin liikennerajoituksia
3.	Vaihtoehdot yksityisautoilulle (jalankulku, kevyt liikenne, julkinen liikenne)	Heikot	Kohtuulliset	Kohtuulliset Turisteja kannustetaan vuokraamaan polkupyörä
4.	Turvallisuus (todellinen ja mielletty)	Sosiaalisen kontrollin puute Kulkukoirat Hylätyillä alueilla heikko valaistus	Siisti ja viihtyisä	Siisti ja viihtyisä
5.	Taloudellinen apu kunnostukseen	Julkinen rahoitus alkoi 1992 ja päättyi 2000	Vuodesta 2004 valtionbudjetissa 300KE/v joista Museovirasto jakaa 250KE/v maailmanperintökohteille	Tuettu asuntolaina, valtion täydentäviä laina, valtion korkotuki rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon perusteella, täydentäviä laina rakennuksen merkittävään historiallisen arvon perusteella, kaupungin tuki historiallisesti arvokkaiden rakennusten hoitoon.
6.	Toimenpiteet rakennusten hylkäämisen estämiseksi; infrastruktuurit	Valtion omistamia kiinteistöjä edelleen hylätynä, osa niistä ei asuinkäyttöön soveltuvia tai soveltuvia vain mittavien toimenpiteiden avulla Infrastruktuuri kunnossa	Ei (enää) ongelma Piharakennuksille etsitään käyttöä: talousrakennukset, saunat ja varastot	Ei (enää) ongelma
7.	Julkisten toimintojen sijoittaminen historialliseen kaupunki-keskustaan	Ufficio Sassi muuttanut pois kaupunginosasta	Museon tilat Korjausrakentamiskeskus	Koulu Museo Läänin ja kunnan hallinto siirretty pois historiallisesta keskustasta
8.	Julkisomisteisten kiinteistöjen käyttö	Valtaosa julkisomisteista Museot, konserttisali Sosiaalista rakentamista suunniteltu, murtei toteutunut	Suurimmaksi osaksi yksityisomistuksessa Jonkun verran kaupungin vuokra-asuntoja	Suurimmaksi osaksi yksityisomistuksessa

	Yleiset ratkaisut	Sassin luolakaupunginosa	Vanha Rauma	Innerstad Visby
9.	Sosiaalisen heterogeenisyyden ja toimintojen monimuotoisuuden säilyttäminen	Sosiaalinen heterogeenisyys uhattu Käytön monimuotoisuus uhattu (lähies kaikki toiminta liittyy turismiin)	Sosiaalinen heterogeenisyys jossain määrin uhattu Erikoiskauppa	Sosiaalinen heterogeenisyys uhattu Kaupunginosalla monta käyttöä, joista monet liittyvät turismiin
10.	(Uuden) liiketoiminnan kannustaminen	Kauppakamarin "laatu-merkki", ei yleistynyt Hallinnontisopimukset yrittäjien kanssa	Kaupan tilaa tutkittu Kauppiain yhdistys	Kauppiain yhdistykset
11.	Kaupunkitilan käyttö kaikkina aikoina, kaikenikäisten ja kaikkien sukupuolten toimesta	Todellinen kaupunkielämä tapahtuu ylitasangolla. Kaupunginosassa ravintoloita ja baareja, osa auki vain matkailusesongin aikana	Julkinen tila käytössä lähinnä kauppain aukioloaikana, tori, kahvilat	Eryteisesti kesikaupunki, viime vuosina korkeakoulu ja konferenssihalli ovat lisänneet kaupunkielämää myös muina vuodenaikoina
12.	Yöelämän rohkaiseminen	Yöelämän ja asukkain välillä on konflikti	Torin laidalla karaokebaari, ei varsinaista yöelämää. Mustan pitsin yö tuonut järjestyshäiriöitä	Kaupunginosassa on paljon ravintoloita, varsinkin kesäisin ja teemaviikoilla myös yöelämää
13.	Rakennussuojelun kansantajuistaminen	Erytisvirasto Ufficio Sassi Vuonna 1995 julkaistu informaatiovihko "Vivere i Sassi"	Tammelan korjausrakentamiskeskus Neuvonta-arkkitehti (ei tällä hetkellä) Luennot, näyttelyt, keittomaain valmistaminen	Kansantajuistavat julkaisut alkaen 1989, nyt myös verkossa

Yleiset ratkaisut

Olen jo tutkimukseni johdannossa esittänyt laatimani taulukon suojeltujen kaupunkien elävyyttä ja autenttisuutta uhkaavista mahdollisista ongelmakohtista ja niiden ratkaisemiseen – tutkimuskohteissa ja muissa kohteissa – sovelletuista toimenpiteistä. Jatkossa arvioin toimenpiteiden soveltuvuutta tutkimukseni kohteisiin.

Asuinkäytön säilyttäminen

Asuinkäytön säilyttämisellä ehkäistään historiallisen kaupungin osan muuttuminen kuolleeksi tai epäautenttiseksi, ja asuinkäyttöä tulisi tukea aktiivisella paikallispolitiikalla.

Sassi di Materassa ei ole harjoitettu aktiivista politiikkaa asuinkäytön lisäämiseksi. Jo vuosina 1996 kunnan ja 2002 Basilican alueen hyväksymän sekä lain 179/92 perusteella

rahoittaman suunnitelman mukainen 72 asunnon kunnostaminen sosiaalisen asumisen kohteiksi on aloitettu jo vuonna 2005, mutta työt ovat keskeytyneet lukuisia kertoja ja asuntojen määrä on töiden edetessä puoliintunut alkuperäisestä suunnitelmasta. Pakkolunastamatta jääneet yksityisomistuksessa olevat kiinteistöt ja osa yksityisten käyttöön 30 vuodeksi annetusta julkisesta omaisuudesta ovat yrittäjien ja gentrifioijien käsissä. Julkisomistus on kuitenkin säästännyt kohteen elämäntapamuuttajilta, jotka ovat ostaneeet ja kolonisoineet lukuisia pittoreskeja italialaiskaupunkeja. Asukasmäärä on vähentynyt kymmenekseen vuodesta 1952, jolloin asukkain pakkosiirto uusiin kaupungin osiin alkoi. Kaupunginosassa oli tuolloin lähes 16 000 asukasta. Vaikka väheneminen on ollut dramaattinen, ei aiempaa asukaslukua voida pitää tavoitteena. Kaupunginosa oli tuolloin dramaattisen ylikansoitettu, ja monet asuinkäyttöön otetuista tiloista eivät olleet asuinkeinoisia silloin eivätkä nyt. Monissa asunnoissa on jo vaikeaa

saavuttaa vuoden 1888 lain³⁰³ asettamaa standardia. Vuonna 2010 haastatellessani Ufficio Sassin virkailijaa *geometra* Claudio Montinaroa, oli hänen ilmoittamansa ”eksakti mutta epätarkka” asukasluku 1739, mikä on 2,9 % koko kaupungin väestöstä ja hieman yli puolet vuonna 1988 laaditun kaksivuotissuunnitelman asettamasta väestötavoitteesta. Kaupunginosan nykyiset asukkaat kuuluvat paikalliseen intelligentsiaan. Läheskään kaikki eivät tarvitse turismin tuomaa elinkeinoa, vaan ovat tyytymättömiä paikalliseen politiikkaan sekä konfliktissa ravintoloiden ja hotellien kanssa. Haastatelmissa asukkaat ovat kuitenkin pitäneet kaupunginosaa hyvänä paikkana elää, ja ovat ilmaisseet rakkautensa sen esteettiseen arvoon, pikemminkin idealisoitua kuin käyttötilaan. Kuilu asukkaiden tarpeiden ja historiallisten asumusten tarjoamien tilojen välillä on todennäköisesti tutkimistani tapauksista suurin, ei ainoastaan luola-asuntojen alkeellisuuden vuoksi vaan myös italialaisen koulutetun yläluokan ja ylemmän keskiluokan edustustilojen tarpeesta johtuen. Suunnitelmissa kaavailtu julkisen asumisen tuotanto ei ole toteutunut, ja UNESCOlle tehdystä vuoden 2012 kausiraportissa arvioidaan, että tulevina vuosina asukkaiden määrä voi tulla vähenemään huomattavasti asumisen *epämukavuuden* vuoksi, ja asuinkäyttö tulee korvautumaan B & B -majoituksella ja kaupallisilla matkailijoihin kohdistuvilla aktiviteeteilla³⁰⁴.

Vanhassa Raumassa kaupunginosan tämänhetkinen asukasluku, noin 800 asukasta, on hieman yli puolet vuoden 1965 luvusta jolloin asukkaita oli vielä 1586 (Vanha Rauma 1980, 4), ja 11,5 % koko kaupungin väestöstä. Muutto kaupunginosasta on tapahtunut verrattain myöhään eikä ole koskaan johtanut sen suoranaiseen hylkäämiseen. Väkiluvun vähenemiseen on vaikuttanut eniten asuinpinta-alan kasvu ja kiinteistöjen hintojen noususta johtuva lapsiperheiden vähäisyys. Kaavoitusarkkitehti Mervi Tammi totesi haastattelussa, ettei asukasmäärän kasvattaminen ole toteutunut, vaan pikemminkin trendi on päinvastainen koska asuntokoko kasvaa ja ruokakunnat pienenevät. Aktiivista politiikkaa asukasluvun kasvattamiseksi ei ole harjoitettu. 1970-luvulla Vanhassa Rau-

massa saavutetut asuinstandardit olivat samalla tasolla minkä tahansa suomalaisen puukaupungin kanssa, eikä nykyhetkenä välttämättömänä pidetyn ja 1970-luvulla saavutetun varustelutason välillä ole juuri eroa. 1960–1970-luvuilla toteutuneita asumismukavuuden parannuksia ovat lämmitys, saniteettitilat ja uusimpana saunat, joiden rakentaminen tonteille oli aiemmin kielletty paloturvallisuussyistä. 1970-lukuun verrattuna asuntojen keskipinta-ala on jonkin verran kasvanut ja pienet hellahuoneasunnot olivat lähes kokonaan kadonneet vuoteen 1991 mennessä (Koivula 1992, 31). Kaikki haastatellut asukkaat ovat kuvailleet itseään konservointiorientoituneina ja vähään tyytyvinä. Asukkaiden luonnollinen valikoituminen on tuonut Vanhaan Raumaan paljon ihmisiä, joille talon ylläpito on harrastus. Vanhassa puutalossa asuminen on selvästi elämäntapavalinta, ja valveutuneet asukkaat ovat valmiita sietämään pientä epämukavuutta. Modernin elämän sovittaminen vanhaan rakennuskantaan ei ole ollut vaikeaa Raumalla.

Visby Innerstad on kolmesta tutkitusta tapauksesta säilyttänyt asukaslukunsa lähimpänä modernistista muuttoliikettä edeltävää lukua. Vanhankaupungin nykyinen asukasluku on hieman yli puolet siitä mitä se oli vuonna 1945, ja suurelta osin selitettävissä asukaskohtaisen asuinpinta-alan kasvulla noin 70 vuodessa. Huomattava osa väestökadosta oli tapahtunut jo ennen vuotta 1960, jonka jälkeen väkiluku on pysynyt melko stabiilina (KHH 1973, 78). Asuinkäytön säilyttäminen on julkilausuttu poliittinen tahto, ja huoli historiallisen asuinkannan muuttumisesta loma-asunnoiksi on ilmaistu jo 1970-luvulla. Kaupunki muurien sisäpuolella saavutti väestöpiikkinsä vuosina 1880–1910. Tällöin asukkaita oli noin 7000, eikä asutusta kaupunginmuurien ulkopuolella vielä juuri ollut. Nopeimmillaan väestökato oli 1940-luvun ja 70-luvun välillä; vuosien 1945 ja 1972 välillä asukasluku lähes puoliintui 4869 asukkaasta 2527 asukkaaseen. Klinterin kalliotasanteella sijaitsevat 1700- ja 1800-luvuilla rakennetut puutalot ja -mökkit ovat asuinkäytössä. Ruotsissa vaatimaton mökkimäinen kodikkuus on tyyli, joka on hyväksytty ja jaettu läpi yhteiskuntaluokkien.

³⁰³ Laki 5849/1888, nk. *Legge Crispi-Pagliani*.

³⁰⁴ Periodic Report - Second Cycle: 3.4.4 Changes in in traditional ways of life and knowledge system: The inconvenience of living in the Sassi reduces the number of residences in favor of B & B and of commercial and tourist activities. In the coming years there could be a significant decrease of population with loss of the Site identity housing.

Liikenteen rajoittaminen

Tutkimuskohteiden paikallisessa diskurssissa etenkin kauppiat ovat pitäneet toimia autoliikenteen rajoittamiseksi uhkana kaupungin elävyydelle. Pidän niitä kuitenkin välttämättöminä, koska historiallista kaupunkia ei olla mitoitettu autoliikenteelle ja pysäköinnille. Autoliikenne vaikuttaa drastisesti kaupunkitilan viihtyvyyteen ja liikenneturvallisuuteen. Lisäksi liikennetärinä vahingoittaa rakennusten ja katujen perusteita.

Sassi di Matera: Valtaosa luolakaupunginosasta on autoliikenteen ulottumattomissa. Fasismien aikana rakennettu pääkatu on rajoitetun liikenteen aluetta (ZTL). Liikenteen säätely on herättänyt intohimoja kunnallispolitiikassa; liikkeenharjoittajat eivät pidä liikennerajoituksista, eikä pysäköintipaikkoja asukkaille ole riittävästi. Rajoitetun liikenteen alueen valvontakamerat olivat käytössä tammikuusta 2007 saman vuoden heinäkuuhun, jolloin kunnallisvaalit voitti valvontakameroiden käytöstä poistamisen luvannut keskustaoikeistokoalitiio. Tasoerot vaikeuttavat myös jalankulkua luolakaupunginosassa, ja joissakin suunnitelmissa on ehdotettu liukuportaiden rakentamista turistien ja ikäihmisten liikkumisen helpottamiseksi. Liikenteen on todettu heikentävän elämänlaatua ja sen rajoittaminen on asetettu tavoitteeksi PGdR:ssä tehdyssä analyysissä jonka mukaan *[sen jälkeen kun] Sassin kaupunginosalle on palautettu rooli ”historiallisena keskustana”*, sen täytyy yhdenmukaistaa ajoneuvoliikenteen hallintaa ja pysäköintiä samoihin käytäntöihin, joita yleensä on noudatettu historiallisissa eurooppalaisissa kaupunkikeskustoissa³⁰⁵: tämä tarkoittaa autoliikenteen rajoittamista vain asukas- ja huoltoajoon, julkiseen liikenteeseen ja hälytysajoneuvoille. Samalla olisi tarkoitus varata kaupunginosan sisältä pysäköintipaikkoja asukkaille, ja sen ulkopuolelta pysäköintipaikkoja tai autohalleja sekä asukkaille että vierailijoille. Suunnitelluista maanalaisista pysäköintipaikoista todetaan kuitenkin toteutuneen vain yhden 74 auton pysäköintipaikan

Casalnuovoon. Ufficio Sassi on laskenut kaupunginosan välittömässä läheisyydellä Pianon reunalla Via Lucanalla ja Piazza Firraolla yhteensä 620 pysäköintipaikkaa, ja tien varrella noin 200 autopaikkaa. Vahvistamattomassa kolmannessa kaksivuotissuunnitelmassa oli edellä mainittujen lisäksi suunniteltu 100 paikkaa S. Rocco a Casalnuovoon sekä S. Agostinoon, maan pinnalla oleva pysäköintialue 45 autolle ja mikäli kaupunkiarkeologiset tutkimukset sen sallivat, myös maan alle S. Lucia alla Civitaan. Orti di S. Agostinoon kaavaillaan 20 pysäköintipaikkaa ja Via Buozzille yhdeksän. Yhteenlasketun pysäköintipaikkojen määrän alueen sisäpuolella tulisi suunnitelmien toteutuessa olla noin 460 autopaikkaa noin 800 perheelle. Samassa yhteydessä viitataan myös pysäköintisuunnitelmaan, jonka laatimista kaavaillaan toimeenpanonormien (NTA) artiklassa 28, sekä asetetaan tavoitteeksi esteettömyyttä edistävät toimenpiteet loivempien kulkuväylien ja yleisöihmissien avulla. Paitsi liikuntarajoitteisille, näiden ”helpotettujen reittien” tarkoitus olisi helpottaa puolirinteessä asuvien asukkaiden kodin ja pysäköintipaikan välistä kulkua.

Vanha Rauma: Suojelukaavassa on käytetty liikennerajoituseräilyä asuinkortteleissa liikenteen aiheuttamien häiriöiden välttämiseksi, mutta keskeisillä liikekaduilla oltiin varauduttu siihen, että liikenne tulisi *aiheuttamaan vaara-, epäviihtymys-, melu- ja saastehaittoja varsinkin ruuhka-aikoina*³⁰⁶. Haittoja aiottiin vähentää *rakenteellisilla ratkaisuilla ja liikennemerkein*. Liikennekysymys vaikuttaa havaintojeni ja haastattelujen perusteella ratkaistulta lähes ilman konfliktia ja tervettä järkeä käyttäen. Keskeisimmät kauppakadut toimivat kävelykatuina kesäisin. Kadut ovat riittävän leveitä autoliikenteelle ja asukaspysäköinti on osittain järjestetty piholle. Anca Dumitrescu kirjoittaa väitöskirjassaan (2015, 252, 258) kaupunkitilan tunnelman autenttisuuden, käyttömukavuuden ja jopa turvallisuuden olevan vastakkainasettelussa ”funktionaalisen jatkuvuuden ja dynaamisuuden” kanssa. Vanhassa Raumassa tehtyyn tutkimukseen vastanneista 70 % oli kävelyteiden kan-

³⁰⁵ PB3: 2.2.3 –Traffico e parcheggi: *In materia di traffico veicolare e dei parcheggi, il PGdR ha fatto una premessa di carattere generale, e cioè che i Rioni Sassi, recuperata la loro funzione di “centro storico”, debbono uniformarsi, nella gestione del traffico veicolare e dei parcheggi, a quanto si fa generalmente nei centri storici europei.*

³⁰⁶ Vanha Rauma. Asemakaavan muutosehdotus ja rakentamista ohjaava kokonaissuunnitelma 1980, 24.

nalla, kun taas ajoneuvoliikennettä välttämättömyytenä ja elinehtona pitävistä kauppiaista vain 40 % kannatti rajoittamista. Kauppiaat käyttivät kilpailua suurien yksiköiden kanssa perusteluna ajoneuvoliikenteen välttämättömyydelle³⁰⁷.

Visby Innerstad: Liikkeenharjoittajia huolestuttaneet liikenerajoitukset ovat lähes ainoa paikallisessa diskurssissa 1970-luvulta lähtien toistuvasti esille noussut konfliktinaihe. Pääkauppakatu Adelsgatan suljettiin autoliikenteeltä ensin kesäajaksi ja vuodesta 2002 ympärivuotisesti. Muuta yksityisautoliikennettä on rajoitettu kesäaikana, ja ratkaisu vaikuttaa tyydyttävältä.

Vaihtoehdot yksityisautoilulle

Yksityisautoilun vaihtoehtoja, jalankulkua, pyöräilyä ja julkista liikennettä, täytyy kehittää kaupungin laajuisesti, sillä muuten historiallisen kaupungin asukkaat ovat riippuvaisia autoista. Myös pysäköinti on ongelmallinen kysymys tiiviissä kaupunkikudoksessa jota ei ole alunperin suunniteltu autoliikenteelle. Yhdysvaltalaisen taloustieteilijän Edward Glaeser kirjoittaa teoksessaan *Triumph of the city* (2011), että joukkoliikennekaupungin arvokkain alue on keskusta ja autokaupungin arvokkaimmat alueet ovat kaupungin laidalla. Tämä ei päde täysin historiallisiin kaupunkikeskustoihin, joissa kiinteistöjen hinnat voivat nousta huonoista liikenneyhteyksistä huolimatta kohteen muun viehätysvoiman vuoksi, mutta käytännössä vaihtoehtojen puuttuminen johtaa konfliktiin muun muassa vähäisestä pysäköintitilasta. Autoliikenne tekee jalankulkijan aseman erityisen turvatomaksi tiiviissä historiallisessa kaupunkitilassa, missä eri liikennemuotoja ei rajallisen katutilan vuoksi pystytä erottamaan toisistaan.

Sassi di Matera: Julkinen liikenne kaupungin sisällä ja sen ympärillä on puutteellista, ja monet asukkaat ovat riippuvaisia autoista päivittäisissä menoissaan. Koska luolakaupunginosassa pääsee autoilla vain 1930-luvulla rakennetulle pääväylälle, eikä pysäköintitilaa ole, on asukkaiden tilanne ongelmallinen.

Vanha Rauma: Vaihtoehdot yksityisautoilulle ovat normaalin pohjoiseurooppalaisen pikkukaupungin tasolla: kaupungissa on julkisen liikenteen palveluita ja säännölliset bussiyhteydet lähikaupunkeihin. Kaikilla haastatelluilla on kuitenkin ainakin yksi auto taloudessa; jotkut ovat luopuneet kakkosautosta pysäköintitilan vähyyden vuoksi. Monet pysäköivät auton pihalle. Kaavoitusarkkitehti Mervi Tammi nimesi jalankulkijan ja pyöräilijän aseman parantamisen yhdeksi suunnittelun tavoitteista.

Visby Innerstad: Vaihtoehdot yksityisautoilulle ovat hyvää pohjoiseurooppalaista tasoa, ja turisteille vuokrataan pyöriä. Joka tapauksessa Gotlannissa on Ruotsin alueista eniten autoja suhteessa väestöön.

Turvallisuus

Todellisen tai mielletyn turvallisuuden kokemiseen vaikuttaa katuvalaistus, sosiaalinen kontrolli (tai sen puute) – tai niinkin näennäisen banaali ongelma kuin kulkukoirat. Kaupunkitilan rapistuminen vaikuttaa kielteisesti turvallisuuden kokemiseen, kuten on esitetty nk. ”rikkinäisten ikkunoiden” teoriassa (Wilson, J & Kelling, G. L. 1982).

Sassi di Matera: Kolmesta tutkitusta kohteesta Matera on rapistunein. Vaikka rikollisuustilastot eivät ole hälyttäviä, ”rikkinäisten ikkunoiden” efekti, sosiaalisen kontrollin puuttuminen,

³⁰⁷ Dumitrescu 2015, 252, 258: ”According to a survey conducted at the same time, 70 % of respondents considered that these streets should become pedestrian areas, while only 40 % of the entrepreneurs supported the idea. The pressure of the big shopping centres situated around Old Rauma, coupled with the need to support small businesses within the town meant that a compromise had to be made, allowing vehicle traffic in the historic area. However, this remains a problem both in terms of site safety as well as authenticity in atmosphere. [...] There are difficulties in reaching a balance between, on the one hand the commercial and functional advantages of allowing car traffic inside the protected area, and maintaining the authenticity of the place and the atmosphere of a small scale town on the other. Generally the residents of the protected area favour the idea of restricting the general traffic, while most of the shop and business owners argue that vehicle traffic is indispensable for the commerce in the area. Authenticity in atmosphere and comfort in using the public spaces are therefore opposed by functional continuity and dynamic. Especially considering the commercial pressure exerted by the department stores proposed in the immediate vicinity of the protected area, maintaining vehicular traffic in the area becomes necessity. At the same time discouraging transit traffic through the historic area is important for both safety and comfort reasons. Human safety is a point of concern, as it has been proven that certain areas of Old Rauma are not designed for vehicle traffic and the number of traffic accidents resulting in casualties is bigger than anywhere else in Rauma.”

kehno katuvalaistus ja kulkukoirat saavat luolakaupunginosaan tuntumaan turvattomalta pääkadulta poistuttaessa.

Vanha Rauma: Vanha Rauma tuntuu haastateltujen mielestä turvalliselta, eikä rapistuneita rakennuksia ole juuri lainkaan. 1970-luvulla pelättiin verrattain pienten ja puutteellisesti varusteltujen asuntojen halvan vuokran johtavan kaupunginosan ghettoistumiseen. Kunta perusti työryhmän 1980-luvulla satunnaista vandalismia pohtimaan.

Visby Innerstad: Kaupunki tuntuu turvalliselta ja näyttää siistiltä hallitusti rapistuvia kirkonraunioita lukuun ottamatta.

Taloudellinen apu kunnostukseen

Taloudellinen apu historiallisesti arvokkaiden kohteiden kunnostamiseen on tarpeellinen, mutta se johtaa helposti ylikorjaamiseen ja uhkaa autenttisuutta. Pahimmassa tapauksessa toivo tulevasta korjausrahoituksesta viivästyttää välttämätöntä ylläpitoa.

Sassi di Matera: Korjausrakentamisen julkinen rahoitus alkoi vuonna 1992 ja päättyi vuonna 2000. Yksittäiset julkiset projektit ovat kuitenkin saaneet rahoitusta useista lähteistä.

Vanha Rauma: Vuodesta 2004 asukkaiden on ollut mahdollista hakea Museoviraston kautta rahoitusta, kun valtio on sääntänyt vuotuisessa talousarviossaan 300 000 € erillisen määrärahan maailmanperintökohteiden entistämisen-, tutkimus- ja valistustoimintaan. Sitä aiemmin on ollut mahdollista hakea matalakorkoista valtion takaamaa lainaa perusparannuksiin ja saneeraukseen. Vuosien 2004–2014 aikana Vanhan Rauman kohteet ovat saaneet maailmanperintöavustusta yhteensä 1 243 500 €, ja avustusta ovat hakeneet sekä yksityiset että julkiset toimijat.

Visby Innerstad: Visbyn asukkaat ovat voineet hakea tuettua asuntolainaa, valtion täydentävää lainaa, valtion korkotukea rakennuksen kulttuurihistoriallisen arvon perusteella, täydentävää lainaa rakennuksen merkittävän historiallisen arvon perusteella, sekä kaupungin tukea historiallisesti arvokkaiden rakennusten hoitoon.

Toimenpiteet rakennusten hylkäämisen estämiseksi

Tutkituissa tapauksissa hylättynä rapistuvaa rakennuskantaa on ainoastaan Sassi di Materassa. Se on kuitenkin yleinen ongelma jo yksin Italian noin 20 000 historiallisessa kaupunkikeskustassa. Varhaisina hylkäämistä ehkäisevinä toiminna on mainittava infrastruktuurit, joihin investoitiin 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.

Sassi di Matera: Noin 70 % Sassi di Materan luolakaupunginosaan kiinteistöistä pakkolunastettiin asukkaiden uusiin kaupunginosaan evakuoimisen yhteydessä 1950-luvulta alkaen. Monet valtion omistamat pakkolunastetut kiinteistöt ovat vielä hylättyjä, ja moni niistä on asuinkelvoton tai asuttavissa vain huomattavilla investoinneilla. Hakua valtion omistamien kiinteistöjen määräaikaiseen käyttöön saamisesta on syytetty läpinäkyvyyden puuttumisesta. Viemäriverkko ja juokseva vesi tuli kaupunginosaan 1930-luvulla. Vuoden 1986 lain (771/86) tuoman rahoituksen kannustamana asukasluku on hitaasti kasvanut. Kohteen Maailmanperintökomitealle ympäristöönsä harmonisesti sopeutuvina passiivitaloina esitelleen arkkitehti Pietro Laureanon innostuksesta huolimatta nykyaikaisten asuinstandardien toteutuminen luolissa voi olla vaikeaa: osittain kalkareniittikallioon louhituissa asunnoissa ongelmia aiheuttaa luonnonvalon vähyys, ilmankosteus sekä huokoisessa kivirakenteessa kapillaarisesti nouseva kosteus. Esteettömyysvaatimuksia on vaikea ellei mahdoton tyydyttää.

Vanha Rauma: Hylättyjä rakennuksia ei ole lainkaan, tai korkeintaan takapihoilla. Piharakennuksille etsitään uutta käyttöä, ja niitä kohdellaan käytännössä suojeltuina vaikei vanha kaava niitä kaikkia olekaan merkinnyt suojeltaviksi.

Visby Innerstad: Hylättyjä rakennuksia ei ole lainkaan, tai korkeintaan takapihoilla.

Julkisten toimintojen sijoittaminen historialliseen kaupunkikeskustaan

Julkisissa toiminnoissa edellytetään esteettömyyttä, jonka toteuttaminen historiallisessa rakennusympäristössä voi olla vaikeaa.

Sassi di Matera: Tällä hetkellä kaupunginosassa ei ole julkisia palveluita, kuten kouluja, päiväkoteja tai virastoja. Luolakaupunginosan suunnittelusta ja rakennusvalvonnasta vastaava virasto sijaitsee alun perin kaupunginosassa, mutta on sittemmin siirretty hallinnolliseen keskukseseen yhdessä muiden kunnallisten virastojen kanssa.

Vanha Rauma: Kaupunginosassa toimii kolme Rauman museolle kuuluvaa näyttelytilaa ja näiden lisäksi korjausrakentamiskeskus.

Visby Innerstad: Historiallisessa keskustassa on julkisia palveluita, kuten peruskoulu, kaupunginkirjasto ja yliopisto. Alueellinen museo on keskiaikaisessa varastorakennuksessa ja turisti-info sijaitsee historiallisen keskustan välittämässä läheisyydessä satamassa. Monet suojelluista keskiaikaisperäisistä rakennuksista ovat yksityisomistuksessa.

Julkisomisteisten kiinteistöjen käyttö

Julkisomisteisten kiinteistöjen ei tulisi olla tyhjillään: niihin on mahdollista sijoittaa toimintoja, jotka ovat taloudellisten realiteettien yläpuolella.

Sassi di Matera: Yli puolet Sassi di Materan rakennusperinnöstä kuuluu valtiolle. Kaupunginosassa on muutamia museoita ja louhokseen rakennettu musiikkihalli (vuonna 2012 ei vielä käytössä). Gravinan kanjonin toisella puolella sijaitsevassa luolakirkkojen puistossa on vierailijakeskus. Vuosien 1988 ja 1994 kaksivuotissuunnitelmissa asetetuista julkisen omaisuuden kulttuurikäytön suunnitelmista osa on edelleen toteutumatta, kuten esimerkiksi demo-etno-antropologinen museo tai matkailijakeskukseksi suunniteltu vanhojen vedenkeräyssäiliöiden verkosto Piazza Vittorio Veneton alla. Valtion kiinteistöjen asuin- ja turistikäyttöä hallinnoi kunta vuoden 1986 lain 771 perusteella. Yksityiset kiinteistönomistajat saavat hakea käyttöönsä ja kunnostettavakseen oman kiinteistönsä naapurissa sijaitsevaa valtionomaisuutta. Julkisomistus on samanaikaisesti sekä heikkous että vahvuus: vahvuus siksi, ettei omaisuus siirry investoijille ja kaupungin autenttisuutta uhkaaville pittoreskia Italiaa etsiville elämäntapasiirtolaisille; heikkous, koska ketään ei näytä todellisuudessa kiinnostavan rakennusperinnön kohdalo. Kaupunginosa voi silti olla vaarassa joutua nopeita

voittoja tavoittelevien investoijien viettelemäksi ja hylkäämäksi.

Vanha Rauma: Kaupunki omistaa Kaupunginmuseon rakennukset Marelan, Kirstin ja Raatihuoneen sekä korjausrakentamiskeskukseksi toimivan Tammelan. Vanhassa Raumassa on myös ”Kiviniemen kulmalla” toistakymmentä pientä kunnan vuokra-asuntoa, joita vuokrataan sosiaalisilla perusteilla.

Visby Innerstad: Tärkeimmät keskiajalta peräisin olevat kauppiastalot ovat julkisomisteisia, nyt museon ja turismin käytössä.

Sosiaalisen heterogeenisyyden ja toimintojen monimuotoisuuden säilyttäminen

Gentrifikaatio uhkaa sosiaalista heterogeenisyyttä; modernistinen kaupunkisuunnittelu vierasti toimintojen sekoittamista ja sen hyväksyminen vielä suojelukaavoissa 1970-luvulta eteenpäin on ollut vaikeaa. Sosiaalista heterogeenisyyttä ja toimintojen monimuotoisuutta ei myöskään ole kaikkialla aina pidetty julkilausuttuna tavoitteena, ja sen toteutuminen on vielä vaikeampaa silloin kun sitä ei erityisesti pidetä toivottuna.

Sassi di Matera: Kaupunginosan sosiaalinen monimuotoisuus on uhattuna. Suurin osa yritystoiminnasta liittyy turismiin, ja monet asukkaista ovat älymystöä. Kaupunginosassa on hotellien lisäksi B&B-majoitusta ja osa kirjoilla olevista asukkaista ei oikeasti asu kaupunginosassa vaan ainoastaan käyttää hyväkseen hotellitoiminnasta poikkeavaa verotusta (B&B:n omistajan tulisi asua majoituksen välittömässä läheisyydessä). Kaupunginosasta puuttuu päivittäistavarakauppa, lehtikioski ja tupakkakauppa. Turismiin liittyvää toimintaa mahtuisi alueelle ehkä enemmänkin, mutta muiden autenttista elämää tuovien toimintojen kuten asumisen ja päivittäistavarakaupan vähyys jättävät kaupunginosan hyvin haavoittuvaksi. Osa asunnoista toimii Bed & Breakfast -majoituksena, ja koska hotellitoimintaan verrattuna verohelpotuksia nauttivan toiminnan edellytyksenä on, että omistaja asuu majoituspaikan läheisyydessä, on yleisesti tiedossa mutta vaikeasti valvottavissa, että osa kaupunginosan asukkaista on vain kirjoilla siellä.

Vanhassa Raumassa monimuotoisuuden säilyttäminen nimitetään tärkeäksi tavoitteeksi. Asuntojen hinnat uhkaavat kaupunginosan sosiaalista heterogeenisuutta, mutta gentrifikaatiotrendiä jarruttaa yliopiston ja vastaavien työnantajien puuttuminen. Liike-elämän ja asumisen herkkä tasapaino on säilytetty; ainoa merkittävästi vähentynyt toiminta on päivittäistavarakauppa. Vanhassa Raumassa ei ole yhtään tavallista ruokakauppaa, ja elintarvikekaupan alalla vain yksi hiljattain avattu myymälä, joka on erikoistunut lähi- ja luomutuotteisiin. Nukkumalähiöksi muuttumisen riski on jossakin määrin olemassa. Kaupunkisuojeleu saattaa jäädä vain yhden sukupolven projektiksi, ja kaupunginosaa voi uhata gentrifikaation lisäksi paikallisen työelämän tarjoamista mahdollisuuksista riippumaton geriatrifikaatio³⁰⁸. Yksityistymisen voi myös olla uhka: tietoisena tästä VREe on ottanut tiukan kannan sisäpihojen jakoa vastaan. Asuntojen hinnat ylittävät paikallisen keskineliöhinnan, eivätkä näin houkuttele lapsiperheitä. Myymäläketjujen ja muiden epäpaikan elementtien määrä ei ole huomattava. Läheiset supermarketit ja kauppakeskukset voivat uhata puoteja. Kauppioiden, asukkaiden ja turistien välillä ei ole havaittavissa kitkaa.

Visby Innerstad: Sosiaalinen heterogeenisuus ja käytön monimuotoisuus ovat uhattuja pääasiassa korkeiden kiinteistöhintojen vuoksi. Vahassakaupungissa on vielä yksi ruokakauppa, erikoismyymälöitä, käsityöläisverstaia ja olutpanimo. Osa myymälöistä on turisteille suunnattuja ja osa ketjumyymälöitä, jotka voivat näyttäytyä turistien silmissä epäautenttisilta mutta olla puoleensavetäviä lähiseutujen asukkaille. Kaupungin torilla myydään ainakin kesäaikaan yksinomaan matkamuistoja ja rihkamaa. Keskiaikaisen kaupunginosan elävyyttä, autenttisuutta ja jopa asukkaiden kannalta kestävyyttä vaarantavat turismi ja gentrifikaatio.

Hintojen nousu on tehnyt Klinterin tasanteen vaatimattomasta puutalokorttelista kaupungin ”kermahyllyn”. Diskursiivissa nousee aika ajoin esille huoli asuntojen muuttumisesta varakkaiden mannerruotsalaisten loma-asunnoiksi, mutta en ole löytänyt lukuja, jotka tukisivat pelkoa tai osoittaisivat sen aiheettomaksi. Joitain epäpaikan indikaattoreita on nähtävissä: kaupungin pääkauppakadun Adelsgatanin varrella on samoja kauppaketjujen myymälöitä kuin missä tahansa eurooppalaisessa kaupungissa, ja torilla myydään vain matkamuistoja päivittäistavarakaupan sijaan. Tällä hetkellä Visbyn vanhan kaupungin rooli ei vaikuta millään lailla uhatulta: asukkaiden ja turistien lisäksi kaupunginosaa käyttää koko ympäröivä kaupunki ja jossain määrin maakunta - ainakin ravintoloiden ja erikoismyymälöiden vuoksi. Jako julkisen ja yksityisen tilan välillä on säilynyt melko muuttumattomana lähihistorian aikana, mutta modernin elämäntavan kasvava yksityisyys voi saada katuelämän ohenemaan olemattomiin, etenkin lomasesongin ulkopuolella. Vahakaupunki ei kuitenkaan ole muuttunut nukkumalähiöksi, ja kesällä monet sen asukkaista - niin kuin ruotsalaiset yleensä - muuttavat kesämökeilleen.

Ronströmin (2008, 6) kuvausta perinnöistetyistä Visbystä Ruotsin postmoderneimpana kaupunkina voi tulkita niin, että kaupungin tuotteistaminen, sekä sosiaalinen, esteettinen ja toiminnallinen yhdenmukaistaminen uhkaisivat kaupungin autenttisuutta:

”The result of this recent heritagisation is Sweden’s most post-modern city. Distinct and effective branding has made it possible to launch ‘The Hanseatic town of Visby’ on a global heritage market, which, among a number of things, has led to an increased aesthetisation and homogenisation of the town’s inner parts, and a fortification of the border between the controlled and ex-

³⁰⁸ Myös Dumitrescu 2015, 243: *”It is also interesting to observe that the majority of the respondents are emotionally attached to the place because they have been living there for extensive periods of time or land because they were born there. It is these community the residents that were in their early 20s when the major changes of the 1960s to 1980s were proposed, were in their late 40s, early 50s at the time of the nomination. This can prove to be a serious weakness for Old Rauma, since these users were dedicated and determined to protect the values of the site, and have been attached to both the tangibles and intangibles of the site. They are the ones protecting and maintaining the site and its properties even when enforcing measures do not exist. One of the respondents mentioned he cleans the street and public areas around his property, since littering in the area is a problem. These residents do not solely rely on the local administration to carry out maintenance and repair work, and are actively involved in the preservation and conservation process. It can also be noticed that the new inhabitants of the place have a lower level of attachment and a lower sense of the community than the traditional inhabitants. This suggests that enforcing measures for the future protection and maintenance of properties might be needed in the future, to compensate for the lack of emotional attachment of future users.”*

pensive inner parts and the growing diversity of the cheaper outskirts of the town.”

(Uuden) liiketoiminnan kannustaminen

Kauppaa historiallisessa keskustassa voivat uhata supermarketit ja kauppakeskukset historiallisen kaupungin ulkopuolella; kauppaketjut muuttavat autenttisen kaupungin epäpaikaksi. Kauppiaita ja käsityöläisiä voi auttaa helpotuksilla kunnallisissa veroissa ja maksuissa (terassit ym.).

Sassi di Matera: Tietooni ei ole tullut aktiivista politiikkaa uusien yritysten tukemiseksi Sassin kaupunginosassa. Kauppakamarin myöntämä paikallisen käsityön merkki - *MATERA DOC artigianato artistico* - ei ole käytännössä yleistynyt. Italiassa yleensä ja etelässä erityisesti on toteutettu useita ohjelmia nuorten ja naisyrityksien tukemiseksi.

Vanha Rauma: Tiedossani ei ole aktiivista politiikkaa jolla käsityöläisiä ja kauppiaita tuettaisiin. Uudet supermarketit puskurivyöhykkeellä saattavat uhata kauppaa Vanhassa Raumassa. Lukumäärällisesti toiminnot eivät ole vähentyneet, ja tällä hetkellä alueella toimii noin 200 myymälää, enimmäkseen erikoismyymälöitä. Päivittäistavarakauppa on vähentynyt jo vuosikymmenien ajan: vuonna 1979 alueella oli vielä 19 ruokakauppaa, vuonna 1991 kaksi (Koivula 1992, 33), ei ainutakaan vuonna 2004 (Vahtikari 2004) ja vain yksi tutkimuksen tekohetkellä (2011), jolloin toimintansa oli hiltaintain aloittanut luomu- ja lähiruokaan erikoistunut myymälä. Sitä voi pitää gentrifikaation indikaattorina, mutta myös yhtenä ympäröivää kaupunkia ja lähialueita palvelevista erikoismyymälöistä. Asunnoille lienee enemmän kysyntää kuin liiketilalle, ja kaavoitusarkkitehti Tammi tiesi haastattelussa mainita ainakin yhden tapauksen, jossa liiketila oli muutettu asuinrakennukseksi.

Visby Innerstad: En tunne riittävästi kaupungissa harjoitettua aktiivista politiikkaa kaupan tukemiseksi ja uusien liikkeiden rohkaisemiseksi. Vuonna 2011 kauppiaiden välillä oli jonkinlaista yhteistyötä, ja ympärivuotisesti toimivilla kauppoilla oli oma merkkinsä. Haastatteluissa mainittiin vanhankaupungin ainoan ruokakaupan (Torgkassen, Stora Torget) kantaneen ”Ruotsin kalleimman ruokakaupan” tittelä. Toiminnot eivät

ole merkittävästi vähenneet, mutta turistorientoituneina ne kärsivät kausiluontoisuudesta. Tarrakampanja kannustaa kuluttajia suosimaan ympäri vuoden auki olevia liikkeitä.

Kaupunkitilan käyttö kaikkina aikoina, kaikenikäisten ja kaikkien sukupuolten toimesta

Hyvässä julkisessa kaupunkitilassa on tärkeää, että se tarjoaa kaikille jotakin, ja että elämää riittää, jos ei kellon ympäri niin ainakin suureksi osaksi päivää.

Sassi di Matera: Kaupungin todellinen elämä näyttää tapahtuvan muualla, Sassin kaupunginosan reunoilla, Pianolla ja luolakaupunginosan ulkopuoliseksi lasketussa historiallisessa keskustassa. Alhaalla luolakaupunginosassa on joitakin baareja ja ravintoloita, osa niistä toimii kuitenkin vain turistesonkina. Luolakaupunginosa oli historiansa aikana eriytynyt Pianon barokkikaupungista köyhien maatyöläisten asuttamaksi kaupunginosaksi josta puuttui lähes täysin julkinen edustustila kuten aukiot ja promenadit. Julkista tilaa olivat pienet aukiot kirkkojen edessä, kaivot ja vesipostit. Asukkaat viettivät sosiaalista elämää puoliyksityisessä naapurustossa (*vicinato*). Ei ainoastaan asukasluvun dramaattinen väheneminen, vaan myös puolijulkisen ja puoliyksityisen tilan käytön muuttuminen modernisaation, yksityistymisen ja myös gentrifikaation myötä on aiheuttanut kaikin aistein havaittavan kaupunkielämän vähenemisen ja ohenemisen. Uudet asukkaat koostuvat suurelta osin paikallisesta eliitistä ja intellektuelleista, jotka ovat tuoneet mukanaan entiseen maatalousköyhälistön asuinkortteliin yksityisyysorientoituneen elämäntapansa. Italialaiset ylä- ja keskiluokan lapset eivät leiki enää kaduilla, ja kotiaskareet suoritetaan asuintilojen yksityisyydessä. Yksityistymisen on muuttanut paljon julkisen kaupunkitilan käyttöä, eikä entisaikojen elävyydestä – joka osaltaan johtui myös asuinolojen ahtaudesta, asuntojen pimeydestä, kosteudesta ja kylmyydestä – ole paljoa jäljellä. Julkisen ja yksityisen tilan rajalinja on muuttunut kun asukkaat ja hotellit ovat muuttaneet aikaisemman puolijulkisen naapuruston yksityistilaksi aitauksilla, porteilla ja valvontakameroilla. Asukasluvun väheneminen on myös huomattavaa: Sassin kaupunginosan asukasluku on laskenut noin kymmenykseen siitä, joka se

oli vielä ylikansoittuneella 1950-luvulla. Primitiivisestä rakennustyyppistä huolimatta katuelämän puuttuminen ja toimintojen väheneminen tekevät kaupunginosasta modernin nukkumalähiön. Katuelämä on sen sijaan vilkasta ”uudessa” 1600-luvulla rakennetussa historiallisessa keskustassa, joka tarjoaa aukioilla ja julkisilla rakennuksilla paremmat puitteet julkiselle elämälle ja kollektiivisille rituaaleille. Kansallisesta häpeästä maailmanperinnöksi ylennetty Sassin kaupunginosa luola-asumuksineen on nykyään tärkeä elementti paikallisen identiteetin rakentamisessa, ja kaupunginosa on maisema on taustakuvana tuotteistettu niin kaupungin sivuille kuin kunnanvaltuuston istuntosaliin. Kaupunginosa ei kuitenkaan ole tärkeä kaupungin asukkaiden jokapäiväisessä elämässä, vaan palvelee pikemminkin turistinähtävyytenä tai elokuvan kulissina. Asukkaattensa ja matkailijoitten käytön lisäksi kaupunginosa ei juuri tarjoa näyttämöä kollektiivisille rituaaleille.

Vanha Rauma: Kaupungin tori on säilyttänyt roolinsa markkinapaikkana, kohtaamispaikkana ja tapahtumien näyttämönä. Toritilan käyttö keskittyy kuitenkin kaupan aukiolotunteihin, joita ainakin osassa haastatteluista pidetään vanhanaikaisina ja pikkupaikkakuntalaisina. Tori on säilyttänyt joitain julkisia funktioitaan, kuten aamukahvitelun ja vanhempien miesten kokoontumisen ”toriparlamenttiin ” keskustelemaan ajankohtaisista aiheista. Myös joitain julkisia rituaaleja, kuten vaaleja edeltävät poliittiset kampanjaesiintymiset, järjestetään torilla. Kaavoitusarkkitehti Tammi mainitsi haastattelussa julkisen tilan ”cafeistuminen”, ja varsinkin naiset kahviloiden asiakaskuntana. Ajorajoitukset ovat tyrehdyttäneet nuorison aikaisempaa ”torin runtsaa”, ja nykyisiä nuorten kohtaamispaikkoja ovat vanhan keskustan ulkopuolella sijaitsevat Mc Donald’s ja Hesburger.

Visby Innerstad: Kaikenlaiset ihmiset käyttävät kaupunkitilaa; kesäaikana turistit muodostavat kuitenkin selvän enemmistön. Konferenssikaupungiksi tuotteistaminen on jakanut matkailusesonkia tasaisemmin koko vuodelle. Kaupunkiin vuonna 1998 perustettu Högskolan på Gotland (vuodesta 2013 Uppsala universitet – Campus Gotland) on myös elävöittänyt kaupunkia.

Yöelämän rohkaiseminen

Yöelämän rohkaiseminen tai ainakin sen sietäminen on ehkä ristiriitaisin useissa historiallisissa kaupunkikeskuksissa ehdotetuista toimista: yöelämä vetää puoleensa paitsi turisteja, myös kaupungin ja lähiseudun asukkaita ja tarjoaa alibin historiallisen kaupunkitilan käyttöön, mutta voi olla ristiriidassa asukkaiden ja hotellivieraiden intressien kanssa.

Sassi di Matera: Yöelämä on aiheuttanut konfliktia asukkaiden, hotelli- ja B&B-yrittäjien intressien kanssa.

Vanha Rauma: Yhtä torin laidalla olevaa karaokepubia lukuun ottamatta yöelämää ei varsinaisesti ole, eikä siitäkään vähästä ole haastateltujen asukkaiden mukaan ollut haittaa.

Visby Innerstad: Yöelämä voi olla kesällä villiä, mutta konfliktia asukkaiden ja turistien välillä helpottaa Ruotsissa yleinen tapa paeta lomakuukausiksi kesämökille. Kaupunkiasunnon vuokraaminen turisteille tai kausityöntekijöille antaa lisätuloja, joiden avulla on helpompi suvaita äänekkästä juhlintaa.

Rakennussuojelun kansantajuistaminen

Kansantajuistaminen tähtää suojelun itseohjautuvuuteen informoimalla ja kasvattamalla asukkaita, yrittäjiä, suunnittelijoita ja toteuttajia siitä miten historiallisessa rakennuskannassa tulee toimia, esimerkiksi antamalla ohjeita käytävissä olevista materiaaleista, tekniikoista ja värityksestä. Myös materiaalien saatavuus voi olla ongelma, johon tulisi löytyä ratkaisu.

Sassi di Matera: Rakennussuojelua ei ole juuri kansantajuistettu, ja osa toteutuksista on kyseenalaisia jos niitä arvioidaan UNESCO:n maailmanperinnön valintakriteerien ja retoriikan valossa. Rakennusmateriaalien saatavuutta ei ole järjestetty, ja vapaamuotoisissa keskusteluissa on noussut esille anekdootteja kattotiilien ja terrakottaisten lattialaattojen katoamisesta hylätyistä rakennuksista. Vuonna 1995 kunta (*Assessorato ai Sassi e ai Beni culturali*) julkaisi ohjevihkosen tuleville luola-asukkaille. Oppaassa neuvottiin joitakin suositeltavia ja vältettäviä toimenpiteitä, ja kerrottiin miten hakea julkista rahoitusta. Varsinainen neuvonta ei kuulu rakennusvalvonnan alaisena toimivan Ufficio Sassin toimenkuvaan. Suojelustatuksestaan

huolimatta Matera vaikuttaa kärsivän kontrollin puutteesta. Kohteessa käytetyt, jopa viranomaisten hyväksymät ja kunnan julkisten töiden viraston omilla työmailla käytetyt menetelmät, kuten kiviaineksen ”vahvistamiseen” käytetyt sementti-injektiot tai holvien lujittaminen raudoituksella ja valulla, ovat olleet invasiivisia, rakenteita jäykistäviä, painoa lisääviä, sekä kosteuteen ja lämpölaajenemiseen alkuperäisistä materiaaleista poikkeavasti reagoivia (Laureano 2007).

Vanha Rauma: Suojeluviranomaisten kontrolli vaikuttaa tyydyttävältä. Rakennussuojelun kansantajuistaminen on toteutunut esimerkillisesti kunnan omistamassa vuonna 1995 perustetussa Tammelan korjausrakentamiskeskuksessa, jossa toimii pysyvä rakennustekniikoiden näyttely, kunnan palkkaama neuvonta-arkkitehti, puutyöverstas asukkaille ja varaosapankki. Tammelassa järjestetään myös luentoja maailmanperintöteemasta ja tehdään keittomaalia. Vuonna 1978 Rauman kaupunki yhdessä ammattioppilaitoksen kanssa järjesti korjausrakennuskurssin 15 työttömälle kirvesmiehelle.

Kahden vuoden jälkeen enää kaksi heistä toimi korjausrakentamisen parissa (Vanha Rauma 1982, 69), ja lopulta vain yksi jäi korjausrakentajaksi. Oman arvioni mukaan invasiivinen, autenttisuutta uhkaava korjausrakentaminen on suurimmalta osalta pystytty välttämään. Kaikki rakennuslupahakemukset käsitellään Vanhan Rauman erikoiselimessä, jossa on edustettuna sekä kunnallinen rakennusvalvonta että museoviranomaiset. Eri viranomaisten saavuttama konsensus on tähän saakka ollut riittävä, mutta neuvonta-arkkitehdin puuttuessa ei suojelun konkreettisuuden jatkuvuudesta ole varmuutta.

Visby Innerstad: Kaupungin viranomaiset ovat julkaisseet internetistä ladattavissa olevaa informatiivista materiaalia. Muuten asukkaat on jätetty luottavaisesti omilleen. Osa alkuperäisistä materiaaleista, pinnoista ja interiööreistä on kadonnut jo 1970-luvulla, jolloin materiaallinen autenttisuus ei ollut vielä suojelukeskustelun keskiössä. Klintenin pienissä puutaloissa asukkaiden vapaus on johtanut Carl Larssonin vesiväritöiden inspiroimaan kotoiseen pikkusievyyteen.

HISTORIALLISTEN KAUPUNKIKESKUSTEN TULEVAISUUDESTA

Olen jo tämän tutkimuksen johdannossa esittänyt historiallisten kaupunkikeskusten nykyhetken, ja siis myös tulevaisuuden käytön perusteena niiden käyttöarvoa tilanteessa jossa viljelymaan peittyminen asfaltilla huolestuttaa ympäristötutkijoita ja pitkin peltoja rakennettu *urban sprawl* on todettu ekologisesti kestävämmäksi. Historiallisessa kaupunkikeskustassa ovat yleensä ainakin materiaalisella puolella toteutuneet ne suunnittelukriteerit, joita pidetään kaupungin elävyyden mahdollistavina. Jane Jacobs luetteli klassikoksi muodostuneessa teoksessaan *The Death and Life of Great American Cities* (1961: 150–151) monipuolisen kaupunkiympäristön neljänä keskeisenä elementtinä useamman kuin yhden käyttötarkoituksen, lyhyet korttelit, eri ikäiset ja eri kunnossa olevat rakennukset sekä riittävän ihmistiheyden ja asukaskannan.

Tanskalainen arkkitehtiprofessori Jan Gehl (1987: 11–14) jaottelee ihmisten kaupunkitilassa suorittamat toiminnot välttämättömiin (necessary activities), kuten kaupassakäynti ja työmatkat, valinnaisiin (optional activities) kuten päiväkävelyyn, auringonottoon tai oleskeluun ja intensiteetiltään vaihteleviin sosiaalisiin aktiviteetteihin (social activities), kuten ihmisten tarkkailuun, tervehtimisiin, keskusteluihin tai puistonpenkillä suutelemiseen. Teoksen *Life Between Buildings: Using Public Space* mukaan (Gehl 1987, 202) kaupunkiympäristön laatu vaikuttaa merkittävästi sekä valinnaisten että sosiaalisten aktiviteettien määrään. Heikkolaatuissa ympäristössä suoritetaan vain välttämättömimmät toiminnot, jonka seurauksena siitä ei koskaan muodostu elävää kaupunkiympäristöä. Kaupunkitilan laadulliset tekijät muodostuvat entistä ratkaisevammiksi, kun osa aiemmin välttämättömistä toiminnoista voidaan korvata verkkokaupalla, etätöillä tai viikottaisostoksilla automarketissa, ja vapaa-ajanviettopaikkana

kaupunki joutuu kilpailemaan entistä mukavampien ja paremmin varusteltujen kotien kanssa. Viihtyisä ympäristö lisää räjähdysmäisesti valinnaisten ja sosiaalisten aktiviteettien määrää kaupunkitilassa vetämällä ihmisiä puoleensa, kannustamalla monenlaiseen toimintaan ja houkuttelemalla viipymään pidempään. Miellyttävässä ympäristössä ihmiset ovat valmiita kävelemään pidempiä matkoja sen sijaan, että valitsisivat bus-sikyydin, ajaisivat autolla kynnykselle tai muuten pyrkisivät tilanteesta pikaisesti pois³⁰⁹. Ihmisen mittainen historiallinen kaupunki sopii havainnoitavaksi jalankulkijan nopeudella: katutilan reunat ovat pehmeät, mittakaava pieni ja yksityiskohdista tiheä.

Omasta kokemuksestani elämästä pikkukaupungin piazzalla voin todeta, ettei sosiaalinen media korvaa kaupunkielämää, vaan on sille rinnakkainen ulottuvuus. Sosiaalisessa mediassa aloitettu keskustelu voi jatkua kahvilassa aivan samalla lailla kuin kahvilassa aloitettu keskustelu jatkuu sosiaalisessa mediassa; tieto tapahtumista kulkee nopeasti ja oman osallistumisen jaot kutsuvat muitakin osallistumaan. Tuotteistavat viranomaiset ovat menettäneet monopoliasemansa kaupungin kuvan luomisessa. Uusia mahdollisuuksia syntyy jakamis- ja talkootalouden tarjotessa uudenlaisia yhteisöllisyyden muotoja. Leikki valtaa kaupunkitilan nopeilla, yllättävillä ja vain hetkeä aikaisemmin kuvittelemattomissa olevilla tavalla, kuten tapahtui kesällä 2016 Pokémon Go -pelin ilmestyessä. Kaupunkisuojaus ja -suunnittelun viranomaisten osallistuminen sosiaaliseen mediaan tekee kasvot ja toiminnan tutuiksi. Mikä tahansa yhteisöllisyyden muoto lastenhoitoringistä ruokapiiriin saattaa madaltaa kynnystä osallistua kotiseutuyhdistyksen toimintaan. Mahdollisesti seuraava radikaalisti kaupunkien tilankäyttöä muuttava askel otetaan yhteiskäyttöautojen yleistyessä ja katutilan palatessa ihmisten käyttöön.

³⁰⁹ Gruen 1964: 248–249; Gehl 1987: 139; Knoflacher 1995: 81.

Liitteet

Liite 1: Suojelun tasot

	Sassi di Matera	Vanha Rauma	Visby innerstad
Globaali	1972 <i>Yleissopimus maailman kulttuuri- ja luonnonperinnön suojelemisesta</i> Hyväksytty UNESCO:n yleiskokouksen 17. istunossa Pariisissa 16.11.1972		
	1978 Yleissopimus ratifioitu 1993 kohteen liittäminen	Suomen hallituksen ratifioima 13.2.1987 ja julkaistu Suomen asetuskokoelman sopimussarjassa n:o 19/87 1991 kohteen liittäminen	1984 Yleissopimus ratifioitu 1995 kohteen liittäminen
Eurooppalainen	<i>Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus</i> Granada 1985 (STE n°121)		
	allekirjoitettu 03/10/1985 ratifioitu 31/05/1989 astuu voimaan 01/09/1989	(SopS 10/1992) allekirjoitettu 15/11/1990 ratifioitu 17/10/1990 astuu voimaan 01/02/1992	allekirjoitettu 03/10/1985 ratifioitu 05/10/1990 astuu voimaan 01/02/1991
	<i>Eurooppalainen yleissopimus arkeologisen perinnön suojelusta (riveduta)</i> La Valletta 1992 (STE n° 143)		
	allekirjoitettu 16/01/1992 ratifioitu 30/06/2015 astuu voimaan 31/12/2015	(SopS 26/1995) allekirjoitettu 15/09/1994 ratifioitu 15/09/1994 astuu voimaan 25/05/1995	allekirjoitettu 16/01/1992 ratifioitu 11/10/1995 astuu voimaan 12/04/1996
	<i>Eurooppalainen maisemayleissopimus, Firenze 2000 (STCE n°176)</i>		
	allekirjoitettu 20/10/2000 ratifioitu 04/05/2000 astuu voimaan 01/09/2006	(SopS 14/2006) allekirjoitettu 20/10/2000 ratifioitu 16/12/2005 astuu voimaan 01/04/2006	allekirjoitettu 22/02/2001 ratifioitu 05/01/2011 astuu voimaan 01/05/2011
	<i>Faron puitelyleissopimus kulttuuriperinnön yhteiskunnallisesta merkityksestä</i> Furo 2005 (STCE n°199)		
	allekirjoitettu 27/02/2013 ratifioitu - astuu voimaan -	allekirjoitettu - ratifioitu - astuu voimaan -	allekirjoitettu - ratifioitu - astuu voimaan -

	Sassi di Matera	Vanha Rauma	Visby innerstad
Kansallinen	(aikaisemmat lait) Legge 1089/1939 Legge 1497/1939 (landscape) D.Lg. 490/1999 D.Lg. 42/2004 <u>Eritvislait Materaa varten:</u> Legge 619/1952 Legge 299/1958 Legge 126/1967 D.P.R. 1523/1967 Legge (ordinaria) 1043/1971 Legge (ordinaria) 771/1986	vuonna 1883 voimaan tullut asetus muinaisaikaisten muistomerkkien rauhoittamisesta ja suojelusta Rakennuslaki 1932 muinaismuistolaki 295/1963 Rakennussuojelulaki 60/1985 Rakennuslaki 1999/132 Laki rakennusperinnön suojelemisesta 2010/498	Kuninkaallinen asetus 1867 Lag (1942:927) om skydd för kulturhistoriskt märkliga byggnader Lag om byggnadsminnen 1960:690 Lag om kulturminnen 1988:950 SFS 2010:911 Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. SFS 2013:548 Lag om ändring i lagen (1988:950) om kulturminnen m.m.
	Alueellinen yli- intendentinkonttori (Soprintendenza BB.CC)	Vanhan Rauman erikoiselin Museoviraston ja paikallisen rakennusvalvonnan välillä käsittelee kaikki lupahakemukset	Lääninhallitus (Länstyrelsen)
Paikallinen	P.R.G. 1953 (Luigi Piccinato) Kansainvälinen arkkitehtuurikilpailu1977 Kokeelliset kunnostussuunnitelmat (1980) Ufficio Sassi 1987 1. kaksivuotissuunnitelma (1988) 2. kaksivuotissuunnitelma (1994) PGdR 2006/2012 Hallinnointisuunnitelma Ufficio Sassi käsittelee kaikki toimenpidelupahakemukset (jotka tarvitsevat kuitenkin esteettömyyslausunnon alueelliselta yli- intendentinkonttorilta)	1915 (1906) asemakaava 1922 asemakaava Suojelukaava 1981 Rauman keskustan kehittämissuunnitelma 1999 Hallinnointisuunnitelma (luonnos)	1962 Saneerauskomitea (Saneringskommitté för innerstaden) Asemakaava 2010
Käytäntö	Kansantajuistava informaatiolehtinen (Vivere i Sassi, 1995) PGdR liitteinen internetissä	Tammelan korjausrakentamiskeskus 1995 Neuvonta-arkkitehti, varaosapankki ja puutyöverstas asukkaille	Handlingsprogram 2003 (internetissä) Rakennusjärjestys 2010 Riktlinjer (internetissä)

Liite 2: WHC:n kausiraportointi

Matera 2005-06

Kohteen **merkittävyysjulkilausuman** (*Statement of Significance*) todettiin vastaavan kohteen yleismaailmallista erityisarvoa. Sopimusvaltio ehdotti kohteen nimen muuttamista: uudeksi nimeksi tulisi Sassi e il Parco delle Chiese Rupestri di Matera (The Sassi and the Park of the Rupestrian Churches of Matera). Rajojen ja puskurivyöhykkeen todettiin olevan riittävät. Kohteen autenttisuuden ja integriteetin osalta maailmanperintökohteen arvot oli säilytetty. Kunnostustöiden arvioitiin vaikuttaneen kokonaisuuden visuaaliseen havainnointiin, muuttamatta kuitenkaan kohteen todellista autenttisuutta.

Suojelun laillisista ja hallinnollisista järjestelyistä todettiin, että koko maailmanperintökohteen alue on koko kansallista territoria koskevien lakien, sekä lisäksi erityisesti kohdetta varten laadittujen erityislakien suojeluma. Sassin luolakaupunginosien osalta sovellettava laki tähtää ”Sassin kaupunginosan suojeluun, arkkitehtuuria, kaupunkia, ympäristöä ja taloutta koskevaan kunnostamiseen sekä vastapäisen Murgian ylätasangon suojeluun”. Puiston osalta sovellettiin täytäntöönpanokelpoista alueellista lakia ”Luolakirkkojen arkeologisen, historiallisen ja luonnonpuiston perustaminen”³¹⁰. Kulttuuriperintö- ja maisemalaki³¹¹ oli täytäntöönpanokelpoinen kaiken taiteellisen, historiallisen, arkeologisen ja monumentaalisen kulttuuriperinnön, sekä kohteen maiseman ja luonnonkohteiden osalta.

Yli 60 % Sassin kaupunginosan kiinteistöistä oli Italian valtion omaisuutta, ja sellaisena lain suojelmaa. Vuonna 1998 kiinteistöjen siirtäminen Materan kunnan hallinnoitavaksi 99 vuodeksi oli saatu päätökseen. Kunta voi antaa kiinteistön edelleen eteenpäin yksityisten tai yhdistysten käyttöön 30 vuodeksi hakemuksesta ja sillä ehdolla, että se restauroidaan; kunnostustöiden kulujen kattamiseksi kunta myöntää alennuksen vuokrasta. Tutkimuksen hetkellä noin 30 % valtion omistamista kiinteistöistä oli vuokrattu edelleen. Suojelujärjestelyjä pidettiin riittävän tehokkaana, ja toimenpiteinä ehdotettiin kohteen kulttuurisesti merkittäväksi kohteeksi julistamista (*Dichiarazione di interesse culturale*, laki n.42/2004, art.13).

Hallintoa koskevassa kysymysryhmässä kohteen käyttötarkoitukseksi mainittiin sen rooli turistinähtävyytenä, kaupunkikeskustana, uskonnollisessa käytössä, maalaismaisemana sekä alueellisenä puistona. Pääsymaksu perittiin vain joihinkin huomattavan tärkeisiin historiallisiin monumentaalisiin kohteisiin.

Hoitosuunnitelman laatimisen aikana oli tarkoitus asettaa koordinoiva ydinryhmä johtamaan kohteen kehitystä. Kohteen hallinto tapahtui suojelulainsäädännön puitteissa, ja sen hallinnasta vastaavat pääosin kansallinen, alueellinen ja paikallinen hallintoaste. Senhetkisen hallintojärjestelmän arvioitiin olevan riittävän tehokas, ja jatkotoimenpiteenä ehdotettiin kohteen tunnettuuden ja kommunikaation tehostamista.

Hoitosuunnitelma oli valmisteilla, ja sen laatiminen oli aloitettu joulukuussa 1988. Viimeisin päivitetty luonnos oli joulukuulta 2005, ja hoitosuunnitelman odotettiin olevan valmis ja vahvistettu joulukuussa 2006. Sassin kaupunginosan konservointi- ja kunnostustoimia säätelevät lain 771/86 mukaiset kaksivuotissuunnitelmat. Tavoitteena oli koko kohdetta koskevan toimintasuunnitelman laatiminen UNESCO:n ohjelmien ja ministeriön metodien mukaisesti. Kysymykseen hoitosuunnitelman täytäntöönpanosta ja tehokkuudesta ei vastattu suoraan, mutta todettiin, että kaksivuotissuunnitelmien ja kunnostuksen yleisennusteen on laatinut Sassin kaupunginosasta vastaava kunnallinen erityisvirasto (*Ufficio Sassi*), kun taas luolakirkkojen puiston suunnitelman on tehnyt puiston hallintoelimen oma tekninen virasto.

Kohteen **taloudelliset resurssit** olivat pääasiassa valtion sekä EU:n rahoitusta; rahoitusta pidettiin riittämättömänä.

Henkilöstön määrästä todettiin, että kohteen hallinnossa työskenteli 24 virkailijaa. Ammattilaisten saatavuutta ja saavutettavuutta konservoinnin, hallinnon, tunnetuksi tekemisen, tulkitsemisen, koulutuksen ja matkailunhallinnon osalta pidettiin erittäin hyvänä. Kunnan erityisvirasto Ufficio Sassi on sen perustamisen säätäneen lain mukaan ennen kaikkea kaupunginosan kaupunki- ja arkkitehtonisesta suunnittelusta ja valvonnasta vastaava virasto, jonka työtehtävät vastaavat ”tavallista” rakennusvalvontaa luolakaupunginosan alueella. Kohteen tunnetuksi tekemisen, kommunikaation, sekä kaupunginosan turismin ja ta-

³¹⁰ Regione Basilicata. Legge Regionale n. 11 del 3 aprile 1990. Istituzione del Parco Archeologico Storico Naturale delle Chiese Rupestri del Materano. BOLLETTINO UFFICIALE DELLA REGIONE BASILICATA N. 15 del 7 aprile 1990.

³¹¹ Codice dei Beni Culturali e del Paesaggio, laki 2004/42.

louden vahvistamisen asiantuntijoista oli pulaa. Luolakirkon puistossa työskenteli joitain matkailualan sekä kulttuurin kehittämisen ja vahvistamisen asiantuntijoita, mutta operaattorien määrää pidettiin täysin riittämättömänä.

Asiantuntijuuden ja koulutuksen lähteinä konservointi- ja hallintotekniikoissa mainittiin tutkinnonjälkeinen erikoistuminen arkeologiassa ja kulttuuriperinnön operaattorin tutkinto Basilican yliopiston taiteen ja filosofian tiedekunnassa. Muina asiantuntijuuden lähteinä nimettiin museot, yli-intendentinkonttori, sekä historiallisen ja ympäristöperinnön tutkimusta ja vahvistamista ajava säätiö ”Zetema”. Koulutustarpeista todettiin, että paikkatietojärjestelmään (GIS) erikoistuneen henkilöstön kouluttaminen olisi tarpeen kohteen territorion tuntemisen ja hallinnointia koskevan datan tehokkaamman ja joustavamman hallitsemisen tavoitteisiin.

Matkailijahallinnasta todettiin, että suuntaa-antavien, virallisten turistioppaiden antamien vierailijatilastojen mukaan kohteessa oli vuonna 2004 vierailut noin 200 000 matkailijaa. Matkailijoiden käytössä olevista palveluista mainittiin autojen ja matkailuvaunujen pysäköinti sekä informaatiotiskit alueen sisäänkäynneillä. Sassin kaupunginosaan oli merkitty kävelyreitti, jonka varrella sijaitsevat merkittävimmät luolakirkot. Alueella työskenteli 50 turistiopasta, 7 retkiopasta, 20 tulkkia, 2 matkanjohtajaa sekä 20 luolakirkkojen puiston alueeseen erikoistunutta opasta. Opastointia on alueellisen lain säätelemää, ja kaikilla oppailla oli Basilican alueen myöntämä sertifiointi. Alueella toimi hotelleja ja ateriapalveluita, vierailijoille oli yleiset käymälät. Luolakirkkojen puiston internet-sivut tekivät tunnetuksi puiston tarjoamia aktiviteetteja ja alueen resursseja (<http://www.parcoturismo.it/>).

Matkailijoiden tarpeisiin vastaamaan oltiin Sassin kaupunginosaan ensisijaisen sisäänkäynnin lähelle kehittämässä matkailijakeskusta joka antaa tietoa kohteesta. Uusien opastettujen reittien laatiminen ja matkailijakeskuksen perustaminen myös puistoon oli suunnitteilla, ja luola-asumisen dokumentointikeskus on perustamisvaiheessa. Suunnitelmissa oli liikenneyhteyksien parantaminen sekä Sassin kaupunginosaan että muihin kehittämissä oleviin matkailijakeskuksiin puiston alueella.

Tieteellinen tutkimus kohteessa käsitti riskiarvion, tutkimuksia kohteen arvosta, monitorointiharjoituksia, tutkimuksia kohteen kunnosta, arkeologisia tutkimuksia, kulttuuriperintörekisterin, kulttuurijärjestelmän puitesuunnitelman sekä monografisia tutkimuksia puiston floorasta ja faunasta. Kunta oli antanut Basilican yliopiston geologian laitoksen toimeksi julkilausuman laatimisen

Sassin luolakaupunginosaan geologisesta ja seismisestä riskistä. Moni julkaisu oli osoittanut kiinnostusta kohteen arvokkaaksi tekeviin piirteisiin. Manuaali *Codice di pratica* oli laadittu analysoimaan rakennusten staattisia ja rakenteellisia ominaisuuksia, ja [printteisten rakenteiden kanssa] yhteensopivia toimia sortumien pysäyttämiseen ja rakenteiden lujittamiseen. Muiden dokumenttien joukossa todettiin olevan manuaaleja arkkitehtoniseen ja tyylliseen kunnostamiseen.

Alueen kunnostustyön etenemistä monitoroitiin. Sassin kaupunginosaan oli tehty mittauksia ja hypoteeseja autoliikenteen säätelystä, huomioiden myös ajoliikenne rakennustyömaille. Alueesta oli laadittu (tai oltiin laatimassa?) kulttuuriperinnön rekisteri. Näiden lisäksi mainittiin kunnan alueen kulttuurijärjestelmien kehysuunnitelma, jossa vahvistettiin ”alueen tuntemisesta, suojelusta ja kehittämisestä johtuviin toimiin perustuvat strategiat”. Suunnitelman tavoitteeksi määriteltiin alueellisen identiteetin sisällyttäminen tähänhetkiseen kehitysprosessiin, ja sen ohjaaminen kohti kestävä kehitystä. Luolakirkkojen puiston kehysuunnitelma perustui puiston alueelta tehtyihin monografioihin. Paikallinen hallinto viittasi näihin alueella tehtyihin tutkimuksiin lähdemateriaalina lain edellyttämien toimien toteuttamiseksi. Kohteen liittämisen maailmanperintöluetteloon arvioitiin stimuloineen entisestään edellä mainitun tutkimuksen toteuttamista; tutkimuksen fokuksen arveltiin kääntyneen enemmän kohti suojelun ja säilyttämisen toimenpiteitä.

Opetuksesta, informaatiosta ja tietoisuuden rakentamisesta mainittiin kilvet, jotka kertovat maailmanperintökohteesta, sekä maailmanperintölogon käyttö julkaisuissa. Vierailijoiden, paikallisyhteisön, liikkeenharjoittajien ja paikallisten viranomaisten tietoisuus maailmanperinnöstä arvioitiin riittäväksi. Puiston alueella kerrottiin toimivan ulkopuolisen organisaation ylläpitämän ympäristökeskuksen, jonka pääasiainen toiminta tähtäsi koululaisten ympäristönsuojelutietoisuuden herättämiseen.

Toukokuussa 2005 järjestettiin Italian maailmanperintökohteiden hoitajille kansallinen seminaari, jossa esitettiin viimeisin versio tarvittavasta metodologiasta hoitosuunnitelman (Management Plan) laatimiseen. Myöhemmin oli tarkoitus järjestää yhteistyössä kahden läheisen kohteen, Alberobellon ja Castel del Monten kanssa kansalliskokous, jossa käsiteltäisiin maailmanperintökohteita arvioitujen toimenpiteiden puitteissa. Erikseen mainittiin jo käynnissä ollut tai suunniteltu yhteistyö maailmanperintöluetteloon kuuluvien Andrian (Castel del Monte) ja Alberobellon kanssa. Yhteistyön tarkoituksena oli vahvistaa turismia ja kulttuuria myyntityöntekijä-

ja aluemarkkinointialoitteilla, jotka perustuvat kohteita yhdistävään maailmanperintöstatukseen. Toimenpiteet ennakoivat myös koordinoidun kommunikaatiomenettelyjen ja yhteisen, välittömästi tunnistettavissa olevan ”tuotenimen” käyttämisen. Maailmanperintökohteella kerrottiin olevan internetsivu.

Kohteeseen vaikuttavista tekijöistä (suojelun tila / State of Conservation) todettiin, että vaarassa olevaa maailmanperintöä koskeva reaktiivinen seurantakertomus (reactive monitoring reports) ei ollut sovellettavissa kohteeseen. Toimenpiteistä Sassin kaupunginosassa mainittiin asumiseen ja ”innovatiivisiin palveluihin” suunnattujen julkisten ja yksityisten rakennusten, jalankulku- ja autoliikennereitien sekä infrastruktuurin kunnostaminen. Niiden lisäksi restauroitiin historiallisia, monumentaalisia ja uskonnollisia rakennuksia yleiskäyttöön, nähtävyyksiksi sekä näyttelyjen ja kulttuuritilaisuuksien järjestämiseksi. Puiston alueella restauroitiin erinäisiä luolakirkkoja, jonka jälkeen ne lisätään turistireitille; kirkkojen lisäksi restauroitiin maatila ja *jazz* (Murgian alueen tyypillinen lammastarha) matkailu- ja ympäristökasvatuskeskukseksi.

Senhetkisen suojelun tilan arvioitiin olevan hyvä. Kohteeseen mahdollisesti vaikuttavista uhkatekijöistä ja riskeistä mainittiin puiston alueella sijaitsevat maatalousyritykset sekä kaksi sementtitehdasta. Asutuksen ja matkailun kohteeseen kohdistaman paineen todettiin huomattava. Koko kohde kuuluu matalan seismisen riskin alueeseen. Muita erityisiä riskejä ei mainittu. Hätätöimenpiteistä mainittiin alueen monitorointi, ja käynnissä ollut neuvottelu sementtitehtaiden siirtämisestä teollisuusalueelle, pois puistosta.

Monitoroinnista todettiin, ettei kohteella ollut muodollista monitorointiohjelmia. Toimenpiteeksi suunniteltiin hoitosuunnitelman laadintavaiheessa monitoroinnin avainindikaattorien määrittäminen.

Johtopäätöksissä ja suositeltavissa toimenpiteissä mainittiin maailmanperintöstatuksen tuomista eduista konservointi, sosiaaliset ja taloudelliset edut. Heikkouksista todettiin taloudellisten resursien puute, ja toivottiin, että riittävillä resursseilla kohteen vahvistaminen ja tunnetuksi tekeminen mahdollistaisi sille taloudellisen omavaraisuuden. Tulevaksi toimenpiteeksi kaavailtiin hoitosuunnitelman laatimista.

Rauma 2005–06

Vuosien 2005–06 kausiraportoinnissa kohteen **merkittävyysjulkilausuman** (*Statement of Significance*) todettiin vastaavan kohteen yleismaailmallista erityisarvoa, tosin sopimusvaltio ei ollut varma

siitä onko ICOMOSin lausunto kohteen virallinen merkittävyysjulkilausuma (kohteesta on tehty vuonna 2014 retrospektiivisesti yleismaailmallisen erityisarvon lausuma). Alueen rajojen tilaa pidettiin riittävänä ja puskurivyöhyke oli määritetty. Kohteen autenttisuuden ja integriteetin osalta maailmanperintökohteen arvot oli säilytetty. Vanha Rauma on ollut elävä kaupunkikeskus, jossa asutaan, tehdään työtä ja käydään kauppaa. Kaupan muuttumisen arvioitiin vaikuttavan vanhaan keskustaan, ei välttämättä ainoastaan myönteisesti.

Suojelun laillisista ja hallinnollisista järjestelyistä todettiin, että Vanhan Rauman suojelukaava on valmistunut vuonna 1981, ja yleiskaava vuonna 2002. Suojelujärjestelyjä pidettiin riittävän tehokkaana.

Hallintoa koskevassa kysymysryhmässä kohteen käyttötarkoituksena mainittiin sen rooli kaupunkikeskustana. Kohteen hallinto tapahtui suojelulainsäädännön puitteissa, ja sen hallinnasta vastasivat pääosin kansallinen ja paikallinen hallintoaste. Senhetkisen hallintojärjestelmän arvioitiin olevan riittävän tehokas.

Kohteella ei ollut **hoitosuunnitelmaa**. Suunnitelman laatiminen pyrittiin saattamaan päätökseen joulukuuhun 2005 mennessä; sen täytäntöönpanon ja tehokkuuden valvominen olisi Rauman kaupungin vastuulla.

Kohteen **taloudelliset resurssit** olivat suurelta osin yksityisten asukkaiden kunnostamiseen sijoittamia rahoja. Kohteelle oli myönnetty (kansallista) lisärahoitusta maailmanperintöstatuksen perusteella: yksityishenkilöt ovat voineet hakea avustusta Museoviraston kautta. EU oli rahoittanut kohdetta Raphael- ja Culture 2000-ohjelmissa. Rahoitusta pidettiin riittämättömänä kohteen asianmukaiseen hallintointiin.

Henkilöstön määrästä todettiin, että kohteen hallinnossa ei työskentele täysipäiväisesti yhtään virkailijaa. Ammattilaisten saataavuutta ja saavutettavuutta tulkittamisen ja matkailunhallinnon osalta pidettiin hyvänä, kun taas tunnetuksi tekemisen, hallinnon, konservoinnin ja koulutuksen osalta keskinkertaisena.

Asiantuntijuuden ja koulutuksen lähteinä konservointi- ja hallintotekniikoissa mainittiin Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus (Tammela).

Matkailijahallinnasta todettiin, että kohteen vierailijatilastoja ei ole. Matkailijoita palvelivat kahvilat ja ravintolat, museot, matkai-

lukekeskus, julkiset käymälät ja lukuisat myymälät. Kohteella ei ollut matkailijahallintasuunnitelmaa.

Tieteellinen tutkimus kohteessa käsitti riskiarvion, tutkimuksia kohteen arvosta ja kunnosta, tutkimusta maailmanperintöstatuksen vaikutuksesta, arkeologisia tutkimuksia, matkailijahallinnan, liikenteen ja kaupan tutkimusta. Tuloksia on käytetty tulevan restauroinnin ja muiden aktiviteettien suunnittelun työvälineenä.

Opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisesta mainittiin riittävä määrä kohteen maailmanperintöstatuksesta kertovia kilpiä, sekä maailmanperintölogon käyttö joissakin julkaisuissa. Matkailijoiden, paikallisyhteisön, liikkeenharjoittajien ja paikallisten viranomaisten tietoisuutta maailmanperinnöstä pidettiin riittävänä. Kohteella oli internetsivu.

Kohteeseen vaikuttavista tekijöistä (suojelun tila / State of Conservation) todettiin, että vaarassa olevaa maailmanperintöä koskeva reaktiivinen seurantakertomus (reactive monitoring reports) ei ole sovellettavissa kohteeseen. Vanhassa Raumassa tehdyistä toimenpiteistä mainittiin talojen teknisten standardien parantaminen. Asuinrakennuksien lisäksi oli kunnostettu myös liikkeitä ja verstaiteita. Nykyistä suojelun tilaa pidetään riittävänä. Kohteeseen vaikuttavista uhka- ja riskitekijöistä mainittiin kehitys- ja ympäristöpaine. Turistien määrän kasvun arveltiin voivan aiheuttaa ongelmia kesäaikana, ja lisätä sekä maisemaan että yleisöpalveluihin kohdistuvaa painetta. Toimenpiteistä mainittiin lisäpalvelujen, kuten yleisökäymälöiden rakentaminen, ja matkailijoiden houkuttelevuus kohteeseen myös talviaikaan.

Monitoroinnista todettiin ettei kohteella ole monitorointiohjelmaa, eikä sitä varten oltu aloitettu toimenpiteitä.

Johtopäätöksissä ja suositeltavissa toimenpiteissä maailmanperintöstatuksen tuomista eduista mainittiin konservointi ja sosiaaliset edut. Lisäksi todettiin julkisen tietoisuuden kohteen historiallisesta ja arkkitehtonisesta arvosta kasvaneen.

Vahvuuksiksi luetellaan aktiivisuus yksityisomistuksessa olevien talojen konservoinnissa ja huollossa: noin 100 rakennusta on konservoiden korjattu. Muita vahvuuksia olivat korjausrakennuskeskus, Rauman keskusta-alueen suunnitelma, liikennesuunnittelu, katu- ja puistojen ja aukoiden ylläpito, sekä uusi valmisteilla oleva hoitosuunnitelma (preservation plan).

Heikkouksista todettiin Vanhan Rauman olevan elävänä kaupunkikeskustana toisistaan poikkeavien tarpeiden ja ideoiden kohteena.

Tuleviksi toimenpiteiksi kaavailtiin senhetkisen konservointi- ja suojelusuunnitelman tarkastamista ja päivittämistä vuoden 2006 aikana. Toimenpide ei edellyttäisi maailmanperintörahoituksen (*World Heritage Fund*) rahoitusta.

Visby 2005–06

Vuosien 2005–06 kausiraportoinnissa kohteen **merkitys julkaissuun** (*Statement of Significance*) todettiin vastaavan kohteen yleismaailmallista erityisarvoa. Kohteen rajoista ja puskurivyöhykkeestä todettiin ettei rajojen tila ole riittävä, mutta että kohteella on määriteltä puskurivyöhyke. Uudet rajat ja puskurivyöhyke oli määriteltä. Kohteen autenttisuuden ja integriteetin osalta maailmanperintökohteen arvot oli säilytetty, mutta jatkuvat pienet muutokset voivat ajan kuluessa muodostaa uhan, ellei riittävää seurantaohjelmaa ole.

Suojelun laillisista ja hallinnollisista järjestelyistä mainittiin keski-aikeisten sekä lukuisien 1600–1700-luvuilla rakennettujen, yhteensä 257 rakennuksen suojelu kansallisella lailla. Suojelujärjestelyitä ei pidetty riittävän tehokkaana, ja toimenpiteinä ehdotettiin suojelua kaava- ja rakennuslain perusteella. Toimenpiteelle ei asetettu aikarajaa, ja sen todettiin koskevan hallinnon paikallista ja alueellista astetta. Kohteen käyttötarkoitukseksi oli merkitty sen rooli kaupunkikeskustana. Hallintoelimistä mainittiin paikallinen kulttuuriperintökomitea (Local Heritage Committee of Visby). Hallinto oli koordinoitu kolmen pääasiallisessa vastuussa olevan elimen välillä. Kohteen hallinto perustui yhteishallintoon (Consensual management), eikä erillistä kohdemanageria ollut. Kohteen hallintoon osallistui ensisijaisesti läänin ja kunnan hallintoaste, joiden lisäksi osallisina mainittiin vapaaehtoiset ryhmät. Senhetkisen hallintojärjestelmän arvioitiin olevan riittävän tehokas.

Hoitosuunnitelma valmistui joulukuussa 2003, ja sen todettiin olevan riittävä. Suunnitelman täytäntöönpanoa ja tehokkuutta valvoo paikallinen maailmanperintökomitea.

Kohteen **taloudelliset resurssit** muodostuivat pääasiassa läänin ja kunnan rahoituksesta. Maailmanperintöstatuksen vuoksi kohde oli saanut ylimääräistä (kansallista?) rahoitusta sekä EU-rahoitusta; kaupunginmuurin pelastamiseksi oli kerätty lahjoituksia kansallisella kampanjalla. Rahoitusta pidettiin riittämättömänä kohteen hallinnolle.

Kohteen **hallinnossa** ei kokopäiväisesti työskennellyt yhtään virkailijaa. Ammattilaisten saatavuutta ja saavutettavuutta konservoinnin, tulkitsemisen ja koulutuksen aloilla pidettiin hyvänä, mutta

hallinnon, kohteen tunnetuksi tekemisen ja matkailunhallinnon aloilla vain keskitasoisena. Asiantuntijoita oli olemassa monilla aloilla, jotka kattavat suurimman osan kulttuuriperintötyöstä Visbyssä. Erikoistunut asiantuntemus ja palvelut käsittivät sekä käytännön että teorian, esimerkiksi konservoinnin, restauroinnin, luetteloinnin, dokumentoinnin, näyttelyiden, opetuksen ja tieteellisen tutkimuksen alalla. Asiantuntijat työskentelivät museoissa, yliopistoissa ja instituuteissa Gotlannissa; osa heistä oli kansallisen tason asiantuntijoita. Kohteen vierailijatilastoja ei ollut. Vierailijoille tarjolla olevista palveluista mainittiin matkailukeskus jossa järjestettiin näyttelyitä kohteesta, museo, paikalliset historialliset kohteet kuten kirkonrauniot ja kaupunginmuuri. Matkailun hallintasuunnitelmaa ei ollut laadittu.

Tieteellinen tutkimus kohteessa käsitti riskiarvion, kohteen arvojen tutkimuksen, maailmanperintökohteeksi nimeämisen vaikutuksen sekä itsenäisiä tutkimuksia, joita paikallisen korkeakoulun (University of Gotland) opiskelijat olivat tehneet. Tutkimukset olivat herättäneet mielenkiintoisia keskusteluita osallisten keskuudessa.

Tietoisuutta rakensivat monet kilvet, jotka kertoivat maailmanperintökohteesta, sekä maailmanperintölogon käyttö julkaisuissa. Paikallisyhteisön, liikkeenharjoittajien ja paikallisten viranomaisten tietoisuus maailmanperinnöstä arvioitiin riittäväksi, mutta lisää ja parempaa informaatiota tarvittiin. Sitä varten kaavailtiin ympäri- vuotisesti toimivan maailmanperinnön tiedotuskeskuksen (World Heritage information centre) avaamista vuonna 2005. Muista toimista opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen vuoksi mainittiin vuosittainen maailmanperintöpäivä, kansallinen konferenssi koulutuksesta sekä kansainvälinen työpaja arkeologisesta hallinnasta. Kohteella ei ollut omaa internetsivua.

Kohteeseen vaikuttavista tekijöistä (suojelun tila / State of Conservation) todettiin, että vaarassa olevaa maailmanperintöä koskeva reaktiivinen seurantakertomus (reactive monitoring reports) ei ollut sovellettavissa kohteeseen. Konservointitoimenpiteinä lueteltiin laaja-alaiset restaurointityöt rakennuksissa, ja kaivaukset, joita tehtiin jatkuvasti. Joitakin katuja oli uudelleenkivetty jalankulun edistämiseksi, ja kaupunginmuurin torneja ja kirkonraunioita oli avattu yleisölle. Senhetkisen suojelun tilan säilyttämiseksi arveltiin tarvittavan lisäresursseja. Kohteeseen mahdollisesti vaikuttavista uhkatekijöistä ja riskeistä mainittiin pienet toistuvat muutokset, jotka saattaisivat aiheuttaa peruuttamattomia muutoksia kulttuuriperinnölle. Toteutuneista toimenpiteistä mainittiin asennemuutoksen suunnittelu osallistumisen ja lisääntyneen tietoisuuden kautta, sekä suunnittelusuositusten ja säätelyn kehittäminen.

Kohteella ei ollut **monitorointi**ohjelmaa. Toimenpiteeksi suunniteltiin asian tuominen esille paikallisessa maailmanperintökomiteassa.

Johtopäätöksissä ja suositeltavissa toimenpiteissä mainittiin maailmanperintöstatuksen tuomista eduista kohteen suojelu ja markkinointi. Vahvuuksista todettiin, että yleinen tietoisuus suojelusta oli kasvanut, samoin kiinnostus Visbyn kaupungin historiaan. Hallinnon heikkoutena nähtiin kohdemanagerin (site manager) puuttuminen. Vastuussa olevien viranomaisten parempi keskinäinen koordinaatio arvioitiin tarpeelliseksi. Tuleviksi toimenpiteiksi kaavailtiin kohdemanagerin nimeämistä vuoden 2006 aikana. Toimenpide ei edellyttäisi maailmanperintörahaston (World Heritage Fund) rahoitusta.

Matera 2012

Rajoista ja suojavyöhykkeistä todettiin, että kohteella on suojavyöhyke. Kohteen rajojen arvioitiin olevan sopivat yleismaailmallisen arvon säilyttämiseen, mutta sekä rajoja että suojavyöhykettä voitaisiin parantaa. Sekä kohteen rajojen että suojavyöhykkeen tunnettuutta muiden kuin viranomaisten keskuudessa epäiltiin. Suojavyöhykkeen rajojen muuttamista pidettiin mahdollisena.

Suojelun toimenpiteistä todettiin koko kohteen alueen olevan sekä yleisillä että erityisillä laeilla kansallisen lainsäädännön suojelema. Keskeinen täytäntöönpanokelpoinen laki on vuoden 1986 laki numero 771 Sassin kaupunginosan ja vastapäisen Murgian ylätasangon suojelusta sekä kaupunginosan arkkitehtonisesta, kaupunkiin, ympäristöön ja talouteen liittyvästä kunnostamisesta. Luolakirkkojen arkeologisen, historiallisen ja luonnonpuiston suojelustatus on määritetty alueellisessa laissa 11/1990. Näiden lisäksi kohteen taiteellinen, historiallinen, arkeologinen ja monumenttiperintö sekä maisema ja merkittävät luontokohteet on suojeltu kulttuuriperintö- ja maisemalaille 42/2004. Seurantaraportin ajankohtana kerrottiin noin 30 % valtion omistamista kiinteistöistä olevan kunnan eteenpäin vuokraamia; luku ei eroa vuosien 2005–06 seurantaraportin luvuista.

Kysymykseen **oikeudellisten puitteiden** (lainsäädäntö ja säädökset) riittävydestä ylläpitämään kohteen yleismaailmallista erityisarvoa, integriteettiä ja autenttisuutta vastattiin myöntävästi, samoin vastaavaan kysymykseen puskurivyöhykkeestä. Oikeudellisia puitteita pidettiin sekä kohteen että puskurivyöhykettä ympäröivän alueen osalta riittävänä; niiden vahvistamisen mahdollisuudesta arvioitiin, että lainsäädännön ja säädöksen vahvistamiseen on olemassa hy-

väksyttävät kyvyt ja resurssit, mutta että joitain puutteita on edelleen jäljellä.

Suojelutoimenpiteisiin liittyvissä kommentteissa, johtopäätöksissä ja suosituksissa todettiin sekä kohteen että sen suojavyöhykkeen olevan suojeltuja kunnostamisen yleisennusteella (PGdR, ks. luku IV), Luolakirkkojen puiston puitesuunnitelmalla (*framework plan*) sekä kunnallisella asemakaavalla. Kaikkia edellä mainittuja suunnitelmia päivitettiin suojelun, turvaamisen ja kehittämisen tarpeiden mukaan.

Kysymyksissä kohteiden **hoitojärjestelmästä ja -suunnitelmasta** todettiin, että kohteen hallinnasta vastaavat ensisijaisesti viranomaiset kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Viranomaisina lueteltiin Materan kunta, kulttuuriministeriö ja sen alueellisesti vastaavat toimistot, Basilicatan alue ja Luolakirkkojen puiston hallintoelin. Hoitosuunnitelma oli toimeenpantu joulukuusta 1988 lähtien. Sen viimeisin tarkistus oli tehty joulukuussa 2005, ja päivitys oli tullut voimaan vuotta myöhemmin. Suojelu- ja kunnostustoimia ohjasivat vuoden 1986 lain mukaiset kaksivuotissuunnitelmat. Koko kohteen kattavaa UNESCO:n ohjelmien ja kulttuuriministeriön (MiBAC) metodien mukainen toimintasuunnitelma oli odotteilla. Sassin kaupunginosasta vastaavan toimiston (Ufficio Sassi) henkilökunnan yhdessä ulkopuolisten konsulttien kanssa laatimat kaksivuotissuunnitelmat ja kunnostamisen yleisennuste (PGdR) valvoivat hoitosuunnitelman (*management plan*) toimeenpanoa ja monitoroivat sen tehokkuutta; luolakirkkojen puiston osalta suunnitelmasta vastasi puistoa hallinnoivan elimen tekninen toimisto. Hoito- ja hallintodokumentteina lueteltiin yleiskaava, kunnostamisen yleisennuste, luolakirkkojen kehysuunnitelma, kunnan kulttuurikohteiden kehysuunnitelma³¹². Kohteen hallintaelimet olivat solmineet sopimuksen täydennysvaiheessa olevan hoitosuunnitelman käsittelystä. Kysymykseen hallinnon eri asteiden (kansallinen, alueellinen, paikallinen) keskinäisestä koordinoinnista maailmanperintökohteen hoidossa vastattiin koordinoinnin olevan olemassa, mutta että sitä voitaisiin parantaa. Hoitojärjestelmän ja -suunnitelman arvioitiin olevan vain osittain riittävä kohteen yleismaailmallisen erityisarvon säilyttämiseen, ja täytäntöönpanosta todettiin sen olevan vain osittain toteutunut. Vuotuista toimintasuunnitelmaa (annual work / action plan) ei kohteessa ollut.

Raportissa pyydettiin arvioimaan maailmanperintökohteen **hallinnon tai henkilöstön yhteistyötä** tai suhdetta asukkaisiin, paikallisviranomaisiin, alkuasukkaisiin, maanomistajiin, vierailijoihin, tutkijoihin, matkailuteollisuuteen ja teollisuuteen: suhde arvioitiin kohtuulliseksi kaikkien muiden paitsi tutkijoiden osalta, joihin suhde oli keho ja alkuasukkaisiin, joita ei kohteessa ollut. Paikallisyhteisön vaikutus hallintopäätöksiin arvioitiin epäsuoraksi ja enemmän diskurssiin osallistuvaksi; yllättäen sama vastaus annettiin alkuasukkaista, joiden olemassaolo edellä kiistettiin. Yhteyksien ja yhteistyön teollisuuden, kaivostoiminnan, maatalouden jne. kanssa todettiin olevan vähäistä tai olematonta. Johtopäätöksissä todettiin, että oli välttämätöntä parantaa paikallisen yhteisön osallistumista hallintaprosessiin, sekä lisätä yleistä tietoisuutta kohteen merkityksestä. On olennaista rakentaa hallintojärjestelmä, joka saattaisi osalliseksi kaikki avaintoimijat konservoinnin ja kehittämisen koordinoimiseksi ja harmonisoimiseksi.

Kohteen laillinen status, sopimukselliset tai traditionaaliset suojelumenettelyt ja hallintojärjestelyt eivät olleet kokeneet merkittäviä muutoksia sitten edellisen seurantaraportin. Kunnostamisen yleisennusteiden (PGdR) hyväksyminen oli mahdollistanut joidenkin toimenpiteiden täytäntöönpanon aspektien täsmentämistä Sassin kaupunginosassa. Hoitosuunnitelman laatimisen arvioitiin olevan hyvä mahdollisuus kohteen hallinnasta vastuussa olevien toimijoiden välisille suhteille.

Kysymyksissä **taloudellisista ja henkilöstöresursseista** viimeisen viiden vuoden rahoituslähteiden esitettiin muodostuvan kansallisesta rahoituksesta 20 %, alueellisesta 70 %, paikallisesta 9 %. Vain 1 % rahoituksesta oli peritty matkailijoilta. Kohde ei ollut saanut rahoitusta Maailmanperintörahostolta. Saatavilla olevan budjetin arvioitiin olevan riittämätön hallinnon perustarpeisiin, ja muodostavan varsinaisen esteen kohteen hallinnalle. Rahoituksen lähteitä pidettiin myös epävarmoina. Maailmanperintökohteen arvioitiin tuottavan jonkun verran taloudellista hyötyä paikallisyhteisölle. Saatavilla olevat resurssit (equipment, facilities and infrastructure) arvioitiin riittämättömiksi hoidon tarpeille ja olemassa olevien resurssien huolto ja ylläpito oli tunnistetusta tarpeesta huolimatta vähäistä tai olematonta. Johtopäätöksenä rahoituksesta ja infrastruktuureista todettiin, että kohde tarvitsisi vakaan vuotuisen rahoituksen jonka varaan suunnitella alueen kontrolliin ja ylläpitoon

³¹² the General Plan (Piano generale), the General Predictions of the recovery of Sassi (Piano generale del recupero), the Framework Plan of the Rupestrian Churches (Il Piano Quadro del "Parco Archeologico - Storico - Naturale delle chiese rupestri del Materano"), the Framework Plan for the Cultural Systems of Municipal Area (Piano quadro dei Sistemi Culturali del territorio materano - Comune di Matera - Assessorato alla Cultura 2004).

tähtäävät toimenpiteet. Lisärahoitusta oli saatava kohteen kulttuuriperinnön säilyttämiseen ja parantamiseen tähtävien erityisten projektien rahoittamiseen. Kohteen hallinnasta vastaava henkilöstö oli täysiaikaista, ympärivuotista ja palkattua. Henkilöstöresurssien arvioitiin olevan riittämättömät kohteen hallintaa silmälläpitäen.

Ammattilaisten saatavuutta maailmanperinnön hallintotarpeisiin arvioitiin hyväksi konservoinnin alalla, kehnoksi tutkimuksen ja monitoroinnin, tunnetuksi tekemisen, tulkitsemisen, matkailijahallinnan, hallinnon, turismin ja valvonnan alalla sekä olemattomaksi yhteisöprojektien, koulutuksen ja riskeihin valmistautumisen aloilla. Koulutus- ja harjoittelumahdollisuudet tunnetuksi tekemisen, konservoinnin, hallinnon ja turismin aloilla arvioitiin keskimääräisiksi, kun taas tutkimuksen ja monitoroinnin, yhteisöprojektien (*Community outreach*), tulkinnan, koulutuksen, matkailijahallinnan ja riskeihin valmistautumisen aloilla niitä ei ollut olemassa. Valvonta-alan, kuten vartijoiden ja poliisin, koulutus ei ollut sovellettavissa kohteeseen. Kysymykseen siitä, kehittävätkö maailmanperintökohteen hallinta- ja konservointiohjelmat paikallista asiantuntemusta vastattiin ettei kapasiteetin kehittämissuunnitelmaa ollut, maailmanperinnön hallinta toimeenpantiin ulkopuolisin voimin eikä paikallista oppimista tapahtunut. Johtopäätöksissä todettiin kapasiteetin kehittämissuunnitelman puuttuminen sekä maailmanperinnöstä vastaavan henkilöstön keskuudessa, että nykyisen osaamisen siirtämisessä tulevaisuuden toimijoille.

Kohteen **tieteellisistä tutkimuksista ja tutkimusprojekteista** arvioitiin, että maailmanperintökohteesta oli riittävästi tietoa useimmilla avainalueilla, mutta tietämyksessä oli aukkoja. Kohteessa oli tehty jonkin verran hallintotarpeisiin ja yleismaailmallisen erityisarvon parempaan ymmärtämiseen tähtävää tutkimusta, mutta se ei ollut suunnitelmallista. Tutkimustulokset jaettiin paikallisten osallistujien ja joidenkin kansallisten virastojen kanssa. Seuranta-kyselyssä ei mainittu tai linkitetty julkaisuja, eikä esitetty syventäviä kommentteja tai johtopäätöksiä kohteen tieteellisistä tutkimuksista ja tutkimusprojekteista.

Opetuksesta, informaatiosta ja tietoisuuden rakentamisesta todettiin, että maailmanperintölogoa käytetään monessa paikassa kohdetta, helposti matkailijoiden nähtävissä. Paikallisten viranomaisten arvioitiin olevan erinomaisen tietoisia kohteen maailmanperintöluetteloon liittämisen syistä, kun taas paikallisen yhteisön, maanomistajien, matkailijoiden, matkailuteollisuuden ja paikallisen elinkeinoelämän arveltiin olevan vain keskimääräisen tietoisia. Maailmanperinnön arvoista ja hoidosta kertova opetus- ja tietoisuusoh-

jelma puuttui, vaikka sitä pidettiin tarpeellisenä. Maailmanperintöstatuksen arvioitiin kuitenkin jonkin verran vaikuttaneen opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen aktiviteetteihin. Kohteen yleismaailmallinen erityisarvo oli asianmukaisesti esitetty ja tulkittu, mutta informaation parantaminen oli mahdollista. Opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen arvioitiin olevan riittävää informaatiokioskeissa, opaskierroksilla, viitoitetuilla reiteillä ja informaatiomateriaalissa, sen sijaan keinoa matkailijakeskuksessa, kohteen museossa ja liikennevälineissä. Opetukseen, informaatioon ja tietoisuuden rakentamiseen viittaavissa kommentteissa, johtopäätöksissä ja suosituksissa todettiin, että toiminta oli satunnaista ja koordinoimatonta, eikä tuottanut tulosta paikallis-yhteisössä.

Matkailijahallinnasta kerrottiin, että viimeisen viiden vuoden aikana vuotuinen matkailijoiden määrä oli ollut tasaisesti lievässä kasvussa. Tilastojen lähteeksi mainittiin majoitusliikkeet. Matkailijahallintadokumentteja ei ollut. Matkailijoiden mahdollisesti yleismaailmallista erityisarvoa uhkaavaa kulttuuriperinnön käyttöä hallinnoitiin jonkun verran. Matkailuteollisuuden ja maailmanperintökohteen hallinnon väliset kontaktit rajoittuivat hallinnollisiin ja lupa-asioihin. Kunta keräsi matkailijoilta (majoitusliikkeiden kautta) ”yöpymisvero” (*tassa di soggiorno*), mutta kerättyä rahaa ei ole korvamerkitty maailmanperinnön hoitoon.

Kohdetta **monitoroitiin**, mutta ei suunnitellusti. Informaation maailmanperintökohteen arvoista arvioitiin olevan riittävä yleismaailmallisen erityisarvon säilymisen monitoroimisen avainindikaattorien määrittelemiseen, mutta tätä ei oltu tehty. Monitorointiin osallistumisen taso oli keho maailmanperintökohteen henkilökunnalla, paikallisilla viranomaisilla ja yhteisöllä. Tutkijoiden ja teollisuuden osallistuminen oli olematonta, kansalaisjärjestöjen kohdalta kysymys ei ole sovellettavissa. Mitään erityisiä maailmanperintökomitean suosituksia ei ole ollut täytännönpantavana.

Kausiraportoinnin toisen kierroksen standardoidun luettelon (Factors Summary Table) mukaisista maailmanperintökohteiden yleismaailmalliseen erityisarvoon vaikuttavista tekijöistä Materassa mainittiin 20 tekijää, joista 7 oli positiivisia ja 13 negatiivisia.

Rauma 2012

Vuoden 2012 kausiraportissa vahvistettiin, että kohteella oli suojavyöhyke, että kohteen rajat tunnetaan ja että ne ovat sopivat yleismaailmallisen arvon säilyttämiseen. Suojavyöhykkeen tunnettuutta muiden kuin viranomaisten keskuudessa epäiltiin.

Suojelun toimenpiteissä viitattiin aiempaan vuosina 2001–2006 toteutettuun seurantaraporttisykliin.

Kysymykseen oikeudellisten puitteiden (lainsäädäntö ja säädökset) riittävydestä ylläpitämään kohteen yleismaailmallista erityisarvoa mukaan lukien integriteetin ja autenttisuuden vastattiin myöntävästi, mutta arvioitiin kuitenkin niiden täytäntöönpanossa olevan joitakin puutteita. Vastaavaan kysymykseen puskurivyöhykkeestä vastattiin samoin myöntävästi, mutta myös sen täytäntöönpanossa arvioitiin olevan puutteita. Sekä kohdetta että sen puskurivyöhykettä ympäröivän alueen osalta epäiltiin täytäntöönpanon olevan puutteellista. Oikeudellisten puitteiden vahvistamisen mahdollisuudesta vastattiin, että lainsäädännön ja säädöksen vahvistamiseen on olemassa hyväksyttävät kyvyt ja resurssit, mutta että joitain puutteita on edelleen jäljellä.

Kysymyksissä kohteiden hoitojärjestelmästä ja -suunnitelmasta oli maailmanperintökeskuksen huomautus ensimmäisen kierroksen seurantaraportissa olleesta maininnasta hoitosuunnitelmasta, jonka oli tarkoitus valmistua ja tulla voimaan joulukuussa 2005, mutta jota ei oltu toimitettu keskukselle. Vastauksessa todettiin, että Rauman paikalliset viranomaiset, kaupunkisuunnittelu, museo ja rakennusvalvonta valvoivat yleismaailmallisen erityisarvon säilymistä ja suojelusuunnitelman säännösten noudattamista. Hoitosuunnitelmaa ei vielä ollut; uuden ja päivitetyn hoitosuunnitelman luvattiin olevan valmis tammikuussa 2015.

Kysymykseen hallinnon eri asteiden (kansallinen, alueellinen, paikallinen) keskinäisestä koordinoinnista maailmanperintökohteen hoidossa vastattiin koordinoinnin olevan olemassa, mutta todettiin, että sitä voitaisiin parantaa. Hoitojärjestelmän ja -suunnitelman todettiin puuttuvan. Hoitojärjestelmän täytäntöönpanosta todettiin että se on vain osittain toteutunut. Kohteessa ei ollut vuotuista toimintasuunnitelmaa (annual work / action plan).

Raportissa pyydettiin arvioimaan maailmanperintökohteen hallinnon tai henkilöstön yhteistyötä tai suhdetta asukkaisiin, paikallisviranomaisiin, alkuasukkaisiin, maanomistajiin, vierailijoihin, tutkijoihin, matkailuteollisuuteen ja teollisuuteen. Vanhassa Raumassa suhde oli kohtuullinen kaikkien muiden toimijoiden osalta, paitsi matkailuteollisuuden ja teollisuuden, joita ei kohteessa ole. Paikallisen yhteisön vaikutus joihinkin hallintopäätöksiin arvioitiin

suoraksi. Maailmanperintökohteen, suojavyöhykkeen ja ympäröivän alueen osalta yhteistyötä teollisuuden kanssa ei ollut ollenkaan tai juuri lainkaan. Suojelusuunnitelmasta vastattiin, että Raumalla – kuten Suomessa yleensä – olemassa olevaa suunnitelmaa valvotaan ja noudatetaan³¹³. Kohteen suojelun laillisessa statuksessa ei ollut tapahtunut muutoksia.

Taloudellisista ja henkilöstöresursseista kerrottiin, että viimeisen viiden vuoden aikana konservoinnin rahoituksesta keskimäärin 10 % on valtion rahoittamaa (Governmental - National / Federal) ja 90 % muita avustuksia (Other grants). Vanha Rauma ei saanut rahoitusta Maailmanperintörahostosta. Nykyistä budjettia pidetään hyväksyttävänä, mutta sitä lisäämällä voitaisiin täysin kattaa kohteen hoitotarpeet. Rahoitusta pidettiin myös varmana keskipitkällä ajanjaksolla, ja suunnitteilla oli pitkän aikavälin rahoituksen varmistaminen. Maailmanperinnön ei arveltu tuottavan mitään taloudellista hyötyä paikallisille yhteisöille. Saatavilla olevat resurssit (equipment, facilities and infrastructure) arvioitiin riittäviksi hoidon tarpeille, ja niiden huollosta huolehdittiin perustasolla. Kommenteissa ja johtopäätöksissä kerrottiin yksityisten talonmistajien saaneen Museoviraston kautta avustusta korjaustöihin. Maailmanperintökohteen hallinnon henkilöstöresursseista 80 % oli täysiaikaisia, 20 % osa-aikaisia, 95 % pysyviä ja 5 % kausityöllistettyjä. Kaikki työntekijät saivat työstään palkkaa. Henkilöstöresurssien katsottiin olevan riittämättömät tarpeisiin nähden. Ammattilaisten saatavuuden arvioitiin olevan hyvä yhteisöprojektien, riskeihin valmistautumisen ja turismin aloilla, kohdalainen opetuksen, matkailijahallinnan, hallinnon ja vartioinnin aloilla, sekä keho tutkimuksen, monitoroinnin, tunnetuksi tekemisen ja tulkinnan aloilla. Koulutusmahdollisuuksia maailmanperinnön hoitoon tunnetuksi tekemisen, koulutuksen, matkailijahallinnan ja turismin aloilla pidettiin korkeina, tutkimuksen ja monitoroinnin, tulkinnan, konservoinnin, hallinnon, riskeihin valmistautumisen ja vartioinnin aloilla keskimääräisinä. Kapasiteetin kehittämissuunnitelma oli kohdallaan ja toteutettu; kaikki tekninen osaaminen oli siirretty paikallisesti kulttuuriperinnön hoidosta vastaaville henkilöille.

Tieteellisistä tutkimuksista ja tutkimusprojekteista todettiin, että maailmanperintökohteesta oli riittävästi tietoa useimmilla avainalueilla, mutta tietämyksessä oli aukkoja. Tutkimusta tehtiin huomattavissa määrin, mutta sitä ei oltu suunnattu hallintotarpeisiin ja yleismaailmallisen erityisarvon parempaan ymmärtämiseen. Tutkimustulokset jaettiin paikallisten toimijoiden kesken, mutta ei ak-

³¹³ ”When there is a protection plan in Old Rauma area, it means generally in Finland, that there is also strict supervision to follow the plan and otherwise to protect the Outstanding Universal Value of Old Rauma”.

tiivisesti kansallisille tai kansainvälisille virastoille. Viimeisen kausiraportin jälkeen julkaistuista tutkimuksista viitattiin Outi Tuomi-Nikulan ja Eeva Karusen toimittamaan teokseen ”Kotina suojeltu talo”, sekä Tanja Vahtikarin väitökseen ”World Heritage Cities between Permanence and Change; International Construction of ”Outstanding Universal Value” and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000”.

Opetuksesta, informaatiosta ja tietoisuuden rakentamisesta todettiin, että maailmanperintölogoa käytettiin monessa paikassa kohdetta, jossa se oli helposti matkailijoiden nähtävissä. Paikallisten asukkaiden ja viranomaisten arvioitiin olevan erinomaisen tietoisia kohteen maailmanperintöluetteloon liittämisen syistä, kun taas paikallisen alkuasukkaiden, maanomistajien, matkailijoiden ja matkailuteollisuuden arveltiin olevan vain keskimääräisen tietoisia. Paikallisen elinkeinoelämän tietoisuutta pidettiin kehnona. Maailmanperinnön arvoista ja hoidosta kertova opetus- ja tietoisuusohjelma oli olemassa, mutta sen katsottiin vastaavan tarpeita vain osin ja olevan parannettavissa. Maailmanperintöstatuksen arvioitiin vaikuttaneen opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen aktiviteetteihin, mutta siinäkin katsottiin olevan parantamisen varaa. Kohteen yleismaailmallinen erityisarvo oli asianmukaisesti esitetty ja tulkittu, mutta informaation parantaminen oli mahdollista. Opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen arvioitiin olevan erinomaista opaskierroksilla, viitotetuilla reiteillä ja informaatiomateriaalissa sekä riittävää matkailijakeskuksessa, kohteen museossa, informaatiokioskeissa ja liikennevälineissä.

Matkailijahallinnasta arvioitiin, että viimeisen viiden vuoden aikana vuotuinen matkailijoiden määrä on ollut tasaisesti lievässä kasvussa. Tilastojen lähteeksi mainitaan majoitusliikkeet. Matkailijahallintasuunnitelmaa ei ollut. Matkailijoiden mahdollisesti yleismaailmallista erityisarvoa uhkaavaa kulttuuriperinnön käyttöä hallinnoitiin jonkun verran, mutta parantamisen varaa oli. Matkailuteollisuuden ja maailmanperintökohteen hallinnon välillä oli rajallista yhteistyötä kohteen yleismaailmallisen erityisarvon esilletuomiseksi ja arvostuksen lisäämiseksi. Pääsy- tai lupamaksuja ei matkailijoilta kerätty.

Kohdetta monitoroitiin, mutta monitorointia ei oltu suunnattu hoidon tarpeisiin tai kohteen yleismaailmallisen erityisarvon ymmärryksen parantamiseen. Informaatio maailmanperintökohteen arvoista oli riittävä yleismaailmallisen erityisarvon säilymisen monitoroimisen avainindikaattorien määrittelyyn, mutta määrittelyä ei oltu tehty. Monitorointiin osallistumisen tason arveltiin

olevan erinomaista paikallisilla viranomaisilla, keskinäistä maailmanperintökohteen henkilökunnalla, paikallisella yhteisöllä, tutkijoilla ja alkuasukkailla. Kansalaisjärjestöjen ja teollisuuden osallistuminen arvioitiin kehnoksi. Mitään erityisiä maailmanperintökomitean suosituksia ei ollut täytäntöön pantavana.

Kausiraportoinnin toisen kierroksen standardoidun luettelon (Factors Summary Table) mukaisista maailmanperintökohteiden yleismaailmalliseen erityisarvoon vaikuttavista tekijöistä Vanhassa Raumassa oli mainittu 12 tekijää, joista 3 oli positiivisia ja 9 negatiivisia.

Visby 2012

Vuoden 2012 kausiraportissa kohteen rajoista ja suojavyöhykkeistä todettiin, että kohteella on suojavyöhyke, sen rajojen arvioitiin olevan sopivat yleismaailmallisen arvon säilyttämiseen mutta sekä rajoja että suojavyöhykettä voisi parantaa. Kohteen rajat tunnettiin paikallisesti hyvin, mutta suojavyöhykkeen tunnettuutta muiden kuin viranomaisten keskuudessa epäiltiin. Viranomaiset olivat toivoneet kohteen laajentamista niin, että se kattaisi myös suojavyöhykkeen. Paikallisten asukkaiden mielestä kaupunginmuuri oli selkeä maailmanperintökohteen raja, eikä kohteen laajentaminen ollut yhteisön yhteinen toive. Suojelun toimenpiteissä viitattiin vuosina 2001–2006 toteutettuun seurantaraporttisykliin.

Kysymyksen oikeudellisten puitteiden (lainsäädäntö ja säädökset) riittävydestä ylläpitämään kohteen yleismaailmallista erityisarvoa mukaan lukien integriteetin ja autenttisuuden vastattiin myöntävästi, samoin vastaavaan kysymykseen puskurivyöhykkeestä, mutta jälkimmäisen täytäntöönpanossa arvioitiin olevan puutteita. Oikeudellisia puitteita pidettiin riittävinä sekä kohdetta että sen puskurivyöhykettä ympäröivän alueen osalta, mutta täytäntöönpanon epäiltiin olevan puutteellista. Oikeudellisten puitteiden vahvistamisen mahdollisuudesta vastattiin, että lainsäädännön ja säädöskien vahvistamiseen oli olemassa hyväksyttävät kyvyt ja resurssit, mutta että joitain puutteita oli edelleen jäljellä.

Suojelutoimenpiteisiin liittyvissä kommentteissa, johtopäätöksissä ja suosituksissa arvioitiin, että puistona toimivan puskurivyöhykkeen käyttöä ja aktiviteetteja kontrolloivat oikeudelliset puitteet olivat riittävät ja hallintosuunnitelma oli olemassa, mutta hallinto on puutteellista ja resurssit riittämättömät. Tämän lisäksi todettiin joidenkin kohteen ja sen suojavyöhykkeen ulkopuolella sijaitsevien intensiivisen rakentamisen projektien vaikuttavan kielteisesti maailmanperintöön.

Kysymyksissä kohteiden hoitojärjestelmästä ja -suunnitelmasta maailmanperintökeskuksen huomautuksessa kehoitetaan tarkistamaan ja päivittämään seuraavat tiedot. Voimassaolevana hoitosuunnitelmana mainitaan kunnan julkaisema ja paikallisen poliittisen elimen vahvistama *Världsarvet Hanseshtaden Visby inför 2000-talet, ett handlingsprogram med åtgärdsplan*; hoitosuunnitelman päivitettyä versiota luvataan valmistuvaksi kausiraportin jälkeen, raportissa esitetyillä tiedoilla täydennettynä.

Kysymykseen hallinnon eri asteiden (kansallinen, alueellinen, paikallinen) keskinäisestä koordinoinnista maailmanperintökohteen hoidossa vastattiin, että koordinointia hallinnon eri asteiden välillä oli vain vähän tai ei lainkaan. Hoitojärjestelmän ja -suunnitelman arveltiin olevan vain osittain riittävä kohteen yleismaailmallisen erityisarvon säilyttämiseen. Hoitojärjestelmän täytäntöönpanon todettiin olevan vain osittain toteutunut, eikä kohteella ollut vuotuista toimintasuunnitelmaa (annual work / action plan).

Raportissa pyydettiin arvioimaan maailmanperintökohteen hallinnon tai henkilöstön yhteistyötä tai suhdetta asukkaisiin, paikallisviranomaisiin, alkuasukkaisiin, maanomistajiin, vierailijoihin, tutkijoihin matkailuteollisuuteen ja teollisuuteen: Visbyssä suhde oli hyvä (good) kaikkien muiden kohdalla paitsi vierailijoiden, joihin suhde oli kohtuullinen. Teollisuutta ja alkuasukkaita kohteessa ei ollut. Paikallisten yhteisöjen vaikutus hallintopäätöksiin arvioitiin epäsuoraksi ja enemmän diskurssiin osallistuvaksi. Maailmanperintökohteen, suojavyöhykkeen ja ympäröivän alueen osalta yhteistyötä teollisuuden kanssa ei ollut ollenkaan tai juuri lainkaan. Hoitosuunnitelman arvioitiin olevan hyvä työkalu, mutta vain yleisluontoinen dokumentti, eikä sitä pidetty käytännöllisenä koska se oli vuosittainen työsuunnitelma ilman erillistä siihen kytkettyä budjettia. Erityisesti mainittiin kaupunginmuurin huollon laiminlyöminen useiden vuosien aikana, ja sitä seurannut sortuma. Käynnissä ollut kiista kaupunginmuurin hoito- ja huoltovollisuudesta nähtiin keskeisenä uhkana ja epävarmuuden aiheena. Kohteen liittämismuutoksen (1995) verrattuna valtion rahoitusta oli leikattu huomattavasti, eikä halukkaita kaupunginmuurin huollon vastuun ottamiseen ollut ilmaantunut.

Taloudellisista ja henkilöstöresursseista kerrottiin, että viimeisen viiden vuoden aikana konservoinnin rahoituksesta keskimäärin 18 % oli monenkeskistä rahoitusta (GEF, Maailmanpankki, jne) 49 % valtion rahoittamaa, 9 % läänin tai alueen, 23 % kunnan tai maakunnan rahoittamaa ja vain 1 % lahjoituksista saatua tai kansalaisjärjestöjen keräämää. Visby ei saanut rahoitusta Maailmanperintörahostosta. Senhetkistä budjettia pidettiin riittä-

mättömänä hoidon ja hallinnon perustarpeille, ja sen katsottiin rajoittavan huomattavasti mahdollisuuksia kohteen hoidossa. Myös rahoituksen lähteitä pidettiin epävarmoina. Maailmanperinnön arveltiin tuottavan jonkin verran taloudellista hyötyä paikallisille yhteisöille. Saatavilla olevat resurssit (equipment, facilities and infrastructure) arvioitiin riittäviksi, ja niiden huollosta huolehdittiin hyvin. Kommenteissa ja johtopäätöksissä kerrottiin olemassa olevien rahoituslähteiden olevan osittain varmoja, mutta kuitenkin riittämättömiä, eikä kaupunginmuurin restauroinnin rahoitus ollut varmaa. Maailmanperintökohteen hallinnon ja hoidon henkilöstöresursseista 43 % oli täysiaikaisia, 57 % osa-aikaisia, 62 % pysyviä ja 38 % kausityöllistettyjä. Kaikki työntekijät saivat työstään palkan. Henkilöstöresurssien katsottiin olevan hyvin eri alat kattavia, mutta kohteen hoitamiseen alle optimaalin. Ammattilaisten saatavuuden arvioitiin olevan hyvä tulkinnan, opetuksen, turismin ja vartioinnin aloilla, sekä kohtalainen tutkimuksen ja monitoroinnin, tunnetuksi tekemisen, yhteisöprojektien, matkailijahallinnan, konservoinnin, hallinnon ja riskeihin varautumisen aloilla. Maailmanperinnön hoidon koulutusmahdollisuuksia pidettiin korkeina kaikilla seurantaraportissa luetelluilla aloilla (tutkimus ja monitorointi, tunnetuksi tekeminen, yhteisöprojektit, tulkinta, koulutus, matkailijahallinta, konservointi, hallinto, riskeihin valmistautuminen, turismi ja vartiointi). Kapasiteetin kehittämissuunnitelma oli kohdallaan ja osittain toteutettu; jotain teknistä osaamista oli siirretty paikallisesti kulttuuriperinnön hoidosta vastaaville henkilöille, mutta suurimman osan teknisestä työstä tekivät ulkopuoliset. Kommenteissa ja johtopäätöksissä todettiin, että hallinnon ja hoidon resursseista oli vaikea saada kokonaisuutena.

Tieteellisistä tutkimuksista ja tutkimusprojekteista todettiin, että maailmanperintökohteesta ja sen arvoista oli suunnittelun, hallinnon ja päätöksenteon tueksi riittävästi tietoa, mutta sitä ei ollut suunnattu hallinnon tarpeisiin tai yritykseen parantaa kohteen yleismaailmallisen erityisarvon ymmärrystä. Tutkimustulokset jaettiin paikallisten toimijoiden ja joidenkin kansallisten virastojen kesken. Viitteitä viimeisen kausiraportin jälkeen julkaistiin tutkimuksiin ei ollut.

Opetuksesta, informaatiosta ja tietoisuuden rakentamisesta todettiin, että maailmanperintöologiaa käytettiin kohteessa monessa paikassa, jossa se oli helposti matkailijoiden nähtävissä. Matkailijoita lukuunottamatta kaikkien toimijoiden – asukkaiden, paikallisten viranomaisten, maanomistajien, matkailuteollisuuden, paikallisen liike-elämän ja teollisuuden – arvioitiin olevan erinomaisen tietoisia kohteen maailmanperintöluetteloon liittämistä ja sen perusteista, ja myös matkailijoiden olevan siitä keskimääräisen

tietoisia. Alkuasukkaita kohteessa ei ollut, ja muutenkin käsite oli seurantaraportin kyselyssä ymmärretty vaihtelevasti. Maailmanperinnön arvoista ja hoidosta kertova opetus- ja tietoisuusohjelma oli olemassa. Maailmanperintöstatuksen arvioitiin vaikuttaneen opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen aktiviteetteihin, mutta sitä arveltiin voitavan vielä parantaa. Kohteen yleismaailmallinen erityisarvo oli asianmukaisesti esitetty ja tulkittu, mutta parannuksia voitiin tehdä. Opetuksen, informaation ja tietoisuuden rakentamisen arvioitiin olevan erinomaista matkailijakeskuksessa, kohteen museossa, opaskierroksilla ja viitoitetuilla reiteillä sekä riittävää liikennevälineissä. Informaatiomateriaali arvioitiin kehnoksi, ja informaatiokioskeja ei ollut, vaikka niitä pidettiin tarpeellisena.

Vuotuinen matkailijoiden määrä oli ollut arvioiden mukaan lievässä kasvussa viidestä kolmeen vuotta aiemmin, jonka jälkeen se oli vakiintunut. Viimeisen vuoden tilastoja ei ollut. Tilastojen lähteenä mainittiin matkailijakyselyt. Matkailijahallintasuunnitelmaa ei ollut. Matkailijoiden mahdollisesti yleismaailmallista erityisarvoa uhkaavaa kulttuuriperinnön käyttöä hallinnoitiin jonkun verran. Matkailuteollisuuden ja maailmanperintökohteen hallinnon välillä

oli rajallista yhteistyötä kohteen yleismaailmallisen erityisarvon esilletuomiseksi ja arvostuksen lisäämiseksi. Pääsy- tai lupamaksuja ei kohteessa kerätty.

Kohteessa oli olemassa kattava ja integroitu monitorointiohjelma, joka liittyi hoidon tarpeiden ja kohteen yleismaailmallisen erityisarvon ymmärrykseen. Informaatio maailmanperintökohteen arvoista oli riittävä yleismaailmallisen erityisarvon säilymisen monitoroimisessa käytettävien avainindikaattorien määrittelyyn, mutta määrittelyä ei oltu tehty. Monitorointiin osallistumisen taso oli erinomaista maailmanperintökohteen henkilökunnalla ja paikallisilla viranomaisilla, sekä keskinkertaista paikallisella yhteisöllä, tutkijoilla ja kansalaisjärjestöillä. Teollisuutta ja alkuasukkaita ei kohteessa ollut. Mitään erityisiä maailmanperintökomitean suosituksia ei oltu määrätty täytäntöön pantavaksi.

Kausiraportoinnin toisen kierroksen standardoidun luettelon (Factors Summary Table) mukaisista maailmanperintökohteiden yleismaailmalliseen erityisarvoon vaikuttavista tekijöistä Visbyssä on mainittu 28 tekijää, joista 5 positiivisia ja 17 negatiivisia. Peräti kuusi kohtaa nähtiin sekä positiivisina että negatiivisina).

Liite 3: Kansainväliset kulttuuriperintöä koskevat julistukset

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
1931				The International Museum Office: Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments (Athens Conference, 21-30 October 1931)
1945	perustettu			
1954	Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention The Hague, 14 May 1954 - First Protocol, The Hague, 14 May 1954 - Second Protocol, The Hague, 26 March 1999			
1956	Recommendation on International Principles Applicable to Archaeological Excavations 5 December 1956			
1957				1st International Congress of Architects and Specialists of Historic Buildings (Paris)
1962	Recommendation concerning the Safeguarding of Beauty and Character of Landscapes and Sites 11 December 1962			
1964			International Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites (The Venice Charter)	2nd International Congress of Architects and Specialists of Historic Buildings 13 resolutions: 1. Venice Charter 2. creation of ICOMOS
1965			perustettu	

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
1967				Final Report of the Meeting on the Preservation and Utilization of Monuments and Sites of Artistic and historical Value held in Quito, Ecuador, 1967
1968	Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works			
1970				United Nations Economic Commission for Europe: Urban Renewal (Budapest) (Report on the Proceedings of the Second ECE Symposium, Volume 2)
1972	Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage Paris, 16 November 1972 Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage		Resolutions of the Symposium on the introduction of contemporary architecture into ancient groups of buildings, at the 3rd ICOMOS General Assembly	Council of Europe committee on Monuments and Sites Symposium I: The Social and Economic Implications of Conservation, Edinburgh, 22-25 January 1974 Symposium II: Bologna, 22-27 October 1974, social cost of the integrated conservation of historic centres
1975			Resolutions of the International Symposium on the Conservation of Smaller Historic Towns, at the 4th ICOMOS General Assembly	Council of Europe: European Charter of the Architectural Heritage Declaration of Amsterdam (Congress on the European Architectural Heritage, Amsterdam 21-25 October 1975) Council of Europe's Architectural Heritage Year
1976	Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas (Nairobi Recommendation)			

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
1977		<p>1. session 27.6–1.7. Paris (France)</p> <p>Operational Guidelines for the World Heritage Committee 30 June 1977</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention 20 October 1977</p>		
1978		<p>2. session 5–8.9. Washington D.C. (USA)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention (adopted by the Committee at its first session and amended at its second session)</p>		
1979		<p>3. session 22.–26.10. Cairo & Luxor (Egypt)</p>		
1980		<p>4. session 1.–5.9. Paris (France)</p> <p>Revised text of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention 21 April 1980</p> <p>Revised text of the Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention 17 July 1980</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention October 1980</p>		

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
1981		5. session 26.–30.10. Sydney (Australia)	Historic Gardens (The Florence Charter) (1982)	Urban Renaissance Campaign: European Campaign for Urban Renaissance, organised by the Council of Europe from 1980 to 1982.
1982		6. session 13.–17.12. Paris (France)	Tlaxcala Declaration on the Revitalization of Small Settlements Declaration of Dresden on the "Reconstruction of Monuments Destroyed by War"	
1983		7. session 5.–9.12. Florence (Italy) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention November 1983	Declaration of Rome	
1984		8. session 29.10.–2.11. Buenos Aires (Argentina) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention January 1984		
1985		9. session 2.–6.12. Paris (France)		Council of Europe: Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe European Treaty Series - No. 121 Granada, 3rd October 1985
1986		10. session 24.–28.11. Paris (France)		
1987		11. session 7.–11.12. Paris (France) Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention January 1987	Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas (The Washington Charter)	

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
1988		<p>12. session 5.–9.12. Brasília (Brazil)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention December 1988</p>		
1989		<p>13. session 11.–15.12. Paris (France)</p>		
1990		<p>14. session 7.–12.12. Banff (Canada)</p>	Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage - 1990	
1991		<p>15. session 9.–13.12. Carthage (Tunisia)</p>		
1992		<p>16. session 7.–14.12. Santa Fe (United States)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention 27 March 1992</p>		European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised) European Treaty Series - No. 143 Valletta, 16th January 1992
1993		<p>17. session 6.–11.12. Cartagena (Colombia)</p>	Guidelines for Education and Training in the Conservation of Monuments, Ensembles and Sites	The Organization of World Heritage Cities (OWHC) 8.9.1993, Fez (Morocco).
1994		<p>18. session 12.–17.12. Phuket (Thailand)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention February 1994</p>	The Nara Document on Authenticity	
1995		<p>19. session 4.–9.12. Berlin (Germany)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention February 1995</p>		

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
1996		<p>20. session 2.–7.12. Mérida (Mexico)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention February 1996</p>	<p>Charter on the Protection and Management of the Underwater Cultural Heritage</p> <p>The Declaration of San Antonio</p> <p>Principles for the recording of monuments, groups of buildings and sites</p>	
1997		<p>21. session 1.–6.12. Naples (Italy)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention February 1997; reprinted 2/98</p>		
1998		<p>22. session 30.11.–5.12. Kyoto (Japan)</p>	<p>The Stockholm Declaration: Declaration of ICOMOS marking the 50th anniversary of the Universal Declaration of Human Rights</p>	
1999		<p>23. session 29.11.–4.12. Marrakech (Morocco)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention March 1999 - Changes to the 1997 Guidelines</p>	<p>International Cultural Tourism Charter - Managing Tourism at Places of Heritage Significance</p> <p>Principles for the Preservation of Historic Timber Structures</p> <p>Charter on the Built Vernacular Heritage</p> <p>The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance 1999 (The Burra Charter) and succ. eds</p>	
2000		<p>24. session 27.11.–2.12. Cairns (Australia)</p>		<p>European Landscape Convention - European Treaty Series - No. 176 Florence, 20th October 2000</p>

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
2001	<p>UNESCO Universal Declaration on Cultural Diversity 2 November 2001</p> <p>Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage Paris, 2 November 2001</p>	<p>25. session 11.–16.12. Helsinki (Finland)</p>		
2002		<p>26. session 24.–29.6. Budapest (Hungary)</p> <p>Provisional Revision: Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention July 2002</p>		
2003	<p>UNESCO Declaration concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage 17 October 2003</p> <p>Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage Paris, 17 October 2003</p>	<p>27. session 30.6.–5.7. Paris (France)</p>	<p>14th. GENERAL ASSEMBLY ICOMOS Charter – Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage</p> <p>ICOMOS Principles for the Preservation and Conservation-Restoration of Wall Paintings</p>	
2004		<p>28. session 28.6.–7.7. Suzhou (China)</p>		

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
2005	<p>Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions Paris, 20 October 2005</p> <p>Vienna Memorandum 23.9.2005</p>	<p>29. session 10.–17.7. Durban (South Africa)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention February 2005</p>	<p>Xi'an Declaration on the Conservation of the Setting of Heritage Structures, Sites and Areas</p>	<p>Vienna Memorandum on World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape</p> <p>International Conference "World Heritage and Contemporary Architecture - Managing the Historic Urban Landscape" 12-14.5. 2005 Vienna, Austria under the patronage of UNESCO and welcomed by the 29th session of the World Heritage Committee (Durban, 2005) (Decision 29 COM 5D, see Point II).</p> <p>(State Party of Austria, the City of Vienna, the World Heritage Centre, ICOMOS and ICCROM, and the partner organizations OWHC , IFLA, IUA and IFH)</p> <p>Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society Council of Europe Treaty Series - No. 199, Faro, 27th October 2005</p>
2006		<p>30. session 8.–16.7. Vilnius (Lithuania)</p>		
2007		<p>31. session 23.6.–1.7. Christchurch (New Zealand)</p> <p>OLINDA REPORT of the Regional Conference "Historic Urban Landscapes in the Americas" Olinda, Brazil, 12 to 14 November 2007</p>		

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
2008		<p>32. session 2.-10.7. Quebec City (Canada)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention January 2008</p>	<p>ICOMOS Charter on Cultural Routes</p> <p>ICOMOS Charter on the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites</p> <p>The Quebec Declaration on the Preservation of the Spirit of the Place</p>	
2009	Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore	<p>33. session 22.-30.6. Seville (Spain)</p>		
2010		<p>34. session 25.7.-3.8. Brasilia (Brazil)</p>	Lima Declaration for Disaster Risk Management of Cultural Heritage	
2011	Recommendation on the Historic Urban Landscape, including a glossary of definitions	<p>35. session 19.-29.6. Paris (France)</p> <p>Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention November 2011</p>	<p>Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes</p> <p>The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas</p> <p>The Paris Declaration On heritage as a driver of development</p> <p>APPROACHES FOR THE CONSERVATION OF TWENTIETH-CENTURY ARCHITECTURAL HERITAGE, MADRID DOCUMENT 2011 Madrid, June 2011</p>	
2012		<p>36. session 25.6.-5.7. Saint Petersburg (Russia)</p> <p>July 2012 2012 Operational Guidelines</p>		

year	UNESCO	WHC	ICOMOS	others
2013		37. session 17.-27.6. Phnom Penh (Cambodia)		
2014		38. session 15.-25.6. Doha (Qatar)		
2015		39. session 26.6.-8.7. Bonn (Germany)		
2016		40. session 10.-20.7. Istanbul (Turkey) Istanbul Declaration on the protection of World Heritage		

Liite 4: Operational Guidelines

Date	Paragraphs	Committee/ Bureau Reference
2015	290 paras.	39 COM 11
2013	290 paras.	37 COM 12I 37 COM 12II
July 2012	290 paras.	36 COM 13I 36 COM 13II
May 2012	290 paras.	
November 2011	290 paras.	35 COM 13 34 COM 13 33 COM 13
May 2011	290 paras.	
July 2010	290 paras.	
January 2008	290 paras.	32 COM 13 31 COM 18B 31 COM 13A 30 COM 8D.1 30 COM 8D.2
February 2005	290 paras.	6 EXTCOM 5.1
July 2002	139 paras.	2002 Comm.
March 1999	139 paras.	1998 Comm.
February 1997; reprinted 2/98	139 paras.	1996 Comm.

February 1996	139 paras.	1995 Bur. 1995 Comm.
February 1995	140 paras.	1994 Bur. 1994 Comm.
February 1994	132 paras.	1993 Comm.
27 March 1992	117 paras.	1991 Bur. 1991 Comm.
December 1988	112 paras.	1983 Bur. 1988 Comm.
January 1987	113 paras.	1986 Comm.
January 1984	99 paras.	1983 Bur. 1983 Comm.
November 1983	99 paras.	1982 Comm.
October 1980	66 paras.	1980 Comm.
17 July 1980		
21 April 1980		
1978	30 paras.	
20 October 1977	27 paras.	
30 June 1977	28 paras.	

Liite 5: Haastattelurunko

Haastattelun yleistiedot:

Ikä, sukupuoli, koulutus, ammatti perheen koostumus

Asuinhistoria

Kauanko haastateltava on asunut [kohteen nimi]?

Missä asui aiemmin?

Miksi on valinnut (jos on valinnut) kaupunginosan?

Tekisikö uudelleen saman valinnan?

Asuminen

Asunnon kuvaus (huoneiden lukumäärä, muut piharakennukset tms)

Onko asunto omistusasunto/vuokra/muuten käytössä?

Onko asukas kokenut konfliktia historiallisen asumisympäristön ja modernien asuinmukavuuksien vaatimuksen välillä?

Korjaus ja kunnostaminen

Onko asukas kunnostanut asuntoa?

Suunnittelija, rakennuslupahakemus, onko rakennus suojeltu?

Korjaustöiden toteuttajat

Kustannukset, rahoitus

Onko ollut aiheita tyytymättömyyteen (käsittelyn hitaus, kustannukset...)?

Asunnon varustetaso:

vesi/viemäri

sähkö

puhelin

lämmitys ilmastointi/jäähdytys

Liikkuvuus

Tarvitseeko asukas autoa päivittäisessä elämässään?

Kuinka monta autoa taloudessa on?

Mihin ne on pysäköity?

Minkälaisia autoilun vaihtoehtoja asukas käyttää: julkinen ja kevyt liikenne, polkupyörä, kävely?

Kaupunginosassa ja kaupunginosan ulkopuolella

Työpaikka

Koulu/päivähoito

Peruspalvelut (ruokakauppa jne.)

Vapaa-aika ja sosiaalinen elämä, kuinka paljon viettää aikaa omassa kaupunginosassa ...ja mitä kaupunginosa tarjoaa lapsille?

Naapurusto

Muut toiminnot [kohteen nimi] kaupunginosassa

Matkailijat

Kaupat: mitä myyvät, ja ovatko jollain lailla relevantteja kaupunginosan asukkaiden tarpeiden kanssa? (pitääkö mahdollisena, että vanhakaupunki historiastaan huolimatta muuttuu epäpaikaksi?)

Majoitus, ravintolat, kahvilat

Onko toimintojen rinnakkaiselossa koettu ongelmia?

Turvallisuus (todellinen ja koettu)

Onko [kohteen nimi] kunnostamisessa onnistuttu (omasanainen kuvaus vaiheista), ja millaisena näkee kaupunginosan tulevaisuuden (optimismi/pessimismi)

Voiko haastateltu antaa muiden mahdollisesti haastateltavien yhteystietoja?

Liite 6: SWOT-analyysit

SWOT-analyysi: Sassi di Matera		
	+	-
sisäinen	Kaupungin vahvuudet <ul style="list-style-type: none"> • urbaanin ympäristön ainutlaatuisuus • hiljaisuus • luonto 	Kaupungin heikkoudet <ul style="list-style-type: none"> • Heikko työllisyystilanne? • Rahat eivät riitä kunnostamista odottavan rakennusperinnön tarpeisiin • Resurssien epätasainen jakautuminen • Liiallinen riippuvaisuus julkissektorista • Maantieteellinen eristyneisyys kaukana liikennereiteistä
ulkoinen	Mahdollisuudet <ul style="list-style-type: none"> • Turismin tuoma vaurus ja työllisyys 	Uhat <ul style="list-style-type: none"> • Lyhytnäköinen hyväksikäyttö saattaa tuhota kaupungin ainokertaisuuden • Kaavailut hallintoreformit (maakuntien lakkauttaminen) aiheuttaisivat toteutuessaan työllisyyden kriisin

SWOT-analyysi: Vanha Rauma		
	+	-
sisäinen	<p>Kaupungin vahvuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • "kesämökki kaupungissa?" hinnat eivät ole karanneet niin ylös etteikö tavallinen paluumuuttaja voisi ostaa (ei Tallinna-syndroomaa) • "Kalle voi olla toista mieltä, tai ehkä mä olen väärässä" • alueena iso, laaja, yhtenäinen, puukaupungin elementit (asuinrakennukset, piharakennukset), elämä hidasta, paikallista, ylpeä itsestään • vahva identiteetti • kierrätäminen, hitaat muutokset • katujen pintoja laskettu 1990-l. • Mallillinen korjaustahti • Erillisaraha valtion budjetissa maailmanperintökohteiden korjaamiseen edesauttaa • Elävä kaupunginosa • Kokonaisena säilynyt • Ei elitistinen – ainakaan vielä • Kestää marketitkin • Tiivis ja selvärajainen • Alueen luonne itsessään vahvuus 	<p>Kaupungin heikkoudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • (pitkä hiljaisuus) • No ehkä se kaupallisuus. Prismän tuleminen, samassa prosessissa tarve elävöittää toriympäristöä > kiinteät myyntikatokset • Joitakin kiinteistöjä tyhjillään • Epävakaa talous. Prisma ajettiin väkisin läpi, pahin uhkakuva ei kuitenkaan toteutunut • Ikkärakenne? • Vanhentunut kaava • Onko maailmanperintöarvoa osattu hyödyntää? Paikalliset vahvasti mukana mutta pienillä joukoilla • Mahdollisesti ei riittävän eläviä pystyäkseen välttämään näivettymisen ja museoitumisen, monipuolinen väestö- ja elinkeinorakenne olisi hyvä • Sisäilmpäinlämpövyys
ulkoisen	<p>Mahdollisuudet</p> <ul style="list-style-type: none"> • Hyvät edellytykset jatkaa edelleenkin elävänä kaupunkina • Löytää aina asukkaat • Paikan henki olemassa, sitä voidaan jatkaa ja ylläpitää • Asukkaita, liiketoimintaa (vaikka balanssin ylläpitäminen taitolaji) • Tiedottaminen, kouluttaminen, kaupunkisuojelun uusintaminen • Maailmanlaajuinen tunnettuus maailmanperintöstatukseksi • Matkailu ainakin potentiaalina edelleen (ei realistista vaaraa jäädä massamatkailun jalkoihin) • Kehitettäisiin yhä enemmän asiantuntijamatkailun suuntaan • Vanha Rauma vetovoimatekijäksi -projekti • opistus suunnattu eri ryhmille 	<p>Uhat</p> <ul style="list-style-type: none"> • Matkailu ei ehkä uhka • Ylikorjaaminen (ei pitäisi kauheaa haloota) • Elävän kaupunkiyhdyskunnan ylläpitäminen • Ilmastomuutos, hulevesi, paloturvallisuus • Viihtyvyyystaukka • Cafëistuminen • Museoviraston nykyinen toiminta – eise siitä ettei erityiselimen kielteinen lausunto vaikuta mitään • Mahdollisesti elitistiseksi muuttaminen (toisaalta turvaa materiaalista autenttisuutta) • tulipalovaara • muutospaineet • korjausrakentamiskeskuksen toiminnan jatkuvuus • ammatti-ihmisten puute • asemakaava vanha (mutta erityiselin pystyy hoitamaan tapauskohtaisesti)

SWOT-analyysi: Visby innerstad		
	+	-
sisäinen	Kaupungin vahvuudet <ul style="list-style-type: none"> • Miljöns • Skaala • Pihojen vihreys • Elämänlaatu • Seuruelämä (kaikki eivät osin pääse sisään) 	Kaupungin heikkoudet <ul style="list-style-type: none"> • Kunnan ja lääninhallituksen muutto pois muurien sisästä • Pysäköinnit, liikennemerkkit joita on paljon, roskien kerääminen (lajittelupöydät poistuneet ja lasin/paperin viemiseen tarvitaan auto, vanhuksille vaikeaa) • Osittain pyritty liikaa viimeisen päälle siistiin kaupunkiin (jokakesäinen kampanja rikkaruohojen kirkemiseen sokkelinjuuresta, kasvillisuus, katutilaan pistäviä oksat), aina riitoja koskien pikkujuttuja • Turismi sisälläin hyvä, mutta liikaa juoppoturismia • demografia
ulkoinen	Mahdollisuudet <ul style="list-style-type: none"> • Gotlantiin tulee muuttamaan ihmisiä jotka tekevät elityötä • Korkeakoulu mahdollisuus, suhteet Uppsalaan • Pitäisi saada yrityksiä ja tuotantoa joka sopii Gotlannin olosuhteisiin • Gotlannille samanlaiset etuoikeudet kuin Ahvenanmaalla • Verkostoituminen (Baltia, Saksa...) 	Uhat <ul style="list-style-type: none"> • Kaupungista voi tulla elikkellisten kaupunki, vrt. Tammisaari • Rakennuskanta ei uhattua • Riskinä että krääsin myyminen lisääntyy ja valloittaa tilaa; nyt torilla ei myydä ollenkaan vihanneksia • Riski että Gotlandi tulee liian kalliiksi ja ihmiset löytävät toisen kohteen, esim. Bornholm, Öland, Baltian maat (Kuurlinmaa jne.) • Muurin kunnossapitoon ei löydy maksajaa

KIRJALLISUUSLUETTELO

- Ahlman, Robert** 2002. *Minns du den stad... Saneringstänkandet i Visbyområdet 1947–74*. D-uppsats i historia VT. 2002. Handledare: Åke Sandström, Högskolan på Gotland.
- Ascani, Federico** 2012. Presepi viventi d'Italia: da Matera a Greccio con le Pro Loco. *Julkaisussa Siti: trimestrale di attualità e politica culturale*. Anno 3, N. 22, p. 14–17
- Assessorato ai Sassi e ai Beni culturali** (a cura di) 1995. *Vivere i Sassi: istruzioni per l'uso*. Matera: Centrostampa.
- Augé, Marc** 1995. *Non-places: introduction to an anthropology of supermodernity*. London: Verso.
- Baldry, Francesca** 2009. The Anglo-American community in Florence from the late nineteenth to the early twentieth century: the creation of a taste and the diffusion of a style. 10–25. *Teoksessa Palazzo Davanzati. Dream and reality*. Livorno: Sillabe.
- Bandarin, Francesco and van Oers, Ron** 2012 (eds). *The Historic Urban Landscape. Managing Heritage in an Urban Century*. Chichester [England]: Wiley-Blackwell
- Bandarin, Francesco and van Oers, Ron** 2014 (eds). *Reconnecting the City, the Historic Urban Landscape Approach and the Future of Urban Heritage*. Chichester [England]: Wiley-Blackwell
- Bennett, Tony [et al.]** 2009. *Culture, class, distinction*. New York: Routledge.
- Benson, Michaela & O'Reilly, Karen** 2009. *Lifestyle Migration. Expectations, Aspirations and Experiences*. Farnham, Surrey: Ashgate.
- Berdini, Paolo** 2008. *La città in vendita. Centri storici e mercato senza regole*. Roma: Donzelli Editore.
- Birdwell-Pheasant, Donna & Lawrence-Zúñiga, Denise** (ed.) 1999. *House life: space, place and family in Europe*. Oxford: Berg, 1999.
- Blomgren, Fredrik; Monsen, Peter Assar** 2011. *Visby - De arkitektoniska vidundrens tid. Byggnadsverksamhet i Visby innerstad 1895–1920*. Visby: Gotlandica förlag.
- Bortolotto, Chiara** 2010. Globalising intangible cultural heritage? Between international arenas and local appropriations. In **Labadi, Sophia & Long, Colin** (eds.). *Heritage and Globalisation*, pp. 97–114. New York: Routledge.
- Bourdieu, Pierre** 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Brooks, David** 2000. *Bobos in paradise: the new upper class and how they got there*. New York: Simon & Schuster.
- Brown, Gerald Baldwin** 2010 [1905]. *The Care of Ancient Monuments: An Account of Legislative and Other Measures Adopted in European Countries for Protecting Ancient Monuments, Objects and Scenes of Natural Beauty, and for Preserving the Aspect of Historical Cities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bulfaro, Gabriella** 2008. *Un Museo Demotnoantropologico all'interno dei Sassi di Matera*. Consiglio Regionale della Basilicata.
- Bäckman, Lars & Blomgren, Fredrik** 2008. *Visby - Staden utanför murarne*. Visby: Gotlandica förlag.
- Castello L.** 2006. City & time and places bridging the concept of place to urban conservation planning. *City & Time* 2 (1): 5. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>
- Cederna, Antonio** 1990. "Cala sui Sassi come astronave". Sul progetto di arch. Piano un commento critico di Antonio Cederna. *ItaliaNostra Bollettino* 279 Ottobre 1990, p. 16.
- Cervellati, Pier Luigi** 1977. *La nuova cultura delle città*. Milano: Mondadori.
- Comune di Bologna** 1979. *Risanamento conservativo del centro storico di Bologna*. Bologna: Comune di Bologna.
- Council of Europe** 1975. "Declaration of Amsterdam." The European Charter of the Architectural Heritage, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe, 26 September 1975, and solemnly proclaimed at the Congress on the European Architectural Heritage, Amsterdam, The Netherlands, 21–25 October 1975.
- Curman, Sigurd** 1942. Antiquities Legislation in Sweden in Revised Form by Sigurd Curman King's Custodian of Antiquities. Stockholm 1942 URL [http://www.unesco.org/culture/atlaws/media/pdf/sweden/sweden_legislation_1942_engl_orof.pdf] avattu 20.1.2015.
- Dalla Negra, Riccardo** 1981. Verso l'assetto definitivo delle strutture di tutela: dai delegati regionali alla nascita delle soprintendenze (1880–1907). *Teoksessa Alfonso Rubbiani e la cultura del restauro nel suo tempo (1880–1915)*. A cura di Livia Bertelli e Otello Mazzei, pp. 199–210. Bologna: Franco Angeli.
- Del Parigi, Angelo; Demetrio, Rosanna** 1994. *Antropologia di un labirinto urbano – I Sassi di Matera*. Venosa: Ed. Osanna.
- De Martino, Umberto** 1966. Cento anni di dibattiti sul problema dei centri storici, *julkaisussa Rassegna dell'Istituto di Architettura e Urbanistica*, 2, (1966), n. 4., s. 75–115.
- De Rita, Lidia** 1954. Controllo sociometrico di vicinati in una comunità lucana. *Bollettino di Psicologia Applicata*, 4–5/1954, pp. 149–186
- De Rita Lidia** 1956. I Sassi sotto inchiesta. *Civiltà delle macchine* n. 2/1956.
- Di Biagi, Paola** (a cura di) 2002. *I classici dell'urbanistica moderna: Alexander, Astengo, Benevolo, Bernoulli, Cullen, De Carlo, Geddes, Giovannoni, Howard, Le Corbusier, Lynch, Mumford, Poëte, Samonà, Sitte*. Roma: Donzelli editore.
- Di Lena, Carmine** 2007. *Quando l'America scopri i Sassi: antefatto della legge per il risanamento dei Sassi*. Matera: Altrimedia.
- Di Stefano, R; Fiengo, G.** 1978. Norme ed orientamenti per la tutela dei beni culturali in Italia. *Julkaisussa Restauro Anno VII*, n. 40 pp. 1–37.
- Divenuto, F.** 1979 (a cura di). I "Sassi" di Matera. Il Concorso Internazionale di idee (1974–1977). *Julkaisussa Restauro: quaderni di restauro dei monumenti e di urbanistica dei centri antichi*, 45–46/1979.

- Doria, Pasquale** 2010. *Ritorno alla città laboratorio. I quartieri materani del risanamento cinquanta anni dopo*. Matera: Antezza Tipografi srl.
- Dumitrescu, Anca** 2015. *The Management of Change in Finland's Wooden Historic Urban Landscapes. Old Rauma*. (Väitöskirja julkaistu sarjassa Tampereen teknillinen yliopisto. Julkaisu 1357) Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.
- El Harouny, Elisa** 2008. *Historiallinen puukaupunki suojelukohteena ja elinympäristönä*. Oulu: Oulu University Press.
- El Harouny, Eliisa; Riipinen, Olli-Pekka; Santaholma, Kaija; Tuomi, Timo** 1995. *Suomalaisia Puukaupunkeja*. Rauma. Helsinki: Ympäristöministeriö.
- Erbani, Francesco** 2006 (a cura di). *Antonio Cederna. I vandali in casa. Cinquant'anni dopo*. Roma - Bari: Laterza.
- Feilden, Bernard M. and Jokilehto, Jukka** 1993. *Management guidelines for world cultural heritage sites*. Rome: ICCROM.
- Fernström, Thomas** 1975. Visby - pilotprojekt i det europeiska byggnadsvårdsåret 1975. Gotländskt arkiv 1975, s. 93–100.
- Fonseca, Cosimo Damiano** (et al.) 1998. *Matera*. Bari: Laterza.
- Forty, Adrian** 2000. *Words and buildings: a vocabulary of modern architecture*. London: Thames & Hudson.
- Friedman, Friedrich; Isnardi, Giuseppe; Musatti, Riccardo; Nitti, Francesco; Tentori, Tullio** 1996. *Matera 55 - Radiografia di una città del sud tra antico e moderno*. Matera: Edizioni Giannatelli.
- Geddes, Patrick** 1968 [1915]. *Cities in evolution: an introduction to the town planning movement and to the study of civics*. London: Ernest Benn.
- Gehl, Gemzøe, Søndergård and Kirknæs** 2006. *New City Life*. The Danish Architectural Press.
- Gehl, Jan** 2006 [1971]. *Life Between Buildings*. København: Arkitektens forlag.
- Gehl, Jan** 2010. *Cities for People*. Washington: Island Press
- Giovannoni, Gustavo** 1995 [1932 UTET]. *Vecchie città ed edilizia nuova*. Ristampa a cura di F. Ventura. Milano: Città Studi Edizioni.
- Giuffrè, Antonino** 1997. *Codice di pratica per la sicurezza e la conservazione dei Sassi di Matera*. Matera: La Baitta.
- Giura Longo, Raffaele** 2002. I Sassi di Matera tra storicismo e feticismo. Teoksessa *Lamisco 2002: studi e documenti sulla storia di Matera e del suo territorio* pp. 117–124 / [scritti di] D. Amoroso ... [et al.] ; a cura della Sezione materana della Deputazione di storia patria per la Lucania. Matera: Giannatelli.
- Giura Longo, Tommaso** 1990. Come la tela di Penelope. Julkaisussa *Italia Nostra Bollettino* 279 Ottobre 1990, pp. 9–11.
- Giura Longo, Tommaso** 1990. Hanno voltato le spalle ai Sassi. *Basilicata* 4/6 1990, pp. 84–86.
- Giura Longo, Tommaso** 1991. I Sassi di Matera: la difficile gestazione del recupero. *Recuperare* n. 7/1991 pp. 550–557.
- Giura Longo, Tommaso** 1991. Matera: i primi progetti esecutivi per il recupero dei Sassi. *Recuperare* n. 8/1991 pp. 668–677.
- Goldhagen, Sarah Williams; Legault, Réjean** (ed.) 2000. *Anxious Modernisms. Experimentation in Postwar Architectural Culture*. Cambridge: The MIT Press.
- Gotlands fornsal; Hansson, Joakim** (toim.) 2003. *Visby innerstad: en bebyggelseinventering, Volume 2*. Visby: Länsmuseum på Gotland.
- Grifoni, Paola** 1981. La fase di decollo del servizio di tutela: dall'eredità preunitaria alle commissioni conservatrici (1860–1880). Teoksessa *Alfonso Rubbiani e la cultura del restauro nel suo tempo (1880–1915)*. Bertelli, Livia e Mazzei, Otello (A cura di), pp. 187–198. Bologna: Franco Angeli.
- Grönberg, Lars** 2004. Preservation in the World Heritage City of Visby. Teoksessa *Preservation and World Heritage Cities: integration by rehabilitation*, p. 26–29. Bamberg, City of Bamberg. URL [https://www.stadt.bamberg.de/media/custom/332_3544_1.PDF] avattu 22.2.2013.
- Gustafsson, Lotten** 2002. *Den förtrollade zonen: lekar med tid, rum och identitet under Medeltidsveckan på Gotland*. Nora: Nya Doxa.
- Haarni, Tuukka** (toim.) 1994. *Ihmisten kaupunki?: urbaani muutos ja suunnittelun haasteet*. Helsinki: Stakes: Painatuskeskus [jakaja].
- Haarni, Tuukka** et al (toim.) 1997. *Tila, paikka ja maisema: tutkimusretkiä uuteen maantieteeseen*. Tampere: Vastapaino.
- Hakanpää, Päivi** 2009. *Rauma – Raumo. Kaupunkiarkeologinen inventointi*. Helsinki: Museovirasto.
- Halbwachs, Maurice** 1992. *On collective memory*. Chicago: University of Chicago press.
- Hansson, Joakim** (huvudredaktör) 2002. *Visby innerstad - en bebyggelseinventering. Del 1*. Visby: Gotlands fornsal.
- Hansson, Joakim** (huvudredaktör) 2003. *Visby innerstad - en bebyggelseinventering. Del 2*. Visby: Gotlands fornsal.
- Heikkilä, Jari & Koiso-Kanttila, Jouni** (toim.) 2007. *Patinoituu ja paranee: Moderni puukaupunki -tutkijakoulu 2003–2006*. Oulu: Oulun yliopisto.
- Helander, Vilhelm; Sundman, Mikael** 1970. *Kenen Helsinki: - raportti kantakaupungista 1970*. Helsinki: WSOY.
- Helander, Vilhelm; Sundman, Mikael** 1972. *Saneeraus suomalaisessa kaupungissa*. Helsinki: Asuntohallitus.
- Helander, Vilhelm** 1997. Restauroidint – rakennusperinnön vaalimista arvojen ja tarpeiden ristipaineessa. *Rakennustaiteen seura: jäsentiedote* 1:1997.
- Helander, Vilhelm** 2011. Muistiinpanoja kuolleista taloista. Teoksessa **Putkonen, Lauri** (toim.) *Asiasta toiseen. Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*, s. 166–167. Helsinki: Rakennustieto.
- Helander, Vilhelm** 2014. Kurinalaisuus ja luovuus. Pohdintoja restauroinnista taiteena. Teoksessa **Kovanen, Kirsti et al.** (toim.) 2014. *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*, s. 13–20. Porvoo: ICOMOS Suomen osasto r.y.

- Herzfeld, Michael** 1991. *A Place in History. Social and Monumental Time in a Cretan Town*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Herzfeld, Michael** 2006. *Evicted from Eternity. The Restructuring of Modern Rome*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hiekkänen, Markus** 1983: *Rauma*. Sarjassa Keskiajan kaupungit 2. Helsinki: Museovirasto,
- Hiekkänen, Markus** 2007: *Suomen keskiajan kivikirkot*. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1117 .
- ICOMOS** 2005. *Threats to World Heritage Sites 1994–2004: An Analysis*.
- Il Politecnico** 1971. *Una città meridionale fra sviluppo e sottosviluppo: rapporto su Matera*. Matera: Comune di Matera.
- Iordanova, Dina** 2007. Cashing in on Dracula: Eastern Europe's Hard Sells. Julkaisussa *Framework* 48, No. 1
- Jacobs, Jane** 1961. *The Death and Life of Great American Cities*.
- Jokilehto, Jukka** 1999. *A History of Architectural Conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann.
- Jokilehto, Jukka** 2006. Considerations on authenticity and integrity in world heritage context. Julkaisussa *City & Time* 2 (1): 1. URL: [http://www.ct.ceci-br.org]
- Jokilehto, Jukka** 2008. *What is OUV? Defining the Outstanding Universal Value of Cultural World Heritage Properties*. An ICOMOS study compiled by Jukka Jokilehto, with contributions from Christina Cameron, Michel Parent and Michael Petzet. Monuments&Sites XVI Berlin: Hendrik Bäbeler Verlag. URL [http://www.international.icomos.org/publications/monuments_and_sites/16/pdf/Monuments_and_Sites_16_What_is_OUV.pdf] avattu 24.11.2016.
- Jokilehto, Jukka** 2010. Notes on the Definition and Safeguarding of HUL. Julkaisussa *City & Time* 4 (3): 4. [online] URL [http://www.ct.ceci-br.org].
- Jokilehto, Jukka** 2014. Suomi versus muu maailma. Pohdintoja kansainvälisestä doktriinista. Teoksessa **Kovanen, Kirsti et al.** (toim.) 2014. *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*, s. 39–48. Porvoo: ICOMOS Suomen osasto r.y.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi; Suoninen, Eero** 1993. *Diskurssianalyysin aakoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jonsson, Marita** 2000. *Visby världsarv*. Stockholm: Byggförlaget.
- K-märket, Förslag till förbättrat skydd för kulturhistoriskt värdefull bebyggelse* (SOU 2004:94).
- Kaila, Panu** 1997. *Talotohtori: rakentajan pikkujättiläinen*. Porvoo; Helsinki; Juva: WSOY.
- Kervanto Nevanlinna, Anja** (ed.) 2001. *Dangerous Liaisons. Preserving Post-War Modernism in City Centers*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Klein, Barbro** 1997. Tillhörighet och utanförskap: om kulturarvspolitik och folklivsforskning i en multietnisk värld. *RIG- Kulturhistorisk tidskrift*, vol. 80, nr. 1–2, 1997
- Koivula, Jukka** et al. (toim.) 1992. *Vanha Rauma = Old Rauma*. Rauma: Rauman museo.
- Kommittén för planering av Visby innerstad** 1974. *Visby: staden inom murarna. En bok om Visby innerstad, dess historia, stadsbild och verksamheter med ett handlingsprogram för innerstadens bevarande*. Visby: Gotlands kommun.
- Koponen, Olli-Paavo** 2006. *Täydennysrakentaminen: arkkitehtuuri, historia ja paikan erityisyys*. Tampere: Tampereen teknillinen yliopisto.
- Koskela, Hille** 2009. *Pelkokierre*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kovanen, Kirsti** et al. (toim.) 2014. *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. Porvoo: ICOMOS Suomen osasto r.y.
- Krier, Léon** 2009. *The Architecture of Community*. Washington: Island Press.
- Kron Morelli, Camilla** 2012. *I Sassi di Matera: il percorso per la rivalutazione di una "vergogna nazionale"*. Tesi di laurea, Università Ca' Foscari, Venezia.
- Kärki, Pekka** 1967. *Rauma. Vanhankaupungin inventointi sekä taiteellinen ja historiallinen arviointi*. Muinaistieteellinen toimikunta.
- Kärki, Pekka** 1971. Puutaloalueiden tämänhetkinen kaavallinen tilanne ja suojelupolitiikka. Teoksessa *Suomalainen puutalokaupunki: Seminaariluentoja 30.10.–11.12.1970*. Koonneet Martin Bunders ja Raimo Kallio. Otaniemi: Teknillinen korkeakoulu.
- Kärki, Pekka** 1978. Monumenteista miljöosuojeluun: Rakennusmuistomerkkien suojelun kehityspiirteitä 150 vuoden aikana. Teoksessa *Taidehistoriallisia tutkimuksia* 1978
- Kärki, Pekka** 1993. Puukaupunkien suojelu. Teoksessa **Kairamo, Maija; Mattinen, Maire; Joutsalmi, Sinikka** (toim.). *Rakennettu aika: ICOMO-Sin Suomen osasto 25 vuotta*. Helsinki: ICOMOS, Suomen osasto
- Köykkä, Sirkka ja Nurmi-Nielsen Anna** 2000a: Asemakaavat synnyttävät kerrostumia. Teoksessa *Rakennusperintö ja paikallisuus. Ajallinen kerrostuma suunnittelun lähtökohtana Raumalla*. Tampere: TTKK
- Köykkä, Sirkka ja Nurmi-Nielsen Anna** 2000b: Erilaiset tekijät synnyttävät kerrostumia. Teoksessa *Rakennusperintö ja paikallisuus. Ajallinen kerrostuma suunnittelun lähtökohtana Raumalla*. Tampere: TTKK
- KKH Arkitekturskolan** 1973. *Visby innerstad. En användningsplan*.
- Labadi, Sophia & Long, Colin** (eds) 2010. *Heritage and Globalisation*. New York: Routledge.
- Lafratta, B; Lora, C.** 1979. I "Sassi" di Matera. Analisi e proposte di restauro. Julkaisussa *Restauro: quaderni di restauro dei monumenti e di urbanistica dei centri antichi*, 45–46/1979.
- Larsson, Lars-Ingvar** 1973. *Förändringen i Visby innerstad*. Stockholm: KHH.
- La Scaletta** 1966. *Le chiese rupestri di Matera*. Roma: De Luca
- La Scaletta & Italia Nostra** (a cura di) 1970. *Una legge per Matera: schema di proposta di legge per il restauro urbanistico-ambientale dei Sassi di Matera*. Matera: tip. BMG
- Laureano Pietro** 1993 (II ed. 1997). *Giardini di Pietra – I Sassi di Matera e la civiltà mediterranea*. Torino: Bollati Boringhieri
- Laureano, Pietro** 1995. Italy: rocks in a hard place. The UNESCO courier: a window open on the world; XLVIII, 12 Publ: 1995; p. 19–22.

- Laureano, Pietro** 2005. Traditional Knowledge World Bank; UNESCO-sponsored programmes and publications. Publ: 2005; 40 p.
- Laureano, Pietro** 2000. I Sassi di Matera: a success story. World heritage review; 17. Publ: 2000; p. 68–79.
- Laureano, Pietro** 2002. I segni vissuti e sopravvissuti: la città nella sua evoluzione urbana. Teoksessa *La provincia di Matera: segni e luoghi*, pp. 33–45. toim. di Angelo Lucano Larotonda. Milano: Federico Motta Editore.
- Lefèbvre, Henri** 1991. *The production of space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, Henri** 1996 (selected, translated and introduced by Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas). *Writings on cities*. Oxford: Blackwell.
- Lehtimäki, Marianne** (toim.) 2006. *Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of Development*. Project Report. National Board of Antiquities, Finland Department of Monuments and Sites, report no 16. Porvoo: [Painotalo] Publisher: Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of Development -project and National Board of Antiquities, Finland
- Lehmuskallio, Pekka** 2001. *Rikas rakas vanha Rauma = Old Rauma near and dear*. Rauma: West Point.
- Lento, Katri ja Olsson, Pia** (toim.) 2013. *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lilius, Henrik** [et al.] 1972. *Trästäder i Finland*. Helsingfors:
- Lilius, Henrik** 1981. Kaupunkirakentaminen 1617–1856. *Suomen kaupunkilaitoksen historia 1, keskiajalta 1870-luvulle*. Päätoimittaja Päiviö Tommila, kirjoittajat C.J. Gardberg [ja muita]. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto
- Lillbroända-Annala, Sanna** 2010. *Från kåk till kulturarv: en etnologisk studie av omvärderingen av historiska trädadsområden i Karleby och Ekenäs*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Lowenthal, David** 1985: *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lundin, Ronnie** 2005. Staden inom murarna. C-uppsats i Historia Högskolan på Gotland Vårterminen 2005 Handledare: Erika Sandström URL [http://mainweb.hgo.se/Forskning/kulturav2001.nsf/] avattu 13.11.2011
- Lähteenoja, Aina** 1932. *Rauman kaupungin historia 2. Rauma 1600–1721*. Rauma
- Lähteenoja, Aina** 1935. *Rauman kaupungin historia 3. Rauma 1721–1809*. Rauma
- Lähteenoja, Aina** 1939.: *Rauman kaupungin historia 4. Rauma 1809–1917*. Rauma
- Lähteenoja, Aina** 1946. *Rauman kaupungin historia. 1, Rauma vuoteen 1600*. Aina Lähteenoja ; avustajina Matti Sauramo ja Ella Kivikoski. Rauma
- Mattila, Markku** (toim.) 2014. *Finn VERNADOC 2013. Vanha Rauma*. Helsinki: Suomen ICOMOS, Kansanrakentamisen komitea.
- Mattinen, Maire** 1985. *Puukaupunkien suojelu*. Hki: YM, 1985.
- Metsäranta, Pirkko** 2010. *Kämpistä Finlaysonin Pikkupalatsiin: puoli vuosisataa rakennussuojelua: hallintohistoriallinen dokumentti ja muistelman*. Helsinki: Rakennustaiteen seura.
- Musacchio, Aldo & Viggiano, Augusto** 1997 (1980). *La cultura e gli oggetti. Per un'interpretazione dei Sassi di Matera*. Matera: EdiTer.
- Musatti, Riccardo** (et al) 1996. *Matera 55 - Radiografia di una città del sud tra antico e moderno*. Matera: Edizioni Giannattelli.
- Mälkki, Mikko; Schmidt-Thomé, Kaisa** (eds.) 2010. *Integrating Aims – Built Heritage in Social and Economic Development*. Espoo: Yliopistopaino.
- Niemi, Marjaana; Vuolanto, Ville** 2003. *Reclaiming the city: innovation, culture, experience*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Niskasaari, Kari** 2008. Towards a Socio-culturally Sustainable Definition of Authenticity. Re-thinking the Spirit of Place. In: 16th ICOMOS General Assembly and International Symposium: 'Finding the spirit of place – between the tangible and the intangible', 29 sept – 4 oct 2008, Quebec, Canada. [Conference or Workshop Item].
- Nora, Pierre** 1989. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. In Representations, No. 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory. (Spring, 1989), pp. 7–24.
- Norberg-Schulz, Christian** 1980, (c1979). *Genius loci: towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli.
- Nummelin, Liisa; Linnala, Minna** 2000 (toim.). *Toiveet ja todellisuus: Satakunnan rakennusperinnön hoito -projekti 1998–2000: loppuraportti*. Pori: Satakunnan museo.
- Opetusministeriö** 2003: Maailmanperintö Suomessa. Opetusministeriön maailmanperintötyöryhmän muistio ja toimenpide-ehdotukset. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2003: 15 URL [http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2003/liitteet/opm_133_tr15.pdf?lang=fi]. Avattu 13.1.2015.
- Palumbo, Bernardino** 2003. *L'Unesco e il campanile. Antropologia, politica e beni culturali in Sicilia orientale*. Roma: Meltemi
- Panza, Maria Onorina** 2008. *L'architettura delle "camere urbane"*. Potenza: Grafie.
- Penttilä, Timo** 1982. Suomi rakentaa 6: Ympäristöopin ensimmäinen sato. Arkkitehti 2/1982, 28–32.
- Philip, Arne; Generalplanekommittén** 1965. *Generalplan för Visby. Utarb. och sammanställd i samarbete med den av stadsfullmäktige i Visby år 1962 utsedda Generalplanekommittén*. Visby: Gotlänningen.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne** 2009. *Kurssi kohti diskursia*. Tampere: Vastapaino.
- Pontrandolfi, Alfonso** 2002. *La vergogna cancellata - Matera negli anni dello sfollamento dei Sassi*. Matera: Edizioni Altrimedia Eumenidi.
- Pozzi, Carlo** 1990. Sassi: ormai un luogo per affari. *Basilicata* 4/6 1990, pp. 82–83.
- Putkonen, Lauri** (toim.) 2011. *Asiasta toiseen. Kirjoituksia restauroinnista ja rakennussuojelusta*. Helsinki: Rakennustieto.
- Rakennuskulttuurin luettelointi: Suuntaviivoja kulttuurihistoriallisesti arvokkaiden rakennusten ja rakennettujen kokonaisuuksien luettelointimenetelmän*

- yhtenäistämislle Suomessa.* Helsinki: Museovirasto. Rakennushistorian osasto 1979.
- Ranta, Raimo** 1981. Suurvalta-ajan kaupunkilaitos. *Suomen kaupunkilaitoksen historia 1, keskiajalta 1870-luvulle.* Päätoimittaja Päiviö Tommila, kirjoittajat C.J. Gardberg [ja muita]. Helsinki: Suomen kaupunkiliitto
- Rauman kaupunki. Rakennusvalvontatoimisto** 1983. *Rauma: korjaus-, muutos- ja rakentamisohjeita vanhoille asuntoalueille.* Rauma: Rauman kaupungin rakennusvalvontatoimisto/Painorauma.
- Rauman kaupunki** 1999. *Vanhan Rauman korjausrakentamiskeskus Tamela. Opas historiallisen puurakennuksen muutostöihin sekä korjausrakentamiseen perinteisin menetelmin ja materiaalein.* Julkaisun toimitus: Anu Ahoniemi, Nea Markela, Kalle Saarinen; Taitto: Anu Ahoniemi; Piirroukset: Minna Kouva, Kalle Saarinen.
- Restucci, Amerigo** 1977. Città e Mezzogiorno: Matera dagli anni '50 al concorso sui "Sassi". Casabella A. 1977, n. 428, pp. ? (copia fotostatica non riporta la numerazione)
- Restucci Amerigo** 1991. *Matera i Sassi.* Torino: Editore Einaudi.
- Restucci Amerigo** 1998. *Matera, i Sassi. Manuale del recupero.* Milano: Electa.
- Ringbeck, Birgitta** 2008. *Management Plans for World Heritage Sites: A practical guide.* Bonn: German Commission for UNESCO.
- Riukulehto, Sulevi** (toim.) 2001. Perinnettä vai bisnestä?: kulttuurin paikalliset ulottuvuudet. Jyväskylä: Atena.
- Roald, Hans-Jacob** 2000. *Sustainable historic cities? A Baltic-Nordic approach.* A report on urban development and cultural values, case studies of Tallinn, Riga, Visby and Ålesund, urban design guidelines. published by Nordic World Heritage Office. Oslo: Akribe.
- Rogers, Ernesto N. & Semerani, Luciano** 2003. *Il senso della storia, continuità e discontinuità – The sense of history, continuity and discontinuity.* Milano: Unicopli.
- Ronström, Owe** 2000. Kulturarvspolitik. Vad skyltar kan berätta. I: **Barbro Blehr** (red.) *Kritisk etnologi. Artiklar till Åke Daun.* Stockholm: Prisma. Ss 60–108. Sähköinen versio artikkelista luettavissa osoitteessa URL: [http://owe.ompom.se/pdf/085-Kulturarvspolitik_vad_skyftar_kan_beratta.pdf] avattu 14/11/2016.
- Ronström, Owe** 2008. A Different Land. Heritage Production in the island of Gotland. Shima: The International Journal of Research into Island Cultures Volume 2 Number 2 2008
- Ronström, Owe** 2007. *Kulturarvspolitik: Visby: från sliten småstad till medeltidsikon.* Stockholm: Carlsson.
- Rota, Lorenzo** 2011. *Matera: storia di una città.* Matera: Giannatelli.
- Saarikoski, Antero** 1999. *Kaupunkirakenteen muutos Raumalla 1756–1912.* Lisensiaatintutkimus, Teknillinen Korkeakoulu, Arkkitehtiosasto.
- Saarinen, Kalle** 2006. Maailmanperinnön hoito on rakennusvalvontaa asennekasvatuksella. RY Rakennettu ympäristö 2/2006, s. 18. URL [http://www.rakennustieto.fi/lehdet/ry/index/lehti/P_232.html] avattu 09.12.2015.
- Saarinen, Kalle** 2009. Maailmanperinnön hoito on rakennusvalvontaa asennekasvatuksella. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 7/2009, 67
- Saarinen, Kalle** 2012. Vuosikymmenet Vanhan Rauman rakennusuoje-lua. RY Rakennettu ympäristö 1/2012 s. 48. URL [http://www.rakennustieto.fi/lehdet/ry/index/lehti/69mwFiDQx.html] avattu 9.12.2015.
- Saarinen, Kalle** 2014. Nuivuus on osa puukaupungin arvohierarkiaa ja sen voimavara. Artikkelijulkaisussa Mattila, Markku (toim.) *Finn Vernadoc 2013 Vanha Rauma.* Helsinki: Suomen ICOMOS / CIAV
- Sacco, Leonardo** 1983. *Matera Contemporanea: cultura e società.* Matera: Basilicata.
- Sacco, Leonardo** 1990. Intanto, continua la rovina. ItaliaNostra Bollettino 279 Ottobre 1990, pp. 12–15.
- Sadler, Simon** 1998. *The Situationist City.* Cambridge (MA): MIT Press.
- Salastie, Riitta** 1999. *Living Tradition or Panda's Cage?* Espoo: Helsinki University of Technology.
- Salastie, Riitta** (ed.) 2009. *Integrity and authenticity in modern movement architecture – case Paimio Hospital.* Helsinki: ICOMOS Finnish National Committee (Yliopistopaino).
- Salituro, Giuseppe** 2006. *Beni culturali e quadri normativi. L'itinerario storico.* Soveria Mannelli: Rubbettino Editore.
- Semi, Giovanni** 2015. *Gentrification. Tutte le città come Disneyland?* Milano: Il Mulino.
- Seppänen, Maaria** 1999. *Global scale, local place? The making of historic centre of Lima into a world heritage site.* Helsinki: Institute of Development Studies, University of Helsinki.
- Siikala, Anna-Leena; Klein, Barbro; Mathisen, Stein R.** 2004 (ed.). *Creating diversities: folklore, religion and the politics of heritage.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Slater, Don** 1997. *Consumer Culture and Modernity.* Cambridge: Polity Press.
- Smith, Melanie K.** 2007 (ed.). *Tourism, culture and regeneration.* Wallingford, U.K.; Cambridge, Mass.: CABI Pub. [Elektroninen aineisto]
- Smith, Neil** 1982. Gentrification and uneven development. *Economic Geography*, Vol. 58, No 2, Apr., 1982, p. 139
- Sparre, Louis** 1912. Visby och dess fornminnen. En nationalskatt. Aika-kauslehdessä *Ord och Bild* / Tjuguförsta årgången. 1912 / pp. 129–138
- Stovel, Herb** 1991. *Safeguarding Historic Urban Ensembles in a Time of Change: A Management Guide.* Quebec: Quebec Colloquium Programme Committee.
- Suikkari, Risto** 2007. *Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa: historiasta nykypäivään.* Oulu: Oulun Yliopisto
- Suomalainen puutalokaupunki* (1971). Seminaariluentoja 30.10.–11.12.1970. Arkkitehtuurihistorian laitos: Otaniemi
- Söderström, Panu** 2012. Elävät kaupunkikeskukset. Kaupunkiympäristön monipuolisuus ja laatu verkostokaupungin keskuksissa. *Suomen Ympäristö* 32/2012. Helsinki: Suomen Ympäristökeskus

- Tiesdell, Steven** 2001 (1996). *Revitalizing historic urban quarters*. London: Architectural Press.
- Timothy, Dallen J. & Boyd, Stephen W.** 2003. *Heritage tourism*. New York: Pearson Education
- Tommaselli Mario** 1999. La guida di Matera. *La città dei Sassi*. Lecce: Editore Capone.
- Toxey, Anne Parmly** 2011. *Materan contradictions: architecture, preservation and politics*. Farnham, Surrey; Burlington, VT: Ashgate Pub. Co.
- Tuomi-Nikula, Outi; Karhunen, Eeva** 2007 (toim.). Kotina suojeltu talo - arkea, elämää ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa. Pori: Kulttuuri- tuotannon ja maisemantutkimuksen laitoksen julkaisuja XIII.
- Tuominen, Laura** 2004. Museoiminen metaforana ja rakennussuojelukuriosuuden argumenttina. Teoksessa *Rakkaudesta Kaupunkiin. Riitta Nikulan juhlakirja*. Taidehistoriallisia tutkimuksia 28. Helsinki: Taidehistorian seura.
- Urban sprawl in Europe - The ignored challenge*. EEA Report No 10/2006. URL [http://www.eea.europa.eu/publications/eea_report_2006_10] avattu 24.11.2016.
- Valente, Michele** 2007. *Evoluzione socio-economica dei Sassi di Matera nel XX secolo*. Consiglio regionale della Basilicata.
- Vanha Rauma*. Kaupunkimaisten yhdyskuntien kehittämiskampanja, julkaisu 2/1982.
- Vahtikari, Tanja** 2003. Urban Interpretations of World Heritage: Re-defining the City, in **Marjaana Niemi** and **Ville Vuolanto** (eds.), *Reclaiming the City: Innovation, Culture, Experience*. SKS: Helsinki, 63–79.
- Vahtikari, Tanja** 2004. The (Self-)perception of Historic City. Case study of the Finnish World Heritage City Old Rauma. The Seventh International Conference on Urban History, Athens-Piraeus, October 2004. Session: Urban Images and Representations in Europe and beyond during the 20th Century.
- Vahtikari, Tanja** 2007. Miten Vanhasta Raumasta tuli maailmanperintökohde?. Teoksessa **Tuomi-Nikula, Outi & Karhunen, Eeva** (toim.), *Kotina suojeltu talo: Arkea, elämää ja rakennussuojelua Suomessa ja Saksassa*. Kulttuurituotannon ja maisemantutkimuksen laitos: Pori, 97–117.
- Vahtikari, Tanja** 2008. Historic cities, world heritage value and change, in **Auvo Kostiaainen** and **Taina Syrjämaa** (eds.), *Touring the Past: Uses of History in Tourism*. Joensuun yliopisto, Matkailualan verkostoyliopisto: Savonlinna, 132–150.
- Vahtikari, Tanja** 2013. *World Heritage Cities between Permanence and Change. International Construction of 'Outstanding Universal Value' and Local Perceptions at Old Rauma from the 1970s to the 2000s*. Tampere: University of Tampere.
- Vahtikari, Tanja** 2013b. Merkityksin rakennettu Vanha Rauma. Teoksessa **Lento, Katri** ja **Olsson, Pia** (toim.) 2013. *Muistin kaupunki. Tulkintoja kaupungista muistin ja muistamisen paikkana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- van Oers Ron** 2007. Towards new international guidelines for the conservation of historic urban landscapes (HUL)s. City & Time 3 (3): 3. [online] URL: <http://www.ct.ceci-br.org>
- Visby innerstad - Råd och riktlinjer för bevarande*. Gotlands kommun, Byggnadsnämnden 1989. (av Jonsson, Marita och Grönberg, Lars W)
- Visby ja sen muistomerkit: lyhyt katsaus Gotlannin ja Visbyn historiaan*. Visby: Gotlandskonst, 1976 (Gotlannin Matkailijayhdistys 1965)
- Visby: staden inom murarna: en bok om Visby innerstad, dess historia, stadsbild och verksamheter med ett handlingsprogram för innerstadens bevarande*. Visby: Gotlands kommun, Kommittén för planering av Visby innerstad, 1974.
- Vuojala, Petri** 2014. Paradoxseja. Ajatuksia arvoista ja arvojen arvotuksesta restauroinnissa. Teoksessa Kovanen, Kirsti et al. (toim.) *Rakennussuojelu ajassa. Pohdintoja rakennetun ympäristön suojelusta*. Porvoo: ICOMOS Suomen osasto r.y.
- Vuoristo, Katja** 2012. VANHA RAUMA. Kaupunkiarkeologinen täydennysinventointi 28.5.–8.6.2012. Helsinki: Museovirasto. URL [http://kulttuuriymparisto.nba.fi/netsovellus/rekisteriportaali/mjhanke/read/asp/hae_liite.aspx?id=114701&tyyppi=pdf&kunta_id=684] [14/01/15]
- Walsh, Kevin** 1992. *The representation of the past: museums and heritage in the post-modern world*. London: Routledge.
- Westerlind, Ann Mari & Erlén, Gisle** 2006. Sustainable development includes urban heritage management. Julkaisussa **Lehtimäki, Marianne** (toim.) 2006. *Sustainable Historic Towns – Urban Heritage as an Asset of Development*.
- Weyer, Angela** (ed.) 2015. *EwaGlos: European Illustrated Glossary of Conservation Terms for Wall Paintings and Architectural Surfaces*. Petersberg, Germany: Michael Imhof Verlag
- Wilson, J & Kelling, G. L.** 1982: Broken Windows: The Police and Neighborhood Safety. Julkaisussa *The Atlantic Magazine* 03/1982
- Zimmerbauer, Kaj** 2001. Kulttuurimatkailu mielikuvayhteiskunnassa. Teoksessa **Riukulehto, Sulevi** (ed.). *Perinnettä vai bisnestä*. Jyväskylä: Atena Kustannus Oy.
- Zukin, Sharon** 1995. *The cultures of cities*. Cambridge, Mass.: Blackwell.
- Zukin, Sharon** 2010. *Naked City. The Death and Life of Authentic Urban Place*. New York: Oxford University Press.
- Kansainväliset julistukset**
- Aa.Vv.** 1964. *The Venice Charter for the Conservation and Restoration of Monuments and Sites*. Suom. *Venetsian julistus 1964. Kansainvälinen julistus monumenttien suojelusta* (käännös Antero Tiusanen). Kansainväliset julistukset. ICOMOS. Helsinki 1992
- Australian Heritage Commission** 1994. *What is Social Value? Technical Publications Series Number 3*. Canberra: Australian Government Publishing Service.
- Australia ICOMOS 1996**. *The Australia ICOMOS Charter for the Conservation of Places of Cultural Significance* (The Burra Charter).
- Congress on the European Architectural Heritage** 21. – 25.10.1975. *The Declaration of Amsterdam*.
- Council of Europe** 1975. *European Charter of the Architectural Heritage*. Amsterdam.

Council of Europe 1985. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. European Treaty Series, No. 121. Granada, 3.X.1985

Council of Europe 1992. *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage*. Valetta.

Council of Europe 2000. *European Landscape Convention*. Florence.

Council of Europe 2005. *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Faro.

ICOMOS 1982. *The Florence Charter*. Suom. *Firenzen julistus. Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojelu*. (suom. Jyrki Sinkkilä) Kansainväliset julistukset. ICOMOS. Helsinki 1992

ICOMOS 1987. *Charter for the Conservation of Historic Towns and Urban Areas*. The "Washington Charter". Suom. *Julistus historiallisten kaupunkien ja kaupunkimaisten alueiden suojelusta* (käännös Antero Tiusanen). Kansainväliset julistukset. ICOMOS. Helsinki 1992

ICOMOS 1990. Charter for the Protection and management of the Archaeological Heritage

ICOMOS 1999. Charter on the Built Vernacular Heritage. Mexico

ICOMOS 1999. *International Cultural Tourism Charter. Managing Tourism at Places of Heritage Significance*. Mexico

ICOMOS 1999. *Principles for the Preservation of Historic Timber Structures*. Mexico.

ICOMOS 2003. *Principles for the Analysis, Conservation and Structural Restoration of Architectural Heritage*. Victoria Falls, Zimbabwe

ICOMOS 2011. *Approaches for the Conservation of Twentieth-Century Architectural Heritage*, "Madrid Document"

ICOMOS 2014. "Madrid document" 2nd ed.

The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments. Adopted at the First International Congress of Architects and Technicians of Historic Monuments, Athens 1931

UNESCO 1972. *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. Suom. *Maaailmanperintösopimus* (SopS 19/1987)

UNESCO 1976. Recommendation concerning the Safeguarding and Contemporary Role of Historic Areas "Nairobi Recommendation".

UNESCO, ICCROM, ICOMOS 1994. *The Nara Document on Authenticity*.

UNESCO 2003. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*.

UNESCO 2011. *Recommendation on the Historic Urban Landscape*.

Lehtiartikkelit, Matera

Casabella 428 (1977) pp. 36–43. Amerigo Restucci: Città e mezzogiorno, Matera dagli anni '50 al concorso sui Sassi.

Basilicata maggio-giugno 1967. I Sassi di Matera fra passato e futuro. Dopo la nuova legge [126/67]

Basilicata nn. 10/11/12 1967 s. 31–44. I Sassi di Matera sono un patrimonio nazionale da conservare e tutelare.

Basilicata gennaio 1968 s. 21–34. Completo risanamento dei Sassi e rinnovamento delle strutture sociali della Città e del suo territorio.

Basilicata gennaio 1986 s. 39–40. Aspettando la nuova legge per i Sassi di Matera.

Basilicata gennaio 1986 s. 40–43. Il probabile testo della legge per il recupero.

Basilicata 1–2 1987 speciale s. 32–65. Un programma per i Sassi - un piano per la città. Convegno nazionale di studio sulla legge 771/86. Matera - Palazzo Lanfranchi 24 gennaio 1987.

Lehtiartikkelit, Rauma

Måndagen n. 2 27.3.1905: Rädda Raumo!

Måndagen n. 5 17.4.1905: Axel Gallén och Raumo

Måndagen n. 6 24.4.1905: Bilder från Raumo!

Rauman Lehti 6.4.1905: Vanhan Rauman puolesta

Rauman Lehti 29.4.1905: Vanha Rauma

Rauman Lehti 16.3.1912: Vanhan kaupunginosan uusi asemakaava hyväksyttiin valtuustossa

Länsi-Suomi 21.6.1961: Uudet nimikilvet Rauman vanhojen talojen seiniiin - Nortamon syntymäkoti sai eilen omansa

Länsi-Suomi 5.8.1966: Amanuenssi Pekka Kärki: Rauman vanhan kaupunginosan kaupunkikuva yksitoikkoinen - rakennusten vuoraustyylillä liian kaavamainen

Länsi-Suomi 7.9.1966: Hum.kand. Pekka Kärki: Rauman vanhakaupunki ja sen uudistaminen

Länsi-Suomi 18.11.1967: Amanuenssi Pekka Kärki: Rauman vanhakaupunki - menneisyyttä ja nykyisyyttä (1. osa)

Länsi-Suomi 19.11.1967: Amanuenssi Pekka Kärki: Rauman vanhakaupunki - menneisyyttä ja nykyisyyttä

Länsi-Suomi 6.3.1973: Puuta ja tiiltä. Kaavarunko ohje suunnittelulle

Länsi-Suomi 14.4.1978: Kävelykadusta Rauma puhuu

Länsi-Suomi 15.4.1978: Vanhaan Raumaan "Pehmeä liikenne" kokeiltavaksi

Länsi-Suomi 16.4.1978: Vanha Rauma ja sen ihmiset

Länsi-Suomi 18.4.1978: Kannatus "pehmeälle" kävelykadulle. Leevi Nurmi jatkaa Vanha Rauma Yhd:n puheenjohtajana. Raumalla povataan vilkasta matkailukesää

Länsi-Suomi 19.5.1981: Lattiasieni on puutalojen uhka

Länsi-Suomi 21.5.1981: Yöajokiellolle tulossa jatkoa

Länsi-Suomi 23.5.1981: Maali ei tarttunut Marelassa...

Länsi-Suomi 26.5.1981: Rauman kaupunginhallitus ei ole valmis jatkaamaan yöajokieltoa sellaisenaan

Länsi-Suomi 27.5.1981: Vanhan Rauman kaavamuutos vahvistettu – Vanhan Rauman monet vaiheet – Vanha Rauma sai uuden kaavan – Säilyttävä kaava

- Länsi-Suomi 28.5.1981: Vanha Rauma
- Uusi Aika 28.5.1981: Vanha Rauma – (pilapiirros)
- Länsi-Suomi 5.6.1981: Vanhassa Raumassa ajetaan taas rallia
- Uusi Aika 21.7.1983: Vanhan Rauman ilme paranee
- Uusi Aika 23.7.1983: Pitsissä jokaiselle jotakin
- Uusi Aika 2.8.1983: Rauman kaupunginhallitus: Vanhaa Raumaa on riittävästi jo suojeltu
- Länsi-Suomi 6.8.1983: Kaupunki valittaa - Säilyttämisen rajat
- Uusi Aika 8.9.1983: Valiokunta vieraili: Rakennussuojeluilalle pohjaa Raumalta
- Uusi Aika 17.9.1983: Vanhan Rauman kiistelty halpamyymälä sai luvan
- Uusi Aika 29.9.1983: Hautakivi ja käsikirjoituksia löytyi Vanhasta Raumasta - Tallikorjaus paljasti vanhoja esineitä
- Uusi Aika 29.9.1983: Vanhan Rauman ilkkivaltaa yritetään saada kuriin, mutta Viisasten kivi on yhä hukassa
- Länsi-Suomi 14.12.1991: Rauma ja Rooma tasa-arvoisiksi – Vanha Rauma maailmanperintöluetteloon
- Satakunnan Kansa 14.12.1991: Vanha Rauma Unescon listalle – Valtio livennyt vastuustaan - Vanha Rauma säilytetty yksityisten voimavaroin
- Uusi Aika 17.12.1991: Raumalaiskansanedustajat: Valtion panostettava Vanhaan Raumaan
- Länsi-Suomi 19.12.1991: Vanhan Rauman kunnostukseen lupailtiin alustavasti rahaa
- Länsi-Suomi 22.12.1991: Vanhaa Raumaa kehitettävä ihmisen ehdoilla (yleisönosastokirjoitus)
- Länsi-Suomi 4.9.1992: Unesco teki Raumasta halutun merkkituotteen – Museoviraston Pekka Kärki Raumalla: Ylikierroksia vanhojen puutalojen korjauksissa
- Länsi-Suomi 5.10.1994: Jäähän meille Vanha Rauma - ei kai muuta tarvita
- Lehtiartikkelit, Visby**
- Gotlands Allehanda n. 13 17.1.1970: Man väntar fynd i Karins kloster
- Gotlands Allehanda 21.1.1970: Är Gotlands medeltidskyrkor olämpliga för gudstjänster? (av David Ahlqvist)
- Gotlänningen 22.9.1971 s. 2: Annars rätt om Östertull
- Gotlänningen 23.9.1971 s. 1: Gotlandsfirma vill restaurera hela Östertull
- Gotlänningen 23.9.1971 s. 6: Anbud på restaurering av Östertull. Ger lägre hyror än för nybyggnad.
- Gotlänningen 25.9.1971 s. 24: Telegram om Östertull: Gör nya anbudshandlingar för renovering av kvarteret
- Gotlänningen 29.9.1971 s. 1: I dag faller avgörandet för Östertull. Lån på 45 milj. behövs för att klara byggena.
- Gotlands tidningar 30.9.1971 s. 18: Östertull – Bogen blev bordlagt. BPA-motgång hos byggnadsnämnden
- Gotlands Folkblad 2.10.1971: Balansakten kring Östertull
- Gotlänningen 5.10.1971 s. 2: Får Adelsgatan förbli gågata?
- Gotlands Allehanda 9.10.1971 s. 1: Ännu en gång uppskov för Östertull-Bogen
- Gotlands Allehanda n. 236 12.10.1971 s. 1: Skånska Cementgjuteriet bygger Östertull. 604 kr. för trerummare. Lägre BPA-anbud följde inte planen.
- Gotlands Allehanda n. 236 12.10.1971 s. 2: Oförnuftet Östertull
- Gotlands Allehanda n. 237 13.10.1972 s. 5: Därför blev det ingen renovering i Östertull
- Gotlänningen 14.10.1971: Östertull - en samvetsfråga (i Fria ord)
- Gotlänningen 15.10.1971 s. 2: Kommentar till Bogen-kommentar
- Gotlänningen 15.10.1971 s. 24: Polisen vill ”öppna” A-gatan
- Gotlands tidningar 16.10.1971 s. 7: Hyresgästföreningen omprövar samarbetet med Gotlandshem: 10 milj. i ”överhyra” för Bogen
- Gotlands Allehanda 18.10.1971 s. 2: (GA-läsarna tycker...) Frågan om Östertull är ännu inte avgjord (Malmö den 15.10.1971 Dick de Jonge)
- Gotlands Allehanda n. 243 20.10.1971 s. 1: Rivning i Östertull på måndag
- Gotlands Allehanda 22.10.1971 s. 9: Nykomlingar på A-gatan bryter utflyttningsväg
- Gotlands Allehanda 26.10.1971 s. 1, 12: Innerstans köpmän oeniga om gågatan
- Gotlands Allehanda 26.10.1971 s. 1, 12: Rivare får samsas med arkeologer
- Gotlänningen 27.10.1971 s. 24: Östertull-undersökningen har börjat. Fynd kan avbryta kvarterets rivning
- Gotlänningen 28.10.1971 s. 1: Igår började man riva Östertull - men innan dess hade kvarteret plundrats
- Gotlänningen 28.10.1971 s. 12–13: Östertull plundrades innan grävskoporna slog till
- Gotlands Allehanda n. 250 28.10.1971: Grävskopan är framme
- Gotlands Folkblad 29.10.1971 s. 1: Polisen drev bort 500 som intagit Östertull
- Gotlands Folkblad/Gotlänningen 29.10.1971 s. 7: Poliser, schaktmaskin, bilar och hund tog tillbaka Östertull
- Gotlands Folkblad/Gotlänningen 29.10.1971 s. 12–13: Slaget on Östertull (kuva-aukeama)
- Gotlands Allehanda n. 251 29.10.1971 s. 1: Över 500 skolungdomar från Solberga och Södervärn ockuperade Östertull. 20 i polisförhör. Flicka hundbiten. (se vidare sidan 4)
- Gotlands Allehanda n. 251 29.10.1971 s. 1: Nytt förslag för A-gatan. Trafik till Stora torget?
- Gotlands Allehanda n. 251 29.10.1971 s. 4: Ockupationen av Östertull –

”Det är vi som får betala kalaset” – Rivningsledningen: - Om någon blivit skadad hade han fått skylla sig själv! – ‘Ockupationen en spontan aktion’ – Lagar måste följas – Rektor: - Positiv reaktion – Blandad reaktion hos arbetarna

Gotlänningen 30.10.1971 s. 3: Stormöte dagen efter slaget om Östertull: Var det nödvändigt att ta i så hårt?

Gotlands tidningar 30.10.1971 s. 9: Beslut i trafiknämnden: Adelsgatan åter bilgata!

Gotlands Allehanda n. 252 30.10.1971 s. 1: Debatt om Östertull i Solberga och i TV (se vidare sidan 6)

Gotlands Allehanda n. 252 30.10.1971 s. 2: ”Ockupationen” av Östertull

Gotlands Allehanda n. 252 30.10.1971 s. 2: Läsarna tycker: Ungdomen och Östertull (nimmim. Ej demonstrant) – Våldet i Östertull (Anna-Stina Jonsson, länsläkare)

Gotlands Allehanda n. 252 30.10.1971 s. 6: Östertulllockupationen. – BPA-chefen skulle ha låtit maskinerna stå – Polismästaren anser: Schaktmaskinen borde stoppats – Gav polisen startorder?

Gotlänningen 2.11.1971 s. 1: Rikspolisens utreder Östertull. Även jo har gripit in.

Gotlands Allehanda 2.11.1971 s. 1, 8: Rikskriminalen skall utreda Östertull-demonstrationen. 10 tar initiativ efter uppgifter om hundbiten flicka.

Gotlands Allehanda 2.11.1971 s. 2: På tal om Östertull

Gotlands Allehanda 2.11.1971 s. 12: Köpmän överklagar trafiknämndens beslut om Adelsgatans trafik

Gotlands Allehanda 3.11.1971 s. 12: Östertullaktionen i TV-program

Gotlänningen 4.11.1971 s. 24: Innerstadens köpmän vill ha besked: Trafiken avgör vår framtid!

Gotlänningen 4.11.1971: Fria ord. Öppet brev om Östertull.

Gotlänningen 8.11.1971 s. 7: ”Knuff” i TV 2 visade amatörfilm om Östertull

Gotlänningen 8.11.1971 s. 24: Debatt om Östertull

Gotlänningen 8.11.1971 s. 9: Torsten Gustafsson på centerstämma: Vi har

sparat 2,4 miljoner åt skattebetalarna på Östertull

Gotlands Allehanda n. 258 8.11.1971 s. 1: Nu är det fullbordat

Gotlands Allehanda n. 258 8.11.1971 s. 2: Vår ungdomliga företagsamhet

Gotlands Allehanda n. 258 8.11.1971 s. 8: 20 minuter i TV om Östertulllockupationen

Gotlänningen 9.11.1971 s. 4: Debattmöte i Visby om Bogen - Östertull

Gotlands tidningar 11.11.1971 s. 1: Östertull bebyggt även på 900-talet?

Gotlands tidningar 11.11.1971 s. 6: Östertull gömde pärlor från vikingatiden

Gotlands Allehanda n. 262 12.11.1971 s. 2: Städernas rivglädje slut. Äldre husen moderniseras.

Gotlänningen 13.11.1971: Dag Franzen som blev kändis efter Östertullslaget: Nu gäller det bilarna i innerstan

Gotlänningen 15.11.1971 s. 1: Lugn demonstration i Visby

Gotlands Allehanda n. 264 15.11.1971 s. 1: Protest mot rivning och miljöförstöring (se vidare sidan 4)

Gotlands Allehanda n. 264 15.11.1971 s. 4: 250 protesterade mot miljöförstöring på Gotland i laglig demonstration

Gotlands Allehanda n. 264 15.11.1971 s. 4: Arkitekt om Östertull: ”Som att kasta en sten i en korg med ägg”

Gotlands tidningar 18.11.1971: Demonstrationen på Östertull

Gotlands tidningar 19.11.1971 s. 6: Företagarna i Österportsområdet: Här finns inte trafik som motiverar gågata

Gotlands tidningar 30.11.1971 s. 10: Nu har Adelsgatan fått liv igen

Gotlands tidningar 30.11.1971 s. 11: Då var Adelsgatan ingen bilgata

Gotlands Allehanda 4.1.1972 s. 6: Hur skall det gå för Visby Innerstad?

Gotlands Allehanda 12.1.1972 s. 10: Spänningen stiger i Visby innerstad

Gotlands Allehanda 3.2.1972 s. 4: Innerstaden och trafikregleringen

Gotlands Allehanda 12.2.1972 s. 4: Skall människan eller bilen stå i centrum?

ISBN 978-952-60-7257-9 (painettu)
ISBN 978-952-60-7256-2 (pdf)
ISSN-L 1799-4934
ISSN 1799-4934 (painettu)
ISSN 1799-4942 (pdf)

Aalto-yliopisto
Taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu
Arkkitehtuurin laitos
books.aalto.fi
www.aalto.fi

**KAUPPA +
TALOUS**

**TAIDE +
MUOTOILU +
ARKKITEHTUURI**

**TIEDE +
TEKNOLOGIA**

CROSSOVER

**DOCTORAL
DISSERTATIONS**